CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

HOOGESCHOOL VAN GENT

Werken van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis

V

CORPUS

DOCUMENTORUM

INQUISITIONIS

HAERETICAE PRAVITATIS

NEERLANDICAE

VERZAMELING VAN STUKKEN

betreffende de

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

uitgegeven door

Dr. PAUL FREDERICQ

GEWOON HOOGLEERAAR AAN DE FACULTEIT VAN WIJSBEGEERTE EN LETTEREN
DER HOOGESCHOOL VAN GENT

EN ZIJNE LEERLINGEN

TWEEDE DEEL

STUKKEN TOT AANVULLING VAN HET EERSTE DEEL

(1077-1518)

GENT — J. VUYLSTEKE | **'S GRAVENHAGE** — MARTINUS NIJHOFF

GENT, DRUKKERIJ I.-S. VAN DOOSSELAERE

1896

AAN

DE NAGEDACHTENIS

VAN

PROFESSOR

J. G. DE HOOP SCHEFFER

1819-1893

INHOUD

	Blz.
Voorbericht	IX
Lijst der leerlingen van den practischen leergang gedurende de Academische jaren 1891–1896	XI
Inleiding	XII
Chronologische lijst van ketters en ketterijen in de Nederlanden (tot aanvulling van *Corpus* I).	XV
Chronologische lijst van pauselijke en bisschoppelijke inquisiteurs (tot aanvulling van *Corpus* I)	XX
Stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden (1077-1518) tot aanvulling van *Corpus* I . . .	1
Aanhangsel van nagekomen stukken	300
Aangehaalde handschriften en drukwerken	313
Chronologische lijst der stukken	324
Register	338
Verbeteringen en aanvullingen op *Corpus* I	384
Verbeteringen en aanvullingen op *Corpus* II.	393
Tweede aanhangsel	397

Degenen, die zich de moeite zouden getroosten in eenig tijdschrift of dagblad dit werk te bespreken, zullen mij hoogst verplichten, indien zij er mij kennis van willen geven, en alle recht op mijne dankbaarheid verwerven met mij een afdrukje hunner recensie te laten geworden.

P. F.

VOORBERICHT

Met mijne leerlingen van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis draag ik dit boekdeel op aan de nagedachtenis van J. G. de Hoop Scheffer, den betreurden Amsterdamschen hoogleeraar, den schrijver van het standaardwerk : *Geschiedenis der kerkhervorming in (Noord-) Nederland van haar ontstaan tot 1530* (1), die op 31 December 1893 door den dood werd weggemaaid, voordat hij zijne lang ontworpene geschiedenis der Doopsgezinden had kunnen voltooien (2).

Sedert het verschijnen van het eerste deel van het *Corpus doc. Inquisitionis Neerlandicae*, in Januari 1889, hebben mijne Gentsche leerlingen mij wakker geholpen in het opsporen van stukken, die de reeds uitgegeven konden volledigen en aanvullen. Hunne namen laat ik verder volgen als eene herinnering aan onze steeds aangename samenwerking.

Ook eenige oud-leerlingen van mijnen practischen leergang hebben ons met belangstelling in onze opzoekingen gesteund : dankbaar vermeld ik hier de heeren Dr Maurits Basse, Dr Julius Frederichs, Dr Karel Huygens, Dr Daniel Jacobs, Dr Leo Meysmans, Dr Herman Vander Linden en Dr Arthur Van Renterghem, alsook mijnen oud-leerling der Luiksche Hoogeschool, den heer G. Crutzen, thans leeraar aan het koninklijk athenaeum te Leuven.

---

(1) Dit boek, te Amsterdam in 1873 verschenen, beleefde eene Duitsche vertaling, bewerkt door Dr P. Gerlach (Leipzig, 1886).

(2) Zie A. Winkler Prins, *Levensbericht van J. G. de Hoop Scheffer* (Levensb. van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1893-94) en H. C. Rogge, zelfde titel (*Jaarboek* der Kon. Akademie van Wetenschappen, van Amsterdam, 1894.)

Met erkentelijkheid herdenk ik ook, onder degenen die ons bereidwillig zijn ter hulp gekomen, de heeren Ferdinand Vander Haeghen, Th. I. J. Arnold en R. Van den Berghe, het onvermoeid drietal geleerden van de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool ; K. Piot, algemeen rijksarchivaris te Brussel ; L. Devillers, archivaris te Bergen ; P. Macquest, oud-archivaris te Doornik ; zijn opvolger A. Hocquet ; V. Hermans, stadsarchivaris te Mechelen ; L. Gilliodts-Van Severen, stadsarchivaris te Brugge ; Alph. Wauters, stadsarchivaris te Brussel (1) ; F. Straven, stadsarchivaris te St-Truiden ; Victor Vander Haeghen, stadsarchivaris te Gent ; Jhr. van Riemsdijk, algemeen rijksarchivaris te 's Gravenhage ; R. Fruin, rijksarchivaris te Middelburg ; Leopold Delisle, bestuurder der Nationale Bibliotheek te Parijs ; Alf. Goovaerts, adjunct-archivaris aan het Rijksarchief te Brussel ; P. Sheridan, ambtenaar aan hetzelfde archief ; E. Ouverleaux, oud-conservator der handschriften aan de Kon. Bibliotheek te Brussel ; zijn opvolger H. Hosdey ; A. Van Werveke, leeraar aan de Staats-middelbare school te Gent ; Prof. Dr Wattenbach te Berlijn ; Prof. Dr Young te Glasgow ; Prof. Dr H. Finke te Munster ; Pater F. K. De Keersmaecker, rector van het klooster van O. L. Vrouw van Troost te Vilvoorden ; Ch. H. Firth, te Oxford ; A. Boghaert-Vaché, te Brussel ; Julius Vuylsteke, te Gent, en het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen van Brugge en van Brussel. In 't bijzonder vermeld ik mijnen altoos dienstwilligen ambtgenoot Prof. Dr H. Pirenne te Gent en niet het minst den heer priester A. Cauchie, professor aan de Hoogeschool te Leuven, die belangrijke afschriften uit het Vatikaansch archief te mijner beschikking heeft gesteld.

Evenals in ons eerste deel, hebben wij hier achteraan eene omstandige lijst van aangehaalde handschriften en drukwerken, eene chronologische lijst der stukken en een uitvoerig register van namen en zaken laten volgen, alsook eenige verbeteringen en aanvullingen op de beide deelen van het *Corpus*.

P. F.

Gent, Mei 1896.

---

(1) Buitengewoon nuttig waren ons de laatst verschenen deelen zijner *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique.*

LEERLINGEN

VAN DEN

PRACTISCHEN LEERGANG. (1)

Academisch jaar 1891-1892.

De heeren Ernest *Hoste*, van Gent (candidatuur in de wijsbegeerte).
» Dr Daniel *Jacobs*, van Schaarbeek.
» Leo *Meysmans*, van Geldenaken (doctoraat in de geschiedenis).
» Frans *Pasteyns*, van Leuven (id.)
» Arthur *Van Renterghem*, van St-Andries-bij-Brugge (candidatuur in de geschiedenis).

Academisch jaar 1892-1893.

De heeren Fernand *Bracq*, van Gent (candidatuur in de wijsbegeerte)
» Lodewijk *Dael*, van Gent (id.)
» Ernest *Hoste*, van Gent (id.)
» Frans *Pasteyns*, van Leuven (doctoraat in de geschiedenis).
» Arthur *Van Renterghem*, van St-Andries (cand. in de geschiedenis).

Academisch jaar 1893-1894.

De heeren D[r] Maurits *Basse*, van Ledeberg.
» Fernand *Bracq*, van Gent (cand. in de wijsbegeerte).
» Lodewijk *Dael*, van Gent (id.)
» Alfons *Jonckx*, van Gent (id.)
» Arthur *Van Renterghem*, van St-Andries (doct. in de geschiedenis).

---

(1) Voor de lijst der leerlingen van 1883-1888, zie *Corpus* I, blz. XIII en XIV; en voor die der leerlingen van 1888-1891, zie mijne *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 4.

Academisch jaar 1894-1895.

De heeren Fernand *Bracq*, van Gent (cand. in de wijsbegeerte).
» Lodewijk *Dael*, van Gent (id.)
» Arthur *Plancke*, van Lichtervelde (id.)
» Karel *Reychler*, van St-Nikolaas (id.)
» Arthur *Van Renterghem*, van St-Andries (doct. in de geschiedenis).

Academisch jaar 1895-1896.

De heeren Julius *Fontaine*, van Goefferdingen (cand. in de wijsbegeerte).
» Victor *Fris*, van Geeraardsbergen (cand. in de geschiedenis).
» Karel *Reychler*, van St-Nikolaas, (cand. in de wijsbegeerte).
» Dr Arthur *Van Renterghem*, van St-Andries.

INLEIDING

Meer dan twee honderd nieuwe stukken zijn hier bijeengebracht om het eerste deel van ons *Corpus doc. Inquisitionis Neerlandicae* aan te vullen, buiten enkele, die aldaar reeds waren opgenomen, doch onvolledig, en die nu verbeterd worden afgedrukt.

In dit uitvoerig supplement op *Corpus* I vindt men stukken van allerlei aard, maar voornamelijk over Lambert le Bègue, die in het eerste deel geheel vergeten was ; over de vervolging der Tempelridders in de Nederlanden, over die der Begijnen en Beggarden, over de Geeselaars, over de Dansers en over de Broeders en Zusters van het gemeene leven.

De stukken van Glasgow betreffende Lambert le Bègue werpen een nieuw en verrassend licht over den vermoedelijken stichter der Begijnhoven.

Bij de samenstelling van mijn eerste deel hadden de verdachte secten en vrije broederschappen der 14de eeuw niet genoeg mijne aandacht getrokken. Die leemte heb ik willen aanvullen zooveel ik kon.

Over de Geeselaars van 1349-1350 trof ik eene reeks aanteekeningen van tijdgenooten en latere kronijkschrijvers aan, alsmede eenige belangrijke vermeldingen in stadsrekeningen en andere officiëele bronnen (1). Ook over de Dansers van 1374 was de oogst tamelijk rijk. De tweede Geeselaars van 1400, die mij onbekend gebleven waren, treden nu eveneens te voorschijn.

Het onderzoek naar de rechtgeloovigheid der Nederlandsche

(1) Tot al de archivarissen van Noord- en Zuid-Nederlandsche steden, die rekeningen uit de 14de eeuw bezitten, richtte ik mij. Met de meeste bereidwilligheid werden schier overal opzoekingen gedaan, die meestal zonder uitslag zijn gebleven, maar waarvoor ik hier mijnen besten dank betuig.

Begijnen en der Gerardinen (Broederschap van Geert Groote) bleek uit nieuwe stukken veel belangrijker te zijn geweest dan ik had vermoed.

Men vindt hier ook edicten van de Fransche koningen, die ons ontgaan waren of onuitgegeven waren gebleven, en uittreksels uit de werken van gezaghebbende rechtsgeleerden als Jehan Boutillier (*Somme rural*, einde der 14[de] eeuw) en Willem vander Taverijen (einde de 15[de] eeuw).

Op eenige nieuwe processtukken van de pauselijke en van de bisschoppelijke Inquisitie, vooral tijdens de 14[de] en 15[de] eeuwen, konden wij nog de hand leggen, onder anderen op die van de omvangrijke gedingen ingespannen tegen den predikheer Matthaeus Grabow (1417-1419) en tegen den augustijn Nicolaas Serrurier van Doornik (1416-1424), welke laatste wij aan de nasporingen van Prof. A. Cauchie in het Vatikaansch archief hebben te danken.

Eindelijk zal men hier nieuwe aanteekeningen aantreffen over de godslastering, die omstreeks den tijd van het uitbreken der zestiendeeuwsche Hervorming op onrustbarende wijze schijnt toegenomen in de Nederlanden. (1)

P. F.

---

(1) De pauselijke decretalen tegen de ketters hebben wij niet opgenomen, omdat zij *in extenso* in het *Corpus juris canonici* zijn te vinden en samengesteld zijn uit brokken van bullen en besluiten van conciliën, die wij telkens op hun jaartal in hun geheel hebben afgedrukt.

De oudste en belangrijkste dier decretalen zijn : die van Gregorius IX, Spoleto, 5 September 1234 (*Corpus juris canonici*, ed. Friedberg, deel II, kol. 778-790 ; Potthast, n[r] 9693) ; die van Bonifacius VIII, Rome 3 Maart 1298 (aldaar, deel II, kol. 1069-1078 ; Potthast, n[r] 24632) ; de *Extravagantes* van Benedictus IX, omstreeks 1304 (aldaar, deel II, kol. 1290-1293) ; de *Extravagantes* van Johannes XXII, Avignon, 25 Juli 1321 (aldaar, deel II, kol. 1291-1292) ; de volgende *Extravagantes* van denzelfden paus, Avignon, 21 December 1327 (aldaar, deel II, kol. 1292-1293) ; enz.

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN

KETTERS EN KETTERIJEN

in de Nederlanden

tot aanvulling van deel I.

1077. De ketter *Ramihrdus* te Kamerijk verbrand, 1.

1100 ? Talrijke ketters in het bisdom Terwaan, 2.

1101 ? Broeder *Lambertus*, verzoend ketter uit het bisdom Terwaan, door paus Paschalis II aan den bisschop Jan aanbevolen, 2.

c. 1112. De ketter *Tanchelm* te Antwerpen en in de omstreken, 3-6.

1160-1161. Ketters uit Vlaanderen afkomstig, te Oxford in Engeland vervolgd en gestraft, 7-9.

c. 1175-1177. De Luiksche priester *Lambertus* (*Lambert le Bègue*) als ketter vervolgd en gekerkerd ; hij ontsnapt en gaat naar Rome bij den antipaus Calixtus III in beroep tegen zijnen bisschop Radulphus van Zähringen ; hij wordt er vrijgesproken en sterft bij zijnen terugkeer te Luik, 9-36.

1183. Veel ketters in Vlaanderen door den graaf verbrand, 36-37.

1196-1197. Talrijke ketterijen in Vlaanderen, waarover Stephanus, bisschop van Doornik, zucht, 37.

13de eeuw (c. 1231 ?). Kettersche ouders van eenen geestelijke uit het bisdom Doornik overtuigd van hun misdrijf, nadat hun zoon de priesterwijding had ontvangen, 39.

1231. Drie kettersgroepen te Trier onderdrukt ; de ketterin *Lucardis* en een ketter verbrand, 40-41.

1235-1236. Door broeder Robert, predikheer, pauselijken inquisiteur, worden talrijke ketters vervolgd, gekerkerd, verbrand, onder anderen *Mahiu van Lauwin*, *Pieron Malkasin*, zijn zoon *Boudewijn* en *Aelais*, 41-49.

1307-1312. Kettersche Tempelridders in de Nederlanden, 51-63, 65-72.

1310. De Henegouwsche begijn *Margaretha Porete* te Parijs verbrand, 63-65.

1318. De Begijnen van het bisdom Utrecht door bisschop Frederik II van Zyrik alleen geduld, wanneer zij tot den Derden Regel van den heiligen Franciscus overgaan, 74-77.

1319. De Begijnen van Vilvoorden met de Kerk verzoend, 79, 80.

1323. De Begijnen van Brussel vrijgesproken, 81-85.

1324-1325. De Begijnen van Luik, Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt, Aarschot en Roermond vrijgesproken, 85-89.

1336. « Gods viande » en « buggers » (ketters?) te Gent, 94.

1349-1355. De *Geeselaars* of *Cruusbroeders* in de Nederlanden, 96-142, 303.

1354. *Margaretha sMoenx* te Gent, veroordeeld tot eene buitenlandsche bedevaart, 142.

1355. *Jacob Clerici*, verzoende ketter, door den bisschop van Doornik tot gevangenschap en ballingschap veroordeeld, 142, 143.

1373. *Vader Heyne* te Leiden wegens godslastering gestraft, 303.

1374. De *Dansers* in de Nederlanden, 144-150.

Vóór 1384. Begin der verdachtmaking der Broeders en Zusters van het gemeene leven door de bedelmonnikken en de inquisiteurs, 150-152.

c. 1393-1394. Verdachte Zusters van het gemeene leven te Utrecht, Renen en elders door den inquisiteur verontrust, 153-156.

Vóór 1395. *Elias* te Leiden wegens godslastering gestraft, 304.

1395-1398. Verweerschriften ten gunste der verdachte Broeders en Zusters van het gemeene leven, 156-181.

Na 1398. Klachten van den Nederlandschen inquisiteur tegen de Broeders en Zusters, 181-185.

c. 1400. *Maria van Valencijn* en haar kettersch boek, 188.

1400. De tweede *Geeselaars* of *Cruusbroeders* te Gent, te Maastricht, te Visé en te Tongeren, 188-190.

1401. De verdachte Broeders en Zusters van het gemeene leven door den Utrechtschen bisschop Frederik van Blankenheim in hunne levenswijze goedgekeurd, 190-193.

c. 1406. *Maria de Bervy* en andere nonnen van Robermont bij Luik verdacht van ketterij, 193-194.

1411. Beprediking van ketters te Doornik, 198.

1411. De ketter broeder *Thoenken* uit Brabant gebannen, 198.

1412. Eenige augustijnen prediken kettersche sermoenen te Doornik, 198-199.

c. 1416. In de bisdommen Kamerijk, Atrecht, Doornik en Terwaan houden talrijke aanhangers van kettersche leerstellingen der Waldenzen, Armen van Lyon, Beggarden, enz., veel geheime bijeenkomsten, 207.

1416-1424. Vervolgingen tegen den ketterschen augustijn *Nicolaas Serrurier* te Doornik, te Constanz, te Florence en te Lausanne, 199, 200, 204-216, 229-242, 243-247, 252-256, 257-261.

1417. De kettersche priester *Richard du Crocquet* te Doornik tot eene bedevaart veroordeeld, 200-203.

1417. De ketter *Coppin de Scoenmaker* te Brussel ter dood gebracht, 303.

1418-1419. Vervolgingen tegen den ketterschen predikheer *Matthaeus Grabow* te Constanz en te Florence, 216-229, 395 en volg.

1320. De ketterin *Margaretha de Lousielle* te Doornik, 243.

1423. De ketter *Gillis Mersault* te Doornik vervolgd en verbrand, 247-252, 304-307.

1428. De kettersche karmeliet *Thomas Conecte* verbrand, 262.

1429. De ketter *Jacquemart de Bleharies* en zijne aanhangers te Doornik verbrand, 262, 308, 309.

1430. De ketters *Willem du Bos* en *Olivier de le Deuille* te Doornik verbrand, 309, 310.

Vóór 1440. *Willem Duyker Ysbrantsz.* te Leiden wegens godslastering gestraft, 310, 311.

1444. *Clais Willemsz.* te Leiden wegens bespotting van het Heilig Sacrament de hand afgehouwen en anders gestraft, 311.

1456. *Remijs Wesselssoen* te Dordrecht wegens kettersche waarzeggerij gestraft, 311, 312.

1459-1460. *Aelis*, ketterin van de secte der Waldenzen, te Nijvel op de pijnbank gelegd en uit Brabant gebannen, 265.

1460. *Pierre le Secq*, *Mahieu de le Bosquielle*, *Catron Benoitte* en *Jennevière Daigremont*, verdacht te behooren tot de secte der Waldenzen van Atrecht, worden te Doornik vervolgd, 263, 264.

1460. De ketterin *Catherine Patée* te Rijsel tentoongesteld en gebannen, 265, 266.

1460. De magistraat van Rijsel is van meening, dat er Waldenzen in de stad schuilen, 266.

1468. *Jan, graaf van Nevers*, wegens ongeloof te Brugge uit de Guldenvliesorde gesloten, 266, 267.

1471. *Michiel Delhaye* en *Steven de Pospo* te Leuven als ketters vervolgd en gestraft, 268.

1471. Zekere ingezetenen van Nijvel aldaar wegens ketterij gevangen, 268.

1478. *Jehanneken sWilden* wegens godslastering te Gent gebannen, 280.

1480. *Ector de Prosst*, *Joos Boone*, alias *de Pointere*, *Pieter van Ydegem*, *Joos Reghelinc*, *Willeken Lippens*, *Pieter Potrain* en *Pauwels van Hoolbeke* alias *vander Mersch* wegens godslastering te Gent gebannen, 272.

1481. *Lodewijk vander Linden* en *Roland de Decker* wegens godslastering te Gent gebannen, 272, 280.

1481. Talrijke ketters te Gent, volgens de sermoenen van den predikheer Jacob Weyts aldaar, 273-276.

1483. *Pieter de Mersman* en *Lieven Boudins* alias *Francken* te Gent wegens godslastering tentoongesteld «in de mande» en gebannen, 277, 280.

1483. De *Ghellanckene Maye* en *Pieter Thuim* wegens godslastering te Gent gebannen, 280.

1484. *Hannyn Vander Brugghen*, *Colette Longe* alias *Madeliene* en *Marie Vollaerts* te Gent wegens godslastering gebannen, 280.

1485. *Jehanne Gillemans* te Gent wegens godslastering gebannen, 280.

1491. *Hanneken van Uphove* te Brugge wegens godslastering driemaal gegeeseld, tentoongesteld, zijne tong met een gloeiend ijzer doorstoken en hij zelf uit Vlaanderen gebannen, 277-278.

1491. *Hendrik Hoste* te Gent wegens godslastering gebannen, 278.

1491. *Katheline, Willem sLozen weduwe*, te Brugge wegens godslastering met een gloeiend ijzer driemaal gestreken, een groot stuk harer tong afgesneden en verbrand, en zij zelve uit Vlaanderen gebannen, 279.

1492. *Christiaan van Vaernewijc* te Gent wegens godslastering gebannen, 279.

1492. *Matthijs van Eeke* te Gent wegens bespotting van het Heilig Sacrament gebannen, 279.

1493. *Adriaan Castelain* te Gent wegens godslastering gebannen, 280.

1503. Een ketter te Brussel verbrand, die in 't openbaar den maagddom van Maria geloochend had, 293.

1503. *Splinter Wiggersz.* te 's Gravenhage wegens godslastering gebannen, 293, 294.

1513. *Gerijt Jacopsz.*, een krankzinnige, wegens lastering van God en Maria te Leiden gegeeseld, 312.

1517. De priester *Jaspar Fournier* als ketter gevangen te Doornik, 294-299.

1518. *Daniel Jacopsz.* en *Mees Symonsz.* te Leiden wegens het afnemen en beleedigen van een O. L. Vrouwenbeeld gestraft, 312, 313.

CHRONOLOGISCHE LIJST

VAN

PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE INQUISITEURS

in de Nederlanden

tot aanvulling van deel I.

1175-1177. *Radulphus van Zähringen*, bisschop van Luik, vervolgt Lambert le Bègue en zijne aanhangers, 9-36.

1231. De aartsbisschop van Trier onderdrukt drie kettersgroepen in zijne hoofdstad, 40-41.

1235-1236. Broeder *Robert*, predikheer en pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, vervolgt hardnekkig de ketters in Vlaanderen en Artois, 41-49.

1238. De Inquisitie in het klooster der predikheeren te Atrecht ingesteld, 49.

1290-1291 ? Protest der Fransche bisschoppen tegen den prior der Parijsche predikheeren als inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, 300.

1307. De predikheer *Willem van Parijs*, algemeene pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk (linker oever der Schelde), leidt de vervolging tegen de Tempelridders, 53, 56-57.

1309. *Rolinus*, deken der St-Servaaskerk te Maastricht, algemeen pauselijke inquisiteur op den rechter oever der Schelde in de zaak der Tempelridders, 385.

1310. De pauselijke inquisiteur *Willem van Parijs* leidt aldaar

de vervolging tegen de Henegouwsche begijn Margaretha Porete, 63-65.

1318. Scherp onderzoek door de Utrechtsche geestelijkheid, op bevel van bisschop Frederik II van Zyrik, ingesteld over de Begijnen, die tot den Derden Regel van den heiligen Franciscus overgaan, 74-77.

1319. *Jan*, bisschop van Vaison (?) en commissaris van den Kamerijkschen bisschop, gelast den deken der christenheid van Brussel met de verzoening der Begijnen van Vilvoorden, 79, 80.

1323. De abt der St-Bernaardsabdij te Antwerpen, de deken der St-Gudulakerk te Brussel en *Jan van Aalst*, pastoor van Moorzele, commissarissen van Pieter, bisschop van Kamerijk, spreken de Begijnen van Brussel vrij, 81-85.

1324-1325. *Adolf vander Mark*, bisschop van Luik, leidt het inquisitoriaal onderzoek, dat ten gunste der Begijnen in zijn bisdom uitvalt, 86-89.

1336. *Justaes Passcaris*, ridder, handelt te Gent « jeghen Gods viande » (ketters ?), 94.

1355. Broeder *Livinus de Sancto Petro*, plaatsvervanger van den (pauselijken) inquisiteur in het bisdom Doornik, werkt met den bisschop mede in het geding tegen den verzoenden ketter Jacob Clerici, 143.

c. 1393-94. De inquisiteur *Jacob van Soest* (of *Sweve*) handelt tegen de verdachte Zusters van het gemeene leven, 153. Zie ook 196, 197.

1394. De inquisiteur *Eylard Schoneveld* verontrust de Zusters te Utrecht, 181, 182.

1397 ? Tegen eenen inquisiteur te Utrecht verdedigt de deken der St-Salvatorskerk aldaar de Broeders en Zusters van het gemeene leven, 160, 165, 167, 168.

1397 ? Tegen de inquisiteurs verdedigt een onbekende de Broeders en Zusters der geestelijke provincie Keulen, 169.

1397. Tegen de inquisiteurs verdedigt Arnold, abt van Dikningen, hen insgelijks, 173, 175, 176.

1398. Tegen den inquisiteur worden de Broeders en Zusters verdedigd door acht voorname godgeleerden der geestelijke provincie Keulen, 176, 177, 180.

Na 1398. De Nederlandsche inquisiteur (*inquisitor Belgicus*) wederlegt dit gunstig oordeel, 181.

1409. De pauselijke inquisiteur *Gyselbertus de Trajecto Inferiori* (Utrecht), professor in de godgeleerdheid te Keulen en provinciaal der predikheeren, stelt zijnen medebroeder *Jacob de Susato* (of *van Soest*) tot inquisiteur aan in de bisdommen Keulen, Utrecht, Munster, Osnabruck, Minden en Paderborn, 196, 197.

1416-1417. De bisschop en de inquisiteur der provincie Reims (*Pieter Floure ?*) vervolgen den ketterschen augustijn Nicolaas Serrurier te Doornik, 207, 231.

1417. De inquisiteur *Pieter Floure*, predikheer, neemt deel aan het kettergeding tegen den ketterschen priester Richard du Crocquet, geleid door den Doornikschen bisschop *Jan van Thoisy*, 200, 201.

1418. *Johannes*, patriarch van Constantinopel, algemeen inquisiteur in het kettergeding tegen den augustijn Nicolaas Serrurier op het Concilie van Constanz, 207, 209.

1418-1419. *Antonius*, kardinaal van Aquileja, leidt het kettergeding tegen den predikheer Matthaeus Grabow op hetzelfde concilie, 225, 226.

1419-1420. *Angelus*, kardinaal van Verona, leidt het beroepsgeding tegen Nicolaas Serrurier, 230, 232, 233, en wordt na zijnen dood opvolgend vervangen door *Petrus*, kardinaal van Venetië, 230, 233, en door *Antonius*, kardinaal van Aquileja, 230, 233, die te Florence het eindvonnis uitspreekt, 235, 236, 241.

1423. De officiaal en de vicaris van den inquisiteur van Verdun zenden eenen monnik naar Doornik om inlichtingen te geven over eenen ketter, 248.

1423. De bisschop van Doornik laat den inquisiteur (*linquisiteur des Bougres*) komen om den ketter Gillis Mersault te vervolgen, 306.

1423-1424. *Willem IV van Challant*, bisschop van Lausanne, *Orric van Torrente*, inquisiteur aldaar, en *Theobaldus van Rougemont*, aartsbisschop van Besançon, worden door paus Martinus V aangewakkerd om tegen den weerspannigen ketter Nicolaas Serrurier, te Lausanne

gevangen, krachtdadig te handelen, 252-255 en 257-261.

1429. De inquisiteur bepredikt te Doornik den ketter Jacquemart de Bleharies en zijne aanhangers, 262, 308, 309,

1430. De inquisiteur onderhandelt met den magistraat van Doornik over de verbranding van enkele ketters, 309.

1460. De inquisiteur *Pieter Lesbroussart* van Atrecht met eene kettervolging te Rijsel door den magistraat tegen de Waldenzen gelast, 266.

1471. *Hubert Leonardi*, inquisiteur in het bisdom Luik, leidt eene kettervervolging te Leuven, Nijvel en omstreken, 268.

1471. *Johannes de Bomalia*, inquisiteur in het bisdom Luik, wordt in die hoedanigheid door de Hoogeschool van Leuven erkend, 269.

1517. De officiaal van Doornik treedt handelend op in het kettergeding van den priester Jaspar Fournier, 294-299.

VERZAMELING VAN STUKKEN

BETREFFENDE

DE PAUSELIJKE EN BISSCHOPPELIJKE

INQUISITIE IN DE NEDERLANDEN

tot aanvulling van Deel I

---

1 (7bis). (1)

1077, Maart 25, Bibianello. Uittreksel uit eene bul van Gregorius VII gericht tot Josfredus, bisschop van Parijs, over het geval van Ramihrdus. — De paus heeft gehoord, dat de Kamerijkers eenen man verbrand hebben, omdat hij gezegd had, dat aan simonie en fornicatie schuldige priesters de mis niet mochten lezen. Hij vraagt een onderzoek der zaak en, zoo noodig, eene strenge straf voor de schuldigen.

Item relatum nobis est Cameracenses hominem quendam flammis tradidisse, eo quod symoniacos et presbyteros fornicatores missas non debere celebrare et quod illorum officium minime suscipiendum foret dicere ausus fuerit. Quod quia nobis valde terribile et, si verum est, omni rigore canonicae severitatis vindicandum esse videtur, fraternitatem tuam sollicite huius rei veritatem inquirere ammonemus. Et si eos ad tantam crudelitatem impias manus suas extendisse cognoveris, ab introitu et omni communione ecclesiae auctores pariter et complices huius sceleris separare non differas; et nobis huius rei certitudinem necnon quicquid de superioribus causis effectum fuerit, per litteras tuas quam citissime possis indicare stude.

Jaffé, *Bibliotheca*, deel II, blz. 268. — De verdere afloop der zaak is onbekend. — Vergelijk in *Corpus* I het stuk nr 7, blz. 11 en 12.

---

(1) Aan 't hoofd van ieder stuk zal men twee cijfers vinden. Het eerste geeft het volgnummer van dit tweede deel op; het andere, tusschen haakjes geplaatst, duidt aan, waar het stuk in Deel I zou moeten ingeschoven worden.

2 (9bis).

(1100 ? Rome ?) Bul van Paschalis II aan Jan, bisschop van Terwaan, waarbij de paus hem beveelt de ketters van zijn bisdom niet te sparen.

Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri J[ohanni], Tarvanensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Que litteris tuis signata sunt, adeo mira et gravia vise sunt, ut vix fidem accomodare possemus. Habetis siquidem proprius vos tot catholice fidei adversarios, qui modis omnibus et catholicos impugnant et quos possunt, ab ecclesie unitate conantur avertere, ut et in synodo et preter synodum oporteat contra eos spirituali milicie gladio dimicare, ut illorum quecunque societas non addenda, sed subtrahenda sit. Porro nos adeo de sapientia et discretione confidimus, ut quod adversus adversarios agendum, quod erga subditos tenendum sit, tue provisioni committere decrevimus. Pro commisso igitur officio parrochie tue clericos sive laicos ita solvere, ita ligare provideris, ut neque ecclesie pax gravius conturbetur nec, ubi facultas fuerit, disciplina ecclesiastica deseratur.

Bibliotheek van Wolfenbüttel, Cod. Gud. 212, fol. 62 b. ; afgedrukt bij Sdralek. *Wolfenbüttler Fragmente*, in Knöpfler, Schrörs en Sdralek. *Kirchengeschichtliche Studien*, deel I, Heft 2, blz. 111. — Over dit stuk en de toestanden in het bisdom Terwaan te dien tijde, zie aldaar blz. 59-63.

3 (9ter).

(Omstreeks 1101 ?), April 4, Lateraan. Bul van Paschalis II aan Jan, bisschop van Terwaan, waarbij hij hem vraagt om broeder Lambertus, verzoenden ketter en drager dezer bul, eenen behoorlijken staat in zijn bisdom te willen verleenen.

Paschalis episcopus, servus servorum Dei, salutem et apostolicam benedictionem.

Frater Lambertus, presentium portitor, jamdudum anathematis vinculis fuerat innodatus. Nunc tandem, inspirante Domino, heresim, quam tenuerat, abdicans apostolice misericordie se omnimodis subiugavit. Locum tamen in episcopatu vestro, quo corpore sustentari et eius anima possit salvari, humiliter postulavit. Quapropter tue dilectioni mandamus, quatinus vel locum, quem tenuit, si fieri potest, libere per vos tamen habeat, vel alium ei, quo canonice possit vivere, concedatis.

Data Lateranis, II. non. Aprilis.

Bibliotheek van Wolfenbüttel, Cod. Gud. 212, fol. 62 b. ; afgedrukt bij Sdralek, *Wolfenbüttler Fragmente*, blz. 111-112. Zie ook aldaar, blz. 63 en volg.

4 (11bis).

1112, Nederlanden. Vermelding van Tanchelm's predikingen in de *Annales Veterocellenses.*

1112. — Tanchelmus seductor predicavit.

Annales Veterocellenses, bij Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XVI, blz. 42.

5 (18bis).

Begin der 12e eeuw, Antwerpen. Uittreksel uit de kronijk van Boudewijn van Ninove (13e eeuw ?) over den ketter Tanchelm en Norbertus' bemoeiingen in de Scheldestad.

[Norbertus] inde [Roma] rediens mox incoepit ecclesiam Sancti Mychaelis in Antwerpia, emporio quod per Tanchelinum hereticum stipatum tribus milibus pugnatorum heretica et abhominabili pravitate jam dudum sorduerat.

Balduini Ninovensis Chronicon, bij Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XXV, blz. 528. — Vergelijk in *Corpus* I de stukken nrs 11 en 14-22.

6 (24bis).

1124, Kamerijk ? Acte van Burchardus, bisschop van Kamerijk, waarin hij de overdracht van de St-Michielskerk te Antwerpen aan de Norbertijnen bevestigt. — Hij herinnert ter loops aan de kettersche prediking van Tanchelm in de Scheldestad.

In nomine Patris et Filii, qui est veritas, et Spiritus Sancti, qui est amborum caritas, Burchardus, divina miseratione Cameracensium episcopus, tam futuris quam presentibus in perpetuum.

Pontificalis sollicitudinis et compensative dispensationis est a nobis seu ab aliis bene gesta, quando oportunum fuerit, altius promovere et promota ut permaneant firma sanctione solidare. Eapropter Antverpensem ecclesiam, qualiter ad usus duodecim canonicorum libertati donavimus et postmodum ad altius per divinam inspirationem sublimavimus, presentis pagine adtestatione notificamus.

Sane prioris fundationis et libertatis privilegium hujusmodi est : Cum in Ecclesiaste scriptum sit : *Si bene feceris, scito cui feceris et erit gratia in bonis tuis multa,* nobis qui in opecula positi sumus, obnixius est perpendendum, ne erogationis nostre gratia illicita largitione derogetur. Igitur ecclesiis, quibus presumus in posterum providentes personarum nostrarum consilio, hortatu etiam et petitione domni Godefridi, gloriosi Lotharingie ducis, ecclesiam sancti Micahelis, que est Antwerpie, hactenus unius persone investitione et

parrochialis presbiteri servitio contentam, cum appendiciis suis, capella scilicet sancte Waltburgis, que est in eodem burgo, et capella de Linlo et Berendrecht et Ortheren et omnibus, que infra ambitum prefate parrochie continentur, ad usus canonicorum in eadem servientium manumittimus. Personarum quoque substitutiones et quaslibet exactiones, soluto quolibet anno in festivitate sancti Luce nobis seu successoribus nostris sancte Marie Cameracensis ecclesie episcopis canonice substitutis a prefata ecclesia pro libertatis sue memoria auri bisantio excluso cetero pontificali debito interdicimus : eo quidem tenore, ut prepositus cum duodecim canonicis ibidem in presenti statuatur.

Nos vero ecclesie nostre dignitatem canonice conservantes decernimus, ut a canonicis prepositus canonice electus nobisque seu successoribus nostris presentatus curam canonicorum de manu nostra suscipiat et nobis more prepositorum prefate Cameracensis ecclesie debitam obedientiam impendat. Ad hanc ergo canonicorum institutionem perpetuo muniendam eandem ligandi atque solvendi potestatem, quam mater nostra Cameracensis ecclesia in pervasores suos habet, sepefate sancti Micahelis ecclesie in malefactores suos concedimus et ut presbiteri parochiales a preposito suo et canonicis substituti curam a nobis seu ministris nostris recipiant decernimus.

Ut autem libertate a nobis tradita canonici inibi substitui possent, prefatus dux duas partes manipulorum decime, que ad Antwerpiam et ejus ambitum pertinent, quas a predecessore suo illustris memorie Godefrido, duce et postea Iherosolimitano rege, sancti Micahelis ecclesie traditas minus juste subtraxerat, eidem ecclesie recognovit et concessit et ut nostri decreti auctoritate firmarentur, impetravit. Evoluto autem non multo tempore, canonici prefate ecclesie sancti Micahelis sensata circumspectione vigiles digneque perpendentes, quod eos, quorum sustentarentur carnalibus, saginare deberent spiritualibus (*nam eos heresiarche Tankelmi veneno suo sermo infecerat*) ad se fratrem Nortbertum, virum nostris temporibus spectabilis religionis, accersiri curaverunt eique ac suis fratribus regulam beati Augustini servantibus suamque institutionem exsequentibus per nostras manus ecclesiam supradictam, quam a nobis susceperant, cum capellis in ipso cimiterio fundatis et tribus curtilibus et jugero terre ejus cimiterio adjacentibus contradederunt. Ipsi vero prius numero duodecim numerum suum in octo terminaverunt et se cum octo prebendis et prepositure sue integritate ad ecclesiam beate Marie transtulerunt. Reliquas vero quatuor prebendas per omnia suis consimiliter participantes sub nostre auctoritatis confirmatione tradiderunt, excepto quod allodia et mancipia, que usque ad hec tempora ecclesia illa possederat, in suos singulariter usus segregraverunt. Baptismum vero celeberrimi temporis, videlicet Pasche et Pentecostes, in utraque observabitur ecclesia; reliquo autem tempore parrochianus sacerdos sancte Marie baptizandis providebit. Sepeliri quoque defunctos in utriusque ecclesie cimiterio licebit. Ut autem tam clare beneficientie fedus inviolatum inter ipsos semper permaneat, hoc definitum est, ut quodcumque infirmus et moriens parrochianus sive in terra seu in alia substantia cuivis ecclesie obtulerit aut pro se offerendum instituerit, per medium dividatur. Quod vero alienus sanus vel infirmus aut parrochianus incolumis dederit, ecclesia, cui hoc datum fuerit, absque partitione possideat. Nec minus utramque ecclesiam integra et parili

libertate donamus. Ipse vero ecclesie, seclusa in invicem omni exactione, juges sibi debebunt fraterne caritatis orationes in omnibus necessitatibus sese subportantes. Pro commemoratione vero sue libertatis utraque ecclesia persolvet Cameracensi canonico et catholico presuli aureum nummum Antwerpensis monete et ponderis singulis annis in festo sancti Luce priori dimisso debito. Quecumque ergo pontificum seu principum largitione, immo quorumlibet catholicorum collatione memoratis ecclesiis oblata sunt vel ulterius conferentur, hujus nostri decreti munimento eisdem ad usus, ut dictum est, canonicorum assignamus.

Ne qua vero canonica secularisve persona processu temporum in hanc nostri decreti paginam spiritu calumpnie moveatur, collata conservatoribus pace, in prevasores, quoad resipuerint, anathematis exterminium promulgamus atque nostra subsigillatione et canonica astipulatione confirmamus S. Erlebaldi prepositi. S. Johannis archidiaconi. S. Radulfi archidiaconi, S. Anselmi archidiaconi, S. Anselmi prepositi, S. Widonis, S. Roberti, S. Gerardi capellani. Signum Oilardi decani, S. Hugonis, Heriberti canonicorum.

Actum est autem hoc anno incarnati Verbi M° C° XXIIII° indictione IIª epacta IIIª, presulatus domni Burchardi nono.

Ego Werinbaldus cancellarius scripsi et recensui.

(P. Génard), *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de provincie Antwerpen*, deel IV, blz. XXVI.—Een uittreksel van deze acte werd te gelijk aan de overheden der O. L. Vrouwe- en St-Michielskerken afgeleverd. In beide uittreksels zijn de woorden, die over Tanchelm's ketterij spreken, gelijkluidend. (Zie Génard, aldaar.) — Dit stuk, het volgende en meer andere in *Corpus I* toonen genoegzaam aan, hoe roekeloos de beweringen mogen heeten, die generaal Wauwermans in zijne verhandeling over Tanchelm ten beste geeft (*L'hérésie de Tanchelin* in de *Annales de l'Académie d'Archéologie*, 4e reeks, deel VII, blz. 5-40, 1891). Zie ook *St-Norbert et Tanchelin* in de *Analecta Bollandiana*, deel XII, blz. 441-446, 1892.

7 (24ter).

1124, Antwerpen. Acte van Hidolphus, proost der St-Michielskerk te Antwerpen, waarbij hij die kerk aan de Norbertijnen overgeeft. — Hij herinnert o. a. aan de verbreiding der ketterij van Tanchelm in de Scheldestad en in hare omstreken en hoe zij door den heiligen Norbertus met zijne kloosterbroeders werd te keer gegaan, wanneer deze naar Antwerpen geroepen werden en zich aldaar neergezet hadden.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Hidolphus, prepositus sancti Michaelis in Antwerpia, tam futuris quam presentibus in perpetuum, qualiter

prefata ecclesia nostra ad usus canonicorum premonstratensis ordinis transierit et qua de causa assensu capituli nostri eis data fuerit, presentis scripti attestacione notificamus.

Cum in diebus nostris quidam hereticus Tanchelmus nomine in partibus nostris advenisset et venenoso sermone a fide et a sacramentis ecclesie plurimos avertisset, hac de causa, ut illa heresis, que provinciam nostram occupaverat, funditus extingueretur, consilio domni Burchardi episcopi et tocius populi et assensu capituli nostri, domnum Norbertum, virum nostris temporibus spectabilis religionis, accersiri curavimus, eique et suis fratribus regulam beati Augustini servantibus suamque institucionem exequentibus supradictam ecclesiam, cum capellis in ejus cimiterio fundatis et tribus curtilibus et jugero terre eidem cimiterio adjacentibus, cum quatuor prebendis, per manus memorati episcopi tradidimus, circumspectione vigiles digneque perpendentes quod eorum saginaremur oracionibus atque bonis spiritualibus, si eos sustentaremus beneficiis temporalibus.

Nos vero prius numero duodecim numerum nostrum in octo terminavimus prebendis et cum his et prepositure nostre integritate ad ecclesiam beate Marie in eadem villa transtulimus; ceteras vero quatuor prebendas per omnia eis consimiliter participantes proprio nostro arbitrio dedimus, excepto quod allodia et mancipia, que usque ad hec tempora ecclesia illa possederat, in nostros singulariter usus segregavimus. Baptismum vero celeberrimi temporis, videlicet Pasche et Pentecostes, in illa ecclesia observabitur; reliquo autem tempore parochianus noster baptizandis providebit; infirmos autem visitare et communicare oleoque inungere, confessiones audire, mortuos sepelire omnibus hec ab eis querentibus libere concedimus. Ut autem tam preclare beneficientie fedus inviolatum inter nos et ipsos semper permaneat, hoc diffinitum est, ut quodcumque munus infirmus et moriens parochianus sive in terra sive in alia substantia cuivis ecclesie aliquando optulerit aut pro se offerri instituerit, per medium dividatur. Quod vero alienus sanus vel infirmus aut parrochianus incolumis dederit, ecclesia, cui hoc datum fuerit, absque particione possideat. Ipse vero ecclesie, seclusa in invicem omni exactione, juges sibi debebunt fraterne karitatis orationes, in omnibus necessitatibus sese supportantes. Pro commemoracione vero sue libertatis utraque exclesia persolvet Cameracensi presuli aureum nummum Antwerpensis monete et ponderis singulis annis in festo sancti Luce.

Ut autem hec rata et inconvulsa permaneant, sigilli nostri impressione et testium subscripcione qui interfuerunt et hoc donum dederunt, annotari curavimus. Ego Hidolfus prepositus s. Marie; Anselmus canonicus; Giselbertus Porcus; Raduardus canonicus; Hildewinus parrochianus.

Actum autem est hoc anno Verbi incarnati M. C. XXIIII. ind. II epact. III.

(P. Génard), *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de provincie Antwerpen*, deel IV, blz. XXVI.

8 (29).

1139, *April 3*, *Lateraan*. Uittreksel uit de *Canones* van het tweede algemeen Concilie van Lateraan, door paus Innocentius II

gehouden, aangaande het straffen der ketters. — Schier letterlijke herhaling, maar verscherping der bepaling van het Concilie van Toulouse (1119).

XXIII. De his qui sacramenta damnant.

Eos autem, qui religiositatis speciem simulantes, Domini corporis et sanguinis sacramentum, baptisma puerorum, sacerdotium, et caeteros ecclesiasticos ordines, et legitimarum damnant federa nuptiarum, tanquam haereticos ab ecclesia Dei pellimus et damnamus, et per potestates exteras coerceri praecipimus. Defensores quoque ipsorum ejusdem damnationis vinculo innodamus.

Mansi, *Concilia*, deel XXI, blz. 532. (Jaffé, *Regesta Pont. Rom.*, deel I, blz. 885.) — Uit den tekst van het Concilie van Toulouse, die hier schier letterlijk overgenomen wordt, zijn de woorden : *Donec resipuerint* weggelaten. Deze *Canones* bevatten aldus eene lichte verscherping der bepaling van dat provinciaal Concilie van Toulouse (1119). Daarom geven wij hier den volledigen tekst, die in *Corpus* I (Nr 29, blz. 31) ten onrechte niet afgedrukt werd.

9 (34bis).

1160, (winter van 1160-1161), Oxford. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van den Engelschen augustijner monnik Willem van Newbrige († 1208) over de vervolging door koning Hendrik II tegen ketters uit Vlaanderen herkomstig ingespannen. — Deze ketters waren iets meer dan dertig in getal. Het waren allen boeren van beider kunne ; alleen hun aanvoerder, zekere Gerardus, was geleerd. Zij verwierpen het doopsel, de communie en het huwelijk. Slechts éene bekeering bewerkten zij, en wel die eener vrouw, welke hen verliet, wanneer zij ontdekt werden. Hendrik II riep te Oxford een concilie bijeen om deze ketters te vonnissen. Zij werden veroordeeld en overgeleverd aan de wereldlijke macht, welke hen liet brandmerken en met roeden uit de stad jagen. Niemand mocht hun ter hulp komen en zij stierven op ellendige wijze.

Iisdem diebus erronei quidam venerunt in Angliam, ex eorum, ut creditur, genere quos Publicanos vocant.... Erant autem tam viri quam foeminae paulo amplius quam triginta, qui, dissimulato errore, quasi pacifice huc ingressi sunt propagandae pestis gratia duce quodam Gerardo, in quem omnes tanquam praeceptorem ac principem respiciebant ; nam solus erat aliquantulum literatus, caeteri vero sine literis et idiotae, homines plane impoliti et rustici nationis et linguae Teutonicae. Aliquandiu in Anglia morantes, unam tantum

mulierculam venenatis circumventam susurris et quibusdam, ut dicitur, fascinatam praestigiis suo coetui aggregaverunt. Non enim diu latere potuerunt; sed quibusdam curiose indagantibus, quod peregrinae essent sectae, deprehensi tentique sunt in custodia publica. Rex vero nolens eos indiscussos vel dimittere vel punire, episcopale praecepit Oxoniae concilium (1) congregari: ubi dum solemniter de religione convenirentur, eo qui literatus videbatur, suscipiente causam omnium et loquente pro omnibus, christianos se esse et doctrinam apostolicam venerari responderunt. Interrogati per ordinem de sacrae fidei articulis, de substantia quidem superni Medici recta, de ejus vero remediis, quibus humanae infirmitati mederi dignatur, id est, divinis sacramentis, perversa dixerunt, sacrum baptisma, eucharistiam, conjugium detestantes, atque unitati catholicae, quam haec divina imbuunt subsidia, ausu nefario derogantes. Cumque sumptis de Scriptura divinis urgerentur testimoniis, se quidem ut instituti erant credere, de fide vero sua disputare nolle, omnem consilii salubritatem spreverunt, minas quoque pie praetentas, ut vel metu respicerent, deriserunt, verbo illo Dominico abutentes: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum » (2). Tunc episcopi, ne virus haereticum latius serperet praecaventes, eosdem publice pronuntiatos haereticos, corporali disciplinae subdendos catholico principi tradiderunt, qui praecepit haereticae infamiae characterem frontibus eorum inuri et spectante populo virgis coercitos urbe expelli, districte prohibens ne quis eos hospitio recipere vel aliquo solatio confovere praesumeret. Dicta sententia, ad poenam justissimam ducebantur gaudentes, non lentis passibus praeeunte magistro eorum et cantante: « Beati eritis, cum vos oderint homines », in tantum deceptis a se mentibus seductorius abutebatur spiritus. Illa quidem muliercula, quam in Anglia seduxerant, metu supplicii discedens ab eis, errorem confessa reconciliationem meruit. Porro detestandum illud collegium, cauteriatis frontibus, justae severitati subjacuit, eo qui primatum gerebat in eis, ob insigne magisterii inustionis geminae, id est in fronte et circa mentum, dedecus sustinente; scissisque cingulo tenus vestibus publice caesi et flagris resonantibus urbe ejecti, algoris intolerantia (hyems quippe erat) nemine vel exiguum misericordiae impendente, misere interierunt. Hujus severitatis pius rigor non solum peste illa, quae jam irrepserat, Angliae regnum purgavit, verum etiam ne ulterius irreperet, incusso haereticis terrore, praecavit.

Guillelmus Neubrigensis, *De rebus Anglicis*, lib. II, cap. 13; afgedrukt bij Dom Bouquet, *Recueil*, deel XIII, blz. 108-109. Benuttigd door Johannes Brompton, bij Twysden, *Historiae Anglorum, Scriptores*, deel X, eerste stuk, blz. 1150. — Zie ook C. Schmidt, *Histoire des Cathares*, blz. 97; H. C. Lea, *History of the Inquisition of the Middle Ages*, deel I, blz. 144; en J. Frederichs, *De kettervervolgingen van Philips van den Elzas (Nederlandsch Museum*, 3e reeks, 4e jaargang; Gent, 1890.)

(1) Anno 1160.
(2) Matt. V.

10 (34ter).

1160, (verkeerdelijk 1166), Oxford. Uittreksel uit de kronijk van Radulfus van Dicetum, deken der Sint-Pauluskerk te Londen (c. 1210), over de vervolging van (Vlaamsche) ketters door koning Hendrik II. — In tegenwoordigheid van den koning en van enkele bisschoppen werden zij gevonnist ; zij werden op het aangezicht gebrandmerkt en uit het land gejaagd.

Anno Domini MCLXVI (sic), quidam pravi dogmatis disseminatores tracti sunt in judicium apud Oxeneford, praesente rege, praesentibus et episcopis ; quos a fide nostra devios et in examine superatos, facies cauteriata notabiles cunctis exposuit, expulsos a regno.

Radulfus de Diceto, *Imagines historiarum, ad annum 1166 ;* afgedrukt bij Dom Bouquet, *Recueil,* deel XIII, blz. 187. — Benuttigd door Matthaeus Parisiensis in zijn *Historia Anglorum, ad annum 1166.*

11 (46bis).

(*c. 1175-1177, kasteel van Revogne, Luikerland.*) Smeekschrift van den Luikschen priester Lambertus (Lambert le Bègue) aan den paus Calixtus III uit zijnen kerker geschreven, om zich te beklagen over de onrechtvaardige kettervervolging, waarvan hij het slachtoffer is geweest. — Ten gevolge zijner predikingen tegen de bandeloosheid der Luiksche geestelijkheid, maakte hij zich onder haar veel vijanden, die hem als eenen ketter aanklaagden en op wederrechterlijke wijze vervolgden. Men legde hem allerlei ingebeelde ketterijen ten laste, bracht tegen hem twee valsche getuigen voor en gaf geen gevolg aan zijn voorstel om bij middel der vuurproef zijne onschuld te bewijzen. Ook het verweerschrift, dat hij den paus had laten voorleggen, werd als kettersch tegen hem ingeroepen ; en toen hij in beroep verklaarde te gaan vóór den paus zelven, overlaadden zij hem met slagen en voerden hem geboeid weg. Sedertdien vangen zij al zijne woorden op, om er verdachte stelsels uit te spinnen. Hij smeekt den paus om hem uit den muil dier wolven te verlossen en ter rechtvaardiging vóór zijnen rechterstoel te laten verschijnen.

Lambertus presbiter de carcere ad papam.

Summo pontifici C[alixto] Lambertus, Leodiensis presbiter et minister Christi, judicare in equitate.

Sanctitatis vestre considerationem subterfugere non arbitror, quantis hodie navicula Petri viciorum fluctibus propulsetur, quam impudenter generosa sponsa Christi a suis prostituatur paranimphis. Parcius quidem dolendum erat, si tam probrosa ab extraneis pateretur, si hi qui foris sunt, suis eam concuterent impugnationibus. At nunc cives suos persecutores sustinet et eos quos genuit, inimicos experitur. Nunc ipse partus ventri insultat et filii in matrem armantur, nunc pseudodiscipulis magistrum tradit veritatis et a suo Absalone David mansuetus conculcatur. Inter has desolate Syon angustias, pauci sunt qui consolentur eam ex omnibus curis ejus : amici ejus spreverunt eam et facti sunt ei inimici. Quod ego jam pridem cordi meo apponens apposui et dolorem, cujus ignis in meditatione mea frequenter exarsit. Denique flammarum globos in angustiato pectore coalescentes ulterius ferre non valens, meum voci credidi dolorem et quod in corde diu latuerat, lingue ministerio expressi. Quippe officio predicationis insistens, accinxi me gladio ancipiti, verbo videlicet Domini, secans vitia et prosternens et faciens increpationes in populis. Verum, ut totius pretaxate corruptionis causa sublata facilius ammoveretur, ipsos agressus sum presbiteros hujus pestilentie ministros factos in offendiculum domui Israel. Quosdam itaque secreto corripiens, nonnullos testibus adhibitis commonui, et quia coram omnibus peccabant et peccatum suum sicut Sodoma predicabant, vitia eorum quandoque coram omnibus perstrinxi, ut ita et apostolice ordinationis tenor servaretur et preceptum non offenderentur (sic) veritatis. Ait enim Apostolus : « Peccantem coram omnibus, coram omnibus argue » ; et veritas in Evangelio : « Si peccaverit in te, te sciente, frater tuus, corripe eum » ; et cetera. Ita ego. Verum ipsi quidem, ipsi miserabiles et flendi ab inveteratis ulceribus correptionis testa non sustinuere saniem abstergi, sed freneticorum more manum curantis reppulerunt, medico suo comminantes ; sed nec ita a proposito destiti, quia caritas Christi urgebat me. Audieram enim ab ipsa veritate, quod lucerna veritatis non erat abscondenda sub modio timoris. Audieram et a Petro, quod oportet Deo magis obedire quam hominibus ; audieram et a philosopho, quoniam veritas odium parit. At ipsi reddentes malum pro bonis et odium pro dilectione mea collegerunt concilium, decernentes me ruina dampnationis opprimendum ; et quia in operibus meis, Deo opitulante, nichil tali dignum repperitur opprobrio, facti sunt aucupes sillabarum, ut me caperent in sermone.

Dum igitur in interrogationis et responsionis collatione Emerentianam sine actuali perceptione baptismatis fuisse salvatam proponerem, Romanum etiam a Laurentio conversum sine corporali sumptione Dominici corporis et sanguinis, suggesserunt litteris suis clanculo conscriptis ecclesie Leodiensi me publice predicasse sacramenta non esse necessaria ad salutem. Item, dum quidam astruere vellet, quod in sacramento eucharistie, eo quod de latere Christi sanguis et aqua profluxerat, vinum pro sanguine aque mixtum poni deberet, quesivi non voto discendi, sed studio reprehendendi, cur similiter pro aqua lac ibi non apponeretur. Conclamaverumt ergo me asseruisse, quod de lacte posset eucharistia consecrari. Quod cum audissem, sicut nullius istorum conscius obstupui et coram prefata ecclesia hunc errorem inficiatus, spopondi me, si impeterer, sufficienter responsurum his omnibus. Verum nil profuit, sed contra canonum sanctiones etiam ante citationem, nedum discussionem sententiam dampnationis protuli, beneficio simul et officio privatus. Porro

ventum erat ad calumpnie discussionem, ubi errorem michi impositum detestando, innocentiam meam confessus sum ; sed nec hoc michi suffecit, quod heretico suffecisse debuerat. Prodierunt autem duo falsi testes, qui nulla examinatione discussi, non dicam ecclesiasticis judicibus, sed nec histrionibus fidem fecissent. Contra quorum falsam inclamationem judicio candentis ferri, ad quod tamen minime tenebar, me purgandum exhibui.

In omnibus his non est aversus furor eorum, sed adhuc manus extenta. Tamen videntes se fraudatos in hac parte a desiderio suo, a libello in presentiam vestram delato occasionem condempnandi rapuerunt, ipsum libellum hereseos maculis respersum astruentes ; at ego percipiens majorum invidia partem meam pregravari, porrecto inscriptionis libello, audientiam vestram et universalis ecclesie appellavi. Ad hoc appellationis verbum quasi aures suas continuerunt et impetum in me facientes pulsatum pugnis et vinctum abstraxerunt. Quem actenus pedicis suis constringentes, ori meo insidiantur, aucupantes si forte verbum minus catholicum a me extorqueretur. Sciunt enim nondum se causam mee dampnationis invenisse, nec habere quid plus (?) de injusta dampnatione eis insultantibus respondeant.

Quapropter, Pater benignissime, ego vinctus Christi hanc lacrimabilem clementie tue porrigo querelam, quatinus me ovem scilicet tuam de luporum faucibus excutias, ne sanguis meus de manu tua requiratur ; facientem enim et consentientem par constringit reatus. Igitur eripe me de manu peccatoris et de manu contra legem agentis et iniqui. Jube me tuo conspectui quem postulabam presentari, ut tue discretionis inquisitio occulta mea discutiat, ut interroges me et cognoscas semitas meas, et si via iniquitatis in me est, ad ejus impietatis abnegationem cogendus ero ; sin autem via veritatis, quasi innocens absolvendus. Vale.

HS. Q. 9. 182. van het Museum Hunterianum te Glasgow (12e eeuw) ; afgedrukt bij Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II*, deel II, blz. 410, nr 23*. — Dit stuk en de vier volgende beschouwt de heer U. Robert herhaaldelijk als « exercices épistolaires » zonder dit vermoeden op bewijzen te staven. Paus Calixtus II regeerde van 1119 tot 1124. Van hem kan natuurlijk geene spraak zijn voor de zaak van Lambert le Bègue, die in de jaren 1175-1177 moet geschied zijn ; die stukken moet men integendeel terug brengen op den antipaus Calixtus III (1130-1178). Zie mijne verhandeling *Les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue*, in de *Bulletins de l'Académie royale*, 3e reeks, deel XXIX, blz. 148-165 (1895). — G. Waitz gaf reeds eene aanteekening over die stukken van Glasgow in het *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, deel IV, blz. 624, 625, *Bibliotheken Schottlands* (1879.) — Dat Lambertus tijdens zijne gevangenschap in het kasteel van Revogne verbleef, blijkt verder uit ons stuk nr 17 (46[8]). Revogne is heden een gehucht der gemeente Honnay (Provincie Namen). Men vindt er nu nog een modern kasteel op de kruin van den « rocher à Revogne ».

12 (46ter).

(*c. 1175-1177, Luik ?*) Smeekschrift gericht tot den paus door de vervolgde aanhangers van den Luikschen priester Lambert le Bègue, om zich te beklagen over de onrechtvaardige kettervervolging, waarvan hij en zij de slachtoffers zijn geweest. — Dien godvruchtigen en eerzamen priester vervolgden zijne vijanden, omdat hij in zijne predikingen het volk tot de deugd en het ware geloof trachtte terug te brengen. Zij klaagden hem als ketter bij den bisschop aan, die zonder hem te hooren hem eerst in zijn priesterlijk ambt schorste en hem vervolgens vóór zich liet verschijnen en als ketter veroordeelde, alhoewel hij bij den paus in beroep was gegaan. Zijne aanhangers werden vóór eene synode gedaagd, onschuldig bevonden en toch gepraamd om zijne ingebeelde dwalingen af te gaan, terwijl hun geweigerd werd den raad van godgeleerden in te roepen. Vervolgens werden zij van hunne geestelijke ambten vervallen verklaard en uit het bisdom gebannen. Zij smeeken den paus om hulp en bescherming.

Querimonia oppressorum pro eodem [*Lamberto.*]

Quia in omni tribulationum angustia, spe ad solatium superne pietatis currendum est, in Deo, in quo omnis salus et spes consistit, salus nostra et spes nostra in eo est. Quanta et quali angustia quantisque tribulationum procellis afflicti sumus, paternitati vestre et universali aecclesiae super injuriis nobis illatis et immeritis manifestare dignum duximus. Quidam sacerdos, Lambertus dictus, in Leodiensi civitate sacerdotaliter vivens, bone opinionis et sancte religionis tum clerum, tum populum a cultu Dei recedentem et ignominiosis questibus a Deo alienatum summo studio revocare conatus est. Sed quia dispares mores disparia studia sequuntur, non solum verbis contumeliosis clerici eum afficiebant, sed etiam dolose et figmentis et falsis criminationibus dampnare nitebantur et ejus magna precum et accusationum instantia dampnationi insistebant. Convenerunt igitur episcopum uno falsitatis errore seducti, eum hereticum esse dicentes et in fidem errasse asserentes, ut eum ad commune concilium episcopus vocaret, ut de heresi eum convincerent et dampnarent. Advocavit eum episcopus et diem constituit, sed jam absentem et indefensum quasi reum a beneficio et officio suspendit. Vocatus accessit, et cum ibi ageretur de fide et fidei articulis, nichil super his in eum invenerunt. Tamen multitudine clamoris et falsitatis voluntati sue in omnibus erronee et false episcopum attraxerunt et virum innocentem, prorsus moribus hominum improborum dissimillimum, judicio ecclesiastico innitentem et renitentem et universalis ecclesie audientiam appellantem dampnaverunt.

Nos autem, quia familiares ei videbamur et doctrine christiane imitatores, ad universalem synodum provocaverunt et in articulis fidei nichil lesionis in

nobis invenerunt. Tandem, ut virum nulla dampnatione dignum et ejus doctrinam in omnibus sanam quasi hereticam dampnaremus, cogere nitebantur. Nos autem, nuda simplicitate armati, ut nobis consilium virorum sapientum indulgeretur rogavimus et, quod hosti minime denegari deberet, nobis hostiliter denegatum est. Tandem scientes falsitatem eorum et invidiam scrupulosam, his verbis usi sumus : « Omnem doctrinam hereticam dampnamus et detestamur. » Conclamaverunt, quod eum dampnaremus. Nos autem conscientiam nostram nec polluere nec mentiri voluimus. Hac de causa non solum beneficiis nostris, sed etiam episcopatu nos privaverunt.

Nos ergo, quasi in exilium relegati et omni consilio et auxilio destituti, paternitatem vestram obnixe oramus, quatinus desolationi nostre opem caritativam conferatis. Testis est Deus conscientie nostre, quia nec unum iota falsitatis dampnationi nostre addidimus.

HS. Q. 9. 182 van het Museum Hunterianum te Glasgow (12e eeuw); afgedrukt bij Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II*, deel II, blz. 412, nr 24*.

13 (46[4]).

(*c. 1175-1177*), *September 2*, *San Flaviano*. Bul van Calixtus III, gericht tot den bisschop (Radulphus van Zähringen), den proost H(endrik), de aartsdiakens, het kapittel en de geheele geestelijkheid van Luik, bevelende Lambert le Bègue vrij te laten om zich te komen rechtvaardigen over zijne ketterij. — De paus looft hunnen ijver voor het geloof, maar drukt zijne verwondering uit, dat zij dien priester gevangen houden en hem in zijn beroep tot den H. Stoel belemmeren. Hij beveelt hun Lambertus onmiddellijk uit zijnen kerker te ontslaan en naar den paus ter rechtvaardiging te laten gaan. Kan men hem iets ten laste leggen, men doe het vóór den paus. Wat de priesters Petrus, Servatius, Wedericus, Warnerus en Cesarius betreft, die als zijne aanhangers van hunne geestelijke ambten vervallen werden verklaard en uit het bisdom Luik verbannen, zij moeten in hunne ambten hersteld worden, totdat de paus over het geval van Lambertus eene beslissing zal hebben genomen.

Papa episcopo Leodiensi et clero.

Calixtus episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri R[adulpho], Leodiensi episcopo, H[enrico], preposito, archidiaconibus totique capitulo majoris ecclesie, et universo clero ejusdem episcopii, salutem et apostolicam benedictionem.

Quod tanquam viri prudentes et discreti vobis et ecclesie vestre sollerti cura providetis et presertim in his, que ad fidei catholice firmitatem spectant, vos

zelo domus Dei ferventes exhibetis, gratum nobis admodum esse acceptumque noveritis. Verum quia, sicut accepimus, quendam sacerdotem, Lambertum nomine, de heresi infamatum et se expurgare volentem neque convictum neque confessum, ad sedis quoque apostolice audientiam appelantem, contempta auctoritate sedis apostolice, captivastis et vinculis addidistis, si ita est, non modicum admiramur et plurimum admirando turbamur. Inter cetera namque, que sedis apostolice benignitas aliis indulsit, appellationis remedium sibi misericorditer reservavit, ut per eam oppressis et exspoliatis posset subveniri, invasoribus vero juste et canonice obviari. Cum itaque divine virtutis et institutionis sanctio sit, ut omnium ecclesiarum negocia presertim de fide catholica ad nostre tendant reparationis effectum, eo quod Roma (*sic*) ecclesia supra petram fundata firmitas a Christo, mater est et caput constituta dignitatis et ecclesiastice magistra rationis, ut quod ligaret super terram, ligatum esset et in celis, et quod solveret super terram, solutum esset et in celis, miramur quare jam dictum Lambertum sacerdotem, post appellationem ad nos factam, captivare et vinculis alligare non formidastis et appellationi ac dignitati sedis apostolice reverentiam, ut debuistis, non detulistis.

Quocirca universitati vestre per apostolica scripta mandando precipimus et firmiter injungimus, quatinus, statim visis his litteris nostris, sepe dictum Lambertum a vinculis absolvatis et ad nos super hiis, que ei obiciuntur, plenarie responsurum venire permittatis. Si quis autem aliquid ei obicere voluerit, per se vel per nuntium suum, cum litteris tamen vestris, nostro se conspectui representet, et tunc, si quid in eo reprehensibile cognoverimus, qua debemus districtione corrigemus.

Preterea de Petro, Servatio, Wederico, Warnero, Cesario presbiteris, quos, ut audivimus, officio et beneficio privastis, eosque extra episcopatum vestrum expulistis, eo quod sepe fato Lamberto familiaritate quadam juncti erant nec eum tanquam hereticum abjurare volebant, quoniam super objectis sibi eum ad nos appellasse cognoscebant, universitati vestre mandando precipimus, quatinus eos sine dilatione officio suo et beneficio in pace uti permittatis, donec de his, que sepe memorato Lamberto obiciuntur, plene cognoscere valeamus.

Datum apud Sanctum Flavianum, IIII nonas Septembris.

HS. Q. 9. 182 van het Museum Hunterianum te Glasgow (12e eeuw); afgedrukt bij Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II*, deel II, blz. 293, nr 480. — Een San Flaviano was in de middeleeuwen te vinden bij Viterbo, een tweede in de Abruzzi, welk laatste heden Giulianova heet.

14 (46[5]).

(*c. 1175-1177*, *Luik ?*) Smeekschrift van eenen der aanhangers van Lambert le Bègue aan den paus, waarin hij zich zelven en vier zijner afwezige vrienden beschuldigt van uit dwang en schrik tegen Lambertus een valsche getuigenis te hebben gesproken. — De

Luiksche geestelijkheid is geheel verdorven, zooals hij en zijne vier gezellen (de priester Ar., de diakens Gis. en Ste. en de subdiaken Robertus) hebben ondervonden. Nadat Lambertus tegen alle rechtvaardigheid was gevangen genomen, werden zijne aanhangers vervolgd, vooral degene, die hem in zijn beroep tot den paus hadden bijgestaan. Twee hunner werden door den abt van Floreffe gevangen genomen, maar ontsnapten na acht dagen smartelijke gevangenschap. Een ander ontsnapte met groote moeite aan de driedaagsche vervolging van den abt van Saint-Laurent. Hij en zijne vier vrienden werden, in afwezigheid van den bisschop, door den deken (Simon) onder allerlei bedreigingen ondervraagd en ten slotte gedwongen om Lambertus tot ketter te verklaren. Robertus bood den deken eerst het hoofd namens de vier andere, maar eindelijk bezweken zij uit angst en lafheid. Daarover een diep berouw voelende, stortten zij heete tranen en besloten den paus om vergiffenis hunner zonde te smeeken, waarop de deken hem met allerlei bedreigingen kwam overladen. Hij gelukte er nochtans in te ontsnappen aan zijne vijanden ; en nu staat hij berouwvol vóór den paus, zichzelven en zijne vier vrienden schuldig erkennende aan valsche getuigenis tegen Lambertus gesproken.

Persecutionis antique asperitatem, quam primordia nascentis aecclesie multimoda tribulatione extirpare conatam triumphale martyrum nomen delectat et gloria, ab inimicis crucis Christi, qui suo ventri magis quam Christo domino serviunt, nostris in partibus recandescere tibi notum facio, Pater et domine. Cujus vexationis acerbitas tanto pusillum gregem Christi affligit molestius quanto ab his, qui pascere positi, indecenter dilaniatur miserabilius. Ibi enim fraus et violentia, ibi luxus et avaritia, ibi pietatis totius abhominatio, jam adeo sibi contrarias virtutes opprimendo prevalent, ut his et ceteris viciis manifeste et irreverenter deservientes laudentur in desideriis anime sue, divini vero examinis judicium expavescentes ac per hoc dierum malorum tempus redimere laborantes aut lacessantur maledictis aut confundantur obprobriis aut persecutionibus cogantur ad exilium aut dolis et terroribus devolvantur ad perjurium.

Hac ego tribulationis procella et IIII^or socii mei absentes, Ar., presbiter, Gis., Ste., diaconi, Robertus subdiaconus, deprehensi, quia publice nos impulsos, graviter versatos, miserabiliter lapsos sentimus, tibi post Deum medicorum medico, sceleris nostri vulnus curandum revelare non erubescimus, parati pro viribus de manifesto peccato manifestam satisfaciendo portare penitentiam.

Post domni Lamberti presbiteri captionem, quam contra pietatem, contra legem et sacros canones presentes ibi factam videramus, de contubernio et familiaritate ejus viri quantum ad nostra tempora honeste vite presbiteri in

concilio pulsati sunt. Qui quidem corde credebant ad justitiam, quia spiritu armati fortitudinis ore ausi sunt confiteri ad salutem, de cetu eorum projectos vestram audivimus audisse paternitatem. Nos vero, eundem spiritum fortitudinis nos habere putantes, hoc idem absque interrogatione nos profiteri paratos eis spoponderamus ; sed eorum prudentia promissionibus vanis non credens, immo imbecillitati nostre caritative consulens ne nisi per omnia vocati procederemus vel quicquam diceremus, temeritatis hujus presumptionem consilio simul et prohibitione refrenaverat. Enimvero, aliquanto elapso tempore, quod semen verbi Dei non bonam terram in cordibus nostris, sed petram invenisset, persecutionis ventilabrum tam nobis ipsis quam multis aliis luce clarius aperuit, dum nos qui ad tempus credideramus, radices non habentes tempore temptationis aruimus. Nam cum prefatus Lambertus, quia presentialiter non poterat, scriptis propria manu et transmissis appellationibus eos, qui in innocentiam suam acrius grassati videbantur, ad sedis apostolice judicium evocasset, tota adversum nos persecutionis tempestas, que processu temporis paululum mitigata videbatur, rursus inhorruit, ipsos qui appellationis bajuli fuerant, primos involvens. Duo etenim eorum, qui ad abbatem de Floreffia hac de causa directi fuerant, ab eo capti, cathenati et in claustro ecclesiastico afflictiones carcerales experti, utrum custodum industria an negligentia incertum, post octo dies sunt elapsi. Quidam autem claustralium altioris et benignioris intelligentie horrendum esse et monstruosum asserebant ab ea ecclesia Dominice passionis mysteria celebrari sive pro afflictis et captivis orari, que captivos ipsa affligendo, quod a Deo petebat fieri, se nolle comprobabat. Alius itidem, qui abbati de Sancto Laurentio appellationis cartulam porrexerat, ab ipso et ministris suis insecutus et, ut comprehenderetur, multo scrutinio per triduum quesitus, vix elapsus est. Alius etiam abbatis Cornelii montis, cui appellationem porrexerat et nunciaverat, persecutionem non ferens et ipse aufugit.

Nos vero omnibus miserabiliores ad judicium, episcopo tamen absente, vocati, cum vidissemus ventum validum venientem timuimus, omnique fortitudine destituti promissionumque pristinarum immemores in oculis Dei et hominum corruendo pene desperabiliter sumus allisi. Hinc namque minis, inde precibus, hinc blanditiis, inde terroribus diutius agitati, tandem dolosa decani nostri persuasione ad id, quod per eos nitebatur, diabolus nos obtinuit. Hec autem erat summa machinationis eorum intentio, ut domnum Lambertum presbiterum, quem post captivitatis naufragium in apostolici portus stabilitate applicuisse dolebant, virum utique catholica fide plenum, caritatis luce conspicuum, quasi hereticum nos abnegare et jurejurando abdicare efficerent, ut videlicet vel modicum quid haberetur quo turpitudinem crudelitatis in eum exercite quoquo modo possent operire. Instabat itaque prefatus decanus quasi discrimen magnum a nobis moliretur avertere, sciscitans quid de eo nostra sentiret conscientia. Respondit unus pro omnibus, dominus videlicet Robertus, vir simplex et rectus ac timens Deum : « Quare, domne decane, tu et omne concilium mortem sititis anime mee ? An nescitis quia qui parat proximo suo foveam, incidet in eam ? Si ego eum, sicut persuadetis, hereticum pronuncio, proprie lingue mucrone meam conscientiam simul et animam confodio. Nichil enim dignum reprehensione, testis est Deus, me contigit in eo vidisse vel audisse, sed hoc me vidisse, hoc me audisse palam confiteor, quia vestro

instinctu, vestris clamoribus eum neque convictum neque confessum post sedis etiam apostolice invocationem fecistis captivari et captivatum contra fas et pietatem incarcerari. At nunc ipse, divine pietatis munere liberatus, ad ipsius sedis apostolice, quam invocaverat, auditur proprerare refugium ibi se probaturus innoxium. Quare negligitis? Quare negocii vestri prosecutionem eum subsequendo minime maturatis, presertim cum ipse quosdam nostro testimonio bone conscientie robustior ad eam fecerit appellari? Si justam vos putatis adversus eum habere causam, quid tardatis, tot ad unum, tanti ad tantillum? » — « Quia », inquit decanus, « tu de eo bene sentis et tibi tribulationem et angustiam vides imminere, oportet, ut partes inter utrasque medio sic limite incedas, ne conventus hujus multitudini penitus cedendo contra conscientiam linguam dirigas ac ne rursus, conscientie nimis favendo, multitudinem offendas ». — « Ostende », ait Robertus, « ipsum limitem ». — « Pronunciabis », inquit, « cum jurejurando te Lamberto heretico abrenunciare, non istum significans quem sentis innocentem, sed alium quemlibet hujus nominis hereticum aut fortasse nullum. Ego enim, si simili urgerer periculo et ipsum Petrum apostolum cornutum assererent, Petrum apostolum cornutum facile abnegarem, qui utique nullus est. » Tali circumventum eum, circumventos et nos machinatione, metu quasi a tergo nos impellente, dolo hoc quasi ante faciem provocante, ad quod nitebantur inimici veritatis, heu! nos miseros obtinuerunt, injectaque manui unius nostrum, qui in presbiterum ordinatus erat, candela de manu ejus eam nichilominus, quasi ipsi domnum Lambertum presbiterum anathematizassent, excusserunt, repenteque quodam libro exhibito manibusque nostris ei impositis, Lambertum hereticum abjuramus, conscientiis nostris reclamantibus, pronunciare compulerunt.

Nos vero a[mari]tudine paululum statim secedentes pristinarumque promissionum commemorantes, quasi quodam galli cantu ammoniti, lacrimabamur uberius, quod in Deum et proximum necnon et conscientias nostras graviter peccantes, non solum animas nostras suppliciis addixissemus eternis, sed adversus Deum extento collo currentes adversarios letificassemus, pie in Christo vivere volentes, merore simul et confusione induissemus. Post multam denique cordis nostri contritionem, consilio et fortitudini magis quam lacrimis judicavimus insistendum, quamquam et ipse salutis redeuntis quodam modo videantur et credantur prenuncie. Unde cum tue celsitudinis peritiam in commune decrevissemus consulendam idque decani memorati venisset ad aures : « Erit », inquit, « novissimus error pejor priore ». Veniensque ad me, quem ceteri quatuor perjuri vulneris communis annuntiatorem et medicine a sede apostolica petende nuncium constituerunt : « Quid », inquit, « hoc audio de te? Vide quid facias. Si Romanam sedem adire volueris, consortium totius ecclesie nostre te funditus et irrecuperabiliter ammissurum ne dubitaveris. Sed et ceteri socii tui de perjurio statim pulsati aut exilii aut carceris periculo subjacebunt. » His et aliis similibus ab eo auditis non consensi, sed ne iter meum insidiis aliquibus impediretur, quantocius erumpens ipsas quidem insidias cum sociis meis incidi, sed quibusdam me occultantibus elapsus evasi; et ecce Dei protectione tue presens paternitati falsi testimonii necnon et perjurii me et eos, qui me miserunt, confiteor. [Oleum et vinum huic nostro vulneri infundi expostulo. Satisfactionem et cautelam diligentiorem promitto.]

HS. Q. 9. 182 van het Museum Hunterianum te Glasgow

(12e eeuw), afgedrukt bij Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II*, deel II, blz. 419, nr 26*. — Verkeerdelijk gaf de heer Robert aan dit stuk den volgenden titel : « Lettre de Lambert, prêtre de Liège, à Calixte II. » — De laatste woorden van dit stuk, hier tusschen haakjes geplaatst, staan bij Ulysse Robert niet afgedrukt, omdat hij eene photographische afbeelding van het HS. van Glasgow gebruikte, die zich slechts tot einde fol. 21 verso uitstrekte. De volgende slotwoorden op fol. 22 te vinden, werden voor mij bereidwillig afgeschreven door Prof. Dr. Young, bestuurder van het Museum Hunterianum.

15 (46[6]).

(*c. 1175-1177, Rome ?*) Tweede smeekschrift van Lambert le Bègue aan den paus geschreven na zijne ontsnapping uit de gevangenis, om hem zijne wederwaardigheden omstandig mede te deelen en zich te zijner beschikking te stellen, nu hij tot bij hem eindelijk is geraakt. — Hij predikte in eene kleine kerk dicht bij Luik en trachtte alom goed te stichten. In een klooster van reguliere kanunniken predikte hij sermoenen tegen het betalen der sacramenten en andere misbruiken ; daaruit ontstond eene vijandelijkheid tegen hem. Men bespiedde er zijne woorden en legde hem lagen en listen om hem van ketterij te kunnen beschuldigen. Gislebertus, de overste van dat klooster, stelde, zonder zijnen naam er bij te voegen, eene lijst zijner ingebeelde dwalingen op en verspreidde die heimelijk onder de geestelijkheid in zes afschriften. Dit vernomen hebbende, verliet Lambertus het klooster en antwoordde met een verweerschrift, insgelijks in zes afschriften rondgezonden. Dit beroerde de geestelijkheid en het volk. Zijne vijanden klaagden hem alsdan bij den bisschop aan, die hem in zijn priesterlijk ambt wederrechtelijk schorste en hem daagde om na zeven weken vóór hem te verschijnen. Vreezende niet levend uit de handen zijner vijanden te geraken, maakte de aangeklaagde zijn testament. Op den gestelden dag hielden zijne vijanden heimelijk raad met den bisschop om hem in den kerker te werpen en zij beletteden met geweld eenen zijner vrienden hem daarvan tijding te gaan aanbrengen. Zonder argwaan verscheen nu Lambertus vóór zijne rechters. Gislebertus gaf lezing van zijne vroeger opgestelde aanklacht, waarop Lambertus aanbood bij middel der

vuurproef zijne onschuld te bewijzen ; doch zijne stem werd door het getier zijner vijanden gesmoord. Alsdan verklaarde hij in beroep te gaan vóór den pauselijken stoel en overhandigde er eene schriftelijke verklaring van. Maar zijne vijanden wierpen zich op hem, ontroofden hem de vier boeken der H. Schrift, die hij bij zich had, scheurden zijne kleederen en verwondden hem lichtelijk. Op bevel van den bisschop werd hij aangehouden en naar den kerker geleid, waar hij, aan de voeten met ijzers geboeid, 73 dagen heeft doorgebracht. In de gevangenis werd hem aangekondigd, dat hij, om in vrijheid gesteld te worden, alles moest beamen wat er in de zitting der geestelijkheid met hem geschied was, waarop hij antwoordde liever levenslang gevangen te blijven dan daarin toe te stemmen. God verhoorde zijne gebeden en bewerkte, dat hij uit de gevangenis ontsnapte en een zwervend leven leiden ging, vertrouwende op den steun van Petrus, eenen zijner trouwste aanhangers, die bij den paus voor hem in de bres was gesprongen, toen hij nog gekerkerd lag. Te Troyes vernam hij diens overlijden en wist niet meer wat aan te vangen. Doch het beroep op de pauselijke gerechtigheid bleef hem over ; hij aanvaardde moedig de reis en nu is hij bij den H. Vader aangekomen. Hij smeekt den paus zijne zaak te willen onderzoeken. Drie abten, die hem niet ongenegen zijn, heeft hij zijn schriftelijk beroep overhandigd, om het aan den paus op den aanstaanden zondag *Letare Jherusalem* (4[den] zondag van den vasten) aan te bieden, terwijl hij bereid blijft alles te doen wat hem door den paus zal worden bevolen.

Querimonia Lamberti presbiteri cum de carcere evasisset.

Calixto, Dei gratia Christi et Petri summo et speciali vicario. L[ambertus], vocatus presbiter oviumque sibi creditarum qualiscumque unus super pauca esse fidelem, ut supra multa constitui mereatur.

Tempestas gravissima, pater et domine, me meis expulit et vestris appulit oris, egentem, angustatum, afflictum. Cujus procelle turbinem horridum vestre perstringendo refero clementie, si forte anchora spei que sola superest, portum cujuslibet consolationis in littore vestre compassionis inveniat.

Ego degebam in ecclesiola quadam in confinio sita Leodii aliquantula pollens per Dei misericordiam gratia predicationis cupiensque omnes homines in visceribus Christi Jesu. Confluebat itaque aliquanta pars populi vel cleri, cupiens saturari de micis, que cadebant de mensa divitum, et virtus erat Domini pauperes vidue sue saturare panibus, illuminans plurimis eorum ad dirigendos pedes eorum in viam pacis. Unde quod ceci videant, quod claudi ambulent, quod leprosi mundati sint, non mea interest, sed eorum qui remedium et sen-

serunt et sentiunt annunciare. Christi igitur bono odore aliis vitae in vitam, aliis mortis in mortem circumquaque magis ac magis spirante, accidit ut vicini cujusdam opidi fratres ab humilitate nostra se quoque erudiendi gratia frequentibus nunciis expeteret (*sic*) tandemque veniendo acquiescentem satis benigne et hilariter exciperet (*sic*).

Erat autem in eodem oppido et in circumpositis villis consuetudo perversa et detestabilis, quia videlicet a baptizatis parvulis, ab inungendis egrotis, a suscipientibus viaticum morituris, a sepeliendis defunctis precia manifeste et irreverenter, ne dicam violenter, tollebantur, sed adhuc, heu ! tolluntur. Ego itaque in ecclesia quadam regularium, ut dicitur, canonicorum hospitatus, dum contra hunc morbum et cetera queque vicia acriter disputarem et disputando proficerem, immo ecclesiam, Deo teste, proficere gauderem, vidit et invidit humane salutis inimicus totumque se repente obiciens unum e fratribus memoratis, qui nomen magistri quod eatenus gestaverat, presentia mea obnubilari metuebat, primum invidie tabo corrumpit, dehinc totum pene conventum illius ecclesie omnesque alios supradictorum venditores et questum pietatem deputantes, similis per eum contagio ad odium et detractionem in me convertit. Observabant igitur cotidie os meum, ut invenirent unde me accusarent, et ego nesciebam. Contigit interea, ut post sermonem ad populum, cui et ipsi cotidie intererant, de quibusdam secretius et frequenter conferremus ad invicem inter que, dum de sacramento Dominici corporis aliquando tractaremus, beatum Augustinum de eo in hec verba tractantem ad medium deduco ipsum et non ipsum. Quod quomodo constare possit sciscitantibus expono quia ipsum essentia, non ipsum visibili forma. Ad quam responsionem ille emulus meus gavisum se simulans, quasi adhuc discere volendo, sed revera insidiando interrogat : « Si quis, turpi valde facinore commisso, resipiscens et penitens » toto mentis conamine, id confiteri appeteret, sed hoc ipse a se verecundia » repugnante nullo modo optinere valeret et sic obiret, quid de eo sentire » deberemus ? » Ad quod ego respondi me super hoc nichil legisse ideoque nil temere diffinire audere, sed tantum mihi simpliciter videri, quia misericordia Domini, cujus non est numerus et que conversa beatum Apostolum respexit et ad lacrimas sine vocis confessione incitavit, fortassis non ei esset negatura salutem. De baptismo quoque sollicitor, an sine eo possit quis salvari. Respondeo me legisse, quia minime, nisi habens in se ipso fidem et volens, sed non valens habere baptismum. Aliud quoque dolose interrogat, videlicet si casu aliquo vel negligentia aqua divino non apponatur sacrificio aut vinum seu forsitan utrumque, oratione tamen et ritu solempni super id quod residuum est celebrato, utrum ratum debeat haberi sacrificium et panis propositus corpus credendum sit Dominicum. Ad quod ego diversas diversorum esse sententias, me quoque super hoc diversa, immo adversa legisse, sed tamen ei sententie, que quod residuum est, corpus asserit Dominicum, magis consentire.

His et paucis aliis similibus de ore meo gaudenter raptis et ut suscitaretur mihi pressura male et scienter interpretatis, sine meo, sine suo, sine ejus cui mitterentur nomine, sex occulte conscribit scedulas et per diversas mittit ecclesias in hec verba : « Dicit non esse verum corpus Domini, quod consecratur in altari, non esse necessariam confessionem, humanum genus posse salvari sine baptismo, licite posse missam celebrari sine aqua et vino. » Hec autem ex supradictis. que maliciose interrogaverat, prudentia vestre sanctitatis

violenter extorta repperiet. Quod ubi me latere non potuit de fraudulenta crudelitate toto satis modeste correpto conventu ab ecclesia turbatus excessi, alias mihi hospitium statui cartulasque sex ecclesiis totidem, ad quas ejus vel eorum scedulas pervenisse audieram, ex nomine meo celeriter destinavi, innocentiam meam cum eorum dolis continentes et super hoc me judicio astare paratum et falsa esse omnia, que apud eos seminaverat invidia, omnimodis probaturum promittentes. Sed, heu! facilius, heu! multiplicius affectuosiusque nociva procedunt, quia videlicet filii hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Quidem invidi, qui eatenus latuerant, quia non ostenditur in bonis amicus, non absconditur in malis inimicus, occasione accepta quasi defensande fidei perstrepunt, quidam simplices aliorum impulsu eversi ad credendum pertrahuntur, populus tamen pene omnis et aliquanta pars cleri inconcussa perseverat.

Quid multa? Pars adversa episcopum adit, fidem per me labefactari queritur, sanguinem potius sitiens meum et sue consulens avaricie, cor sacerdotis justitiam minus diligentis facile evertit, sententia suspensionis ante omnem penitus citationem in ecclesiam, cui preeram, necnon et me invocatum promulgatur, et ut judicio episcopali post VII ebdomadas dierum assistam ordine prepostero mihi denunciatur. Quam ego sententiam qualicumque modo prolatam, equo interim animo sustinendi habens consilium, diem mihi prefixam prestolabar, sperans saltem tunc canonice me examinatione tractandum. Coagulatum est interea sicut lac cor eorum, dum illum prefatum fontem machinationis hujus complices emulationis adeunt et, si ea, que prius occulte scripserat, in medium proferre velit, omnem ei securitatem, sive proficiat, sive deficiat, pollicentur. Ego autem, ut verum fateri liceat, legem Dei meditatus, die prefixa jam imminente, quia de manibus eorum vivum me evadere posse diffidebam, de rebus meis licet modicis et paucis ordinavi, testamentum statui, nullius penitus hominum aut expetens consilium aut expostulans auxilium, illo confisus prophetico : « Bonum est confidere in Domino quam confidere in homine. »

Die tandem statuta illucescente clericorumque coram episcopo congregata copiosa multitudine, partem conventus necnon et episcopum adversarii mei quasi ad consilium seorsum vocant et ut sive verum sive non, sive excusationi sufficienti, sub ipso etiam appellationis pretextu captioni addictus et carceri mancipatus de manibus eorum nullomodo evadam, pertractant. Quod unus familiarium meorum, qui more Chusai Arachite sola corporali presentia factioni eorum intererat advertens, de cetu eorum se prorupit, sed statim deprehensus, cesus capaque qua induebatur spoliatus, ne mihi quiquam ex his nunciet prepeditur. Ego autem nichil horum penitus sciens, in ecclesia interim pavimento in modum crucis prostratus, crucifixi nostri misericordiam non sine lacrimis implorabam. Compendiose itaque terminata oratione, exsurrexi, concilium introivi, et quia adversarii mei cum episcopo adhuc de prefatis tractabant, cum aliis multis, qui aderant, sedi. Port multas denique moras eis a consilio impiorum, in quo a via justitie abierant, regressis, surgit ille caput tribulationis mee, nomine Gislebertus, unamque, quas supra memoravi cartularum quasque ipse conscripserat, legere in aures totius concilii incipit, sed eam utpote quem conscientia acriter remordebat, trepidando, balbutiendo vix finit. Continuo ingenti orto tumultu, surrexi ego, silentioque petito nec impetrato, clamosam

vocem, ut res exigebat, in hec verba laxavi : « Innocentem me ab omnibus, que iste maliciose composuit adversum me, examinatione candentis ferri ultra videlicet canonum sanctionem probare paratum noveris, domine episcope, et omne hoc concilium. » Hec vociferans a paucis sum pre tumultu auditus, sed a nemine, qui auxilium ferre et vellet et valeret, exauditus. Clamor adversariorum tollitur, episcopum super convicto consilium inire hortantur ; severissima me dignum sententia undique conclamatur. Tunc demum molem tanti gravaminis, tante lesionis et injustitie perhorrescens simul et expavescens ad unum, quod solum superesse videbatur ereptionis mee remedium confugio, apostolice sedis, cui divine pietatis munere vestra paternitas presidet appello, ipsi post Deum me meisque commissis. Facta itaque appellatione appellationisque porrecto cyrographo, dum egredi et abscedere pararem, tante auctoritatis invocatione contempta, totius ecclesiastice institutionis ordine confuso, continuerunt aures suas et impetum in me facientes libros divinarum scripturarum IIII^or, quos ibi habebam, violenter rapuere. Veste demum mea scissa corporeque non graviter tamen ceso, jussu episcopi a satellitibus repente admissis capior et in captione mea consilium solvitur.

In carcerem itaque detrusus et inibi compede ferrea diebus LXXIII coartatus, Dei solius misericordiam imploravi, gemens et dicens : « Zelus domus tuae comedit me, Domine, et obprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me ; sed tu, Domine defensor, educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo, quia periit fuga a me et non est qui requirat animam meam. » Ubi dum pene omni spe liberationis destitutus jacerem, nuntius mihi dirigitur tale deferens mandatum, quod, si vellem absolvi, que mihi objecta fuerant, necesse me esset omnia vera fuisse in concilio confiteri. Quod ego perhorrescens audire, nedum facere, septennio, immo omni vita mea in carcere me malle permanere respondi. Tunc vero ad negandum Christum, qui est veritas, persuasionem hanc subtilius tendere deprehendens, iterum conversus ad Dominum dicebam : « Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem ? Illumina, queso, oculos meos, ne unquam obdormiam in morte confessionis hujus pessime, quia qui tribulant me, exultabunt, si motus fuero ; ego autem in misericordia tua speravi. »

Talia orantem divine miserationi me exaudire complacuit, artem qua compedem dissolvere, locum quo carcerem evadere queam ostendit ; insuper consilium et auxilium per quosdam bone voluntatis homines et promittere et impendere non renuit. Nocte igitur competenti Dei virtute carceri et custodibus ablatus, ejus custodia a conventu malignantium et multitudine mane persequentium protectus, quaquaversum vagus et exul delitui ; et, quia fratrem meum Petrum, virum admodum strenuum et validum, equitatis amatorem, vestri patrocinii presidium expetiisse in carcere adhuc constitutus audieram, ipsius regressum, antequam quicquam aliud temptarem, Trecis, que est urbs Gallie non infirma, preoccupare proposui. Obitu tandem ipsius inibi comperto, subito quadam meroris nebula circumfusus, qua pedem porrigerem ignorabam. At, postquam divine consolationis radius caliginis hujus densitatem fecit evanescere, ad propositum appellationis denuo respiciens, iter quantotius arripui, si quid de Petri pietate et zelo ipsius in sede resedisset summopere festinans et sitiens experiri.

Et ecce venio ad te, quem in tempore tribulationis adjutorem invocavi, quem continua debilis egritudine per longa terrarum spacia experii, cujus desi-

deratam faciem tandem videre merui. Judica me ergo, quaeso, domine, secundum justiciam meam, in hac parte effundens frameam justi judicii adversus eos qui persequuntur me. Dic anime mee: « Salus tua ego sum », ut sciat omnis mundus prophetam esse in Israel. Ne autem arbitretur me clementie vestre serenitas querere ultionem aut expetere vindictam, quia et si caro ad hoc concupiscendum infirma est, spiritus tamen rationis absistit, terribile illud evangelicum et ipse habens obstaculum: « Sicut et pater meus caelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de corde vestro. » Verum ne sub pietatis specie zelus evanescat justicie, ulcus hoc iniquitatis nostris in partibus tumens aut sanandum aut secandum tue medicinali depromere dignum duxi peritie; ac ne, rursum zelatum me pro domo Israel estimans, proprie potius illiciar ultionis cupiditate, tue me totum discretioni atque consilio, necnon et eorum, qui vice Hur et Aaron manus tuas, quas assidue ad Dominum pro populo levando laboras, sustentare acceperunt, examini et defensioni committo et derelinquo.

Sed quia, trans Alpes positus, quid a vestra pietate accepturus essem consilii, scire non poteram, tres interim abbates, qui potissimum in meam grassari videbantur innocentiam, quia viva voce utpote absens non potui, scriptis propria manu et transmissis appellationibus ad vestre audientie trutinam proximo *Letare Jherusalem* responsurus evocavi, tam de his quam de ceteris, si vobis videbitur, appellandis, qui vestre pietatis equitas decernat, audire paratus et facere.

HS. Q. 9. 182 van het Museum Hunterianum te Glasgow (12de eeuw); afgedrukt bij Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II*, deel II, blz. 414, nr 25*.

16 (46[7]).

(*c. 1175-1177, Rome ?*) Omstandig verweerschrift van Lambert le Bègue tot Calixtus III gericht om de aantijgingen zijner vijanden te weerleggen. — Veel heeft men tegen hem aan den paus geschreven en gezegd ; na rijp overleg wil hij er punt voor punt op antwoorden. Daaruit leeren wij het volgende : Hij was van zeer nederige afkomst, de zoon eens timmermans en eener deugdzame behoeftige moeder. Hij predikte vooral voor wevers en andere werklieden. Voor een dertiental jaren bekende hij uit eigen beweging aan zijnen bisschop, dat hij niet op zuivere wijze tot het priesterschap was verheven geworden ; maar hij werd nooit door zijnen bisschop uit het priesterschap gebannen, zooals valschelijk beweerd wordt, ofschoon hij sedertdien onder de oogen zijner vijanden onafgebroken de sacramenten als priester heeft bediend. De kanunniken der St-Pauluskerk te Luik, waaronder zich een zijner heftigste vijanden (Daniel ?) bevindt, hebben hem daarenboven

eene hunner kerken verhuurd, die hij gedurende drie jaren voor den goddenlijken dienst heeft gebruikt en waarin hij zelfs belangrijke herstellingen aan de zoldering, de vensters en de muren heeft uitgevoerd. Alleen uit hoofde van een verschil aangaande het verhoogen van den huurprijs, en geenszins wegens afstelling als priester, werd die kerk hem naderhand onttrokken. In eene algemeene synode heeft bisschop Alexander (1) hem het woord niet ontnomen, zooals ook valschelijk wordt gezegd. De toedracht der zaak was de volgende : Lambertus zag het met leede oogen aan, dat, tegen de bepalingen der *canones* en de regels gevolgd door den voorgaanden bisschop Hendrik (2), de zonen van priesters tot het priesterschap werden verheven; dat, tegen het decreet van paus Eugenius III op het concilie van Reims (3) uitgevaardigd, de geestelijken overdadige kleederen droegen; dat de priesters te veel geld eischten voor het toedienen van het doopsel en dat zij bij het lezen van de mis bijgeloovige gebruiken volgden. Op de synode van bisschop Alexander drong Lambertus er op aan, dat deze regels der geestelijke tucht zouden nageleefd worden ; en, toen hij zag dat men geen gehoor gaf aan zijne bede, verwijderde hij zich met eenige anderen, zonder verontrust te worden. De bedevaarten over zee naar Jerusalem heeft hij geenszins willen afschaffen, alleen de veelvuldige misbruiken weren, die met deze bedevaarten gepaard gaan ; want, ten einde die bedevaarten te kunnen doen, gebeurden vele misdaden en onbarmhartigheden. Om dit alles verkondigd te hebben, werd Lambertus gekerkerd Heeft zijn verbitterde vijand hem alsdan in de gevangenis bezocht naar het voorschrift van Christus ? Neen, maar hij is naar Jerusalem in bedevaart gegaan, doch men heeft er niet gehoord van zijne goede werken. De paus en de kardinalen zullen zelve erkennen, dat de zeven werken van barmhartigheid hooger

---

(1) De Luiksche bisschop Alexander van Oeren (1165-1167), voorganger van Radulphus van Zähringen, hield op 13 Maart 1166 eene algemeene synode te Luik. (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége jusqu'au XIIIe siècle*, blz. 578.)

(2) Hier wordt bisschop Hendrik II van Leyen (1145-1164) bedoeld, die in 1145 te Luik eene algemeene synode hield tot verscherping der geestelijke tucht. (Daris, ibid., blz. 536.)

(3) Te Reims gehouden in Maart 1148. (Mansi, deel XXI, blz. 718.)

staan dan de bedevaarten naar het Heilig Land. Andere kinderachtige aantijgingen acht Lambertus onwaardig in schrift te weerleggen, doch hij zal het mondeling doen, zoo noodig. Nog legt men hem ten laste, dat hij de zondagrust zou hebben afgekeurd en op eenen heiligdag in zijnen tuin zou hebben doen werken. Wat daarvan te denken? Lambertus zag, dat men 's zondags alom den handenarbeid staakte om zich over te leveren aan tooneelvertooningen, danspartijen, dronkenschap, dobbelspel, ontucht, liederlijk gezang en onbetamelijk gestoei vóór de kerkportalen en rondom de graven der overledene bloedverwanten. Daarom predikte hij den verdwaalden, dat de landbouw op heiligdagen beter is dan dergelijke uitspattingen; en, eens dat hij aan 't bouwen was van zijn huis naast de kerk, die hij bediende, gaf hij op eenen feestdag aan eenige zulke losbandigen den raad, liever aarde te vervoeren om den grond, waarop gebouwd werd, op te hoogen, hetgeen zij deden. Men beweert ook, dat Lambertus' volgelingen de kerk niet bezoeken en het lichaam Christi niet ontvangen. Daar hij in ballingschap werd gedreven en sedert lang ver van hen is verwijderd, weet hij niet wat zij intusschentijd zijn geworden; maar, toen hij hen verliet, was hunne godvruchtigheid roerend en zij heeft hem onder de kerkelijke diensten meer dan eens beschaamd. Op zon- en heiligdagen woonden zij niet alleen al de kerkelijke diensten bij, maar daarenboven kortten zij het overige van den dag met meditatiën en geestelijk gezang. Ten einde hen daarin aan te moedigen, had Lambertus voor de jonge meisjes het leven der H. Maagd, en voor al de andere geloovigen de Handelingen der apostelen in rhythmische zangen uit het Latijn in hunne moedertaal overgezet. Daarom werd Lambertus beschuldigd, dat hij de H. Schrift aan onwaardigen had geopenbaard. Maar zijne vijanden vergeten, dat een uitgebreid psalmboek, geschreven door eenen meester uit Vlaanderen, onder het volk gebruikt wordt zonder tegenkanting van hunnentwege; niemand is immers profeet in zijn eigen land. Naar hij vernomen heeft, werden zijne volgelingen na zijn vertrek op alle mogelijke wijzen vervolgd: tot valsche eeden gedwongen, gekerkerd, uit het land gedreven, getergd en gehoond. Alleen de machtigen onder hen of de bedekten ontsnapten aan die mishandelingen. Verder antwoordt Lambertus nog bondig op de beschuldiging, dat hij zou gezegd hebben, dat het beter is het lichaam Christi onder de voeten

te treden dan 't woord Gods niet aandachtig te aanhooren ; alsook dat hij het lezen van zielmissen op den maandag van iedere week, een gebruik der streek, zou hebben afgeschaft. Andere beschuldigingen laat hij onbesproken, omdat hij ze reeds ontzenuwd heeft in zijne *Querimonia* en in zijn *Antigraphum Petri*, waarvan een afschrift aan den paus werd aangeboden. Herhaaldelijk vergelijkt Lambertus zijn geval met Christus' leven en lijden.

Multa adversum me ante hos dies in presentia vestra videns et audiens scripta et recitata. tunc quidem ad singula respondere non potui, quia more vasis angustum habentis introitum, infusionis assiduitate simul et nimietate obpressus, paucis retentis, plurimis elapsis, ad quod potissimum responderem in promptu non habui. At domum reversus dispersa queque cepi recolligere, et jam ad singula paratus venio respondere.

Erat igitur ibi primum, ut recolo, quod de humiliori plebe et stolidis, ut dicitur, parentibus natus essem. Ecce quam rationabile, ecce quam honestum invectionis principium ! unde merito a sapientibus dictata et cetera omnia digna fide continere digne sit credenda. Annon ex uno homine universitatis conditor Deus omne hominum genus inhabitare fecit super faciem terre ? Numquid non David regum Israel gloriosissimus opilionem se fuisse testatur dicens : « Elegit David servum suum et sustulit eum de gregibus ovium ? » Quis quoque unquam sapientum personam quamlibet mensus est ex parentela? Ne gentilium philosophi quidem. Sed et ipsa Veritas incarnando virginem quidem matrem, quod nemo a natura non habet, sed non reginam aut regis filiam, non principum hujus solii (?) affinem prudenter elegisse legitur aut creditur, hujus vanitatis sectatores facto hoc primo confutans. Postea apostolorum electione. Vocavit enim ad consortium predicationis non divites, Petrum et Andream piscatores, Jacobum et Johannem consobrinos utique suos, simul et piscatores. Unde et a Judeis desipientibus calumpniam suscipit tam de genere quam de predicatione : « Nonne hic est, « inquiunt, » faber filius fabri ? » Et item : « Numquid aliquis ex principibus aut ex Phariseis credit in eum ?» Gratias illi, quia quem dignatus est ipse in terris habere nutritorem, mihi indigno servo suo concessit habere genitorem, id est fabrum, et quod pertulit ipse exprobrationis sue de generis humilitate et predicationis sue receptione, et mihi immerito donavit audire. Improperatur enim mihi, quod de humiliori plebe oriundus sim, quod predicationem meam textores et pellifices et non aliquis ex principibus receperit, quasi artes humanis usibus necessarie in culpa sint, non peccata. Unde mihi illud Psalmiste aliquatenus congruere arbitror : « Improperia exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Dico ergo : Nisi quia Dominus erat in nobis, hec eadem in se permonstrando, forsitan torrens hujus sententie absorbuisset nos.

Et stolidis inquiunt, ut dicitur, parentibus. Et super hec benedicam Dominum in omni tempore, quod neque scitur neque dicitur mechis vel adulteris, invidis aut rapacibus, homicidis aut furibus. Deridetur enim, ut ait Job, justi simplicitas insuper, ut audio, et stoliditas nuncupatur lampas contenta apud cogitationes divitum. Veni et tu, vas electum, doctor gentium in fide et veritate, dic aliquid divine, non humane sententie ; dic, quaeso aliquid

consolationis. « Non multi, inquit, nobiles, non multi sapientes, sed que stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes ; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ; et ignobiles et contemptibiles, et ea que non sunt, ut ea que sunt, destrueret. » Verum, his omissis, si quidcunque virtutis et laude dignum penes pauperem et modicam matrem, [penes] meam me vidisse certum teneo et audisse.... (1) temptorem revolvere, arrogantie magis quam veritatis assertioni ab aliquibus fortassis judicaret inservire.

Sequens, ut arbitror, invectionis capitulum continet, quod gradum presbyteratus indigne me suscepisse contitens eo privari ab episcopo meo postulaverim et optinuerim. Quod utique ex parte verum confiteor, ex parte utpote falsum inficior. Equidem me non mera inventione gradum hunc suscepisse episcopo meo confessus sum ; sed neque eo me privari petiisse aut privatum fuisse, neque me mihi, sicut ipsi objiciunt, restituisse aut restitui necesse habuisse, quippe qui eo destitutus nunquam fueram, constanter protestor. Sed hic qua fronte asserere temptaverint non satis admirari sufficio. Sunt enim jam anni circiter XIII, ex quo hanc feci confessionem, infra quos in conventu eorum multociens sacramenta Dominica celebravi, quodque majus est ad eorum confutationem, canonici de Sancto Paulo, quorum iste unus videtur, quandam ecclesiam suam mihi locaverunt, in qua per triennium honorifice Deo et utiliter ecclesie conversatus, laqueari ipsius et fenestris constructis, rimis murorum consolidatis, luminaribus cereorum ampliatis et totius divini cultus ministerio meliorato, ad ultimum non quasi privatus officio, sed quasi solitum ecclesie censum augere nolui, ab eis sum amotus. Si itaque et mihi iniquus gravato Daniel aut aliquis ejus hominis spiritum suscitaretur, qui subtiliter querendo indicium, et ex dictis eorum opera, et ex operibus dicta subverteret, in salutem sanguinis innoxii testificationis hujus feditas locum ulterius latendi nullum penitus habere valeret. Quomodo enim constare potest, si verum dicunt, ordinem mihi presbyteratus ablatum asserendo, ut ecclesiam suam mihi quasi officium habenti locaverint ? Aut si vere locaverint, quomodo constabit esse verum quod dicunt ?

Aliud quoque subjiciunt capitulum, quod mihi in concilio generali sermonem non jusso facienti Alexander episcopus postea silentium imposuerit. Quod etenim superiori eorum sententie manifestissime obviari comprobatur. Si enim, ut aiunt, officio privatus, id denuo usurpare presumebam, quomodo mihi quasi presbytero impositum est silentium, qui potius de officio temere sine gradu presumpto pulsari, argui et judicari debueram ? Advertat igitur prudenter omnis eruditus et sapiens accusationis hujus criminationem in se ipso divisam, secundum Salvatoris edictum digne desolandam, sententiaque super sententiam corruente, non alios quam sui assertores posse opprimere. Unde autem occasionem derogandi acceperint, non abscondam a concilio vestro. Ego quaedam ante aliquot annos caute instituta, utiliter aliquamdiu servata, tunc vero temporis penitus neglecta et convulsa, per concilium illud, de quo agitur, et ei presidentem episcopum, sitiens et sperans posse restaurari, pronunciavi presbyterorum filios contra canonum sanctionem et morem

---

(1) Hier schijnen mij eenige woorden door den afschrijver in 't handschrift overgeslagen te zijn geweest.

predecessoris episcopi bone memorie Heinrici, ad sacros ordines passim non debere promoveri ; presbyteros et clericos secundum decretum Eugenii pape in Remensi concilio promulgatum preciose tincture vestibus nec fissis ante et retro indumentis debere uti ; in regeneratione parvulorum ad eos de sacro fonte levandos non amplius quam III, sicut ipsi in eadem ecclesia constituerant, debere admitti ; in missarum celebrationibus, quod quibusdam moris est pseudopresbyteris, divinationis portenta non debere attendi. Que omnia non predicandi studio aut edictum aliquid ponendi, sed potius diruta restaurandi ab eis, me pronunciasse veridica assertione confirmo. Nihil tamen eorum, que denuo statuendi intentione depromseram, tractari videns aut redintegrari, nulla penitus in me dicta sententia sive mihi facta injuria libenter cum quibusdam aliis de cetu eorum egressus sum.

Hoc quoque criminando adjiciunt, quod per me peregrinationis transmarine et usus visitandi sepuldrum Domini per me sit abolitus. Non abolevi certe bonum hoc neque abolere temptavi, sed hoc incaute et inutiliter plurimos attemptare perspiciens, ad diligentius atque salubrius exsequendum aut certe in melius commutandum frequenter commonefeci. Siquid multi eorum partim cedibus et rapinis, partim circumventionibus et fraudulentiis, aut alio aliquo genere gravaminis proximorum opibus male congestis, neque quadruplum, sicut Zacheus, neque saltem simplum eis restituebant allatum, et contra Veritatis preceptum fratribus non unum aliquid, sed multa et gravia adversum eos habentibus, in templo sancto ejus, quod est in Jherusalem, ei offerre munera preparabant non attendentes quod scriptum est : « Qui offert sacrificium de substantia pauperis, ac si victimet filium in conspectu patris ; » et item : « Victime impiorum abhominabiles Domino, que offeruntur ex scelere », ne igitur se ipsos fallentes in vanum laborarent, insuper et Deum quia placando gravius provocarent, frequenter me eos commonuisse recolo ; ceteros vero, qui ex honestis laboribus et juste acquisitis substantiam habentes mundi, et patres suos necesse habere videntes, viscera sua ab eis claudebant et sic cum magnis expensis Jherosolima sive ad alia sanctorum loca properabant, non ut laqueum eis injicerem, sed ad id quod melius est provocarem, omni fateor studio denuntiavi, ne recte offerendo, recte autem non dividendo peccantes, irritum facerent mandatum Dei propter suas traditiones. Nam Deus dixit : « Frange esurienti panem tuum, etc., etc. ; Cum videris nudum, operi », etc., etc. Et Veritas per se ipsam : « Vende et da pauperibus ». Et in judicio se predixit reprobis exprobraturum atque dicturum : « Esurivi, sitivi, nudus fui, hospes eram, infirmus et in carcere, et non ministrastis mihi ». Quare ergo iste frater ad me pro talium assertione incarceratum aut aliquis suorum non venit, et mandatum Dei propter suum usum irritum facere non formidavit ? Nam Jherosolimis vero, audio, ipse fuit, sed neminem eum de carcere redemisse audivi. Vident pro Deo et sua propria salute, ne lumen, quod in eo est, tenebre sit, et quod quasi tenebras in me persequitur, lumen potius sit. At, si propter positionem baculi hujus non est vox neque sensus, vide tu, quaeso, domine Papa, qui summus et unicus ecclesie videris oculus ; videant et ceteri coadjutores et patres tui, et nostri domini cardinales, videte, queso, communiter et perspicite, cui magis Paulinus, Nolane civitatis episcopus, et ceteri, qui sanctorum legantur, institisse, an captivis redimendis, hospitibus colligen-

dis, esurientibus et sitientibus recreandis, nudis vestiendis, viduis consolandis, pupillis defensandis, an itineribus ad sacra loca prolixis. Que autem usquam terrarum est regio aut provincia, in qua multiplices et variae necessitates non inveniantur? Homines patientes quod si sacerdos ad suum sacrificium, levita ad ei ministrandum videntes pertranseunt, ego certe samaritanum quemlibet pauperem et modicum pro viribus talibus subvenientem utrisque prefero et judico preferendum, non illorum reprobans, sed approbans sacrificationem, immo istius misericordie affectum ad salutem arbitrans effectuosiorem.

Ad illud vero quod subjiciunt, quod videlicet cuidam crucem in clamide portanti dixerim, id est, quod frustra Jherosolimis Deum quereret, quoniam heri, id est in die Pasche, comedisset, quia puerilis et nullius momenti videtur objectio, respondere per scriptum indignum censeo, quia simplici sermone quid fuerit scire volentibus suo loco et tempore potero absolvere.

Sed ad illud quod calumpniantur me docuisse ab operibus humane vite necessariis Dominicis diebus non esse abstinendum et quod quosdam ad agriculturam sollempni die in orto meo coegerim, testem invoco Deum in animam meam, quia neque sic feci neque sic docui ; sed unde occasionem derogandi repererint, paternitati arbitror non abscondendum. Ego in insipientia dico omnes me sive visu, sive alloquio, sive auditu tangentes salvos facere contendebam, unde et moderni temporis vicia ab eis eruere et virtutum plantas cordibus eorum inserere satagebam. Considerans ergo beatum Gregorium dixisse, quod Dominico die ab opere humano cessandum esset et omnimodis labori divino insistendum, ut quicquid negligentie aliis diebus acciderit, illo die repararetur, vidi infinitam multitudinem utriusque sexus Dominicam diem non restaurationi negligentiarum, sed multiplicationi gravius peccando deputare ; sollempnibus etenim diebus a labore manuum tantum abstinentes, ad mimos, saltatrices, histriones intendebant, ebrietatibus et aleis vacabant, choreis mulierum illecebrosis aut ducendis aut spectandis insistebant, obscenis cantibus et gestibus impudicis pro foribus ecclesiarum et super tumulos parentum et affinium suorum. Phineos filio Eleazari, nullo contradicente, non ludebant, sed insaniebant ; sed et adhuc maxima pars eorum, pauciore mihi propter reluctationem pullum solvi prohibentium acquiescente, non sabbatizant, sed delirant. Quod ego considerans et dolens quanto poteram affectuosius commonebam eos, ne culicem excolentes camelum glutirent, id est, ne ab operibus necessariis Dominico die abstinentes et supradictis inservientes derisibilia facerent hostibus sabbata sua ; manifesteque protestatus sum agriculturam et cetera hujusmodi sollempni die operari in se non esse peccatum, verumtamen hoc propter melius illa die intermittendum ; alioquin operari desistere et supradictis insistere perniciosum.

Quod autem me dicunt die sollempni quosdam ad colendum ortum meum coegisse, non est verum, Verumtamen et hoc criminandi unde nacti sint occasionem, non tacebo. Contigit me mihi mansionem secus ecclesiam mihi commissam edeficare, cujus parietibus erectis, quia solum humilius non respondebat, cujus sancti solempnitati incertum, quosdam a strepitu seculari amicabiliter abstrahens ad comportandum terram in eam, ut pavimentum elevatum edificio congrueret, invitavi, hortatus sum, et ipsi acquieverunt. Quod isti majora non invenientes, quia bubali multi formica una onusti, de trans Alpes risu dignum ad apostolicam audienciam advexerunt.

Addunt preterea, ut mihi videtur, quod sectatores mei ecclesiam non frequentant, quod corpus Domini non accipiunt. Sectatores utrum habuerim aliquos vel habeam modo nescio; sed quod habere nunquam intenderim, scio. Attamen mihi sciens impositam necessitatem mortuo fratri meo semen suscitandi, ve mihi et esse et fore, si non evangelizarem, formidabam. Dicit enim Dominus per Iheremiam : « Dilectus qui prohibet gladium suum a sanguine »; et per Petrum : « Unusquisque sicut accepit gratiam illam in alterutrum administrantes sicut boni dispensatores multiformis gratie Dei. » Gratiam ergo predicationis secundum mensuram donationis Christi mihi datam in terra questus proprii minime abscondendam intelligens, ad mensuram me tota virtute eam dedisse memini ; sed neminem eorum, quibus committebatur ad me sectandum, sed Eum, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit, invitasse me reminiscor. Non nego tamen aliquos extitisse, clericos paucos, laicos multos, qui in me notantes habitus humilitatem, cibariorum mediocritatem, glorie et divitiarum contemptum, circa cultum divinum mundiciam et curam propensiorem, ut minus sapiens dico, Christi in me nitebantur et legis ejus fieri emulatores. Et benidicta sint ad hoc, quod subsannant sectatores me habuisse, cum et in bonam partem sectator accipiatur, teste apostolo qui dicit « sectator bonorum operum. »

Et quomodo ipsi se nunc habeant aut in quem statum devenerint, ad exilium coactus et longe ab eis positus scire non possum ; sed quales eos aliquantum viderim, et quales reliquerim nescire non possum. Vidi certe eos, et reliqui ad ecclesiam sollicite et frequenter confluentes, multo devotius me orantes, honestissime et reverenter se inibi custodientes, tota aviditate verbum Dei audientes, in immolatime corporis et sanguinis Dominici quasi universitatis Domino pro se denuo patienti, suspiris et singultu frequenti testificante compatientes, adeo ut dum altario aliquotiens cum lapideo corde assisterem, tantique affectus et pietatis indicia certissima perciperem, dilecto mihi quodammodo per eos loquente, animam meam pariter liquefieri sentirem. Quid denique referam cum quanta cordis contritione, cum quanta lacrimarum perfusione, cum quanta reverentia et tremore, quam sine omni strepitu populari et confusione corpus et sanguinem Salvatoris soliti erant percipere? Procedebant sane delectabile visu sensatis, terribile reprobis, ut castrorum acies ordinata. Quem ego ordinem et pietatis affectum in eis considerans, me vero loco superiorem, sed merito longe inferiorem expavescens, optabam, non laborabam similis fieri dicens : Moriatur anima mea morte justorum, fiant novissima mea horum similia. Domum vero regressi, sobrie et pie vescebantur, residuum autem diei usque ad vespertine laudis tempus, sollempnibus dico diebus, in psalmis, in ymnis et canticis spiritualibus expendebant, audita queque in ecclesia ruminantes et sese mutuo ad custodiendum cohortantes. Unde et ego, bonis eorum studiis cooperans, virginibus vitam et passionem beate Virginis et Christi matris agnitis, omnibus vero generaliter actus apostolorum rithmicis concrepantes modulis ad linguam sibi notiorem a Latina transfuderam, multis loco congruo insertis exhortationilus, ut videlicet haberent et diebus festis, mundo in rebus pessimis exultante, a venenato ipsius melle sese revocare potuissent.

Et hoc est, quod preter scripti sui accusationes queritur iste, me scripturas sacras indignis aperuisse, non rememorans quod predixit Dominus regnum

Dei dandum genti facienti fructus ejus, neque notans quod quem portabat nec manducabat puer, panem discipulis suis tradidit, ut illum turbe apponerent. Est preterea apud eos liber psalmorum cum omnibus glosulis suis et auctoritatibus eas roborantibus in vulgarem linguam a quodam magistro Flandrensi translatus. Quare de eo non queritur? Quare homo non incusat? Propterea forsitan quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Ille vero magister de patria ejus non fuit.

Tales eos, quos ipsi ad ecclesiam modo non convenire asserunt, reliqui quales pronunciavi; quales autem modo sint, sicut jam dixi, nescio; sed hoc tantum ab adventantibus audio, quia quod in reprobis Iheremias exprobrat, eis non agere, sed heu! tolerare contingat. « Desuper tunicam, » inquit, « et pallium tulistis et eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum. » Quidam enim eorum, sicut et per nuntium suum nobis conquesti sunt, ad perjurium ab eis sunt irretiti, quidam incarcerati, quidam violenter fugati, residui omnes preter potentiores et occultos persecutionibus et contumeliis expositi, ut in mea quoque parte videatur adimpletum, quod de summo capite legitur prophetarum : « Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Qui habet aures audiendi, audiat. »

Adjiciunt etiam me pronunciasse minoris esse reatus corpus Domini pedibus conculcare, quam verbum Dei negligenter audire. Non sic veritas, non sic. Sed beatum Augustinum dixisse asseror, quod eque reus esset, et qui corpus Domini sua negligentia in terram labi permitteret, et qui verbum Dei negligenter audiret. Si ergo bene dixit Augustinus, recipiatur; si male, ipse, non ego condempnetur.

Multa quidem et alia objectionibus eorum presenti responsione vere et rationibus confutatis videntur inserta, adversum que, quia partim in querimonie mee scedula, partim in libello, qui *Antigraphum Petri* dicitur, qui et jamdudum vobis oblatus est examinandus, sufficienter disputatum est. Uni tantum quod adhuc videtur intactum, expugnationis arietem admoveo, et ejus ope, cujus infirmum fortius est hominibus, in se ipso collisum non tam diruo quam dirutum ostendo. Est autem hoc, ut sententiam, si non verba representem, quod celebratio missarum, que feria secunda per singulas ebdomadas illis in partibus pro defunctorum requie fieri consueverat, predicatione mea reprehensibili jam pene defecerit. Respondeant igitur mihi amici mei et proximi mei adversum me appropinquantes, et quam voluerint partem ejus, quod sibi proponitur, eligant. Sanam judicant doctrinam meam in hac parte an non sanam? Si sanam, quare reprehendunt? Si non sanam, quare custodiunt? Numquid quilibet de populo, ut dicunt, a me reducto missas celebrare consueverant, quas a me decepti modo negligant celebrare? Minime. Quare ergo presbyteri, quibus solis conceditur libere missas celebrare, quod me male docuisse criminantur, contra sui ipsorum sententiam deterius exsequuntur? At si subtilius contra hec disputare voluerint, quanto magis se invicem argumenta concusserint, tanto magis avaricie et ejus ancille ambitionis fucata ingluvies apparebat.

Patet ergo, profecto patet, quod, quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, captio quam absconderant, apprehendit eos. Et non immerito. Retribuebant enim mihi mala pro bonis et odium pro dilectione mea. Benedictus itaque Dominus, qui non dedit me in captione dentibus eorum, sed animam meam eripuit de laqueo venantium.

Quis ergo sanum sapiens eorum credat assertionibus, cum nec ipsi sibi credere communicantur? Non poterit certe, non poterit accusationis hujus nebula sapientum oculos in capite suo constitutos hebetare, que ne rudium quidem intellectum, ne qualis sit, et unde processerit, facile deprehendatur, valet effugere.

Si itaque sedes Petri petrinum, non harundineum accepit pontificem, aut adversus subrepticiarum bajulum, aut adversus earum tamen inconcinna continentium transmissores jamdudum canonice preparat censure promulgationem.

Verum zelo justicie ita locutum non arbitretur me paternitatis vestre clementia, seu quisquam alius malevolentie potius tela vibrasse. Scio enim, quod paucorum invidia multitudini eorum, non tamen universitati subripiens, eos ad odium et persecutionem innocentie mee magis quam cognitio veritatis ignaros compulerit. « Principes sacerdotum, » ait Evangelista, « persuaserunt turbe, ut magis Barrabam peterent. » Ecce quod paucitas principum turbe multitudinem cause ignaram ad scelus Dominice crucifixionis obtinende sibi confirmentaverit. Testis autem mihi est Deus, quod quicquid ego mihi boni vel cupio vel habeo, non modo ceteris omnibus hominibus, sed et ipsis qui fortassis non credunt, cupio, excepto exilio. Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? Numquid ego, vapor ad modicum parem vermiculis reptans super faciem terre, centum denarios a meo conservo aut nunc aut tunc audebo repetere, qui unum de centum millibus talentorum a mea inopia juste exigendorum nec sufficio nec unquam sufficiam reddere? Tam districti examinis terrore perculsus, non solum quicquid ab eis vel ab aliis quibuslibet usquam et unquam in me peccatum est, sed et quicquid in futurum peccari contigerit, quantum in me est, et dimisi quidem et dimitto. Sed catholice pietati semper consonantem, non in sermone adulationis neque in occasionem avaricie, verbum Dei in populo ipsius non infructuose me seminasse et pronuncio et defendo.

HS. Q. 9. 182 (nieuw nr V. 6. 4) van het Museum Hunterianum te Glasgow (12e eeuw), fol. 22-24 verso.—Dit belangrijk stuk, dat niet bij Ulysse Robert is afgedrukt, dank ik aan de bereidwillige tusschenkomst van Prof. Dr. Young, bestuurder van het Museum Hunterianum. — Zie mijne verhandeling *Note complémentaire sur les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue*, in de *Bulletins de l'Ac. roy. de Belgique*, 3de reeks, deel XXIX (1895).

14 (46[7]).

Vóór en tot 1177, Luik. Uittreksel uit de dertiendeeuwsche kronijk van Gilles d'Orval (*Ægidius Aureae Vallensis*), bevattende uittreksels uit de twaalfdeeuwsche *Vita Odiliae*, over den Luikschen priester Lambert le Bègue et zijne vervolging als ketter. — Radulphus van Zähringen, de toenmalige bisschop van Luik, en zijne geestelijkheid waren geldzuchtig en losbandig. Tegen hunne

ondeugden predikte de heilige priester Lambertus, wiens bijnaam op zijne stichting der Begijnen is overgegaan. Daarmede verwekte hij den toorn der onwaardige geestelijken, die tegen hem den bisschop opruiden. Op dezes bevel werd hij in de St-Lambertuskerk aangehouden en door geestelijken aldaar mishandeld, waarop hij profeteerde, dat het altaar der H. Maagd zou dienen tot voederplaats der varkens, hetgeen in April 1185 dan ook geschied is na het afbranden der kerk. Bisschop Radulphus liet Lambertus naar het kasteel van Revogne overbrengen, alwaar hij in zijne gevangenis de Handelingen der Apostels uit het Latijn in 't Fransch vertaalde; men zegt, dat de apostel Paulus hem aldaar verschenen is en hem het noodige tot zijn schrijfwerk bezorgde. Daarna zond hem de bisschop naar den paus om zijne ketterij te laten onderzoeken. Maar de paus sprak hem vrij, schonk hem de toelating om te prediken en zond hem naar Luik terug, waar hij overleed bij zijne terugreis.

Hisdem itaque diebus domnus Radulphus, de quo supra mentionem fecimus, vir secundum seculi dignitatem non infimus, Leodiensem ecclesiam regebat. Hic avaritie facibus succensus predecessorum suorum errorem detestandum non solum verbo approbavit, sed etiam opere adimplevit. Fecit enim non mirabilia, sed miserabilia in vita sua. Spirituale namque in temporale commutans, de incorporali fecit corporale, quod esse alienum a rerum natura non dubium est. Prebendas namque in foro rerum venalium per manum cujusdam carnificis, qui appellabatur Udelinus, senex quidem et inveteratus dierum malorum, vendi faciebat; ad ipsum autem omnes confluebant, qui prebendas emere volebant, nam in eum potestas integraliter translata fuerat mercimonii tam crudelis.

Itaque huius modi erroribus cum iam irretita teneretur Legia et eisdem contaminata fuisset, suscitavit Deus spiritum sancti cuiusdam sacerdotis viri religiosi, qui Lambertus li Beges, quia balbus erat, de sancto Christoforo dicebatur, a cuius cognomine mulieres et puelle, que caste vivere proponunt, *Beguines* Gallice cognominantur, quia ipse primus extitit, qui eis premium castitatis verbo et exemplo predicavit. Nam in illis diebus omnes persone ecclesiastice, sacerdotes et canonici, focarias suas tanquam desponsatas cum magno apparatu ac tripudio ducebant et eas publice in suis domibus usque ad mortem habebant.

Homo iste iustus et timoratus erat, et quamvis litterarum studiis parum instructus fuisset, Christi tamen gratia in ipso non deerat. Intrepidus itaque et fervore fidei armatus, populo predicare cepit, bestialitatem quoque ipsorum et errorem detegere. Nec mora, tota civitas commota est, curruntque certatim populi ad insoliti sermonis predicationem; quorum plurimi, relictis erroribus, quibus forsitan per prelatorum suorum incuriam et negligentiam tenebantur impliciti, se peccasse fatentes ad eum conversi sunt.

Videntes igitur ecclesiarum prelati predicationis huius opinionem invalescere, suos quoque ritus irritari et deperire, indignati sunt dicentes: « Quis est

iste vir rusticus, qui auctoritatem officiumque predicationis sibimet usurpare indoctus presumit? « Et fremebant in eum, non attendentes, quia spiritus ubi vult spirat. Sunt namque nonnulli, qui ita per magisterium spiritus intrinsecus docentur, ut si eis exterius humani magisterii disciplina desit, magistri intimi censura non desit. Sed hec ab infirmis potius veneranda sunt quam imitanda, ne, dum se quisque similiter Spiritu Sancto impletum presumit, discipulus hominis esse despiciat et magister erroris fiat.

Communicato itaque consilio, clerici prenominatum episcopum Radulphum adeunt, qui missis clientibus iussit eum comprehendi. Igitur, cum hi qui missi fuerant, eum per ecclesiam sancte Marie sanctique Lamberti comprehensum ducerent, sacerdotes quidam et clerici, Dei timore et reverentia postpositis, in ipsa ecclesia in eum irruentes, suis cum unguibus inpingebant. Erectis itaque sursum oculis, respexit ad altare sancte Marie, et productis ab imo pectore suspiriis, ingemuit et dixit : « Heu, heu, ecce dies veniunt, cum subtus te terram effodient porci, et qui in honorem sanctorum ara dedicata es, ara porcorum efficieris. » Que postea sic accidisse ut predixerat non dubium est.

Nam postmodum anno ab incarnatione Domini 1185 sepedicta ecclesia in honore sancte Marie sanctique Lamberti consecrata concremata est 4 kal. Maii, die quo sancti Lamberti celebratur translatio. Ad primam scilicet subsecute noctis vigiliam ignis prorumpens a domo cuiusdam, circumpositas domos, deinde claustrum claustralesque officinas repente corripuit et absumpsit fluxis a passione beati Lamberti annis quingentis quindecim minus, a presulatu vero domini Nogeri, qui eam construxit, ducentis et quindecim. Unde versus :

> Annis transactis a Christo mille ducentis
> Substractis ter quinque, ruit locus iste per ignem;
> Festo Vitalis Domini fuit ultio talis.

Nimiumque demoniaca exagitatione invalescentes flamme tuo, sancte Lamberte, monasterio incubuere et tecta, quamvis convestita plumbo diligentissime, ambasque turres necnon palatium vetus cum ecclesia sanctarum virginum nonnullisque circum mansionibus ingenti conflagratione et ruina deiecere. Heu! quis non dolere, heu! quis a lacrimis et gemitu abstinere potuit super tua eversione, o domus excellentis fabricature! O nobilis atque illustris ecclesia, clero institutionibus multis insignibus gloriosa! Ecce divino qualiter percussa es judicio! Ecce sonoritatis atque dulcedinis unice in terram campane descendentes confracte sunt! Marmora pavimenti spectabilia, collapsarum mole trabium minutatim, protrita, nullis iam esse usibus apta estimantur. Auguste operositatis corona, que pendebat in medio monasterio, dum tumultuarie et raptim deponitur, immo deicitur, plurimum dissipata est. Lectricium auro et gemmis preciosis insigniter fabrefactum exportatum est quidem, sed de ipsis gemmis perdite sunt prestantiores. Denique quid memorem, altare sancte Trinitatis aliaque sanctorum altaria fuisse incendio demolita et violata? Adeo tunc invaluit Sathan, adeo tunc invectus est in sanctuarium Dei ille nebulo gehennalis, ille osor sanctitatis. Principale tantum altare, quod erat sancte Dei genitricis Marie, mansit intemeratum. Nec enim temerari potuit flamma, quod tanta voluit conservare patrona. Nonne et ipsa suam mirabiliter conservavit ecclesiam parrochialem? Instar Chaldaice fornacis, in qua olim tres pueros coniecerat tyrannus, horrenda undique

exundabant incendia, et illa tamen ecclesia quasi refugientibus et torpentibus flammis, intacta perstitit et illesa. At tua, beate Petre, domus, tua, o apostole, decentis structure basilica, primo a beato Huberto fundata et post a venerabili Richardo episcopo ampliata et dedicata, eodem incendio cum ecclesia parrochiali sanctorum Clementis pape et Trudonis confessoris combusta est. Claustrum quoque cum officinis claustralibus ignis vorax consumpsit. Proh dolor! propter peccata inhabitantium sic interdum sancta disperduntur habitacula, propter indisciplinatorum offensas sic interdum divina destituuntur sanctuaria. Postquam igitur sepedicta ecclesia in honore sancte Marie sanctique Lamberti consecrata concremata est, totaque illa elegans pulchritudo picture veteris et novi testamenti cum aliis ecclesiasticis hystoriis et gestis diversorum pontificum incendio devastata: altare beate Marie, quamvis a flammis illesum perstitisset, post paucos dies consensu episcopi et canonicorum, ut nova inchoaretur ecclesia, confractum est. Et ut prophetia viri Dei impleretur, in loco ubi prefatum altare situm erat, visi sunt plerumque et porci habitare, ipsumque locum circumquaque polluentes, fetentem et immundum reddiderunt..... Sub eodem etiam tempore (1187) domus quedam claustrales ipsius ecclesie ex decreto cuiusdam imperatoris, qui tunc temporis casu accidente Leodium venerat, dirute sunt. Nemo tamen sane mentis ambigat, districto Dei judicio hoc actum fuisse; prebendarii namque in eis commorantes commessationibus et ebrietatibus insistebant et non diebus neque noctibus a voluptatibus et carnis illecebris vacabant. Ea vero, que propinquius ipsi ecclesie inherere videbatur, adeo destructa est, ut non solum ex ea paries integer non remaneret, verum etiam nec lapis super lapidem staret; quod miro omnipotentis Dei judicio actum credimus, si rem gestam attendamus. Ipsa namque scortum facta publicum, cunctis libidinum perversitatibus fuerat mancipata et culture Veneris penitus dedicata. Porro homines et canes et porci ibidem habitantes et tributa ventris persolventes fetore locum impleverunt, ita ut ipse fetor plerumque ad altare beati martyris ascenderet et nares circumadstantium graviter offenderet.

Volens itaque predictus Radulphus episcopus de viro Dei memorato Lamberto clericorum votis satisfacere, iussit eum deduci et in castro de Revougne incarcerari. Quod ita factum est. Ibique cum aliquantulum diu captus detineretur, actus apostolorum de Latino in Gallicum transtulit; cui etiam scribenti Paulus apostolus, quem ipse intimo cordis affectu diligebat — dudum ei in ecclesia sua Leodii servierat — apparuisse dicitur et quoddam quod ad scribendum necessarium habebat administravit. Post hec autem suadentibus prelatis et clericis consensum prebuit episcopus, ut ad Romanam ecclesiam mitteretur, et quenam sua esset dementia, ecclesiastice severitatis rigore compulsus, recognoscere cogeretur. Summus itaque pontifex pium eius desiderium intuens, veraciter intellexit, quod per invidiam hoc ei factum fuisset, et misericordia motus, indulta licentia predicandi, ipsum in pace remisit ad propria. Qui dum regrederetur, viam universe carnis ingressus est feliciterque migravit ad Dominum.

Aegidii Aureaevallensis *Gesta episcoporum Leodiensium*, uitgegeven door J. Heller bij Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XXV, blz. 110-112. — Zie ook de *Vita B. Odiliae* in de *Analecta Bollandiana*, deel XIII, blz. 206-209 (1894).

15 (46[8]).

1177, (*Luik*). Aanteekening van den kronijkschrijver Albericus Trium Fontium (13de eeuw) over den dood, de handelingen en de schriften van Lambert le Bègue.

Anno 1177.... Magister Lambertus Leodiensis de Sancto Christophoro obiit, nove religionis, que fervet in Leodio, et circa partes illas ferventissimus predicator. Iste antigraphum scripsit, et tabulam, que Lamberti intitulatur, edidit ; sed et multos libros et maxime vitas sanctorum et actus apostolorum de Latino vertit in Romanum.

Cronica Alberici monachi Trium Fontium, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XXIII, blz. 855.

16 (46[9]).

1177, Luik. Uittreksel uit het *Magnum Chronicon Belgicum* (15de eeuw) over Lambert le Bègue's terugkeer en zijnen dood aldaar.

Papa vero intentionem eius piam videns et in carcerem coniectum esse per invidiam, eum in pace dimisit, data licentia praedicandi ; qui reversus ecclesiam S. Christophori construxit, ubi et sepulturam accepit, anno Radulphi VII, anno scilicet salutis MCLXXVII.

Magnum Chronicon Belgicum, bij Pistorius, *Rerum Germanicarum scriptores*, deel III, blz. 211 (1726). — Bij Chapeaville (*Gesta Pont. Leod.*, deel II, blz. 128 ; 1613) lezen wij den datum van Lambert le Bêgue's dood, als getrokken uit *Magnum Chronicon Belgicum* : « anno Radulphi *sexto, septimo calendas Julii*, anno scilicet salutis 1177 » ; maar dit schijnt eene verwarring te zijn met den volgenden regel van het *Magnum Chron. Belg.*, dat op een ander feit betrekking heeft en luidt : « Anno praesulatus ejusdem Radulphi sexto, XVII cal. Julii. » Op die onbetrouwbare getuigenis van Chapeaville steunde zich E. Schoolmeesters ten onrechte in zijne anders zoo nauwkeurige « *Regesta* » *de Raoul de Zaehringen* (*Bulletins de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, deel I, blz. 163.)

17 (50bis).

1183, Vlaanderen. Uittreksel uit de *Annales Floreffienses* over het verbranden van ketters in Vlaanderen door den graaf.

Plures heretici a comite Flandrensi combusti.

Annales Floreffienses, bij Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XVI, blz. 625. — Vergelijk in *Corpus I* de stukken nrs 48-55.

18 (58bis).

1196-1197, Doornik. Uittreksel uit eenen brief van Stephanus, bisschop van Doornik, aan Willem, aartsbisschop van Reims, waarin hij hem onder anderen het gevaar aantoont, dat er ligt in het uitspreken van een tweede kerkelijk interdict over de landen van den goddeloozen Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, daar dit de verbreiding der reeds machtige ketterijen in de hand werken zou.

.... Praeterea, quod non sine gemitu et suspirio dicere possumus aut debemus, super novo mandato domini cardinalis et legati magistri Melioris de interdicenda terra comitis Flandriae consilium a vobis requirimus ; et tota Flandrensis ecclesia gemitibus inenarrabilibus totum cogitatum suum jactat in vobis, ut quos hactenus enutristis, tantis periculis non permittatis exponi. Adhuc recentia prioris interdicti spirant vulnera, nec vulnerati respirant ; et sub tristi silentio convalescent haereses, quae pullulare coeperunt, claudentur ecclesiae, silebunt cantica divina, cogentur mendicare, qui panes propositionis in mensa Domini consueverant manducare. Scimus autem pravum cor hominis illius [comitis Flandriae] ita induratum, quod excommunicationem contemnat, interdictum non timeat, secularia spiritualibus anteponat.

Dom Bouquet, *Recueil*, deel XIX, blz. 301.

19 (60).

1198 of 1199, Maart 25, Lateraan. Bul van Innocentius III gericht tot de geestelijkheid en de wereldlijke bevolking van Viterbo, over het behandelen der ketters. —Onder de goedkeuring der kardinalen en bisschoppen, die hem omringen, beveelt de paus, dat niemand den ketters bijstand verleene. Deze en hunne begunstigers worden buiten de wet gesteld, o. a. in zake van getuigenis, testamenten, erfenissen, processen, enz., op straf van nietigheid der proceduur. Tot geenerlei ambt kunnen zij toegelaten worden. Treden zij op als advocaat of notaris, dan zijn hunne handelingen ook nietig. De geestelijken onder hen zullen uit hunne waardigheheden gezet worden. In den ban der kerk worden diegenen geslagen, die zulke verdachten zouden begunstigen. Hunne goederen

zullen in de pauselijke staten verbeurd verklaard worden. Overal elders zal men hetzelfde doen. De wereldlijke vorsten, die hierin nalatig zouden zijn, zullen zich aan de geestelijke censuur blootstellen.

Clero, consulibus et populo Viterbiensi.

De communi fratrum nostrorum consilio, assensu quoque archiepiscoporum et episcoporum apud sedem apostolicam existentium districtius inhibemus, ne quis haereticos expectare quomodo libet vel defendere aut ipsis favere vel credere quoquomodo praesumat ; praesenti decreto firmiter statuentes, ut si quis aliquid horum facere forte praesumpserit, nisi primo secundove commonitus a sua super hoc curaverit praesumptione cessare, ipso jure sit factus infamis, nec ad publica officia vel consilia civitatum, nec ad eligendos aliquos ad hujusmodi, nec ad testimonium admittatur ; sit etiam intestabilis, nec ad haereditatis successionem accedat. Nullus praeterea ipsi cogatur super quocumque negotio respondere ; quod si forsan judex extiterit, ejus sententia nullam obtineat firmitatem, nec causae aliquae ad ejus audientiam perferantur ; si fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur ; si tabellio, instrumenta per ipsum confecta nullius penitus sint momenti, sed cum auctore damnato damnentur ; in similibus idem etiam praecipimus observari ; si vero clericus fuerit, ab omni officio et beneficio deponatur, ut in quo major est culpa, gravior exerceatur vindicta. Si quis autem tales, postquam ab ecclesia fuerint denotati, contempserit evitare, anathematis se noverit sententiam incurrisse. In terris vero temporali nostrae jurisdictioni subjectis bona eorum statuimus publicari, et in aliis idem fieri praecipimus per praesentes ; et principes saeculares, quos ad id exequendum si forte negligentes extiterint, per censuram ecclesiasticam remota appellatione compelli volumus et mandamus.

Datum Laterani, VIII kal. Aprilis, pontificatus nostri anno primo.

Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XIII, blz. 28, *ad annum 1199*, n^r^ 23. — De tekst van deze belangrijke bul was bij misslag in *Corpus I* (blz. 60, n^r^ 60) weggelaten. De ontleding is er ook onvolledig. — In September 1207 vaardigde Innocentius III nog strengere wetten uit tegen de ketters van Viterbo. (Raynaldus, deel XIII, blz. 152, *ad annum 1207*, n^r^ 1.)

20 (73bis).

1228 ? Parijs ? Edict van den Franschen koning Lodewijk IX den Heilige tegen de ketters van geheel zijn rijk tot aan de Schelde.

Cupientes in favorem divinae fidei et Inquisitionis officii necnon in detestationem labis perfidiae haeresis praedictae...

Alleen deze eerste woorden van dit edict werden ons toevallig

bewaard door een edict van koning Philips VI van Valois (November 1329). Zie verder Nr 55 (187bis). — Ongetwijfeld zal Lodewijk IX de kettervervolging voor geheel zijn rijk geregeld hebben in denzelfden geest als bij zijn edict *Cupientes in primis etatis* (Parijs, 1228), dat alleen voor Zuid-Frankrijk was uitgevaardigd. — Over dit alles, zie onze *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 111-113.

21 (77bis).

13de eeuw, (c. 1231?), Rome. Bul van eenen paus gericht tot den bisschop van Doornik over het geval van eenen geestelijke, die de priesterwijding ontvangen had, voordat zijne ouders van ketterij overtuigd werden en voordat de kinderen van ketters door eene pauselijke wet onbekwaam werden verklaard om geestelijke ambten te bedienen. — De paus besluit, dat deze wet geene terugwerkende kracht kan hebben.

De filio heretici iam promoto.

Episcopo Tornacensi. Litteras vestras pro — presbitero presentium latore recipimus et ipsius confessionem audivimus diligenter. Quia vero constitutio apostolice sedis non ad peracta sed ad futura tantum debet extendi et predictus — ante ipsius constitutionis edictum et condempnationem parentum fuit promotus ad sacros et ad ecclesiasticum beneficium assecutus, ejusdem petitione domino pape exposita, ipsum de ipsius domini certa scientia ad vos duximus remittendum, ut, consideratis diligenter que scripta cedula continet presentibus interclusa, quoad executionem officii et assecutionem beneficii procedatis circa ipsum prout ejus saluti expedire videritis et ecclesiasticam decuerit honestatem.

A Formulary of the papal penitentiary in the thirteenth century, edited by Henry Charles Lea. Stuk XLI, blz. 59. — Lea, in eene noot, denkt, dat dit stuk van kort na 1254 dagteekent, omdat in dat jaar Innocentius IV voor de eerste maal zou beslist hebben, dat de kinderen van kettersche ouders onbekwaam zijn tot het vervullen van een geestelijk ambt. Doch reeds in 1231 (25 Juni, Rieti) had Gregorius IX dit beslist in zijne statuten, die tot ons gekomen zijn in een exemplaar tot den aartsbisschop van Trier gericht. (*Corpus*, deel I, blz. 78; Boehmer, *Acta Imperii selecta*, deel II, blz. 666.)

22 (82bis).

1231, Duitschland en Trier. Uittreksel uit het vierde vervolg op de *Gesta Treverorum* (13de eeuw) over het ontstaan der

kettervervolging in Duitschland onder de leiding van Conrad van Marburg met zijne twee helpers, en over het verspreiden en onderdrukken der ketterij in het gebied van den aartsbisschop van Trier. — Na breedvoerige aanteekeningen over de handelingen van den inquisiteur Conrad van Marburg buiten onze Nederlandsche gewesten wordt geboekt, dat te Trier drie kettersgroepen of secten werden ontdekt, welke hunne dwalingen waren, hoe ze door den aartsbisschop vervolgd werden en welk lot zij ondergingen, o. a. eene vrouw, Lucardis genoemd, die beweerde dat Lucifer ten onrechte uit den hemel was verdreven.

[*De Theoderico archiepiscopo.*]

Anno Domini 1231. Orta est persecutio hereticorum per totam Alemanniam, et exusti sunt plurimi per continuum triennium. Eratque princeps et caput huius persecutionis magister Conradus de Marburch, et ministri eius Conradus quidam cognomento Tors et Johannes carens uno oculo et una manu; qui duo ex hereticis conversi fuisse ferebantur. Iste est magister Conradus, qui in multis predicationibus, et maxime de cruce signatis, famosus, auctoritatem magnam sibi comparaverat in populis; qui de visitatione clericorum atque monialium se intromittens, eos ad observantiam regularem et ad continentiam artare voluit; quique auctoritate apostolica fretus et animi constantia preditus, ita animosus factus est, ut neminem timeret, tantique esset ei rex vel episcopus quanti pauper laicus. Cooperabantur autem ei et ministris suis prefatis predicatores per singulas civitates; tantusque fuit omnium zelus, ut nullius, qui tantum propalatus esset, excusatio vel recusatio, nullius exceptio vel testimonium admitteretur, nec defendendi locus daretur, sed nec inducie deliberationis darentur; sed in continenti oportebat eum vel reum se confiteri et in penitentiam recalvari vel crimen negare et cremari. Insuper qui sic tonsoratus esset, opportebat eum complices suos prodere, alioquin item debebat cremari. Unde putatur, quod aliqui innocentes exusti fuerent. Multi enim propter temporalem vitam et amorem heredum suorum confitebantur, se fuisse quod non fuerant, et artati ad accusandum, accusabant quod nesciebant et quos nolebant. Quin etiam in ultimis deprehensum est, quod heretici aliquos de suis subornaverant, qui se tanquam in penitentiam tonsurari permiserunt et sic catholicos et innocentes accusaverunt. Talium tres apud Moguntiam capti fuerunt; nec erat adeo pure quis conscientie, qui se huiusmodi tempestatem non timeret incurrere. Nullus etiam pro accusatis, non dico intercedre, sed nec mitius aliquid loqui audebat, quia statim ut defensor hereticorum reputabatur. Etenim contra defensores et receptores hereticorum eadem que contra ipsos hereticos a domino papa sententia dictata processerat. Preterea quicumque semel hanc impietatem abiurasset, si recidisse in ipsam diceretur, absque ulla retractatione deprehensus cremabatur.

Nec Treverica dyocesis ab hac infectione exsors fuit. Nam in ipsa civitate Treveri tres fuisse scolas hereticorum, publicatum est. Nam exusta est ibi quedam Lucardis, que sanctissime vite putabatur, que incredibili lamentatione

lugebat Luciferum iniuste de celo extrusum, quem volebat replorare denuo in celum. Neque mirum fuit de aliis civitatibus, cum in ipsa urbe Roma nonnullos infectos fuisse, in suis litteris papa pronunciaverit.

Et plures erant secte, et multi eorum instructi erant scripturis sanctis, quas habebant in Theutunicum translatas. Et alii quidem baptisma iterabant; alii corpus Domini non credebant; alii corpus Domini a malis sacerdotibus non posse confici dicebant; alii indifferenter corpus Domini a viro et muliere, ordinato et non ordinato. in scutella et calice et ubique locorum posse confici dicebant; alii confirmationem et inunctionem superfluam iudicabant; alii summo pontifici, clero et religioni derogabant; alii defunctis suffragia ecclesie prodesse negabant; alii matres proprias, redimentes consanguinitatem, que ibi erat, per 18 denarios, in coniugium sumebant; alii pallidum hominem vel etiam cattum osculabantur, et adhuc peiora faciebant; alii dies omnes equipendentes, feriari aut ieiunare nolebant, unde et diebus festis operabantur et in parasceve carnes manducabant. Et hec de articulis errorum dixisse sufficiat, non quod omnes dixerimus, sed quod precipuos tantum notaverimus.

Eo tempore Treverensis archiepiscopus synodum tenuit, in qua ipse publice enunciavit, hereticos in sua dyocesi habere episcopum, quem cognominassent secundum suum nomen Theodericum. et idem alibi fecisse de episcopis locorum; itemque habere eos communiter papam, quem secundum catholice ecclesie episcopum nuncuparent Gregorium, ut, si interrogarentur de fide, eam fidem se habere dicerent quam haberet papa Gregorius et ille et ille episcopus sic nominatus, nostrum nominantes et suum intendentes. In eadem synodo tres fuerunt heretici presentati, quorum duo sunt dimissi, unus exustus.

Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XXIV, blz. 400-402. (ed. Waitz.) — Vergelijk de aanteekening over de Triersche synode van 1231 in *Corpus*, deel I, blz. 81, 82.

23 (95).

1235-1236, Artois en Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Philips Mousket over de handelingen van den inquisiteur broeder Robert te Péronne, Kamerijk, Dowaai, Rijsel, Asq, Lers en Toufflers. — Eerst was hij te La Charité-sur-Loire ieverig werkzaam. Te Péronne liet hij verbranden Robert en Mahiu van Lauwin (1), Pieron Malkasin of Markasin en de vrouwen der twee laatstgenoemden. 's Anderendaags was het de beurt aan vier edellieden van Elincourt (2). Boudewijn, de zoon van Malkasin, vluchtte naar Valencijn, werd er aangehouden, naar

(1) Een dorp dicht bij en ten Westen van Dowaai gelegen.

(2 In het kanton Clary (arrondissement Kamerijk). Niet *Hormecourt* (De Reiffenberg), noch *Houdaincourt* (Lea).

Kamerijk overgebracht en ter beschikking des konings (Lodewijk IX) gesteld. De dochter van Mahiu van Lauwin, die zwanger was, bekwam genade op voorspraak der koningin. Te Kamerijk, begeleid door troepen des konings, liet Robert eene tooverheks, met name Aelais, en meer dan veertig jaren oud, met een twintigtal andere ketters, waaronder enkele vrouwen en drie schepenen, verbranden op 17 Februari 1236 (1), in tegenwoordigheid van den aartsbisschop van Reims en de bisschoppen van Kamerijk, Doornik, Atrecht en Noyon. Twee gebroeders van Mastaing (2) werden nog verbrand. Drie vrouwen, die zich bekeerden, werden tot het dragen van een teeken veroordeeld. Achttien bleven in den kerker zitten, anderen naar Dowaai overgebracht. Hier liet broeder Robert tien ouderlingen van beider kunne verbranden (wij weten dat dit gebeurde op 2 Maart 1236) (3). Anderen werden geschoren en beladen met teekens op de borst en den rug, ofwel, op de wijze der kluizenaars in de steden, ten eeuwigen dage opgesloten. Te Rijsel hield Robert kooplieden aan, die de markten bezochten. Te Asq, Lers en Toufflers (4), liet hij ook enkele ketters aanhouden en verbranden of op hooger gemelde wijze opsluiten.

Puis revint par France uns Robiers,
Uns Jacopins trop mal apiers,
Et dist quil ot mes a Melans,
Et si eut este par dis ans
En la loi de mescreandise
Pour conoistre et aus et lor guise.
Ardoir en fist asses en oire
Droit a la Carite sur Loire
Par le comant de lapostole,
Qui li ot enjoint par estole,
Et par la volente dou roi
De France, ki len fist otroi.
Sen fist allors ardoir et prendre
teus quautre nes seust soprendre.

---

(1) Holder Egger zegt verkeerdelijk 25 Februari (1235).

(2) Bij Bouchain.

(3) Zie *Corpus,* deel I, blz. 639 (*Aanvullingen en verbeteringen* over stuk nr 97).

(4) Deze drie dorpen zijn tusschen Rijsel en de hedendaagsche Belgische grens gelegen.

Larcevesques et li clergies
Les ont enquis et empescies.
A Pieronne, dedens la vile,
U menee orent ceste gille,
Fist ardoir Pieron Malkasin,
Robiert et Mahiu de Lauvin,
Et avoec ces trois si arst on
Les femes Mahiu et Pieron.
Et lendemain, ainc quil sen tort,
Quatre signours a Heldincourt.
Et Bauduins, fius Markasin,
A Valenciencs un matin
Sen fui, mais la fu il pris
Et si fu a Cambrai remis.
Puis le manda li rois, si lot
Et si en fist cou qui lui plot.
La fille Mahiu de Lauvin
Fu prise avoec pour tel couvin.
Encainte estoit, ne fu pas arse,
Mains ainc que fust la cose esparse,
Si le respria la roine,
Quele estoit biele dame et fine
Et feme estoit de cevalier,
Ki fist asses pour li proiier,
Quele ot en convent loiaument
Quen Dieu kerroit entirement.
De Pieronne a Cambrai sen vint
Cil Robiers, o lui siergans vint;
Quar li rois le faisoit conduire,
Pour cou con ne li vosist nuire.
Li vesques Godefrois ausi
I ot siergans, jel sai de fi.
Une feme avoit en la vile,
Qui deciut ot tout par sa gille
Le pais; quar on quidoit bien
Que loiaus fust sous toute rien.
La Contesse fille clamoit
El del sien, quant ele voloit,
Recevoit pour aumosne faire;
Con quidoit quele vestist haire.
Non faisoit, ains ert vis diables,
Qui la gent decevoit par fables.
Coneute fu jusqen Aucuerre
Et faisoit Dieu barbe de fuerre.
Cil de Vaucieles et de Los
Li portoient partout bon los
Et li evesque et li clergies.
Durement iert joians et lies,

Qui pooit iestre ses acointes,
Fussent bourgois u dames cointes.
Et quant om u feme moroit,
Trestout cou que pour Dieu donnoit,
Avoit la diablaise en main
Pour departir soir et matin. (1)
Aelais ot non li erbiere.
Cele vious desloiaus sorciere
Prise fu et tout esranment
A regehi, oiant la gent,
Qui plus avoit de quarante ans,
Ne crei Dieu et ses comans.
Et autres de moult bonne ciere,
Fins courtois en tout maniere,
Fors tant que en Dieu ne creirent,
Prist on asses lors et enquirent.
Mais anemi si les tenoient
Qua Dieu repairier ne voloient.
Grant dol i ot dans ne sai quans;
Quil en i ot trois moult vallans,
Ki furent eskievin esliut.
Or oies com orent deciut
Le siecle, et si ont femes prises.
Ne puis de tous conter les guises.
Vingt en i eut, si con jaesme;
Ce fu le jour de grant quaresme.
Li arcevesques, bien le sai,
Et Watiers, vesques de Tournai,
Et cil d'Arras et de Noion
Furent a lenquisicion.
Ausi doi frere de Masteng
Furent ars pour tel entreseng.
Si ot trois femmes ensignies,
Ki furent a Dieu converties,
Et dis et huit en laissa on
Encore arriere en la prison.
Et sen eust menes a Dowai,
U pris on avoit, bien le sai;
Quar il faisoient adies gierre.
Cil ki furent pris aval tiere,
Estoient Catier apiele,
Qui trop avoient revele.
Cil ki furent ars a Cambrai
Et a Pieronne et a Douwai
Et aillours par frere Robiert

(1) Deze regel is bij De Reiffenberg weggevallen.

Ars en poure tant en apiert,
Si estoient Bougre nomme,
De fause loi pris et prouve.
Que vielles femmes que viellars
En i ot a Douwai dis ars,
Et sen i eut de conviertis,
Femes et hommes del pais,
Qui furent bien haut roegnie,
Devant et derriere croissie.
Et si en fist on enmurer
Pour repentir et pour durer.
Et a Lille ot pris marceans
De fieste en fieste ades esrans.
Robiers i fu de le Galie
Pris, retenus a cele fie.
Mais Dameldieux len delivra,
Quil moult docement en pria;
Quar il avoit preudom este,
Mais les femes avoit ame.
Pour une dame de Melans
Li fu frere Robiers nuisans,
Et dist quencor le conparroit
En son pais, sil i venoit.
Robiers le fri del esprivier,
Qui puissedi conpra moult cier;
Envoiies en fu en escil
Droit en Constantinoble ensi.
Sen ot pris a Ask et a Lers
Et en la vile de Touflers.
Sen i ot denmures et dars
Plains de cele malise et dars.
Asses en ot ars par la tiere,
Qui Dieu faisoient ire et gierre.
Moult i eut grant duel a lardoir.
Mais cou fu grans joie pour voir;
Quar il euissent enpuisnie
Tout le pais et engignie.
Et Dieux maintiegne si son peule
Que mais naient creance aveule.
Ainc soit a cascun vrais recors
Que Diex fu pour lui vis et mors.
Et mariage et vrai batesme
Doit cascuns croire pour lui mesme
Et le sacrement de lautel,
Que nus non poroit faire autel,
Se priestre et Dieux meismes non;
Tel le comande il par non.
Qui nel croit, nest preus ne senes,
Ainc sera pierdus et dampnes.

Chronique rimée de Philippe Mousket, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XXVI, blz. 804-807. — In *Corpus*, deel I, blz. 95, 96, had ik naar de uitgave van De Reiffenberg, (deel II, blz. 607-613) een onvolledig uittreksel van die zoo belangrijke bron opgenomen. Hier geef ik het verhaal nu in zijn geheel naar den beteren tekst der *Monumenta*, uitgegeven door Holder Egger. — Over de werkzaamheid van broeder Robert, zie Julius Frederichs, *Robert le Bougre, premier inquisiteur général en France* (Travaux de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université de Gand, 6e fasc.; Gent 1892), en mijne *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 50 en volg.

24 (95bis).

1235-1236, Kamerijk en Dowaai. Uittreksel uit de kronijk van Albericus Trium Fontium, over het verbranden van verscheidene ketters van beider kunne te Châlons-sur-Marne, Kamerijk en Dowaai. — In de eerste stad werden er ketters verbrand in tegenwoordigheid van broeder Robert en den Parijschen kanselier Philippus. Te Kamerijk werd o. a. Alaydis, eene oude vrouw, aangehouden en verbrand, die nochtans doorging voor zeer godvruchtig en zeer liefdadig. Te gelijk met haar werden ongeveer twintig andere ketters verbrand en een-en-twintig ingemuurd. Te Dowaai en in het omliggende werden er ruim dertig verbrand.

Ad annum 1235. In civitate Cathalaunensi, praesente fratre Roberto et cancellario Parisiensi magistro Philippo, combusti fuerunt heretici. Horum unus Arnolinus tonsor totus demoni deditus et ultra modum fetidus multos in civitate decipiebat. Similiter in Cameraco multi comprehensi sunt, inter quos vetula quedam Alaydis nomine, qui videbatur et credebatur esse valde religiosa et elemosinaria ultra modum, tandem accusata comprehensa est. De ista dictum est, quod quadam die per illum qui clamabat per civitatem : *Vinum bonum, vinum optimum, vinum pretiosum,* dato pretio fecerit clamari : *Deum pium, Deum misericordem, Deum bonum et optimum,* per totam civitatem ipsa sequente et affirmante : *Bene dicit, verum dicit.* Et hoc totum fecit causa laudis humane, ut post apparuit. Ista itaque combusta fuit cum aliis fere 20, et 21 inclusi; et in Duaco et circa partes illas bene 30 combusti sunt.

Kronijk van Albericus Trium Fontium, uitgegeven door Scheffer Boichorst bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XXIII, blz. 936.

25 (95ter).

1235-1236, Frankrijk en Vlaanderen. Uittreksel van den tijd-

genoot Andreas Silvius Marchianensis over het vervolgen, verbranden en kerkeren van veel ketters door den predikheer Robert.

Anno Domini 1225 (*lees :* 1235). De mandato summi pontificis Gregorii IX venit frater Robertus de ordine predicatorum in regnum Francie et comitatum Flandrensem et multos utriusque sexus examinavit de fide, multos infideles consumpsit flammis ultricibus et multos perpetuo carceri mancipavit.

Andreas Silvius Marchianensis bij Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel XXVI, blz. 215.

26 (95[4]).

1235-1236, Vlaanderen. Uittreksel uit eene gelijktijdige kronijk van Soissons over broeder Robert's kettervervolging in Frankrijk, Vlaanderen, Champagne, Bourgondië, enz.—Eene menigte ketters werden aangehouden, door de geestelijke overheden veroordeeld en aan de wereldlijke macht overgeleverd. Eenigen echter werden slechts gekerkerd om boete te doen ; maar anderen, die hunne ketterij niet wilden afzweren, werden verbrand en hunne goederen verbeurd verklaard. Dit alles gebeurde niet alleen dit jaar, maar ook gedurende de drie voorgaande en de vijf volgende jaren, en later nog.

MCCXXXVI..... Hereticorum maxima multitudo, quos quidam vocabant Bulgaros, alii Piflos, per diversas civitates et castella Francie, Flandrie, Campanie, Burgundie et ceterarum provinciarum, procurante quodam Roberto fratre praedicatore, capti, examinati et probati per archiepiscopos, episcopos et caeterorum graduum ecclesiasticorum praelatos, ad ultimum dampnati et tanquam heretici secularibus potestatibus sunt traditi. Quidam vero ipsorum ad agendam penitentiam in carceri sunt retrusi. Alii vero, qui heresibus renuntiare noluerunt, igne consumpti sunt, et bona ipsorum a secularibus potestatibus sunt recepta. Non solum istud factum est in isto anno, sed ante per tres continuos annos et post per quinque continuos annos et plus. Dicebatur siquidem a multis, quod infinita multitudo hereticorum per diversas partes Galliae disperse erant.

Annales S. Medardi Suessionenses, bij Pertz, *Monumenta, Scriptores,* deel XXVI, blz. 522; en bij D'Achery, *Spicilegium,* deel II, blz. 491.

27 (95[5]).

1235-1236, Kamerijk en andere plaatsen. Uittreksel uit eene vijftiendeeuwsche kronijk van Vlaanderen over de handelingen van den pauselijken inquisiteur Robert te Kamerijk en in het

omliggende. — Broeder Robert werd gezonden om tegen de ketters te prediken ; hij had volmacht om de goederen der ketters verbeurd te verklaren en de ketters zelf te verbranden, hetgeen hij meermalen deed, vooral te Kamerijk.

Comment frère Robiers ardi les bougres.

En l'an qui couroit mil II^c et XXXV envoya li apostoles ung frère prescheur qu'on appeloit frère Robert, pour praiechier contre les érittes et les mescréans bougres, et li donna plein pooir de prendre l'avoir de chiauls qu'il trouveroit tels, et d'iauls faire ardoir. Et il en fist pluiseurs ardoir en diverses villes et espécialment en le citet de Cambray, qui estoit en l'empire d'Alemaingne.

Istore et chroniques de Flandres, uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, deel I, blz. 154.

28 (100bis).

1235, Augustus 22, Perusia. Bul van Gregorius IX, gericht tot den aartsbisschop van Sens, om hem te bevelen de Inquisitie met behulp van broeder Robert en de predikheeren alsook van eenieder, die daartoe bekwaam wordt geacht, in gansch Frankrijk ter harte te nemen. — Reeds vroeger had hij een dergelijk bevel gegeven ; maar toen bleek de Inquisitie in zekere gedeelten van Frankrijk niet noodig te zijn. Nu schijnt de toestand slechter geworden te zijn en er dient gehandeld. De paus maakt met lof gewag van broeder Robert, en beveelt hem aan als een ieverigen bestrijder der ketterij.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri suo archiepiscopo Senonensi salutem et apostolicam benedictionem.

Quo inter ceteras mundi provincias apostolica sedes plus dilexit et diligit Gallicanas, utpote quae puritatem fidei et devotionem Romanae ecclesiae semper inconcusso foedere servaverunt, eo fortiori dolore percellimur intellecto contrario et auditioni sinistrae remedio celeriori nitimur obviare. Sane, dudum audito, quod in regno Franciae haeretici subrepserebant, provinciali ordinis praedicatorum in eodem regno dedimus in mandatis, ut aliquibus fratribus suis, aptis ad hoc, inquisitionem contra illos committeret in regno praefato; sed multorum postmodum ascendente murmure astruentium de quibusdam provinciis, quod in eis hujusmodi non deberet inquisitio fieri, cum de haeresi non fuerint infamatae, scripsimus fratri Roberto et aliis, qui in commisso sibi negotio procedere coeperant, quatenus in locis, in quibus non devenerat alicujus infamia haeresis, notam non persequerentur erroris. Quia vero post haec, eo revelante interioria parietis, qui tenebrarum producit opus in lucem, et ad vindictam, cum vult, exigit umbram mortis, tanta de universis regni Franciae partibus ebullire dicitur venenatorum multitudo reptilium et haeresum sanies scaturire,

quod amodo sic non possunt haec salva tolerari concientia, sicut nec aliqua tergiversatione celari, fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus, omni mora et occasione cessantibus, per te ipsum et fratrem Robertum ordinis praedicatorum, cui tam specialem gratiam contulit Dominus, ut omnis venenator (1) extimeat cornu ejus, ac per alios fratres praedicatores nostros et per alios, qui ad hoc idonei videbuntur, festines secundum statuta concilii generalis et alia noviter contra haereticos edita procedere in Inquisitionis negotio et ad Dominicum certamen accingi, praestans fratribus memoratis in eadem prosecutione consilium, auxilium et favorem.

Datum Perusii, xi kalendas Septembris, pontificatus nostri anno nono.

Ripoll, *Bullarium*, deel I, blz. 80. nr 138. In *Corpus I* werd de tekst dezer bul bij misslag niet opgenomen. — Zie *Corpus*, deel I, blz. 100, noot 1. Over de beteekenis dezer bul, zie ook onze *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 48. Ongetwijfeld werd eene dergelijke bul ook gezonden aan den aartsbischop van Reims en anderen.

29 (106bis).

1238, Atrecht. Uittreksel uit den Atrechtschen predikheer Vincentius Willart (17de eeuw) over de handelingen zijner kloosterbroeders aldaar tegen de ketters (o. a. Aegidius Boogris) en de instelling der Inquisitie in het Atrechtsche predikheerenklooster. — Zij bleef er zonder onderbreking van 1238 tot 1560 werkzaam.

Voyons icy un merveilleux jugement de Dieu, exécuté par un insensé ou obsessé contre un mechant hypocrite heretique, lorsque les Freres Prescheurs travailloient efficacement avec les Evesques de Cambray et d'Arras pour leur conversion ou pour en affranchir et purger l'Eglise ; à cette fin l'inquisition ayant esté instituée et establie en nostre Couvent de Bonnes Nouvelles lez Arras l'an 1238, elle y persevera depuis jusqu'a l'an 1560, le dernier Inquisiteur et Prieur de ce Couvent appelé Thomas a Capella en ayant fait les fonctions à Bruxelles contre un certain Prédicateur qui prescha de ces erreurs.

Le Bien universel ou les abeilles mystiques du célèbre docteur Thomas de Cantimpré, de l'ordre des Freres prescheurs, evesque et suffragant de Cambray, traduit de latin par R. P. Frere Vincent Willart d'Arras et de mesme ordre, blz. 358 (Brussel 1650). — Over den zestiendeeuwschen inquisiteur Thomas a Capella, zie in mijne *Travaux du cours pratique* (Luik), 2e deel, blz. 94-95, de verhandeling van Eug. Monseur.

---

(1) Bij Ripoll leest men verkeerdelijk *venator*.

30 (144ter).

Vóór 1274. Uittreksel uit de *Summa Theologica* van den heiligen Thomas van Aquino († 1274) over het dooden der ketters. — De ketter verdient den dood nog meer dan de valsche munter; maar de Kerk is goedertieren en slechts na twee vermaningen levert zij hem aan den wereldlijken arm over, om hem door den dood uit deze wereld te verbannen.

De heresi. — Questio xj.
3º Utrum heretici sint tolerandi.

.... Dicendum est quod circa hereticos duo sunt consideranda: unum quidem ex parte ipsorum, aliud vero ex parte ecclesie.

Ex parte quidem ipsorum est peccatum per quod meruerunt non solum ab ecclesia per excommunicationem separari, sed etiam per mortem a mundo excludi. Multo enim gravius est corrumpere fidem per quam est anime vita, quam falsare pecuniam per quam temporali vite subvenitur. Unde si falsarij pecunie vel alij malefactores statim per seculares principes iuste morti traduntur, multo magis heretici, statim ex quo de heresi convincuntur, possunt non solum excommunicari, sed et iuste occidi.

Ex parte autem ecclesie est misericordia ad errantium conversionem, et ideo non statim condemnat, sed post primam et secundam correptionem, ut apostolus docet. Postmodum vero, si adhuc pertinax inveniatur, ecclesia de eius conservatione non sperans aliorum saluti providet eum ab ecclesia separando per excommunicationis sententiam, et ulterius relinquit eum iudicio seculari a mundo exterminandum per mortem.

Thomas van Aquino, *Summa Theologica*, secunda secundae questio xj, art. tertium, in de *Opera omnia* (Venetië 1496), deel II, 2e stuk, fol. 14.—Zie het hoofdstuk: Wetgeving der wereldlijke macht tegen de Nederlandsche ketters, in onze *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, deel I, blz. 99 en volg.

31 (157bis).

1298, September. Edict van den Franschen koning Philips IV den Schoone over de behandeling der ketters door zijne rechterlijke ambtenaren in overleg met de bisschoppelijke en pauselijke Inquisitie. — Opdat de zaak der Inquisitie vooruitgang zou maken, en naar het voorbeeld van zijne voorvaderen, beveelt de koning aan alle hertogen, graven en baroenen, alsook aan alle seneschalken, baljuws en andere rechterlijke ambtenaren, te gehoorzamen aan de bisschoppen en aan de door den H. Stoel gezonden of nog te zenden

inquisiteurs en hen te helpen bij het opzoeken, aanhouden en kerkeren der ketters en hunner begunstigers. Op bevel der kerkelijke ambtenaren voornoemd, moeten zij de ketters naar de door bisschop of inquisiteur aangeduide plaats, maar binnen hun eigen rechtsgebied brengen, waar zij door rechtgeloovige personen in strenge bewaring moeten gehouden worden, totdat hun vonnis door de geestelijke overheid uitgesproken worde. Voor de onmiddellijke uitvoering van dit vonnis moeten zij eveneens zorgen, daar alle beroep den ketters ontzegd is.

Philippus, etc. Universis suis fidelibus in toto regno Francie constitutis salutem et dilectionem.

Ut Inquisitionis negotium contra hereticam pravitatem ad Dei gloriam et augmentum fidei nostris temporibus prosperetur, progenitorum nostrorum vestigiis inherentes, universis regni nostri ducibus, comitibus, baronibus necnon et universis senescallis, baillivis, prepositis ceterisque justitiariis injungimus et mandamus, ut sicut reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei diocesanis episcopis et inquisitoribus heretice pravitatis a sede apostolica deputatis aut in posterum deputandis pareant et intendant in hereticorum, credentium, fautorum, receptatorum et defensorum ipsorum investigatione, captione ac custodia diligenti, cum ab iis fuerint requisiti, ut prefatas personas pestiferas in potestatem seu carcerem episcoporum ac inquisitorum predictorum vel ad locum, de quo ipsi vel aliqui ex eis mandaverint, infra tamen districtum illius, qui super hoc requiretur, ducant vel duci faciant sine mora, ubi per viros catholicos a prefatis episcopis seu inquisitoribus vel eorum aliquo deputatis sub arta et diligenti custodia teneantur, donec eorum negotium per ecclesie judicium terminetur, utque de heresi a diocesano episcopo vel inquisitore seu inquisitoribus condempnatos sibi relictos statim recipiant indilate animadversione debita puniendos, non obstantibus appellationibus seu proclamationibus predictorum nequitie filiorum, cum omne appellationis et proclamationis beneficium expresse sit hereticis et credentibus ac eorum receptatoribus, fautoribus et defensoribus interdictum.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo octavo, in octavis Nativitatis beate Marie Virginis, presentibus ad hoc archiepiscopo Narbonensi, Altissiodorensi, Constantiensi et Carcassonensi episcopis.

Ordonnances des Rois de France, deel I, blz. 330-331; *Olim*, deel II, fol. 116. Bijna letterlijk overgenomen uit het hoofdstuk 18, *De haereticis, in sexto* van Bonifacius VIII 's Decretalen.

32 (161bis)

1307, Maart 26, Melun. Brief van den Franschen koning Philips IV den Schoone aan Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de uitroeiing van de orde der Tempelridders. —

De koning maakt hem bekend met zijn inzicht om de orde, wier afschuwelijke ketterij onlangs aan den dag is gekomen, bij den paus aan te klagen, en hij roept den Vlaamschen graaf als zijnen leenheer op, om hem persoonlijk of door eenen plaatsvervanger op eenen gestelden termijn te Tours te komen vervoegen.

Philippus, Dei gratia Francorum rex, dilecto et fideli nostro comiti Flandriae salutem et dilectionem.

Fidei zelus catholicae nos quiescere non permittit, quominus, ut inimici nominis Jehsu Christi, nisi per veram poenitentiam convertantur, de regni nostri finibus expellantur, continuis actibus insudemus. Error sane Templariorum tam abhominalis nuper in lucem deductus a Domino vobis innotuit, ad quem a sancta Dei ecclesia extirpandum quisquis catholicus potissime ecclesiarum praelati in ipsa Dei ecclesia praesidentes tenentur. Eapropter nos progenitorum nostrorum vestigiis inhaerentes, qui negotium hujusmodi ad defensionem fidei ferventer assumpsimus, cum ejus auxilio, cujus res agitur, in hac parte ferventius ipsum prosequi et nos ad apostolicam sedem in brevi transferre proponimus, pro hiis et aliis, prout nostro decet ministerium, promovendis, vestram igitur sollicitudinem excitamus, vobis sub fidelitatis vinculo, quo nobis abstricti teneamini, injungentes, quatenus ad tres septimanas instantis Paschatis nobis in praemissis opem et consilium impensuri, nobiscum apud Turones intersitis, vel saltem procuratorem vel procuratores idoneos ad nos propter haec destinetis.

Actum Meleduni, die xxvj. Martii, anno Domini M° CCC° septimo. *Et était scellé d'un grand sceau en cire blanche.*

Du Puy, *Histoire de la condamnation des Templiers*, deel II, blz. 322 ; Miraeus en Foppens, *Opera diplomatica*, deel III, blz. 151.

33 (161ter).

1307, October 11, Ieperen. Notariëele acte aldaar opgesteld ten huize van eenen burger, bevattende de vier volgende stukken : 1° Een bevel van den Franschen koning Philips IV den Schoone (Pontoise, 20 September 1307), gericht tot al de geestelijke en wereldlijke overheden van zijn koningrijk, hun bevelende in alles te gehoorzamen aan Reinout, vidame (vicedominus) van Pecquigny, Jan van Varennes en den baljuw van Amiens, zijne gevolmachtigden. — 2° Een bevel van denzelfden koning aan dezelfde drie (Pontoise, 14 September 1307), waarbij hij hun de ketterijen en afschuwelijke practijken der Tempelridders bekend maakt ; na overeenkomst met den paus en met de geestelijke en wereldlijke leden van zijnen Grooten Raad, en na een onderzoek ingesteld door

den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs, die de hulp van zijnen wereldlijken arm heeft ingeroepen, en ten einde de onschuldigen van de schuldigen te onderscheiden, heeft hij besloten al de leden der Tempelorde te laten aanhouden, om ze aan de Inquisitie uit te leveren, en al hunne bezittingen aan te slaan, welke last zijnen drie gevolmachtigden ter uitvoering wordt opgedragen. — 3° Een bevel van den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs (Pontoise, 22 September 1307), gericht tot de inquisiteurs van Toulouse en Carcassonne en tot al de overige predikheeren van het koninkrijk Frankrijk, waarbij hij hun de ketterijen en afschuwelijke practijken der Tempelridders bekend maakt ; de Fransche koning heeft daarover raad gehouden, er met paus Clemens V tweemaal (te Lyon en te Poitiers) over onderhandeld en met de aartsbisschoppen en andere prelaten der Kerk de zaak onderzocht, en, ten slotte, op dringend verzoek van den inquisiteur, besloten de Tempelridders in zijn koninkrijk te laten aanhouden om ze aan de Inquisitie uit te leveren ; daar de pauselijke inquisitie niet overal te gelijk kan optreden, beveelt de predikheer Willem van Parijs aan de broeders zijner orde, als zijne gevolmachtigden op te treden om de aangehoudene Tempelridders te ondervragen en om de minderbroeders en andere kloosterbroeders in te lichten over het beloop der zaak, ten einde te voorkomen dat onder hen of onder het gemeene volk eenig schandaal worde verwekt ; de gewichtige bekentenissen der Tempelridders moeten zonder uitstel aan den koning en aan den inquisiteur schriftelijk en verzegeld worden opgezonden. — 4° Eene Fransche instructie over hetgeen de afgevaardigde inquisiteurs en de wereldlijke overheden ten opzichte der aangehoudene Tempelridders en der aangeslagene bezittingen der orde zullen te doen hebben. (De pauselijke notaris Willem van Beauvais, klerk van het bisdom van Terwaan, verklaart deze acte te Ieperen te hebben opgesteld op verzoek van den vidame van Pecquigny en ten aanwezen van Geeraard van Pinchon, ridder, meester Pieter van Renenghes, kanunnik der S[t] Maartensabdij te Ieperen, en Jan, klerk van den heer vidame, als getuigen opgeroepen.)

In nomine Domini amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo trecentesimo septimo, indictione sexta, undecima die mensis Octobris, videlicet die Mercurii post festum beati Dyonisii, circiter horam primae, pontificatus sanctissimi patris ac domini domini Clementis divina providentia papae quinti anno

secundo, apud Ypram, in domo Petri de Celario, burgensis Yprensis, in mei infrascripti notarii et trium subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum praesentia, personaliter constitutus vir nobilis dominus Renaldus vicedominus Pinquonii duo paria litterarum excellentis principis domini Philippi, Dei gratia regis Francorum illustrissimi, ipsius domini regis sigillo et contrasigillo sigillatarum et quasdam alias litteras viri religiosi fratris G[ulielmi] de Parisius, ordinis praedicatorum, capellani domini papae, confessoris dicti domini regis ac inquisitoris generalis haereticae pravitatis regni Franciae authoritate apostolica deputati, et quandam informationem seu ordinationem contrasigillo dicti domini regis sigillatam, non abolitam, non cancellatam nec in parte sui aliqua viciatam ostendit et exhibuit et petiit a me infrascripto notario sibi fieri sub manu publica copiam de eisdem, quarum litterarum et informationis seu ordinationis tenores inferius continentur, prout ego notarius saepe dictus fideliter hic transscripsi.

Tenor vero primae litterae talis erat :

Philippus, Dei gratia Francorum rex, omnibus praelatis, baronibus, justiciariis, militibus, fidelibus ac subditis quibuslibet regni nostri et eorum singulis, salutem.

Noveritis, quod nos pro arduis negotiis honorem et statum regni nostri tangentibus eisdem expositis per nos oraculo vivae vocis dilectos et fideles nostros vicedominum Pinquonii, J. de Varenis, milites, et baillivum Ambianensem ad partes ipsius balliviae et ejus ressorti specialiter destinamus, eapropter vobis praecipimus et mandamus sub omni poena, quam in personis vel bonis vobis imponere possumus, quatenus eis ac eorum cuilibet necnon deputandis ab eis in iis, quae vobis super hoc duxerint injungenda pro praemissis exequendis, pareatis efficaciter et intendatis; scireque vos volumus, quod quisquis in praemissis eis inobediens fuerit aut rebellis, nedum indignationem nostram se subiturum noverit, sed eum nobis fregisse fidem reputabimus, acsi nostrae majestati inobediens exstitisset.

Datum Pontisarae, die xx Septembris, anno M. CCC. VII.

Tenor vero secundae litterae talis erat :

Philippus, Dei gratia Francorum rex, dilectis et fidelibus militibus suis vicedomino Pinconii et Joanni de Varenis ac ballivo Ambianensi, salutem et dilectionem.

Res amara, res flebilis, res quidem cogitatu horribilis, auditu terribilis, detestabilis crimine, execrabilis scelere, abominabilis opere, detestanda flagitio, res penitus inhumana, immo ab omni humanitate seposita, dudum fide digna relatione multorum, non absque gravis stuporis impulsu et vehementis horroris fremitu auribus nostris insonuit, cujus gravitate pensata, eo crevit in nobis acerbius doloris immensitas, quo talium et tantorum immanitatem scelerum in divinae majestatis offensam, orthodoxae fidei et totius christianitatis dispendium, humanitatis opprobrium, exempli mali perniciem et generale scandalum non est dubium redundare ; rationalis quidem spiritus exulanti extra terminos naturae compatitur et compatiendo turbatur, eo quod sui oblita principii propriae conditionis inscia et suae dignitatis ignara, sui prodiga et in reprobum sensum data, cum in honore esset non intellexit, comparata est jumentis insipientibus, immo ipsorum insipientiam jumentorum stupenda bestialitate transcendens, ad illa omnium scelerum summe nefaria se

exponit, quae abhorret et refugit ipsarum irrationabilium sensualitas bestiarum. Dereliquit Deum factorem suum, recessit a Domino salvatore suo, Deum, qui eam genuit, dereliquit; oblita est Domini creatoris sui, immolavit daemonis et non Deo, gens absque consilio et sine prudentia, utinam saperet et intelligeret ac novissima provideret.

Olim siquidem ad nos fide dignorum quam plurimum inculcata relatione pervenit, quod fratres ordinis Militiae Templi, gerentes sub specie agni lupum et sub religionis habitu nostrae religioni [et] fidei nequiter insultantes, dominum nostrum Jesum Christum novissimis temporibus pro humani redemptione generis crucifixum, gravioribus, quam in cruce pertulit, illatis injuriis, iterum crucifigunt, dum in ipso ingressu suique professione ordinis ipsum conspectibus suis ejus effigie praesentata misera, immo miserabili caecitate ter abnegant ac horribili crudelitate ter in faciem spuunt ejus, et postmodum exuti vestibus, quas in saeculari habitu deferebant, nudi in visitatoris aut vicem ejus gerentis, qui eos ad professionem recipit, praesentia constituti, in posteriori parte spinae dorsi primo, secundo in umbilico et demum in ore, in humanae dignitatis opprobrium, juxta profanum ordinis sui ritum deosculantur ab ipso et, postquam divinam legem tam nefandis ausibus, tam detestandis operibus offenderunt, humanam offendere non verentes, professionis suae voto se obligant, quod alter alteri illius horribilis et tremendi concubitus vitio, propter quod venit in diffidentiae filios ira Dei, requisitus irrecusabiliter se exponet, dereliquit fontem aquae vivae, mutavitque gloriam suam in similitudinem vituli et idolis immolat gens immunda; haec et alia gens perfida, gens insana et dedita cultibus idolorum committere non veretur, quorum non solum actus et opera detestanda, verum etiam repentina verba terram sua foeditate commaculant, roris beneficia subtrahunt et aëris inficiunt puritatem ac fidei nostrae confusionem inducunt; et, licet delatoribus hujusmodi et tam infausti nunciationi rumoris, eam potius ex livore invidiae vel odii fomite aut cupiditatis radice quam ex fervore fidei, zelo justitiae aut caritatis affectu procedere suspicantes, vix ab initio animum inclinare possemus, multiplicatis tamen delatoribus ac denuntiatoribus supradictis ac invalescente infamia et ex praesumptionibus non levibus, sed legitimis argumentis et probabilibus conjecturis, violenta praesumptione et suspicione concepta ad indagandum, praehabito super hoc cum sanctissimo patre in Domino Clemente, divina providentia sacrosanctae Romanae ac universalis ecclesiae summo pontifice, colloquio et diligenti tractatu, ac cum praelatis et baronibus nostris deliberatione consilii plenioris, cepimus diligenter intendere modos exquirendo perutiles et per vias incedendo salubres, quibus posset lucidius in hac parte veritas reperiri; et quanto amplius atque profundius hujusmodi negotium tractabatur, tanto effoso pariete abominationes invenimus graviores.

Unde nos, qui ad defensionem fidei et ecclesiasticae libertatis sumus a Domino super regalis eminentiae specula constituti et prae cunctis desiderabilibus mentis nostrae augmentum catholicae fidei affectamus, per dilectum in Christo fratrem G[ulielmum] de Parisius, inquisitorem haereticae pravitatis authoritate apostolica deputatum, super praemissis infamia publica referentem, diligenti informatione praehabita et tam ex informatione ipsa quam ex aliis diversis praesumptionibus, argumentis legitimis et probabilibus conjecturis, contra praefatos Dei fidei et naturae hostes et humani foederis inimicos

vehementi suspicione concepta, inquisitoris praedicti, qui brachii nostri auxilium invocavit, justis in hac parte supplicationibus annuentes, licet esse posset eorum aliquos fore culpabiles et alios innocentes, propter gravitatem tamen negotii et quia veritas de praemissis alias plene reperiri non posset, tum quia contra omnes vehemens est orta suspicio, tum quia, si qui sint innocentes ex eis, expedit quod tamquam aurum in fornace purgentur et debita judicii examinatione probentur, deliberatione super his cum praelatis, baronibus regni nostri et aliis consiliariis nostris, ut praemittitur, habita pleniori, decrevimus, ut singulares personae praedicti ordinis regni nostri sine exceptione aliqua capiantur, capti teneantur et ecclesiae judicio praeserventur, et omnia bona sua mobilia et immobilia saisiantur et ad manum nostram saisita fideliter conserventur ; quare vobis committimus et districte praecipiendo mandamus, quatenus ad bailliviam Ambianensem vos aut duo vestrum personaliter conferentes singulos fratres ipsius ordinis sine exceptione aliqua capiatis et captos teneatis ecclesiae judicio praeservandos et bona sua mobilia et immobilia saisiatis et ad manum nostram saisita sine consumptione et devastatione quacumque juxta ordinationem et informationem maximam vobis sub contrasigillo nostro missam districtissime teneatis, quousque a nobis aliud super hoc receperitis in mandatis, dantes fidelibus, justiciariis et subditis nostris tenore praesentium in mandatis, ut in praemissis omnibus et singulis et ea tangentibus vobis pareant efficaciter et intendant.

Actum in regali abbatia beatae Mariae juxta Pontisaram, in festo exaltationis sanctae Crucis, anno Domini M.C.C.C. septimo.

Tenor vero litterae dicti fratris G[ulielmi] de Parisius talis erat :

Religiosis et venerabilibus fratribus inquisitoribus haereticae pravitatis Tholosae et Carcassonae authoritate apostolica deputatis, prioribus conventualibus, subprioribus et lectoribus ordinis fratrum praedicatorum in regno Franciae constitutis, eorum videlicet singulis fratribus, G[ulielmus] de Parisius ejusdem ordinis, capellanus domini papae, confessor principis excellentis domini Philippi, Dei gratia Francorum regis, ac inquisitor generalis haereticae pravitatis regni Franciae authoritate apostolica deputatus, salutem in actore et consummatore fidei Jesu Christo.

Fratres charissimi, scelus sceleratissimum, coeleste flagitium, quale nec oculus vidit nec auris audivit nec alias in hominis cor ascendit, res amara, res flebilis, abhominabilis et valde terribilis, ex qua consuevit via Dei in filios diffidentiae provocari, commovetur terra nimirum ac omnia elementa turbantur, nomen divini nominis exufflatur, religionis venustas confunditur, laceratur stabilitas fidei christianae.

Nuper ad domini regis auditum et nostrum pervenit, videlicet quod fratres ordinis quamplures Militiae Templi, si fratres ordinis valeant appellari, falso religionis nomen tenentes et habitum, detestabilem haeresim ac alias inauditam profitentur occulte, ita quod etiam in ingressu fratris cujuslibet praefati ordinis, cruce Domini cum ejus effigie praeposita, Jesus Christus Dominus noster per eum, qui recipitur, ter negatur et vice qualibet conspuitur super crucem et imaginem Jesu Christi. Postquam, vestibus exuto ingrediente, praeceptor vel aliquis ejusdem ordinis ipsum authoritate ejus recipiens ter receptum osculatur, primo in fine spinae dorsi inferius, secundo in umbilico, tertio in ore, recepto nihilominus injungendo, quod, si quis fratrum

hujus ei se commiscere velit, patiatur receptus, et quod ad hoc tenetur ex ordinis illius statutis; eoque praetextu foedus naturale rumpentes, quod animalia bruta facere detestantur, se commiscent abominabiliter dicti fratres. Heu nobis, si praemissa veritate nitantur, quis nobis fratres tribuat, ut tanti sceleris, tantae divinae blasphemiae videamus aliquam ultionem? Praefatus igitur dominus rex ut christianissimus, praemissis auditis, admirationis stupore perterritus, fidei ardore succensus, ea non sprevit, sed nedum nobis suisque secretis consiliariis, sed patri nostro sanctissimo domino summo pontifici, apud Lugdunum primo, et Pictavis secundo, audita diligenter aperuit et nobis postmodum adhibitis diligentius perquisivit, pluresque testes fide digni omni exceptione majores maxime in causa fidei recepti sunt per nos judicialiter, per quos omnes singulariter turpis receptio praedicta probatur in eorum personis facta fuisse, ac vehemens inducitur praesumptio contra omnes de pluribus personis ejusdem ordinis hujus regni; dicti testes deponunt, quod praesentes factores aut assentientes fuerunt receptionibus fratrum taliter attemptatis.

Eapropter per ipsum dominum regem reverendis patribus archiepiscopis, episcopis, abbatibus et aliis eminentibus viris ecclesiasticis ad haec specialiter congregatis, eorum tam per ipsum dominum regem quam nos requisito consilio, provida ipsorum et concordi deliberatione accedente, dominum ipsum regem duximus pro causa fidei requirendum, ut contra singulares personas dicti ordinis de praemissis vehementer suspectas hujus regni nobis dare favorem, opem et auxilium dignaretur, ut eas habere valeamus examinandas super hiis, prout decet, non intendentes negotium hoc contra dictum ordinem assumere seu contra fratres ipsius ordinis universaliter, sed solum contra singulares personas regni praedicti. Qui religiosus princeps animo prompto requisitionem nostram exaudiens per diversas partes regni sui dictas personas suspectas perquiri et ecclesiae judicio praeservari praecepit, ad hoc certas eminentes personas specialiter destinando.

Nos igitur per diversas regni partes praesentialiter accedere non valentes, pluribus negociis ac infirmitate proprii corporis impediti, vos exhortamur in Domino, vobis tenore praesentium committentes et vos singulariter deputantes, quatenus nobis in adjutorium causae fidei assurgentes, non pigri, sed vigiles, adhibitis duabus religiosis personis et discretis cum personis suspectis vobis per gentes domini regis exhibendis inquiratis ex parte nostra, immo potius apostolica super praemissis, diligentius veritatem, depositionibus eorumdem per publicam personam, si commode potest haberi aut per duos idoneos conscribendis; et, si praemissa scelera esse vera reperiretis, probis viris ordinis fratrum minorum et aliis religiosis viris sic aperire curetis negotium ipsum, quod apud eos vel populum non oriatur scandalum ex hujus processibus, sed odor potius bonae famae; depositionesque talium testium domino regi et nobis in Franciam sub vestris et gentium ejusdem domini regis, qui ad praedicta specialiter destinantur, sigillis inclusas fideliter mittere non tardetis.

Actum apud Pontisaram, die xxij. Septembris, anno Domini M. CCC. septimo.

Tenor vero informationis seu ordinationis praedictae talis erat:

Chest la forme comment li commissaire iront avant en la besoigne.

Premièrement quant il seront venu et auront la chose revelée aus seneschcaus

et aus baillis, il s'enformeront secréement de toutes leurs mesons; et porra lon a cautele, se mestiers est, enquerre aussi des mesons d'autre de religion et faindre que ce soit par ocoison du disiesme ou par autre coleur. Apres ce, cil qui sera envoyés aveuc le seneschal ou baillis, a jour assené, bien matin, selonc le nombre des mesons et des granches, esliront preudhommes puissans du païs, sans soupeçon, chevaliers, eschevins, conseils, et seront enformé de la besoigne secréement et par serment, et comment li rois est de ce enformés par le pape et par l'église ; et tantost il seront envoié par cascun leu pour prendre les personnes et saisir leurs biens et ordener de la garde; et se prendront garde que les vignes et les terres soient cultivées et semées convenablement, et commettront la garde des biens à bones personnes et riches du païs, aveukes les mesnies qui seront trouvées en mesons, et eus presens il feront celui jour inventaire en cascun leu de tous les meubles et le seeleront; et iront si enforciement que li frere et leur mesnie ne puissent cont rester, et auront sergens aveuc aus pour eus faire obéir. Après ce, il metront les persones sous bone et seure garde singulièrement a cascun par soy, et enquerront de eus premièrement la vérité, et puis appeleront les commissaires de l'inquisiteur et examineront diligemment la vérité et par jéhine, se mestier est, et se il confessent la vérité, il feront ecrire leur déposition, tesmoins apelés.

C'est la manière de l'enquerre.

L'en les amonestera premièrement des articles de la foi, et dira comment li papes et li rois sont enformé par pluiseurs tesmoins biens creables de l'ordre de l'erreur et de la bougrerie, que il font especiaument en leur entrée et en leur profession ; et leur prometeront pardon, se il confessent la vérité en retournant à la foi de sainte eglise, ou autrement il convient que il soient à mort condempné. L'on leur demandera par serment diligemment et sagement comment il furent receus et quel veu u promesse il firent; et leur demenderont par generaus paroles, jusques tant que l'on tirera d'eus la vérité et que il perservereront en la vérité.

Ce sont li article de l'erreur que l'on a trouvé contre eus par pluiseurs tesmoins.

Cil qui sont premièrement receu, requierent le pain et l'iaue de l'ordre, et puis le commandeur ou li mestres, qui le recoit, le maine secréement derrière l'autel ou u revestiere ou ailleurs en secré, et li monstre la crois et la figure de Nostre Seigneur Jehsucrit, et li fait renier par trois fois le prophete, c'est a scavoir Nostre Seigneur Jehsucrit, de qui cele figure est, et par trois fois crachier sur la crois ; puis le fait despoiller de sa robe, ou cil qui recoit, le baise u bot de l'eschine sous le brajeul et puis u nombril et après en la bouche; et il dit que, se aucuns frères de l'ordre veut charnelement gesir à lui, que il le souffre, car il le doit et est tenus du souffrir selonc les statuts de l'ordre ; et que pluiseur d'eus pour ce, par manière de Sodomie, gisent l'un aveuc l'autre charnelement ; et ceint l'en chascun, quant il est recus, d'un cordelette sus sa chemise et la doit tousjours li freres porter seur soi, tant comme il vivra ; et entent l'on, que ces cordeles ont esté touchiées et mises entour une ydole, qui est en la forme d'une teste d'homme a une grant barbe, laquelle teste ils baisent et aourent en leur chapitres provinciaux ; mais ce ne sevent pas tout li frère fors li grant mestre et li encien. Derechef li prestre de l'ordre ne sacrent pas à l'autel le cors Nostre Seigneur; et de ce enquerra

l'en especiaument aus prestres de leur ordre. Et doivent li commissaires envoier au roi sus les seaux des commissaires de l'inquisiteur, le plus tost que il porront, la copie de la déposition de ceux qui confesseront les dittes erreurs, especiaument le reniement de Nostre Seigneur Jehsu-Crit.

Acta fuerunt praemissa, ostensa, exhibita et petita, anno, indictione, die, mense, hora, pontificatu et loco superius annotatis, praesentibus nobili viro domino Gerardo de Pinchonio, milite, venerabili viro magistro Petro de Renenghes, canonico sancti Martini Yprensis, et Johanne, clerico dicti domini vicedomini, ad praemissa vocatis testibus et rogatis.

Et ego, Guillelmus dictus de Belvaco, civitatis Morinensis publicus authoritate sacrosanctae Romanae ecclesiae notarius, praedicta omnia de verbo ad verbum, ad requisitionem et rogatum dicti domini vicedomini, copiam fideliter et transcripsi et in hanc publicam formam redegi et praesenti transcripto signum meum apposui consuetum.

Et etoit signé d'un monogramme.

Du Puy, *Histoire de la condamnation des Templiers*, deel II, blz. 309-321. — De schrijver geeft dit stuk met den brief van den Franschen koning aan den Vlaamschen graaf (zie ons stuk nr 32 (161bis) op het einde van zijn werk met het volgende bericht ter inleiding : « Depuis l'impression de cet ouvrage une personne curieuse a communiqué les pièces suivantes, qui n'ont pu être insérées dans le premier volume. »

34 (161[4]).

(1307), *November 29*, *Brussel.* Brief van Jan II, hertog van Brabant, aan den Franschen koning Philips IV den Schoone, om hem te antwoorden, dat hij de Tempelridders zijner gewesten heeft doen aanhouden en hunne bezittingen laten aanslaan, zooals de koning hem had bevolen.

A très-haut, très-noble et très-puissant prince, son très cher seigneur, monseigneur Philippe, par la grâce de Dieu, roi de France, Jehan, par celle meesme grâce duc de Lothier, de Brabant et de Limbourch, tant de honeur, révérence et service, comme mander li peut, avesques salut.

Très cher sires, nos faisons savoir à votre hautèce que nous avons bien entendu ce que mandé nous avez endroit de la besogne des Templiers, si responderons à votre segnourie que nous avons pris les Templiers demourans en notre terre et les tenons en notre prison et leurs biens sont mis en arrest, tout ainsi comme mandé le nous avez.

Très chiers sires, se il vous plest chose que nous pussions faire, se le nous veullez mander, et Nostre Sires soit garde de vous.

Escrit à Bruxelles, le mercredi après la feste Sainte-Catherine.

Naar een HS. van Parijs, afgedrukt bij Kervyn de Lettenhove, *L'Europe au siècle de Philippe le Bel*, in de *Bulle-*

tins de l'Académie royale de Belgique, 2de reeks, deel XII, blz. 138 (1861).

35 (161[5]).

1308, Januari 28, Hoei. Brief van Thibaut van Bar, prins-bisschop van Luik, aan den Franschen koning Philip IV den Schoone, om hem op zijne twee brieven te antwoorden, over de zaak der Tempelridders. — Alhoewel deze orde in zijne gewesten niet zeer verbreid is, zal hij niets nalaten, dat met de belangen van den godsdienst in verband staat; doch tot hiertoe heeft de paus er hem nog niets over bevolen.

Serenissimo ac illustrissimo principi domino suo dilectissimo domino Philippo, Dei gratia Francorum regi praepotentissimo, Th[eobaldus], eadem gratia Leodiensis episcopus, votivae affectionis affectum cum omni reverentia et honore.

Noverit vestrae sublimitas majestatis nos vestras litteras tam primarias quam secundarias de negotio illo tam admirabili fratrum nuncupatorum Militiae Templi recepisse sub anno nativitatis Domini 1307, feria secunda ad vesperas ante purificationem beatae Virginis, quas anticipasse cupivissemus. Scituri quam ipsi fratres pauca obtinent sub ditione nostra, attamen pro catholicae religionis sustentatione super his, quantum poterimus et prout ad nos pertinet, toto conamine et mentis ardore, avido cordis affectu, libentissime curabimus exercere, tanquam fidei christianae diligentissimi cultores. Verumtamen a sanctissimo patre et domino nostro summo pontifice nullum adhuc super his accepimus mandatum.

Valeat apex dominationis vestrae per secula sempiterna.

Datum in castro nostro Hoyensi, anno et die praedictis.

Sub anno nativitatis Domini M° CCC° VII, feria secunda ad vesperas ante purificationem beatae Virginis.

Naar een Hs. van Parijs afgedrukt bij Kervyn de Lettenhove, *L'Europe au siècle de Philippe le Bel* in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2de reeks, deel XII, blz. 139.

36 (161[6]).

1309, November 22, Parijs. Proces-verbaal der ondervragingen van eenige personen, waaronder twee oud-dienaars van Henegouwsche Tempelridders, die op last hunner meesters naar Parijs gekomen waren om den gang der zaken gade te slaan en er aan hunne meesters verslag over te doen. — De inquisiteurs laten hen in vrijheid, nadat de aangehoudenen herhaaldelijk hadden

verklaard, dat zij niets in 't voordeel der Tempelorde hadden te zeggen.

Eadem die sabati, [que fuit vicessima secunda dies mensis Novembris], pervenit ex quorumdam secreto relatu ad noticiam quorumdam ex dictis dominis commissariis quosdam homines esse detentos Parisius, qui dicebantur venisse Parisius pro facto dictorum Templariorum, et ut defenderent ordinem memoratum. Unde cum hoc fuisset per illos, qui secrete predicta audiverant, aliis dominis collegis eorum reseratum, deliberacione habita inter eos, fecerunt venire ad presenciam eorumdem magistrum Johannem de Plublaveh prepositum castelleti Parisiensis; et cum diligenter interrogatus fuisset per eos, si in prisione sua habebat vel tenebat aliquos, qui dicerentur venisse ad defensionem ordinis vel pro facto ipsius Templariorum, respondit se habere septem homines in prisione sua, quos ceperat in habitu laicali, de mandato aliquorum curialium domini regis, quibus curialibus fuerat relatum, quod predicti homines erant Templarii fugitivi et quod venerant Parisius, mutato habitu, cum pecunia ad querendum advocatos et consiliarios et ad investigandum quid fiebat de facto ordinis antedicti, et quod idem prepositus inquisiverat cum duobus ex ipsis, quos eciam subposuerat questionibus, et non invenerat ita esse sicut fuerat relatum. Cui fuit preceptum per dominos commissarios memoratos, quod immediate eos adduceret ad presenciam eorumdem.

Et cum adducti fuissent coram eis in habitu seculari, fuerunt omnes et singuli diligenter et singulariter interrogati de nominibus, condicione et causa adventus eorum, et si volebant defendere ordinem supradictum, per quos fuit responsum ut sequitur.....

Tercius, qui dixit se vocari Nicolaum de Sartis Cameracensis diocesis, et quartus, qui dixit se vocari Escalinum de Tornaco, et quintus, qui dixit se vocari Henricum Clerici, et sextus, qui dixit se vocari Johennetum de Cameraco, et septimus, qui dixit se vocari Henquinum Villane de Pretano, diligenter requisiti quare venerant Parisius et si volebant dictum ordinem defendere, responderunt precisse, quod non venerant Parisius ad defendendum ipsum ordinem, et quod ipsum nolebant defendere, nec fuerant ad hoc missi, nec mandatum a quoquam receperant de dicta defensione facienda. Verumtamen Henquinus et Nicolaus predicti dixerunt, quod fuerant olim in servicio quorumdam Templariorum de comitatu Hanonie, et missi ab eis, ut investigarent quod fieret Parisius de facto ipsorum Templariorum et quod refferrent postmodum eis.

Cum autem supradicti septem constanter assererent, quod nolebant ordinem defendere supradictum, licet predicti domini commissarii offerrent eis quod parati erant benigne audire eosdem, et quod secure, si volebant dictum ordinem defendere, ipsum defenderent, et quicquid vellent dicerent pro ordine supradicto, et essent persone de quibus non erat verisimile, quod pro defensione dicti ordinis venissent, licenciaverunt eos a presencia eorumdem, dicentes predicto preposito Castelleti, quod ipsos vel quoscumque alios volentes accedere ad presenciam dictorum dominorum commissariorum et pro defensione dicti ordinis vel aliis aliquod proponere coram eis, nullatenus impediret, nec ab aliis permitteret quomodolibet impediri. Et predictus prepositus Castelleti dixit se pariturum in hoc mandatis eorum, et de voluntate et assensu

domini Guillelmi de Marsili militis regis, qui a dictis dominis commissariis propter premissa vocatus et in presencia eorum constitutus dixit, quod ipse mandaverat, quod dictus prepositus Castelleti caperet quosdam Templarios fugitivos, qui dicebantur incedere in habitu seculari per Parisius, sed non nominatim predictos captos, ut dicti domini commissarii vel ordinarii de eis, cum capti essent, ordinarent quicquid vellent, non ut ipse eorum officium impediret vel aliquis a defensione ipsius ordinis retraheret. Liberari preceperunt supradictos.....

Michelet, *Procès des Templiers*, deel I, blz. 29-31. — In hetzelfde werk komen veel andere stukken voor, bevattende ondervragingen van Tempelridders te Parijs, waaronder talrijke uit de Nederlanden, bij voorbeeld: op 9 Februari 1310, Petrus Capoins Tornacensis, Anricus de Brabancia (de Brebanz) Leodiensis, Anricus de Platea Cameracensis, Arnulphus Brem Morinensis, Philippus de Duaco Atrebatensis, Egidius de Perbona Trajectensis diocesis (deel I, blz. 60); op denzelfden dag, Johannes de Ansato Tornacensis (blz. 59) en Philippus de Manino Morinensis (blz. 63); op den 10 Februari, Egidius de Valencenis Cameracensis (blz. 63), Johannes de Biersi Tornacensis, Johannes de Osqueriis Leodiensis, Johannes de Geneffe (de Sancta Genefa) Leodiensis, Gossoynus de Brugis Tornacensis (blz. 64), Matheus de Atrabato, Simon lo Reeppe (Repre) Tornacensis, Gosso de Gandavo Tornacensis, Girardus de Geneffe Leodiensis (blz. 65); op den 12 Februari, Robertus Flamengi Tornacensis (blz. 66); op den 14 Februari, Johannes de Brueria Tornacensis (blz. 69); op den 17 Februari, Robertus de Rembaldi Valle Morinensis (blz. 74); Galterus de Pincon Cameracensis, Matheus de Alvete id. (blz. 75); Johannes de Anonia Cameracensis (blz. 76); op den 23 Februari, P. Prepositi (Pietre le Prevoist) Atrebatensis, Johannes de Campaneis Morinensis (blz. 83); op den 26 Februari, Enardus de Vallencia Treverensis (blz. 85); op den 27 Februari, Johannes Briart Cameracensis (blz. 87); op den 14 Maart, Thericus de Remis Cameracensis, Johannes Berse Tornacensis, Jacobus Cadeleta id., Arnulphus Arbia Morinensis (blz. 97), Bernardus de Castris Morinensis (blz. 98); op den 28 Maart, Lambertus Flamengi Tornacensis (blz. 103), Philippus de Marino Tornacensis, Johannes de Versinara Tornacensis, Anricus de Ardenbort id., Jacobus Candebur id., Helinus de Templemas id., P. Capon id., Johannes de Bersiaco id., (blz. 107), Johannes Buardi Tornacensis (blz. 111); op den 30 Maart, Matheus Daratz de Atrebato (blz. 117); op den 2 April, Philippus de Douay (blz. 131); op den 4 April, Egidius de Valencianis Cameracensis, Johannes de Nivella Leodiensis (blz. 133, 137); enz. — De verdere afloop van de zaak der Tempelridders is al te bekend om er de stukken over mede te deelen. De voornaamste zijn, met het oog op onze gewesten: de veroordeeling der orde door paus Clemens V (Vienne, 2 Mei 1312; Mansi, deel XXV, blz. 349); dezelfde

paus maakt deze veroordeeling bekend aan den Vlaamschen graaf en beveelt hem de goederen der Tempelorde aan de St-Jansridders over te geven (Liberoni, 16 Mei 1312; J. de Saint-Genois, *Inventaire analytique des chartes de comtes de Flandre*, blz. 357); dezelfde paus beveelt aan de bisschoppen van Metz, Toul, Terwaan, Keulen, Luik en Utrecht en aan enkele dekens, waaronder dien van Trier, dat zij de bezittingen der Tempelridders in beslag moeten nemen (Mansi, deel XXV, blz. 401).

37 (162bis).

1310, April 11, Parijs. Proces-verbaal van het onderzoek van Margaretha Porete's verdacht geschrift, op verzoek van den algemeenen inquisiteur Willem van Parijs ingesteld door de godgeleerden der Parijsche Hoogeschool. — Die godgeleerden, waaronder zich een kanunnik Johannes de Gandavo (van Gent) bevond, verklaren, dat zij in de kerk van St-Mathurinus te Parijs vergaderden en dat aldaar de inquisiteur hun oordeel inriep over het verdacht geschrift, dat hij hun toonde en waaruit enkele ketterijen waren aangeteekend geworden. De eerste en de vijftiende ketterij worden daarna opgegeven. Eenparig waren de godgeleerden van gevoelen, dat men wel degelijk met een kettersch geschrift te doen had en dat het diende vernietigd te worden.

In Christi nomine, amen.

Per praesens publicum instrumentum pateat universis, quod, in nostra notariorum infrascriptorum presentia, apud sanctum Maturinum Parisius congregatis ad mandatum seu requestam religiosi viri fratris G. de Parisius, inquisitoris heretice pravitatis in regno Francie auctoritate apostolica deputati, ibidem praesentis, venerabilibus et discretis viris Symone decano, Thoma de Belliaco, Guillelmo Alexandri et Johanne de Gandavo, canonicis Parisiensibus, Petro de Sancto Dyonisio, Gerardo de Sancto Victore, Jacobo abbate Caroliloci, Gerardo Carmelita, Johanne de Poilliaco, Laurencio priore Vallis Scolarium, Alexandro Henr. Teutonico et Gregorio de Luca, ordinis heremitarum Sancti Augustini, Johanne de Monte Sancti Eligii, Radulpho de Hoitot, Berengario, ordinis predicatorum, Johanne de Claromarisco, Nicolao de Lira et Jacobo de Esquillo, ordinis minorum, Jacobo Cist. et Rogero de Roseto, magistris in theologia, in eodem loco congregatis, idem inquisitor ab eisdem magistris consilium postulavit quid esset faciendum de quodam libro quem ibi ostendit, de quo extracti fuerant plures articuli ibidem exhibiti, quos eis demonstraverat, ut dicebat.

Quorum articulorum primus talis est: « Quod anima adnichilata dat licentiam virtutibus nec est amplius in earum servitute, quia non habet eas quoad usum, sed virtutes obediunt ad nutum ». Item decimus quintus articulus est:

« Quod talis anima non curat de consolacionibus Dei nec de donis ejus, nec debet curare nec potest, quia tota intenta est circa Deum, et sic impediretur ejus intentio circa Deum. »

Habita autem prius deliberatione inter ipsos magistros supradictos, S. decanus, de voluntate et concordi assensu et ipsorum omnium magistrorum nomine, dixit respondendo consultacioni ab eisdem petite, quod consilium omnium erat et est, quod talis liber, in quo continentur dicti articuli, tanquam hereticus et erroneus et heresum et errorum contentivus exterminetur.

Actum in loco predicto, anno Domini M° CCC° nono, XIa die Aprilis.

Instrumenta facta super examinacione M. Porete, culpabili de heresi, in de Archives nationales te Parijs, Layette J. 428, nr 15; uitgegeven door Ch. V. Langlois, *Marguerite Porete*, in de *Revue historique* van Parijs, deel LIV, blz. 296, 297 (afl. van Maart-April 1894). — Dit belangrijk stuk wordt vermist bij de twee andere stukken van hetzelfde kettergeding uitgegeven door H. C. Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 575-578; in *Corpus* I, nrs 164 en 165, blz. 155-160.

38 (166bis).

1310, Juni 1, Parijs. Uittreksel uit *Les grandes chroniques de France* over de begijn Margaretha Porete en hare verbranding te Parijs. — Zij had eene kettersche vertaling der H. Schrift gemaakt. Zij werd veroordeeld en verbrand.

Et le lundi ensuivant, fu arse, au lieu devant dit, une béguine clergesse qui estoit appellée Marguerite la Porete, qui avoit trespassée et transcendée l'escripture devine, et ès articles de la foy avoit erré, et du sacrement de l'autel avoit dit paroles contraires et préjudiciables; et, pour ce, des maistres expers de théologie avoit esté condampnée.

Les grandes chroniques de France uitgegeven door Paulin Paris, deel V, blz. 188 (1837).

39 (166ter).

1310, Juni 1, Parijs. Uittreksel uit de kronijk van Jean d'Outremeuse († 1400) over de begijn Margaretha Porete en hare verbranding te Parijs. — Zij had eene kettersche vertaling der H. Schrift gemaakt. Zij werd veroordeeld en verbrand, maar stierf in het ware geloof (?).

Del suffissant beghine qui fut arses.

Et le lundi tantoist [ensuivant le vigiel del Ascention] fut arse une beghine en clergrie mult suffissant, en cheli lieu propre, que ons nom Margarite Porte,

qui translatat la divine Escripture, en queile translation mult elle errat es artycles de la foid, et del sacrament del alteit dest-elle pluseurs parolles préjudiciaus contre la Sainte Escripture, par queu pluseurs maistres de theologie mult experses le condempnont, et fut arses; mains Dieu par sa grant misericorde le gardat qu'elle morut en la vraie foid catholique.

Ly Myreur des Histors, chronique de Jean des Preis dit d'Outremeuse, uitgegeven door St. Bormans, deel VI, blz. 141, 142. — In 1310 viel O. L. H. Hemelvaart op donderdag 27 Mei. De volgende maandag was dus 1 Juni.

40 (169bis).

1311, Juli 23, Reims. Brief van Robert, aartsbisschop van Reims, aan G., bisschop van Soissons, over de bijeenroeping van een nieuw provinciaal concilie te Senlis tot het vonnissen der Tempelridders. — Als pauselijk en bisschoppelijk kettermeester heeft Robert tegen zekere afschuwelijke Tempelridders vonnissen uitgevaardigd op het provinciaal concilie door hem te Senlis met zijne suffraganen gehouden. Onder die veroordeelden weigerden enkelen hardnekkig hunne schuld te bekennen, zoodat hun geding nog niet gesloten is. Daarom zal de aartsbisschop op den donderdag na O. L. Vrouw-Hemelvaart (19 Augustus) te Senlis een nieuw provinciaal concilie houden om de zaak der kettersche Tempelridders nogmaals te regelen. De bisschop van Soissons wordt met de bijeenroeping gelast. Op 1n October zal een algemeen concilie plaats hebben, waar de aartsbisschop al de klachten zal kunnen indienen.

Robertus, misericordia divina Remensis archiepiscopus, venerabili fratri nostro G., domino eadem gratia episcopo Suessionensi, salutem et sinceram in Domino caritatem.

Salvator noster, in cujus ditione cuncta sunt posita, immensae providentiae paterfamilias, horis diei variis operarios suos misit in messem, et licet idem supremus agricola, sator bonorum omnium et plantator, agrum mundi hujus diligenter excolens, in eo seminaverit semen bonum, inimicus hominum tamen invenitur in eo superseminasse viciorum zizaniam et errorum, ut ea magis deflere liceat quam narrare, idemque ager potius crescere videatur ad ignem quam albescere inveniatur ad messem.

Haec autem singularium pravorum fratrum ordinis Templi nephanda et crimina perhorrenda, videlicet apostasiae, haereses et errores, in publicam notionem deducta manifeste declarant, et licet contra nonnullos ex eis diffinitivae sententiae, tam apostolica auctoritate nobis in hac parte commissa quam

nostra metropolitana, in provinciali concilio, quod Silvanecti cum venerabilibus fratribus suffraganeis nostris celebravimus, sint prolatae; quidam tamen ex eis illas apostasias, haereses et errores a principio totaliter negaverunt et adhuc in negatione hujusmodi continue perstiterunt et adhuc perseverant; contra quos et alios harum haeresum et errorum complices nondum fuerunt absolutoriae vel condempnatoriae sententiae juxta nobis formam traditam promulgatae. Convertimus praeterea nostrae considerationis oculos quot et quantis ecclesiae et personae ecclesiasticae nostrae Remensis privinciae opprimantur gravaminibus, pressuris, injuriis et erumpnis, qualiter insuper earum jura, libertates et immunitates et privilegia conculcentur, prout multipharia publicant argumenta: haec dum mentis nostrae praesentantur obtutibus, ad tanta discrimina relevanda suspirat affectus, zelus accenditur, spiritus anxiatur. Cum autem et suffraganeis nostris praedictis singularium pravorum fratrum ordinis Templi praedicti nostrae Remensis provinciae, quantum ad istas haereses et errores, diffinitivae sententiae vel condempnatoriae vel absolutoriae auctoritate apostolica sint commissae in nostro provinciali concilio proferendae, nos ex causis praedictis apud Silvanectum die jovis post assumptionem Virginis gloriosae, Domino auctore, provinciale concilium tam apostolica quam nostra auctoritate metropolitana decrevimus evocandum; ideoque fraternitati vestrae, praemissis auctoritatibus, praecipiendo mandamus, quatenus suffraganeos praedictos, abbates, praepositos secularium et regularium ecclesiarum, priores conventuales quorumcunque ordinum exemptos et non exemptos, capitula cathedralium et collegiatarum ecclesiarum praedictae Remensis provinciae, quorum maturis auxiliis et providis consultationibus in proferendis sententiis hujusmodi et aliis fidei negocium tangentibus indigemus, sine morae dispendio evocantes, intimetis omnibus et singulis supradictis per vestras patentes litteras harum seriem continentes, ut praefati suffraganei, abbates, praepositi et priores personaliter, capitula vero cathedralium per duos ad minus de gremio suo, et collegiatarum ecclesiarum per procuratorem seu procuratores ydoneos sufficienter instructos ad audiendum, referendum et consentiendum, dicto die cum diebus sequentibus quamdiu prosecutioni negociorum emergentium fuerit insistendum et loco, coram nobis in dicto concilio, cessante cujuslibet frivolae excusationis diffugio, studeant comparere, et vos ibidem personaliter intersitis, intimantes eisdem, quod si comparere neglexerint, contra ad poenas canonicas prout justum fuerit, procedemus. Injungentes eisdem nihilominus, ut gravamina, quae sibi aut suis ecclesiis quomodolibet inferentur conscribentes, ea nobis ad dictum concilium secum deferant, ut eis, in instanti generali concilio, quod, Deo propitio, prima die mensis Octobris celebrabitur, per nos, sedis apostolicae conspectui praesentatis, eadem sedes provideat de remediis opportunis. Deinde in signum receptionis praesentium, sigillum vestrum praesentibus apponatis.

Datum Remis, sub sigillo nostro, anno Domini MCCCXI, die Veneris post festum beatae Mariae Magdalenae.

Kervyn de Lettenhove, *Notice sur un manuscrit de l'abbaye des Dunes,* blz. 27, in deel XXV der *Mémoires de l'Académie royale de Belgique;* ook te vinden bij denzelfden, *Codex Dunensis*, blz. 446.

41 (172bis).

1312, Mei 2, Vienne. Veroordeeling door Clemens V tegen de Tempelridders uitgesproken. — Na eene uitweiding over de plichten van den paus, verklaart hij de orde der Tempelridders ten eeuwigen dage afgeschaft wegens de ongehoorde ketterijen en euveldaden van de meesters en broeders dezer orde. Over hunne aangeslagene bezittingen mag niemand beschikken buiten den H. Stoel. Daar deze goederen vroeger aan de orde geschonken werden tot vrijmaking van het Heilig Land, beslist de paus, na rijp overleg en langdurige beraadslaging, dat zij zullen overgaan aan de St-Jansridders van Jerusalem, zooals die goederen bestonden toen de Tempelridders ten jare 1308 in het koninkrijk Frankrijk werden gevangen genomen, met uitzondering der bezittingen gelegen in de koninkrijken Castilje, Aragon, Portugal en Majorca, welke voorloopig aan den H. Stoel voorbehouden blijven. Alwie in bezit van zulke Tempelgoederen is, zal ze binnen de maand aan de St-Jansridders overgeven, op den kerkban en andere straffen.

Sententia de extinctione Templariorum a Clemente papa quinto lata in concilio Viennensi.

Ad perpetuam rei memoriam.

Ad providam Christi vicarii praesidentis in specula apostolicae dignitatis circumspectionem pertinet vices pensare temporum emergentium, negotiorum causas discutere ac personarum attendere qualitates, ut ad singula debitum dirigens necessariae considerationis intuitum et opportune manum operationis apponens, de agro Domini sic vitiorum tribulos eruat, ut virtutes amplificet, sic praevaricantium spinas tollat, ut evellendo plus plantet quam destruat, et in loca vacua per eradicationem nocentium tribulorum, devota Deo plantamina transferendo, potiorem praebeat de provisa et utili eorum locorum unione et translatione laetitiam, quam vera justitia, quae compassionem habet, doloris intulerit detrimentum personarum et locorum hujusmodi per ruinam. Sic enim auferendo quod officit, et subrogando quod proficit, virtutum profectus amplificat, et sublata de medio meliori subrogatione restaurat.

Dudum siquidem ordinem domus militiae Templi Hierosolymitani, propter magistrum et fratres caeterasque personas dicti ordinis in quibuslibet mundi partibus consistentes, variis et diversis non tam nefandis quam infandis, proh dolor, errorum et scelerum obscoenitatibus, pravitatibus, maculis et labe respersos, quae propter tristem et spurcidam eorum memoriam praesentibus subtacemus, ejusque ordinis statum, habitum atque nomen, non sine cordis amaritudine et dolore, sacro approbante concilio, non per modum diffinitivae sententiae, cum eam super hoc secundum inquisitiones et processus super his habitos non possemus ferre de jure, sed per viam provisionis seu ordinationis

apostolicae, irrefragabili et perpetuo valitura sustulimus sanctione, ipsum prohibitioni perpetuae supponentes : districtius inhibendo, ne quis dictum ordinem de caetero intrare, vel ejus habitum suscipere vel portare, aut pro Templario se gerere praesumeret ; quod si quis contra faceret, excommunicationis incurreret sententiam ipso facto ; universa etiam bona ordinis praelibati apostolicae sedis ordinationi et dispositioni auctoritate apostolica duximus reservanda ; inhibentes districtius, ne quis, cujuscumque conditionis vel status existeret, se de personis vel bonis hujusmodi aliquatenus intromitteret, vel circa ea, in praejudicium ordinis seu dispositionis apostolicae per sedem eamdem, ut praemittitur, faciendae, aliquid faceret, innovaret vel etiam attentaret ; decernentes extunc irritum et inane, si secus a quoquam scienter vel ignoranter contigerit attentari.

Ac postmodum, ne dicta bona, quae dudum ad subsidium Terrae Sanctae et impugnationem inimicorum fidei christianae a Christi cultoribus data, legata, concessa et acquisita fuerunt, debita gubernatione carentia, tamquam vacantia deperirent, vel converterentur in usus alios quam in illos, ad quos fuerant pia devotione fidelium deputata, vel propter tarditatem ordinationis et dispositionis hujusmodi eorum destructio vel dilapidatio sequeretur ; cum fratribus nostris sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus necnon patriarchis, archiepiscopis, episcopis et praelatis ac etiam cum nonnullis excellentibus et illustribus personis, cum reliquorum quoque absentium praelatorum et etiam capitulorum et conventuum, ecclesiarum et monasteriorum procuratoribus in dicto concilio constitutis, habuimus ardua, morosa et diversa concilia et tractatus, ut per hujusmodi conciliorum et tractatuum deliberationem praehabitam diligentem, dictorum bonorum ordinatio et dispositio, ad honorem Dei, augmentum fidei, exaltationem ecclesiae, dictae terrae subsidium, salutem quoque fidelium et quietem, salubris et utilis perveniret. Postque utique longa, praemeditata, provisa et matura concilia, suadentibus plurimis justis causis, nostra et dictorum fratrum, necnon patriarcharum, archiepiscoporum, episcoporum et aliorum praelatorum ac excellentium et illustrium personarum praedictorum in dicto concilio tunc praesentium deliberationes et concilia in hoc finaliter resederent, ut praedicta bona ordini Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani et ipsi Hospitali, ac dilectis filiis magistro et fratribus Hospitalis ejusdem, nomine Hospitalis et ordinis eorumdem, qui tamquam athletae Domini pro defensione fidei se periculis mortis jugiter exponentes, onerosa nimis et periculosa dispendia continue perferunt in partibus transmarinis, in perpetuum unirentur.

Nos igitur inter caetera mundi loca, in quibus vigere dignoscitur observantia regularis, dictum ordinem Hospitalis et ipsum Hospitale sincerae caritatis plenitudine prosequentes, ac attendentes quod, sicut evidentia facti in eo divinis obsequiis ferventer insistitur, pietatis et misericordiae opera vigilantibus studiis excercentur, fratres Hospitalis ipsius, mundanis spretis illecebris, devotum impendentes Altissimo famulatum, ac pro recuperatione terrae predictae, tamquam intrepidi Christi pugiles, ferventibus studiis et desideriis intendentes, quaelibet ducunt humana pericula in contemptum ; considerantes quoque quod ex hoc tanto eorumdem magistri et fratrum dictorum ordinis et Hospitalis crescet strenuitas, animorum fervor augebitur et ipsorum roborabitur fortitudo ad propulsandas nostri Redemptoris injurias et hostes

ejusdem fidei conferendos, quanto ipsorum potentia in opulentioribus facultatibus augmentata, onera, quae prosecutionis tanti negotii necessitas exigit, levius et facilius poterunt supportare; et propterea non indigne vigiles redditi studiisque sollicitis excitati, ut ad sui status augmentum opem et operam impendamus, eodem sacro approbante concilio, ipsam domum militiae Templi caeterasque domos, ecclesias, capellas, oratoria, civitates, castra, villas, terras, grangias et loca, possessiones, juridictiones, redditus atque jura, omniaque alia bona immobilia et mobilia, vel se moventia, cum omnibus membris, juribus et pertinentiis suis, ultra et citra mare, ac in universis et quibuslibet mundi partibus consistentia, quae ipse ordo et dicti magister et fratres ipsius ordinis militiae Templi, tempore quo ipse magister et nonnulli ex eisdem fratribus militiae Templi in regno Franciae communiter capti fuerunt, videlicet anno Domini millesimo trecentesimo octavo, mense Octobri, per se vel quoscumque alios habebant, tenebant et possidebant vel ad eosdem domum et ordinem militiae Templi et dictos magistrum et fratres ipsius militiae Templi quomodolibet pertinebant, necnon nomina, actiones et jura, quae predicto tempore captionis ipsorum eisdem domino, ordini vel personis ipsius ordinis militiae Templi quocumque modo competebant vel competere poterant, contra quoscumque, cujuscumque dignitatis, status vel conditionis existerent, cum omnibus privilegiis, indulgentiis, immunitatibus et libertatibus, quibus praefati magister et fratres dictorum domus et ordinis militiae Templi, et ipsa domus et ordo, per sedem apostolicam vel per catholicos imperatores, reges et principes et fideles alios, vel quocumque alio modo, erant legitime communiti, eidem ordini Hospitalis sancti Joannis Hierosolymitani et ipsi Hospitali donamus, concedimus, unimus, incorporamus, applicamus et annectimus in perpetuum de apostolicae plenitudine potestatis, exceptis bonis quondam dicti ordinis ipsius militiae Templi consistentibus in regnis et terris carissimorum in Christo filiorum nostrorum Castellae, Aragoniae, Portugalliae et Majoricarum regum illustrium, extra regnum Franciae, quae a donatione, concessione, unione, applicatione, incorporatione et annexione praedictis specialiter excipienda duximus et etiam excludenda. Ea nihilominus dispositioni et ordinationi sedis apostolicae reservantes inhibitionem dudum per alios processus nostros factam, ne quis videlicet, cujuscumque conditionis vel status existeret, se de personis et bonis hujusmodi aliquatenus intromitteret, vel circa ea, in praejudicium ordinationis seu dispositionis sedis ejusdem faciendae de illis, necnon decreti nostri interpositionem, quoad personas et bona in dictis regnis et terris eorumdem regum proxime expressorum consistentia, omnino manere volentes in pleno robore firmitatis, quousque de personis et rebus praedictis in eisdem regnis et terris consistentibus, per dispositionem sedis ejusdem fuerit aliter ordinatum. Occupatores quoque dictorum bonorum aut illicitos detentores, cujuscumque status, conditionis, excellentiae vel dignitatis extiterint, etiamsi pontificali, imperiali vel regali praefulgeant dignitate, nisi infra unius mensis spatium, postquam super hoc per dictos magistrum et fratres ipsius Hospitalis, vel ipsorum quemlibet aut procuratorem seu procuratores eorum fuerint requisiti, dicta bona dimiserint, illaque plene ac libere restituerint, ordini ipsius Hospitalis et eidem Hospitali aut magistro seu prioribus vel praeceptoribus aut fratribus Hospitalis ejusdem in quibuscumque partibus et provinciis

constitutis eorumque singulis vel procuratori seu procuratoribus eorumdem ejusdem ordinis ipsius Hospitalis nomine etiamsi dicti priores praeceptores et fratres ipsius Hospitalis et procuratores ipsorum et eorum quilibet a dicto magistro ipsius Hospitalis mandatum super hoc specialiter non haberent, dummodo procuratores praedicti a dictis prioribus et praeceptoribus vel eorum singulis in provinciis et partibus, in quibus hujusmodi priores et praeceptores extiterint deputati, mandatum super hoc habuerint vel ostenderint speciale. Qui omnes et singuli, videlicet priores et praeceptores et fratres, dicto magistro, procuratores vero predicti eisdem prioribus et praeceptoribus eorumque singulis, a quibus super his fuerint deputati, plenum super omnibus gestis, actis, receptis et procuratis per eos quomodolibet in hac parte, computum et rationem ponere et reddere teneantur; necnon omnes, qui scienter occupatoribus et detentoribus praelibatis in occupatione vel detentione hujusmodi dederint consilium, auxilium vel favorem, publice vel occulte, excommunicationis; capitula vero, collegia seu conventus ecclesiarum et monasteriorum, necnon universitates civitatum, castrorum, villarum et aliorum locorum et ipsas civitates, castra, villas et loca, quae in his culpabilia extiterint, ac etiam civitates, castra et loca, in quibus detentores et occupatores hujusmodi dominium obtinuerint temporale, si hujusmodi domini temporales in dimittendo bona praedicta et restituendo illa magistro et fratribus ordinis et Hospitalis ejusdem nomine Hospitalis ipsius obstaculum abhibebunt, et infra dictum mensem ab hujusmodi praemissis non destiterint, postquam super hoc, ut praemittitur, fuerint requisiti, ipso facto interdicti sententiis decernimus subjacere; a quibus absolvi non possint, donec super his plenam et debitam satisfactionem curaverint exhibere. Et nihilominus occupatores et detentores hujusmodi, vel praestantes eisdem, ut praemittitur, auxilium, consilium vel favorem, sive singulares personae, sive capitula, collegia seu conventus ecclesiarum et monasteriorum ac universitates civitatum, castrorum, terrarum vel aliorum locorum extiterint, praeter poenas praescriptas, omnibus, quae a Romana vel aliis ecclesiis quibuscumque tenent in feudum, ipso facto decernimus fore privatos sive privata; ita quod ad ecclesias, ad quas spectant, illa libere sine contradictione aliqua revertantur; eorumque ecclesiarum praelati sive rectores de ipsis pro sua voluntate disponant, sicut utilitati ecclesiarum ipsorum viderint expedire. Nulli ergo, etc. nostrorum donationis, concessionis, unionis, incorporationis, applicationis, annexionis, reservationis, inhibitionis, voluntatis et constitutionis infringere, etc. Si quis, etc.

Datum Viennae, sexto nonas Maii, pontificatus nostri anno septimo.

Mansi, *Concilia,* deel XXV, blz. 389-392.

42 (173[ter]).

1312, Mei 16, Liberoni (?), bisdom Valence. Bul van Clemens V, gericht tot Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de bezittingen der Tempelridders in zijn graafschap. — De paus herinnert, dat hij de orde der Tempelridders onlangs heeft

afgeschaft en hunne goederen heeft afgestaan aan de St-Jansridders van Jerusalem. Hij verzoekt den graaf zijnen bijstand te verleenen tot uitvoering dier beslissing in zijne staten.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, nostro filio nobili viro [Roberto], comiti Flandrensium, salutem et apostolicam benedictionem.

Nuper in generali concilio per nos Vienne, disponente Domino, celebrato, post longam deliberationem prehabitam et maturam, acceptabilius fore credentes, Altissimo magis honorabile, fidei orthodoxe cultoribus ac subventioni Terre Sancte utilius existimantes, bona quondam domus et ordinis Militie Templi ordini Hospitalis sancti Johannis Jerosolimitani concedere, quam ordini de novo creando, unire aut etiam applicare consilium deliberationis nostre providit. Sed quia tunc, aliquibus asserentibus utilius fore bona ipsa ordini noviter creando conferre, quam dicti Hospitalis ordini applicare, tunc noster affectus speratum effectum super hoc obtinere nequivit. Tandem vero sic per Dei gratiam actum fore dinoscitur, quodcunque non. presentis mensis Maii, eodem sacro approbante concilio, Hospitali seu ipsius Hospitalis ordini supradictis prefata bona concedenda et applicanda duximus ac etiam unienda, bonis eiusdem ordinis Militie Templi, in regnis et terris carissimorum in Christo filiorum nostrorum ..Castelli, ..Aragonum, ..Portugalie et ..Maioricarum regum illustrium extra regnum Francie consistentibus, dumtaxat exceptis, que ab unione, concessione et applicatione huiusmodi ex certis causis excipienda duximus et etiam excludenda, ipsa dispositioni nostre et sedis apostolice specialiter reservantes, quousque de illis aliter predicte terre subsidio per nostram et dicte sedis providentiam extiterit ordinatum.

Quare nobilitatem tuam rogamus et hortamur attentius, quatinus pro reverentia Salvatoris, cuius in hac parte negotium promovemus, ac dicte sedis et nostra, magistro et fratribus seu prioribus et preceptoribus Hospitalis eiusdem in terris tuis constitutis et eorum singulis seu procuratori vel procuratoribus eorumdem, quod predicta bona in eisdem terris consistentia juxta predicte nostre concessionis tenorem integre et pacifice assequi valeant et habere tui favoris impendas auxilium, prout extiterit oportunum. Et eis circa nanciscendam, habendam et retinendam possessionem bonorum ipsorum ac alias executoribus super executione huiusmodi concessionis nostre deputatis et imposterum deputandis super eadem executione assistas efficaciter et ferventer. Sic igitur in premissis te properum (1) et paratum exhibeas, quod preter retributionis eterne premium, quod inde mereberis tibi, laudis humane annulus augeatur, nosque nobilitatem tuam dignis commendare laudibus in Domino valeamus.

Datum Liberoni, Valentinensis diocesis, XVII kl. Junii, pontificatus nostri anno septimo.

Origineele bul op perkament met afhangend looden zegel, op het Provinciaal Staatsarchief te Gent, Fonds : *Chartes des Comtes de Flandre*, nr 1245. (Op den rug der bul staat in geschrift van den tijd te lezen : *Transports des biens dou*

(1) Het stuk heeft *proprum*.

temple fais al hospital). — De datum alleen is afgedrukt met eene ontleding van den inhoud bij J. de Saint-Genois, *Inventaire analytique des chartes des Comtes de Flandre*, blz. 357, nr 1245. — Dezelfde paus gaf, bij eene bul van 23 Juni 1312, bevel aan den aartsbisschop van Keulen, aan de bisschoppen van Luik, Utrecht en Terwaan, aan den deken van Trier, enz., om beslag te leggen op de bezittingen der Tempelridders. (Mansi, deel XXV, blz. 401.)

43 (172[1]).

1315, December 5, Parijs. Edict van den Franschen koning Lodewijk X (le Hutin), waarbij hij de kroningswet van keizer Frederik II tegen de ketters (Rome, 22 Nov. 1220) bevestigt. — Na den tekst dier wet overgenomen te hebben, beveelt de koning aan den seneschalk van Beaucaire en aan alle rechterlijke ambtenaren van zijn rijk, die statuten van Frederik II na te leven, uit te voeren en te laten uitvoeren.

Ludovicus, Dei gratia Francorum et Navarrae rex, etc.

Fredericus, Dei gratia Romanorum imperator (1)...

Nos autem statuta praedicta salubria reputantes senescallo Bellicadri vel ejus locum tenenti, caeterisque justiciariis regni nostri, tenore praesentium districte praecipimus et mandamus, quatenus ipsa statuta et alia in ipsis contenta litteris teneri, servari et executioni mandari faciant diligenter, nec aliquem contra ea ac aliquid eorumdem attemptent seu attemptari quoquemodo permittant, et ea quae contra facta fuerint, revocent et ad statum debitum juxta dictorum statutorum continentiam faciant reduci. In cujus rei testimonium praesentibus nostrum fecimus apponi sigillum.

Datum Parisius, quinta die Decembris, anno Domini millesimo trecentesimo quinto decimo.

Registre de la Senechaussée de Nimes, Cotte D, in de *Ordonnances des Rois de France*, deel I, blz. 610-612.

44 (173bis).

1318, Augustus 13, Avignon. Bul van Johannes XXII ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen uitgevaardigd. — Hij herinnert, dat zijn voorganger Clemens V, gehoord hebbende veel klachten over kettersche Begijnen, vooral in Duitschland, hare

(1) Hier volgt de tekst van de kroningswet van 22 November 1220, door keizer Frederik II tegen de ketters uitgevaardigd. (Zie *Corpus*, deel I, blz. 70-71).

orde afgeschaft had. Doch op veel plaatsen leven rechtgeloovige Begijnen, die van deze veroordeeling moeten uitgezonderd worden. De bisschoppen moeten zulkdanige Begijnen tegen hare vijanden beschermen. Hierbij wil de paus nochtans de orde der Begijnen niet goedkeuren en hij gelast de bisschoppen overal eene strenge waakzaamheid over haar uit te oefenen. De wederspannige onder haar moeten met de geestelijke censuur zonder eenig beroep worden gestraft en in de onmogelijkheid worden gesteld om de gezonde schapen te besmetten.

Johannes papa xxij. Ad perpetuam rei memoriam.

Racio recta non patitur, ut innocentes ad paria cum nocentibus iudicentur. Sane felicis recordacionis Clemens papa quintus predecessor noster, cum de mulieribus, que Beghine vulgariter et communius noncupantur, multa sibi fuissent precipue de Almanie partibus insinuata sinistra, et presertim quod alique earumdem de sancta trinitate et divina essencia disputare ac eciam predicare, circa articulos quoque fidei et sacramenta ecclesiastica opiniones eidem fidei contrarias introducere et multorum simplicium animas in diversos super hijs errores inducere, multaque alia animarum pericula pariencia facere sub quodam sanctitatis fucato velamine presumebant, ex hijs et alijs frequenter de illis auditis eas habens non indigna racione suspectas, statum ipsarum prohibendum duxit perpetuo et a Dei ecclesia penitus abolendum, in illas, que statum huiusmodi iam assumptum sectarentur ulterius aut que illum de novo assumerent, excommunicacionis sentencium promulgando.

Verum, quia in multis mundi partibus sunt plurime mulieres, que similiter Beghine vulgo vocate segregatim quoque in parentum hospicijs vel in suis, interdum vero in alijs aut conductis sibi communibus domibus insimul habitantes vitam ducunt honestam, ecclesias deuote frequentant, dyocesanis locorum et parochiarum ecclesiarum rectoribus reverenter obediunt, curiositatem predicandi, disputandi vel auctoritatem seu temeritatem pocius predicandi nullo modo sibi usurpant nec se nec alias seu alios quoslibet opinionibus premissisque erroribus inuoluunt nec ulla eciam super [hoc] est aut fuit nec est nota siue suspicio contra eas; nec ipsas dissimiles alijs similis omni alijs censura constringat, neve multis earum, que forte perpetuam Domino continenciam deuouerunt occasio, prebeatur ad lapsum et ut periculum dampnis et scandalis plurimis, que perinde ut timeatur verisimiliter sequerentur per prouisionem actomodam (?) occurratur;

Nos Beghinas huiusmodi non culpabiles, ut premittitur, nec suspectas sub prohibicione et abolicione premissis, quia de ipsis predecessor prefatus nullatenus sensisse dinoscitur, de fratrum nostrorum consilio declaramus et volumus eas non includi, locorum ordinarijs nichilominus iniungentes, ut eas sub hoc pretextu nullatenus molestari permittant; et, si quid forsan ex hoc in bonis aut juribus suis quibuscumque contra eas attemptatum est hactenus, vel attemptari contigerit in futurum, illud per dictos ordinarios auctoritate nostra in statum pristinum volumus reduci, inuocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij secularis.

Per hoc tamen statum Beghinarum et obseruancias huiusmodi, que sic esse permittimus, nisi de ipsis per sedem apostolicam aliter ordinatum extiterit, nullatenus ex premissis intendimus approbare; locorum autem ordinarios et alios, ad quos predicta spectant, curam peruigilem et sollicitudinem debitam precipimus adhibere, ne sedem primarum sequentes in via ipsarum actus temerarios imitando premissis erroribus et disputacionum et predicacionum temeritatibus se inuoluant, easque, que quomodolibet contra premissa presumpserint, per censuram ecclesiasticam appellacione postposita compescendo; porro mulieres quascumque nomen Beghinarum habentes, que de illis ex quibus predicte prohibicio et abolicio processerunt, culpabiles se reddiderunt aut merito notabiles vel suspectas, eciam si statum vel habitum quomodolibet mutauerint, nedum sub predicta decernimus removere censura et taliter contra eas per illos ad quos pertinuerit, procedi volumus et mandamus, quod ab erroris deuio revocate non ultra inficiant sanas oves.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam, nostrorum voluntatum declaracionum, mandatorum, provision et intencionum infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Avinione, id. Augusti, pontificatus nostri anno secundo (1).

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Hs. 2670-82 (nr 2680), fol. 247 en 247 verso. — Deze bul werd met onbeduidende wijzigingen hernieuwd door Johannes XXII's eersten opvolger Benedictus XII. (*Recta ratio*, 19 Januari 1336; zie verder het stuk nr 75 (188bis). — Zou ons stuk wellicht de bul zijn, waarvan Dr. Hallmann (*Die Geschichte des Ursprungs der belgischen Beghinen*, blz. 124) zegt: « Johannes XXII erklärte anno 1318 ausdrücklich in einer *ad Bruxellenses* gerichteten Bulle, die belgischen Beghinen seien von dem Bann ausgenommen? »

45 (173ter).

1318, October 6, Utrecht. Acte van Frederik II van Zyrik, bisschop van Utrecht, gericht tot zijne geestelijkheid, waarbij hij de uitroeiing der Begijnen door paus Clemens V bekrachtigt en beveelt, dat de Begijnen tot den Derden regel van den heiligen Franciscus, na een scherp onderzoek, mogen overgaan. — Daar veel moeilijkheden over de Begijnen zijn opgerezen, verklaart de bisschop, dat de Begijnen veroordeeld zijn en moeten blijven en dat zij met hare begunstigers in den ban der Kerk zijn en door

(1) Hier leest men nog de woorden *Benedictus duodecimus*, die wellicht eene zinspeling op de vernieuwing der bul door dien paus bevatten.

alle christenen moeten geschuwd worden. De Begijnen mag men met de door de Kerk goedgekeurde Zusters van den heiligen Franciscus niet verwarren. Alwie tot dien Regel wil overgaan, zal aan een streng onderzoek over het geloof, enz., onderworpen en na verloop van een jaar mogen toegelaten worden. Verder regelt de bisschop de kleedij, de voeding, de vastendagen, het biechten, de communie, enz., van de Franciskanerzusters en stelt ze onder het toezicht en de bescherming zijner geestelijkheid. Ten slotte herhaalt de bisschop zijn bevel over het stipt naleven der pauselijke bul ter afschaffing der Begijnen uitgevaardigd.

Fredericus, Dei gratia episcopus Traiectensis, universis provisoribus et decanis ac ecclesiarum rectoribus, presbiteris, vicariis, capellanis et clericis nostre civitatis et diocesis, ad quos presentes litere perveniunt, salutem in Domino sempiternam.

Cum post reprobationem status Beghinarum per dominum Clementem papam quintum factam quidam gardyani et fratres ordinis Minorum quasdam de dictarum Beghinarum consortio, quas ipsi sorores tertii ordinis per beatum Franciscum instituti et per sedem apostolicam approbati nec per constitutionem aliquam revocati nominaverant, nisi fuerint et nitantur in pristinis statu et habitu confovere ; et ex hiis per nostram civitatem et diocesin, tam in claro quam in capitulo magnus sit error non sine confusione gravi et scandalo suscitatus, maxime quia inter hujusmodi Beghinas et sorores nec in statu nec habitu unquam ulla hactenus differentia apparebat. Volentes itaque, ut tenemur, viis et modis congruis errorem sedare huiusmodi et scandalum removere, examinatis privilegiis apostolicis super approbatione dicti ordinis impetratis, ita duximus ordinandum, vobis et cuiibet vestrum precipiendo firmiter et mandando, quatenus adhuc sicut prius statum Beghynarum pro reprobato habentes, vos Beghynarum statum huiusmodi sectantes et quoslibet eas in hoc foventes tanquam proinde excommunicatos ipso facto sententia canonis evitetis et precipiatis ab omnibus arcius evitari.

Illas vero sorores, si que sint, quas iuxta infrascriptos modum et formam hunc ordinem ingredi volentes, examinandi, examinatas recipiendi et induendi, et per indutas professionem faciendi ac per professas statum, habitum et regulam ordinis observandi sciveritis vel inveneritis vere esse vel fuisse de ordine memorato, vos humiliter toleretis et ipsas et quoslibet easdem in statu hujusmodi ordinis foventes pro non ligatis aliqua ob hoc sentencia habeatis et haberi publice nuncietis.

Verum ut inter Beghynas et huiusmodi sorores discretionem habeatis, nos aliqua pro informatione vestra ex supradictis privilegiis summarie extracta duximus presentibus inserenda ; videlicet, quod fratres et sorores hunc ordinem ingredi volentes examinari debebunt per ministros stricte de fide catholica et obedientia circa Romanam ecclesiam, officia quoque, status et conditiones earum sunt sollerter exploranda et omnia requisita ordinis singula ipsis exponenda, precipue alienorum restitutio, quibus premissis, si hec eis placuerint, indui juxta sequentem modum possunt, et satisfacient de alienis

in parata pecunia vel per pignorum cautionem seque proximis reconciliabunt. Quo facto, post unius anni spatium, si videbuntur ydonei, recipi possunt hoc modo, quod promittant, se divina precepta omnia servaturos, ac satisfacturos de transgressionibus. quas commiserunt contra hunc vivendi modum ; que quidem promissio erit in scriptis per manum publicam redigenda ; alio autem modo nullus recipietur a ministris, nisi, conditione et instancia persone diligenter discussis, eis aliter videatur ; sicque dicto modo recepti ad suam non redibunt, sed transire poterunt ad religionem aliam approbatam. Item mulieres maritate non possunt hunc ordinem ingredi, nisi de maritorum suorum licentia et consensu.

Habitus autem talis erit, videlicet, quod sorores induentur clamide, quam intelligimus juxta modum clamidis, qua Minores fratres desuper uti solent, de humili panno..... et colore non prorsus albo vel nigro, cum pellicione et tunica de eadem vel saltem cum clamide Swerneleti seu Placentinum albi vel nigri coloris, aut palludellum amplum de canopo sive linno, absque crispatura ulla consumtuosa. Ligaturis sericis non utentur, palles duntaxat agninas, bursas et corrigias de corrio absque serico et non alias deportabunt, vitando cunctas seculi vanitates. Ab esu carnium secunda, quarta et sexta feria atque sabbatto abstinebunt, universe, nisi infirmitatis vel debilitatis instantia aliud suadeat;... inucis (?) et carnes per triduum dari possunt. Item non subtrahentur carnes in itinere constitutis. Diebus autem aliis, quibus ieiunium non servatur, ovis et caseo possunt uti ; prandio et cena de die, exceptis languidis, viatoribus et infirmis, contente erunt. Qualibet sexta feria.... die natali Domini et similiter, a festo omnium sanctorum usque Pascha, quarta et sexta feria, ieiunabunt, nisi infirmitate vel alia causa legitima excusentur, alia nihilominus ieiunia ab ecclesia vel aliis ordinariis instituta servature. Item in quadragesimam sancti Martyni usque natale Domini et a dominica quadragesima usque Pascha, exceptis diebus dominicis, nisi infirmitas vel necessitas aliud suadeat, ieiunabunt. Item ter in anno, videlicet natali, resurrectione et Penthecoste, confitebuntur peccata sua et recipient eucharistie sacramentum, se reconciliando proximis et restituendo aliena. In quadragesima sancti Martyni et etiam maiorum ecclesias, in quarum parochiis habitant, matutinalibus horis adibunt, nisi de hac causa rationabiliter excusentur. Item infra tres menses inmediate post earum ingressum testamenta condent et de bonis suis disponent. Item, si contra ius vel privilegia earum vexentur, ministri recurrent ad dyocesanum aut alios locorum ordinarios iuxta eorum ordinationem et consilium processuri ; ipseque sorores in suis litigiis coram illo stabunt iuri, apud quem residet potestas iudicandi. Item sunt saltem semel in anno visitande. Insuper humilitatem panni et pelliciones sororum ad tempus et in abstinentiis, ieiuniis et austeritatibus aliis ex causa legitima cum expedire viderint, poterunt ordinarii locorum vel visitator cum fratribus et sororibus dicti tertii ordinis dispensare, prout hec et diversa alia de regula eiusdem ordinis, que ad presens causa brevitatis omittimus, vidimus in privilegio domini Nycholai pape quarti plenius contineri, super quibus, si opus fuerit, ad ipsum privilegium recurratur. Ceterum virtute privilegii domini Bonifacii pape octavi possunt ipsi fratres et sorores a fratribus ordinis Minorum eucharistie percipere sacramentum, preterquam in festo Pasche, in quo pro divinis audiendis et eodem sacramento recipiendo suas parochyales ecclesias visita-

bunt, earumdem ecclesiarum iuribus semper salvis ; prout hec similiter inter alia in eodem domini Bonifacii privilegio continetur.

Quocirca vos universos et singulos propensius exhortamur, vobis nominatim precipiendo firmiter et districte, quatenus, circa Beghinas et eas foventes constitutionem Clementinam firmiter observantes, cum hujus tertii ordinis fratribus et sororibus et eas foventibus, semotis contentionibus et contendendi occasionibus ac quibuslibet aliis materiam scandali presentantibus, studeatis inviolabiliter pacem et concordiam observare ; ad nos, si quid forte, quod absit, inter vos et ipsos aut eos foventes questionis emerserit, pro iusticia recurrendo. Volumus denique, quod constitutionem Clementinam supradictam de Beghinis editam, ad fratres et sorores dicti tertii ordinis[n]ullatenus extendatis, donec, super premissis sede apostolica fortassis declarationem aliquam emanente, aliud a nobis receperitis in mandatis.

Datum Trajecti, anno Domini M.CCC.XVIII, feria sexta proxima post Remigii epyscopi et confessoris.

« Naar den oorspronkelijken brief met een zegel in groen was bevestigd, in de archieven der Stad Groningen, supplementlade Q. 2, N° 7 », afgedrukt bij R. Keuchenius Driessen, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita*, deel III, blz. 596-600 (1827).

46 (173[4]).

1319, Februari 23, Avignon. Bul van Johannes XXII gericht tot al de aartsbisschoppen, bisschoppen en geestelijke waardigheidsbekleeders om hun te bevelen de Broeders en Zusters van den Derden regel van den heiligen Franciscus niet te verwarren met de door paus Clemens V veroordeelde Begijnen en alle vervolgingen tegen hen te staken. — De Minderbroeders hebben zich aan den paus beklaagd, dat enkele kerkvoogden, vooral in de Duitsche landen, de veroordeeling en afschaffing der Begijnen willen toepassen op de Broeders en Zusters van den Derden regel en deze door banvloek, interdict en andere geestelijke straffen dwingen willen om het kleed hunner orde af te leggen en hunne orde op te geven. Die kerkvoogden passen ook dezelfde straffen toe op de Minderbroeders, die deze Broeders en Zusters beschermen, en roepen het interdict uit over de steden en plaatsen, waar zulke Minderbroeders wonen. De veroordeeling der Begijnen strekt zich geenszins uit tot den Derden regel van den heiligen Franciscus. Daarom beveelt de paus den kerkvoogden, dat zij de Broeders en Zusters van den Derden regel evenmin als de Minderbroeders om deze zaak

niet meer mogen verontrusten noch dulden dat zij door anderen verontrust worden.

Venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis et episcopis, ac dilectis filiis electis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, archipresbyteris aliisque prelatis et rectoribus ecclesiarum.

Etsi apostolice....

Sane dilecti filii minister et fratres ordinis Minorum nuper in nostra et fratrum nostrorum presentia fecere proponi, quod nunnulli prelati et rectores ecclesiarum, civitatum et dyocesium diversarum, praesertim in Alamaniae partibus constituti, constitutionem, per quam fel. rec. Clemens papa V quarundam mulierum, que vulgariter nuncupantur Beguine, que non profitebantur aliquam regulam, approbatum statum...., perpetuo prohibuit, ad dictos fratres et sorores de penitentia (scil. tertii ordinis beati Francisci) perperam extendere intendentes, eosdem fratres et sorores de penitentia ad dimittendum habitum atque statum huiusmodi regule ipsorum per excommunicationis et interdicti sententias aliasque penas indebite conati sunt et conantur iugiter coartare in ipsos fratres et sorores pro eo, quod in hiis non paruerunt eisdem. Pretendunt quoque iidem prelati et rectores minus veraciter, dictos fratres Minores ex eo fautores existere personarum dampnatarum per constitutionem eandem, quia eisdem fratribus et sororibus de penitentia communicant et eos recipiunt ad divina, et propter hoc ipsos fratres Minores excommunicationis sententiam incurrisse, illos excommunicatos denuntiant et sententiam ipsam aggravant contra eos, civitates et loca, in quibus dicti fratres Minores inhabitant, ecclesiastico interdicto supponunt ac eis elemosinas et alia vite subsidia subtrahunt, appellationibus etiam pro parte dictorum fratrum et sororum de penitentia et fratrum Minorum ad dictam sedem interjectis propterea vilipensis. Cum itaque constitutio supradicta ad ipsos fratres et sorores tercii ordinis minime se extendat, universitati vestre mandamus, quatenus memoratos fratres et sorores de tercio ordine prelibato vel fratres Minores seu quosvis alios occasione premissa nullatenus molestetis nec permittatis ab aliis quomodolibet molestari, nisi contingeret per sedem apostolicam aliud ordinari.

Dat. Avin., 7. kal. Marcii, anno 3.

Archief van het Vatikaan, Reg. 69, commun. nr 359; verkort afgedrukt bij S. Riezler, *Vatikanischen Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Ludwigs des Bayern*, blz. 85, nr 148.

47 (174bis).

(1319, Mei 23, Avignon.) Fragment eener bul van Johannes XXII, gericht tot de Brusselsche Begijnen, waarbij hij de Begijnen van het hertogdom Brabant op haar verzoek met hare bezittingen onder zijne bescherming neemt.

Johannes episcopus, seruus seruorum Dei, ad perpetuam memoriam (?)

Sacrosancta Romana ecclesia deuotas et humiles filias ex assuetis pietatis

offitio propentius diligere consuevit et, ne prauorum hominum molestijs agitentur, eas tanquam pia mater sue protectionis munimine confouere; ea propter, dilecte in Domino filie Beghine ducatus Brabantie, vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu, personas vestras et locum, in quo [sub communi vita] degitis, cum omnibus bonis, que inpresentiarum rationabiliter possidetis aut in futurum iustis modis, prestante Domino, poteritis adipisci, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus, specialiter autem terras, domos, possessiones, prata, paschua et alia bona, sicut ea iuste et pacifice obtinetis, vobis et per nos vobis auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo, etc.

HS. *Die fondatie van den Beggijnhove ende cloostere van O. L. V. van Troost*, fol. 10 verso (Register der 15de eeuw, bewaard in het klooster der Apostolinersen te Vilvoorden); vermeld bij E. Hallmann, blz. 81. — In het HS. 16566-74 van de Koninkliike Bibliotheek te Brussel komen, in den aanvang, moderne aanteekeningen voor, getiteld *Beschrijvinge van het beggijn hof van Brussel*. Op fol. 3 verso (niet genummerd) leest men : « Daer wordt noch eenen anderen brief gezien, welcken aldus is luydende : « Joannes, biscop, den » dienaer der dienaeren Godts, aen syne seer beminde doch» teren in Christo, oock aen de meesteersen ende susteren » van het gasthuys der armen omtrent Brussel van het » gebied van Cameryck, saligheyt ende apostolycke gebe» nedydinge. — De Roomsche h. kercke heeft altydt zeer » bemindt de godvruchtige ende ootmoedige kinderen.... » (*Volgt eene vertaling der bul.*) « Gegeven tot Avignon den » 21 van Mey in het derde jaer van ons Pausdom. » De Latijnsche tekst werd reeds afgedrukt bij Sanderus, *Chronographia sacra Brabantiae*, deel III, blz. 228. Die bul komt schier letterlijk overeen met ons stuk, maar verschilt hierin nochtans, dat zij gericht is *Dilectis in Christo filiabus magistrae et sororibus hospitalis pauperum juxta Bruxellam, Cameracensis dioecesis*, en dat in onzen tekst alleen de woorden voorkomen *Beghine ducatus Brabantie*. De datum is aldaar: *X kal. Junii*, d. i. 23 en niet 21 Mei. Ter loops zij hier ook vermeld, dat de Brusselsche Begijnen het armengasthuis bedienden. — De melding *ad perpetuam* [*rei*] *memoriam* aan 't hoofd der bul in het stuk van Vilvoorden is klaarblijkelijk eene fout, daar de bul tot de Brabantsche Begijnen in den tweeden persoon spreekt en daar de tekst bij Sanderus en de vertaling van het Brusselsch handschrift ons beter inlichten.

48 (174ter).

1319, November 25, Mechelen. Acte van broeder Jan, bisschop van Vaison (?) en commissaris van den Kamerijkschen bisschop,

gericht tot den deken der christenheid te Brussel, hem bevelende dat hij de Begijnen van Vilvoorden, die tegen de bul van Clemens V gehandeld hebben, van den grooten kerkelijken ban zou vrijspreken. — Deze acte komt voor in een oud register van afgeschrevene oorkonden en is voorafgegaan van de vermelding, dat de Begijnen van Vilvoorden zich aan de afschaffing hunner orde door paus Clemens V niet hadden willen onderwerpen en daardoor *ipso facto* den grooten kerkelijken ban op zich geladen hadden.

Clemens V delevit Beghinas ab ecclesia Dei propter suam heresim et inobedientiam, prout patet in Clementinis, etc. Quod enim mulieres seu Beghine beghinagij Filfordensis sententiam excommunicationis obviantes constitutioni Clementis prescripti ipso facto inciderint, patet per absolutionem sive per litteram, cujus copia sequitur:

Frater Johannes, Dei gratia Visionensis (1) episcopus, commissarius in Christo domini patris eadem gratia Cameracensis episcopi, discreto in Christo dilecto decano christianitatis Bruxellensis in Domino salutem.

Cum domicellae seu mulieres, que Beghine vocari consueverunt, in curte, que Solatium (2) nuncupatur prope Filfordiam Camerac. dioc., summam excommunicationem inciderint obviantes constitutioni felicis recordationis domini Clementis papae quinti, qua earum status condempnatus est et abolitus, habitum Beghinagij deferendo seu alia quecunque ad dictum statum pertinentia faciendo, de vestra circumspectione, confidentia obtinenda auctoritate domini reuerendi patris nobis in hac parte commissa vobis committimus, quatenus dictas domicellas seu mulieres reatum suum confitentes ac de eodem penitentes in forma ecclesie absolvatis, injungentes eisdem proinde penitencias salutares.

Datum Machlinie, in festo beate Katherine, anno Domini m°. ccc°. xix°.

HS. *Die fondatie van den Beggijnhove ende cloostere van O. L. V. van Troost*, fol. 10 (Register der 15de eeuw, bewaard in het klooster der Apostolinersen te Vilvoorden); gedeeltelijk afgedrukt bij E. Hallmann, *Geschichte des Ursprungs der belgischen Beghinen*, blz. 80, 81. — Zie ook A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, deel II, blz. 499 en volg.

49 (175bis).

1321, November 24, Avignon. Bul van Johannes XXII gericht tot den bisschop van Atrecht, hem gelastende een onderzoek in te

---

(1) *Visionensis* is wellicht eene schrijffout voor *Vasionensis* (Vaison bij Orange in Zuid Frankrijk). Nochtans heette de bisschop aldaar te dien tijde Raymundus de Beaumont.

(2) Het Begijnhof van O. L. Vrouw van Troost te Vilvoorden.

stellen ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom.

Episcopo Attrebatensi.

Cum de mulieribus, que Beghine vulgariter nuncupantur, etc.

Volumus autem, quod predictas mulieres attente permoneas eisque districte precipias, ne de huiusmodi disputationibus contra huiusmodi predecessoris nostri prohibitionis et abolitionis tenorem se aliquatenus intromittant.

Datum Avin., 8 kal. Decembr., anno 6.

Archief van het Vatikaan, Reg. 73, nr 246; afgedrukt bij S. Riezler, *Vatikanischen Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Ludwigs des Bayern*, blz. 140, 141, nr 269. — Het is dezelfde bul, die door denzelfden paus reeds op 30 December 1320 tot de bisschoppen van Doornik en van Kamerijk gericht werd. (Zie *Corpus*, deel I, nr 175, blz. 170, 171, en nr 178, blz. 173.)

50 (177bis).

1323, December 8, (Brabant). Acte van den abt der St-Bernaardsabdij bij Antwerpen, van den deken der Ste-Gudulakerk te Brussel en van Jan van Aalst, pastoor van Moorsel, gericht tot de geestelijkheid, waarbij zij de Brusselsche Begijnen vrijspreken van alle kettersche vermoedens en op strenge straffen verbieden haar te verontrusten. — Door Pieter, bisschop van Kamerijk, werden zij afgevaardigd om een onderzoek in te stellen over de rechtgeloovigheid en de zeden der Begijnen van den Wijngaard te Brussel. Dit onderzoek is geheel en al te haren voordeele uitgevallen. Dien ten gevolge werden zij gemachtigd om onder hare oversten in haar begijnhof godvruchtig te verkeeren en wordt het elkeen verboden haar eenige moeilijkheden in den weg te leggen. De overtreders van dit verbod zullen op straf van schorsing in hunne geestelijke ambten en van kerkban daarvan moeten afzien; zoo niet, dan zullen zij vóór den bisschop gedaagd en met scherpere straffen gekastijd worden. De namen der wederspannigen moeten aan den bisschop medegedeeld worden.

Abbas loci sancti Bernardi cisterciensis ordinis, decanus sancte Gudule Bruxellensis, necnon Johannes dictus de Alost, rector ecclesie parochialis de Morsella,...... commissarii in hac parte a reuerendo in Christo patre ac domino domino Petro, Dei gracia reuerendo Cameracensi episcopo, ad infrascripta deputati, omnibus et singulis prepositis, decanis, presbiteris, capellanis ceterisque ecclesiarum rectoribus, ad quos presentes litere peruenient, salutem et mandatum..... immo verius..... firmiter obedire.

Cum dictus reuerendus pater ac dominus virtute cuiusdam rescripti aposto-

lici sibi directi cum illa clausula : Quatinus parte vel ab etc., nobis per suas literas commiserit patentes, ut nos aut duo nostrum ad villam de Bruxella personaliter accedentes de vita et moribus mulierum, que Beghine nuncupari solent, necnon de alijs in dicto rescripto apostolico contentis diligenter inquireremus, qualiter premittitur, inquisicione facta, illas, que Beghine fuerint vel de nouo esse vellent et quas bone fame, vite laudabilis, conuersacionis reperiremus honeste, nichilominus que se de disputacionibus seu predicacionibus de fide catholica aliter non inuoluerunt nec errores contra fidem catholicam seminauerunt, quinimmo obedientes et deuote ecclesie et suis prelatis extiterunt, et dummodo esse velint in statu pacifico et quieto sub obediencia magistre vel magistrarum, quas nomine ipsius reuerendi in Christo patris institueremus et eligeremus ad hoc aptas, idoneas et sub habitu honesto prout consueuerint, permittamus Domino famulari nec easdem jn personis et bonis permittamus ab aliquibus molestari, prout hec et alia jn rescripto apostolico ac litteris commissorum predictis super hoc confectis plenius continentur ;

Nos, de vita, moribus et conversacione dictarum mulierum honesta diligenti inquisicione interuenientes plenius informati, nam ipsas mulieres in loco et clausura que Vinea nuncupatur juxta muros ville Bruxellensis predicte commorantes, bone fame, vite laudabilis et honeste conuersacionis jnuenimus, et quod se talibus disputationibus et predicationibus de fide catholica non jnuoluerint nec inuoluere consueuerint nec eciam errores contra fidem catholicam seminare, sed quod semper obedientes et deuote ecclesie et suis prelatis extiterunt et imposterum esse uolunt, ipsas pretextu dicte commissionis jn statu pacifico et quieto sub obediencia magistrarum, quas ibidem jnstituimus et elegimus nomine dicti patris reuerendi ad hoc aptas et idoneas sub habitu honesto prout hactenus consueuerunt, restituimus et permitti volumus Domino famulari.

Quare vobis omnibus et singulis jn virtute sancte obediencie et sub pena suspensionis et excommunicacionis precipimus et mandamus, quatinus moneatis omnes illos et illas, quos vel quas lator presentium vobis nominabit tam religisiosos quam alios cuiuscumque status vel condicionis existant, qui vel que predictas mulieres jn dicta curte de Vinea commorantes seu commorari imposterum volentes, jn statu pacifico et quieto prout hactenus consueuerunt, molestauerint vel impedierint seu molestare vel impedire voluerint aut procurauerint per se vel per alium seu alios quoquomodo verbo [vel] facto, ut jndilate per vestram monitionem ab huiusmodi molestacione, jnquietacione et procuratione cessent penitus et desistant ; alioquin ipsos excommunicetis, non causam coram vobis pretenderent efficacem quare ad premissa minime teneantur, qua pretensa citetis ipsos ad diem seu ad dies competentem seu competentes et ad voluntatem latorum presentium coram domino reuerendo patre Cameracensi episcopo vel ubicumque ipsum in sua diocesi adesse contigerit dictam causam allegaturum et juri quantocumque debuerit pariturum et quid jnde feceretis ac nomina monitorum, excommunicatorum, citatorum, si qui fuerint, diemque vel dies citationis predicto reuerendo patri fideliter rescribatis ; jn hiis autem exequendis, unus vestrum alium vel alios non expectet.

Datum anno m° ccc° xxiij°, in festiuitate concepcionis beate Marie virginis.

Collationatum per me Johannem Martinj, presbiterum, apostolica et jmperiali auctoritate notarium, concordat cum originalibus litteris reuerendi

in Christo patris et dominj dominj abbatis loci sancti Bernardi cisterciensis ordinis, ac sigillo rubro signatum. Ita est : Johannes Martinj.

Archief van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen te Brussel (in 't St-Janshospitaal), karton 262, afschrift op een los en dubbel blad papier, folio 2 verso (ongenummerd). Vooraan staat de brief van den bisschop van Kamerijk, inhoudende de pauselijke bul van 30 December 1320. — Ons stuk is in den aanvang schier onleesbaar geworden.

51 (178bis).

1324, Februari 23, Câteaux-Cambrésis. Open brief van Pieter, bisschop van Kamerijk, over het gunstig onderzoek aangaande de zeden en leerstelsels der Brusselsche Begijnen, gedaan door zijne commissarissen op last van paus Johannes XXII. — De bisschop verklaart de bul van dien paus (van 30 December 1320) echt bevonden te hebben en lascht er den volledigen tekst van in. Door zijne commissarissen den abt der St-Bernaardsabdij bij Antwerpen, den deken der Ste-Gudulakerk te Brussel en zijnen kapelaan Jan van Aalst, pastoor van Moorsel, heeft hij over de rechtgeloovigheid en de zeden der Begijnen van den Wijngaard te Brussel een onderzoek ingesteld, dat geheel en al te haren voordeele is uitgevallen. Dientengevolge verbiedt de bisschop aan wie het ook zij haar te benadeelen. Ook beveelt hij den abten, priors, proosten, dekens, priesters en kapelanen van zijn bisdom, dat zij de vervolgers der Begijnen straffen moeten : de priesters met zes dagen opschorsing en daarna met den kerkelijken ban, de overige klerken en de leeken, dadelijk met den ban. Hunne namen moeten zonder dralen aan den bisschop worden gezonden. (De aanwezige getuigen worden door den notaris Gillis Canthekiens (?) van Câteaux-Cambrésis, die de echtheid van het stuk bevestigt, opgenoemd.)

Uniuersis presentes literas inspecturis Petrus, miseratione diuina Cameracensis episcopus, commissarius et executor ad infrascripta a sede apostolica deputatus, salutem in Domino sempiterno.

Noueritis nos literas sanctissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Johannis diuina prouidentia pape xxijdi vera bulla plumbea eiusdem domini pape cum filo canapis bullatas, non abolitas, non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte viciatas recepisse sub hiis verbis :

Johannes episcopus, seruus seruorum Dei, venerabili fratri episcopo Cameracensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum de mulieribus, que Beghine vulgariter et communiter nuncupantur, etc. (1).

Quarum antescriptarum pretextu literarum facta informacione diligentj de vita et moribus mulierum, que Beghine vulgariter nuncupantur, in curte de Vinea iuxta villam Bruxellensem dicte nostre dyocesis commorancium necnon de omnibus et singulis in dicto rescripto apostolico contentis per religiosum virum abbatem monasterij sancti Bernardj cisterciensis ordinis ac dilectos nostros decanum beate Gudule Bruxellensis et dominum Johannem de Alosto, capellanum nostrum, curatum ecclesie de Morselle, predicte nostre dyocesis, quibus quantum ad hoc et alia infrascripta commisimus vices nostras; et quia per informacionem huiusmodi rite factam jnuenerint, quod dicte mulieres in predicto loco commorantes honeste et laudabiliter vixerunt atque viuunt, deuote frequentant ecclesias, prelatis suis reuerenter obediunt, et quod se disputacionibus et predicacionibus de summa trinitate et diuina essencia non jnuoluerunt nec jnuoluunt nec hactenus presumpserunt, quod nulla unquam super hijs fuit vel est suspicio aut infamia contra ipsas, dicti commissarij nostri virtute commissionis predicte voluerunt et ordinauerunt, quod eedem mulieres in statu pacifico et quieto prout aliter consueuerunt, Domino famularj permittantur, et quod sub obediencia magistrarum per ipsos commissarios ibidem institutarum in habitu griso humili et honesto remanere valeant absque molestacione aliqua, eis seu earum alicui occasione prohibicionis et abolicionis predictarum ab aliquibus in personis aut in bonis inferenda secundum dictarum litterarum apostolicarum continenciam et tenorem ;

Nos vero premissa per dictos commissarios nostros facta ratifficamus, approbamus et auctoritate quam hac parte fungimur, confirmamus, volentes ea firmiter et fideliter obseruari ; quare vobis omnibus et singulis abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, presbiteris et capellanis in nostris ciuitate et dyocesi predictis constitutis, ad quos presentes littere peruenient, districte precipimus et mandamus, quatinus omnes et singulos molestatores et rebelles, si qui fuerint in premissis, cuiuscumque status vel condicionis existant, qui dictas mulieres molestauerint, jnquietauerint vel jmpedierint, moneatis canonice, ut ab huiusmodi molestacione, jnquietacione et jmpedicione cessent penitus et desistant. Alioquin ipsos, si sint presbiteri, suspendatis a diuinis et, si dictam suspensionem per sex dies in se sustinuerint, ipsos excommunicetis ; si vero clerici fuerint siue laici et dicte monitioni non paruerint cum effectu, ipsos excommunicetis et excommunicatos publice nuncietis. Et quid inde feceritis nominaque monitorum, suspensorum et excommunicatorum, si qui fuerint, nobis liquide rescribatis. In hijs autem exequendis unus vestrum alium vel alios non expectet.

In cuius rej testimonium presentes litteras per nostrum notarium infrascriptum fierj fecimus et sigilli nostri munimine roborarj.

Actum et datum apud Castellum in Cameracesio, anno Domini millesimo ccc° vicesimo tercio, jndictione septima, mensis Februarij xxiij[a] die, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Johannis, diuina prouidentia pape xxij[di] anno octauo, presentibus venerabili viro domino

(1) Zie ons stuk nr 175 in *Corpus* I, blz. 171.

Rogiero Mellerij, archidiacono Constantiensi, domino Johanne de Alosto, curato ecclesie de Morselle, Cameracensis dyocesis, Leonardo de Sancto Nycholao, Beluacensis, et Gerardo Pestel, Beluacensis dyocesis clericis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Ego Egidius Canthekiens de Castello in Cameracesio, Cameracensis dyocesis, apostolica et jmperiali autoritate publicus tabellio, premissis actis, dictis et ordinatis per prefatum reuerendum patrem dominum Cameracensem episcopum, ut prefertur, una cum testibus suprascriptis, presens fui, presentes litteras de mandato ipsius per alium scribi feci, hic me subscripsi et signum meum consuetum una cum appensu sigillj dictj reuerendj patris apposuj rogatus, anno et die supradictis.

Archief van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen te Brussel (in 't St-Janshospitaal), karton 262, afschrift op een los en dubbel blad papier, fol. 1, 1 verso en 2 (ongenummerd). — Ons stuk is bijna gelijkluidend met het stuk van denzelfden datum gegeven door denzelfden bisschop ten behoeve der Antwerpsche Begijnen. (Zie *Corpus* I, blz. 173-175, nr 178). — Op denzelfden dag vaardigde bisschop Pieter een ander stuk te Kamerijk uit, waarbij hij zijne goedkeuring hechtte aan het reglement der Brusselsche Begijnen zooals het in 1271 door hertog Jan I van Brabant was goedgekeurd geworden. (Miraeus, *Opera diplomatica*, deel II, blz. 1006).

52 (178ter).

1324, Juni 22, Avignon. Bul van Johannes XXII tot den bisschop van Luik gericht, om hem te bevelen een onderzoek in te stellen naar de rechtgeloovigheid en zeden der Begijnen van zijn bisdom.

Johannes episcopus, seruus seruorum Dei, venerabili fratri episcopo Leodiensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum de mulieribus, que Beghine vulgariter et communius nuncupantur, etc... quod non inchoantibus, sed perseuerantibus in consummatione prestatur.

De quibus necnon et vita et conuersatione ipsarum frequenter inquirere solerti diligentia, super quo tuam oneramus conscienciam, non postponas.

Datum Auinione, decimo kalendas Julii, pontificatus nostri anno octauo.

Koninklijke Bibliotheek te Brussel, HS. 942-944, fol. 12 en verso (ongenummerd). — Buiten den bijgevoegden laatsten volzin (De quibus..... postponas) is de tekst geheel dezelfde als die van de bul onder den datum van 30 December 1320 (bul gericht tot den bisschop van Doornik), in *Corpus* I, blz. 170, 171, nr 175. (Die bijgevoegde volzin duidt wellicht aan, dat de paus zijne bul van 1320 herhaalde, omdat de Luiksche bisschop er nog geen gevolg aan gegeven had ?)

— Ons stuk komt voor in een vidimus afgeleverd door het Luiksch kapittel op 3 Augustus 1389 en bevattende ook het bevel van bisschop Adolf vander Mark (24 October 1324).

53 (178[1]).

1324, October 24, (Luik). Bevel van Adolf van der Mark, bisschop van Luik, gericht tot de pastoors der Begijnhoven en tot al de overige geestelijken van zijn bisdom, waarbij hij verbiedt de rechtgeloovige Begijnen van St-Christoffel in de Luiksche voorstad, Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt en Aarschot in haren persoon of in hare goederen te verontrusten. — De bisschop herinnert aan de afschaffing der Begijnen door paus Clemens V en aan de bul, waarbij diens opvolger paus Johannes XXII, gehoord hebbende dat de Luiksche Begijnen rechtgeloovig zijn, een onderzoek over haren handel en wandel heeft voorgeschreven. Dit onderzoek is geheel in haar voordeel uitgevallen, zoodat de bisschop beveelt de zusters van bovengemelde Begijnhoven alsmede hare bezittingen in vrede te laten en hare aanranders in den ban der Kerk te slaan. De namen der gebanvloekten moeten openbaar afgekondigd en aan den bisschop schriftelijk medegedeeld worden. Ondertusschen moeten de Begijnen streng vermijden van zich met de godsdienstige twisten harer Duitsche zusters in te laten en uit haar midden degene verbannen, die zulks zouden doen.

Adolphus, Dei gracia Leodiensis episcopus, universis rectoribus et curatis Beghinarum necnon eorum cappellanis ac aliis presbiteris et clericis civitatis et diocesis Leodiensis, ad quos presentes littere pervenerint, salutem in Domino.

Intimato jam dudum domino Clementi, bone memorie pape quinto, quod quedam erant presertim in Alemannie partibus mulieres, Beghine vulgariter nuncupate, quarum alique de summa trinitate et divina essencia disputare et etiam predicare circa articulos quoque fidei et ecclesiastica sacramenta opiniones eidem fidei contrarias introducere multorumque simplicium animas in diversos super hiis errores inducere, et alia multa pericula animarum parientia facere sub fucato sanctitatis velamine presumebant, habens idem dominus Clemens ex premissis et aliis de dictis mulieribus frequenter auditis ipsas non indigna ratione suspectas, statum ipsarum prohibendum duxit perpetuo et a Dei ecclesia penitus abolendum, in illas que statum hujusmodi jam assumptum sectarentur ulterius aut que de novo illum assumerent, excommunicationis sententiam promulgando.

Postmodum autem ad sanctissimi in Christo patris et domini Johannis,

divina providencia pape xxij, pervenit auditum, esse plurimas in civitate et diocesi Leodiensi mulieres Beghinas simpliciter nuncupatas, que per virtutum odoramenta currentes honeste vivunt, devote frequentant ecclesias, prelatis suis reverenter obediunt, seque in premissis disputationibus et erroribus non involvunt, nec suas vel aliorum animas per opiniones erroneas ab evangelica veritate degeneres dampnabili presumptione decipiunt, sed in sancta et solida simplicitate viventes alique proprias, alique parentum, alique conductas vel sibi communes et cum honesta familia domos inhabitant, alique vero, rerum cogente defectu, simul in eisdem domibus et diversis beghinagiis ad majoris castitatis observanciam commorantur et sic hactenus vixerunt laudabiliter atque vivunt, quod nulla uncquam super hiis fuit vel est orta suspicio vel infamia contra ipsas; propter quod indignum reputans prefatus [sanctissimus in Christo pater et] dominus [noster papa] Johannes et rationi contrarium, si probas et reprobas simili censura percelleret, nobis per suas literas mandare curavit, quatenus per nos vel alium de vita dictarum mulierum laudabiliter viventium, ut prefertur, informatione recepta ac invento sic esse, non permitteremus ipsas vel earum aliquam in personis et bonis earumdem, occasione prohibicionis et abolicionis hujusmodi, quousque de statu earum fuerit aliter per sedem apostolicam ordinatum, ab aliquibus molestari; molestatores, si qui fuerint, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo; non obstante si eis vel eorum aliquibus communiter vel divisim a sede apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas dicte sedis non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mencionem.

Quia igitur de hoc sufficienter instructi repperimus, quod mulieres Begine vocate apud sanctum Christophorum in suburbio Leodiensi, necnon in Tongrensi, Trajectensi, Sanctitrudonensi, Lovaniensi, Thenensi, Leeuwensi, Dystensi, Lossensi, de Hasselt et de Arscot curiis, Leodiensis diocesis, commorantes, prefatis disputacionibus se minime involventes opiniones contrarias fidei catholice seu alios errores introducere non presumunt nec hactenus presumpserunt, sed laudabiliter et honeste vixerunt et vivunt, devote frequentant ecclesias ac suis prelatis obediunt reverenter; propter quod juxta mentem apostolicam et predictarum continenciam literarum status abolicionis reproborum non respicit mulieres hujusmodi velut probas, auctoritate tam ordinaria quam apostolica declarando decernimus et etiam tenore presentium ordinamus, quod mulieres ipse, videlicet in predictis locis et curiis commorantes, sint in eo statu et esse pacifice permittantur absque molestacione quacunque, in quo ante prohibicionem et abolicionem predictas esse solebant, omnibusque suis prerogativis, francisiis, privilegiis et libertatibus potiantur, in personis et bonis earum prout antea consuerunt, quousque de earum statu sedes apostolica duxerit aliter ordinandum; vobis omnibus et singulis districte precipiendo mandantes ita, quod in executione hujusmodi alter vestrum alterum non expectet, quatenus omnes et singulos molestatores earum et rebelles, si qui fuerint, in premissis, cujuscumque status vel condicionis existant, quociens necesse fuerit, moneatis canonice, ut ab hujusmodi molestacione et rebellione cessent penitus et desistant; alioquin ipsos, quos nos, canonice monicione premissa in hiis scriptis, auctoritate apostolica excommunicamus, excommunicatos publice nuncietis, nomina monitorum et excommunicatorum, si qui

fuerint, nobis liquide rescribentes ; moneatis insuper prefatas mulieres omnes et singulas, quas et nos attente tenore presencium et accurate monemus eisque districte precipimus, ne de hujusmodi disputacionibus contra predictarum prohibicionis et abolicionis tenorem se aliquatenus intromittant, sed in sanctis operibus persistentes et proficientes semper de virtutibus in virtutes sic in habitu, modo conversacionis et vita priscam honestatem observent, suis superioribus reverenter in correctionibus subeundis obediant et in humilitatis spiritu virtutum Domino famulentur, ut mereantur retributionis eterne premium, quod non inchoantibus, sed perseverantibus in consummacione prestatur ; intimantes nichilominus eisdem, quod, si que ex eis aliis honestis et probis se coaptare contempserint in premissis, nedum illarum prerogativis et libertatibus non gaudebunt, sed et ipse, ne sint aliis scandalum, ab illarum consorcio penitus expellantur. In cujus rei testimonium literis presentibus sigillum nostrum duximus apponendum.

Datum anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo quarto, in crastino festi beati Severini.

Archief van het Begijnhof te St-Truiden, afgedrukt bij F. Straven, *Notice historique sur le Béguinage dit de Sainte-Agnès à Saint-Trond*, blz. 111-114 (1876) ; Kon. Bibliotheek te Brussel, HS. 942-944, zelfde stuk (afschrift), maar alleen gericht « rectori seu curato Beghinarum, apud sanctum Cristophorum in suburbio Leodiensi. » — De heer Edm. Van Wintershoven, onderpastoor der Sint-Christoffelkerk te Luik, heeft in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique* (2de reeks, deel VII, blz. 70-79 ; 1892) stukken van 3 Juli 1323, 23 April 1325 en September 1325 (in verjongde Fransche vertaling der vorige eeuw) uit het archief van het voormalig Luiksch Begijnhof medegedeeld, waaruit blijkt, dat bisschop Adolf alsdan reglementen uitvaardigde over de plichten der Luiksche Begijnen « pour restraindre et réfréner les insolences et disconvenabilités dudit béguinage, » onder anderen aangaande « le péché de luxure », het dansen in 't openbaar, het zingen van « des chansons dissolues, » het doen van grove verwijten aan hunnen pastoor (« aucunes parolles injurieuses, deshonnêtes et trop honteuses et énormes à réciter »), enz., in welke gevallen de schuldige Begijnen met den kerkban zullen gestraft worden. Maar geen enkel woord wordt in die strenge omstandige reglementen gerept over ketterijen of verdachte leerstelsels der Luiksche Begijnen.

54 (178[5]).

1325, Maart 1, (Luik). Bevel van Adolf van der Mark, bisschop van Luik, gericht tot den pastoor van het nieuw Begijnhof te Roermond, waarbij hij verbiedt de rechtgeloovige Begijnen aldaar in haren persoon of in hare goederen te verontrusten.

Adulphus, Dei gratia Leodiensis episcopus, honesto viro rectori seu curato Beginarum nove curie de Ruremonde, nostrae diocesis, salutem in omni salutari.

Intimato jam dudum domino Clementi, bone memorie pape quinto, etc. (1) Datum anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo quarto, feria sexta post dominicam, qua cantatur *Invocavit me*.

Afschrift op het stadsarchief te Roermond; afgedrukt bij J. R. Sivré, *Geschiedkundige schets van het oud Begijnhof te Roermond*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, deel XI, blz. 188 (1874). — Sivré en na hem J. Daris (*Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XIIIe et le XIVe siècle*, blz. 499) geven voor dit stuk den verkeerden datum van 2 Maart 1324 op. — Zie hierboven (voorgaande stuk), het gelijkluidend bevel van den bisschop ten voordeele der Begijnen van Luik, Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt en Aarschot.

55 (187bis).

1329, November, St-Germain-en-Laye bij Parijs. Edict van den Franschen koning Philips VI van Valois, waarbij hij Lodewijk IX 's edict *Cupientes in favorem divinae fidei et Inquisitionis* (1228 ?) bekrachtigt. — De koning verklaart het voorbeeld zijner voorvaderen en voornamelijk van koning Lodewijk IX den Heilige te willen volgen in de bescherming van het geloof en van de Inquisitie tot uitroeing der ketterij ; te dien einde bevestigt hij het voornoemd edict van Lodewijk IX en beveelt, dat het in zijn geheel door al de onderzaten van zijn koninkrijk worde nageleefd.

Philippus, Dei gratia Francorum rex.

Notum facimus universis tam praesentibus quam futuris, quod nos progenitorum nostrorum, et praecipue beati Ludovici sanctae memoriae, Francorum regum vestigiis inhaerere volentes ac, favente Domino, totis affectibus cupientes, ut catholicae et orthodoxae fidei negotium ac Inquisitionis officium contra haereticam pravitatem ad Dei gloriam et dictae fidei augmentum nostris temporibus prosperetur necnon ut heretica presidia de nostri regni finibus et partibus universis facilius valeant aboleri ; considerantes praefati beati Ludovici statutum, quod incipit *Cupientes in favorem divinae fidei et Inquisitionis officii necnon in detestationem labis perfidiae haeresis praedictae*, dudum fuisse editum sanctissime et edictum, nos idem statutum salubre specialiter reputantes ipsum ab omnibus firmiter teneri volumus et mandamus inviolabiliter

(1) Zie hierboven den tekst van het voorgaande stuk.

observari necnon ipsum cum toto suo tenore laudamus, ratificamus, approbamus et auctoritate nostra regia renovamus ac etiam tenore praesentium ex certa scientia confirmanus.

Quod ut perpetuae stabilitatis robur obtineat, praesentibus literis nostrum fecimus apponi sigillum.

Actum apud Sanctum Germanum in Laya, anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo nono, mense Novembri.

Per dominum regem ad relationem dominorum Aymerici Guenaudi et Guillelmi Bertrandi. Ja. de Boulayo.

Ordonnances des Rois de France, deel II, blz. 41, 42. — De wet van Lodewijk IX, waarop hier gezinspeeld wordt, is niet die van April 1228, die als volgt begon : « Cupientes in primis etatis et regni nostri primordiis Illi servire, a quo regnum recognoscimus et id quod sumus ». Deze wet was overigens slechts tegen de ketters van Zuid-Frankrijk gericht, terwijl de wet *Cupientes in favorem divinae fidei*, enz., blijkbaar van algemeene toepassing moet geweest zijn, daar de hernieuwing in 1329 voor het gansche koninkrijk geschiedt. Nergens vond ik den tekst dier wet van Lodewijk XI. Zie hierboven nr 20 (73bis), blz. 38.

56 (187ter).

1329, November, St-Germain-en-Laye bij Parijs. Edict van den Franschen koning Philips VI van Valois, waarbij hij aan alle rechterlijke ambtenaren van zijn rijk het naleven oplegt van vroegere koninklijke edicten over de Inquisitie en de uitroeiing der ketters. — De predikheer Hendrik de Chamay, inquisiteur te Carcassonne verblijf houdende, heeft den koning eene reeks bepalingen, uit die edicten getrokken, schriftelijk overhandigd. De koning neemt die uittreksels in zijn edict op : 1° Huizen en andere plaatsen door ketterij bezoedeld moeten vernietigd en nooit weer opgebouwd worden ; 2° Zonen en afstammelingen van ketters of verdachten kunnen geen openbaar ambt bekleeden en moeten afgezet worden ; 3° Het onderhoud van de gevangenis der Inquisitie te Carcassonne zal op kosten der koninklijke schatkist geschieden alsmede met een deel van de opbrengst der boeten ; 4° Hertogen, graven en alle andere rechterlijke ambtenaren moeten den inquisiteurs of hunnen afgevaardigden gehoorzamen in het vangen, bewaken en kerkeren van ketters of verdachten, in het ten uitvoer brengen van de vonnissen der inquisiteurs, en in allen verderen bijstand, ieder binnen de palen van zijn rechtsgebied ; 5° De

Fransche koningen, zijne voorzaten, hebben bij hunne edicten altijd willen erkennen, dat de inquisiteurs hun ambt vrij moeten uitoefenen naar luid der volmacht hun door den H. Stoel gegeven. Op verzoek van den voornoemden inquisiteur bekrachtigt de koning deze bepalingen en beveelt hij nogmaals uitdrukkelijk aan al de rechterlijke ambtenaren van zijn koninkrijk den inquisiteurs te gehoorzamen, willende, zegt hij, het voorbeeld zijner voorzaten, en voornamelijk van den heiligen Lodewijk, ter ondersteuning van geloof en Inquisitie volgen. Dit alles overeenkomstig met het canoniek en burgerlijk recht en met het edict *Cupientes* van koning Lodewijk IX. Ten slotte herroept de koning alle vroegere ordonnantiën, die met deze statuten in strijd zouden zijn.

Philippe, par la grace de Dieu roys de France, savoir faisons à tous, présens et à venir, que religieux homme et honneste frere Henry de Chamay, de l'ordre des prescheurs, inquisiteur sur le crime de heresie député en nostre royaume, à Carcassone resident, Nous a monstré et présenté aucunes lettres de nos predecesseurs jadis roys de France, contenans certaines clauses et mandemens en faveur de la foy catholique et de l'office de l'inquisition, ottroiés par nosdits encesseurs, lesquelles clauses et mandemens ledit frere Henry nous a baillies par escript contenant la fourme qui s'ensuit :

Premierement. Quod domus, plateae et loca in quibus haereses fautae fuerunt, diruantur et nunquam postea reedificentur, sed perpetuo subjaceant sterquilineae vilitati.

Item. Quod filii haereticorum aut nepotes eorumdem aut suspecti de haeresi seu etiam diffamati in balliviis et aliis publicis officiis minime teneantur, sed continuo habeant amoveri.

Item. Quod murus Inquisitionis Carcassonae, ubi haeretici detinentur, quotiens opus fuerit, reparetur de pecunia regia; et omnes illi, quos senescallus Carcassonensis partem incursuum recipere noverit, compellantur per eum ad contribuendum in expensis hujusmodi, quibus pro rata sua prout ad hoc monuerit eos teneri.

Item. Quod omnes et singuli duces, comites, barones, etiam senescalli, ballivi, praepositi, vicarii, castellani, bajuli caeterique justiciarii regni Franciae inquisitoribus haereticae pravitatis et eorum commissariis habeant obedire in capiendis, tenendis, custodiendis, et ad carceres adducendis quibuscumque haereticis aut de haeresi suspectis, et ipsorum inquisitorum sententias exequi diligenter, necnon eis et eorum commissariis et nunciis praestare conductum securum, promptum auxilium et favorem per totam terram jurisdictionis eorum in omnibus, quae spectant ad ipsius Inquisitionis negotium et officium, si quando et quotiens ab eis fuerint requisiti.

Item. Quod non intendit unus dictorum regum per quascumque literas, quae a sua emanaverint curia, Inquisitionis officium aliquatenus impediri, quominus inquisitores in suo procederent officio juxta commissionem a sede apostolica eis factam.

Lesquelles clauses le devant dit inquisiteur a supplié et requis humblement par nous estre renouvellées et confirmées.

Et nous, voulans et entendans la besoigne de sainte foy catholique et dudit office de l'Inquisition de tout nostre pouvoir promovoir et adrecier et parfaitement, Dieu aidant, ensuivre les bonnes voies et les bons faits de nosdits encesseurs et especialment de sainte memoire nostre seigneur Saint Loys ; mandons et commandons à tous ducs, comtes, barons, tuiers (1), seneschals, baillifs, prevoz, viguiers, baillis, chastellains et à tous autres justiciers de nostre royaume, que les devant dites clauses, les quelles nous de certaine science renouvelons, estre gardées, tenues et accomplies par tous leurs subgiez et en les choses contenues es dessus escriptes clauses especialment et en toutes autres choses generalment, qui appartiennent à la foy et audit office de l'Inquisition, obéissent et fassent obéir leurs subgiez audit inquisiteur et à ses successeurs et à tous autres en nostre royaume par l'église de Rome sur ce députés, selon le droit canonique et civil et le estatut de nostre cher seigneur Saint Loys, qui se commance *Cupientes* ; et leur senefions par la teneur de ces lettres que nous ne volons ne entendons venir ne faire ne souffrir que par autre soit fait encontre les dessus dites et escriptes clauses, par aucunes lettres quelles qu'elles soient de notre cour ottroiées ou à ottroier ; mais toutes lettres qui seroient trouvées contraires et obvians à la teneur desdites clauses ou statut, nous de certaine science revoquons et anullons par la teneur de cestes. Et pour ce que ce soit ferme et estable à tousjours mais, nous avons fait mectre nostre scel en ces presentes lettres.

Donné à Saint Germain en Laye, l'an de grace mil trois cens vingt et nuef, du mois de Novembre.

Par le Roy à la relation de mons^r^ Aymeri Guenaut et de mons^r^ Guillaume Bertran. Ja. de Boulay.

Ordonnances des Rois de France, deel II, blz. 40, 41. — Zie de aanteekening op het voorgaande stuk.

57 (188bis).

1336, Januari 19, Avignon. Bul van Benedictus XII, waarbij hij die van Johannes XXII ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen uitgevaardigd, schier woordelijk herhaalt. — Hij herinnert, dat zijn voorganger Clemens V, gehoord hebbende veel klachten over kettersche Begijnen, vooral in Duitschland, hare orde afgeschaft had. Doch op veel plaatsen leven rechtgeloovige Begijnen, die van deze veroordeeling moeten uitgezonderd worden. De bisschoppen moeten zulkdanige Begijnen tegen hare vijanden beschermen. Hierbij wil de paus nochtans de orde der Begijnen niet goedkeuren en hij gelast de bisschoppen overal eene strenge

---

(1) Aldus in het handschrift. Wellicht moet men lezen : *terriers*.

waakzaamheid over haar uit te oefenen. Degenen onder haar, die den kerkvoogden en parochiepastoors ongehoorzaam zouden worden en verdachte leerstelsels zouden aanhangen, moeten met den grooten kerkban gestraft en in de onmogelijkheid gesteld worden om de gezonde schapen te besmetten.

Constitucio cxtravagant. Benedicti xij de Beghinis.

Recta ratio non patitur, ut innocentes ad paria cum nocentibus judicentur. Sane felicis recordationis Clemens papa quintus predecessor noster, cum de mulieribus, que Bechine vulgariter nuncupantur, multa audisset, presertim, quod earum alique de summa trinitate et diuina essentia disputare ac eciam predicare contra articulos quoque fidei et ecclesiastica sacramenta opiniones eidem fidei contrarias et alia multa pericula animarum pariencia facere sub quodam fucato sanctitatis velamine presumebant, ex quibus necnon et alijs ac de earum inobediencia quoad earum prelatos de dictis mulieribus frequenter auditis, habens eas non indigna ratione suspectas statum earum prohibendum duxit perpetuo et ab ecclesia Dei penitus abolendum, in illas, que statum huiusmodi jam assumptum sectarentur ulterius aut que de nouo habitum assumerent, excommunicacionis sentenciam promulgando.

Verum, quia in multis mundi partibus sunt plurime mulieres similiter Beghine vulge vocate, quarum alique in propriis, alique in conductis, alique in communibus sibi domibus habitantes vitam ducunt honestam, deuote ecclesias frequentando diocesanis locorum et parrochialium suarum ecclesiarum rectoribus, sub quibus degunt, reuerenter obediunt, curiositatem disputandi vel auctoritatem seu potius temeritatem predicandi nullo modo sibi usurpant vel se aut alios qnoslibet in premissis opinionibus erroribusque inuoluunt nec ulla super hoc est aut fuit suspicio contra eas; ne ipsis similis censura constringat, ne multis earum, que perpetuam forte Domino continenciam deuouerunt, occasio prebeatur ad lapsum et ut periculis, dampnis et scandalis plurimis, que proinde verisimiliter sequerentur, prouisione moderata prouideatur;

Nos Beghinas huiusmodi non culpabiles, ut premittitur, nec suspectas sub prohibitione et abolitione premissorum de fratrum nostrorum consilio volumus non includi, locorum nichilominus ordinarijs iniungentes, ut eas sub pretextu prohibitionis et abolitionis huiusmodi, quousque de statu earum fuerit aliter per sedem apostolicam prouisum, nullatenus molestari permittant. Et si quid forsan ex hoc in personis, in bonis aut juribus suis quibuscumque contra eas attemptatum sit hactenus vel attemptatum contingerit in futurum, hoc per predictos ordinarios auctoritate nostra ad statum pristinum volumus reduci, etiam vocato, si necesse fuerit, brachio seculari.

Per hoc tamen statum Beghinarum nullatenus ex premissis intendimus approbare; locorum autem ordinarios et alios, ad quos predicta spectabunt, curam peruigilem et sollicitudinem debitam precipimus adhibere, ut dictas mulieres moneant sub pena excommunicacionis, quam ipso facto eos incurrere volumus, si contra fecerint, eisque districte sub eadem pena precipiant, ut ipsis ordinarijs et earum parrochialium ecclesiarum rectoribus reuerenter obediant et ne primarum sequentes in via et ipsarum actus temerarios imitando

in premissis erroribus et disputationum temeritatibus se inuoluant, porro illas mulieres qualecunque nomen habentes, ex quibus huiusmodi prohibitiones et abolitiones processerunt, ac eas, que ipsarum habitum assumpserunt, sub predicta decernimus remanere censura et taliter contra eas per ordinarios procedi volumus, quatenus ab errorum devio reuocate non ultra inficiant sanas oues.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre constitutionnis infringere aut ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et apostolorum eius Petri et Pauli se nouerit incursurum.

Datum Auinione, xiiij° kl. Februarij, pontificatus nostri anno secundo. (Anno Domini m° ccc° xxxvj.)

HS. *Die fondatie van den Begijnhove ende cloostere van O. L. V. van Troost*, fol. 10 verso en fol. 11 (Register der 15de eeuw, bewaard in het klooster der Apostolinersen te Vilvoorden); vermeld bij E. Hallmann, blz. 81. — Dit stuk is eene schier letterlijke herhaling der bul van Johannes XXII (*Racio recta*, Avignon 13 Aug. 1318). Zie hierboven ons nr 44 (173bis), blz. 73.

58 (188ter).

1336, Gent. Uittreksel uit de stadsrekeningen van Gent over een hulpgeld door de schepenen verleend aan Justaas Passcaris, die tegen de ketters gehandeld had (?).

Item ghaven sij minen heere Justase Passcarise, tulpen sinen costen, die hi ghedaen adde, daer hi gheweest adde jeghen Gods viande, 3 lb. gr., maken 120 lb.

Rekeningen der stad Gent (tijdvak van Jacob van Artevelde), deel I (uitgegeven door Julius Vuylsteke), blz. 48. — Waren die « Gods viande » wel degelijk ketters ? Justaas Passcaris was edelman en « ruddere ». (V. Vander Haeghen, *Het klooster ten Walle en de abdij van den Groenenbriel*, blz. 25.)

59 (188[4]).

1336, Gent. Uittreksel uit de stadsrekeningen van Gent over het folteren van zekere *buggers* (ketters ?).

Item, van scep[enen] coste, doemen de buggers pijnde, 4 lb. 11 s. 8 d.

Rekeningen der Stad Gent (tijdvak van Jacob van Artevelde), deel I (uitgegeven door J. Vuylsteke), blz. 87, noot. — Deze post komt in een kladboek zonder dagteekening voor, maar kan bij benadering geplaatst worden tusschen 6 November 1336 en 14 Januari 1337.

60 (192bis).

1343, Januari 21, Avignon. Bul van Clemens VI gericht tot de Begijnen van St-Truiden, waarbij hij herinnert aan de bullen van Clemens V en van Johannes XXII en aan de vrijspraak uitgesproken door den Luikschen bisschop Adolf van der Mark. — De paus zegt van die Begijnen een smeekschrift te hebben ontvangen, waarin vertoond werd hoe Clemens V de Begijnenorde afgeschaft had wegens hare ketterijen en andere misgrepen, vooral in Duitschland, maar hoe vervolgens bisschop Adolf van der Mark, op last van Johannes XXII, een onderzoek had ingesteld, dat uitliep op het bewijs van de rechtgeloovigheid der Begijnen van St-Truiden. Zonder hare orde uitdrukkelijk te willen goedkeuren, verklaart de paus, dat hij haar, tot loon harer deugden en stichtende levenswijze, het voorrecht schenkt om in tijd van kerkelijk interdict de goddelijke diensten te onderhouden, de sacramenten te ontvangen en in de gewijde aarde begraven te worden.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo filiabus magistre et Beghinabus curie Sancte Agnetis prope opidum Sancti Trudonis in communi viventibus, Leodiensis diocesis, salutem et apostolicam benedictionem.

Personas vacantes assidue divinis obsequiis per studium pie vite ac in beneplacitis Domini delectantes libenter apostolico favore prosequimur et eis, que in hiis presertim divinis officiis devotius existunt, intente nos exhibemus propicios et benignos. Sane petitio vestra nuper nobis exhibita continebat, quod, licet felicis recordacionis Clemens papa quintus, predecessor noster, statum mulierum, que Beghine vulgariter et communiter vocabantur, precipue de Allemanie partibus, quarum alique de summa trinitate et divina essencia disputare et etiam predicare, circa articulos quoque fidei et ecclesiastica sacramenta opiniones fidei predicte contrarias introducere multorumque simplicium animas in diversos super hiis errores inducere et alia multa animarum pericula parientia facere sub fucato sanctitatis velamine presumebant, prohibendum perpetuo duxerit et a Dei ecclesia perpetuo abolendum, in illas, que statum huiusmodi jam assumptum ulterius sectarentur, aut que de novo illud assumerent, excommunicationis sententiam promulgando; tamen postmodo venerabilis frater noster Adulphus, episcopus Leodiensis, auctoritate pie memorie Johannis pape vicesimi secundi, predecessoris nostri, sibi per suas certi tenoris literas in ea parte concessas diligenti super vita vestra inquisicione prehabita, cum reperisset per inquisicionem eandem vos prefatis disputacionibus et predicacionibus non involvisse nec involvere, nec opiniones contrarias catholice fidei seu alios errores introducere presumpsisse hactenus vel presumere, sed vos laudabiliter et honeste vixisse et vivere devote, frequentare ecclesias et prelatis vestris reverenter etiam obedire, declaravit, quod vos essetis et esse permitteremini absque molestatione quacunque in eo

statu, in quo ante prohibicionem et abolicionem predictas esse hactenus solebatis, omnibusque vestris prerogativis, privilegiis et libertatibus in personis et bonis vestris, sicut consueveratis antea, uteremini, quousque de statu vestro sedes apostolica duceret aliter ordinandum, prout in patentibus literis inde confectis eisdem Adulphi episcopi sigillo munitis plenius et seriosius continetur.

Nos igitur volentes vos propter laudabilia vestra opera honestatis et alia virtutum merita, super quibus nobis apud vos fide digna testimonia perhibentur, favoribus prosequi, oportunis vestris supplicationibus inclinati, vobis et posteris vestris auctoritate apostolica tenore presencium indulgemus, ut, quousque de statu vestro per sedem eandem aliter, ut prefertur, ordinatum extiterit, liceat vobis in ecclesia vestra, generali interdicto, auctoritate dicte sedis vel legatorum ejus lato vel ferendo in ipsis partibus, nequaquam obstante, per capellanum vestrum vel alium idoneum, excommunicatis et interdictis exclusis, voce submissa et non pulsatis campanis, januis clausis, in vestra presencia omnia facere, celebrare, vobisque, cum opus fuerit, ministrari facere ecclesiastica sacramenta et corpora illarum ex vobis et vestris posteris, que interdicto durante decedent, tradi ecclesiastice sepulture, dummodo vos et dicte postere causam non dederitis interdicto, nec ut vobis contingat specialiter interdici. Per hec autem statum vestrum alias approbare nequaquam intendimus, nec etiam reprobare.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Avinione, xij kal. Februarij, pontificatus nostri anno secundo.

Archief van het Begijnhof te St-Truiden ; afgedrukt bij F. Straven, *Notice historique sur le Béguinage dit de Ste Agnès à Saint-Trond*, blz. 116.

61 (194)

1349-1350, Doornik en de Nederlanden. Uittreksels uit de kronijk van den tijdgenoot Gillis Le Muisit of Li Muisis († 1352) over de handelingen der Nederlandsche Geeselaars, vooral tijdens hunne bedevaarten naar de O. L. Vrouwekerk van Doornik. — Het gerucht begon te Doornik te loopen, dat in Hongarije, Duitschland, Brabant, enz., zich groote benden van Geeselaars vormden, die in 't openbaar hunne boetewerken verrichtten. Daarna kwamen zij in Vlaanderen. Na den vasten van 1349 was er in de geheele christenheid eene algemeene overdaad in weelde en praal en in onkuischheid onder mannen en vrouwen, leeken en geestelijken, ondanks de waarschuwende sermoenen der priesters en monniken. Daarop volgden de vervolging der Joden, de opkomst

der Geeselaars en de pest. Op O. L. Vrouwenhemelvaart (15 Augustus 1349), wezende eenen zaterdag, kwamen de eerste Geeselaars te Doornik aan: ongeveer 200 mannen uit Brugge. Zij vergaderden op de Groote Markt, waar de Doorniksche bevolking ook toestroomde en hen bewonderde om hunne boetewerken. 's Zondags begaven de Bruggelingen zich naar de St-Martensabdij, waar zij tweemaal hunne penitentie verrichtten. Den volgenden dinsdag had de groote processie plaats en predikte de minderbroeder Gerardus de Muro zeer vroom, maar hij verbitterde de Doornikenaars, daar hij naliet voor de Geeselaars te bidden. In dezelfde week kwam eene bende van ongeveer 450 Geeselaars uit Gent, eene tweede van ongeveer 300 uit Sluis aan de Zee en eene derde van 400 uit Dordrecht, die allen tweemaal 's daags, nu op de Groote Markt, dan op het plein der St-Martensabdij, hunne openbare geeseling volbrachten. Op den dag van St-Jansonthoofding (29 Augustus) kwam eene bende van ongeveer 180 Luikenaars aan, met eenen predikheer aan hun hoofd Zij ook verrichtten hunne boetewerken gedurende twee dagen. Deze predikheer bekwam de toelating om in de St-Martensabdij een sermoen te houden, en eene ontzachelijke menigte stroomde toe om hem te hooren, zoodat het plein der abdij schier te klein was. De predikheer voer hevig uit tegen de minderbroeders, die de Geeselaarsbeweging afkeurden, en hij verkondigde veel verdachte leeringen. De Doorniksche bevolking verbitterde meer en meer tegen de minderbroeders en tegen de gansche geestelijkheid. De deken en het kapittel der O. L. Vrouwekerk, die het bisdom regeerden *sede vacante*, vergaderden met veel godgeleerden om over dat sermoen te beraadslagen. Zij schreven voor den volgenden dinsdag eene groote processie met sermoen voor. Alsdan predikte de augustijn Robert, maar het volk was minder talrijk opgekomen. Wanneer hij over het sermoen van den Luikschen predikheer begon, werd hij door de toehoorders onderbroken en slechts moeilijk kon de orde hersteld worden. De verbittering tegen de minderbroeders en de geestelijkheid werd er nog door versterkt. Den volgenden zondag had nogmaals eene groote processie plaats en predikte dezelfde Robert op nieuw, waarna de menigte tot bedaring kwam. Ondertusschen was de Luiksche predikheer met zijne bende Geeselaars naar Valencijn getrokken, er zijne stoute sermoenen houdende; de

geestelijkheid kwam er tegen op, maar dorst hem niet aan, uit vrees voor de menigte die hem vergezelde; op verscheidene andere plaatsen deed hij hetzelfde. Onderwijl had het voorbeeld der vreemde Geeselaars de Doorniksche bevolking tot navolging aangezet. Ongeveer 565 mannen verkregen van de stedelijke regeering de toelating om de stad te verlaten voor den tijd van drie-en-dertig dagen. Omstreeks den dag van Mariageboorte (8 September) waren zij gereed, nadat zij te Doornik op de Groote Markt hunne eerste geeseling volbracht hadden. Zij trokken eerst naar Rijsel en kwamen den 10en October te Doornik terug. Daar geeselden zij zich nogmaals op de Groote Markt en gingen 's anderendaags, wezende eenen zondag, naar Mont-Saint-Aubert, één uur ten Noorden van Doornik, onderwege hunne gewone boetedoeningen in 't gaan en in 't keeren verrichtende. Zij hadden over zich als aanvoerders gekozen vier bekwame kapiteinen: jonker Jan de Lyaucourt, Jan Mackes, Jan Wauckiers en Jacob de Malda. Zij waren ook vergezeld van den prior en van eenen monnik der Doorniksche augustijnen, van twee seculiere geestelijken en van broeder Gillis, kanunnik van St-Nicolas-des-Prés van Doornik. Ondertusschen waren mannen en vrouwen in de stad en elders godvruchtiger en zediger in kleedij en woorden geworden. Godslastering, dobbelspel, danspartijen, liederlijke liederen, onkuischheid hielden op. Ook werden oude veeten bijgelegd. De Geeselaarsbeweging bleef buiten Frankrijk en de zuidelijke landen, maar heerschte in Vlaanderen, Henegouwen, Brabant en andere Noordelijke gewesten. De Fransche koning gebood aan zijne officieren de Geeselaars uit zijn koninkrijk te houden. Onze kronijkschrijver hoorde van eenen ooggetuige vertellen, dat 2000 Duitsche Geeselaars naar Avignon waren getrokken om hunne handelingen door den paus te laten goedkeuren; maar 's avonds kregen zij bevel te vertrekken en gehoorzaamden 's anderensdaags. Dit alles geschiedde naar eene voorzegging van meester Johannes de Muris. Alom bleef men zeer verdeeld denken en spreken over de Geeselaars, die meer en meer de geestelijkheid tegenkantten. Intusschen kwamen nieuwe benden Geeselaars naar Doornik afgezakt: den 12 September, 120 uit Tienen in Brabant, 80 uit Sluis en 160 uit Leuven; den 7 September, ongeveer 50 uit Damme; den 8 September, ongeveer 200 uit Edingen (Enghien) in Henegouwen;

den 9 September, ongeveer 160 uit Namen, en ongeveer 150 uit Brugge; den dag vóór de Doorniksche processie, ongeveer 80 uit Nieuwpoort, ongeveer 52 uit Eecloo, twee benden uit Brugge te zamen ongeveer 300 man sterk en ongeveer 100 uit Damme; den dag zelve der processie (14 September), ongeveer 50 uit Kassel; den dag daarna, ongeveer 250 uit Sluis, ongeveer 100 uit Deinze en ongeveer 60 uit Diksmude; den 20 September, ongeveer 240 uit Bergen (Mons) in Henegouwen, ongeveer 300 uit Oudenaarde, ongeveer 120 uit Genappes in Waalsch-Brabant en ongeveer 200 uit Rijsel; den 21 September, ongeveer 20 vrouwen uit Vlaanderen, die zich als de mannen geeselden, maar enkel haren rug ontblootten; den zondag daarna, ongeveer 200 uit Maubeuge en ongeveer 300 uit Belle (Bailleul) in Vlaanderen; den 3 October, ongeveer 450 uit Valencijn. Van eenige aanvoerders der Geeselaars heeft onze kronijkschrijver hun omstandig reglement vernomen, dat hij volgen laat. Daarna beschrijft hij zelf hunne handelingen, kleedij, gezangen, ont- en aankleeden, geeselingen en andere gemeenschappelijke oefeningen. Hunne boetewerken werden niet geheel op dezelfde manier door al de benden verricht. De groote jaarlijksche processie van Doornik geschiedde met eene ongewone godvruchtigheid en rustigheid. Te dier gelegenheid vormde zich in de stad eene bende van 250 boetelingen, die zich onder de leiding van broeder Robert, lector der augustijnen, geeselden en aldus de processie volgden. Deze boetewerken verrichtten zij gedurende negen achtereenvolgende dagen. Den tienden dag trokken zij naar Mont-Saint-Aubert. Velen herhaalden de bedevaart naar die plaats gedurende drie-en-dertig dagen. Hetzelfde deden velen uit Henegouwen en uit de omliggende gewesten, zoodat ooggetuigen verzekerden, dat er op éénen zelfden dag te Mont-Saint-Aubert meer dan tien duizend menschen aangekomen waren. In 't Latijn en in 't Fransch werden over al die dingen veel aanteekeningen gehouden. Het vijftigste jaar der eeuw begon op Kerstdag, wezende eenen vrijdag. In de eerste week van den vasten verbood de Doorniksche magistraat alle handelingen der Geeselaars, op straf van levenslange ballingschap. Zelfde verbod op verbeurte van lijf en goed van wege den Franschen koning. Tengevolge eener overeenkomst van den bisschop, van 't kapittel en van den magistrat der stad predikte de pastoor der St-Piatuskerk in de hoofdkerk voor de

geheele vergaderde bevolking binnen de tweede week van den vasten en te gelijk werd de pauselijke veroordeeling der Geeselaars afgekondigd. Dit verwekte veel verbittering; doch van dien dag af verdwenen de Geeselaars, al zij het ook tegen wil en dank.

[Anno MCCCXLIX] rumores etiam magni erant, quod in Hongaria, in Alamannia, in ducatu Brabantie, de civitatibus, de villis, de castris, de opidis et de villis campestribus homines erant provocantes se ad invicem, et adunantes modo ducenti, modo trecenti, modo quingenti et plures, secundum possibilitatem patrie, et ibant per patriam triginta tribus diebus continuis, bis in die, nudis pedibus et corpore praeter femoralia, capucia habentes, se scorpionibus usque ad sanguinis effusionem verberantes. Ad ultimum venerunt in Flandriam. Veritatem autem rei, quomodo incepit et ob quam causam, et ad quem finem tendant, et quia a nemine potui super his informari, volo registrare, quod probare non valerem. De modo facti quod vidi et audivi, intendo postea facere mentionem....

Narratio pro illis hominibus, qui catervatim per civitates, per villas, per castra, per oppida et alia loca modo centum, modo ducenti aut trecenti, modo per numerum ampliorem se adunabant et ibant poenitentiam publicam facientes, in anno MCCCXLIX.

Novit Deus mutare sententias, si tu noveris delicta emendare. Tribularer, si nescirem misericordias tuas, Domine; tu enim dixisti : Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Et, o bone Jhesu, tu dixisti ore tuo sancto et benedicto : Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Et venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Redeant ergo ad cor peccatores, et qui ceciderit adiciat ut resurgat, et cesset qui peccavit, quia vera contricio est et ejus diffinitio, praeterita plangere et plangenda non committere. Tempus enim instat penitendi et de tempore non habemus nisi nunc. Currant ergo peccatores ad penitentiam, dum tempus habent. Penitentia autem debet esse discreta, rationabilis ac ordinata, et incepta de superioris voluntate et habentis injungendi potestatem, quia quod sine superioris fit auctoritate vel voluntate, presumptioni deputabitur et vane glorie, non mercedi.

Anno igitur MCCCXLIX, audierunt et viderunt mirabilia tunc viventes, et visum est michi expediens, quod posteris et futuris omnibus aliquid innotescat, quia omnes, qui sane mentis erant, tunc temporis super diversis accidentibus et super mutationem temporis et personarum quamplurimum mirabantur. Certum est enim quod in principio dicti anni, transacto quadragesimali tempore, statim post festum Pasche, populus universus virorum ac mulierum, ecclesiasticorum et mundanorum in tantam inordinationem omnium excessuum devenerunt, quod videre erat horribile, maxime illis qui viderant tempora preterita; et hoc erat universaliter per totum mundum, et difficile esset omnia in scriptis redigere, nam de vestibus et ornamentis quid dicere possem? Quia viri tam strictas tam curtas vestes faciebant, quod in multis femoralia subtus apparebant, quod erat inhonestum. Hoc tamen gratanter videbant mulieres impudice et lascive, quia omnes actus hominum tendebant ad luxuriam.

Et quid dicam de mulieribus lascivis? Ipse enim instar et similitudinem hominum in vestibus et omnibus suis ornamentis sequebantur, stricte se vestiendo et per strictas vestes forma nuditatis earum apparebat. Ornabant etiam capita sua capillis alienis, cornubus magnis sicut bestiae, euntes ad ecclesias, per vicos, per plateas; et sicut itur ad nuptias, ibant, quociens erat oportunum, ad sepulturas mortuorum, ad servicia, ad predicationes et alia loca ubicumque. Atque per talia viros ad eas inspiciendum videbantur provocare, non solum in predictis, sed eciam in omnibus suis gestis. Nec erat opus Scripture dicentis: Casta est quam nemo rogavit, quia per nutus, per risus, per jactationes oculorum homines provocabant; de lascivia, de cantilenis luxuriosis, de novis inventionibus saltatricum, instrumentorum et omnium aliorum longum esset enarrare. Homines ecclesiasticos, quod dolendum est, non excludo totaliter a predictis; quia ve ecclesie! Videtur tempus venisse quod dictum est: ut populus, sic sacerdos; et apparent in omnibus rerum mutationes et unusquisque in sua conscientia hoc advertat et judicet.

Dicit enim sancta virgo Hildegardis in quadam epistola de personis ecclesiasticis: Vocem quoque habent et non clamant, opera eciam eis data sunt et non operantur; gloriam absque merito habere volunt, et meritum absque opere. Qui gloriam tamen habere vult, proprietatem suam abscindat. Qui meritum apud Deum desiderat, opus ad hoc exhibeat. Speculator enim est desuper videns, dissimulans et expectans, judex tamen fortis et misericors.

Et est multum mirandum! Atque audeo dicere quod, licet nobiles genere, viri et matrone, filii et filie eorum, aliique mediocres et genus eorum in omnibus statibus tunc temporis predicta de facto exercerent, pauperes et inferiores similia facere volebant et nitebantur. Et certum est quod etate juvenes et adolescentes et mulieres videntes novitates volebant facere similia in tantum quod multi et multe super corpora sua in publico portabant de vestimentis et jocalibus plus quam valeret totum suum residuum; et sic vitia pullulabant, scilicet superbia, cupiditas, odium, invidia, gula et luxuria, et cetera his similia. Predicatores autem, scilicet prelati et persone autentice et religiosi mendicantes, viri periti, videntes mundum universaliter ita vitiis irretitum, predicabant in ecclesiis, in locis ad hoc aptis, adnuntiantes sepissime verbum divinum, virtutes laudantes et vicia contempnentes, sed parum proficiebant; quia sicut scriptum est: Cepit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere; et eciam magis prosunt exempla quam verba. Cor autem populi non erat rectum cum Deo; ipse autem est misericors et peccatis erit propicius. Et hoc ostendit in anno predicto, quia fuit mutatio dextere Excelsi; quoniam in illo anno, fervescentibus et crescentibus viciis supradictis, Dominus adhibuit remedia oportuna. Nam post famam predictam et destructionem Judeorum, fama crevit de penitentibus, de quibus intendo facere mentionem. In Tornaco non erat murmur, nisi de condemnatione Judeorum et de ritu penitentium, qui jam inceperat in Flandria, et non erant advertentes que postea acciderunt, nec se de predictis corrigentes. In principio tamen Augusti vel quasi, ceperunt in quibusdam parrochiis aliqui mori et deviare (decedere).

Prima apparitio hominum penitenciam faciencium in Tornaco.

Accidit anno predicto, quod in die assumptionis Virginis gloriose, venerunt a villa Brugensi circiter CC homines, quasi hora prandii. Ipsi autem aduna-

verunt se in foro, et statim rumor magnus fuit per totam civitatem, unde omnes veniebant. Catervatim venerunt ad locum supradictum, quia super hoc rumores audierant, et idcirco factum videre affectabant. Illi autem de Brugis interim se preparaverunt, et ritum suum, quam penitentiam vocabant, facere inceperunt. Populus autem utriusque sexus, qui nunquam tale quid viderant, ceperunt compati personis et penitentie condolere et Deo gratias reddere super tanta penitentia, quam gravissimam reputabant. Remanseruntque dicti Brugenses in civitate tota illa die et nocte. Et in die crastina, que fuit dies dominica, in monasterium S. Martini convenerunt, et ibidem penitentiam inceptam fecerunt, et post prandium in foro iteraverunt. Et in illis duobus diebus communia tota dictis penitentibus compassa est, et erant opiniones diverse, quia aliqui sane mentis non laudabant, et alii factum quamplurimum approbabant.

Die autem Martis sequenti, processio communis decani et capituli et religiosorum et tocius populi venit in monasterium nostrum S. Martini, fuitque ibi per fratrem Gerardum de Muro, de ordine minorum, predicatum et annunciatum verbum Dei pro mortalitate imminente; qui predicans egregie, vicia reprehendens et habitus condempnans virorum ac mulierum, sagacissime reprehendit. Sed in fine sermonis pro hujusmodi penitentibus orare omisit, ob quam causam plurima pars audientium fuit indignata et per totam illam ebdomadam contra eum populus multipliciter murmurabat. In dicta eciam ebdomada venit magna societas de Gandavo, circiter CCCC et L; et eciam alia societas de villa Sluse super mare circiter CCC; necnon una societas de versus Durderecht CCCC, qui simili modo penitentiam publicam faciebant bis in die, modo in foro civitatis, modo in curte monasterii S. Martini Tornacensis.

Sabbato eciam in die decollationis beati Johannis Baptiste, a Leodio una societas, circiter IX^xx, et cum ea unus frater de ordine fratrum predicatorum beati Dominici, et in illa die et in crastino, que fuit dies dominica, remanserunt agentes penitentiam suam ut alii. Dictusque frater predicator obtinuit licentiam a decano et capitulo, ut in loco in quo frater Gerardus predicaverat, hoc est in monasterio S. Martini Tornacensis, posset proponere verbum Dei. Fuitque de hoc rumor magnus per totam civitatem. Convenitque tanta virorum ac mulierum multitudo, quod non est visum in Tornaco tantam multitudinem adunare, quia vix platee in monasterio poterant populum recipere. Frater autem antedictus cepit predicare dicens: « Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, » et cetera. Propositisque plurimis, quasi in medio sermonis descendit ad materiam illorum cum quibus venerat, qui penitentiam faciebant, vocans societatem rubeos milites, et imponens fratribus de ordinibus predicantium, quod contra devotionem assumpte penitentiae predicabant, et quod multis ut cessarent suadebant, vocans tales fratres scorpiones et antichristos, comparans eciam sanguinem illorum quos vocabat rubeos milites, prout multi intellexerunt, sanguini Domini nostri Jhesu Christi; dicens etiam quod, post emissionem sanguinis Salvatoris nostri, non fuerat tam nobilis effusio sanguinis sicut erat illorum quam se verberando emittebant, multaque alia proposuit errorem tangentia, et hoc scripserunt aliqui, qui presentes assistebant. Finitaque predicatione, placuit communitati ultra modum, et ceperunt pene omnes contra ordines mendicantium et eciam supra totum clerum murmurare.

Decanus autem et capitulum, qui, sede vacante, erant ordinarii, convocaverunt de religiosis mendicantibus et de peritis pluribus cum illis, qui scripserant verba dicti praedicatoris, et cum multis aliis personis discretis et venerandis, examinantes eos super propositis et dictis in predicatione antedicta a dicto fratre, et super hoc deliberaverunt et fecerunt publicare, quod totus clerus et religiosi omnes et populus processionem faciendo convenirent, nudis pedibus, sine camisiis, die Martis proximo venientis, et fieret processio in parrochiali ecclesia b. Katherine, a quo loco redirent in monasterium S. Martini, ibique predicaretur verbum Dei. In qua processione portatum fuit a domino decano cum uno alio canonico sacerdote sacratissimum sacramentum corporis domini nostri Jhesu Cristi, conveneruntque omnes in dicto monasterio; non tamen fuit tanta sicut fuerat in dominica precedenti. Frater autem Robertus, de ordine sancti Augustini, verbum Dei predicavit, assumpta materia de surdo et muto sanato a Domino nostro Jhesu Cristo et elegantissime et sollertissime exposuit, virtutes laudando et vicia reprobando. In fine autem sermonis faciendo commendationes et orationes, ut moris est, omisit pro hujusmodi penitentibus exorare; postea dixit: « O bone gentes, commissum est michi vobis dicere de fratre, qui in dominica precedenti in hoc loco predicavit, quod ipse dixit verba fidem tangentia, exprimendo aliqua, et inter cetera de comparatione sanguinis Domini nostri Jhesu Cristi et illorum hominum [penitentium], qui se verberabant... » Et in continenti, antequam posset finire verba sua, aliqui contra rationem et consuetudinem surrexerunt clamantes: « Domine, vos male estis informatus, quia frater predicans talia non dixit. » Et statim omnes viri et mulieres ceperunt murmurare et clamare et mutuo dicere, quod frater predicans talia verba non dixerat. Imposito autèm cum magna difficultate silencio, dixitque frater Robertus volens pacificare populum: « Ego dixi vobis quod michi commissum est, et ex quo tenetis contrarium, bonum est, nec displiceat vobis observatio fidei, quia tempus est ut pax et tranquillitas inter vos omnes observetur. » Et parum proficiebat ejus mitigatio et loquela, quia populus surrexit murmurando et mutuo se provocando dicentes, quod talia proveniunt de mendicantium ordinibus. Et tota illa die fuit ingens tumultus per totam civitatem super dictos ordines et super totum clerum. Dominica autem sequenti, venit iterato processio communis in dictum monasterium, et ibidem in loco antedicto, presentibus prepositis et gubernatoribus civitatis, fuit a fratre Roberto predicatum, et populus super predicatione sua aliquantulum mitigatus. Nec est pretermittendum, quod dictus frater jacobita in villa de Valenchenis similia sicut in Tornaco et ampliora predicavit; unde quidam clerici scolares post sermonem fuerunt ei opponentes; sed propter societatem, cum qua ibat, ipsum abire dimiserunt; et hoc scivi a pluribus ibidem presentibus. Et sic fecit in pluribus locis, sicut invenerunt illi de Tornaco atque sciverunt.

Quomodo illi de Tornaco se preparaverunt ad penitentiam illam, ut alii.

Salvator noster dominus Jhesus Cristus, quando in cena lavit pedes suorum discipulorum, dixit eis: « Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum feci vobis, ita et vos invicem faciatis, et haec est humilitatis via. »

Et si debemus de bonis sumere exempla, hoc maxime de nostro Creatore, quia plus prosunt exempla quam verba; sed verba atque exempla Jhesu Cristi salvatoris totum est nobis omnibus ad medelam. Videntes autem quamplurimi

de Tornaco formam penitentie, que fiebat ab illis qui venerant in civitatem, ceperunt habere devotionem in tantum, quod fere quingenti sexaginta et quinque viri vel circiter se paulatim adunaverunt, et mutuo astrinxerunt, de licentia eciam gubernatorum civitatis, et proposuerunt exire, et ire per spatium triginta trium dierum, ad exemplum et instar aliorum; omnibusque necessariis sibi in proposito et in facto preparatis, exierunt de civitate feria secunda, in nocte festi nativitatis Virginis gloriose, et fecerunt primam suam penitentiam in foro, ubi multitudo populi erat congregata. Et exeuntes de civitate, iverunt versus villam Insulensem. Dies autem in qua redierunt, fuit in crastino beati Dyonisii martyris, que fuit dies sabbati, penitentiam suam in foro illa die faciendo, et in crastino, que fuit dies dominica, tota societas ritum solitum facientes eundo et redeundo, iverunt ad Montem S. Autberti. Verum est quod fama fuit, quando exierunt, quod ipsi irent per Franciam usque ad Suessionensem civitatem; sed quare non iverunt et per que loca aut villas transierunt et ea que sibi acciderunt, non interest mea scire aut scribere: ipsi Deo et mundo reddant pro se ipsis rationem. Duces eorum et capitanei fuerunt electi de omnium consensu viri discreti, Johannes de Lyaucourt, armiger, Johannes Mackes, Johannes Wauckiers et Jacobus de Malda pro Wilhelmo Pestiel, ad preces autem prepositi et gubernatorum civitatis. Prior domus fratrum de ordine b. Augustini, assumpto uno socio, iverunt cum eisdem cum duobus aliis presbiteris secularibus ad audiendum confessiones et, si necesse esset, sacramenta ministrandum. Unus autem canonicus S. Nicholai de Pratis, vocatus Egidius monachus, societatem eis tenuit de sua voluntate.

Miro modo et inenarrabili, viri ac mulieres seculares toto illo tempore in tantam devotionem devenerunt, quod non est facile ad credendum, quia multi et multe instinctu divino, hoc Deus det, mutaverunt suas vestes et sua ornamenta et plurime mulieres habitum capitis mutaverunt, cornua sua et haucettas deponendo, juramenta eciam consueta, defigurationes Jhesu Cristi et ejus passionum, virginis Marie et omnium sanctorum dimittendo; ludos taxillorum et alios ludos ubi taxilli currere solebant dimittentes; choreas, cantilenas luxuriosas et multa levia et inhonesta, que communiter erant consueta, totaliter omittentes; cessavit eciam fama fornicationum et adulteriorum virorum ac mulierum in aperto. Et Deus Israël custodiat istam voluntatem et perseverandi det gratiam. Multum enim est commendandum, quod penitentiam facientes et ad exemplum eorum quamplurimi condonabant et indulgebant guerras motas inter partes, et hoc fuit in Tornaco et in diversis locis.

Et est sciendum, quod, licet in illo tempore fuisset tanta commotio facientium penitentiam, ut est dictum, non tamen hoc fiebat in tota Francia nec in aliis regnis et regionibus superius, nisi in Flandria, Hanonia, Brabancia et aliis regionibus tendentibus versus Occidentem.

Ego autem dum scribere faciebam supradicta, occurrit michi et venit ad memoriam prenosticatio magistri Johannis de Muris, quomodo dicit ibi inter cetera, comminationes stellarum et planetarum, quod esset destructio sectarum, seditio populorum, ritus novus, epidemie. Et videtur michi, quod isto anno MCCCXLIX predicta evenerunt pro majori parte, sicut audivimus et vidimus in Tornaco, quia secta Judeorun, ubicumque sunt reperti inter christianos, destructi sunt per diversos cruciatus. Insuper apparitio peniten-

tium et modus penitentiam faciendi populum universum in maximam seditionem commoverunt; nam aliqui sustinebant, quod factum eorum non esset approbandum, quia non erat a curia Romana approbatum. Et etiam rex Francie fecit publice proclamare ubique in suis balliviis, quod nullus talium reciperetur.

Audivi etiam a quadam persona autentica, quod ipse viderat Avinione duo millia talium penitentium, qui erant de Alamannia, et volebant factum suum et aliorum per papam et curiam approbari. Fuitque eis in vespere nuntiatum, quod recederent, alioquin dampnum incurrerent et haberent, et sic in die crastina, et post nullus eorum comparuit.

Propter predicta et alia que dictabat ratio, viri ecclesiastici et regulares ac homines sane mentis et periti juxta fidem catholicam opinabantur et tenebant, pro eo quod ecclesia non consenserat et canones prohibebant, factum non erat approbandum. Populus autem, viri et mulieres, Scripturas ignorantes, nobiles et ignobiles, factum ultra modum approbabant, maxime in regionibus antedictis. Et sic erat discussio mirabilis et inanis, et maxime populus universus super ordines mendicantes precipue imponebat, quod per eos impedimentum totum erat. Et quis dubitet [istud] esse ritum novum, quia penitentiam suam in ecclesiis, in monasteriis et locis ecclesiasticis faciebant, ubi de jure approbato non debet fieri quoquo modo sanguinis effusio violenta. Et etiam quando fiebat divinum officium, [et private misse dicebantur in ecclesiis, de hoc non curabant nec ritum suum facere omittebant, et magna pars vulgi factum talium plus quam divinum officium] approbabant, reputantes approbabile, quia per eorum adventum fuit tanta mutatio mali in bonum, sicut superius est expressum, quod propter hoc homines ecclesiasticos, qui opinionem suam tenebant, sepissime deridebant. Fuitque tanta opinio vulgi, quod in pluribus locis fecisse miracula per eorum penitentiam affirmabant.

Quoniam nescit homo utrum sit dignus amore an odio, a simili in isto facto judex est Deus noster, quia judicia Domini abyssus multa. Unum dubito, quia iste ritus jam in tantum crevit et crescit in diversis locis per societates, seu mutuo adunantes, qui faciunt tantas novitates et contra consuetudines approbatas, quod horrendum est cogitare aut dicere; nam omissis civitatibus aliis, villis atque locis, refero de Tornaco, quia quando primo venerunt penitentes ipsi per spacium triginta trium dierum penitentiam faciebant. Modo adunant se mutuo per parrochias, et in sabbatis et in festis, in cathedrali ecclesia b. Mariae et in aliis ecclesiis, faciunt suum ritum, sepe impedientes divina servicia, nec a clero possunt super hoc reprehendi, quia propter communitatem non auderent. Et quod plus est crevit, et est novitas mirabilis, quia isti penitentes mirabile inceperunt. Nam collegia et curati, secundum quod est rationabile et consuetum, ad corpora levanda, portanda et sepelienda accedere non oportet, quia societates penitentium cum cruce et cereis corpora levant, portant et sepeliunt, et sepe inducti sunt morientes, ut talibus donent, sicut solet fieri curatis, capellanis, hospitalibus et pauperibus.

Et audeo dicere, quod in adventu ante natale Domini anno praedicto ista et multa alia fiebant in Tornaco.

Et quia homo videt in facie, Deus autem in corde, et predicta sunt novitates, et Salvator noster dixit : « Nolite ante tempus judicare, » idcirco utilitatem sancte matris ecclesie et honorem, fidei observationem et christianitatis et

profectum animarum ego committo divine sapientie et majestati, quia tantas novitates, et illa, que in illo tempore eveniebant, nescirem scribere aut posteris demandare.

Nomina aliarum villarum et numerum personarum et dies quando venerunt ultra superius memoratas, sicut michi est relatum.

Duodecima die Septembris, venerunt de Tylemonte in Brabantia sexties viginti.

Eodem die, a villa de Slusa LXXX.

Eodem die, a villa de Louveng CLX.

In nocte nativitatis beate Marie, a villa dou Dam, circiter L.

In die nativitatis beate Marie, a villa de Enghien, circiter CC.

In crastino nativitatis, a villa Namurcensi, circiter CLX.

Eodem die, a villa de Brugis, circiter C et L.

In nocte processionis Tornacensis, a villa de Nuefport, circiter LXXX.

Eodem die, a villa de Ecclo, circiter LII.

Eodem die, a villa de Brugis, in duabus societatibus circiter CCC.

Eodem die, a villa dou Dam, circiter centum.

In die processionis, a monte Chasletensi, circiter L.

In crastino festi processionis, a villa de Slusa, circiter CC et L.

Eodem die, a villa de Donsa, circiter centum.

Eodem die, a villa de Dixmude, circiter sexaginta.

In nocte sancti Mathei, a villa Montensi in Hannonia, circiter CC et XL.

Eodem die, a villa de Aldenardo, circiter CCC.

Eodem die, a villa de Genappes, circiter secties viginti.

Eodem die, a villa de Insulis, circiter ducenti.

In die beati Mathei, venerunt quedam mulieres de Flandria, sicut viri facientes, discooperto solum dorso, circiter XX.

Dominica post festum Mathei, a villa de Malbodio, circiter CC.

Eodem die, a villa de Bailluel in Flandria, circiter CCC.

Tertia die Octobris, scilicet in nocte beati Francisci, venerunt a villa de Valenchenis circiter CCCCL.

Notum sit omnibus, quod ego intellexi a quibusdam superioribus electis ad penitentiam facientibus, quod intrantes et cum aliis se jungentes promittebant illa que sequuntur se facere et tenere pro posse suo, toto cursu vite sue ; alias non recipiebantur, sed intrantibus [et promittentibus] legebantur. Primo promittebant intrantes et dicebant : « Nos obligamus nosmetipsos ad dimittendum totum et occasionem malefaciendi juxta posse nostrum, et de omnibus peccatis, de quibus recordabimur, faciendi contritionem et confessionem generalem. Item faciendi de bene acquisitis testamentum sive ordinationem, debita solvere vel assignare, et facere restitutionem de alieno. Item ponemus nos in statu pacis et emendabimus et indulgebimus. Item pro juribus sancte ecclesie, honore et libertate, fide, doctrina et lege defendere, tenere et servare, corpus et possessiones exponemus. Item, recognoscendo quod omnes sumus ex una materia creati, redempti uno precio, dotati uno dono, debemus unus alterum fratrem appellare, et quod nullus suum socium nominabit. Item, intrantes debent a suo curato petere licentiam et ab ipso crucem recipere et ab uxore sua legitima petere licentiam et in obedientia alterius se ordinare et se ipsum disciplinare triginta tribus diebus cum dimidio, sedere non super plumas,

jacere sine linea et sine pluma, tenere silentium, nisi fiat per licentiam; elemosinas recipere et a nullo petere, intrare in hospitium de licentia hospitis; et in introitu et eciam in exitu dicere quinquies Pater Noster et quinquies Ave Maria. Item, dicere qualibet die in mane ter quinque Pater Noster et ter quinque Ave Maria; et postea adhuc quinquies, scilicet quinque genubus flexis ante prandium, et quinque post prandium et quinque per noctem, lavare manus suas genubus flexis ad terram ante prandium, et non loqui ad mensam sine licentia. Item non jurare juramentun tangens Domini passionem, nec dicere verba blasphemie toto cursu vite sue, in quantum potes. Item, omni die Passionis Dominice, jejunare in escis quadragesimalibus in quantum poteris, et tu vives; et die Veneris in parasceve, tu disciplinabis temet ipsum ter solum tam de die quam de nocte, et per tantum spatium quod possis dicere quinquies Pater Noster et quinquies Ave Maria. Item, si aliquis fratrum nostrorum cum alio fratre suo decertet, dicens quod mentiatur et quod sit contradicens, ipse emendam prebebit per discretionem nostrorum confessorum. Item, tu non portabis armaturas nec ibis in bellis pro quocumque, excepto tuo vero Domino. Item, nullus deponat crucem eundo, sedendo vel jacendo, qui non habeat colobium vel capellum. Item, nemo debet exire de societate nec sanus nec eger sine licentia, nec sedere ad mensam sine licentia. Item, nullus se disciplinet in tantum quod possit languere vel mori. Item, tu debes dare elemosinas pauperibus secundum tuum posse. Item, nemo, tantum sit dives vel magnus, debet elemosinas refutare pro amore Dei. Item tu debes cum intellectu habere cor cum ore in laude et penitentia perseveranter et orare pro tota sancta christianitate, quod Deus cessare faciat hanc mortalitatem, et nobis indulgeat nostra peccata. Item, si aliquis est transgrediens vel contradicens, ipse emendare debet per discretionem superiorum confessorum, et qui perseverans reperietur usque in finem, privilegiatus est per Dei gratiam regnandi in gloria. Item, si aliquis fratrum decederet infra terminum disciplina durante, unusquisque tenetur se disciplinare per spatium ter quinque Pater Noster et ter quinque Ave Maria. Item volumus, quod unusquisque sit obligatus ad ponendum habitum suum penitentialem, et scorpiones supra suum lectum, ad retinendum memoriam passionis Domini nostri Jhesu Cristi. Item, tu te debes obligare ad totam abstinentiam carnis specialiter toto cursu vite tue, et custodire sancte tuum matrimonium et non jurare in vanum. Item, quod omnes se custodiant de esu carnium in die Mercurii. »

Omnia supradicta, que intrantes promittebant, prima facie apparent res honeste et devote, si cor ori concordaret, et si perseverancia appareret, et sancta mater ecclesia in hoc consensum et auctoritatem adhiberet.

Quoniam autem Deus solus est cognitor secretorum et cordium, qui dicit: « Sine me nichil potestis facere, » idcirco non interest mea approbare aut reprobare; et sicut dicit beatus Augustinus: « Cotidie celebrare nec laudo nec vitupero; » et sapiens Seneca: « Lauda parce, vitupera parcius; » et ideo judicium committo ipsi Deo summo et sancte matri ecclesie, quia, si finis bonus est, totum precedens erit bonum; est autem intentionis mee in scriptis redigi facere ad notitiam futurorum, quia tale quid nunquam visum fuit a quocumque temporibus preteritis, scilicet modum facti, modum vestium, et qualiter in penitentia facienda se gerebant. Multi plurima scribebant et

dicebant ubi fuit inceptum et pro qua causa; sed nunquam potui super hoc certificari ab aliquo, et propter hoc ego solum illud quod fiebat in Tornaco, feci registrare, quia de remotis partibus nescirem dicere veritatem.

Modus veniendi erat, quando societates se adunaverunt, modo CC, modo CCC, modo plures, modo pauciores. Habitus eorum erat quod super vestimenta sua consueta habebant unum colobium, quod vulgariter *cloche* nuncupamus. Super quo colobio ante habebant in pectore unam crucem rubeam et retro in dorso similiter, et erat ab una parte scissum, et ibi pendebant scorpiones, quod vulgariter dicimus *scorgies*, tres nodos habentes; et in quolibet nodo de ferro quatuor puncturas pungentes velut acus; et habebant sua capucia super capita eorum, et desuper unum capellum, in quo erat una crux rubea consuta ante et retro, portantes baculos penitentiarios in manibus. Et intrantes in civitatem, portabantur crux, vexilla et cerei torti secundum posse eorum, aliqui plures, aliqui pauciores; et cantantes et ordinati ibant, cantando secundum suum ydioma, Flamingi in flamingo, illi de Brabantia in theutonico, et Gallici in gallico; et in cathedrali ecclesia ante ymaginem beate Marie cantum suum finiebant. Postea in foro civitatis vel in curte sancti Martini se adunabant, et tunc ad partem se trahentes in aliquo diversorio vel in loco ad hoc apto, et ibi vestes et calceamenta deponebant, habentes ibi custodes qui ea, donec reverterentur, conservabant. Veniebant autem ad locum habentes capita cooperta de suis capuciis et pileis desuper, nudis pedibus, nudo corpore, habentes de tela unum vestimentum confectum ad instar vestimenti istorum furnariorum, quando exercent suum opus. Istud vestimentum vestiebant, quod erat totum rotundum desuper et inferius, et cingebant se citra umbilicum suum desuper sua femoralia et erat longum usque prope terram, tenentes scorpiones in manibus. Et quando erant in platea ad hoc apta, modus eorum talis erat, quod portantes cruces, vexilla et cereos preibant, et tunc sequebantur sicut erant ordinati, et secundum quantitatem eorum et loci continentiam. Et incipiebant facere circulum, et habebant cantilenam ordinatam secundum suum ydioma, quam cantilenam incipiebant cantores ordinati, ceteris una voce respondentibus, et faciebant circulum cantando et respondendo, et cantores et respondentes se verberando, et erat cantilena facta tali modo, quod tribus vicibus sternere se debebant. Et quando veniebant ad primum passum, omnes in uno momento toto corpore et pectore se prosternebant, et de brachiis et toto corpore crucem faciebant. Et surgentes super genua diversas afflictiones faciebant, in tantum quod videntes mirabantur et flebant et compatiebantur eorum labori; et sic faciebant in secunda et in tertia vice, cantoribus in medio circuli cantantibus, in quibus erant duces eorum, curati scilicet aut religiosi mendicantes religionum diversarum. Factis autem circulis et afflictionibus suis prosternendo et verberando, finita cantilena, omnes genua flectebant, et unus reliogiosus faciebat commendationes et orationes, sicut fit in ecclesiis, in funeribus et in fine sermonum; et tamdiu erant flexis genubus, quousque ipse finierat commendationes suas atque preces, et tantas faciebant prosternationes et afflictiones, quod piissimum erat et horribile videre presentibus. Quibus peractis, surgebant et cantando de beata Virgine juxta suum ydioma, ibant ad se revestiendum. Et pluries, antequam revestirentur, ante ymaginem beate Virginis in aliquo loco cantum suum finiebant. Nec est pretereundum, quod alique societates, una plus quam alia, afflictiones diversas faciebant. Et praedictis

adimpletis, omnes ibant in platea civitatis, divites et pauperes exspectando si aliquis eos invitaret aut vocaret ad suum hospitium. Et sic invitati et vocati recedebant de licentia superiorum; et cum non vocatis superiores remanebant, donec essent recepti in hospiciis.

Nec aliquis eorum poterat comedere aut remanere in uno loco, nisi una vice, aut suis sumptibus, si plus remanerent, faciendo tamen sicut in suis ordinationibus supradictis continetur. Et quamdiu fuit tempus amenum et siccum, predicta in plateis publice faciebant; quando autem venit tempus pluviale, tunc in ecclesiis, claustris aut diversoriis coopertis faciebant. Quis sane mentis, juxta prenosticationem magistri Johannis de Muris, predicta non diceret esse ritum novum et apparitionem prophetarum?

De devotione populi Tornacensis, virorum ac mulierum et etiam gentium extranearum in festo processionis, quod festum de consuetudine in die exaltationis sancte crucis celebratur; et in illis diebus erat in civitate gravis mortalitas et crescebat cotidie.

Audeo dicere, et pro vero, quod in toto cursu vite mee non scivi nec vidi nec audivi tantam tranquillitatem et tantem devotionem populi universi in nocte et die processionis, sicut fuit isto anno. Et est sciendum, quod ducenti et quinquaginta homines et plus se adunaverunt in Tornaco, mutuo se sociantes et astringentes, ut in die processionis et in octo diebus sequentibus, ad similitudinem aliorum qui recesserant de Tornaco, penitentiam facerent, et omnes qui intrabant, fratrem Robertum, lectorem domus fratrum beati Augustini, consulebant, fuitque ductor eorum dictis novem diebus. Ordinatio autem fuit talis, quod sine cruce, sine vexillis et sine cereis circuitum ville fecerunt, omni die habentes, sicut superius est expressum, super capita sua capucium et desuper capellum nigrum sine cruce, tenentes in manibus scorpiones, nudi toto corpore et pedibus, femoralia habentes, et desuper vestem lineam cinctam supra umbilicum, sicut superius de aliis est expressum. In die autem processionis in ecclesia beate Marie convenerunt, missam in capella S. Ludovici audientes, et per totam missam fuerunt ardentes duo cerei. Quando autem fuit tempus processionem exeundi, ut circuirent civitatem, ipsi se preparaverunt deponentes suas vestes et habitum penitentialem assumpserunt; exieruntque ut moris est: primo religiosi mendicantes, deinde collegia canonicorum et monachorum, et post collegium civium, qui vocantur domicelli, portantes feretrum beate Marie modo consueto. Erantque nudis pedibus et devote se gerentes. Post quos dicta societas penitentium, duce fratre Roberto, in habitu supra memorato, bini et bini sine aliquo instrumento sequebantur, scorpionibus se verberantes, prout permittebant duces eorum ad hoc ordinati, ne excederent modum pene aut sanguinem funderent excessive; de duobus autem cereis, unus remansit ardens ante ymaginem beate Virginis, et alius ante ymaginem ad introitum claustri, donec tota processio est reversa, et tunc unusquisque ad propria est reversus.

Ordinatio octo dierum sequentium fuit talis, quod qualibet die mane conveniebant in capella S. Michaelis, missam ibi audientes, duobus cereis ardentibus, et post missam in refectorio vestes suas deponebant, habitum penitentialem, ut dictum est, assumentes, et per gradus descendendo ibant ante ymaginem beate Virginis, et ibi flexis genubus dicebant Pater Noster et Ave Maria. Et sic bini et bini incedentes civitatem circuibant, verberando, ut est dictum,

remanentibus cereis in locis supradictis. Et sic revertentes cum predicta ordinatione vestes suas assumebant, et ibat unusquisque ad sua opera facienda.

Transactis autem novem diebus processionis, decima die magna pars dicte societatis in habitu suo penitentiali, mane audita missa, iverunt ad Montem S. Autberti, et redierunt devotissime se gerentes et aliquantulum verberantes. Devotionem populi in illis diebus non valerem scribere aut enarrare, quia multi fecerunt dictam penitentiam eundo ad dictum Montem S. Autberti per spacium triginta trium dierum. Nec est pretereundum, quod in illis diebus in patria Hannonie et in circum vicinis parrochiis tanta fuit commotio populi universi, quod per parrochias et societates portando crucem, vexilla et cereos ad Montem S. Autberti certis diebus dominicis et festivis conveniebant, et ibi predicabatur verbum Dei. Et audivi ab illis, qui presentes erant, quod plus quam decem milia persone una die ibidem convenerunt.

Sciant futuri, si ego vellem registrare omnia, que in illis diebus eveniebant de talibus penitentibus, et que de die in diem accidebant, nec scirem nec valerem, et credo et teneo quod multi in latino et in gallico fuerunt super predictis registrantes, et quod scivi et audivi, illud registravi.

Et est sciendum, quod in illo anno fuit dies natalis Domini in die Veneris, et fuit annus incipiens, secundum stylum curie Romanae, a nativitate quae fuit dies Veneris, ut dictum est. Et sic fuit annus quinquagesimus; et incepit indulgentia ordinata a domino summo pontifice Clemente papa sexto; et cessaverant multa mala; et multa referebantur, que michi non sunt visa posteris demandare, donec veritas ignotescat, et sic registrationi mee pono finem.

Anno eodem (MCCCL), in prima ebdomada quadragesime, fuit proclamatum publice in foro ex parte gubernatorum civitatis, quod omnes cessarent a dicta publica penitentia voluntarie assumpta, alioquin omnes de cetero facientes ad omnes dies bannirentur. Fuit etiam ex parte regis proclamatum, quod omnes eciam cessarent, quia rex eos sectam vocabat in sua littera, et hoc sub pena perditionis corporum et bonorum. Fuit eciam ex parte domini episcopi Tornacensis, decani, capituli et gubernatorum civitatis concordatum, quod in secunda ebdomada quadragesime, que fuit nox sancti Petri ad cathedram, in ecclesia b. Marie Tornacensis proponeretur verbum Dei, fecitque sermonem curatus S. Piati, fuitque ibi ingens populus congregatus, ibique mandatum domini pape pro penitentibus divulgatum, bulla tamen non ostensa, propter quod fuit in populo murmur magnum.

In dicto autem sermone dictus curatus indulgentias generales Rome ac basilicas et beatorum apostolorum Petri et Pauli per dominum papam et collegium concordatas nuntiavit. A dicto autem die penitentes predicti cum magno murmure inviti cessaverunt.

Chronicon Aegidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis, uitgegeven door J. J. Desmet in zijn *Corpus chronicorum Flandriae*, deel II, blz. 341, 342, 346-361. In ons *Corpus I* (blz. 190-193) zijn belangrijke plaatsen uit deze uitstekende bron ten onrechte weggelaten; daarom worden hier de uittreksels over de Nederlandsche Geeselaars volledig afgedrukt, na zorgvuldig op het Brusselsch handschrift (nr 13076-77, fol. 21-45) gecollationneerd te zijn geweest. De tusschen [ ] geplaatste woorden ontbreken in Desmet's uitgave. —

Over den kronijkschrijver, zie H. Pirenne, *Le Muisit (Gilles) ou Li Muisis* in de *Biographie nationale*, deel XI, blz. 789-806 (1891).

62 (194bis).

1349, *Brugge*. Reglement der Geeselaars, aan 't Doorniksch kapittel door de Brugsche Geeselaars gezonden. — De 35 artikels regelen de verplichtingen der Geeselaars voor de 33 ½ dagen, dat de broederschap zal duren.

Ista regula Flagellatorum, quam Flagellatores de Brugis miserunt capitulo Tornacensi, sede vacante :

Primo debita et male acquisita restitui.

Item petenda est licentia ab uxoribus.

Item quilibet debet confiteri curato et recipere licenciam ab ipso.

Item recipere crucem ab eo.

Item, recepta cruce, non debent petere elemosinas.

Item quilibet famulus debet recipere licenciam a magistro suo.

Item debent habere quatuor rectores seu magistros.

Item debent simul intrare civitates.

Item, quando habent aliquas causas seu discordias, conqueri debent suo magistro.

Item ibunt bini, bini et bini.

Item nullus portabit arma.

Item dabunt elemosinas clericis pauperibus in omnibus locis.

Item non loquentur cum mulieribus.

Item poterit senior loqui hospitissae vel ejus filiae.

Item nihil possunt recipere a mulieribus.

Item in mensa nullus loquitur praeter seniorem.

Item, quando ibunt ad opus naturae, deponent vestes et pelles, quibus cruces sunt affixae.

Item non intrabunt ad hospitia invitis hospitibus.

Item nullus sedebit in mensa sine jussu hospitis.

Item nullus recipiet aquam vel manutergium nisi de terra.

Item ante comestionem quilibet dicet quinque *Pater Noster* et *Ave Maria* flexis genibus et tot post.

Item rebelles debent privari cruce et repelli a societate.

Item in mane dicent quinque *Pater Noster* in exitu hospicii pro hospitibus.

Item quilibet dicet *Pater Noster* et *Ave Maria* quindecim ante quam intrent, per viam pro benefactoribus suis.

Item, quando aliquis invitatur ad prandium, non ducet secum nisi quem voluerit suus superior.

Item nullus jacebit super plumam nisi caput.

Item non utantur straminibus.

Item non debent habere super se vestem albam, qua utuntur in penitencia.

Item infirmos suos non debent dimittere in aliqua villa per quam ibunt, sed secum ducere.

Item nullus flagellabit se ad mortem vel infirmitatem.

Item homicidae et adulteri aliter jacebunt super terram quam alii.
Item non debent refutare elemosinas.
Item debent patienter ferre opprobria et orare pro persequentibus.
Item non sedebunt super pulvinaria.
Item durabit fraternitas triginta tribus diebus cum dimidio.
Item transgressores punientur per magistros.
Item nullus recipiet per se ipsum crucem.
Item die parasceves flagellabunt se ter de die et semel de nocte, quamdiu vixerint.

Handschrift der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, nr 8298 3, aangehaald door Kervyn, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 354-355, noot 1. — Vergelijk met ons stuk het reglement der Geeselaars door Gillis Le Muisit medegedeeld (hierboven, voorgaande stuk, blz. 106, 107).

63 (194ter).

1349-1350, October 27, December 8, Februari 19, Maart 8, Mei 26, Doornik. Herhaalde verordeningen van den magistraat tegen de Geeselaars. — Er wordt hun streng verboden hunne dooden elders dan op de gewone kerkhoven en met de gebruikelijke plechtigheden te begraven, alsmede vergaderingen te houden met kruis en vaan. Aan allen wordt er ook verboden den Geeselaars lokalen of gronden af te staan om er vergaderingen te houden, dit alles op zware straffen (geldboeten, gevangenschap, verbanning). Op verbeurte van hun ambt wordt aan de stadsdienaars bevolen de wederspannigen aan te houden en in de gevangenissen te brengen.

[*27 October 1349.*]

Et que il ne soit nulz, quels que il soit, penanchierz ne autres, qui s'efforce d'enterrer ne porter personne aucune trespassée, en autre manière ne en autre habit que on fait les boines gens de par le ville, sour le dicte peine, et estre mis XVe en le prison de le ville.

[*8 December 1349.*]

Que il ne soit personne aucune, quele qu'elle soit, penanchiers ne autres, qui s'efforche de mettre, par iour ne par nuit, ceaulz qui trespasseront, en autre cimetere que ou cimetere de le val, et asbreisis, qui à ce sunt esleus, sour estre deswagiet d'un ban de x. lk., et estre mis xve en le prison de le ville. Et que il ne soit personne aucune, penanchiers ne autres, qui s'efforce d'enterrer, ne porter, ne faire porter personne aucune trespassee, en autre maniere, ne en autre habit que on fait les bonnes gens de par le ville, sur le dicte peine.

[*19 Februari 1350.*]

Que il ne soit nulz, quelz qu'il soit, penanchierz ne autres, qui, puis ceste heure en avant, se bate, ne face assamblée, petite ne grande, en le iustice de

Tournay, en maisons, en église ne ailleurs, nene cantent, ne portent confanons ne crois. Et que nulz ne leur preste ne leuwe hostel ne pièche de terre pour celi cause, sour estre banit à tous iours. Et que il ne soit aucuns penanchierz, qui porte corps ensevelir, fors en le manière qui font li boine gent de le ville, sour autel peine. Fait et publyé, le XIXe iour de fevrier.

[*8 Maart 1350.*]

Que il ne soit personne aucune, quele qu'elle soit, penanchiers ne autres, qui puis ceste heure enavant, se bate ne face assemblée, petite ne grand, en maisons, en églises ne ailleurs, en quel lieu que ce soit, en le iustice de Tournay ne dehors, nene cantent, ne portent crois ne confanons, sour estre banit à tous iours. Et que personne aucune ne leur prestece ne leuwece hostel ne pièce de terre pour celi cause, sour estre bannit à tous iours. Et que il ne soit aucuns penanchiers, qui porte corps ensevelir, fors en le manière que font les boines gens de le ville, sour autel peine.

[*26 Mei 1350.*]

Que il ne soit personne aucune, quele qu'elle soit, penanchiers ne autres, qui se bate ne face assamblée, petite ne grand, en maison, en église ne ailleurs, en quel lieu que ce soit, en le iustice de Tournay ne dehuers, ne ne cantent, ne portent crois ne confanons, sour estre banis à tous iours. Et que personne aucune ne leur prestece ne leueche hostel ne pièce de terre, pour celi cause, sour autel peine. Et commandons à tous les sergans de le ville, sous leurs offices à perdre, que, se il en voient aucuns faisans ou alans contre ceste deffense, il les prengent et mettent en prison, par quoy li prevost et li juret en puissent faire le loy de le ville. Et vous faisons assavoir que li Prévost et li juret aprenderont de ceaulz, qui sunt alet contre ceste deffense autre fois faite, et le dicte aprise faite, il feront des mailfaisanz le loy de le ville, pleinement, sicomme il doivent.

Stadsarchief te Doornik, *Reg. aux publicacions, nr 336,* fol. 1 verso, 2 verso, 6 verso, 7 verso en 14 verso. — Zie verder het stuk nr 89 (202ter), waaruit blijkt dat de verordeningen den 28 Maart 1351 opnieuw werden afgekondigd.

64 (194^{4}).

1349, November 3, Parijs. Uittreksel uit Bulaeus over de veroordeeling der Geeselaars door de godgeleerde Faculteit van Parijs.

Adversus hanc sectam [Flagellatorum], quae biennio plurimum invaluit, universitas Parisiensis ecclesiasticae paci semper intenta decrevit prima die Martis post festum omnium sanctorum, post factam a rectore et deputatis definitionem, quae in congregatione generali a tota universitate examinata omnium facultatum et nationum calculis comprobata est, ut habitur in reg[istro] nationis anglicanae, tunc ejusdem procuratore M. Io. de Lovanio Hollandino sic scribente : « Anno Domini 1349, primo die Martis post festum omnium sanctorum, facta fuit definitio contra Flagellatores per d. rectorem

et tunc deputatos et a tota universitate in congregatione generali examinata est et concessa »... Nullibi autem in commentarijs et antiquis codicibus definitionem illam seu decretum reperire potui contra Flagellatores.

C. E. Bulaeus (du Boulay), *Historia universitatis Parisiensis*, deel IV, blz. 314 (1668).

65 (194[5]).

1349, vóór Augustus 17, en later, Leuven. Uittreksels uit de stadsrekeningen over de betrekkingen van den magistraat met de Geeselaars. — Aan de eerste, die de stad bezochten, schonk men eene almoes en voor hen werd stroo op de markt gespreid. Een bode werd van stadswege aan de Leuvensche Geeselaars naar Brugge gezonden. Een klerk schreef hun brieven. Wijn werd aan de geestelijkheid en aan de Begijnen vijfmaal aangeboden bij geeselprocessiën. Aan de Geeselaars van Tienen en Lier werd van stadswege ook wijn aangeboden, omdat de Leuvensche Geeselaars in die twee steden door den magistraat ook beschonken waren geworden. Een andere zoete drank (*meede)* werd den schutters op 't Raadhuis ingeschonken, toen de Mechelsche Geeselaars in de stad kwamen.

Item den Pelgrimen, die ierstwerve te Lovene quamen hen gheselen, die men hen omme Gode gaf, 4 schilde.

Item van stroi op de merct ghestroyet den lieden, die penitentie daeden, 5 lib. 17 stuvers.

Willem Elewout [bode] te Brugghe gesint ane die Pelgrime, die ierstwerve ute Lovene ghinghe hare penitencie te doene 17 in oeghs, 5 scilde 6 lib. 5 st.

Item enen clerc, die men brieven dede scriven van den iersten Brueders, die te Loven waren omme penitencien te doene, 9 stuvers.

Item noch van wine, dien men den prelaten, den gheordenen lieden ende den Beghinen gaf te vief malen, alse men processie ghedaen heeft. Van wine, dien men ghegeven heeft dien van Thyenen, dien van Lyere, die te Lovene hare penitentie ghedaen hebben, overmits dat syt dien van Lovene daeden, 735 lib. 3 stuvers.

Item Jan Matheeus van mede, die de scutters hadden op Raethuus, doe die van Mechelne te Lovene quamen met lieden, die heer ane hadden hare penitencie te doene, 5 lib.

Stadsarchief van Leuven, *Rekening van 1348*, fol. 51 ; *Rekening van 1349*, fol. 61, 62 en 64 ; aangehaald door Edw. van Even, *Jaerboeken der stad Leuven*, deel I, blz. 103.

66 (194[6]).

1349-1350, Mechelen. Uittreksels uit de stadsrekening over de

betrekkingen van den magistraat met de Geeselaars. — Wijn, bier, brood en stroo werden hun van stadswege gegeven. Aan de Keulsche Geeselaars werd een maaltijd aangeboden. Aan de Mechelsche Geeselaars te Keulen, te Rumpst en te Sluis zond de magistraat eenen brief en schonk hij hun vanen en waskaarsen. Door den magistraat werden te Kamerijk twee godgeleerden, waaronder den kapelaan des hertogs, over de Geeselaars geraadpleegd.

1348-1349. Item enen bode, die brieven droech den gheeseleren, xvij d.g°.

Item i knecht, den gheeselbruederen naghesent met wine, xvij d.g°.

Item iij knechten ghesent ane de cruusbruedren, iiij s. ij d. g°.

Item van ere maeltijt, dat de stat tetene ghaf den brueders van Coelne, iij lb. xix. s. iij d.g° ij ing.

Item van vanen ende van kersen, die de stat den bruederen gaf, lix s. ij d.g°.

Item dat Jan Kerman den cruusbruederen dede gheven te Rumste ane bier ende ane broet, xvij d. g°.

1349-1350. Ierst Gielken Gielots van brieven, die hi voerde den gheeseleren, ix d. g°.

Item enen bode te Scluus ghesendt ane de cruusbrueders, xvij d. g°.

Item Gielken Gielots te Coelne ghesendt ane onse cruusbruederes, vij d. g°. iij ing.

Item van ere vaerd te Camerike xvij in maerte shertoghen capellaen ende Jan van der Haghe, omme der gheeseleren wille, ende dat men den capellaen in hovescheiden ghaf, xvij s. xj d. g°.

Item van stroe, van stroyene, van wachtene stroe ende van wine den gheeselbruederen ghesendt, eer si in quaeme, doen si penitentien ghegaen hadden, iij lb. xiij s. g°. j ing.

Stadsrekeningen van Mechelen, *1348-1349*, fol 110 verso, 119 verso en 120; *1349-1350*, fol. 65, 66 en 70. — Mij bereidwillig medegedeeld door den heer stadsarchivaris V. Hermans.

67 (194[7]).

1349, *Gent.* Uittreksels uit de stadsrekening over de kosten van den magistraat voor de vanen en kruisen, den wagen en de toortsen der uittrekkende Gentsche Geeselbroeders en voor het drinkgelag bij hunne terugkomst in de stad.

Item Ph. Taybaerde, van vanen ende crusen te makene, daer onse goede Jan Diedericx, Maes van den Westvelde ende aer gheselscap mede ute trocken aer penitentie doende, met allen costen, 34 s. gr., maken 88 lib.

Item bi Clais den Jonghen in wine, doe Maes van den Westvelde inquam, 1 scilt, maect 3 lib. 10 s.

Rekeningen der stad Gent, tijdvak van Jacob van Artevelde (1336-1349), deel III (uitg. door Nap. de Pauw), blz. 437 en

435. — Zooals meer gebeurt, heeft hier de uitgever eenige posten weggelaten. Op fol. 80 der *Rekening* van 1349 (Stadsarchief van Gent) vindt men na bovenstaanden post : Item Ph. Taybaerde..... nog het volgende:
« Item tharen waghene van 33 daghen, 66 lib.
« Item 10 steenen tortisen, 40 lib. »
De heer Julius Vuylsteke, die mij op die weglating opmerkzaam maakte, schreef mij verder nog : « De post over den terugkeer te Gent van Maes van den Westvelde komt voor tusschen eenen post van 23 Sept. en eenen van 29 Sept., vermoedelijk op den 23 Sept. zelven. Trekt men er de 33 dagen penitentie van af, dan zullen die Gentsche Geeselaars den 21 of 22 Augustus uit Gent vertrokken zijn en te Doornik op den tijd door de kronijk van Li Muisit opgegeven werkelijk zijn aangekomen. Jan Diedericx en Maes van den Westvelde waren schepenen van het voorgaande jaar. »

68 (194[8]).

1350, Februari 15, Parijs. Edict van Philips VI van Valois, koning van Frankrijk, gericht tot den magistraat van Doornik over de onderdrukking der Geeselaars aldaar. — De koning zegt gehoord te hebben, dat eene gevaarlijke kettersche secte van Geeselaars en boetelingen (*batteurs et penans*) in die stad is opgerezen, welke door den Paus is veroordeeld geworden. Niettemin breidt de beweging zich uit. Daarom gelast hij den magistraat om met de vicarissen-generaal van den bisschop, zijnen geliefden kanselier, en met de geheele Doorniksche geestelijkheid strenge maatregels te nemen tot uitroeiing dier secte. Lichamelijke straffen, ballingschap en andere middels moeten door de wereldlijke overheid tot redding der Kerk worden aangewend. (Ten gevolge van dit koninklijk edict werd eene verordening door den magistraat op 19 Februari uitgevaardigd.)

En l'an m ccc. xlix, le XXe iour dou mois de féurier, fu publyé une lettre dou Roy, decha Escaud et delà, (1) dont li teneurs sensieut :

« Philippes, par le grace de Dieu, Roy de France. A nos bien amés les Preuos, Jurés et Escheuins de la ville de Tournay, salut et dilection !

« Nous avons entendu que une secte de gens, souz coleur de devotion et de

(1) Te Doornik had men alsdan een afzonderlijk schependom op iederen oever der Schelde; het schependom van Saint-Brice (rechter oever) behoorde zelfs niet tot het geestelijk gebied van den Doornikschen bisschop, maar tot dat van den Kamerijkschen.

penitence controuuée, qui s'appellent batteurs et penans, est esleuée et multipliée en la dicte ville et se multiplie de iour en iour contre l'estat et l'observance de la foy crestienne et du sauuement du peuple crestien; que par leurs faintes simulationz et déceptions plusieurs simples gens, ignorans la sainte escripture et la vraie voie de leur sauuement sunt déceus en siuent la dicte secte, en grand escande du peuple crestien et grand péril de leur sauuement: Et pour ce, nostre saint père le Pape et tout le saint Collège de l'église de Romme, en dampnant et reprouvant la dicte secte comme controuée en détriment de la foy crestienne, contre les commandemenz de nostre sauveur Jhesu Crist et en grand péril des âmes du dit peuple, ont mandé que l'on face les dis bateurs et penans cesser du tout de la dite secte; mes pour ce n'est il mie qu'il ne s'accroiscent et multiplient cestain iour, dont grand escande et péril pouroit venir à toute la foy crestienne, se remède n'y est mis.

« Pour qoy, nous, voellans a tous iours ensiuwir nostre sainte mere l'église de Romme et pourueoir à nostre pouoir al exaucement de la foy crestienne et obuier à tout inconuénient contraire, vous mandons que aveuc les vicaires de notre aimé et féal Canchellier, l'Evesque de Tournay, les Doijen et Capitle de Tournay, vous assemblés, et sur ces coses ayés bon auis et délibération ensamble, et y pourvuees de tel remède que tele secte dampnée et réprouuée par la dicte Eglise de Romme cesse du tout en la dicte Cité et ou pouuoir dicelle; et que doresenavant aucun ne la présume à entrer ne à suivre, en constraignant à cesser et à la délaissier ceulz qui la suiuent, par impositions de peines temporeles, par bans, deffenses et autres voies et remèdes telz et si avant comme vous verrés estre expédient et que mestier sera pour cesser du tout la dicte secte, en aidant sur ce à Sainte Eglise par le bras séculier et par main armée, se mestier est, par tel manière que doresenavant tel erreur ne se multiplie en nostre Royaumme.

« Donné à Paris, le XVe iour de féurier l'an de grasce m. ccc. quarante et noef. *Par le Roy à la relation du conseil:* Symon. »

Et adont fu deffendue de par les Prévos et les Jurés en manière accoustumée le dicte secte pour le peine qui y auoit estet mise, le iour précédent.

Stadsarchief te Doornik, *Reg. aux publicacions n° 336,* fol. 7. De bedoelde verordening der schepenen van 19 Maart is te vinden in ons stuk n^r^ 63 (194ter), blz. 112, 113.

69 (194^9^).

Einde 1349 en 1350, Januari 6, Mei 6, Gent. Uittreksels uit de geboden der Gentsche schepenen tegen de Geeselaars of Kruisbroeders. — Het is verboden boete te doen met bedekten aangezichte. Alwie de nachtwaak moet houden, zal tot 't krieken van den dag op zijnen post blijven. Het is verboden zich te geeselen en uit Vlaanderen te gaan. Degenen, die voortgaan met zich te geeselen, zullen voor den tijd van vijftig jaren uit 't graafschap gebannen worden.

1349. *Voerboden utgheghevcn int scependom ser Gillis Rijnvisch ende sire ghesellen int jaer Ons Heeren M.CCC.xlix.* Dat alle deghene, die penitentie doen willen, dat sijse doen met ontdecten ende bloeten ansichten, so dat mense openbaerlike zien mach, ende neghene penitentie en doen naer de eerste clocke; wie datter jeghen dade, dat ware up de boete van III lb, ende die sal men up elken gheel innen, diese verbuert.

Vort dat al deghene, die men ordinert ende neemt omme te waken ende aweit te doene, dat zij waken ende auweit doen toten daghe, zij sijn cruusbroeders of hebben zijt gheweist of wat liede het zijn; wie datter jeghen dade, dat ware up xx s. par.

Actum in xiij daghe (6 Januari 1350).

Vort dat niemen van de ghenen, die cruusbroeders of gheselers gheweist hebben of meenen te wesene, dat sij vortan hem nemmeer en gheselen, ende dies van al tal omberen ende onderdanich sijn den verbode van der heleghor Kercken; wie vortan der jeghen dade, ware in L lb.

Vort dat niemen, edel no onedel, buten lande van Vlaendren en vare no en trecke no te lande no te watre; diet dade, men zoud nemen an sijn lijf ende an sijn goed.

Actum in Ascentioens daghe (6 Mei 1350).

Vort dat niemen van den ghenen, die gheeseleers of cruusbroeders gheweest hebben, no niemen anders, dies niet gheweist heeft, vortan penitentie en doen met gheeselne binnen Ghend no der buten; wiet dade, men zoudene bannen L jaer ute Vlaendren.

Nap. de Pauw, *De voorgeboden der stad Gent in de XIVe eeuw,* blz. 40, 45 en 50.

70 (197).

1349-1350, Vlaanderen, Henegouwen, Brabant en Frankrijk. Uittreksel uit een Fransch handschrift over de Geeselaars. — Deze zouden wel 800,000 en meer in getal geweest zijn. Zij waren vooral in de bovengemelde gewesten te vinden, ook onder de aanzienlijkste. In Frankrijk kwamen zij tot aan Reims en Troyes, maar werden door strenge maatregels van Philips VI van Valois uit zijn koninkrijk gehouden.

Ils multiplièrent en telle manière que dedens le Noël ensuivant, qui fut l'an mil CCCXLIX, ils furent bien huit cent mil et plus, si comme l'en tenoient fermement; mais se tenoient en Flandres, en Hainault et en Brabant, et y avoit grand foison de grans hommes et gentils.

Et vindrent cette gent en France premièrement de langue thioise, comme de Flandres, de Brabant et de Hennault. Et ne passoient point Lisle, Douay, Bétune, St-Omer, Tournay, Arras et ces marches d'environt les frontières de Picardie.

Mais assez tost après s'en esmut plusieurs et par plusieurs tourbes de Lisle, de Tournay et des marches d'environ et vindrent en Franche jusques à Troyes

en Champaigne, jusques à Reims et jusques ès marches d'environ; mais ils ne passèrent plus avant, car le roy de France Philippe si manda par ses lettres que l'en les prenist par tout son royaulme, où l'en les trouverroit faisans leurs cérémonies.

Handschrift der Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert* nr 8298[3]; aangehaald door Kervyn de Lettenhove, *Histoire de Flandre* (eerste uitgave), deel III, blz. 353 en 358, noot. — In ons *Corpus* I, blz. 195, hebben wij slechts de eerste paragraaf van dit uittreksel medegedeeld naar Namèche, *Cours d'histoire nationale*, deel II, blz. 645, noot, die het zelf uit Kervyn moet gehaald hebben.

71 (197bis).

1349, Jerusalem. Aanteekening over den eigenhandigen brief van Christus, dien de Geeselaars beweerden te Jerusalem in bijzijn van den patriaarch uit de handen van eenen engel ontvangen te hebben. — Deze brief was op eene steenen tafel gegrift. De engel legde haar op het altaar van St-Pieters te Jerusalem neer, terwijl het volk op de aangezichten viel en *Kyrie Eleison* zong. In den brief stond te lezen, dat God voornemens was de wereld te laten vergaan op 10 September, wezende den zondag na Mariageboorte, doch dat het gesmeek der Heilige Maagd en der engelen hem vermurwd had. De patriaarch van Jerusalem was aanwezig, toen de engel den brief aanbracht en zwoer, dat hij niet van de hand van een schepsel, maar van God zelven was geschreven.

S'ensuit la teneur de leur table qu'ils disoient que Dieu leur avoit envoyée escripte de sa propre main, et dont la teneur s'ensuit :

Isti sunt articuli extracti ex littera, quam dicunt Flagellatores sibi missam a Deo per angelum :

Quod istud mandatum est Jhesu Christi missum per angelum scriptum in tabula lapidea, quam tenebat angelus super altare Sancti Petri in Jherusalem; item ad adventum angeli magna claritas refulsit et populus stupescens cecidit in terram super facies suas, clamando *Kyrie Eleyson.*

Item, quod Deus cogitaverat destruere quicquid vixit in hoc seculo decima die Septembris, hoc esset die dominica sequente Nativitatem Sanctae Virginis; quod et factum esset, nisi Deus preventus fuisset precibus Beatae Mariae Virginis et Sanctorum angelorum.

Item, quod patriarchus fuit presens in donatione istius mandati.

Item, quod angelus juravit, quod istud mandatum non fuit scriptum per manus alicujus creaturae, sed sola manu Dei.

Nationale Bibliotheek te Parijs, *Ancien fonds Colbert*, Handschrift Nr 8298[3]; aangehaald bij Kervyn, *Histoire de Flandre*, deel III, blz. 353, 354, noot.

72 (197ter).

1349-1350, Vlaanderen en Baudeloo. Uittreksel uit het *Breve chronicon clerici anonymi* (14de eeuw) over de Geeselaars en de pauselijke bul tegen hen. — Uit Hoog-Duitschland en Hongarije afkomstig kwamen de Geeselaars, mannen en vrouwen, naar onze gewesten afgezakt, vreemde practijken vertoonende. Paus Clemens VI vaardigde tegen hen eene bul uit (1349, October 24, Avignon), die hij aan den bisschop van Kamerijk zond. (De volledige tekst der bul staat in de kronijk ingelascht.) Die secte was in Vlaanderen zoo zeer toegenomen, dat in den loop van een half jaar niet minder dan 2500 Geeselaars de abdij van Baudeloo bezochten ; op éénen dag telde men er tot 700.

De Flagellatoribus.

Eodem tempore quidam de superioribus partibus Alemannie et Hungarie pre timore mortalitatis et terribilium aliorum, que ibi contigerunt, quamdam specialem vel generalem, ut ita dicam, penitenciam singularem et nunquam prius visam assumpserunt. Nam pro XXXIII annis, quibus Dominus Noster Jhesus Christus fuit in penitencia in terris, ipsi per XXXIII dies peregrinationem ad diversas civitates, oppida, villas et nationes fecerunt; habebant enim in capuciis, pilleis et togis assuta signa rubea crucis, et quilibet habebat flagellum cum tribus coriis, ad modum ferule puerorum et in fine cum tribus nodis, et quilibet nodus fuit transfixus in modum crucis duabus acubus, ita ut acus ad quantitatem seminis hordei protenderent; sicque in ecclesiis, plateis et aliis locis, vestibus suis exutis, solo linteo circa verenda ad modum purgantium formam, et capucio vestiti veniebant, cruce precedente cum vexillis et candelis; et, precone clamante, ipsi responderunt, et quinquies ad terram ceciderunt, ac se ipsos hiis flagellis ceciderunt, et sanguinis effusione et penitencia misericordiam Dei imploraverunt; fueruntque, ut dicebatur, inter eos filii ducum et principum, presbyteri et clerici; sicque diversi adjuncti sunt eis, et ad diversas partes venerunt, quos etiam sequebatur multitudo mulierum similem penitenciam agentium. Unde multi murmurabant : quidam enim dicebant quod bonum est, alii non, quia sine auctoritate episcoporum vel pape faciebant,

Unde postmodum a Romana curia scripta subsequentia emanaverunt ad episcopum Cameracensem (1).

Nec mirum, cum societas Flagellatorum in tantum excreverat infra unum annum, ut infra dimidium annum in monasterio de Bodelo bene fuerunt XXVc qui ibidem fecerunt suam penitenciam et comederunt, et quidam pernoctaverunt; fuerunt ibidem una die VIIc.

---

(1) Hier volgt de volledige tekst der bul van Clemens VI, gedagteekend van Avignon, 24n October 1349. Zie ons nr 88 (202bis).

Breve chronicon Flandriae clerici anonymi, bij Desmet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel III, blz. 23 en 26. — De abdij van Baudeloo was in het land van Waas (Rijksvlaanderen) gelegen. In de 16de eeuw ten gronde verwoest, werd zij binnen de stad Gent overgebracht. Hare gebouwen aldaar dienen heden, onder anderen, voor de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool.

73 (197[4]).

1349, omstreeks September 29, Londen. Uittreksel uit de kronijk van den tijdgenoot Robert van Avesbury over de bedevaarten van Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars te Londen in Engeland. — Omstreeks den St-Michielsdag kwamen aldaar uit Vlaanderen meer dan honderd twintig Geeselaars, meestal Zeeuwen en Hollanders, naar de St-Paulus- en andere kerken. Zij verrichtten er in 't openbaar hunne boetewerken en zongen er in hunne taal liederen, die door vier hunner aangeheven en door de overigen in koor beantwoord werden. Ook 's nachts verrichtten zij hunne penitentie, zoo men zegde.

A. D. 1349. — De publice poenitentibus.

Dicto vero anno Domini millesimo CCCmo XLIXno, circiter festum sancti Michaelis, plus quam vjxx homines, pro majore parte de Selond et Houland oriundi, per Flandriam venientes Londonias, aliquando in ecclesia sancti Pauli et aliquando locis aliis ejusdem civitatis, bis in die, in conspectu populi, a femoribus usque ad talos panno lineo cooperti, toto residuo corporis denudato, supra caputque singuli habentes singulos capellos cruce rubea ante et retro signatos, singulique habentes in manu dextera flagellum cum tribus cordulis, singulis habentibus unum nodum (per mediumque cujuslibet nodi illac et istac quasi acus acuti infixi fuerunt), per medium processionis quolibet post alium nudo pede incedente, seipsos cum dictis flagellis in nudo sanguinolento corpore flagellarunt, ipsorum iiijor cantantibus in idiomate proprio, ceteris omnibus dictis iiijor respondentibus ad modum letaniae a Christicolis decantandae; et omnes simul trina vice in hujusmodi processione se ad terram, per modum crucis extensis manibus, prosternebant. Continue, ut praefertur, cantantes, et ultimo ipsorum sic jacentium inchoando, quilibet ultra alium passum faciens cum suo flagello sub se jacentem semel percussit; sicque de uno ad reliquum, usque ad completum numerum sic jacentium, similem ritum quilibet observavit. Deinde singuli se suis consuetis vestibus induebantur, et, semper capellos in capitibus et flagella in manibus deportantes, ad sua hospitia declinarunt; similemque poenitentiam, ut dicebatur, singulis noctibus faciebant.

Roberti de Avesbury *Historia de mirabilibus gestis Edvardi III*, uitg. door Th. Hearnius (Oxford, 1720), blz. 179-180; *The Chronicle of Munmuth with the Chronicle of Robert of*

Avesbury, uitg. door E. M. Thompson, in de *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland in the Middle Ages* (Londen, 1889), blz. 407-408.

74 (197[5]).

1349-1350, Luikerland en omliggende gewesten. Uittreksel uit de *Vrayes Chroniques* van den Luikschen kanunnik Jean le Bel († 1370) over het onstaan, de verbreiding en de onderdrukking der Geeselaars. — Ten gevolge der pest vormden zich in Duitschland Geeselaarsbenden. Enkelen kwamen naar Luik, werden er goed onthaald en vonden er veel navolgers, die hunne liederen in het Waalsch vertaalden. Deze trokken in benden naar Brabant, Henegouwen en andere gewesten, zoodat alle goede steden weldra vol Geeselaars waren. Ten slotte werden zij een gevaar voor de Kerk, zoodat de paus hen verketterde. Met de Geeselbeweging ging ook de vervolging en uitmoording der Joden gepaard, die vroolijk en moedig op de brandstapels stierven, betrouwende op eene oude voorzegging ten gunste van hunnen stam.

En ce temps couroit une commune et générale mortalité par universel monde de une maladie qu'on appelle la buche ou l'ypydimie, qui prenoit les aucuns ou senestre bras, les aultres en l'ayne, et moroient dedens trois jours; et quant elle estoit ferue en une rue ou en ung hostel, l'ung le prenoit de l'aultre, par quoy poy de gens osoient aider ne visiter les malades; et à paine povoit-on confesser, car à paine trouvoit-on prestre qui le voulsist faire, ne n'osoit-on vestir ne toucher les draps des malades. Si ne sçavoient les gens que penser ne quel remède donner à l'encontre, ains pensoient plusieurs que ce fut miracle et vengement de Dieu pour les pêchiés du monde.

Dont il avint que aucunes gens commencèrent à aler par le pays à grand pénitance et devise par grand dévotion. Entre les aultres, les gens d'Alemaigne commencèrent à aler par le pays à grandes routes et compaignies, et portoient crucifis et confanons et grandes bannières de cendal, par manières dê processions, et aloient par les rues deux et deux, chantant haultement chanchons de Dieu et de Notre Dame, rimées et dictées, et puis aloient en une place et se devestoient jusques au petits draps, deux fois chascun jour, et se bastoient quanques ils povoient d'estorgies et d'aguilles ens fiché, sique le sanc de leurs espaules couroit aval de tous costez et toudis chantant leurs chanchons, et puis se jettoient trois foys en terre par devotion, et passoient l'ung parmy l'aultre par grande humilité. Quant ilz avoient fait toutes ces serymonies, ilz aloient prendre hostel pour héberger pour Dieu là où on leur en prioit, et disoient qu'ilz les convenoit ainsy aler par l'espace de trente-deux jours et demy, et qu'ilz le sçavoient ainsy par la démonstrance divine à la remembrance de Notre Seigneur, qui ala par terre prez de trente-deux ans et demy.

Quant aucuns de ces pénitens et repentantes vinrent au Liége, chascun

les courut veoir à grand merveille faire leurs afflictions, et leur donnoit chascun de son argent par grand dévotion, et estoit tout honteux qui ne les povoit héberger, car il sembloit à chascun que ilz fussent sainctes gens et que Dieu les avoit envoyé pour donner exemple au commun peuple d'ainsy faire pénitance et rémission des péchiez ; sique aucuns compaignons de Liége aprirent leurs manières et mirent en rommant leurs chansons, et assemblèrent grande foison de compaignons aultres, et alèrent par le pays de Liége, de Brabant, de Haynau et de plusieurs aultres, contrefaisans les serymonies dessus dites, et s'appeloient confrères.

Tant de gens y prinrent exemple, que chascun les vouloit par grande dévotion contrefaire; maiz au derrain tant multiplia cette manière, que toutes les bonnes villes estoient plaines de celles gens, lesquelles s'appelloient flagelleurs et confrères par manière d'aliance, et debvoit l'ung aidier à l'aultre à faire sa besongne ; sique ceste grande affliction se converti en orgueil et en présumption, et se le pape ne les eust contrains par griefves sentences, ilz eussent peu mettre au derrain Saincte Esglise à destruction ; et commenchoient jà à destourber le service et les offices de Saincte Esglise, et vouloient aucuns maintenir par leur sotie que leurs chansons et leurs serymonies estoient plus dignes que celles de l'Esglise ; sique on se doubtoit que celle folie tant ne multipliast, qu'elle ne mist au bas l'Esglise, et tueroit prestres et clercs pour convoitise d'avoir leurs biens et leurs bénéfices.

En ce temps que ces flagelleurs aloient, avint une grande merveille qu'on ne doibt mie oublier ; car quant on vit que certe mortalité et pestilence ne cessoit point pour pénitance qu'on feist, une renommée et voix issi dehors, et dist-on, que celle mortalité venoit des juifs et que les juifs avaient jetté venins et poisons ès puis et ès fontaines, par l'universel monde, pour empoisonner tout crestienté, pour avoir la seignourie et l'avoir de tout le monde, par quoy chascun, grand et petit, fust si animé sur eux qu'ilz furent tous ars et mis à mort ès marches où les flagelleurs aloient, par les seigneurs et les justices des lieux. Et aloient morir tous dansans et chantans aussy joyeusement comme s'ilz alassent aux noces ; et si ne se vouloient crestienner ne pères ne mères, et ne vouloient souffrir leurs enfans rechepvoir batesme, pour prière que on leur sceust dire, ains disoient qu'ilz avoient trouvé en leurs livres de prophètes, que tantost que celle sette de flagilleurs courroit par le monde, toute juderie serait dettruit par feu, et iroient les ames de ceulx qui morroient liement en leur ferme foy en paradis; si que, tantost qu'ilz véoient le feu, femmes et hommes sailloient dedans, trestous chantant, et y portoient leurs petis enfans, pour tant qu'ilz se doubtoient que on ne les leur ostast pour crestienner.

Jehan le Bel, *Les Vrayes Chroniques*, (uitgave van Polain 1863), deel I, blz. 203-205. — Schier letterlijk vindt men hetzelfde in de kronijk van Jean des Preis dit d'Outremeuse (*Ly Myreur des Histors*, uitgave van St. Bormans, deel VI, blz. 386-388). Van de liederen door de Geeselaars gezongen wordt aldaar gezegd : « chanchons de Dieu et de Notre Damme faites en rymes en thyese » (Dietsch) ; en verder : « Alcuns compagnons de Liege aprisent toutes leur maniere et misent leur canchons en romans. » De kettersche dwalingen dier Geeselaars noemt de schrijver « leur begardrie. »

75 (197[6]).

1349, omstreeks Juni 24, en 1350, Luikerland en omliggende gewesten. Uittreksel uit de gelijktijdige *Gesta abbatum Trudinensium* over het ontstaan en de verbreiding der Geeselaars. — Omstreeks den dag van St-Jansgeboorte (24 Juni 1349) verschenen Duitsche Geeselaars in Haspegouw en vonden veel navolgers niet alleen in het bisdom Luik, maar ook in de omliggende bisdommen. Menschen van allerlei stand en rang, ja priesters en monniken traden deze kettersche boetedoening bij. De Kerk onderdrukte haar, nadat het gebleken was, dat deze secte door eenige apostaten in het huis eener vrouw over den Rijn tot uitroeiing van den godsdienst en van de geestelijkheid was uitgedacht.

Eodem anno [1349], circa nativitatem sancti Johanni, intraverunt Hasbaniae terminos ex partibus inferioris Alimaniae egressi viri Flagellatores, qui corpore usque ad umbilicum nudato, capite caputiis et pilleis operto, pedibus nudis, vestes lineas rugatas ab umbilico deorsum usque ad talos protensas deferebant, et flagellis corrigiatis, in extremitatibus nodos aculeatos habentibus, propria dorsa percutientes, sanguinem eliciebant, asserentes quod per talem corporis afflictionem morbum epydimie forent evasuri. Qui bini et bini processionaliter incedentes, cantilenas lamentabiles proferebant. Quibus partim finitis genua flectentes, in terram projectis impetuose corporibus, bracia in modum crucis extendentes supini jacebant. Post hoc erectis corporibus geniculantes, sacerdotibus eis comitantibus et preconantibus confessionem generalem dixerunt, et continuo surgentes cantando leticie ficta ceremonia, sindone penitentiali ut ita dicam exuta, consueta indumenta resumebant. Hujusmodi flagellationis operam bis in die per triginta continuos dies peregerunt et frequencius in ecclesiis, ubi si divina officia horarum canonicarum aut sermocinationes stationum persolverentur, illi dicebant suos actus preferendos.

Ad istius igitur hereticam penitentiam multitudo hominum nobilium, militarium et plebeiorum, primo ex devotione magna in tantum coufluxit, quod non solum in episcopatu nostre dyocesis Leodiensis, sed eciam in diversis dyocesibus cum laicis religiosi viri tam monachorum quam ut plurimum mendicantium et secularium sacerdotum de suis sedibus exirent, et sacramenta ecclesiastica ministrarent eisdem.

Processu vero temporis, cum ipsorum presumpta religio, quam excogitabant quidam apostate religionis hospitati occulte in domo unius mulieris trans Renum, a litteratis viris plena superstitionibus et heresibus diligenter considerata esset inventa, et in destructionem sancte ecclesie et tocius cleri progressiva, prout postea comparuit, per censuram ecclesiasticam hec superstitio cessavit.

Gesta abbatum Trudinensium, in Pertz, *Monumenta, Scriptores*, deel X, blz. 432. — Deze kronijk van eenen tijdgenoot, monnik van Sint-Truiden in 't Luikerland, gaat tot op het jaar 1366.

76 (197[7]).

1349-1350, Nederlanden en Frankrijk. Uittreksel uit de kronijk van den gelijktijdigen vervolger op Guillaume de Nangis over de Geeselaars. — Zij bloeiden in Duitschland, Vlaanderen, Henegouwen en Lotherrijk, maar kwamen niet naar Parijs noch in Frankrijk. De godgeleerden der Parijsche hoogeschool bekwamen van den koning, dat hij de Geeselaars uit zijn koninkrijk houden zou. Zij zonden ook boden aan den paus, die, op het aandringen der Hoogeschool, de Geeselaars veroordeelde. Te recht geschiedde dit, daar zij veel ketterijen rondstrooiden. De geestelijken onder hen onderwierpen zich en bekwamen vergiffenis in 's pausen naam van hunne prelaten. Veel vrouwen namen ook deel aan de beweging, die spoedig onderdrukt werd.

Anno Domini 1349, durante adhuc praedicta mortalitate et de villa in villam ulterius procedente, surrexerunt multi viri de Allemania, de Flandria, de Hannonia et de Lotharingia novam sectam auctoritate propria inchoantes : nam denudati in femoralibus per hospitia et plateas civitatum et bonarum villarum cum magnis societatibus et turmis incedebant nudi, cum flagellis conglobinati processionaliter et circulariter se ipsos aculeis affligentes jubilando vocibus altisonis et cantando cantilenas suo ritui aptas et noviter adinventas; et sic processerunt per multas villas per triginta tres dies, magna spectacula in populis admirantibus facientes, poenitentiam talem agentes, se ipsos per spatulas et bracchia flagellis aculeatis usque ad sanguinis effusionem acriter verberando.

Parisius autem non venerunt neque ad partes Gallicanas prohibiti per dominum regem Franciae, qui noluit, et hoc fecit de consilio magistrorum in theologia universitatis Parisiensis, dicentium quod nova secta erat contra Deum inchoata et contra formam sanctae matris Ecclesiae, et contra salutem animarum omnium ipsorum, sicut revera verum est et erat, ut patuit satis cito. Nam dominus papa Clemens VI de hoc fatuo novo ritu per magistros Parisienses, qui ad eum nuntios reverenter miserant, plenarie informatus, cum esset contra jura damnabiliter adinventa, eos Flagellatores sub auctoritate prohibuit et prohiberi fecit, ne de coetero tales publicas poenitentias a seipsis praesumptuose assumptas amplius exercerent.

Et merito inhibuit, quia jam inveniebant tales Flagellatores, fulti aliquibus sacerdotibus fatuis et religiosis, sectas erroneas et malas atque opiniones deceptorias ultra modum. Nam dicebant, quod eorum sanguis sic per flagella tractus et effusus cum Christi sanguine miscebatur, et multa alia erronea jam adinveniebant et dicebant, quod minus bene et minus sane ad fidem catholicam spectabat, unde sicut a seipsis, et non a Deo, fatue incoeperunt ; sic etiam eorum secta et ritus infra breve tempus ad nihilum redacti sunt, quia moniti destiterunt, absolutionem et poenitentiam a suis praelatis ex parte domini papae de hujusmodi errore humiliter acceptantes.

Nec est praetermittendum, quod multae mulieres honestae et matronae devotae hanc praefatam poenitentiam de flagellis procedentes et cantantes per villas et ecclesias similiter faciebant; sed haec omnia in parvo tempore sicut alii postea dimiserunt.

Continuatio altera Chronici Guillelmi de Nangis, bij d'Achery, *Spicilegium scriptorum veterum*, deel III, blz. 111.

77 (197[8]).

1349-1350, Luikerland en omliggende gewesten. Uittreksel uit de kronijk van den Tongerschen deken Radulphus de Rivo († 1403) over de Geeselaars en hunne onderdrukking door den paus en den Franschen koning. — Hunne handelingen en kettersche leeringen. In Frankrijk noemde men hen « de martelaars des duivels ». Door paus en koning onderdrukt, bloeiden zij niet lang in het land van Maas en Moezel.

Magna per universum orbem pestilentia anno salutis nostrae 1348....... His cladibus affecti plerique mortales publicam peccatorum poenitentiam agebant, precibus, lachrymis, flagris sibi inflictis Dei misericordiam implorantes. A quibus exorta fuit secta se flagellantium et brevi tempore per orbem christianum longe lateque diffusa. Hi sine legitimi superioris ductu seminudi incedentes cruces manibus portabant, capita caputio et pileo, pudenda lineo operiebant, flagellis in cuspide tres nodos aculeatos habentibus semet ipsos publice intra et extra ecclesiam ad cruorem usque caedebant, carmina quaedam fidei partim contraria, partim suspecta cantabant, post triginta tres dies horasque duodecim ab hujusmodi flagellatione revelatum sibi ab angelo asserebant mundatos se a peccatis, non secus ac si novo baptismatis sacramento abluti essent.

Clemens VI pontifex horum heresim persequutus, pertinaces saeculari brachio tradi jussit. Philippus, Gallorum rex, hujusmodi Diaboli Martyres (sic enim eos Galli vocant) passim per regnum suum ad necem tradi imperavit.

Circa nostras et Mossellae partes non diu visi fuerunt, quia Clemens jam dictus contra eos excommunicationis sententiam per ea loca publicari mandasset.

Radulphi de Rivo decani Tungrensis *Gesta pontificum Leodiensium*, bij Chapeaville, deel III, blz. 4 en 5.

78 (197[9]).

1349-1350, Nederlanden. Uittreksel uit het gelijktijdig leerdicht *Het boec van der Wraken* over de handelingen der Geeselaars. — Allerlei bijzonderheden worden medegedeeld over hunnen levensregel gedurende de bedevaart, hunne kleedij, hunne proces-

sie, hunne zangen en hunne oefeningen onder het geeselen, hunne bezoeken aan de kerken, het getal hunner dagelijksche geeselingen, enz. De tegenstand der geestelijkheid verwekte de gramschap van het volk ; alleen de banvloek der Kerk stelde een einde aan die berispelijke practijken.

Hoe die cruysbroeders ghingen, ende hoe tfolc penitencie dede. C XV.

Ene penitencie maecten si aldus :
Ghelijc dat God Jhesus Cristus
een half min dan. xxxiij. jare
op eerdrijc woude leven zwaer,
alsoe menighen dach soe wouden
sij haer penitencie houden.
Dus sijn si voort ghetoghen
willichlike ende in hoghen,
.JJJ^m. ende vier hondert
te male, des menighen wondert.
Ghene aelmoesene en mochten si ontfaen,
maer si mochten eten gaen
metten ghenen dies hem bade,
om die grote Gods ghenade.
Een hoyke, als die meneghe weet,
dat was sijn overste cleet ;
enen caproen aenghedaen,
daer op enen velten hoet ghestaen,
daer op ghenayt eene cruce root.
Dit was emmer wonder groot.
Alsi penitencie souden doen,
daden si ute cousen ende scoen
ende haer cleder al ghemene,
sonder dat neder cleet allene,
arme ende scouderen naect ;
(aldus hadden zijt ghemaect)
ende daer boven daden si an
een wit linnen cleet dan
met menigher ployen ghevouden,
also sijt hebben wouden,
dat hem sloech vanden steden
tote op haer voete beneden.
Aldus ghinghen si. ij. ende. ij.
al om ende om, min no me,
haren palayse (sijt seker dat),
na dat haerre vele was.
Gheselen hadden si doen maken,
daer scarpe naelden in staken,
daer si hem met sloeghen soe diep,
datter troede bloet wtliep.

In Dietsche hadden si enen sanc,
wel ghemaect, redelijc lanc,
die op Gode riep met ernste groot,
dat Hise hoede vander gadoot.
Dien songhen si .ij. voren,
dat ment verre mochte horen ;
ende sij songhen alle nare,
oft ene litanie ware.
Drie werf soe vielen si
op haer knien (gheloeves mi);
ende telken si met allen
cruuswijs ter eerden vallen,
daer laghen si sonder waen,
tot dat se die sanc hiet opstaen.
Alse .iij. werf was ghedaen,
ghingen tharen pape saen,
die in midden die plaetse stoet,
ende vielen hem alle op den voet,
ende hi seide hem tghelove openbaer,
ende si seident alle nare,
ende haer ghemeen biechte met.
Daer na thant, al onghelet,
vielen se allen mettien
daer na ter eerden op hare bloete knien,
ende soe absolveerde hise daer
van al haer sonden claer.
Alse al dit was ghedaen,
ghingen si te hare pape saen
ende namen .ij. ende .ij. haer vaert
al singhende ter kerken waert,
soe dat ment verre mochte horen,
cruce ende vane altoes voren.
Daer ghinghen si als heelde
voor der moeder Gods beelde,
ende loofden met grooter trouwen
Gode ende Onser Liever Vrouwen
met dietschen sanghe (als ic versta)
sij. ij. vore, alle dander na,
ende riepen op Gode met oetmoede,
dat Hise vander gadoot hoede.
Dit daden si, sonder saghe,
twee werf in elken daghe,
ende. iij. werf opten vridach.
Dit weet ic wel, want ict sach.
Si en mochten nieman bidden goet,
want haer regule also stoet;
mar si mochten eten telker stat
metten ghenen dies hen bat.

Vele zeden hadden sij twaren,
die nerghent toe goet en waren,
alsoe als tleec volc doe
wt hem selven brachte toe.
Daer ane lach cleine bate,
die ic hier al varen late:
soe meneghe menschen weten dat.

Noch vander gheesselinghen C.XVI.

Al was dese penitencie fel,
sijn ghenuechde den papen niet wel;
sij was herde seer contrare,
want niet moghelijc en ware,
dat leke liede souden
alsulke penitencie houden
met crucen ende vanen met,
die si selve hadden gheset,
sonder der Heiligher Kerken raet;
dat dochtem wesen quaet;
ende hier omme (des sijt vroet)
so wort so groten evelen moet
van den volke ten papen waert.
Die papen werden soe vervaert,
dat si int leste stille zweghen
ende lieten hen haers willen pleghen,
die welke haet, sonder waen,
niet vergaen en sal soe saen.
Hets waer, pause ende kardinale
ende busscope alsoe wale
vielen daer jeghen utermaten.
Nochtan en wouden sijs niet laten,
sijn hebbense over ban gedaen,
daer si seer aen hebben mesdaen.

Het boec vander Wraken, deel III, vers 1955-2050 en 2200-2225, uitgegeven door F. A. Snellaert, *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw van Jan Boendaele, Hein van Aken en anderen*, blz. 469-472 en 477-478.

79 (197[10]).

1349-1350, Nederlanden. Uittreksels uit de *Chroniques* van Froissart over de Geeselaars. — Na een tijdje krachtig gebloeid te hebben, werd die secte door den paus en den Franschen koning veroordeeld en onderdrukt. De geestelijken, die er aan meegedaan hadden, werden gestraft en moesten naar Rome gaan om vergiffe-

nis te bekomen. Te gelijk werden de Joden onbarmhartig vervolgd, uitgenomen te Avignon en in de andere pauselijke Staten alsmede in de rijken der koningen van Spanje, Aragon en Navarra, die veel vluchtende Joden goed onthaalden en beschermden.

Troisième rédaction. En l'an de grasce Nostre-Seigneur M. C. C. C. XLIX alèrent li pénéant, et issirent premièrement d'Alemagne; et furent gens qui faisoient pénitances publikes et se batoient d'escorgies à bourdons et aguillons de fier, tant qu'ils desciroient leurs dos et leurs espaules, et chantoient cançons moult piteuses de la nativité et souffrance Nostre-Seigneur; et ne pooient par leur ordenance jésir que une nuit en une bonne ville, et se partoient d'une ville par compagnie tant dou plus que dou mains, et aloient ensi par le pays faisant leur penitance XXXIII jours et demi, otant que Jhésu-Cris alla par terre d'ans, et puis retournoient en leurs biens. Si fut ceste cose commencié par grant humilité et pour pryer à Nostre Signeur qu'il volsist refraindre son ire et cesser ses verges; car en ce temps couroit par tout le monde généralement une maladie que on clame épydimie, dont bien la tierce partie du monde morut; et furent faites par ces pénitances plusieurs belles pais de mors d'ommes, où en devant on ne pooit estre venu par moyens ne aultrement.

Si ne dura point ceste cose lonch terme; car li Eglise ala au devant, et n'en entra onques nul au royaume de France, car li rois le desfendi, par le inhibition et correction dou pape, qui point ne volt approuver que ceste chose fus de vaille à l'âme, pour plusieurs grans articles et raisons que il mist, desquels je me passerai assés briefment. Et furent tout le bénéficyet et tout clerch, qui esté y avoient, escumenyet, et en convint les pluiseurs aler en court de Romme, pour yaus purgier et faire absoue.

En ce temps furent généralement par tout le monde pris li Juis, et ars, et acquis li avoirs as signeurs desous qui il demoroient, et excepté en Avignon et en la terre de l'Eglise, desous les clés dou pape. Chil poire Juis, qui ensi escaciet estoient, quand il pooient venir jusques à là, n'avoient garde de morts. Et avoient les Juis sorti bien C ans en devant que, quant une manière de gens apparoient au monde qui venir devoient, qui porteroient flaiaus de fier, ensi le bailloit leurs sors, ils seroient tout détruit; et ceste exposition leur fu eclarcie, quand li dessus dit penitenciers allèrent yaus batant, ensi que dessus est dit.

Quatrième rédaction. En l'an de grâce Nostre-Signeur mille C C C. XLIX alèrent li penant, et issirent premièrement d'Alemagne, et furent hommes, liquel faisoient pénitances publiques, et se batoient d'escorgies à neus durs de quir farsis de petites pointelettes de fier, et se faisoient li auqun entre deus espaules sanier moult vilainnement, et auqunes soies femmes avoient drapelès apparilliés et requelloient ce sanc et le metoient à lors ieuls et disoient que c'estoit sanc de miracle, et chantoient, en faisant lors penitances, cançons moult piteuses de la nativité Nostre-Signeur et de sa sainte souffrance; et fu emprise ceste penitance à faire pour faire pryère à Dieu pour cesser la mortalité, car en ce temps de la mort et boie et épidemie, les gens moraient soudainement; et morurent bien en ce temps, par univers monde, la tierce partie dou peuple, qui pour lors resgnoient; et ces penans, desquels je parloie maintenant, aloient de ville en ville et de chité en chité par compagnies, et portoient sus lors chief

lors capiaus de feutre, casqune compagnie de une colour, et ne devoient par droit estatut et ordenance dormir en une ville que une nuit, et avoient terme d'aler trente trois jours et demi, [otant que] ala d'ans Jhesu Cris par terre, ensí que les Saintes Escriptures temongnent, et adonc alèrent casqune compagnie trente trois jours et demi; il rentroient en ès villes et chités ou chastiaus, dont il estoient issu, et ne despendoient point fuisson dou lour sus lors journées faisans, car les bonnes gens de villes et chités où il s'embatoient, les prioient de disner et de souper ; et ne gisoient que sus estrain, se force de maladie ne lor faisoit faire ; et quant il entroient dedens la maison des gens, là ou il devoient disner ou souper, il se mettoient en genouls devant le suel par humelité et disoient trois fois la Patre-Nostre et Ave Maria, et ensi et en tel estat quant il s'en départoient. Moult de belles paix se fissent, les penans allant entre les hommes, tant que de cas d'occisions,liquel estoient avenu et desquels cas en devant on ne pooit venir à paix,mais par le moyen de l'afaire des penans, on en venait à paix. En lors ordenances avoit pluisseurs coses assez raisonables et traitables et là où nature humaine s'enclinoit que de l'aler ou voiage, de faire la penitance; mais point n'entrèrent ens ou roiaulme de France, car papes Innocens, qui pour ce temps resgnoit et qui en Avignon se tenoit, et li cardinal considérèrent cel afaire et alèrent au devant trop fort, et proposèrent à l'encontre de ces penans, que pénitance publique et prise de li-meismes n'estoit pas licite ne raisonnable ; et furent esquememyet de lor fait, et par especial le clergiet, qui avoecques euls estoit et sa compagnie, et en furent pluisseur curet, chanonne et capelain, qui lor oppinion tenoient, privet de lor bénéfice; et qui absolution voloit avoir, il le convenoit aler quérir en Avignon. Si se dégasta ceste ordenance et ala toute à nient, quant on vei que li papes et li rois de France lor estoient contraires et rebelles, et ne passèrent point oultre Hainnau; car, se il fuissent alé à Cambrai ou à Saint-Quentin, on leur euist clos au-devant les portes.

Si tretos que ces penans aparurent et que les nouvelles en vinrent, li seyste (*secte*) des Juis considérèrent et imaginèrent lors destructions, et avoient sorti plus de deux cens ans au devant et dit par figure : « Il doivent venir chevaliers, qui porteront mailles de fer et seront moult cruels; mais il n'auront point de chief, et ne s'estenderont point lors poissanches ne lors œuvres hors de l'empire d'Alemagne ; mais quant il seront venu, nous serons tous destruis. » Lors sors chievirent, car voirement furent en che temps tous les Juis destruis, et plus en un païs que en aultre, car li popes, li rois d'Espagne, li rois d'Aragon et li rois de Navare en requellièrent grant fuisson et les tinrent à trève desous euls.

Jehan Froissart, *Chroniques*, uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, deel V, blz. 274-277.

80 (197[11]).

1349-1350, Vlaanderen. Uittreksel uit eene vijftiendeeuwsche Vlaamsche kronijk over de Geeselaars en hunne onderdrukking. — Uit Duitschland kwamen zij over Brabant naar Vlaanderen, waar

hun voorbeeld alom gevolgd werd onder aanmoediging der bedelmonniken en Lollarden. Zij kwamen op tegen kerkelijke gebruiken en verkondigden kettersche leerstelsels. Veel misdadigers sloten zich bij hen aan om vergiffenis hunner zonden te bekomen en met de hoop aan de pest te ontsnappen. De paus verbood deze gevaarlijke secte en liet de priesters en monniken, die de Geeselaars bijgevallen waren, straffen. Sterrekundigen hadden al die beroerten voorspeld.

De Flagellatoribus.

Anno Domini MCCCXLIX, circa initium mensis Junii, pullularunt quidam cruce signati ante et retro, qui se ipsos flagellabant nudati coram populo; veneruntque de confinibus Alemanniae et Brabantiae. Et ingressi Flandriam per singulas villas incedebant se ipsos flagellando, et quam plurimi Flandrenses sequebantur eos et ritum eorum. Et hos Flagellatores fovebant mendicantes fratres, qui se sociabant eis, hoc est Lollardi, et fingebant miracula per eos facta, quae populo mendacia dicebant, et in ambone sicut quaestarii annuntiabant et praedicabant, propter commodum et temporale lucrum. Illi vero mentiebantur novam legem sibi missam de superius, in qua haereses erant inscriptae, videlicet quod qui feriam sextam non jejunabant, damnati erant, quod falsum est. Et ipsi in ecclesiis existentes non faciebant reverentiam ad elevationem corporis Christi nec calicis in missa, quia nec pileum nec capucium amovebant nec flectendo genua idem corpus sanctissimum adorabant. In lectione similiter sancti Evangelii, dum solemniter legebatur in ecclesia, nec pileum nec capucium amovebant. Dicebant, quod si XXXIII vicibus, hoc est diebus, cum dimidio die hanc poenitentiam facere poterant, omnium peccatorum suorum indulgentiam obtinebant.

Propter quod sociabant se eis utriusque sexus homines, videlicet et mulierum se flagellantium et innumerabilis multitudo virorum, qui se scientes enormium et horribilium sarcina oneratos delictorum, credebant dictam peragendo poenitentiam se fore universaliter a praedictis omnibus absolutos; item quod de pestilentia epidemiae mori non poterant, qui hanc poenitentiam adimplebant; sed mentita est iniquitas sua sibi, quia multi ex eis mortui sunt ex praedicta pestilentia, et continue plus caeteris moriebantur: quae tunc mortalitas tempore tripudiatorum in Flandria plus desaevit. Nec est credibile, quod qui mala ablata non restituunt et injurias irrogatas proximis non emendant, adulteri, proditores, latrones, fures et consimiles, quod qui tales per voluntarias poenitentias, quas sibi sine auctoritate ecclesiae assument, per hoc debeant liberari quoad Deum et a talibus absolvi, nisi prius restituant et omnia forefacta in longo et in lato secundum quod poterunt, emendent.

De condemnatione Flagellatorum.

Cum ergo secta mala et detestanda atque ritus eorum cum nefandis ceremoniis ad notitiam summi pontificis devenisset, statim de consilio fratrum hanc sectam tanquam superstitiosam et puritati legis christianae contrariam condemnavit, et ipsos Flagellatores, si non poeniterent et desisterent ab

inchoato errore, praecepit sententiae excommunicationis vinculo innodari. Omnes presbyteros atque clericos, cujuscumque status vel conditionis et ordinis existerent, qui dictis Flagellatoribus praebuere ducatum ac ipsis adhaeserunt et superstitioni sive adinventionibus suis, praecepit carceri mancipari per locorum ordinarios, invocato ad hoc, si necesse fuerit, auxilio brachii secularis, donec ab ipso super hoc reciperent aliud in mandatis.

Per istud modo evanuit et defecit ritus et superstitiosa adinventio dictorum Flagellatorum, quae per Dei gratiam de caetero inter christianos non resurget.

Praenosticaverant quidam astronomi, quod conjunctiones illae planetarum, quae fuerant anno Dominicae incarnationis MCCCXLV in mense Februarii, significabant apparitiones prophetarum et immutationes sectarum guerrasque diu duraturas inter reges et principes in aliquibus regionibus, quae jam omnia vidimus evenisse.

Chronicon comitum Flandrensium, uitgegeven door De Smet,
Corpus chronicorum Flandriae, deel I, blz. 226 en 227 (1837).

81 (197[12]).

1349, Juni, — 1350, Brabant. Uittreksel uit een handschrift der 15de eeuw over de Geeselaars, hunne handelingen en de onderdrukking hunner secte.

Item int jaer xiij^c^ xlix, int beginsel van wedemaent, doen regneerde eene secte van lieden gheheeten Crucebroeders, die hadden een cruce voren ende achtre ; ende quamen huut hooghe Almaengen te Brabant waert treckende ; ende achter die secte was treckende alle manieren van gheraepten volcxkine. Ende zij ontcleedden hem voor de lieden, ende zij sloughen hem zelven metten gheselen over de scoudren, dat zij zepen vanden bloede. Ende hemlieden volchden lodders, putiers, dieven, loddighen mordenaers. Ende zij hilden vele pointen van onghelovicheden ; want zij anbeden niet dat heleghe sacrament, als ment sacreirde ende uphief in de heleghe messe, noch zij en bewijsden gheene werdichede den priesters. Ende zeyden ooc, dat zij xxx daghen dese penitencie ghedaen hadden, zoo hadden zij verdient verlatenesse ende quijtsceldinghe van allen zonden ende pine der zonden ; huten welke alle, die quaed waren, achtervolchden hem ; ende de paeus dede dese voorseide secte te niete.

Sommighe meesters in astronomyen die voorspraken dat in den jare xiij^c^xlvj, als dat binnen vj jaren zouden ghevallen vele oorloghen, vele wijghen, vele contrarye zaken skerstins ghelove ende dyverschen ghescillen, de heeren jeghen tghemeente, daer vele bloetsturtinghen of rijsen zouden, ende vele vremde secten zouden dan up rijsen ; ende dat viel al waer, want doe beghonsten Lollaerden, Zwesters ende Zuster Luten ende andere Broederkins van ghelijcker secte, ende doe quamen die Gheeselaers, die Crucebroeders voorseit.

In den jaere xiij^c^ l, doen was groot oflaet te Roome, ende groote menichte van volcke ghinghen te Roome omme te vercrijghene *a pena culpa* ; want het was wel van nooden, want menich mensche was verwaten ende in spaeus ban

omme de dyveerssche oorloghen ende omme de Lollaers ende Cruusbroeders, diese ghevoed hadden ende met hemlieden gheconverseert hadden.

Handschrift der 15de eeuw der Stadsbibliotheek van Brugge, nr 437 in den *Catalogue des manuscrits* (1859) en bevattende eene kronijk loopende van 613 tot 1478, reeds aangehaald in de *Rekeningen der stad Gent*, tijdvak van Jacob van Artevelde 1336-1349, deel IV (uitgegeven door N. de Pauw), blz. 39 en 40 (ter pers). — Hier vinden wij nogmaals de « monachae quaedam nouae, quas *Lutas* ea appellabat aetas » van Meyerus en de *Zuster Lute* van het schimpliedje der 14de eeuw, die wij in *Corpus* I (stuk nr 201, blz. 198) hebben aangetroffen. — Een schier gelijkluidend bericht is te vinden in Jan van Dixmude's *Dits de Cronike*, enz., uitgegeven door J. J. Lambin, blz. 239, 240 (1839).

82 (197[13]).

1349, Brabant en de Nederlanden. Uittreksel uit de *Excellente Cronike van Brabant* over het ontstaan, de verspreiding en de verdwijning van de secte der Geeselaars in onze gewesten. — Deze ontstond naar aanleiding van eene pest, die het land ontvolkte. Daarop volgt de beschrijving van den ganschen handel en wandel der Geeselaars.

Van den Geselbroeders.

Int jaer M. CCC. xlix. heeft God van hemelrijk alle die werelt gecastijt mit een grote sware pestilencie, dat de helft van allen menschen nauwelijc te lijve ghebleven en is, also datter vele steden, dorpen ende sloten leech ende onbewoent bleven staen. Door dese grote sware plage ende sterfte zijn in veel plaetsen opghestaen sonder eenige auctoriteyt oft ontheyt vanden paus oft der heyliger kercken eenige menschen aennemende een openbaer penitencie, die ghenoemt waren die gheselbroeders. Dese deden voor hem dragen dat heylige cruys ende ghingen also met crucen ende met vanen tweemael dages in dye kercke, ende maecten hem daar al naect, bedeckende haer schamelheden met eenen linden doeck, ende sloeghen hem selven ende bisonder op die scouderen met scerpen gheesselen, dair knopen ende cleyne yseren nagelkens in ghehecht waren, so seer ende wredelic dat dat bloet tot elcken slage daer wt ghelopen quam, ende al slaende songen si met deerlike stemmen screyende ende suchtende : Slaet v seer door Christus eer, door God so laet die sonden meer. Ende nemmer meer en sliepen si den eenen nacht daer si den anderen hadden gheslapen, ende nye en conde men vernemen van wien dese secte ende vergaderinge eerst begonnen was ende van waen si quamen. Ende met dusdaniger penitencie ghingen si van dene stede totter andere ende van dene plaetse ende dorpe totter ander omtrent xl. dagen lanck. Ende veel lieden dit siende werden beroert met medelijden ende ghingen mede ende deden als dandere. Ende voldoende hair penitencie van xl. dagen gingen si

weder thuys, ende sommige begonnen weder van nieuwes ende volbrochten haer penitencie. Ende wt deser secten quamen ooc veele goeder dingen, als quijtsceldinge van dootslagen, van haet ende nijt ende viantschap, wederkeeringe van onrechtvaerdich goets, etc. Ende in desen gheselschappe quamen veele diversche personen, bisschoppen, prelaten, priesteren ende andere gheestelijcke ende waerlike vrouwen ende mannen personen. Men woude seggen, dat si eerst quamen wt hooch Duytslant ende doe in neder Duytslant ende soevoort in Vranerijke. Die paeus Clemens die seste, voorsiende dat wt dese vergaderinghe ende secte een quader comen mochte, heeft dese openbaer penitencie ende secte op die pene vanden ban ende der eewiger maledictie verboden die niet meer te doen. Ende met desen is die vergaderinge der menschen af ghestelt gheweest.

Die excellente Cronike van Brabant (1530), fol. CC. 4.

83 (197[14]).

1349 (verkeerdelijk op 1312), Vollenhove in Overijssel. Aanteekening uit den zestiendeeuwschen kronijkschrijver Arent toe Boecop over het verschijnen van Geeselaars aldaar.

Int iaer 1312 (*lees* : 1349 ?) was dat lant van Vollenhoe noch seer onbewont, dan daer was noch voelle bosses ende schonne jacht. Doe sinnen daer in 't lant een versamelinghe van vollick gheeoemen, dye men nyet en woste waer sye henne quamen; ende droeghen crussen voer en acter, ende sloghen hem seliven op sommighe tyden und songhen : Doet Godes wordt, laet u sonden.

Kronijk van Arent toe Boecop, uitgegeven in het *Codex diplomaticus Neerlandicus* van het Historisch Genootschap te Utrecht, 2[de] serie, deel V, blz. 235 (1860). — De kronijk teekent verder aan, dat die Geeselaars zich te Giethoorn bij Vollenhove vestigden en van den Utrechtschen bisschop groote voorrechten bekwamen. Moll beschouwt te recht dit bericht over de Geeselaars als « eene onzekere overlevering ». (*Kerkgeschiedenis*, deel II, 3[de] stuk, blz. 78.) — Zie ook in den *Overijsselschen Almanak voor oudheid en letteren* (tweede jaargang voor 1837, blz. 69; Deventer 1836) het stuk van F. A. Ebbinge Wubben, getiteld *Geschiedkundige herinneringen van Giethoorn*, waar men het bericht van Arent toe Boecop aantreft, verwerkt in eene « onuitgegevene *Historie van Overijssel* » door Nagge, waar een uittreksel van medegedeeld wordt. — Reeds vroeger werd de aanteekening van Arent toe Boecop (die als *Boecopius* wordt geciteerd) besproken in van Heussen en van Rijn, *Kerkelijke Historie en Outheden der zeven vereenigde Nederlanden*, deel VI, blz. 567-570 (Leiden, 1716) met eene lange uitweiding over de Geeselaars buiten de Nederlanden.

84 (198bis).

1349, Juni, Gent. Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over de Geeselaars aldaar. — Zij werden door zeer verdachte lieden vergezeld en namen eene verdachte houding tegenover de Kerk aan.

Item, in dit jaer quam eene secte van cruusbroers te Ghent in wedemaent, ende droughen een cruse achter ende vooren, ende zy quamen uut Almaengen. Zij ontcleeden hemlieden up strate al naect ende gheeselden hemlieden zelven op haere scauderen met gheselen tot den bloede. Ende hemlieden volchden alle manieren van bouven, pocytiers, dieven, roovers, vrauwen van den lichten levene; ende zy hilden vele ongheloovichede: sy en knielden voor thelich sacrament niet, als ment ophief, noch en staken haere capproenen vanden hoofde niet ter evangelie; ende hielden zoo wie xxx daeghen dese penitentie dede, hy hadde pardon van alle sonden, quyte ende aflaet, dat men heet *a pena et culpa;* maer endelic zy waren van den paus verwaet ende te nieuten ghedaen.

Memorieboek der stad Ghent, deel I, blz. 67, 68. — Dit is nagenoeg hetzelfde als het uittreksel uit de vijftiendeeuwsche *Kronijk van Vlaenderen*, in *Corpus I*, nr 198, blz. 196.

85 (198ter).

1349, Ieperen. Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over de Geeselaars aldaar.

Item, dese Geeseleers sijn gheeommen te Ypere, op eenen rijckxdach sijnder veel honderde gheeommen ende hebben groote geestelijcheyt uytghegeven, alsoo dat se die borghers te gaste genoot hebben. Het was eenen wederdoopers aert gheweest; daerom werdet oock verboden.

Memorieboek der stad Ghent, deel I, blz. 68. — Over de Geeselaars te Brussel leest men, in eene Brabantsche kronijk (uitg. door Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, blz. 51): « Item, doen men screef MCCCXLIX, doen gingen de geeseleren te Bruesel. »

86 (199bis).

1349-1350, Nederlanden. Lied der Nederlandschsprekende Geeselaars, door hen onder hunne godsdienstige oefeningen in koor gezongen.

Sve siner sele wille pleghen
de sal gelden vnde weder geuen ;
so wert siner sele roed :
des help ons leue Herre goed.
Nu tretet here, we botsen wille ;
vle wi is de heisen helle :
Lucifer is en bose geselle ;
sven her hauet,
mit peke he im lauet.
Dacz vle we, ef wir hauen sin.
Des help vns Maria Koninghin,
das wir dines Kindes hulde win.
Jesus Christ de wart gevanghen,
an een cruce wart he gehanghen ;
dat cruce wart des blodes rod.
Wir klaghen sin marter vnd sin dod.
» Sunder, warmide wilt du mi lonen ?
Dre negele vnd en dornet crone,
das cruce vrone en sper en stich,
sunder, dacz leyd ich dor dich.
Was wilt u nu liden dor mich ? »
So rope wir, Herre, mit luden done :
vnsen denst den nem to lone ;
behode vns vor der helle nod ;
des bidde wi dich dor dinen sod.
Dor God vorgete wi vnse blod ;
dat is vns tho den sunden gut.
Maria, muter Konighinne,
dor dines leuen Kindes minne,
al vnse nod si dir gheklaghet ;
des help vns, moter, reyne maghet.
De erde beuet, och kleuen de steyne.
Leue hereze, du solt weyne.
Wir wenen trene mit den oghen
vnde hebben des so guden louen
mit vnsen sinnen vnde mit herezen.
Dor ons leyd Crist vil mannighe smerezen.
Nu slaed ir sere
dor Cristus ere ;
dor God nu latet de sunde varen.
So wil sich God over vns enbarmen.
Maria stund in groezen noden,
do se ere leue Kint sa doden,
en svert dor ire sele snet.
Sunder, dat la di wesen led.
In korter vrist
God tornich ist.
Jesus wart gelauet mit gallen ;

des sole wi an en cruce vallen ;
erheuet uch mit uwen armen,
dat sic God over vns enbarme.
Jesus, dorch dine namen dry,
nu make vns hier van sunde vry.
Jesus, dor dine wunden rod,
behod vns von den gehen dod.
Dat he sende sinen geist
vnd vns das korcelike leist.
De vrowe vnd de man ir e tobreken ;
dat wil God seluen an en wreken.
Sveuel, pik vnd och de galle,
dat gucet de duuel in se alle :
vorwar sint se des duuels spot ;
dorvor behode vns Herre God.
De e de ist en reyne leuen ;
de had vns God seluen gheuen.
Ich rade och vrowen vnde mannen :
dor God gy solen houard annen ;
des biddet vch de arme sele.
Dorch God nu latet houard mere,
dorch God nu latet houard varen.
So wil sich God ouer vns erbarmen.
Cristus rep in hemelrike
sinen engelen al gelike :
» De cristenheid wil mi entwicken ;
des wil [ich] lan och se vorgaen. »
Maria bat ire Kind al so sere :
» Leue Kint, la se di boten ;
dat wil ich sceppen, dat se moten
bekeren sich ;
des bidde ich dich. » —
Gi logenere,
gi meynen ed sverere,
gi biechten reyne vnd lan de sunden vch ruwen;
so wil sich God in vch vornuwen.
O we, du arme wokerere,
die krumfest en lod vp en punt ;
dat senket di an der helle grunt.
Ir morder vnd ir straten rovere,
ir sint dem leuen Gode vnmere ;
ir ne wilt vch ouer nemende barmen ;
des sin gy eweliken vorloren.
Were dusse bote nicht geworden,
de cristenheid wer gar vorsvunden ;
de leyde duuel had se gebunden.
Maria had lost vnsen bant.
Sunder, ich saghe di leue mere :

sante Peter is portenere ;
wende dich an en, he letset dich in ;
hi brenget dich vor de Koninghin.
Leue heire sante Michahel,
du bist ein plegher aller sel ;
behode vns vor der helle nod ;
dat do dor dines sceppers dod.

Naar een handschrift, gevonden in de omstreken van Osnabrück, uitgegeven door Dr H. P. Massmann, *Erläuterungen zum Wessobrunner Gebete* (Berlijn, 1824) en daarna door Dr E. G. Forstemann, *Die christlichen Geisslergesellschaften* (Halle, 1828), blz. 270-276. — De cursief gedrukte regels alleen waren door de vijftiendeeuwsche kronijken van Beka en Jan van Leyden tot ons gekomen. (Zie *Corpus* I, blz. 197). — In eene recensie over Massmann's werk, verschenen in de *Krit. Bibl. für das Schul- und Unterrichtswesen* in 1825 (deel I, blz 549 en volg.) wordt betoond, dat het lied niet « sassisch » is, zooals Massmann dacht, maar « mittelniederländisch aus der Gegend von Overijssel und » Geldern. » — Brokstukken van het Hoogduitsch lied der Overrijnsche Geeselaars in 1260 en in 1349 zijn ons bewaard gebleven in de kronijk van Pultawa (1025-1382) en in de veertiendeeuwsche kronijken van Fritsche Klosener van Straatsburg (tot 1362) en van zijnen vervolger Jacob van Königshofen, alsook in de veertiendeeuwsche kronijk van Johan zu Limburg. De uittreksels vindt men deels bij Förstemann (blz. 74—76 en 255—266), deels bij Hoffmann von Fallersleben, *Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit* (3e uitgave, 1861 ; blz. 132—145). Uit de vergelijking blijkt, dat ons Nederlandsch lied juist hetzelfde is al het Duitsche, dat ouder is. De Geeselaars onzer gewesten konden het Hoogduitsche lied, dat zij uit den mond der eerst aankomende Duitschsprekende Rijnlandsche benden hoorden, gemakkelijk woord voor woord in hunne taal overzetten. — Zie ons werk, *Onze historische volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw*, blz. 24-29.

87 (199ter).

1349-1350, Nederlanden. Lied der Waalsche Geeselaars, door hen onder hunne godsdienstige oefeningen gezongen.

Ave, regina, pure et gente,
Très haulte, *ave, maris stella*,
Ave, précieuse jovante,
Lune où Dieux s'esconsa.

Ave, saincte glorieuse ente,
Ave tu, plena gracia ;
Faictes finer, rose excellente,
Le mortuaire qui ores va.

O créeresse de créature,
Qui oncques ne fustes créez,
Défendez-nous de grief morsure,
Sire Dieux, et vous afrenez.

Hée ! doulce royaulx vierge et pure,
Priez que pour nous soit pitez.
. . . .

Que cest mortuaire soit destournée,
Et Saint Esperit voist régnant
En nos cuers par humble pensée ;
Car d'ayde avons mestier grant.

Se ne fust la vierge Marie,
Le siècle fust piéça perdus ;
Batons nos chars plaines d'envie,
Batons d'orgueil de plus en plus.

Pour paresse et pour gloutonnie
Et pour ire, qui het vertus,
Pour avarice et lecherie
Et pour tous péchiez deceus.

Enfin de nostre pénitance
Nous fault à genoulx revenir ;
Tous mourrons ; c'est la remembrance
Qui nous fait tierce fois chéir.

Jhésu, ainsi comme devant
Relevons-nous la tierce fois,
Et loons Dieu à nuz genoulx ;
Jointes mains tenons l'escourgie.
Cremons Dieu, aions les cuers doulx
Et chantons à la départie
Grace Dieu, car elle est en nous.
Prions pour l'umaine lignie ;
Baisons la terre, levons-nous.

Nationale Bibliotheek van Parijs, *Ancien fonds Colbert HS. nr 8298*[3] ; uitgegeven door Kervyn, *Histoire de Flandre* (eerste uitgave, 1847), deel III, blz. 354, 355. — Hierboven hebben wij gezien hoe een tijdgenoot, kanunnik Jean le Bel, van de Luiksche boetelingen getuigt, dat zij, na het eerste bezoek der Duitsche Geeselaars in hunne stad, hun voorbeeld volgden en hunne liederen in 't Fransch vertaalden : « Sique aucuns compaignons de Liège aprirent leurs » manières et mirent en rommant leurs chansons ».

88 (202bis).

1349, October 24, Avignon. Bul van Clemens VI als gericht tot den bisschop van Kamerijk, waarbij hij de secte der Geeselaars veroordeelt.

Clemens episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri episcopo Cameracensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter sollicitudines innumeras, enz. (Zie den tekst in *Corpus* I, nr 202, blz. 199-201, met zeer lichte varianten.)

Contrarium facientes per censuram ecclesiasticam cohercendo necnon et eos, in quos temporalem jurisdictionem habes, per penas temporales, de quibus expedire videris, postposita appellatione, compellas.

Datum Avenione, viijo kalendas Novembris, pontificatus nostri anno viijo.

Breve chronicon Flandriae clerici anonymi, bij De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel III, blz. 23-26. — In ons *Corpus Inq. Neerl.* (deel I, blz. 199-201) hebben wij eene bul van Clemens VI tegen de Geeselaars (19 October 1349) opgenomen, gericht tot de aartsbisschoppen en hunne suffraganen ; de paus zegt er, dat hij, om tijd te winnen, het stuk alleen aan de primaten zendt, hen verzoekende een afschrift aan elken hunner suffraganen te laten geworden. Zij is bijna dezelfde als onze bul gericht tot den bisschop van Kamerijk (24 October 1349) ; doch de drie laatste paragrafen der bul aan de aartsbisschoppen ontbreken hier, namelijk die waarin gehandeld wordt over het straffen der geestelijken, die met de Geeselaars gezondigd hebben, over het toelaten der boetvaardigheid buiten alle kettersche vormen en over het zenden van een afschrift der bul, door de aartsbisschoppen aan al hune suffraganen — Onder den datum van 20 October 1349 werd deze bul door den paus ook gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen (van Luik, Utrecht, enz.) Zie Brom, *Bullarium Trajectense*, deel II, blz. 20.

89 (202ter).

1351, Maart 28, Doornik. Laatste afkondiging der verordeningen van den magistraat tegen de Geeselaars.

Le lundy, xxviije jour dou mois de march, l'an m. ccc. et l., fut renouvellée et publiée li ordenance faite autrefois sur les penanchiers, et sur le fait de le penance en le manière com en cest papier et livre est par devant contenut.

Stadsarchief te Doornik, *Reg. aux publicacions nr 336*, fol. 23 verso. — Zie hierboven het stuk Nr 63, blz. 122.

90 (206bis).

1354, Februari 25, Gent. Uittreksel uit het gelijktijdig *Zoendinc-bouc* der schepenen over opgelegde bedevaarten, waaronder eene aan Margaretha Smoenx bevolen, omdat zij een kettersch geschrift ter lezing had gegeven.

Ute ghegheven in Groetvastenavonde.

Mergriete Smoenx ehoude sal doen hare peregrimage te Coelne ten drien coninghen, omne dat sie eenen leebouuc dede lesen, dwelke es jeghen tgheloeve van der heeleghcr kerken, op Liesbettens Lants met haren onrechte. Voert sal Hughe Latte doen syne peregrimage sente Loedewyx te Maersaelgen over dmesgrip dat hy mesgrep up Mergrieten Smoenx voerseit; ende alse hy danen commen sal syn, so sal hy purren binnen eenre maend ende doen syne peregrimage tOnser Vrouwen te Reghensborch upte Dunauwe over dmesgrip dat hy mesgrep up Mergrieten Smoenx de dochtere. Voert sal Jan van Heckerghem of Vermysoyen doen syne peregrimage tsente Wouters ter Ponthoysen ende Jans broedere Gherolf sente Moers by Parys, over dat sy Hughen Latten jaechden ende ute rypen; ende hier mede, etc.

Stadsarchief van Gent, *Zoendinc-bouc 1353-1354*, fol. 255.

91 (206ter).

1355, Mei 13, Utrecht. Uittreksel uit de synodale statuten van Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, die op straf van den kerkelijken ban aan zijne geestelijkheid verbiedt dooden te begraven met den hoed, de roede of het kleed der Geeselaars.

Item inhibemus sub pena excommunicationis omnibus presbyteris nobis subditis, ne cadavera mortuorum cum pilleo, baculo vel alio habitu Flagellatorum ecclesiasticae tradant sepulturae, vobis insinuamus et praecipimus in virtute sanctae obedientiae fideliter observari.

Van Heussen en van Rijn, *Batavia sacra*, deel I, blz. 195.

92 (206[4]).

1355, September 3, Doornik. Veroordeeling tot eenjarige gevangenschap en levenslange verbanning uitgesproken door Philips Arboisius, bisschop van Doornik, tegen Jacob Clerici. — Deze had staande gehouden, dat de heiligen voor de menschen noch willen noch kunnen bidden en was daarom in den bisschoppelijken kerker

gevangen gezet. In tegenwoordigheid van broeder Livinus de Sancto Petro, plaatsvervanger van den inquisiteur in het Doorniksch bisdom, werd tegen den schuldige een geding ingespannen. Na den raad van veel god- en rechtsgeleerden ingewonnen te hebben werd het vonnis tegen Jacob Clerici uitgesproken : Daar hij zijne ketterij afgezworen heeft en zich met de Kerk wenscht te verzoenen, wordt hij verwezen tot eene gevangenschap van één jaar in den bisschoppelijken kerker en tot de verbanning uit het bisdom Doornik, op straf van levenslange gevangenis.

Sentencia contra Jacobum Clerici pro suspicione heresis.

Universis presentes litteras inspecturis Philippus, Dei gracia Tornacensis episcopus, salutem in Domino.

Noveritis, quod, cum nos Jacobum Clerici in nostra detenuimus prisonia mancipatum suspectum de heresi pro eo quod sibi imponebatur, quod pertinaciter et assertive dixerat et tenuerat, quod sancti non volunt nec possunt orare pro nobis, processimusque contra eum super premissis prout jura volunt, presente venerabili et religioso viro fratre Livino de Sancto Petro, locumtenente inquisitoris heretice pravitatis in nostris civitate et dyocesi, omnibus rite actis ac plurium religiosorum et jurisperitorum communicato consilio, contra ipsum Jacobum nostram sententiam diffinitivam proferimus in hunc modum :

Quia te, Jacobum Clerici, per probationes legitimas invenimus hereticum, asserendo quod sancti non possunt nec volunt orare pro nobis ; nunc saniori usus consilio vis ad unitatem Ecclesie, prout asseris, corde bono et fide non ficta redire. Ideo te, in primis abjurata omni heretica pravitate, secundum formam Ecclesie, ab excommunicationis vinculis(1) quibus tenebaris astrictus, absolvimus, si tamen ad eam redieris ex corde et injungenda (2) mandata servaveris. Et quia in Deum et sanctam Ecclesiam modo predicto temere deliquisti, ideo a civitate et diocesi Tornacensibus sub pena perpetui carceris te perpetuo bannimus et ad peragendam penitentiam condignam in carcerem nostrum(3) te detradi volumus et precipimus te ibidem per unum annum morari, salva nobis et retenta potestate omnia et singula supradicta mitigandi quotienscunque nobis visum fuerit expedire.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum.

Datum et actum Tornaci, die iij[a] mensis Septembris, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto.

Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. I (Man. 54), fol. 108.

---

(1) Verkeerd staat geschreven : *vinculo*. — (2) Verkeerd staat geschreven : *injungendatur*. — (3) Verkeerd staat geschreven : *nostram*.

93 (223bis).

1374, Aken, Keulen, Maastricht en Luik. Uittreksel uit de kronijk van Jan van Leijden (15de eeuw) over de Dansers aldaar.

De peste et chorizantibus.

Anno etiam eodem [1374] miranda et inaudita calamitas Aquisgrani et Coloniae ac in aliis civitatibus circa Rhenum orta est. Surrexerunt chorizantes quidam, homines promiscui sexus viri scilicet et mulieres, sic a saltationibus suis nominati, qui more chorizantium saltabant et tandem quasi amentes cadebant in terram.

Hi enim primo venerunt Aquisgrani ad dedicationem ecclesiae Dominae nostrae, ubi saltabant ante altare, aliqui usque ad altaris altitudinem. Deinde super sedes residentes et hos saltus et casus sic per longum tempus continuaverunt, ita quod quidam crepentes defecerunt, quidam etiam circa ventrem mappis destricti ne creperent cingebantur. Veneruntque ad Trajectum superius et Leodium ac alias civitates, et capitibus suis denudatis serta quaedam ferebant et saltabant, saepius se ipsos animando dicentes: *Frijsch, Frijsch.* Et nihil aliud addendo ibant autem ad ecclesias ante altaria et ante imagines beatae Mariae Virginis sic ibidem chorizantes, et multi ac multae eosdem aspicientes associebantur et eadem passione statim aggravabantur.

Tandem a sapientibus compertum est, quod hi a daemonibus erant obsessi aut arrepti, et multi ex eis per exorcistos cum jurationibus et orationibus ac Evangelio S. Joannis, circiter tria milia in diversis locis, aliqui levius et aliqui difficilius fuerunt sanati, et sic postea illa plaga defecit. Quando autem daemon ascendebat in ipsorum cruribus, tunc non poterant se a saltu continere. Dum vero in ventrem veniebat, dire torquebantur et horribilem tum aspectum habebant. Aliquando unus aut una illorum super scapulas alterius ascendit et se in aëre mirabilia videre dixit.

Multi tales summo mane ante festum omnium sanctorum simul congregati in consilio suo decreverunt, quod in die omnium sanctorum omnes pariter ad ecclesiam sancti Lamberti in Leodio convenirent et tunc omnes presbyteros ibidem occiderent.

Sed Deus omnia suaviter disponens hoc impedivit. Unus etiam daemon illorum adjuratus ut diceret cur talium pauperum et non divitum aut presbyterorum corpora intrassent, respondit: Clerici et presbyteri dicunt quotidie tot sancta et pulchra verba in quotidianis horis nobis contraria et taediosa, quod raro intramus eorum corpora. Sed forte post unum mensem intrassemus corpora divitum et per eos perdidissemus totum clerum.

Joh. a Leydis, *Chronicum Belgicum*, Lib. XXXI, cap. XXVI; uitgegeven door F. Sweertius, *Rerum Belgicarum Annales*, deel I, blz. 299-300; aangehaald door F. in *De Navorscher*, 4de jaargang, blz. 88 (1854).

94 (223[ter]).

1374, Juli-October, Maastricht, Luik, Tongeren, Herstal en naburige plaatsen. Uittreksel uit het *Magnum Chronicum Belgicum* (15[de] eeuw) over het ontstaan, de verspreiding en de verdwijning van de secte der bezetene Dansers in het bisdom Luik. — Deze Dansers werden eerst gezien in Juli 1374 en in de maand September kwamen zij naar Maastricht, Luik, Tongeren, enz. (Daarop volgen ongeveer dezelfde bijzonderheden, die reeds in drie stukken, in *Corpus* I, N[rs] 222 en 223 en hierboven N[r] 93 (223bis) vermeld werden). Ten slotte wordt opgemerkt, dat deze secte gedurende één jaar sterk toenam, maar daarna, na drie of vier jaren, geheel en al verdween.

De chorisantibus.

Item anno Domini MCCCLXXIV, tempore pontificatus venerabilis domini Joannis de Arckel, episcopi Leodiensis, in mense Julio in crastino divisionis Apostolorum visi sunt dansatores scilicet chorisantes, qui postea venerunt Traiectum, Leodium, Tungrim et alia loca istarum partium in mense Septembri. Et coepit haec daemoniaca pestis vexare in dictis locis et circumvicinis masculos et foeminas maxime pauperes et levis opinionis ad magnum omnium terrorem; pauci clericorum vel divitum sunt vexati. Serta in capitibus gestabant circa ventrem, mappa cum baculo se stringebant circa umbilicum, ubi post saltationem cadentes nimium torquebantur, et ne creparentur pedibus conculcabantur, vel contra creporem cum baculo ad mappam duriter se ligabant, vel cum pugno se trudi faciebant, rostra calceorum aliqui clamabant se abhorrere, unde in Leodio fieri tunc vetabantur. Ecclesias chorisando occupabant, et crescebant numerose de mense Septembri et Octobri; processiones fiebant ubique, litaniae et missae speciales. Leodii apud Sanctam Crucem scholaris servitor in vesperis dedicationis coepit ludere cum thuribulo, et post vesperas fortiter saltare, tantus a pluribus ut diceret Pater noster, noluit, et Credo, respondit: « Credo, ait, in diabolum ». Quod videns capellanus, allata stola, coniuravit eum per exorcismum baptizandorum, et statim dixit: « Ecce, inquit, scholaris recedit cum parva toga et calceis rostratis. Dic, tunc inquit, Pater noster et Credo ». At ille utrumque dixit perfecte et curatus est. Apud Harstallium uno mane ante omnium sanctorum, multi eorum ibi congregati consilium habuerunt, ut pariter venientes omnes canonicos, presbyteros et clericos Leodienses occiderent. Canonicus quidam parvae mensae minister Simon in claustro Leodiensi apud capellam Beatae Virginis in Deo confortatus stolam proiecit in collum unius, dicens Evangelium: In principio erat verbum super caput eius, et per hoc fuit liberatus, et pro miraculo statim fuit pulsatum. Apud S. Bartholomæum Leodii praesentibus multis cuidam alio exorcisanti respondit daemon: « Ego exibo libenter ». « Exspecta », inquit presbyter, « volo tibi loqui ». Et postquam aliquos alios curasset, dixit

illi : « Loquere tu personaliter et responde mihi ». Nam solus respondit daemon : « Nos eramus duo, sed socius meus nequior me ante me exivit ; habui tot pati in hoc corpore ; si essem extra, nunquam intrarem corpus christianum ». Cui presbyter : « Quare intrasti corpora talium personarum » ? Respondit : « Clerici et presbyteri dicunt tot pulchra verba et tot orationes, ut non possemus intrare corpora ipsorum. Si adhuc fuisset expectatum per quindenam vel mensem, nos intrassemus corpora divitum et postea principum, et sic per eos destruxissemus clerum ». Et haec fuerunt ibi a multis audita, et postea a multis narrata. Hec pestis infra annum satis invaluit, sed postea per tres aut quatuor annos omnino cessavit.

Magnum Chronicon Belgicum, uitgegeven door Pistorius, *Rerum Germanicarum Scriptores*, deel III, blz. 348-349.

95 (223[4]).

1374, Luik. Uittreksel uit de Latijnsche kronijk van Jan van Stavelot (15de eeuw) over de Dansers.

Anno Domini 1374 de partibus Alemanniae venerunt quidam chorizantes et tripudiantes promiscui sexus tam viri quam mulieres : magnus honor tum clero Leodiensi accesserat, quia Deus per presbyteros Leodienses bonos vel malos dedit remedium contra illam pestem diabolicam inspirando eos et animando contra tantam potestatem daemonum. Itaque veniebant et adducebantur Leodium invasi et obsessi ab immundis spiritibus de diversis et longinquis partibus, et recedebant sani.

Joannes Stabulaus bij Chapeaville, *Gesta pontificum Leodiensium*, deel III, blz. 23.

96 (223[5]).

1374, Vlaanderen. Uittreksel uit de kronijk van Aegidius de Roya (15de eeuw) over de Dansers aldaar.

Anno Domini M.CCCLXXIV. Ianuarii die II. domina comitissa Flandriae Margaretha, ducissa Burgundiae, patre adhuc vivente, Parisiis fidelitatem et homagium fecit imperatori Alemannorum, Carolo IV, regi Boëmiae, de ducatu Burgundiae.

De Dansers wandelden in Vlaenderen als verhoede lieden.

Anno Domini...

Annales Belgici Aegidii de Roya, uitgegeven door F. Sweertius, *Rerum Belgicarum annales*, deel I, blz. 62.

97 (223[6]).

1374, Vlaanderen en Brabant. Uittreksel uit eene Vlaamsche

kronijk (15de eeuw) over de Dansers, die zeer talrijk waren en degenen mishandelden, die hun voorbeeld niet volgen wilden.

Anno MCCCLXXIV venerunt in Flandriam de Rheno et de Brabantia tripudiatores ducentes choreas per totam Flandriam, acsi fuissent insensati, et pertractabant illos satis male nolentes cum eis corrizare.

Chronicon comitum Flandrensium, uitgegeven door De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel I, blz. 233.

98 (223[7]).

1374, Vlaanderen en Brabant. Uittreksel uit de *Chronijcke van Nederlant* (16[de] eeuw) over de Dansers, die in benden van 100 of 150 rondliepen.

Item, MCCCLXXIIIJ, doen gingen die dansers, de welcke quamen in Vlaenderen van den Rijn waert af, ende oijck groote menichte uuyt Brabant. Dewelcke was eene groote schare van luijden, die men hiet die dansers, dewelcke waeren som met C, som met CL persoonen, altegader roepende als dulle, dwase ende sotte luijden.

Chronijcke van Nederlant van den jaere 1027 tot den jare 1525, uitgegeven door Piot, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, blz. 34. — In de *Rymkronyk van Vlaenderen* (De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel IV, blz. 852) leest men nog : « Ende hier naer (d. i. na 1373) quamen vremde gaste | Van oest, die verwoeddelike | Quamen dantsende so gruwelike, | Dat hem de meneghe daer af vervaerde. »

99 (223[8]).

1374, tot October 22, Gent. Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over de Dansers aldaar, die in October verbannen werden.

In dit jaer quamen de dansers te Ghent ende dansten deurgaens wech dach ende nacht sonder eten, drincken oft sonder slapen....

Item, in dit jaer waren ghebannen de dansers, die dach ende nacht duergaende dansten zonder eten oft drincken ofte slapen, den xxij Octobris.

Memorieboek der stad Ghent, deel 1, blz. 98 en 99. — Het voorgebod van 22 October 1374 tegen de Dansers is niet te vinden bij N. de Pauw, *Voorgeboden der stad Gent in de XIV[de] eeuw.*—Marcus van Vaernewyck (*Historie van Belgis* (Antw. 1619), blz. 125) zegt ook : « *Wonderlicke danssen te Gendt.* Wij vinden, dat int Jaer XIII. hondert LXXIII die

danssers te Ghendt quamen, die nacht en dach doorgaende wech dansten sonder eten oft slapen, ende den XIII. Octobris waren die zelve danssers te Ghendt ghebannen vijftich jaren wt den lande ende graefschepe van Vlaenderen op haerlieder hooft te ruijmen binnen sonneschijn naar costuijme. In dien tijd was voorschepen Ghijselbrecht de Grutere filius Ghijselbrechts». (Aangehaald door C. Kramm in *De Navorscher*, 4de jaargang, blz. 107, 1854.) Volgens het *Memorieboek* was die voorschepen aan 't hoofd van den Gentschen magistraat van 15 Augustus 1373 tot 15 Augustus 1374.

100 (223[9]).

1374, Nederlanden. Aanteekening uit het *Vetus Chronicon Belgicum* over de Dansers.

Anno CIƆCCCLXXIV gingen die dansers. Gens impacata cadit, dudum cruciata salvat.

Vetus Chronicon Belgicum, uitgegeven door Matthaeus, *Analecta Veteris Aevi*, deel I, blz. 76 (octavo-uitgave); aangehaald door Dr. Israëls in *De Navorscher*, 3de jaargang, blz. 100 (1853).

101 (223[10]).

1374, Maastricht (en niet Utrecht). Aanteekening uit eene Latijnsche kronijk (15de eeuw) over de Dansers, die over den Rijn te *Trajectum* aankwamen.

Eodem anno [1385??] mirabilis plaga invaluit incipiens a regno Bohemiae per Rhenum circumquaque descendendo usque civitatem Trajectensem, quod homines in magna copia utriusque sexus incedebant praecincti manutergiis, coronas in eorum capitibus habentes, chorizando et cantando tam in ecclesiis quam extra, usque ad tantam lassitudinem quod se usque ad terram prosternebant. Tandem compertum fuit, quod obsessi erant et a daemoniis liberabantur cum orationibus debitis et consuetis.

Appendix ad Chron. Joh. Bekae ex MS. Gisb. Lappii a Waveren ICti Trajectini, uitgegeven in de uitgave der *Chronica Joh. Bekae* (Utrecht, 1643). blz. 124; aangehaald door Dr Israëls, in *De Navorscher*, 3de jaargang, blz. 100 (1853). Zie ook in hetzelfde tijdschrift (4de jaargang, 1854, blz. 87 en 88) de aanteekening van F., die te recht onderstelt, dat hier niet van Utrecht, maar van Maastricht spraak is. Ook is de gebeurtenis verkeerdelijk op 't jaar 1385 gebracht.

102 (223[11]).

1374, Luik en andere plaatsen. Aanteekening uit eene Westfaalsche kronijk van het begin der 16[de] eeuw over de Dansers.

Eodem anno nova secta virorum ac mulierum Aquisgrani Alconniae [Alemanniae ?] ex partibus venit ascenditque usque Avionem et Franciam. Illudebantur autem a daemonio, ita ut ne in domibus modo, verum et in plateis publice, omni remota verecundia, una se manibus tenentes corisando et saltando tripudiarent, et quaedam daemoniorum nomina, *frisch, friskes*, et horum similia inter saltandum, astante populi caterva, sine omni erubescentia inclamarent. Qua saltatione completa circa praecordia tanta tortura vexabantur, ut ab amicis, qui cum dolore ipsos insequebantur, peplis de funibus cingerentur quasi furiosi, ipsis se interim iam mortuos clamantibus.

Verum ubi Leodio appropinquarunt, presbiteri exorcismis ipsis, quibus ante baptismum infantum utimur, multos liberaverunt, qui sanati dicebantur, quia videbatur ipsis in hujusmodi saltationis hora qnasi in sanguinis rubri fluvio incederent, hancque ob causam in altum sic saltassent. Vulgus autem apud Leodium maxime infamare clerum volens hanc rem ob sacerdotum scelera fieri dicebat, quia baptisati fuissent a sacerdotibus concubinariis ; ceperuntque persequi clerum, volentes etiam in ipsum insurgere et occidere bonaque ipsius diripere. Quod utique opere perfecissent, nisi Deus per huiusmodi exorcismos ipsum clerum ab inimicorum manibus eripuisset et maiorem honorem sibi exhiberi per huiusmodi opera procurasset.

Historia Westphalica van den Benedictijner Bernardus Wittius (Munster 1778), ad annum; aangehaald door Saxo Sylvius in *De Navorscher*, 4[de] jaargang, blz. 88, 89 (1854). — Deze aanteekening, die verkeerdelijk op 't jaar 1375 voorkomt, schijnt ontleend aan de kronijk van den Tongerschen deken Radulphus de Rivo (+ 1403). Zie ons *Corpus*, deel I, nr 223, blz. 233-235.

103 (223[12]).

1374, Vlaanderen. Uittreksel uit Meyerus over de Dansers in dat gewest.

Ex finibus Rheni et Mosae magni greges ceu amentium hominum venerunt in Flandriam choreas ducentes ac continenter saltantes et canentes haud secus ac furiis quibusdam exagitati, sed et ea dementia quo pacto finem acceperit non reperio. Autumo talia rudibus accidisse mortalibus propterea quod a pueritia legem Dei non docerentur. Erant enim tenebrosissima tempora.

Meyerus, *Annales Flandriae* (1561), fol. 165 verso, ad annum 1373.

104 (223[13]).

1374 en 1375, Gelderland. Aanteekening van Slichtenhorst over de Dansers in dat gewest.

Op dit [1375] ende 't verleeden jaer wierd men in mans en vrouwen gewaer een kluchtige dolligheyd, die eerst Gelderland en Gulich, daerna ook Duytsland met Vrankrijk bevingh.

Men zagh manluyden en wijven twee en twee ende t'elkens een alleen danssen, singen, huppelen en malkanderen vriendelijk omarmen. Maar 't vreemdst van allen was, dat de vreemde van de vreemde, aen eenen euvel vast zijnde, niets anders en wierden aengesproken ofte omhelsd ende d'een van d'ander zuster en broeder geheeten, alsof zij lang onder een hadden kennis gehad.

A. van Slichtenhorst, *Geldersse Geschiedenissen*, blz. 157 (folio-uitgave van 1654); aangehaald door Constanter in *De Navorscher*, 4de jaargang, blz. 89 (1854).

105 (235bis).

Vóór 1384, Deventer. Uittreksel uit het *Chronicon Windeshemense* van Johannes Buschius († 1471) over de predikingen van Geert Groote († 1384) aldaar tot verdediging der Broeders en Zusters van het gemeene leven tegen de verdenking van ketterij. —De bedelmonniken beweerden, dat deze Broeders en Zusters door Clemens V veroordeeld waren; maar Geert Groote predikte sermoenen in 't openbaar, waarin hij bewees, dat hunne levenswijze overeenkwam met die der eerste Christenen en geenzins kettersch was zooals die der veroordeelde Begijnen en Beggarden. (Ter loops worden gedeelten van bullen van Clemens V en Johannes XXII medegedeeld en besproken, evenals een uittreksel uit Johannes Andree.)

De fratribus mendicantibus communem vitam modernorum devotorum reprobare conantibus, sed a magistro Gerardo Magno publice convictis.

Devotis igitur presbyteris et clericis in domo domini Florencii Daventrie simul commanentibus necnon et quibusdam sororibus in domo magistri Gerardi sine proprio in communi viventibus ac Deo creatori suo fideliter servientibus, fratres quidam ordinis mendicantium regule et professionis sue transgressores vitam eorum sanctam presertim, quod in communi vivebant, publice impugnare et privatim redarguere non cessabant, et quod ab ecclesia Dei in Clementinis dudum reprobata et anathematizata fuisset, multis rationibus conati sunt demonstrare.

Quibus auditis, magister Gerardus Magnus, vir in scripturis divinis, in iuribus et in legibus omnique mundana facultate eruditissimus, ambonem Daventrie conscendens ipsos palam redarguit, publice falsitatis male propalati erroris et non sane doctrine declamatores eos fuisse denuncians evangelica et apostolica probans auctoritate, vitam eorum et conversacionem nusquam ab ecclesia Dei reprobatam, sed ab inicio christianitatis usque in presens semper servatam et collaudatam ac vere evangelicam et apostolicam, nec Clementinam nec alia quecunque iura ecclesiastica vel divina horum laudabilem et Deo acceptam conversacionem umquam reprehendisse, ut ipsi falso predicavere, sed valde aperte et expresse semper collaudasse.

Per Clementinam enim *Ad nostrum* de hereticis reprobantur Bachardi, qui pueri vel fratres liberi spiritus vocantur, eo quod sectam habeant singularem cum octo articulis multum erroneis fidei et doctrine christiane contrariis ibidem specifice expressis, unde et a sancta ecclesia merito sunt condempnati. Presbiteri autem et clerici prefati neque Bachardi neque Lullardi sunt aut unquam fuerunt nec aliquam in se sectam omnino habuerunt, sed semper sacerdotaliter et clericaliter iuxta iuris disposicionem vixerunt et vivunt non mendicando, sed manibus laborando, prout modus ipse vivendi auctoritate Clementis pape ad Jacobum in decretis a presbyteris et clericis servandus aperte describitur, causa XIIa, questione prima, capitulo *Dilectissimis.*

Per Clementinam vero *Cum de quibusdam* et extravagantem *De religiosis domibus* reprobatur status quarumdam mulierum, que quasi in mentis insaniam perducte de summa Trinitate et de divina essencia disputant et predicant et contra fidei articulos et ecclesiastica sacramenta opiniones fidei catholice contrarias introducunt et multos simplices super hiis decipientes eos in errores diversos inducunt aliaque perplura periculum animarum pariencia sub quodam velamine sanctitatis faciunt et committunt. Tales Beginas esse et in unum habitare prohibentur, quas et nos merito prosequimur et detestamur, quoniam digne sunt exterminacione.

Iste autem devote sorores sunt, de quibus in eadem Clementina finaliter subiungitur : « Sane per predicta prohibere non intendimus, quin, si fuerint fideles alique mulieres, que, promissa continencia vel eciam non promissa, honeste in suis conversantes hospiciis penitenciam agere voluerint et virtutum Domino in humilitatis spiritu deservire, hoc eisdem liceat, prout ipsis Dominus inspirabit. »

Johannes insuper papa vicesimus secundus, Clementinarum prefatarum primus publicator, in sua quadam extravangante ad Argentine ecclesie episcopum sic scribit inter alia : « Lecte coram nobis et fratribus nostris tue fraternitatis littere continebant esse in tua dyocesi et in pluribus Almanie partibus mulieres Beginas communiter nominatas status laudabilis in excessiva copia quasi ducentorum milium numerum excedentes, que nomen Domini non recipientes in vanum, humilem et honestum habitum, si tamen habitus dici debeat, deferunt, virtutum et exemplarium actionum odoramenta parturiunt carnalisque spurciciis dato repudio integritatis sponso perpetuam continenciam servantes honestis prelatorum suorum exhortacionibus obediunt et preceptis. Quarum alique simul in eadem domo ad maiorem mutue castitatis observanciam immorantur, nichilominus tamen vita, moribus et conversacione prestantes seminare nituntur in benedictionibus, quod cum fructu multiplici

colligere valeant in supernis. Verum, sicut in prefatis inseruisti literis, sunt nonnulli prelati et rectores ecclesiarum diversarum diocesium, qui non discernentes inter bonam vitam et reprobam ac frumenta non excucientes a paleis occasione constitucionis nove posite sub titulo « de statu monachorum » in Clementinis, qui incipit *Cum de quibusdam mulieribus* et cetera, tam mulieres supersticiosas quam laudabiliter viventes eadem sentencia ferientes, omnes indifferenter reprobant et indiscreta animadversione condempnant. Nos igitur indigne ferentes inter huiusmodi personas differenciam non haberi, volentes, ut periculis animarum auctore Deo aditus obstruatur, auctoritate apostolica decernimus et declaramus, mulieres illas, que virtutum semitas incedentes vite meritis ungentorum diffundunt mores, necnon et reclusas probate vite et conversacionis memorate constitucionis sentencia non contingi nec eius censura debere percelli, cum apostolicis sint prosequende favoribus. Quapropter districte inhibemus, ne quis eas pretextu constitucionis eiusdem impetat quomodolibet aut molestet, sed eas solitum deferre habitum et sicut prius in sua tranquillitate vivere dimittat, ut virtutum Domino, qui iustus iudex potens est in illum diem uniuscuiusque servare depositum, per vite mundiciam militantes mereantur consequi felicitatis eterne premium, quod nunc inchoantibus repromittitur, sed perseverantibus in consummacione prestatur. Nulli ergo hominum », et cetera.

Istius extravagantis Johannes Andree eciam facit mencionem sub titulo « de statu monachorum ». Vidimus ergo, quod nulla iura nec ipsa Clementina prohibent presbyteros et clericos seu laicos, nec eciam feminas, separatim tamen more apostolico nullo errore implicatos simul esse et vivere atque in una domo pariter commorari, cum natura ad hoc inclinat ; est enim homo animal sociale et politicum. Lex ad hoc hortatur, quia melius est duo esse simul. Religio christiana illis precipue congaudet, quia omnes, qui credebant, erant pariter.

Utinam isti mendicantes in proprium suum ordinem respicerent et fratribus suis pronunciarent, omnes ordinis sui proprietarios in statu esse dampnacionis, et non insurgerent contra oves Christi simplices simul viventes, manibus laborantes, castitatem mutuo custodientes, a seculi laqueis abstinentes, prelatis suis obedientes, convivia religiosorum solo nomine et habitu detestantes, a vagis et lascivis fratribus regulam non servantibus fugientes, soli Conditoris desiderio inherentes, quas dominus Deus in vita ista sancta custodiat semper et defendat.

Joh. Buschius, *Chronicon Windeshemense*, blz. 256-259 (uitgave van Grube, 1888). — Hier vinden wij het begin der verdachtmaking en vervolging van de Broederschap des gemeenen levens door de bedelmonniken en inquisiteurs ; de zaak werd met eene haar volkomen gunstige beslissing op het Algemeen Concilie van Constanz in Mei 1419 besloten. (Zie verder onze stukken nrs 106-107. nrs 109-114, nr 119 en nrs 132-137.)

106 (236bis).

Omstreeks 1393 of 1394, Utrecht, Renen en omliggende plaatsen. Aanklachten ingekomen bij den inquisiteur Jacob van Soest (of van Sweve) tegen den staat en de levenswijze der van ketterij verdachte zustersgezelschappen van Wermbold van Buscop te Utrecht, Renen en andere plaatsen ; mitsgaders voorschriften voor den inquisiteur aangaande het vervolgen der Lollarden, Beggarden en Zusters, den hun op te leggen eed en de hun te stellen vragen. — Omstandige schets van de geestelijke levenswijze der bedoelde zusters. Enkele zusters van het gezelschap van Renen toonden zich wederspannig. Daarop zond Wermbold de hoofdzuster van Utrecht, genaamd Aleydis Cluten, naar Renen om de overige zusters te sterken en tot allerlei tegenstand jegens de geestelijkheid aan te zetten. (Dan volgen de eedformulen in 't Latijn en in de volkstaal alsook de omstandige opgave der vragen.)

Ista sunt nuntiata inquisitori a diversis fide dignis personis sub juramento de congregationibus domini Werimboldi Traiectensis, quarum plures steterunt in illis congregationibus scil. Swestrionum, et verisimiliter videntur esse in aliis locis persone ; que, facto pulso, quum convenerint ad refectorium, stantes in circuitu dicunt benedicite in vulgari, Martha inchoante et ceteris prosequentibus. Et habita lectione in vulgari per totam mensam, dato signo, Martha incipit gratias et alie prosequuntur per omnem modum religiosorum.

Item, quotiens Marthe videtur, datur signum et convocantur sorores ad cameram oratoriam, sedente Martha in sede et ceteris ex utroque latere stantibus, in quibus dicunt culpas suas una post aliam. Et Martha iniungit aliis quod orent pro ea. Et iniungit sanctos psalmos vel alia ad dicendum iuxta qualitatem culparum.

Item, quod non possunt ire ad audiendam missam, sermones vel ad confitendum seu ad recipiendum sacramentum eucharistie nisi de licentia Marthae. Rationes assignantes dicunt Martha et regentes sorores, quod quamcunque aliqua ad huiusmodi intentionem habeat, magis tamen esse sibi meritorium, quod ex obedientia ad prohibitionem Marthe huiusmodi dimittat, quam quod ex suo videri huiusmodi faciat.

Item, quum habent licentiam confitendi vel sermones audiendi, tamen non possunt alteri confiteri vel etiam alium audire, nisi quos eis Martha specialiter nominaverit. Causam vero, quare non possunt libere quemlibet secundum iudicium conscientie sue confessorem eligere vel predicatorem audire, dicunt Martha et seniores hanc esse, quia non omnes predicatores et confessores favent observantiis congregationum et suadent ad illas observandas et accipiendas, sed potius dissuadent ; ideo nolunt Martha et seniores quod alios audiant quam suos consentaneos, ne sorores retrahantur a tam sancto proposito, ut dicunt.

Item, si aliqua contrarium faceret et Marthe in huiusmodi non obediret, in capitulo coram omnibus aliis sororibus reprehenditur et, nisi desistat, de domo expellitur.

Item, quum licentiatur ire ad confessionem, interdum Martha audiverit, tunc informat eas qualiter hoc sacerdoti confiteri debeant et non aliter.

Item in bona feria quinta celebrant cenam et lavantur pedes sororum a Martha et soror ad hoc deputata legit sermonem dominicam in vulgari ad modum religiosorum.

Item quum aliqua soror vult extra tempus commune confiteri omnibus sororibus in generali, tunc omnes... ut preconfiteatur Marthe et due de senioribus domus monent eam ad confitendum, eciam si esset homicidium.

Item una stetit in congregatione earum in Rene et ista de causa recessit ab eis. Nam cum semel angiaretur a Martha et aliis ad preconfitendum Marthe et ita fecisset, invenit postea quod illa, que sub secreto confessionis illi revelavit, aliis sororibus in publica mensa dixit. Et casus illi fuit ita gravis, quod simplex sacerdos non potuit eam absolvere, set fuit remissa ad habentem auctoritatem dioecesis.

Item cum curatus in Rene intellexisset de huiusmodi preconfessione et Marthen de hoc redargueret, respondit Martha, quod propter hoc faceret, quod sorores essent iuvenes et de facili possent concipere carnalem affectum ad confessores et sic magis ire ad confitendum ex levitate quam ex necessitate, cum vellent scire, si culpa esset talis, quam esset.

Item interrogatis ab aliquibus, an aliquam facerent professionem, responderunt quod nescirent de professione, set cum ipse fuissent per mensem vel circa in domo, tunc senior soror et potentior post Martham dixit eis, quoniam deliberassent, an vellent cum eis manere, et responso per istas quod sic, dixit illa : « Si vultis nobiscum manere, oportebit vos ordinationes domus cum aliis sororibus uniformiter observare » ; et proposuit eis punctatim omnes articulos supradictos, et iste dixissent quod libenter vellent ; tunc prohibuit eas quod ulli unquam istas ordinationes revelarent, nisi esset de domo vel alia domino Werimboldo subiecta nec etiam confessori suo ; et cum una dixisset : « Si ista sunt ita bona sicut dicitis, quod sit similior vita vite Christi et apostolorum quam sic, quare tunc non possent dici clericis ? » respondit illa quod multi sunt boni literati, set non habent saporem scripturarum, propter haec non videtur eis ita bonum sicut est. Et sic melius, esset quod non scirent.

Item, cum due ex antiquioribus sororibus recesserant a congregatione in Rene propter informationem prioris Carthusiensis Arvernonensis, qui dixit eis observantias predictas cum statutis ecclesie nullatenus posse stare, et predicte due sorores adhuc in congregatione existentes, cum semel Traiecti causa informandi a iurisperitis inissent et secum observantias predictas portassent in scriptis, et hoc dominus Werimboldus percipiens interim misit Alheydem Cluten Martham de Traiecto usque Renem, que animavit alias sorores ac eis consuluit, ut potius starent in verbo dicti Werimboldi quam cuiuscunque alterius et cum deliberassent omnino velle negare et, si opus esset, cum iuramento, quod tales ordinationes seu prohibitiones in domo non fuissent et sic evaderent turbationem ; et cum dictus Werimboldus hoc intelexisset, dixit : « Si iurassent, de facili manum illis super caput interposuissem. »

Item dominus Werimboldus dicit et tenet eas pro apostatis, que contra voluntatem ipsius a congregationibus recedunt.

Item quod Alheydis [Cluten] et filie sue inducunt homines eciam extra suas congregationes immo in seculo et matrimonio existentes ad hoc, ut confiteantur dicte Alheydi et consilia animarum et directionem conscientiarum ab ipsa recipiant. Et quod solum in predicatoribus Werymboldum audiant.

Item alique honeste persone in seculo eciam matrimonio existentes sunt confesse predicte Alheydi ita nude et aperte sicut unicuique sacerdoti. —

Secundum predicta potest se regere inquisitor in inquisitionibus Lulardorum, Begardorum et Swestrionum.

Fiat ergo de hiis articulis que secuntur, interrogatio.

Juret primo sub hac forma tactis sacris evangeliis propriis manibus :

« Ego N. iuro ad sancta Dei evangelia quod dicam meram et claram veritatem de omnibus, de quibus interrogatus fuero, prout scivero et potuero et hoc non pretermittendo propter amorem vel odii rancorem nec irae livorem nec propter quecunque bona huius mundi. Sic me Deus adiuvet et hec sancta Dei evangelia. »

Juramentum in vulgari : « Ich N. swere und ghelove Gode van hemelrike und seyner leyven moder Marien und ale Godes hillegen, dat ik wel segen dey claren luteren warheyt van al den dyngen, dar men my umme vraget, also vere als ik dat weet und eyn wil das nycht lazen um leyf eder leet, umme hat, nyet, thoren noch omme gheyn gut dusser werlt. So mochte my Got helpen und al syne hylgen. »

Si nollet iurare vel difficultaret, hereticus est. (Interrogationes extrav. excommunicamus primo).

Primo iurabunt de dicenda veritate plane sine ambiguitate et directe.

An teneat, quod sine peccato jurare possit in iudicio.

An jurantes propter scandalum vitandum possint licite celare secreta sue secte.

Item an jurare recusantes vel verbaliter tamen jurantes reputent hereticum vel errorem.

Post requirantur :

Unde sint. Qui sint parentes. Utrum vivi vel mortui. Ubi fuerit nutritus. Ubi fuerit conversatus. Quare communem habitum. Quare communem locum. An credat in Deum. An articulos fidei. An sacramenta ecclesie. An in sanctam Romanam et catholicam ecclesiam. An tenere aliter quam ecclesia determinat credendum sit hereticum. An rebellare preceptis ecclesie pertinaciter semper sit peccatum mortale. An tenere quod precepta ecclesie non obligant aliquem hereticum. An umquam audierit preceptum ecclesie, novam religionem non assumendam et non confirmatam deserendam esse. An audierint sectam, que dicitur Begardorum et Beghinarum seu Swestrionum, dampnatam esse. Item quando, a quo et quare dictam sectam reprobatam assumpserint, et de modo receptionis et quamdiu duravit in ea et ubi receperit. Item quare sanus existens victum per mendicitatem quesierit in detrimentum pauperum et laborare recusavit contra rempublicam. Item quomodo deserviat illas, quum oret recompensando missas, vigiliam, psalterium et magnum oratorium. Item in quos usus expediantur eleemosyne et an reddatur conpotus, quantum recipiatur et quantum exponatur. Item an Marthis et procuratoribus obediatur ad egressum et reditum, confessorem, predicatorem et penam portandam. An Marthe potius sit obediendum quam placitis ecclesie et inquisito-

ribus, et de culpis dicendis coram eis, post non iterandis sacerdotibus. Item an ad mandata inquisitorum teneantur et an sententie ligent per eos emisse et separent a perceptione sacramentorum ecclesie.

Item an hospitaverint per eos excommunicatos, vel sciant aliquos excommunicatos sacramentum eucharistie percepisse, vel sciant excommunicatos ab inquisitoribus. Utrum liceat in matrimonium assumere, et an in matrimonio quis vivere possit sine peccato.

An liceat eis recipere ad societatem suam existentes in matrimonio. An sciant in societate sua fuisse tales et qui et que fuerint et an per hoc meruerint vel peccaverint. An status eorum sit perfectior matrimonio vel aliis religionibus approbatis vel imperfectior vel equalis. De sacramento penitentie, an bonus homo teneatur confiteri. An culpas eorum possint inter se dicere et an per hoc purgentur.

Stadsarchief van Soest, afgedrukt bij Walter Ribbeck, *Beiträge zur Geschichte der römischen Inquisition in Deutschland während des 14. und 15. Jahrhunderts* (in *Zeitsehrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde* van A. Tibus en C. Mertens, deel XLVI, blz. 138-143. Münster 1888).

107 (239bis).

1395, *Maart 19*, *Windesheim* (*bij Zwolle*). Notariëele acte, waarbij vijf voorname leden der orde van Windesheim plechtig instaan voor de rechtgeloovigheid en godvruchtige levenswijze der Broeders van het gemeene leven. — Johan Goossensz. Vos, prior van Windesheim, Johan Hamerken (a Kempis), prior van Marienborn bij Arnhem, Werner Keyenkamp, prior van Nieuwlicht bij Hoorn, Hendrik Wilde, subprior van Windesheim, en Goswin Tyasen, kanunnik van Windesheim, verklaren, vóór den notaris Willem Henrici en drie getuigen (Hendrik Mande, Jan Scutken en Steven Mulert, priesters), dat zij te Deventer met meester Florens Radewyns, Lubbert ten Bussche en meer andere broeders van het gemeene leven sedert lang hebben omgegaan en, dien ten gevolge, durven bevestigen, dat zij geenszins van ketterij kunnen worden verdacht en dat zij niets doen, dat met de wetten der Kerk noch met de bul *Ex injuncto* van paus Gregorius XI strijdig is, hetgeen zij bereid zijn onder eede in 't openbaar te verklaren ten einde de belagers dier godvruchtige en deugdzame Broeders te beschamen.

In nomine Domini amen. Anno nativitatis ejusdem 1395, indictione tertia, mensis Martii, die 19, hora vesperarum vel quasi, pontificatus sanctissimi in

Christo patris ac domini nostri domini Bonifacii divina providentia papae noni anno sexto, in mei notarii publici... praesentia personaliter constituti religiosi viri priores, subprior et canonicus, in cedula huic instrumento inserta cum suis titulis nominati, protestati sunt, ut in eadem cedula in papiro conscripta per ipsos ad legendum mihi tradita, quam etiam coram ipsis et infrascriptis testibus publice recitavi, sensum hujusmodi continentem :

Nos frater Johannes Goswini Vos, beatae Mariae in Windesem, frater Johannes Hamerken, Fontis beatae Mariae prope Arnhem, frater Wernerus Kyenkamp, beatae Mariae Novae Lucis propre Hoerne priores, et frater Henricus Wilde, subprior beatae Mariae in Windesem, monasteriorum canonicorum regularium, et frater Goswinus Tyasen, monasterii beatae Mariae in Windesem canonicus regularis, ordinis sancti Augustini, Trajectensis dioecesis, coram nobis Wilhelmo Henrici, notario publico, et Henrico Mande, Johanne Scutken et Stephano Mulert, clericis, testibus praesentibus, publice protestamus et universis cupimus esse notum, quod nos emendationis vitae gratia multis annis Daventriae conversati sumus cum devotis viris dominis magistro Florentio Radewini, perpetuo vicario ecclesiae collegiatae sancti Lebuini Daventriensis, Lubberto ten Bussche, presbyteris et aliis presbyteris et clericis extra religionem in habitu clericali ; et, postquam ad religionem assumpti sumus, apud praedictos presbyteros et clericos et alios cum ipsis interim hospitatos frequenter hospitio recepti sumus ; et nos ipsi seu aliqui eorum multoties visitarunt. Ex his et fama veridicorum, quae de ipsis volat, de statu eorum sufficienter edocti et zelo rectae fidei et conversationis ipsorum intrinsecus tacti, parati sumus de infrascriptis, si opus fuerit, stare juramento coram omnibus quorum interesse poterit ad convincendos et confutandos emulos et detractores :

Videlicet quod nullam haeresim, sectam, scisma aut occulta conventicula reperimus inter ipsos, nec percepimus eos praedicare extra ecclesias vel disputare de articulis fidei vel de Summa Trinitate aut de divina clementia (1) vel assumere sibi regulam aliquam vel novum ordinem aut habitum novae religionis, vel eligere sibi praelatos, quos gwardianos vel ministros aut quibuscumque aliis hujusmodi nominibus vocant, facientes eis professionem, promittendo obedientiam, paupertatem et castitatem ; haec et hujusmodi eis illicita et a sancta ecclesia eis prohibita de eis numquam audivimus aut vidimus inter ipsos ; sed firmiter de ipsis tenemus et credimus, quod simul in communi de labore manuum suarum et redditibus, quos aliqui eorum habent, quos tamen liberaliter redigunt in commune, humiliter et honeste in paupertate et castitate et caeteris virtutibus vivunt ; Romanae ecclesiae eorumque praelatis... reverenter obediunt, ecclesias devote frequentant nec aliquibus se erroribus involvunt, sed intimo charitatis amore sibi invicem serviunt, desiderantes quam plurimum simul ac invicem in humilitatis spiritu Altissimo famulari juxta constitutionem Gregorii papae XI, quae incipit *Ex injuncto*.

Post cujus cedulae recitationem praedicti religiosi viri priores, subprior et canonicus petierunt eam per me notarium infrascriptum transsumi et redigi in publicum instrumentum.

---

(1) Zou hier niet *essentia* te lezen zijn ?

Acta sunt haec in monasterio de Windesem praedicto, praesentibus discretis viris Henrico Mande, Johanne Scutken et Stephano Mulert, clericis Trajectensis dioecesis, testibus ad praemissa vocatis specialiter et rogatis. Et ego Wilhelmus Henrici, clericus Trajectensis dioecesis, publicus imperiali auctoritate notarius, etc.

Archief van het aarstsbisdom Utrecht, oorspronkelijk perkament, dragende ter ruggezijde het volgend opschrift : « Instrumentum protestationis prioris et subprioris in Windesem, prioris in Arnem, etc. ; pro congregatione nostra »; afgedrukt bij J. H. Hofman, *De Broeders van 't gemeene leven en de Windesheimsche klooster-vereeniging*, in het *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, deel II, blz. 225-229 (1875). — Over al de in dit stuk opgenoemde personen, zie de uitvoerige levensberichten en aanteekeningen bij Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, passim.

108 (242bis).

1397, Mei 26, Doornik. Afkondiging aldaar van een plakkaat van den Franschen koning Karel VI, tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de heiligen. — Straffen worden bedongen voor de eerste tot de vijfde maal. Alwie de godslasteraars niet aanklaagt, zal zelf gestraft worden. Alwie godlasterende eeden zweert, zal eveneens gekastijd worden.

Oyés, seigneur, que je vous fay assavoir, qu'il est venut a la congnoissanche de mes seigneurs Préuostz et Jurez et les preudommes de le cité, que le Roy, nostre sire, et ses prédecesseurs ont ordonné, constitué et deffendu, en la réuérence de Dieu et de la glorieuse Verge Marie, sa mère, que quiconques dira mal ou parolles iniurieuses ou blasfemes de nostre sauueur Jhésu-Crist et de sa glorieuse mère, ou jura ou fera le villain serment :

Pour la premiere fois qu'il y sera repris et trouué coupable, il sera mis ou pilorich ou eschielle, depuis l'eure de prime jusques à l'eure de nonne ; et li pora on geter sez, bols et autres ordures, sans pierres ou choses qui le puissent blechier.

Et, à le seconde fois qu'il y sera repris, on li fendera la lèure de la bouche de seure, d'un fer chaud, li estant ou dit pilorich ou eschielle comme dessus.

Et à la tierche fois, lui seroit fendue la lèure de desoubz, comme dit est.

Et à le quarte fois, tous les barelèures de la bouche li feussent coppez, tellement que les dens feussent tous descouuiers.

Et s'il auenoit que, par malle auenture, icelli ou celle escheist en la chuinquiesme fois oudit cas, on li copperoit la langue, adfin qu'il ne deist jamais blasfemes de Dieu, de Nostre Dame ne d'autres.

Et, en outre, que se aucuns ooient dire le dittes mauuaises parolles et ne

le venissent incontinent dénonchier à justice, il fussent pugnis à le discrécion des juges soubz qui il seroient demourans ou trouuez.

Et encore que ceux et celles qui despitent, regnient et maugreent nostre sauueur Jhesu Crist, sa douche mère et leurs sains, et font grans et abominables sermens, en grant irréuérence de Dieu et de sa douche mère, de ses sains et de ses saintes et de la dampnacion de ames de ceux et celles, qui ainsi font, feussent et soient pugnis par les justichiers soubz qui le cas aduenra, selon l'exigence du cas et la calité des personnes.

Et, pour ce, je command, de par mes dis seigneurs Preuostz et Jurez et les preudommes de la cité, à tenir et garder sans enfraindre ledit etablissement, et deffench que nul ne nulle ne soit si hardis de faire lesdis sermens, ne de dire lesdis blasfemes, despiter, regnier ne aultrement dire villenije ne iniure de Dieu, nostre sauueur Jhesu Crist, de la glorieuse Verge Marie sa mère, de ses sains ne de ses saintes, sur les paines deuant dittes.

Fait et publié, le samedi xxvj.e jour dudit mois de May.

[Oudit an mil CCC. IIIJxx et dix sept.]

Stadsarchief van Doornik. *Registre aux Publications*, fol. 48, op den datum van 26 Mei 1397 ; reeds ontleed bij H. Vandenbroeck, *Extraits analytiques des anciens registres des consaux de la ville de Tournai,* in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai,* deel VII, blz. 40.

109 (242ter).

(*Einde 1397 ? Utrecht*). Gunstig oordeel van Everardus Foec (1), deken der St-Salvatorskerk aldaar, over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven. — Die personen van beide kunne, levende in vrije broederschappen buiten kloosters, mogen samen wonen en hunne goederen in gemeenschap bezitten, zich oversten kiezen, aan deze hunne zonden bekend maken, de boeken der H. Schrift in de moedertaal lezen, elkander berispen, aan den disch stichtende lectuur aanhooren, enz., zonder dat daarom de inquisiteur hen moge verontrusten, dit alles gestaafd op teksten der H. Schrift, der pausen en der kerkelijke doctoren. Te dier gelegenheid stelt bovengemelde deken de juiste beteekenis vast van zekere pauselijke bullen over de Begijnen en dergelijke orden : *Sancta Romana* van Johannes XXII, *Recta racio* van Benedictus XII, *Cum de quibusdam* van Clemens V, *Ex iniuncto* van Bonifacius IX, enz. Ter loops geeft hij hun den raad, aan den

(1) Over hem, zie Foppens, *Bibliotheca Belgica*, deel I, blz. 271.

Utrechtschen bisschop de toelating te vragen om samen en in gemeenschap van goederen te mogen wonen.

Sequitur scriptum domini et magistrj Euerardi Foec, decani sanctj Saluatoris Traiectensis, licenciatj in utroque jure, super quibusdam dubijs inferius annotatis.

Primo queritur, utrum sine offensa juris aliquibus extra religionem de suis bonis temporalibus, si qua habent, ac de laboribus manuum suarum viventibus cohabitare liceat et vivere in communi.

Secundo, utrum sit licitum, quod sic simul commorantes superiorem inter se non habentes nec constituentes quamcumque super eos potestatem jurisdictionalem habentem, ab inuicem tamen vel aliquibus eorum curam domus habentibus consilia recipiant et in obediencia caritatis acquiescant.

Tercio, an liceat aliquibus claues et jurisdictionem non habentibus temptaciones et passiones anime vel excessus gracia recipiendi consilij vel auxilij revelare.

Quarto, utrum sit licitum sacre scripture libros in vulgari editos vel translatos legere et habere.

Quinto, an sic simul commorantibus liceat fraterna correpcione et caritatiua ammonicione se inuicem corripere et ammonere.

Sexto, utrum personis premissis liceat simul operi manuum eisdem et determinatis temporibus insistere, infra mensam sacram lectionem recitare aliasque huiusmodi pias consuetudines seu ututut assuefactiones pariter obseruare.

Septimo, utrum inquisitor heretice prauitatis potest inquirere de vita et conuersacione predictarum personarum sic extra religionem simul habitantium et viuencium in communi.

Ad primam, salua veritate ac sentencia quorumcunque circa hoc discrete arbitrancium, non occurrit mihi jmpedimentum canonicum, quod prohibeat aliquos extra religionem simul habitare et de proprijs bonis uel iustis laboribus viuere in communi exemplo Christi, cuius actio nostra est instructio, ar. xliiij di. *quin autem palea* est, xxiij. q. iiij. *Infideles*. Nam talem vitam Christus cum apostolis tenendo dedicauit. Et apostolj ac apostolorum discipuli et tota primitiua ecclesia talem vitam et statum tenuerunt et continuauerunt, ut petit *Actuum* iiij° et expressius in canone xij. q. 1. *Dilectissimus* et per totum eciam capitulum *Scimus*: Scimus vos fratres non ignorare, quod hactenus vita communis inter omnes christianos viguit et de gracia Dei viget et maxime inter eos qui in sortem Domini vocati sunt, sicut in Actibus apostolorum: Multitudinis credencium erat cor unum et anima una nec quisquam eorum quae possidebat, aliquid proprium esse dicebat, sed erant illis communia omnia. Et licet, refrigescente caritate et hominum inualescente malicia, iste modus non fuerit nec sit usque nunc ita generaliter et communiter obseruatus sicut in primitiua ecclesia, ex hoc tamen non sequitur, quod sit prohibitus, ymmo est pocius tamquam animabus fructuosus et Deo gratus propter fraterne caritatis communicacionem et perfectionis exercicium commendemus; nam secundum Thomam vita socialis necessaria est ad exercitium perfectionis, quia mutuo se instruunt et verbo et exemplo et correctionem ad profectum perducunt. Ita recitat Jo. in summa conf. in tit. de transitu clericorum q. xxij *Utrum perfectior*. Et pro euindencia huius materie

pleniori propter jura noua que a tempore Johannis xxij et citra emanauerunt, est sciendum quod jdem Johannes tempore suo fecit quamdam constitucionem extrauagantem incipientem *Sancta Romana* (1), cuius pretextu nonnulli eam sinistre interpretantes falluntur, cum nec ex verbis nec ex mente illius constitucionis probabiliter potest comprehendi, quod status talium personarum communiter vivencium reprobetur, ymmo sumpto articulo a contrario sensu approbatur ex verbis. Nam quia constitucio illa cassat sectam seu religionem eorum, qui non sunt de ordinibus per sedem apostolicam approbatis, et excommunicat omnes tam talem sectam, statum seu ritum, qualis ibi describitur, de nouo assumere presumentes, quam eciam episcopos alijs huiusmodi ritum viuendi et habitum noue religionis preter auctoritatem sedis apostolice concedentes. Ex hoc patet aperte, quod predicta constitucio non ambit personas, de quibus queritur. Nam loquitur de illis, qui habitum noue religionis assumere et conventicula illicita facere presumunt. Et ita videtur ibi sentire Gen. § *Episcopos* super verbo *supradictos*, dicens quod contra concedentes alios habitus vel ritus viuendi pena sequens non videtur sibi locum vendicare per hoc verbum, quia si de alijs conditor canonis voluisset, hoc utique expressisset articulo de deci. *Ad audienciam*, c. *de cadu.* col. l. una § *sum autem. Ex mente no.* Nam non est verisimile, quod prefatus Johannes xxij[us] per dictam constitucionem uitam communem a Christo dedicatam, ab apostolis eorumque discipulis et a tota primitiua ecclesia, ut premittitur, obseruatam et continuatam et sacris canonibus receptam, ut in predicto capitulo *Dilectissimus*, ac clericis eciam preceptiue iniunctam, ut patet de vi. et ho. cleri, c. Quem, voluit subuertere ; ar. c. in offi. te. l. si. quando de elec. c. ecclesia ij. Nec urget obiectus aduersariorum arbitrancium statum sic simul habitancium et in communi vivencium a jure dampnatum, cum omnia collegia sint illicita, nisi probarentur concessa, § de coel. illi. l. 1. et iij[a]. De hoc no. Host. in summati de s[o]. in § q. verbo *Creditur autem.* Et quod le. et notatur per Henricum Boyc (2) post Host. et Jo. An. de exces. pre. *Dilectam.* Nam hee persone, de quibus queritur, non viuunt collegialiter nec per modum collegij, sed congregacionis caritatiue omni jure licite in communi, quia si Host. et Jo. An. post cum de Jure primo c. *Nobis* § *Caprum* super verbo *Conventuali*, hij sunt actus per quos patet collegij jus vel quasi collegij sigillum et usus sigilli, tractatus communis in capitulo, archa communis, refectorium et dormitorium commune. Idem no. *Archi.* x. q. s. c. j. unde no. Vincentius de elec. sacrosancta dicens : Non sufficit ad hoc, ut ecclesia collegiata sit, quod plures clerici sint in ecclesia, nisi ad hoc sint constituti, ut sint unum corpus et habeant archam communem, res communes et actorem syndicum, et si non defendantur, itur in possessionem eorum que eis sunt concesse, § *quod cuiusque uni* l. j. extra de ui. et ho. cle. c. *Quem.* Sed actus huiuscemodi seu insignia iam dicta inter supradictas personas, non vindicant sibi locum, ut patet ex themate preassumpto ; igitur, etc.

Deinde emanauit quedam constitucio extrauagans Benedicti xij, que incipit:

---

(1) Zie hierboven (blz. 93), ons stuk n[r] 57 (188[bis]).
(2) Over hem zie Oudinus, *Scriptor. eccles.*, deel III, blz. 1251.

Recta racio (1) edita ad declaracionem capituli *Cum de quibusdam* (2) de re. do. in cle. Nam declarat beghinas insimul habitantes, uitam honestam ducentes, ecclesias deuote frequentantes, dyocesanis locorum ac parrochialium ecclesiarum rectoribus reuerenter obedientes sub prohibicione predicte Clementis non includi. Huic Clementine bene conuenit quod in eius fine legitur, ubi dicit quod prohibere non intendit quin, si fuerint fideles alique mulieres, poterunt in suis hospicijs honeste conuersando penitentias agere et virtutum Domino in humilitatis spiritu deseruire. Nouissime emanauit quedam alia constitucio extrauagans Gregorij xj, que incipit *Ex iniuncto* (3) attribuens archiepiscopis Coloniensi, Treuerensi, Maguntinensi eorumque suffraganeis facultatem inquirendi de uita et conuersacione nonnullarum personarum utriusque sexus in eorum ciuitatibus et dyocesibus inuicem in humilitatis spiritu Altissimo deseruire desiderancium et concedendi eisdem personis, dum tamen errores in fide non sentiant, ut Deo inuicem seruiendo in paupertate et castitate ceterisque virtutibus libere conuersari et Christo laudabiliter valeant deseruire, corrigendique et puniendi quos culpabiles reppererint, et innocentes fauendi, contradictores per censuram ecclesiasticam compescendo, etc. Et si secundum edicionem jam dicte constitucionis Gregoriane status simul extra religionem habitancium et in communi viuencium tam jure diuino quam canonico erat licitus, et adhuc esset, eciam si eadem constitucio edita non fuisset; tamen propter quorumdam opiniones in hac materia diversi modi suspirancium et ne dicte pauperes alijs sint lapis offensionis et occasio detractionis, utinam si quid saperem ad cautele studium, consulerem ipsis, ut ab episcopo Traiectensi simul habitandi et in communi vivendi licenciam studeant impetrare.

Ad secundum et tercium quesita, quorum, ut michi videtur, una et eadem potest esse solucio. Nam, quasi idem dubium tangunt, credo quod tam ex parte paciencium quam agencium possint predicti homines ab inuicem vel ab aliquibus eorum curam habentibus consilia recipere et in obediencia caritatis acquiescere ac eciam aliquibus clauibus et jurisdictione carentibus temptaciones et passiones anime vel excessus gracia recipiendi consilij exponere. Ex parte paciencium, nam laudabiliter est cautela deliberacionis, cum qua tantum racio agit et furor nichil sibi vindicat, xij. q. *in illa propositorum* etc. se.; nec sunt precipitanda consilia et opera. Tempore enim indigemus ad deliberandum, ut maturius agâmus. l. du. *ponderet.* Et quidem deliberacio omnibus est necessaria, que indiscussos hominum calores potest refrenare. ij. q. vj. c. *Antiquorum.* Unde Salomon in Proverbiis: Fili mi, habe fiduciam in Domino et ne innitaris prudencie tue. De constitu. *Ne innitaris.* Hinc magne sapiencie est per consilium in melius mutare propositum, xxij q. iiij *Magne* et c. *Diffinicio.* Consilia nempe sapiencium et recte suadencium suscipienda sunt, ut, quod quis, per se nequit attendere, ab alio possit addiscere. lxxxiiij di. c. *Peruenit.* Graues igitur expertosque viros consilij vestri adhibere participes et cum eis omni deliberacione agenda pensate. l. q. l. c. *Estote in fi.* Ex parte

(1) Zie hierboven (blz. 78), ons stuk nr 47 (174bis).
(2) Zie *Corpus*, deel I, nr 171, blz. 166.
(3) *Corpus*, deel I, nr 239, blz. 254.

agencium, nam illa auctoritas Ewangelica : Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe, etc. De qua Math. xviij, et in canone ij. q. 1. *Si peccauerit* de Judi. c. *Nouit* et de testi. *In omni*, pertinet ad omnes preceptiue in quantum concernit actum caritatis, secundum Thomam, ut no. Archi. in dicto c. *Si peccauerit* verbo secundo q. et Host. in dicto c. *In omni.* Sed in quantum concernit actum justicie racione officij seu cure, spectat tamen ad prelatos. xxiij q. iij. Ita plane et c. *duo ista*, ut no. Inno., in dicto c. *Nouit* glo. ij. In hoc concordat Thomas sicut no. Jo. in summa conf. li. iij. ti. de doctrina ordinandorum q. v., dicens quod duplex est correctio : una quidem est actus caritatis, que specialiter tendit ad emendacionem delinquentis per simplicem ammonicionem ; et talis correctio pertinet ad quemlibet caritatem habentem, siue sit subditus siue prelatus. Est et alia correctio, que est actus iusticie, per quam intenditur bonum commune ; et talis correctio pertinet ad solos prelatos, qui non solum habent ammonere, sed eciam corrigere, etc. Predicta tamen auctoritas : Si peccauerit in te, sane intelligenda est ; nam peccatum est duplex, veniale et mortale. Correpcio autem fit ad lucrandum fratrem amissum per peccatum, ut ibi sequitur : Si audierit te, lucratus es fratrem tuum. Non amittitur autem fratris anima, nisi per peccatum mortale. Patet igitur quod corripere fratrem est preceptum, quando peccat mortaliter, et sic dicitur Eccl. xvij : Unicuique mandauit Dominus de proximo suo. Quando autem peccat venialiter est consilium. Et hoc videtur notare Augustinus xvj. capitulo de sermone Domini in monte : Audiuimus Dominum ammonentem et magna cura precipientem : Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe ipsum. Ita quod ammonicio intelligatur de veniali peccato, non mortali. Ita noster Henricus Boyc de testi. *In omni* ultra medium di. ja. Hinc est quod omissio fraterne correpcionis est peccatum mortale, dummodo quis probabiliter presumat, quod ad eius monicionem frater se corrigat, sed non si propter timorem uel cupiditatem omittit, xl. di. *Si papa* xlvj. di. *Sunt nonnulli* l. d. *Si quis dyaconus.* Secundum Thomam prout no. Joh. in summa conf. in predicto ti. de doctrina ord. q. iij. Talis quidem correpcio est elemosina spiritualis, ad quam quilibet aptus tenetur sicut ad cetera opera caritatis ut in predicto c. *In omni* de spon. inter opera. de actu ex parte ij. q. i. *Si peccaverit* no. hoc. Hen. Boyc de pe. et re. *Cum ex eo* di. iij. Elemosina vero spiritualis consistit in septem : docere ignorantem, consulere dubitanti, consolari tristem, corripere peccantem, remittere offendenti, portare onerosos et graues et pro omnibus orare ; verius : Consule, castiga, solare, remitte, fer, ora, secundum Thomam, ut no. Joh. in summa conf. ti. de hospi. ordi. q. ij. et Hen. Boyc in predicto c. *Inter opera* ; patet ergo quod supradicti homines licite possent a se mutuo vel ab alijs curam domus habentibus consilia recipere et eciam aliquibus quamquam clauibus et jurisdictione carentibus temptaciones et passiones anime gracia captandi consilij et auxilij revelare.

Ad quartum. Non puto in dubium posse probabiliter reuocari, quin licitum sit sacre scripture libros in vulgari editos vel translatos legere vel habere, dummodo tales scripture ad sensum reprobum non trahantur nec doctrine apostolice neque sacris canonibus aduersentur. xxxvij d. *Relatum.*, exemplo Danielis, qui doctrinam Chaldeorum, ac Moysi, qui sapienciam Egiptorum in illis libris optime didicerant. Ita et nos scripturas in lingua materna compositas uel translatas discere possumus, ut probemus ea, que a sanctis prophetis

ante secula multa predicta sunt tam grecorum quam latinorum et aliorum gencium libris continerj. xxxvij di. qui *De mensa.* Hinc Augustinus ad Alexandrinum optimum : Locucio, inquit, diuinarum scripturarum secundum cuiuslibet lingue proprietatem accipienda est ; habet enim propria omnis lingua locucionum genera xxxviij di. Locucio palea est ; unde nec jure civili interest, utrum lingua greca vel syrica vel alia quis stipuletur ff. di. v. ob. l. l. §. ultimo *Justi* e. ti. §. *Utrum autem.* Interpretacio enim linguarum est multum fructuosa ad fidem ; ideo in certis studijs debent esse magistri docentes linguas hebraycam, arabicam et chaldeam ; de magistris c. in Clement.

Ad quintum, utrum simul habitantibus liceat se inuicem caritative ammonere et corripere, hoc est querere prout mihi videtur, utrum fraterna correctio cadat sub precepto. Super hoc Joh. in summa conf. ti. de doctrina ordi. q. iij secundum Thomam in 2a. 2e. q. xxxiij ar. ij. dicit quod sic ; unde Augustinus in libro de verbis Domini : Si neglexeris corrigere, peior eo es factus qui peccavit. Sed tamen quia preceptum affirmatum est, non obligat ad semper, sed pro loco et tempore secundum convenientes et debitas circumstancias ; et deinde paucis interpositis subdit: Omissio eius, inquit, correctionis fraterne tripliciter fit : uno quodam modo meritorie, nam secundum Augustinum iijo. de civitate Dei : Si propterea quisquis obiurgans et corripiens male agentibus parcit, quia oportunius tempore inquirit vel de eis quos corripere vult, metuit ne deteriores efficiantur, vel ne ad bonam uitam erudiendos impediat, non videtur ibi esse cupiditatis occasio, sed pocius consilium caritatis. Alio modo omittitur correpcio cum peccato mortali, quod contigit quando quis probabiliter presumit, quod ad eius monicionem frater corrigeretur, et tamen propter timorem uel cupiditatem omitteret. De isto eciam superius dictum est in v. ad secundum. Tercio modo huiusmodi omissio est peccatum veniale. Hoc contingit, quando timor et cupiditas faciunt aliquem tardiorem ad corrigendum debita fratris et hoc modo viri sancti interdum hoc negligunt. Unde Augustinus in lib. de ciuitate Dei dicit, quod non solum inferiores, verum eciam hij, qui superiorem vite gradum optinent, ab aliorum reprehensione se abstinent propter cupiditatis vincula, non officia caritatis. In hijs satis concordat Henricus Boyc de testi. *In omni* di. ij.

Ad sextum respondeo, quod certis statutis horis licite laboribus manuum suarum vacare possunt. Est quidem hoc laudabile et sanctum genus vivendi ; patet in psalmo : Labores manuum tuarum ; quia manducabis, beatus es, etc. Et hoc presertim propter duo : primo, ne ocio torpeant ; nam ociositas et voluptas sunt arma antiqui hostis ad miseras animas captiuandas. De renu. c. *Nisi cum pridem* § *Verum.* De hoc no. Ber. ibi versus : Ocia si tollas, periere cupidinis artus. Queritur Egistus, quare sit factus adulter. In promptu causa : desidiosus erat. Unde Jheronimus ad rusticum monachum : Semper aliquid operis facito, ut te dyabolus inueniat occupatus. Et sicut idem Jheronimus ait : Monasteria Egipciorum de suo more neminem admittunt absque opere et labore, ut sic a perniciosis cogitacionibus retrahantur. Hec patent de conse. di. v. *Nunquam.* Hinc Salomon : Propter frigus piger arare noluit ; mendicabit ergo estate, et non dabitur ei. Proverbi. xxxo. capitulo, et mulierem fortem, cuius digiti fusum apprehendunt, commendatur. Proverbi. xxxo. capitulo secundo, ne alijs onerosi existant. Unde apostolus proprijs manibus laborabat, ut locum predicandi pseudoapostolis auferret

et ne cuiquam onerosus existeret. *Actuum* xx°. et habetur x. q. iiij. *Cauendum* de Cen. c. *Cum apostolis* et idem : Ad ea, qui michi opus erant, et hijs, qui mecum sunt, ministrauerunt manus iste. xxj. q. 1. c. *Clericus* in fi. Hac de causa, si clericus egestate laboret, potest sine detrimento diuinj officij artificiolo sibi victum querere. xcj. di. c. *Clericus victum*. Preterea non reuoco in dubium, quin predicte persone possint in modo dicto panem edere et post cibos gracias auctori Deo referre. Ar. xliiij. d. c. *Non liceat*. Unde apostolus : Siue manducatis siue bibitis siue aliud facitis, in nomine domini nostri Jhesu Christi facite, in quo viuimus, mouemur et sumus. Ad. Chorint. x°. Act. xvij°. Ad Colocen. iij° et in canone xxvj. q. vij. *Non obsc ruetis* in fi. et notatur per Archidia. in predicto c. *Non liceat*. Possunt eciam layci bene legere seu dicere psalmos, qui dicuntur in horis per clericos, dummodo hoc non faciant per modum divini officij, no. Inno. de cele. miss. c. 1. glo. fi. Necnon infra mensam lectiones sacras recitare aliasque pias consuetudines ad Dei laudem pariter observare ; unde in psalmo : Benedicam Dominum in omni tempore ; laus semper eius in ore meo. Consuetudo enim, que dominice scripture aut sacris canonibus contraria non est, inconcussa observanda est ; xj. di. consuetudinis xij. di. *Sacra Romana* x. q. 1. decernimus. Ymmo talis consuetudo est legi divine et canonice amica, cum ad laudem Dei omnia debent fierj. de offi. *casta* c. j. in fi. et laus Deo pro suis beneficijs a nobis est iugiter impendenda. xvj. q. i *Reuerteminj*, circa fi.

Ad septimum respondeo. Aut supradicte persone sunt heretici credentes, receptatores, fautores et hereticorum defensores, aut infamati de heresi vel suspecti, aut non. Primo causam de eorum vita et conversacione potest inquirere in quantum inquisitionis huiusmodi officium concernit errores in fide seu articulos fidei catholice. Probatur de heretic. c. *Ut officium inquisitionis* in principio et § fi. li. vj. Aut non sunt tales nec infamati nec de heresi suspecti. Tunc inquirere contra eos non potest, nisi forte in litteris commissionis sedis apostolice idem teneatur expressum. Hoc probatur sic. Certum est quod jurisdictio inquisitoris heretice pravitatis est delegata, ut patet e tit. *per hoc* in p., ubi ita no. Archi. super v. *delegatur* li. vj°. et idem Johannes in no. et coll. c. ti. *Ad abolendum* q. ij. Ergo jurisdictio inquisitoris ad casum non expressum in eius commissione extendi non potest nec debet ; nam forma mandati exacta est diligencia obsueruanda de r. *Cum dilecta* de offi. dele. *Cum olim abbas* de pre. c. ult. c. di. procur. l. *Si procur*. Hinc est quod quicumque delegatus, qui fines mandati excedit vel aliter facit aut procedit, nichil agit nec tenet eius processus, ut in juribus iam predictis. Et no. Inno. in dicto c. *Cum olim* in fi. et Ber. predicto c. ult. de pre. in glo. ij et Archi. de pr. c. *Cum in illis* circa. p. super v. *Intencionis* li. vj. Secundo ex contrario manifestum sequeretur inconveniens ; nam qua racione posset inquisitor de dictarum personarum vita et conuersacione inquirere et eos ab inuicem separare ; eadem racione eciam posset et [in] sacrilegos et adulteros, usurarios et alios citra heresim delinquentes inquisicionis officium exercere et tales de civitate vel alio loco expellere, quod nemo bene et discrete considerans concederet, nam esset contra formam mandati et maxime contra intencionem pape delegantis, ad quam semper recurrendum est. De arbi. c. *expo*. de pre. *Cum tamen*. Et eadem racio, que mouet delegantem, mouet deinde et delegatum de r. *super litteris* in fi. In nullo obstat extravagans Johannis xxij *Sancta*

Romana, quia non loquitur de hijs personis, sed de quibusdam, qui novum ordinem et religionem inuenire seu habitum noue religionis presumebant assumere, quorum aliqui a veritate catholice fidei deuiabant, ecclesiastica sacramenta despiciebant et errores alios multipliciter seminare studebant, ut patet totum discursum illius constitucionis perspicientj. At hij, de quibus queritur, secundum veritatem, que Deus est, non sunt tales. Ymmo sunt illi, de qualibus loquitur supradicta extravagans Gregorij xj *Ex iniuncto*, utpote illi qui humiliter et honeste in paupertate et castitate vivunt, ecclesias deuote frequentant, Romane ecclesie eorumque curatis et prelatis reuerenter obediunt, nullis se erroribus inuoluendo, sed intimo caritatis amore sibi inuicem seruiendo ac desiderantes quam plurimum ac simul et inuicem in humilitatis spiritu Altissimo famulari. Tercio potest euidenter per iam dictam constitucionem *Ex iniuncto* colligi, quod prefati homines extra religionem simul habitantes et in communi simul viuentes jn prouincijs Coloniensi, Treuerensi et Maguntinensi sunt solum et immediate suppositi iurisdictioni et protectionj dyocesanorum ; nam, prout ex tenore dicte constitucionis apparet, Gregorius xj. committit et mandat predictarum prouinciarum archiepiscopis eorumque suffraganeis, quatenus ipsorum singuli in suis ciuitatibus et diocesibus de huiusmodi hominibus utriusque sexus ibidem commorantibus, de ipsorum vita et conuersacione et statu, et an aliquos errores in fide catholica teneant, diligenter inquirant et plenarie informati culpabiles corrigant et puniant, innocentes uero faueant ac ut Deo inuicem seruiendo in paupertate et castitate ceterisque uirtutibus licite conuersari ac Christo laudabiliter deseruire ualeant, licenciam apostolica auctoritate concedant, contradictores per censuram ecclesiasticam compescendo.

Ecce, quomodo clarissime est ostensum, quod predicti homines utriusque sexus insimul commorantes et in communi extra religionem viuentes non sunt de jurisdictione inquisitoris, sed solum et immediate subiectj jurisdictioni dyocesanorum in prouincijs supradictis per specialem constitucionem dicte extrauagantis *Ex iniuncto*, ut locum habeat regula juris : Graciam per specialem derogatur cum suis concor. li. vij°.

Sic est finis istius.

Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, HS. X. 101 (Th. 355) : *Scripta doctorum de congregacionibus*, fol. 68-78. — Op dit stuk en op de vier volgende werd ik opmerkzaam gemaakt door de zeer beknopte ontleding ervan bij Delprat, *Verhandeling over de broederschap van G. Groote*, 2de uitgave, blz. 50-53, die naar het Haagsche handschrift verzendt. — De godgeleerde schriften, waarvan, in dit stuk en in de volgende, aanhalingen en bewijsplaatsen worden gebruikt, waren op het einde der 14de eeuw algemeen bekend, zooals blijkt uit het testament van « Henricus de Suderlande, canonicus Leodiensis et scolasticus sancti Gereonis Coloniensis ecclesiarum » (20 December 1390), die al zijne handschriften aan de hoofdkerk van Luik schonk. Daaronder vermeldt hij : « Andream de Barulo super tres libros codicis, decretum, decretales, sextum librum decre-

talium, Clementinas, summam Ostiensis, Innocentium, Ostiensem in duobus voluminibus, Bernardum Compostulanensem, Henricum Boyc super decretales in duobus voluminibus, Archydyaconum et Johannem monachi et novellam Johannis Andree super sextum librum decretalium, Dynum et novellam Johannis Andree super regulas juris libri sexti. » (S. Bormans, *La librairie de la Collégiale de St-Paul à Liège au XVe siècle*, in den *Bibliophile belge*, deel I, 1866).

110 (242[1]).

(*Einde 1397? Utrecht*). Verweerschrift van Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk aldaar, ten gunste der Begijnen dezer gewesten tegen de sermoenen en de schriften van eenen harer vijanden. — De rechtgeloovige Begijnen van het Utrechtsche worden uitdrukkelijk in bescherming genomen door de bul *Recta ratio* van Benedictus XII. Daarom laakt hij dengene, die deze Begijnen in zijne sermoenen en schriften verguist. Die onbezonnen man zou veel beter doen haar bij den bisschop aan te klagen, indien hij iets over hare levenswijze weet in te brengen. Dit alles wordt gestaafd op allerlei teksten. Ook de bul *Sancta Romana* van Johannes XXII kan tegen de rechtgeloovige Begijnen niet worden ingeroepen, zooals blijkt uit de bul *Ex injuncto* van Gregorius XI. Alleen de bisschop heeft macht over de Begijnen, niet een ondergeschikte (inquisiteur?).

Sequitur aliud scriptum prefati magistri et domini Euerardi Foec contra quemdam, qui in sermonibus suis publice consueuit detrahere deuotis personis in congregacionibus cohabitantibus.

Omissa prolixitate uerborum inanium, que solet auditoribus generare fastidium, ut jura calumpniancium, qui plerumque multa uidentes et ad pauca respicientes de facili enunciare solent, confutetur temeritas et veritas resoluta erroris caligine prodeat in lucem, primo contra hanc materiam est sciendum, quod status quarumdam mulierum harum parcium, que vulgo Beghine nuncupantur, non est per jura reprobatus, et frustra sibi blanditur tenens statum talium mulierum per ecclesiam reprobatum propter Clementinam de religiosis domibus, quia illa Clementina loquitur de Beghinis, que de summa trinitate et diuina essencia disputant et alias curiosas opiniones circa articulos fidei et ecclesiastica sacramenta et multa alia pericula animarum pariencia sub sanctitatis fucato velamine inducere presumebant, quarum status est damnatus, ut patet seriatim per discursum illius Clementine usque ad § *Sane exclusive*; et eodem § commendatur aut saltem permittitur status illarum mulierum, que

in suis hospicijs conuersantes penitenciam agere volunt et virtutum Domino in humilitatis spiritu seruire ; tales enim, nisi fallor, sunt Beghine harum parcium, et talium conuersacio est hodie expresse approbata seu permissa jn extrauagante Benedicti xij, que incipit *Recta racio non patitur.* Et est constitucio declaratoria predicte Clementine ; nam Benedictus xij[us] Beghinas, que insimul habitantes vitam ducunt honestam, ecclesias deuote frequentant, dyocesanis locorum ac parrochialium ecclesiarum rectoribus reuerenter obediunt et curiositatem disputandi circa articulos fidei non usurpant nec de erroribus in dicta Clementina descriptis sunt suspecte, sub prohibicione eiusdem Clementine declarat non includi, iniungitque ordinarijs locorum, quod eas in bonis et juribus ipsarum conseruent, cum inuocacione, si opus fuerit, brachij secularis auxilij, et ijdem ordinarij curam peruigilem habeant super eas, ne premissis erroribus se inuoluant, prout in dicta extrauagante noscitur seriosius contineri.

Propter quod, iudicio meo, ille dominus, qui satagit in suis sermonibus uel scriptis statum Beghinarum tanquam perniciosum uel defectuosum reprobare, consulcius faceret, si a tali dogmatizacione lubricam lingue cohiberet et calamo silencium imponeret, vel si sibi placeret excessus earum, si qui forent, ordinarijs locorum corrigendos deferret, ne per incautam locucionem maiora, que ad eius correpcionem non spectant, presumendo videatur in celum ponere os suum lingua eius transeunte super terram contra id quod legitur xxj. d. c. *Incautum,* cum facile ad dictum unius sequatur multitudo et pertrahatur in errorem iuxta illud poëte : Fama repleta malis velocius euolat alis ; fama boni lente uolat, inuidia renitente. Notat Guilhelmus de Monte Lauduno, extra. de priuilegijs c. super verbo *Detrahatur* in Clementinis ; ubi eciam recitat Jo. And. Tullium dixisse ad Salustium : Sepe vidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena vicia aperte dixerunt, quam eos qui commiserunt ; deteriores enim sunt, qui bonorum vitam moresque corrumpunt hijs, qui substancias aliorum prediaque diripiunt, quia illi bonam famam, que est vita anime, subtrahunt, alij vero alimenta corporis. Vi. q. 1. *Deteriores.* Detrahere enim species homicidij est. De penitencia di. 1. c. *homicidium.* Et tenetur detractor ad restitucionem fame eis, quibus detraxit, per omnia loca ubi huiuscemodi detractacionem publicauit et alibi, ubi infamia conuolauit, secundum Gwilhelmum de Mon. Lau. in dicto c. primo extra. de priuile. in Clement. Satis in hoc concordat, quod noster Joh. in summa conf. li. ij° ti. v. de raptoribus sub rubrica de detractacione, q. cij.

Preterea est nota dignum, quod status pauperum utriusque sexus, qui humiliter et honeste in paupertate et castitate viuunt, ecclesias deuote frequentant, Romane ecclesie et eorum curatis et prelatis reuerenter obediunt, nullis erroribus se inuoluendo, sed intime caritatis amore sibi inuicem seruiendo ac desiderantes quamplurimum simul ac inuicem in humilitatis spiritu Altissimo famulari, et non cadit sub prohibicione constitucionis extrauagantis Johannis xxij, que incipit *Sancta Romana,* quia constitucio illa reprobat certam sectam seu ritum eorum, qui absque licencia sedis apostolice in communi collegialiter viuere ritum noue religionis assumendo, conuenticula illicita facere et superiores sibi eligere presumunt, ut ex serie eiusdem constitucionis lacius colligitur ; hodie vero possunt archiepiscopi et episcopi locorum auctoritate pape concedere licenciam deuotis et innocentibus pauperi-

bus, ut Deo inuicem seruiant in paupertate et castitate ceterisque virtutibus libere conuersentur, et contradictores per censuram ecclesiasticam compescere, appellacione postposita, ut patet in extrauagante Gregorij xj, que incepit *Ex iniuncto nobis ex alto*. Sic, quod examinare vitam et conuersacionem talium spectat ad officium ordinariorum singulorum locorum et non ad inferiores, temerarie ergo presumit inferior, quicumque sit ille, contra tales predicare vel disputare, usurpare vices, que ad eum non pertinent et mittendo quodammodo falcem in messem alienam.

Et infra, jtem sane intelligenti potest clare liquere, quod dicta constitucio *Sancta Romana* cassat solum sectam seu religionem eorum, qui non assumunt aliquem de ordinibus per sedem apostolicam approbatis. Ergo deferentes habitum vel assumentes ritum viuendi per eandem constitucionem non prohibitum non includuntur sub pena illius constitucionis. Nam, si papa voluisset alium habitum in eadem constitucione non expressum includi, bene dixisset, ut notat Gen. in dicta constitucione § *Episcopos* super verbo *supradictos*, quia pene pocius sunt restringende quam ampliande uel extendende, § de libe. et postu. l. *Cum quidam* de acc. et obli. l. *Arrianus*. extra. de decimis cum tua de. re. iur. c. *Odia*. l. vj. Preterea, quamvis sit a iure prohibitum, ne quis habitum noue religionis assumat, ut patet extra. de religi. do. c. *Unico* li. vj°, hoc est intelligendum in pluribus simul in eodem collegio habitantibus et eandem religionem profitentibus.

Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, HS. X. 101 (Th. 355) : *Scripta doctorum de congregacionibus*, fol. 78-81.

111 (242[5]).

(*Einde 1397? Utrecht?*) Verweerschrift van eenen onbekenden godgeleerde ten gunste der Broeders en Zusters van het gemeene leven in de geestelijke provincie Keulen tegen hunne belagers en vervolgers de inquisiteurs. — Om drie redens willen de inquisiteurs deze Broeders en Zusters verontrusten : 1° Zich beroepende op de bul *Sancta Romana* van Johannes XXII, die op hen niet van toepassing is ; 2° zich beroepende op de bul *Ad nostrum* van Clemens V, die evenmin op hen toepasselijk is, al noemt men hen ook *Begherdi*, daar de naam alleen geen bewijs van ketterij is ; en 3° zich beroepende op hunne inquisitoriale bul, die er ook niets mede te maken heeft. Immers, het gemeene leven is zalig, zooals die Broeders en Zusters het leiden. Door veel teksten wordt de gemeenschap der goederen verdedigd als veel volmaakter dan het privaat eigendom.

Scriptum cuiusdam deuoti et literati viri pro deuotis personis utriusque sexus in prouincia Coloniensi contra jnquisitores heretice prauitatis, qui eos molestauerunt et calumpniati sunt, super vita et conuersacione eorum sequitur.

Ex tribus medijs videntur isti velle procedere contra istos pauperes.

Primo et principaliter ex prima extrauagante *Sancta Romana*, et est fortis Achilles eorum ; sed frivole inducunt illud ad propositum, primo quia nullo modo videntur esse executores illius capituli, quia, et esto quod status ibidem descriptus reprobaretur, non tamen reprobatur ut hereticum, solent illud exprimere fore hereticum, ut patet de summa trinitate et fide catholica in antiquis li. vj°, jtem in Clementinis de hereticis c. *Ad nostrum* et per plura capitula inducendi. Prescise autem circa heresim manifestam versatur eorum officium, ut patet de hereticis li. vj. c. *Accusatus* § *Sane*. Secundo forcius, quia ibidem reprobatur certus status ex certis circumstancijs ibidem expressis, cuius status in forma notorium est istos non esse, cum plures et principales circumstancie illius status istis desunt, sicut habere superiores ibidem nominatos, collegium, regulam, habitum noue religionis, etc. ; cum tamen sufficeret unam deesse, ut non arguerentur illius status per argumentum a parte integrali ad suum totum. Sed cauillatur hic ab eis, quod quamuis iste non reprobentur expresse et in forma, tamen arguendo a simili, cum de similibus idem sit iudicium, videntur isti reprobari. Sed istud non valet, quia in penosis non est arguendum ad similia, cum pene restrigende sint. Illud tamen capitulum penale est et ideo non videtur prorogandum, sed stricte in suis terminis arcendum, et hoc expresse dicit glo. Gesselmi, que est ordinaria in capitulo illo. Unde super verbo supradicto dicit, quod contra illos habitus uel ritum viuendi, pena sequens non videtur sibi locum vindicare, quia, si de alijs conditor canonis idem voluisset, hoc utique expressisset. Ar. extra. de decimis c. *Ad audienciam*.

Secundo et principaliter nituntur istos reprobare extra. e. c. *Ad nostrum* (1) in Clementinis ; sed illud non valet, quia illi condempnati satis clare describuntur ibidem ex certis articulis ibi expressis, ex quibus isti facto, fama, presumpcione, suspicione semper fuerunt immunes. Et si isti vocentur Begherdi, hoc non nocet, quia sola nominacio non sufficit ad condempnacionem, quia sepe innocentes in falso crimine nominantur, ij. q. i. *Multi*, etc ; nec error nominis nocet, dummodo de corpore constet, et jura rebus, non verbis imponi debent.

Tercio ex bulla ; sed ista bulla non videtur esse nisi executoria c. *Ad nostrum*, ut patet ex forma bulle et quia capitulum illud non tangit illos nec bulla, et bene possit induci ad propositum, prout apparet in prima extrauagante *Recta racio*, quia videtur multum facere ad propositum, ymmo videtur esse quasi casus pro istis contra bullam. Maxime videntur isti calumpniari communem victum ; sed hoc non cadit in eorum officium, quia hoc non est hereticum, ymmo magis meritorium et licitum solutis a vinculo religionis sic vivere, quia sic viuebant fideles in primitiua ecclesia, ut patet Actuum quarto : Omnes, qui credebant, erant pariter accepto spiritu sancto et habebant omnia communia. Et distinguit glossa interliniaris ibidem, quod nichil habere proprium fratrum amoris est indicium. Fraternus amor communis est omnibus. Item sanctus Clemens primus in epistola iiij[a] et posteriori xij q. 1. *Dilectissimis* sic inquit : Communis vita omnibus est necessaria fratres (*sic*) et maxime hijs, qui Deo irreprehensibiliter militare cupiunt, etc., ut patet ibidem. Item

---

(1) Zie *Corpus*, deel I, blz. 168.

clerici seculares de jure communi debent viuere communiter, ut patet extra. de vita et hones. clericorum c. *quem*, ut ait Scriptura. Item xxxij[a] d. c. *Praeter* et xij[a] q. 1. *Necessaria etenim res exigat*, ubi jura copiosa sunt super hac et expressa, unde inter cetera iij. c. *Scimus*. Sic dicitur : Scimus vos non ignorare, fratres, quod hactenus vita communis inter omnes christianos viguit et de gracia Dei viget et maxime inter eos, qui in sortem Dominj sunt electi, id est clericos, sicut in Actibus apostolorum legitur; unde : Multitudinis credencium erat cor unum et anima una in Domino nec quisquam eorum que possidebat aliquid proprium esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Et subditur in sequentibus capitulis super eadem materia, scilicet : nolo ut aliquis. Item non dicatis vos habere aliquid proprium. Ex quibus dictis satis ostenditur et propria debere propter perfectionem contempni, etc. Ex quo patet, quod perfectionis est eciam extra religionem in societate honesta et caritatiua communiter viuere; unde viij[o] ethi.: Amicorum est omnia esse communia. Item proprietas propter maliciam hominum inducta est, ut per Senecam xxix[a] epistola, ubi dicit: Multa auaricia mortalium proprietatem possessionemque discernit, nec quidquam creditur suum esse, quod in publicum venit. Item jure diuino et jure naturali omnia sunt communia, et propter imperfectionem hominum de jure humano introducta sunt meum et tuum, ut tractatur distinctione viij. c. *Differt*, ubi dicitur, quod jure naturale omnia sunt communia omnibus, quod non solum inter eos seruatum creditur, de quibus legitur, quod multitudinis credencium erat cor unum et anima una ; verum ex precedenti tempore a phylosophis traditum inuenitur, unde apud Platonem in Thymeo : Ciuitas iustissime ordinata traditur, in qua quisque nescit affectus proprios. Item universalis doctor Egidius tractans de regimine principum illud quod mouet phylosophus iij. politice, utrum expediat ciuitati omnia esse communia, dicit expresse. quod, si homines ut plurimum haberent appetitum ad bonum, expediret ciuitati possessiones esse communes, eo quod bonum quanto communius tanto diuinius ; omne enim bonum in commune redactum sensum pulchrius accessit. Hec ille. Item ad jdem arguit, quia unitas semper pocior est multitudine, multitudo enim ab unitate procedit. Unde prima causa Deus ipse, qui arguitur esse summe bonus, arguitur summe unus. Videtur ergo ciuitas esse summe bona, si fuerit potissima una ; quanto enim aliquid ad unitatem procedit, tanto plus appropinquat ad terminum bonitatis ; ymmo ibidem subdit, quod vite perfectioris est non habere proprium, perfecti autem pauci sunt respectu aliorum. Hec ille c. iiij. libri preallegati. Ex quibus patet, quod perfectionis est communiter viuere eciam extra religionem. Unde ex predictis sic posset formari racio : Illud quod de sua natura est bonum et cuius oppositum solum propter maliciam hominum est introductum, non est hereticum, ymmo pocius meritorium et licitum ; sed sic est de communiter viuere, ut patet ex predictis ; ergo, etc. Item istam vitam Christus cum apostolis tenuit, ut patet in ewangelio. Item apostoli et apostolorum discipuli et tota primitiua ecclesia continuauerunt ; et sic, multiplicata fide et refrigescente caritate et crescente malicia hominum, quamuis iste modus non fuerit nec sit usque nunc ita regulariter et communiter obseruatus ut in primitiua ecclesia, sicut eciam nec alia consilia ewangelica, tamen ex hoc non sequitur, quod sit prohibendus, sicut nec prohibenda sunt alia consilia, ymmo pocius commendandus est, si cui Deus ex speciali

dono et gracia sic viuere inspiraverit. Cum per nonnulla tempora hic modus viuendi in commune in sancta ecclesia continuatus fuit, quemadmodum repertum est eciam usque nunc per aliquos diuinitus inspiratos, et hunc modum viuendi continuatum fuisse eciam extra religionem, ut patet vitas patrum perscrutanti, unde mirabile est reprobare tanquam hereticum, quod sit a Christo fundatore et institutore legis nostre eiusque discipulis posterisque sanctis pluribus patribus exemplo ipsius Christi, cuius omnis actio nostra est instructio, qui eciam hoc egit non propter se, sed ut nobis posteris formam daret viuendi. Obseruatum est, ut per allegata patet, quod eciam per jura et per doctores perfectionis esse censetur et cuius oppositum ex inperfectione solum hominum processit, ymmo quod a pluribus philosophis dictatum est esse virtuosum, ut ex dictis patet, numquid hoc sit in ruinam doctrine christiane et bonorum morum ? Videtur pro certo super hoc plurium a fidelibus aduertendum. Et si dicatur, quod iste modus uiuendi communiter prohibetur in extrauagante *Sancta Romana,* istud non valet, quia ibi non reprobatur viuere communiter, simpliciter et per se, quia tunc ubique esset reprobatum, quod aduersarij non concedunt, sed coniunctim, scilicet cum circumstancijs ibidem positis videlicet cum electione regule superioris, habitu noue religionis, que presumere non licet sine auctoritate superioris ; sed viuere communiter in societate caritatiua absque factione religionis uel collegij uel conuentus non prohibetur nec potest prohiberi, quia hoc esset contra jnstitucionem fidei nostre, ut ex allegatis multipliciter deductum est. Et istum modum viuendi communiter absque factione conuentus vel collegij tangunt eciam doctores juris in pluribus locis ; unde Archidiaconus xvj. q. i. c. *Decimas* tractans illud dubium quod mouet Bernardus in glosa super c. *quem* i. extra. de vita et honestate clericorum, numquid clerici communiter viuentes habent priuilegium quod possint ab episcopo absolui super iniectione manuum inuicem, distinguit de clericis communiter viuentibus non per modum conuentus aut collegij, ut sic veritatem habeat opinio contraria. Et sic facit eam bene ad hoc illa extrauagans *Recta racio*, que concedit illis Beghinis simul viuere, et non enim potest intelligi solum de simultate locali, quia illa esset nimis calumpniosa et amara interpretacio, quia nec eciam ribaldis posset hoc eciam prohiberi, et ergo intelligatur de simultate viuendi predicta, scilicet in societate et communitate caritatiua, que non querit que sua sunt, sed communia proprijs anteponit, de qua societate dicitur in psalmo : Ecce quam bonum et quam iocundum, etc. Item Mathei xviij° : Ubi duo vel tres sunt congregati in nomine meo, etc. Item Eccles. iiij° : Melius est duos esse simul quam unum ; et infinita talia possent allegari ; sed superfluum reputo in hac materia plurimum allegare, cum sic Christus in suo facto per se et suis sectatoribus auctorizavit, ut supradictum est. — Et sic est finis istius scriptj.

Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, HS. X. 101 (Th. 355) : *Scripta doctorum de congregacionibus*, fol. 81-86.

112 (242[6]).

1397, December 24, (Dikningen ?). Gunstig oordeel van Arnold

abt van Dikningen (1), over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven. — (Dezelfde zeven vragen werden hem gesteld als aan den deken Everardus Foec van Utrecht). Op die zeven punten geeft hij een gunstig antwoord, zich beroepende op allerlei teksten.

Sequitur scriptum venerabilis et magne eloquencie viri et domini abbatis in Dyckeninghe, doctoris in decretis, super quibusdam questionibus inferius annotatis et conscriptis.

Quesitum est mihi, utrum, sine offensa iuris, etc. (2).

Ad hec omnia pro meo sapere et sentire singulis sollicite diligencia quam potui discussis et examinatis ea que sequuntur respondi.

Ad primum, quod : Aut premissi homines vivunt et cohabitant collegialiter aut conventualiter per noue religionis assumpcionem vel illiciti collegij institucionem, hoc est si superiores eligant, professionem faciant vel nouam regulam assumant, et tunc est illicitum et per sedem apostolicam reprobatum, extra de religi. do. c. *Ne nimia* e. ti. c. *Unico* li. vj. et in extrauagante Johannis xxij *Sancta Romana* § de colle. illi. l. s. Aut viuunt per modum simplicis societatis et unionem fraterne caritatis sine religionis assumpcione vel illicitj collegij constitucione, et tunc est omnino licitum et meritorium ; probat extrauag. Gregorij xj *Ex iniuncto*, Benedictj xij *Recta racio*, Bonifacij ix *Ex iniuncto.* Si quidem omnis amicabilis societas videtur licita, dummodo legem publicam non corrumpat uel aliud illicitum contra senatus consultus usurpet, ut notat Host. in summa, li. s. r. *De syndico* § 1, in fine per l. ult. § de colle. illi., *que est gracia*, et Inno. in apparatu extra. de exces. prela. super c. *Dilecta.* Viuere eciam in communi lex naturalis docuit. di. 1. c. *Jus naturale.* A philosophis per legem naturalem traditur. viij. di. c. *Differt* xij q. i. c. *Dilectissimis.* In diuina Scriptura consulitur. Psalmo cxxxiij° et Ecclesiastes iiij°. A Christo cum suis discipulis obseruabatur, quorum Judas loculos habuit et communium rerum procurator fuit. Joh. xiij. Per apostolorum exemplum et per ecclesie primitiue statum perfectissimum et omnis vite bone rectissimum magisterium approbatur. xij q. i. c. *Dilectissimis* et Actuum iiij°. Multitudinis credencium erat cor unum et anima una, nec quisquam eorum que possidebat aliquid suum esse dicebat, et erant illis omnia communia. Igitur extra religionem in communi viuere non est dissonum Scripture vel consuetudini ecclesie, sed in ecclesia valde usitatum ; unde et clerici de jure communi secundum quosdam debent viuere in communi per c. *Quem,* extra. de vita et ho. cleri xij q. t. *Per multa*, c. xvj. q. *Decimas* xxxij. di. *Preter hec.*

---

(1) *Dijckeninghe*, thans *Dikningen*, gelegen op het grondgebied der gemeente de Wijk (prov. Drenthe), vroeger eene abdij en thans een landgoed.

(2) Hier volgen schier letterlijk de zeven vragen, die aan het hoofd van het eerste oordeel van Everardus Foec voorkomen (zie hierboven ons stuk nr 109, blz. 160) ; nochtans wordt hier de zevende vraag in dezen gewijzigden vorm opgegeven : « Septimo, utrum super premissis vel similibus articulis inquirere ad officium pertineat jnquisitoris heretice prauitatis. »

Ad secundum, quod quamvis obediencia necessitatis, qua subditi suis superioribus necessario et coacte obediunt, qui et jurisdictionem arguit et superioritatem facit, nulli ipsorum debent racione predicte societatis obedire, cum par in parem potestatem non habeat, extra. de electione c. *Innotuit.* Obediencia tamen caritatis possunt ipsi sibi inuicem vel quibuscumque equalibus vel minoribus acquiescere minus discreti vel minus experti discretorum et expertorum consilia recipere, nec ex tali obediencia caritatis aliqua superioritas precipue jurisdictionalis arguitur, sed fraterna caritas et socialis amicitia comprobatur Ja. pe. j°. *Castificantes.* Corda vestra in obediencia caritatis et Ja. pe. ij°. *Subditi* estote omni humane creature propter Deum et est ar. extra. de ma. et obe. c. *Solite.* Item per Thomam quolib°. vj°. q. xj. Idem beatus Bernardus ad fratres de Monte Dei et Augustinus de vera jnnocencia dicit, quod pax domestica est ordinata cohabitancium imperandi obediendique concordia. Imperant autem qui consulunt, etc.

Ad tercium dicitur, quod reuelacione simplici, qui improprie confessio et ab aliquibus confessio non sacramentalis dicitur, in qua nec fit absolucio nec penitencie iniunctio nec imponitur satisfactio, sed solum alicui salubriter in passionibus, in vicijs et excessibus consulitur, contra temptaciones multiplices premunitur et dirigitur, potest quiuis cuicumque voluerit temptaciones et passiones suas reuelare vicia et excessus suos aperire; per que Inno. in apparatu extra. de pe. et re. super. c. *Omnis utriusque*, per Monulphum in summa. ti. de penitencia. Idem Jo. An. extra. de pe. et re. super. c. *Si episcopus* super verbo *Absolute*, li. vj°, per Astex. li. vj. ti. *Cui confitendum* et secundum eum Henr. Boyc, extra. de pe. et re. super c. *Omnis*, di. ij. Sed confessione sacramentali, in qua fit respectu ecclesie reconciliacio per claues, absolucio, penitencie iniunctio et imponitur satisfactio, nullus cuicumque debet peccatum suum, vicia vel excessus, nisi claues et jurisdictionem habeat, reuelare, extra. de pe. et c. *Omnis.*

Ad quartum, quod nullubi videtur prohibitum, quod layci sacre Scripture libros in vulgari editos vel translatos legant vel habeant seu alijs ad legendum concedant, sed studium Scripturarum in laycis recommendatur extra. de hereticis c. *Cum ex iniuncto* circa principium et per Inno. super c. *Firmiter credimus*, extra. de su. tri. et fi. ca. Verumptamen, si huiusmodi libri articulos hereseos continerent, mandatur seu precipiuntur destrui vel saltem hereticales articuli remoueri vel de ipsis eliminari per rescriptum apostolicum quod jncipit *Ad apostolatus.* Sed boni libri in vulgari editi vel de latino transfusi eodem rescripto per. ar. a contrario sensu liquido permittuntur et approbantur. Sunt autem precipue huiusmodi libri utiles, si de materijs planis et apertis, puta de gloria celesti, de penis inferni, de vicijs et virtutibus simplici modo pertractent. Ad studium enim talium librorum ammonet beatus Augustinus ad fratres de heremo, qui, paucis exceptis, omnes erant illiterati; et jdem in epistola ad comitem Bonifacium reprehendit laycos, qui se excusant a studio Scripturarum. Grandis, inquit, est confusio animabus laycorum, qui dicunt : Quid pertinet ad me libros legere uel audire uel discere? Similiter propter hoc Joh. Crisostomus super Math. morali. ij° populum suum reprehendit et idem in pluribus locis super ewangelio Johannis omel. xij et morali. xxxij° populum suum .adhortatur, ut libros debeat legere Scripturarum. Libri autem aliam doctrinam et difficilem continentes laycis

non debent proponi tanquam secundum intellectum paruulis, quibus lac, non esca proponi debet, qa. Ad Chor. iijo. Ad Hebreos iiijo. Unde mulieres ille, que de articulis fidei et sacramentis ecclesiasticis disputare presumebant, varios errores inciderant de relig. do. c. *Cum de quibusdam* jn Clementinis; nec debent eciam layci huiusmodi libros legentes sacerdotum simplicitati illudere, sed seipsos pocius studio Scripturarum ad compunctionem accendere et ad deuocionem inflammare omnesque sacerdotes propter dignitatem gradus et ordinis reuereri, extra. de hereticis *Cum ex iniuncto*; unde quod aliqui huiusmodi libros habeant vel legant, non debent merito redargui nec racionabiliter reprehendi; siquidem Dominus Deuteronomij vj. et xij. capitulis populo suo jusserat, ut volumen legis diuine non solum in synagoga vel ecclesia, sed semper ubique in manibus et ante oculos tamquam in signum haberet et in domo sedens vel in via ambulans, surgens atque dormiens in memoriam iugiter retineret; et noticia utique legis diuine magis in Nouo quam in Veteri Testamento precipitur, secundum Thomam in secunda secunde q. xvij, a. 1o.

Ad quintum quod quamuis predicacio, que est doctrina publica totam respiciens ecclesiam vel multitudinem secundum Thomam quodlibo. xijo. q. xxvij et in secunda secunde q. clxxvij ar. v. a nemine nisi a Deo uel prelatis seu a jure fuerit missus vel permissus, debeat usurpari extra. de heriticis c. *Cum ex iniuncto*; possunt tamen quicumque se inuicem verbis exhortatorijs familiariter colloquentes seu conferentes ammonere per idem c. *Cum ex iniuncto* et per Henr. Boyc super eodem cap. di. ij in fine, per Thomam in locis preallegatis; et ad hec sunt innumera dicta sanctorum et testimonia Scripturarum. Similiter quamuis correctionem iusticie uel punicionis ad prelatos pertinentem priuati sibi non possent assumere atque alios pro excessibus corrigere, potest tamen quiuis, ymmo tenetur pro loco et tempore alium corripere caritatiua correpcione et fraterna secundum Joh. in summa conf. li. iij. ti. ix. q. v. et secundum Thomam in secunda secunde q. xxiij. ar. ij.

Ad sextum, quod certis et eisdem temporibus et determinatis horis simul labori manuum insistere, infra mensam sacram lectionem recitare, ante et post cibum *Benedicite* et *Gracias* legere, aliasque pias consuetudines seu virtutum assuefactiones alijs christifidelibus licitas et sacrorum canonum prohibicionibus non inhibitas est omnino licitum simul commorantibus obseruare; licet enim leges, statuta vel consuetudines proprie dictas, sicut faciunt approbata collegia vi legis et constitucionem, obligantes condere uel facere non debeant; priuatas tamen consuetudines, que ius non faciunt, licet interdum presupposicionem inducant, potest quivis in domo sua uel familia facere uel obseruare, dummodo sint alias licite et honeste, patet satis per Host. in summa li. 1. r. *De consuetudine* § ultimo, ubi ponens iiijor genera consuetudinum, quartam quam vocat specialissimam, dicit esse inter priuatos. Idem Jo. And. in su. de consuetudine. Idem satis patet per Thomam in prima secunde q. xcj. ar. iij.

Ad septimum et ultimum respondetur, quod nequaquam, si quidem jnquisitoris officium solum ad heresim extenditur, et circa materiam heresis et circa ea, que aperte sonant heresim, restringitur et versatur, extra. de hereticis c. *Accusatus* § *Sane* li. vjo. Sed et iste modus viuendi per extrauagant. Gregorij xj. immediate protectionj et defensioni presertim per prouinciam Coloniensem, Maguntinensem et Treuerensem ordinariorum supponitur; ad quos de tali

modo viuendi inquirere et disponere sicut et de illis criminibus, quibus citra heresim seu non in heresi delinquitur tam ex parte ordinaria, extra de officiis or. c. j. ; extra. de hereticis *Excommunicamus* § *Addicimus*, quam ex commissione apostolica noscitur pertinere per extrauagantem *Ex iniuncto.* Quare, nisi persone sub prefato modo viuentes alias de heresi sint diffamate uel suspecte aut hereticorum credentes, receptatores, fautores vel defensores, non potest nec debet ex suo officio inquirere jnquisitor heretice prauitatis, nisi hoc habeat ex speciali commissione ; quod si de facto, cum de jure non potest, contra eos procedit, utique fines sue potestatis, que est delegata de hereticis c. *Per hoc* in principio, li. vj°. ubi ita notat Archidi. super verbo *Delegatur* et idem Jo. An. in *Excedit.* Delegatus autem, qui fines mandati excedit, nec aliter facit aut procedit, nichil agit nec eius processus tenet, ut notat Inno. de offi. deleg. super c. *Cum olim* et Bernardus in capitulo ultimo de preb. in glo. ij et Arch. de preb. *Cum in illis contra...* super verbo *Intencionis*, li. vj°.

Et quia mihi Arnoldo, abbati in Dyckeninghe, licet immerito inter decretorum professores minimo, premissa omnia et similia vere et in nullo penitus dubia videntur uel ambigua, saluo tamen semper in omnibus judicio melius sapiencium, idcirco in signum et testimonium protestacionis mee sigillum meum presentibus est appensum.

Datum anno Domini m° ccc° xccc° xcvij°, jn vigilia natiuitatis dominice.

(Et sic est finis. Ora legens pro scriptore propter Deum. — Propter Deum, tu qui studens legis, ora pro scriptore, ut post hanc miseriam una tecum valeat vitam possidere. Amen.)

Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, HS. X. 101 (Th. 355) : *Scripta doctorum de congregacionibus*, fol. 86-91.

113 (242[7]).

1398, Bisdom Utrecht. Samenvatting van het gunstig oordeel van eenige Nederlandsche en andere godgeleerden der geestelijke provincie Keulen over de onberispelijke levenswijze der Beggarden en der Broeders en Zusters van het gemeene leven. — Die godgeleerden zijn : Herman (of Jan) Stakelwegghe, proost der St Joriskerk te Keulen, Jan de Novo Lapide, kanunnik te Aken, Jan gezegd Bau, scholaster van Mechelen, Arnold, abt van Dikningen, Geeraard van Grüningen (of Groeninghe), Jan van Vortborch (of Wercborch), Radulphus de Rivo, deken van Tongeren, en Tielman Eckart van Attendorn. Zich op teksten der H. Schrift, der pausen en der kerkelijke doctoren beroepende, keuren zij de handelingen en reglementen der Broederschappen van het gemeene leven volmondig goed.

Sequentes quaestiones cum suis solutionibus super casu, qui sequitur, sunt scriptae et formatae pro munimine Beghardorum, ex determinationibus infra

scriptis venerabilium dominorum et magistrorum in legibus et decretorum doctorum, quas requisiti dederunt anno MCCCXCVIII, sicut in litteris eorum sigillis roboratis, continetur, videlicet magistrorum Hermani Stakelwegghe, praepositi S. Georgii in Colonia, Johannis de Nouo Lapide, canonici Aquensis, Joannis dicti Bau, scholastici Mechliniensis, legum doctoris, dom. Arnoldi, abbatis in Dikeninghe, Gerhardi de Grüningen, Johannis de Vortborch, doctorum in decretis, Radulphi de Rivo, (1) decani Tungrensis, licentiati in legibus, et Telemanni Eckart de Attendorn, licentiati in legibus, aduocatorum curiae Coloniensis ; cum quorum responsionibus concordat dominus et magister Everhardus Foeck, decanus S. Salvatoris Traiectensis, licentiatus in utroque jure, sicut patet in eius scriptis, et multi alii.

Casus.

In aliquibus partibus plures personae se simul receperunt ad cohabitandum aliquo modo, sicut clerici in una domo in qua libros pro pretio scribunt, alii vero non scientes scribere, scientes tamen opera diversa mechanica, quae similiter exercent pro pretio in alia domo, aut eciam aliud faciunt opus manuale. Et istae personae laborant manibus, et de his, quae laboribus acquirunt, vel de suis propriis, si quae habent, vivunt, et omnia sibi invicem pro majore concordia libere communicant, vel in commune ponunt, comedunt simul, et non mendicant. Habent etiam inter se unam personam probam, quae curam domus habet, cujus monitis acquiescunt, vel obediunt, sicut boni scolares magistro. Et hunc modum vivendi ideo faciunt vel ducunt, ut eo commodius vivant, et facilius simul necessaria conquirant, principaliter autem, quia sperant sic vivendo Deo melius placere et illi servire.

Ex praemisso themate quaeritur : An liceat pluribus extra religionem, simul in eadem domo cohabitare, ut securius Deo serviant et commodius vivant, et propria, si quae habent, et quae laboribus acquirunt, ad invicem libere communicare, et de illis vivere in communi, dum tamen non mendicent. Item : Utrum pro tempore habere possint unam probam personam, quae curam domus habeat, cui absque promissione aut obligatione, in bonis consiliis aut monitis acquiescant vel voluntarie obediant.

Respondetur : Primum certum est, quod nova religio eis denegatur : Extravag. de relig. dom. Cap. *Ne nimia*, et eod. Tit. C. unico Di. re. Item nec licet superiorem eligere et se ad obedientiam obligare et habitum religionis assumere secundum formam expressam in extravagante Johannis XXII *Sancta Romana*, etc. Cessantibus autem hujusmodi illicitis, licitum et meritorium est, habere et servare hujusmodi societatem caritativam et vitam socialem, dummodo suis prelatis et curatis reverenter obediant, sicut alii boni christiani. Probatur per L. I. *Sed. religionis* ff. de coll. Illi, ubi videatur casus. Et hoc expresse dicunt Johannes Andreas et Innocentius Extravag. *de excess. pre.* Super C. *Dilecta in magistris* glossa : *Illud autem constat* : Et Ostiensis in Summa Tit. *de Procuratoribus*. Responsum de Sindico : Quid fit societas v. Est autem permissum. Et pro isto videtur esse Extravagans Gregorii XI : *Ex injuncto*, et Extravagans Bonifacii VIII, quae similiter incipit : *Ex injuncto*, etc. Et de mulieribus videtur magis esse expressum in Extravag. Joh. XXII. *Sancta Romana*, non

(1) Verkeerdelijk las Mosheim : *de Inio.*

obstante Clementina: *Cum de quibusdam* Extrav. de relig. dom.. Omnia etiam invicem libere communicare, vel in commune ponere, est omnino licitum et meritorium, quia omnia esse communia, est legis naturalis. Pr. D. Jus Naturale etc. VIII. C. Differt. XII. qu. I. c. *Dilectissimis*, etc. Et in pristina ecclesia omnia erant communia, Act. IIII; unde etiam clerici seculares extra religionem secundum antiqua jura deberent vivere in communi, per capit. *Quoniam extra*, etc., *de vita et honestate clericor.* XII. Qu. I. per multa c. XVI. qu. I. c. *Decimas* XXXII. d. c. praeter habet de eo. d. v. in omnibus.

Item licet unam personam habere, quae curam domus habeat, VII q. r. *In apibus*, etc. Et licet se ad obedientiam illi obligare non debeant, possunt tamen monitis ejus voluntarie acquiescere, vel consilia ab eo recipere, immo quivis potest monitis et consiliis bonis cujuscumque hominis acquiescere. Et hoc dicitur in caritate obedire. 1. Pet. II. Subditi estote omni humanae creaturae, propter Dominum. Et in eadem epist. Petri cap. I. Castificantes corda vestra in obedientia caritatis, etc. Idem satis habetur ex verbis S. Thomae. Quodl. VII, Quest. XI.

Sed forsitan praedictae solutioni seu responsioni aliquis opponeret: Quia omnia collegia sunt illicita, nisi probentur esse permissa, ff. de coll. illic. LI et LIII et de hoc notat Ostiensis in Summa, Tit. de procurator., R. de Sindico § I ubi: Traditur autem. Idem legitur et notatur per Henri. Bo. post Ostiensem, et Joan. de excessibus p. *Dilecta*, etc.

Respondetur dupliciter: Primo: Quod praemissae personae non vivunt collegialiter, nec per modum collegii, sed congregationis caritativae, omni jure licitae, quod ita probatur: Non enim sufficit ad hoc, ut sit collegium vel corpus, quod plures simul habitent vel stent simul, ut satis elicitur ex dictis Extravag. de elect. C. *Sacrosancta*. Sed actus, quibus probatur collegium secundum Ostiensem, sunt commune sigillum, et usus sigilli communis, tractatus communis in capitulo, area communis, refectorium, dormitorium commune. Idem notat Archi. X. qu. I. c. 1. Item secundum Innocentium super caput *Dilecta, de excessibus praelatorum*, Collegium recidit in unum ff. Quod cujusque univ. sicut in si. Hov. d. c. fi. Sed societas morte cuiuslibet dissoluitur ff. pro socio. Item secundum Innocentium, ubi est collegium, non debet conveniri quilibet socius de contractibus initis nomine societatis, sed societas ipsa tantum, XII. q. 11. *Quoniam unanimiter*. Item collegium speciale sibi nomen tribuit, ut collegium S. Petri vel Andreae Col. vel Monachorum talis sancti, talis civitatis, secundum Ostiensem in Summa, Tit. de Procur. R. de Sindico. Imo collegium secundum Innocentium potest superiorem deligere, qui causas potest cognoscere, et syndicum constituere. Item secundum Innoc. societas omnium bonorum non facit collegium, nisi ad hoc instituatur ut sit collegium et si quae alia sunt de jure et esse collegii. Quibus in istis personis secundum thema non concurrentibus, dici non debent habere collegium, sed simpliciter societatem. Magna est autem differentia inter collegium et simplicem societatem, ut patet ex dictis.

Secundo potest responderi, quod, etsi praemissae personae collegium instituerent, dummodo citra religionem, et alia debite concurrerent, collegium eorum esset de communi jure permissum et permittendum et non illicitum quod patet. Istae enim personae, ut in themate dicitur, sunt tenues

et pauperes, et ideo cohabitant seu simul stant, ut melius se sustentent. Et propter talem causam tenues personae possunt habere collegium, et collegium tenuiorum est permissum, ut L. I. § I ff. de coll. Illi, secundum Bartolum in dictam L. fi. Item istae personae propter hoc simul stant vel habitant, ut, acquisitis necessariis, melius Deo serviant, id est, causa religionis aut devotionis. Collegia autem, quae fiunt causa religionis et devotionis, permissa sunt et licita. ff. de coll. ill. I. I. § Religionis., ut notat ibi Bartolus in L. fi. et Innocentius, et Joh. Andreae, Extr. de excess. prael. super capitulo : *Dilecta*, et Ostiensis in Summa, Tit. de Procurator. R. de Sindico § 1. v. Est autem permissum, etc. Item, quod dictorum scriptorum vel librariorum collegium sit permissum, patet per l. fi. ff, Quod cuiusque, etc., super verbo : Aliorum. Ubi nota, quod omnes artes ibi nominatae habent collegium approbatum : imo approbata sunt collegia de juri communi, ubi plures simul exercent unam artem in uno loco vel civitate, ut notat Bartolus super L. fi. de collegio. Illic. Et pro hoc facit tota glossa super dicto verbo : Aliorum. Item pro isto facit glossa in L. I. ff. quod cuiusque, ubi formatur questio : An plures scolares stantes in una domo possint facere collegium, adeo quod possint facere sindicum ? Et respondet glossa, quod sic. Cum qua concordat Bartolus super vlt. L. ff. de colle., illic., quae est lex Graeca ibi translata. Sed numquid est illicitum, quod sic simul cohabitantes horas temporis dividant, utpote quod certas horas ordinant ad servicium divinum ut simul missas audiant, ecclesias visitent, alias autem horas pro victu et vestitu laborent, aliasque bonas consuetudines simul servent et ordinent, ut eo quietius vivant ?

Item utrum sit licitum, quod aliquis gratia recipiendi consilii temptationes suas, passiones animi vel excessus dicat, aut exponat alicui non sacerdoti ?

Item, utrum licet sic simul cohabitantes se invicem vel alios caritative corripere et admonere ?

Ad primum horum respondetur, quod bonas observantias et particulares consuetudines possint simul licite observare ac etiam ordinare, dummodo alias non sint prohibitae. Ita enim quilibet potest domus dominus seu paterfamilias, in sua domo et familia, secundum quod ei congruit, pro suo officio vel exercitio quasdam particulares consuetudines vel observantias ordinare. Ad hoc enim potestatem habent ff. de verbor. signif. I. Pronuntiatio §. Familiae. Et hoc idem dicit B. Thomas in prima secundae Qu. XCI. Art. 3. Sic enim habet disponere in domo dominus domus suo modo, sicut rex in regno, dicit Thomas, Quodlib. VI. qu. 11. Unde tales privatas consuetudines patrisfamilias Ostiensis in Summa, Tit. de consuetud. § vlt. et Joh. Andreae in Summula de consuetudine, vocant consuetudines speciales : praecipue autem si constituerint collegium licitum et permissum, sicut dictum est. Ex tunc possent statuta facere et constitutiones super his, quae ad eorum officium pertinent, ut l. vlt. c. de ino., dummodo nulla ordinent vel statuant, per quae aliis praeiudicatur. C. de monopoliis, L. I. Praedicta autem temporis divisio utilis est et expediens. Unde Augustinus in libro de opere Monachorum : Optima est gubernatio, ut omnia suis temporibus distributa gerantur ex ordine, ne animi humanorum turbulentis implicationibus involuti perturbentur.

Ad aliud dicitur. Quod, licet confessio sacramentalis, qua sit respectu ecclesiae reconciliatio seu per claves absolutio et poenitentiae injunctio, solum fieri debeat sacerdoti claves et juridictionem habenti, Extr. de penit. et re. C.,

omnis simplex tamen tentationum, passionum vel peccatorum revelatio, in qua nec fit absolutio nec poenitentiae injunctio, potest fieri cuicunque, qui salubriter potest instituere et in temptationibus praemunire. De hoc clare habetur per Astesan. L., i. VI. Ti. cui confitendum, et post eum per Hen. Bo. super cap. Omnis Di. i., et per Innocent. in glossa super eod. capitulo circa fin. et per Joh. Andr. eod. tit., cap.: Si episcopus vero absolvere, lit. G.

Ad tertium nullum dubium est, quin quivis potest alium caritative corripere, dummodo alias discrete, debitis adhibitis circumstantiis. Est enim praeceptum Evangelicum: Si videris fratrem tuum, Matth. 18; licet punitio, quae est actus justitiae et respicit bonum commune solum, pertineat ad praelatos. Et de hoc satis Jo. in summa confessorum, Liber III tit. 9. Qu. 5, et Thomas in secunda secundae, Qu. 23. Art. 2. Eodem modo dicendum de admonitione vel exhortatione, quod, licet praedicatio, quae est doctrina publica, respiciens communem ecclesiam vel multitudinem, solum pertineat ad praelatos, nec ab aliquo, nisi a Deo vel a praelatis fuerit missus, debeat usurpari, Extr. *De haereticis*: *Ex injuncto*; caritativa tamen et privata admonitio, qua quis alium vel alios paucos, duos vel tres, familiariter colloquendo monet, competit omnibus; et quivis potest admonere, per idem Cap. *Cum ex iniuncto*, circa principium, et per Henri. Bo. super eod. Cap. Distinct. II in fin. et per Thomam, Sec. Secundae, Qu. VIII, Art. V.

Naar een oud handschrift (*in veteri codice*) afgedrukt bij Io. Laurentius a Mosheim, *De Beghardis et Beguinabus*, Cap. IIII, blz. 433-442. — Hetzelfde stuk komt voor in den bundel *Scripta doctorum de congregacionibus*, HS. *X*. 101 (Th. 355), fol. 33-35 verso, van de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, waarnaar verwezen werd door Delprat, *Verhandeling over het broederschap van G. Groote*, blz. 51, noot (1856). Aldaar luidt de aanhef eenigszins gewijzigd als volgt (fol. 33, 34): « Sequentes questiones cum suis solucionibus super casum qui sequitur, sunt scripte et formate *ex responsionibus et* declaracionibus venerabilium dominorum et magistrorum *legum* et decretorum doctorum infrascriptorum, quas requisiti dederunt anno Domini m°.ccc.xcviij°., sicut in literis eorum sigillis roboratis continentur, videlicet magistrorum *Johannis* Stakelwegghe, prepositj sancti Georgij Coloniensis, Johannis de Nouo Lapide, canonici Aquensis, Johannis dicti Bau, scolastici Mechlinensis, legum doctorum, dominj Arnoldi, abbatis in Dyckeninghe, Gherardi de *Groeninghe*, Johannis de *Wercborch*, doctorum in decretis, Radulfi de *Riuo*, decanj Tungrensis, licenciati in legibus *et bachalarij in jure canonico*, et Tyelmannj Echart de Attendorn, licenciati in legibus, aduocatorum curie Coloniensis; cum quorum responsionibus concordat dominus et magister Eucrardus Foec, decanus sancti Saluatoris Traiectensis, licenciatus in utroque jure, sicut patet in eius scriptis, et multi alij. »

Het oud handschrift, door Mosheim benuttigd, verklaart, dat het stuk door de godgeleerden geschreven werd *pro muni-*

mine Beghardorum. Het handschrift van 's Gravenhage bevat die woorden niet; daarkomt het stuk voor als ten gunste der Broeders van het gemeene leven afgeleverd. Mosheim voegt er de volgende bemerking bij : « Manifestum est et ex ipso responso et ex animadversionibus in illud quae sequentur, *Gerardinos* intelligi. Hinc ergo etiam apparet id, quod diximus, *Beghardorum* nomen *Communis vitae fratribus* eo tempore datum fuisse. »

Op dit stuk volgen in dat laatste handschrift de vier andere schier gelijke stukken, die wij er uit afgeschreven hebben. (Zie onze Nrs 109-112, blz. 159-176).

114 (242S).

Na 1398, bisdom Utrecht. Weerlegging door den Nederlandschen inquisiteur van het gunstig oordeel der godgeleerden van de Keulsche provincie over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven. — De inquisiteur verklaart, dat dit gunstig oordeel geenszins op die Broeders toepasselijk is, vooral niet op de zusters Gerardinen, zooals blijkt uit de stukken der vervolging tegen haar ingesteld in het bisdom Utrecht ten jare 13(94?) (1) door den pauselijken inquisiteur Eylard Schoeneveld. Daaruit haalt de Nederlandsche inquisiteur eene reeks bewijzen, om aan te toonen hoe verdacht die Zusters van het gemeene leven in haar geloof moeten geacht worden : bij voorbeeld, de onbegrensde macht der oversten over de andere zusters, zelfs in zake van biecht, het verbod om de waarheid te laten kennen over de inrichting dier vrije kloosters, de aanhitsingen van haren leider, die een priester is, de herhaalde klachten van geleerde en geachte monniken van de orde der Karthuizers tegen die Zusters, de halstarrige weigering dier Zusters om te Utrecht haar huis af te staan tot het stichten van een echt vrouwenklooster, waartoe zich, nog geen tien jaar geleden, meer dan dertig jonge meisjes van Utrecht bereid verklaarden, enz.

Observationes inquisitoris Belgici in magistrorum Coloniensium responsum.

Notandum pro detectione figmentorum sectae Gherardinorum, quae per diocesim Traiectensem in singulis civitatibus quotidie invalescit, praescripta

---

(1) Ik denk dat hier spraak is van de vervolging tegen de Gerardinen, die in de kronijk van Rudolf Dier de Muden wordt vermeld : « Tunc temporis fuit magister Eylardus inquisitor haereticae pravitatis, qui multum molestabat sorores in Trajecto. » (Zie *Corpus*, deel I, nr 236, blz. 251.)

magistrorum Coloniensium determinatione muniri se asserens et sui tentionem ut licitam roborari: Quod falsum esse, imo dictam determinationem ad munimen ejusdem improprie et contra intentionem ipsorum determinantium detorqueri, patet evidenter verba thematis ipsius praedictae determinationis ponderanti et conferenti ad ea, quae sequuntur extracta de Actis Inquisitionis per honorabilem sacrae theologiae magistrum fratrem Eylardum Schoeneveld, ordinis fratrum praedicatorum, inquisitorem Saxoniae, anno 13... in Traiecto et locis circumjacentibus legitime factae.

Habetur enim ex Actis hujusmodi evidenter et manifeste, quod in dictis jam partibus diversae sunt congregationes non solum clericorum, sed maxime foeminarum, quae in diversis domibus singulas Marthas habentibus simul in communi sub cura et regimine earumdem Martharum degunt, nec aliquid proprii, sive pecuniam, sive vestem, vel quamcumque rem in singulari, sed omnia in communi habentes, partim de laboribus manuum pro majori, aut de eleemosynis ad modum religiosorum vivunt. Quibus non licet comedere, bibere, sedere, stare, surgere, exire, loqui vel dormire aut quodcumque aliud facere sine speciali licentia Marthae vel Submarthae petita et obtenta. Quae certo signo ad comedendum, orandum, culpas dicendum et ad dormiendum vel evigelandum, sicut religiosi, vocantur, secundum quarum formam etiam *Benedicite* ante et *Gratias* post mensam, in vulgari dicunt, atque lectionem per totam mensam silentes audiunt, sicut et in Coena Domini lotionem pedum celebrantes, sermonem Dominicum per unam sororem in vulgari totum legi faciunt. Venientes autem ad cameram oratoriam singulis diebus, vel sicut Marthae domus placuerit, Martha in sua sede sola residente, aliae autem ex utroque latere in genibus suis circumstantes, singulatim culpas suas dicunt se ipsas proclamantes, vel ab aliis, si quid ab eis sciunt, proclamari petunt, et poenas a Martha injunctas obedienter recipiunt. Quae omnia et his similia, licet de se non sint mala, immo bona et laudabilia, multi tamen contra ipsas clamant, novas congregationes ad modum religiosorum propria temeritate facere sine licentia speciali sedis apostolicae non licere.

Habent et alias observantias plane de praesenti, vel saltem de futuro malo suspectas. Quia sorores non permittuntur ire ad sacramentum recipiendum, ad officium divinum auscultandum, ad confessionem faciendam et ad praedicationem audiendam secundum devotionem propriam, sed solum quando, ubi, cui et a quo jussum vel licentiatum fuerit per Martham, quae dicit eis, magis esse meritorium hujusmodi ex obedientia sua dimittere quam secundum proprium beneplacitum facere. Non enim permittunt eas ab aliquo audiri vel aliquem audire, nisi credant eum cum suis observantiis consentire, ne forte alios audiendo incipiant de multis observantiis conscientiam habere, occasionemque habeant congregationem deserere. Propter quod dicunt Marthae et seniores, omnem confessiones audientem vel verbum Dei quantumcunque catholice praedicantem, quem non estimant de sua affectione, non edificatorem existere. Quos consueuerunt sic probare. Quia Marthae vel aliae, quibus sic injungitur, mutato habitu, talibus confessionem faciunt, et adhuc seculares esse, et congregationem sororum intrare velle se fingunt et statim super hoc consilio, quid expediat, petito et audito percipiunt, quid de statu sororum pro vel contra sentiunt et intendunt.

Est et aliud non minus suspectum. Instante enim tempore, quo secundum

consuetudinem domus debet ad confessionem exire, oportet quod sorores, a quibus hoc, exigitur, Marthae vel Submarthae omnia, quae confiteri proponunt, profiteantur, antequam exire permittuntur, et solum illa, et sicut vel a Martha vel Submartha instruuntur, et non alia neque aliter oportet ut confiteantur. Quod immobiliter solent observare, maxime cum aliquae volunt extra statutum tempus confiteri, propter quem articulum plures ab eis recesserunt, praesertim cum illa, quae sic praeconfitebantur, quamvis interdum ita essent gravia, quod auctoritas episcopi erat pro absolutione necessaria, secreta non remanserant, sed aliis innotescebant.

Aliud quod magis videtur absurdum. Est enim una Martha principalis in Trajecto, quae domos sororum ibidem et alias domos earundem in oppidis circumjacentibus quolibet anno ad minus semel vel bis aut pluries visitat directe, sicut priores provinciales religiosorum conventus suarum provinciarum visitare consueverunt. Veniens enim ad domum die et hora, quibus sibi placet, ponit se in quadam camera et singulas sorores unam post aliam singulariter interrogat et examinat de statu domus, de regimine Marthae, de pace vel discordia, de excessibus vel obedientia sororum et aliis hujusmodi, maxime de observantiis; et, omnibus sic secrete auditis, antequam recedat, capitulum in camera oratoria in communi tenens, culpas singularum coram omnibus audiens et poenitentias injungens ac quae sunt in communi vel in particulari corrigenda, corrigens et emendans, ad observantias atque consuetudines perseveranter atque obedienter continuandas adhortatur eas modis omnibus, quibus potest. Nec hoc solum; sed cum sorores, ut dictum est, audit singulas secrete, oportet quod quaelibet exponat sibi totum statum interiorem hominis siue in bono siue in malo, ita plene et perfecte vel perfectius, acsi essent coram sacerdote confessore. Et prout ista de singulis judicans determinaverit, ita oportet eas suas formare.

Et quod plus est, tales confessiones audet etiam ab honestis dominabus in matrimonio existentibus et ab aliis puellis non sibi subjectis recipere. Et quod omnibus magis mirandum est, presbyter quidam cum dicta Martha in eadem domo hospitatur, et istarum congregationum legislator est atque gubernator supremus. Et propter hoc apud vulgus confessor atque praedicator famosus non verecundatur hujusmodi dominas et puellas de sua confessione exeuntes et confiteri cupientes, cum sibi non vacat, ad praefatam Martham sociam suam domesticam dirigere audiendas.

Aliud insuper existit, quod totum praecedens negotium suspectum reddit. Ita enim student sollicite omnia praedicta et alia, quae observant, secreta manere, quod strictissime prohibentur sorores nullis, nisi de congregationibus existant, etiam propriis confessoribus ista revelare. Quia licet multi sacerdotes, aiunt, sciant multa, tamen, quia raro habent saporem scripturarum, sancta non videntur eis bona. Propter quod una vice cum timerent, quod observantiae praelatis ecclesiae revelarentur, consilio unito deliberavit una tota congregatio, hujusmodi observantias potius cum juramento negandas quam ipsis, quibus easdem displicere timebant, explicite revelandas. Intellexerunt enim, quosdam literatos et famosos viros de ordine Carthusiensium constanter affirmare, quod status eorum, salvis statutis et ordinationibus ecclesiae, non posset subsistere. Cum autem una de senioribus, mota conscientia, omnes observantias conscripsisset, et ad petendum consilium a

praelatis iter versus Trajectum arripuisset, dicta Martha superveniens eis efficacissime studuit persuadere, quod praememorato presbytero, legislatori suo, magis in hac parte quam quibuscumque aliis deberent credere. Et sic concluserunt praedicto cum juramento, mendaciter licet, occultare; quod idem sacerdos postea veniens approbare videbatur, quia dixit, si fecissent, quod leviter voluisset eis manum super caput ponere. Non tamen in tantum poterant suadere, quin propter hujusmodi occultationem contingeret aliquas exire et statum hujusmodi in effectu deserere ac horrere.

Errant autem in hoc, quod nitentur, statum suum praedictum constitutionibus et prohibitionibus ecclesiae, ut videtur, manifeste contrarium, nimis pertinaciter pro licito defendere, et cum omnibus ordinibus ecclesiae, maxime foeminarum, simpliciter praeferre. Habent enim quasdam informationes pro defensione status sui contra inquisitores, quas reor esse supradictas doctorum Coloniensium determinationes, satis tamen impertinenter pro eis factas et per praetactum presbyterum, ipsarum gubernatorem, in vulgari malo utentem consilio cum auctoritatibus et allegationibus translatas. Quibus tam pertinaciter inhaerent, quod omnem oppositum sentientem reputant non de civitate Jerusalem, sed de Babylone errabundum, eo ipso quod non videtur statum, quem sic, ut dictum est, aliis praeferunt, ipsarum ad lubitum promovere. Non enim volunt regulam approbatam assumere, nec permittuntur ab ipsarum memorato gubernatore, dicente se velle potius stabulum pecudum custodire quam eas, si omnino vellent aliquam approbatam regulam accipere. Quod non solum videntur in se ipsis fugere, sed etiam in aliis impedire. Cum enim novissime ante decennium in civitate Trajectensi essent plus quam XXX notabiles puellae, ex speciali devotione mundum volentes contemnere, amplexus maritales spernere atque omnia bona sua mobilia atque immobilia, praesentia et futura, pro fundatione unius novi monasterii contribuere, in quod sub certa regula et perpetua clausura ac in communi sine particulari proprietate aliqua possent Creatori suo servire; et circumspectis omnibus ex certis circumstantiis non appareret in praedicta civitate locus aptior quam ille, quem praedictus presbyter cum praefata Martha et suis noviter inhabitare coeperat et construere, dicto tamen loco sine damno ipsarum pro tam magno bono ad gloriam Dei promovendo omnino nolebat cedere, quamvis a dominis et gravibus viris exhiberetur eis iterum et pluries, quod, antequam inde exirent, vellent eis in civitate in alio loco ipsis aeque vel magis congruo alia aedificia ita vel magis bona, quam jam haberent, aedificare seu construere. Maluerunt enim Deum, ut videtur, tanto praeconio atque totam provinciam tantae virtutis exemplo privare, quam hoc permittere, ut sanctiores ipsis ibidem inciperent apparere. Prout haec omnia supradicta coram notario et testibus sunt inquisitori praedicto, mediante juramento, delata ab illis, quae his omnibus praesentes interfuerant et consciae extiterant. Et omnia et plura alia inveniri poterunt ab eismet, quae in congregationibus existunt, si super his debite inquirantur.

Naar een oud handschrift afgedrukt bij Jo. Laurentius a Mosheim, *De Beghardis et Beguinabus*, Cap. III, blz. 443-450. — Van dit zeer belangrijk stuk, verkeerdelijk op 1393-1394 teruggebracht, gaf ik slechts een klein uittreksel in het eerste deel van het *Corpus*, blz. 351-352. Het wordt hier vol-

ledig afgedrukt, vooral omdat ik in een handschrift der koninklijke Bibliotheek van 's Gravenhage eene reeks andere stukken heb aangetroffen, die er mede in verband staan. (Zie hierboven de Nrs 109-112.)

115 (242[9]).

Einde der 14de eeuw, Noorden van Frankrijk en Nederlanden. Uittreksels uit de *Somme rural* van den Doornikschen rechtsgeleerde Jehan Boutillier († 1395) over de behandeling der ketters door het wereldlijk gerecht. — De ketters, gebanvloekten, met kruisen geteekende verdachten, Joden, enz., mogen vóór geene rechtbanken als eischers noch verweerders verschijnen. Daarop volgt de opsomming der gevallen waarin tegen hen de folterbank mag gebruikt worden en onder welke wettelijke vormen. De ketters kunnen niet als getuigen optreden. De begunstigers der ketters zijn in den ban. De goederen der ketters zijn verbeurd en kunnen noch aan hunne kinderen noch aan anderen overgaan. De ketters kunnen noch advocaat noch notaris noch procureur noch ambtenaar zijn.

Apres sensieult quelz personnes peuent faire demande en court laye.

Item ne fait a receuoir homme excommunie, sil est ainsi quil en appere promptement par lettres de son excommuniment ; autrement non.

De incredulite et iuif.

Item ne fait a receuoir homme qui pour incredulite soit croisie en nom de signe publicque, iusques a ce que par son prelat soit recompensé en fame et renommée.

Item ne fait a receuoir iuif ne mescreant contre la sainte loy de ihumerist, sainsi nest quil soit pour ce faire auctorisie de son prince.

De action criminelle.

Si peus et dois sauoir que crisme capital se diuise en xix manières qui toutes sont contéez capital......

De heresie.

La XIe manière si est crisme de heresie, sicomme de faire croire et arguer de toutes choses qui sont ou seroient contre la sainte foy de nostre seigneur, de leglise et les commandemens dicelle et des sains canons et de tout ce soustenir.

De quelz cas on ne doit point estre receu a purge.

Pour ce que dit est et monstre comment on se doit mettre et peut a loy et a purge, il sensieut veoir de quelz cas on ne doit receuoir a purge en court laye. Si peus et dois sauoir que il sont pluseurs cas qui ne sont a receuoir en purge, si comme murdres, arsin de maison, enforceurs de femmes, desrobeurs de gens

en chemin, que les clers appellent depredatores (1) populorum, trahitre, herese, bougre; telz ne sont a receuoir a loy de purge. Et la raison si est que, auecq ce que telz delis sont enormes, si ne veult lusage de court laye que on sen puist mettre a purge. Car purge ne desire fors cas que ne se pourroient prouver, se la partie lé vouloit impugner, et telz crimes ne se peuent prouuer que par procez extraordinaire auecq commune renommée, pour ce quilz sont fais au plus couvertement que on peut; et pour ce nulle purge ne y affiert. Car partie suppose quelle fust appellée, si ne le sauroit ne pourroit prouver que par auenture et par presumption, pour quoy ce ne doit cheoir en purge; car, se adez par purge se pouoient eschapper, tous eschapperoient; car, puis que lhomme est mis a purge, iamais on ne le peut mettre que en procez ordinaire, et les cas dessus dits doiuent estre mis en procez extraordinaire. Et pour ce il y a moult grande difference entre les cas qui sont a receuoir a purge, et les autres qui ne sont a receuoir. Et bien sen doit le iuge prendre garde; car grandement en pourroit estre repris et cheoir en abus de iustice; mais ne se doit mouuoir sans juste information precedente et sans prinse de present meffait....

Pour quel cas on peut mettre une personne a gehinne.

Puisque dit est de quel cas on ne peut receuoir a purge, il sensieut veoir comment diceulx cas et dautres semblables on peut mettre a question de gehinne pour sauoir la verité des cas par leurs bouches et par proces extraordinaire. Si saches que cil fait a mettre a question de gehinne qui par informacion precedente, telle quelle face vraye et vehemente suspection du cas pour quoy il est emprisonnez, et quil nye le cas, laquele informacion et cas, avant que a question soit mis le prisonnier, doit estre monstré au conseil de la court. Et le prisonnier oy comment il nye le cas contre l'informacion qui contre lui labeure, sans ce que linformacion lui soit monstrée et par le conseil et appointemens des conseilliers de la court veue, l'informacion doit estre dit que le prisonnier soit mis a question et proces extraordinaire sans ce que autrement soit mis a gehinne pour sauoir la verité du cas. Et le doit le iuge faire en la presence de trois ou de quatre du moins desdis conseilliers de la court. Et se le prisonnier pour la premiere question ne veult confesser son cas, le iuge le doit mettre ius iusques a lendemain, et puis appeller les conseilliers et eulx remonstrer comment pour sauoir la vérité il a procédé a question contre tel N., lequel ne vuelt riens confesser, assauoir est que faire en doit au surplus. Et les conseilliers doiuent dire que encoires soit interroguiez le prisonnier, se vérité vouldra dire, et si non, quil soit remis a question seconde fois; et ainsi adez par le conseil et ordonnance des conseilliers de la court iusques a trois, quatre ou v. fois, se mestier est; mais que ce soit par autant de iours, iusques a ce que la vérité soit sceue, si estre peut.

Si non, le prisonnier est plus a mettre a delivrance que a detencion. Mais bien se prengne garde le iuge que sans assens des conseilliers ne le mette a question, et que sa question ne soit sans feu ne sans tel mehaing que les membres du questionné ne puissent estre brisiez ne desrompus iusques a mehaing ne mutilacion; car ce seroit au péril du iuge, supposé encoires que

(1) Verkeerd staat *deprecatores* te lezen.

coulpable le trouuast. Le prende tresbien garde le iuge que de tout ce quil en fera soit ainsi dit ou jugie par hommes ou par iuges ou par conseilliers, comme dit est, et de soy ne le mette mie a question; car a grant péril le feroit de corps et dauoir, et que de tout ce face par le clerc de la court, de fois en fois ce que sera fait, faire procès verbal, ou les hommes iuges et conseilliers soient nommez, lequel procez verbal soit ou papier de la court, ou en cedule scellée desdits iuges ou conseilliers. Et tout ce que le prisonnier en confessera ou dira en question ou dehors, et se de lun iour a autre variera riens en propos, car ce fait moult a considerer a la vérité attaindre. Et se tout ce ny vault, le iuge doit remettre le prisonnier en courtoise et large prison, tant que tel soit remis sus que la question ny appere. Et lors se garde bien le iuge que a déliurance absolute ne le mette, car a son péril le feroit, pour quoy il sembleroit que sans cause lui auroit ce fait, mais leslargisse de prison iusques a son renom ou de la court; et bien soit gardé tout le procez sur ce fait, et par especial la information a la fin que, se pourchas en failloit, que le iuge peuist monstrer qui lauroit meu a ce faire pour sa sauuation. Et ce ainsi deuement conserue, le juge ne doit différer a faire et poursuiuir, ne noble appel que sur ce sache faire le prisonnier, puis que ainsi procedera comme dit est, ne vauldra car a droit et sans peril le peut ainsi faire, et autrement non. Et se cestoit a faire en court de iuge qui iugast a faire semonce dhommes, lesquelz selon aucunes coustumes ne veullent ne doiuent riens savoir de la question, car par question ne iugeroient a nulle fin tant que ilz le sceuissent, saches que, se ce estoit en court ou les hommes iugassent par leur vsage et loy, ilz ne deuroient iugier par confession de question; car telz iuges ne ont auctorite de faire ne mettre a question aucun, ne ne peuent iugier, se confessé nest pardeuant eulx de partie sans lieu de ferme tourment aucun, ou se prouue nest de tesmoings deuement, et ainsi le veult lusage de court subgette.

De Hereses.

Hereses sont ceulx qui prendent et tiennent doubte en nostre saincte foy: et doivent estre pugnis et deboutez de la campaignie des crestiens et sont à reprochier en cause de tesmoignage.

De accompaignier hereses.

Item quiconque accompaigne et participe auec herese à essient, saches que il est excommeuicz pour ce faire.

Des biens aux hereses.

Item dois sauoir que les biens des hereses doiuent estre confisquez, suposé qu'ils aient enfans, ne iamais à eulx ne peuent retourner, ne à personne de par eulx.

Que herese ne doit estre aduocat.

Item herese ne peut estre en quelque estat aduocat ne notaire, ne exercer office quelconque, ne faire faict de procuracion ne autrement, mais sont du tout à reprochier. *Decretali. li. quinto, rub. superius dicta.*

Somme Rural van Jehan Boutillier (Brugge, 1479), boek I, fol. 12, 12 verso, 44 verso, 61, 61 verso; en boek II, fol. 37. — Over Boutillier en zijn werk, zie Ferd. Vander Haeghen, Arnold en Vanden Berghe, *Bibliotheca Belgica*, B. 125-148, en de merkwaardige verhandeling van O. de Meulenaere,

in de *Biographie nationale*, artikel *Le Bouteiller* (*Jean Boutillier*), deel XI, blz. 545-557 (1891), als ook van denzelfden schrijver, *Documents inédits pour servir à la biographie de Jehan Boutillier, auteur de la Somme Rurale*, in de *Bulletins de la commission royale d'histoire*, 4de reeks, deel XVII, blz. 229-267 (1890).

116 (242[10]).

Omstreeks 1400? Valencijn? Uittreksel uit eene verhandeling van den beroemden tijdgenoot Gerson over een kettersch boek door Maria van Valencijn geschreven.

Videntur errasse Begardi et Begarde ob indiscretam dilectionem nomine devotionis palliatam. Argumentum hujus rei est in quodam libello, incredibili pene subtilitate, ab una femina composita, que Maria de Valentianas (*sic*) dicebatur. Hec agit de prerogativa et eminentia dilectionis divine, ad quam si quis devenerit, fit secundum eam ab omni lege preceptorum solutus, adducens pro se illud ab apostolo sumptum : « Caritatem habe et fac quod vis. »

Recolitis opinor, ut apud Virgilium in Bucolicis quesitive ponitur : An qui amant, sibi somnia fingunt? Et certe res sic se habet, quum amor inter omnes anime passiones magis penetrativus et alienativus, et si verus est, castus et sanctus, iuvat incogitabiliter ad cognoscendum celestia. Si vero aut vanus sit, erroneus aut libidinosus, varias sibi format illusiones, ita ut credat videre seu cogitare que prorsus ignorat. Experimentum huius rei in amore Hereos conspicimus.

Et enim, si predicta Maria, non de viatoribus utique ligatis ad preceptorum divinorum impletionem, sed de statu beatorum dilectionem quam scribebat applicasset, vix altius quicquam de divina fruitione quo ad aliqua dici potuerat. Sic fallebat eam sua tumiditas animi tante passioni dilectionis immixta. Putabat igitur se frui Deo, dum vigebat hec passio fortis circa Deum in eius animo quantumcumque a divinis preceptis longe esset.

Johannes de Gersono, *Tractatus de distinctione verarum visionum a falsis, Quintum signum*, te vinden in de *Opera* (1489), deel I, stuk 19.—Zie Lea, *History of the Inquisition*, deel II, blz. 127 en 405.

117 (244[bis]).

1400, Augustus 18, Gent. Verordening van den baljuw en de mannen van den Oudburg te Gent, namens den graaf van Vlaanderen, tegen degenen die de Geeselaars (*cruusbroeders*) zouden herbergen, helpen of aanhangen, op straf van tien jaar ballingschap. — Een gelijkluidend voorgebod werd ook door de schepenen der stad Gent uitgevaardigd.

*Dit es tvoerghebot jeghen de cruusbroeders ghedaen den xviij*sten *dach van aougste jnt jaer m. cccc.*

Wij ghebieden van ons gheduchts heeren weghen tsgraven van Vlaendren, van sbaillus weghen ende van der mannen weghen :

Omme dat wy verstaen hebben, dat nu nieuwelinghe eenighe manieren van lieden by hem seluen ende zonder consent van der heleghet kercken gherezen zyn ende ghezelscap ghemaect hebben ende vergaderinghen, hemlieden gheezellende, slaende ende singhende als cruusbroeders, dwelke es contrarie Gode van hemelrike, der heleghet kercken, den kerstinen gheloeve ende elken goeden menschen in zinen persoen, daer vele beroerten ende onrusten of ghescepen ware te commene, up dat zy niet wederstaen en worden alzoet behoert ;

Soe eist dat wy ghebieden, dat niement wye hy zy binnen den castelrien vanden Oudburch eenighen van den vors. persoenen en anueerde, huusse ofte houe ofte en sustinere van etene ofte van drinkene in gheener manieren ofte met hemlieden conuersere ofte te haarlieder gheselscepe en bekeere, up den ban van x. jaren diedt daden ende daerof berucht worden.

Dit voerghebod was in deser manieren wettelike gheboden ende huut gheroupen ten casteele te Ghend up den xviij^sten dach van aougste anno xiiij^c, ter kennesse van myns heeren mannen van Vlaendren.

In deser seluer manieren waest ghedaen up tscepen huus te Ghend, *mutatis mutandis.*

Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, Handschrift nr 434 : *Traités de paix, etc.*, fol. 68. — Opzoekingen op het Gentsch Stadsarchief gedaan naar het gelijktijdig voorgebod der schepenen, waar in dit stuk op gewezen wordt, bleven zonder uitslag. — In hetzelfde handschrift (fol. 66-67 verso) komt een Latijnsche brief van 10 Juli 1399 uit Genua voor, vermoedelijk door eenen Vlaming aan eenen landgenoot geschreven, waarin geestdriftig gesproken wordt over de stichtende en mirakuleuze handelingen der Geeselaars of Kruisbroeders in die stad en in geheel Noorder Italië. Wij lezen er onder anderen : « Die quoque dominica omnes de congregacione discipline, qui vocantur in flamingo *cruusbroeder*, se vadunt per civitatem verberando. » (fol. 67.) — Bon de Saint Genois (in zijn *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de Gand,* blz. 100) zegt van dezen brief : « Lettre privée de l'an 1399, dans laquelle il est donné de longs détails sur une sorte de pélerins renouvelés des Flagellans dont les processions et les superstitions jouent un grand rôle dans l'histoire de Gènes à la fin du XVIe (*sic,* lees : XIVe) siècle. (Voir Vincens, *Histoire de la République de Gênes*, II, 103-106, Paris 1842, 8o). »

118 (244ter).

1400, Maastricht, Visé en Tongeren. Uittreksel uit de kronijk

van den Luikschen monnik Cornelius Zantfliet († c. 1462) over de tweede Geeselaarssecte in onze gewesten. — Eenige Geeselaars, die te Maastricht waren aangekomen, wilde de magistraat uit de stad werpen ; maar het volk kwam in opstand en verbande de burgemeesters en hunne aanhangers. Daarvoor werden later de schuldigen beboet door den Luikschen bisschop. Te Visé werden de Geeselaars in de gevangenis geworpen door den heer van Perwez. Te Tongeren sloot men hun de stadspoorten. Alzoo werd hunne secte onderdrukt.

Jisdem diebus [anno MCCCC] reviviscere coepit secta Flagellatorum, quorum aliquanti venerunt apud Trajectum, quos statim primores oppidi volebant expellere ; sed obstabant eis multi populares et plebei, qui facta eorum laudabant et approbabant, adeo ut burgimagistros proscriberent et plerosque alios qui detestabantur eosdem. Unde et postmodum aliquanti ex eis per dominum Leodiensem appellati sunt ad annulum palatii et poenis pecuniariis mulctati. Cum autem dicti superstitiosi venissent apud Visetum, dominus de Peruueis in ergastulis reclusit eos. Tungrenses etiam clauserunt eis portas, ne sectis suis inficerent cooppidinos eorum, sicque retusa est eorum intentio per regiones universas.

Chronicon Cornelii Zantfliet bij Martène en Durand, *Veterum Scriptorum Amplissima collectio*, deel V, blz. 358.

119 (244[4]).

1401, April 30, (Utrecht). Notariëele acte bevattende den bevelbrief door Frederik van Blankenheim, prins-bisschop van Utrecht, gericht tot al de onderzaten van zijn bisdom, waarbij hij de inrichting en de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven goedkeurt en bevestigt. — De bisschop herinnert, dat voorname god- en rechtsgeleerden hem herhaaldelijk gunstige adviezen hebben medegedeeld over die personen van beider kunne, godvruchtig levende in zijn bisdom. Uit kracht zijner herderlijke macht en ten gevolge eener opdracht van wijlen paus Gregorius XI heeft hij zelf hunne zaak onderzocht. Dien ten gevolge verleent hij hun de toelating in hunne vrome levenswijze te volharden, mits zij niet bedelen en geene ongeoorloofde orde vormen, strijdig met de bepalingen door paus Johannes XXII vastgesteld. Ten slotte verbiedt hij aan al de onderzaten van zijn bisdom deze Broeders en Zusters te verontrusten. (De notaris Willem Henrici bevestigt bij dezen, dat hij dit bisschoppelijk bevelschrift echt en

ongeschonden heeft bevonden, wanneer het op 26 Augustus 1401 in de St-Lebuinuskerk te Deventer uit de handen van Melis van Assche, priester, werd ontvangen door Lammert van Randen, ambtenaar van den aartsdiaken derzelfde kerk).

In nomine Domini amen. Per hoc praesens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter, quod nos Lambertus de Randen, officialis curiae archidiaconi ecclesiae sancti Lebuini Daventriensis, Trajectensis dioecesis, quasdam litteras reverendi in Christo patris ac domini nostri domini Frederici de Blanckenheim, Dei gratia episcopi Trajectensis, sanas et integras, non cancellatas nec abolitas nec abrasas, sed omni prorsus vitio et suspicione, ut prima facie apparuit, carentes, ejus vero sigillo, quod erat de cera rubea, sigillatas per discretum virum dominum Amilium de Assche, presbyterum dictae dioecesis, suscepimus praesentatas... ; quorum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis :

Fredericus de Blanckenhem, Dei gratia episcopus Trajectensis, universis nostrae ordinariae potestati subjectis... salutem...

Noverit universitas vestra, quod nonnulli, zelo devotionis moti et amore divini cultus, super statu quarumdam personarum nostrae dioecesis sexus utriusque, quae divisim viri divisim mulieres insimul in suis domibus commorantur, nobis humiliter proposuerunt, quod frequentius dictae personae vitam suam et modum vivendi plurimis viris litteratis et intelligentibus, sacrae theologiae videlicet et legum ac decretorum doctoribus et licentiatis examinandam et discutiendam in scriptis causa consilii tradiderunt, quodque ipsi sacrae theologiae, legum et decretorum doctores nihil in his illicitum, nihil divinis scripturis dissonum seu sacris canonibus reprobatum invenientes, post diligentem examinationem scriptis et approbationibus eorum sigillis munitis praefatarum personarum modum vivendi licitum et meritorium confirmabant ; in cujus etiam rei testimonium eorumdem doctorum litteras sigillatas nobis praesentarunt.

Verum, quia nobis specialiter incumbit super hujusmodi personarum vita disponere, tum ex auctoritate nostra ordinaria tum ex commissione apostolica, qui super eo suscepimus domini Gregorii olim papae XI specialem commissionem ; ipsi pro parte dictarum personarum nobis humiliter supplicabant, quatenus etiam nos in augmentum cultus divini, in favorem, pacem et tranquillitatem dictarum personarum nostrum dignaremur adhibere consensum ac etiam, si qua opus esset, praedictae auctoritatis et commissionis licentiam et approbationem impertiri.

Nos vero hujus modi petitioni utpote rationabili annuentes et subjectorum nostrorum devotioni merito congaudentes, praefatis personis ubilibet in dioecesi nostra constitutis seu insimul, ut praemittitur, habitantibus, praedicta auctoritate nostra ordinaria simul et apostolica nobis in hac parte commissa, damus et concedimus, si qua alia opus fuerit praeter divinae legis et juris communis, licentiam et approbationem specialem, licentiantes et concedentes, quod ipsae praefatae personae, secundum quod litterae dominorum et doctorum nobis praesentatae continebant, possint simul plures in eadem domo cohabitare, ut securius Deo serviant et commodius vivant, simul comedere et propria, si qua habent, et quae de laboribus acquirunt, ad invicem libere communicare

et de laboribus vivere in communi, dum tamen non mendicent; etiam quod pro tempore habere possunt unam vel duas probas personas, quae gubernationem domus habeant, cui vel quibus absque promissione vel obligatione in bonis consiliis vel piis monitis acquiescant, sicut boni scolares magistro suo; quodque etiam licite possint horas temporis dividere, alias scilicet pro divino servitio deputare, ut scilicet missas audiant, ecclesias visitent, reliquas vero pro victu et vestitu laborent aliasque bonas consuetudines et pias observantias, dummodo mandatis divinis et ecclesiasticis non contrarias, licite observare ac, prout eorum tranquillitati et concordiae vel officio congruit, ordinare; dummodo tamen novam religionem contra sedis apostolicae prohibitionem non instituant nec habitum novae religionis et reliqua contra extravagantes Johannis XXII non assumant nec alia illicita, prohibita vel erronea usurpent, sed potius se invicem aliosque secundum praeceptum evangelicum fraterna correptione studeant de illicitis increpare et ad omnia licita et honesta et Dei servitium piis verbis et familiaribus colloquiis admonere, ecclesiae praelatis et curatis humiliter subjecti et reverenter obedientes, quibus, ut tenentur, dumtaxat sua peccata ad minus semel in anno confiteantur; informationem tamen si indigeant in tentationibus vel passionibus seu excessibus animae, possunt a quocumque experto inter se vel extra recipere et ita causa consilii vel auxilii alicui non sacerdoti tentationes vel peccata dicere seu simpliciter aperire, ubi nec fit absolutio nec poenitentiae injunctio nec alia sacramentalia, nullatenus est illicitum vel reprobandum; utque erroris foveam melius devitent, frequenter sacram scripturam et libros sanctorum approbatos in Latino seu etiam in vulgari edito legant, dummodo tamen haeresim non contineant, sed de materia plana et simplici secundum doctrinam ecclesiasticam sine vocum novitate seu verborum curiositate pertractent et semper expertorum virorum consilia requirant.

Districte igitur praecipimus, ut nullus contra nostram licentiam praedictum modum vivendi licitum et Deo gratum audeat impugnare seu ipsas personas occasione praemissorum quomodolibet molestare. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum duximus praesentibus appendendum.

Datum anno Domini 1401, mensis Aprilis die ultima.

In quorum omnium testimonium et munimen praesens publicum instrumentum per discretum virum Wilhelmum Henrici, clericum dictae dioecesis, publicum imperiali auctoritate notarium, subscribi et sigilli officii nostri appensione fecimus muniri.

Acta sunt haec in ecclesia praedicta anno Domini 1401, indictione nona, secundum stilum, usum et. . civitatis et dioecesis Trajectensis praedictae, mensis Augusti die 26, hora versperarum vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Bonifacii divina providentia papae noni anno 12°, praesentibus venerabilibus et discretis viris dominis ac magistris... Lubberti, canonico, et Johanne ten Bome, vicario ecclesiae sancti Lebuini praedictae, ac Henrico ter Porten, laico dictae dioecesis, testibus fide dignis...

Et ego Wilhelmus Henrici, clericus Trajectensis dioecesis, publicus imperiali auctoritate et ordinaria admissione notarius,... etc.

Archief van het aartsbisdom Utrecht, oorsponkelijk perkament dragende ter ruggezijde het opschrift: « Transsumptum cum sigillo officialis Daventriensis, de modo

vivendi in causa licito, per decretum domini episcopi Frederici »; afgedrukt bij J. H. Hofman, *De broeders van 't gemeene leven en de Windesheimsche klooster-vereeniging*, in het *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, deel II, blz. 229-236 (1875). — In eene acte van 19 Mei 1402 schonk dezelfde bisschop nogmaals zijne goedkeuring aan den levensregel der Fraters. (Ibid., blz. 242.)

120 (246bis).

Omstreeks 1406, Robermont bij Luik. Uittreksel uit een gelijktijdig verhaal over de kettervervolging ten onrechte ingespannen tegen Maria de Bervy en andere nonnen van het klooster van Robermont, die van dolingen verdacht werden, omdat zij den regel hunner orde streng naleefden.—Zij werden door geestelijken aan een onderzoek onderworpen en door een paar hunner hevig vervolgd.

N'avoient point les relligieuses de Robiamont cognissanche qui che estoit de simonie et de proprieteit, et toutes en usoient; tant que ung vaillant homme appelleit damp Jehan de Geef, trescensier de l'abbaye d'Anne (1), qui souvent alloit a Robiamont, leur fist entendre que c'estoit de propriété et de simonie. Et par le conseil de cest homme, elle rendirent tout che qu'elle avoient en la main de leur abbesse, en luy priant que de che jour avant les volluse gouverner et tenir en commun. Mais ladite abbesse le refusat et ne le volut reprendre che qu'elle desiroient de mettre en commun.

Adout ce véant, celles qui estoient de bonne volonté, se mirent ensemble en une communiteit et mirent dame Maroye de Bervy pour elles gouverner. Après ce elles envoyèrent à Rome à Saint-Père, par le conseil de damp Jehan de Geef, pour avoir ung confesseur qui les peusist absorre de simonie et de propriété; et impetroient la grâce pour tout le couvent, si elles le voloient accepter.

Mais elles la refusèrent. Et iiij, qui estoient de bonne volonté, requèrent pour l'amour de Dieu à l'abbesse de avoir pour leur sustentation. Et l'abbesse leur donnat; mais elle les mist hors de leur ordre et les tenoit tout desous les aultres, comme s'elle fussent nouvelles professes. Et eurent tant à souffrir que Dieu seul le scit et cognoit.

On leur disoit qu'elles estoient hérétiques et digne d'arevir (?); et les mauvaises firent amener grand clercs pour disputer à l'encontre d'elles, et leur visiter (2), qui estoit abbé d'Anne, leur estoit le plus contraire. Onsy eurent grandement à porter de ung capelain, qui estoit publicq fornicateur, qui avait

(1) De cistercenser abdij van Alne bij Thuin (vroeger Luiksch, thans Henegouwsch stadje).

(2) *Visiteur*, d. i. de opzichter van hun klooster.

des enfans courant par l'église. Et pour che les bonnes religieuses ne voloient point aller à sa messe, et pour ce leur disoient les mauvaises que elles faisoient le papelade et le dévote. Et elles portoient tout moult pasiament et doucement pour l'amour de Dieu, en leur esforchant de refourmer leur monastère et usant du bon conseil du prieur des Chartrous et des aultres bons relligieux que elles hantoient. Et quant elles virent qu'elles ne pouvoient profiter en leur abbaye, elles quérirent place pour faire le salut... Et aussytout leur congiet obtenut, se vienrent elles xv personnes à Marche le jour de Damasci pape, en avens, au mois de décembre, le xve jour.

Staatsarchief te Namen, Abbaye de Marche-les-Dames, liasse 376; afgedrukt door kanunnik V. Barbier in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2e reeks, deel VI (1890), blz. 132-134.

121 (247bis).

1408, April 28, Reims. Uittreksel uit de statuten van het provinciaal Concilie van Reims over het onderzoek, dat de bisschop of zijn plaatsvervanger naar de gebanvloekten en de ketters moet instellen, telkens dat hij eene parochie zal gaan bezoeken.

31. Inquiratur etiam [visitator], si in parochia sint plures excommunicati et quibus causis.

32. Item, si regnant ibi haereses, sortilegi et qualiter.

Martène en Durand, *Amplissima collectio*, deel VII, blz. 419. — In deze statuten wordt de onzedelijkheid der toenmalige geestelijkheid omstandig en naïef afgemaald zooals in weinig andere kerkelijke verordeningen.

122 (247ter).

1408, Juni 11, Doornik. Verordening van den magistraat regelende het vertoonen van spelen over het Heilig Sacrament en andere onderwerpen rakende het geloof en de kerk. — Na den raad ingewonnen te hebben van eenige bekwame godgeleerden verbiedt de magistraat aan de parochianen van St-Brice te Doornik spelen over het Heilig Sacrament te laten vertoonen, daar zulks den leeken niet betamelijk is, op straf van eene gevangenschap op water en brood gedurende eene maand en van eene bedevaart naar St-Jacob in Galicien (Spanje), benevens het verbeuren van alle uitgeloofde prijzen en tooneelbehoefte dier vertooningen. Tijdens de processie en 's namiddags mag men integendeel onderwerpen

vertoonen, ontleend aan het Oude Testament en vreemd aan het Heilig Sacrament of aan een ander punt van het geloof.

Comme li parochien de la paroche Saint-Brisse en Tournay eussent naguères ordonné a donner certains joyaux a cheulx des aultres paroches de ladite ville qui, par istoires, figures, imaginations ou expériences par personnages, le jour du sacrement prochain venant devant disner, a la pourchession, par contenances et, après disner, en jeu de parures, au dit lieu de Saint-Brisse, remonstrer et approprier le mistère du saint Sacrement de l'autel, avecq pluisieurs aultres choses contenues en leur cry; savoir faisons, que nous, prévostz et jurez, considérans telz grans et souverains matères touchans nostre foy non devoir estre traitiées, demenées, appropriées ne pourparlées par gens non lettrés ne devant gens lays non clercs ne expers, ne estre jeuées par personnages en jeux de parures ou lieux publiques, par grant et meure délibération que nous en avons eu à plusieurs grans et notables docteurs, maistres et gradués en théologie, en lois et en decret, avons deffendu et deffendons a tous nos subgés et autres, qu'il ne soit aucun ne aucune qui, ledit jour doresenavant, s'entremette en ledite ville de faire ne jeuer lesdis jeux, par contenances ne par jeux de parures ne autres, en quoy soit aucunement traictié dudit mistère du Saint Sacrement ne d'autres choses touchans nostre foy et qui appartiennent a estre preschiés, enseingniés, traitiés et demenées par les theologyens et aultres en ce expers, sur encourre es païnes ad ce introduites de droit et a estre mis un mois à pain et a l'iauwe en prison, et après bannis a Ix. l. et envoyés a Saint-Jacques en Galice, et les joyaux ordonnés a donner par ceulx de ladite paroche avecq toutes les parures estre confisquiés au droit de ladite ville ; mais se aucuns vuellent par contenances, tant seulement ledit jour a ladite pourcession, remonstrer aucunes figures de l'anchien testament ou autres approuvées par l'eglise, pour l'onneur de la ledite pourchession et dudit sacrement que on y portera selon le teuxte et le lettre de la bibele et de l'istoire, sans autrement les approprier ne appliquier par contenanches, par signes, par figures, par dictiers, par lettres, par parolles ne autrement au mistère dudit sacrement et sans s'entremettre de rien remonstrer d'iceliu saint mistère ne d'autres matères touchans nostre foy, ou aultrement par bonne manières et contenances ledit saint Sacrement et la benoite vierge Marie aussi, et lesdis de Saint-Brisse leur vuellent a ceste occasion donner aucuns joyaux, faire le porront sans excéder en aucune maniere ce que dit est, sur pareilles paines, bans et voyages. Et aussi a l'après disner porra chascun jeuer jeux de parures, d'esbatements et d'exemples et histoires et appliquier la moralité, sans touchier desdites matères par l'ordonnance desdis de Saint-Brisse, dedens le cloque du vespre et non plus avant, sur le paine devant dite.

Stadsarchief van Doornik, afgedrukt bij H. Vandenbroeck, *Extraits analytiques des anciens registres des Consaux de la ville de Tournai, 1385–1422,* verschenen in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai,* deel VII, (1861), blz. 68-69.

123 (247[4]).

1409, September 30, Keulen. Acte van den pauselijken inquisiteur Gyselbertus de Trajecto Inferiori (Utrecht), professor in de godgeleerdheid te Keulen en provinciaal der predikheeren, waarbij hij zijnen medebroeder Jacob de Susato (Soest) tot inquisiteur aanstelt in de bisdommen Keulen, Utrecht, Munster, Osnabruck, Minden, Bremen en Paderborn. — Gevolg gevende aan eene bul van Gregorius XI, waarbij hem bevolen was vijf inquisiteurs in de Duitsche landen te benoemen (1), duidt hij Jacob van Soest voor de bovengemelde bisdommen aan, na den raad ingewonnen te hebben van onderscheidene godgeleerden. (De notaris Simon van Oudorp, priester van het Utrechsch bisdom, stelde de acte op en deelde er de namen der getuigen in mede).

Instrumentum creacionis inquisitoris heretice pravitatis.

Venerabili in Christo patri Jacobo de Susato, de provincia Saxonie, sacre theologie professori, ordinis fratrum predicatorum, frater Gyselbertus de Trajecto Inferiori, ejusdem ordinis, prior provincialis provincie Theutonie ac heretice pravitatis inquisitor, salutem in auctore fidei, et mandatis nostris, ymmo verius apostolicis, humiliter obedire.

Litteras sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Gregorii, divina providencia pape undecimi, ejus vera bulla plumbea cum cordula canapis more Romane curie inpendenti bullatas, sanas et integras ac omni prorsus vicio et suspicione carentes, nos cum ea qua decuit reverencia recepisse noveritis, quarum tenor sequitur in hec verba :

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, etc. (2)

Nos igitur, dictas litteras apostolicas atque mandata in ipsis nobis facta volentes reverenter exequi, ut tenemur, vos, de cujus ydoneitate et aliis condicionibus in dictis litteris apostolicis expressis plenam obtinemus in Domino fiduciam, deque consilio et assensu reverendorum magistrorum licenciatorum, baccalariorum in sacra theologia ac aliorum fratrum subscriptorum, tenore presentium, auctoritate apostolica nobis in hac parte specialiter, ut predicitur, commissa, de dictis quinque inquisitoribus, quartum in ordine in dyocesibus, civitatibus, castris et villis Coloniensi, Trajectensi, Monasteriensi, Osnabruggensi, Myndensi, Bremensi et Paderburnensi inquisitorem sepefate pravitatis heretice facimus, instituimus ac eciam deputamus, in virtute sancte obediencie, auctoritate qua supra, districte vobis precipimus mandantes quatinus hujusmodi inquisicionis officium, quod in remedium vestrorum peccaminum injungimus, humiliter et devote suscipiatis, ipsumque in singulis

(1) Dit is wellicht de bul van 23 Juli 1372, gegeven te Villeneuve-lez-Avignon. (Zie *Corpus*, deel I, blz. 222-224, nr 215).

(2) Van de pauselijke bul worden alleen deze woorden gegeven.

civitatibus, opidis, castris, villis et locis aliis supradictis, quandocumque et contra quoscunque procedendum videritis oportunum, humano timore postposito, soli Deo placere cupientes, diligenter ac intrepide exerceatis, prout in dictis litteris apostolicis traditam habetis vobis formam.

In quorum omnium, videlicet institucionis, precepcionis et injunctionis aliorumque premissorum evidens testimonium, presentes litteras seu presens publicum instrumentum, per Symonem, notarium publicum infrascriptum, desuper fieri et in formam publici instrumenti redigi mandavimus nostrique sigilli provincialatus officii facimus apposicione communiri.

Acta sunt hec Colonie, in camera provinciali, in conventu Coloniensi dicti ordinis fratrum predicatorum, anno Domini MCCCC nono, indictione secunda, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Alexandri, divina providencia pape quinti, anno ejus primo, die lune ultima mensis Septembris, qui fuit dies sancti Jeronimi presbiteri, hora primarum vel quasi, presentibus ibidem venerabilibus viris dominis et patribus Narcisso Phister, sacre theologie doctore, Johanne de Monte, in sacra pagina licenciato, Bernardo de Wesalia, Johanne de Milcenberg ac Michaele Dyaboli, baccalariis in eadem facultate, Henrico Hageman, reverendi patris et domini Frederici, sancte Coloniensis ecclesie archiepiscopi, penitenciario, et Johanne Rocestock, cursore in studio Wyennensi, fratribus dicti ordinis fratrum predicatorum, necnon Rutghero Overhach de Tremonia, magistro in artibus et in sacra theologia baccalario, Johanne Halfpaiff de Culpeto et Johanne Marescalli de Lewis, magistris in artibus in studio Coloniensi, in facultate artium regentibus, testibus fide dignis ad premissa testificanda specialiter vocatis et rogatis.

Et ego Symon de Oudorp, clericus, Trajectensis diocesis, publicus auctoritate imperiali notarius, quia supradictas litteras apostolicas tales, ut supra scribitur, vidi diligenterque perspexi ac propriis manibus contractavi, atque coram dicto domino provinciali, inquisitore et testibus prenominatis, alta et intelligibili voce, de verbo ad verbum perlegi, distisque institutioni, preceptioni ac injunctioni ac aliis omnibus et singulis supradictis una cum eisdem testibus presens interfui, eaque, dum sic, ut predicitur, agerentur et fierent, vidi et audivi, in hanc publicam formam redigi; et quia tenorem bulle presentibus insertum cum ipsis litteris originalibus per diligentem collacionem concordare repperi, ideoque presens publicum instrumentum, per me scriptum, de mandato dicti domini provincialis inquisitoris, meis nomine et signo solitis, unacum appensione sigilli prioris provincialis signavi et hic propria manu me subscribendo subscripsi, in fidem et testimonium veritatis omnium et singulorum premissorum rogatus et requisitus.

Nationale Bibliotheek te Parijs, Lat. H. S. nr 5237, fol. 269. — Op dit stuk riep Prof. Finke van Munster mijne aandacht en het werd voor mij door den heer Leopold Delisle, alg. bestuurder der Nat. Bibliotheek, afgeschreven met die bereidwillige vriendelijkheid, die hem bij zoovel geleerden in alle landen heeft doen zegenen.

124 (249bis).

1411, Augustus 7, Doornik. Besluit van den magistraat om den volgenden donderdag de prediking over de ketters bij te wonen.

De le predicacion qui se fera à juedj pour le fait de la Foy et des yreges. On y ira.

Stadsarchief van Doornik, *Registre aux résolutions des Consaux* nr 155, 1409-1413, assemblée du 7 août 1411; vermeld bij A. Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 248. — Waarschijnlijk was de Doorniksche magistraat door de geestelijkheid op die prediking uitgenoodigd geworden en als gevolg daarvan vinden wij het hierboven afgedrukt besluit in zijn resolutieboek ingeschreven.

125 (249ter).

1411, Brussel? Aanteekening over de ontwijding en de tienjarige verbanning uit Brabant van broeder Thoenken.

... Quelquefois on usait d'indulgence, comme on le fit en 1411 pour un frère Thoenken ou Antoine, dont les sentiments hérétiques ne furent punis que par la dégradation et un bannissement de dix années hors du Brabant.

Mémoires de Viglius et d'Hopperus, uitgegeven door Alph. Wauters, blz. 127, noot (1858). — In de lange noot (te vinden op blz. 126-128) bespreekt de uitgever het vraagstuk der kettervervolging in de Nederlanden van Tanchelm af tot op het einde der 16de eeuw.

126 (250bis).

1412, Mei 10, Doornik. Proclamatie van wege den bisschop, de vicarissen-generaal en het kapittel van Doornik tot het volk der stad gericht, over de kettersche predikingen van eenige Augustijnen aldaar. — Deze preeken, die het volk beroerd hebben en gedurende den laatsten vasten gehouden werden, zijn der Hoogeschool van Parijs, den bisschop en den koning van Frankrijk ter oore gekomen. De bisschop kondigt de aankomst van legaten der Parijsche Universiteit aan, die de verdachte Augustijnen zullen onderzoeken en het volk op het rechte pad terug brengen. Ten slotte verzoekt men het volk zich ondertusschen niet te laten overhalen door de sermoenen der Augustijnen. (Deze proclamatie werd op

een schavot afgeroepen na een sermoen van den minderbroeder Platiel).

Copie de la cédulle que Messrs de Capitle firent lire en l'escaffaut de l'église St Quentin, présent le peuple, le jour de l'assension, après le prédication faite par frère Platiel, frère mineur :

De par Mons. l'Evesque de Tournay et ses vicaires soit dit au peuple et aussi de par Mess. de capitle, qu'aucun religieux de l'ordene de saint Augustin ont fait plusieurs sermons au peuple en ce quaresme passé, et depuis en parlant publiquement et notoirement contre lonneur [de] l'Eglise généraulment et aussi dudit Mons. l'evesque et de tout le clergié, tant de ceste cité comme de l'evesquié, en tourblant et mettant les cœrs du simple peuple en grant variation et qui plus est en aucuns grans erreurs contre la sainte doctrine des aposteles, comme plus ad plain leur sera remonstré, au plaisir de Dieu, dedens brief temps. Les quelles coses sont venues à la cognoissance de l'Université de Paris et dudit Mons. l'Evesque et du Roi nostre sire, lesquelz, pour ceste cause, doivent envoier par decha certaines notables personnes de ladite Université, pour réformer en bien les coses par eulx preschiées, et remettre le peuple en leur droite voye et apaisement de leur conscience. Et pour ce, mes bonnes gens, jusques ad ce que les dessusdis légas ou commissaires de l'Université seront venus, ne vueilliés avoir vos consciences troublées par leurs sermons fais ou à faire, ne adjouster foy a leurs sermons, espécialement en coses qui, de prime face, sonnent mal.

Et y fust piécha mis remède, se on peust avoir de logier lesdis légas ou commis de par ladite université, a laquelle ce et la générale congnoissance de la foi catholique appartiennent.

Stadsarchief van Doornik ; afgedrukt bij H. Vandenbroeck, *Extraits analytiques des anciens registres des Consaux de Tournai, 1385-1422* in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel VII (1861), blz. 90, 91 ; en ook in de belangrijke verhandeling van A. Cauchie, *Nicole Serrurier, hérétique du XVe siècle*, verschenen in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiatique de la Belgique*, 2de reeks, deel VIII, blz. 256, 257 (1893).

127 (252bis).

1416, Mei 7 en 11, Doornik. Aanhouding van den ketterschen Augustijnermonnik Nicolaas Serrurier op verzoek van den bisschop en van het kapittel. — Als ketter vóór den inquisiteur gedaagd, verschijnt hij eerst niet. Daarop wordt hij in de kerk van zijn klooster te Doornik aangehouden en naar 's bisschops gevangenis gevoerd. Eerst verklaart hij in beroep te gaan, maar trekt later die verklaring in.

Le juedi, VIIe jour de May ensuivant, frère Nicolle Sierurier, Augustin, fu, à

le requestre de monseigneur l'euesque et des doyen et Capitle de l'eglise nostre Dame de Tournay, sur ce quilz disoient le dit frère Nicole auoir este accusé du fait dérésie, et dont le maistre des Bougres le poursiuoit, et, pour celui cause, cités et mis en deffaultz et contumaces par faulte de non comparoir à ses journées, prins et arrestés en le maison et Eglise des Augustins, en le dite ville, et amenes ès prisons du dit monseigneur leuesque, par assens de nous jurez et des autres chiefs de le dicte ville; et que quant il fu au dehors de le maison Gilliart le siellier, il appella, et le lundi ensiuant renoncha à son dit appel.

Stadsarchief van Doornik, *Registre des consaux* op den datum van 7 Mei 1416; ontleed bij H. Vandenbroeck, *Extraits analytiques des anciens registres des Consaux de la ville de Tournai*, in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel VII, blz. 127, en afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 276.

128 (253bis).

1417, Augustus 17, Doornik. Veroordeeling tot eene bedevaart door Jan van Thoisy, bisschop van Doornik, uitgesproken tegen den ketterschen priester Richard du Crocquet, die met duivelkunstenaars geheuld had. — Deze Richard was door het Parlement van Parijs aangehouden en gekerkerd, doch als klerk van Doornik aan den bisschop uitgeleverd geworden. Hij bekende met duivelkunstenaars omgegaan te hebben, doch beloofde plechtig niet meer te hervallen. Zijn vonnis werd aldus uitgesproken : In overleg met den predikheer Pieter Floure, algemeenen pauselijken inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, veroordeelt de bisschop hem tot eene bedevaart naar de O. L. Vrouwekerk te 's Hertogenbosch in Brabant, binnen de maand te volbrengen. Alzoo wordt hij van den kerkelijken ban en van de gevangenis ontslagen; en aan al de geestelijke en wereldlijke overheden van het bisdom Doornik wordt, op straf van 100 mark fijn zilver, geboden hem en zijne goederen in vrede te laten.

Sententia contra illum qui adierat divinatores et eos associaverat et prebuerat favorem illicitum in sua nephanda arte.

Universis presentes litteras inspecturis Johannes, miseratione divina Tornacensis episcopus, salutem in Domino.

Notum facimus, quod, dudum capto ex parte curie parlamenti domini nostri regis et prisoniis detento Richardo du Crocquet, notorie clerico subdito et justiciabili nostro ipsoque tanquam tali per dictam curiam nobis suo judici ordinario et curie nostre Tornacensi remisso et restituto, ac ibidem prisoniis aliquandiu mancipato; pro eo videlicet et ex eo quod sibi clerico imponebatur,

ipsum cum certis divinatoribus ad faciendum eorum damnationes fuisse presentem ipsosque divinatores associasse et eis in sua arte nephanda favorem prebuisse illicitum, sententiam excommunicationis ipso facto dampnabiliter incurrendo et alias gravissime delinquendo; auditaque dicti clerici de et super premissis confessione spontanea coram nobis judicialiter facta ipsaque attenta aliis circa hoc attendendis, nos et animum nostrum ad hoc de jure moventibus, diligenter consideratis; ad supplicationem tam promotoris causarum officii curie nostre predicte quam dicti clerici rei coram nobis propterea personaliter comparentium super hoc nobis humiliter factam, nos eapropter in judicio ad jura reddendum pro tribunali sedentes, habentes solum Deum pre oculis ejusque nomine primitus invocato promissoque prius per dictum reum sub penis juris ac fide et juramento suis propter hoc ab eodem in manibus nostris solemniter et corporaliter prestitis, quod nunquam in reatum prenarratum reincidet, jus et decretum nostrum sive nostram diffinitivam sententiam de et super premissis diximus et protulimus, dicimusque et proferimus in scriptis, in hunc modum:

In Dei nomine, amen. Quoniam tam per spontaneam confessionem tui, Richarde du Crocquet clerice, coram nobis judicialiter factam quam alias nobis legitime constitit atque constat, te cum certis divinatoribus ad faciendum eorum divinationes fuisse presentem ipsosque divinatores associasse et eis in sua arte nephanda favorem prebuisse illicitum, sententiam excommunicationis dampnabiliter incurrendo, idcirco attentis contritione tua de premissis et etiam penis carceris ac aliis quas propterea diu patienter sustinuisti, nos volentes rigori misericordiam preferre, habita prius per nos de et super premissis matura deliberatione cum venerabili et religioso viro magistro Petro Floure, ordinis fratrum predicatorum, sacre theologie professore, inquisitore heretice pravitatis per totum regnum Francie deputato, promissoque per te sub tuo solemni juramento et per nos tibi injuncto sub penis juris, quod in reatum hujusmodi nunquam reincides, te a sententia excommunicationis, quam propter hoc incurristi, absolvimus in hiis scriptis, te ipsum nichilominus ad hoc quod in honorem Dei, beate Marie virginis et remissionem tuorum peccaminum limina ecclesie beate Marie de Busco Ducis in Brabantia peregre et personaliter visites et item quo ad hoc infra unius mensis spatium exnunc immediate affuturum arripias, litteras testimoniales super hujusmodi viagio debite peracto nobis reportando, sententialiter in eisdem scriptis condempnantes.

Et hiis mediantibus te a prisoniis curie nostre predicte liberamus ac de premissis punitum et correctum abire permittimus, potestate nobis et nostris successoribus hujusmodi nostram sententiam mitigandi, mutandi, relaxandi vel alias in toto vel in parte remittendi specialiter reservata, mandantes vobis omnibus et singulis presbyteris et capellanis civitatis et diocesis notariisque et apparitoribus dicte nostre curie Tornacensis, quatenus premissa omnia et singula legatis, publicetis, insinuetis et diligenter intimare curetis, ubi, quando ac tociens quociens super hec fueritis requisiti seu vestrum alter fuerit requisitus, inhibentes districte auctoritate nostra ordinaria omnibus et singulis dominis temporalibus, ballivis, subballivis, prepositis, juratis, scabinis et laycalibus justiciariis ac aliis quibuscumque de et super quibus fueritis requisiti, sub pena excommunicationis omnique alia pena canonica ac pena

centum marcharum fini argenti dicte curie nostre applicandarum et in pios usus erogandarum, ne premissorum occasione aliquid contra dictum clericum circa personam vel bona ejusdem innovent, immutent, attemptent, decernant, statuant, judicent in aliquove procedant ipsum capiendo, vexando, molestando aut aliud faciendo seu fieri procurando, quod sit vel esse possit in nostre jurisdictionis ecclesiastice prejudicium privilegiique clericalis vituperium et dicti clerici dampnum, injuriam seu gravamen; quid inde feceritis nobis fideliter rescribentes.

In cujus rei testimonium sigillum camere nostre presentibus litteris est appensum.

Datum et actum Tornaci in aula paramenti domus nostre episcopalis, anno Domini M° CCCC XVII°, feria tertia post festum Assumptionis beate Marie virginis.

Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. III (Man. 56), fol. 46.

129 (253ter).

1417, Augustus 20, Gent. Verzachting door Jan van Thoisy, bisschop van Doornik, toegestaan aan den gebanvloekten priester Richard du Crocquet in zijne opgelegde boetedoening : zijne bedevaart zal hij mogen doen naar de kapel van O. L. Vrouw op den Zavel te Brussel in stede van naar de O. L. Vrouwekerk te 's Hertogenbosch te moeten reizen. — Die priester was door den bisschop veroordeeld geworden in overleg met den pauselijken inquisiteur in 't koninkrijk Frankrijk, den predikheer Pieter Floure.

Littera mitigationis viagii predicti per dictum dominum episcopum gratiose concessa.

Johannes, miseratione divina Tornacensis episcopus, dilecto nobis in Christo Richardo du Crocquet, clerico, subdito et justiciabili nostro, salutem in Domino.

Cum nuper occasione certorum delictorum a te commissorum, propter que sententiam excommunicationis et alias penas incurreras, de consilio venerabilis et religiosi viri magistri Petri Floure, ordinis fratrum predicatorum, sacre theologie professoris, inquisitoris heretice pravitatis per totum regnum Francie apostolica auctoritate specialiter deputati, te sentialiter condempnaverimus ad accedendum peregre et personaliter in honorem Dei et beate Marie virginis ac in remissionem peccaminum ad visitandum limina ecclesie dicte beate Marie virginis de Busco Ducis in Brabantia, te ab hujusmodi excommunicationis sententia absolvendo, reservata nobis specialiter potestate mitigandi, mutandi, relaxandi, prout hoc et alia in dicta nostra sententia plenius continentur; et de post nobis humiliter supplicaveris, ut viagium predictum mutare et abreviare dignaremur ; nos igitur, more pii patris misericordiam

rigori preferre volentes, certis rationabilibus de causis ad hoc moti, viagium predictum de Busco Ducis tibi commutavimus et per presentes commutamus, videlicet ad visitandum personaliter limina ecclesie sive capelle prefate beate Marie virginis in Bruxella, de Sabulo vulgariter nuncupata, Cameracensis diocesis, et viagium tuum inibi totaliter adimplendum, nobis exinde litteras testimoniales super viagio ipso ac visitatione debite reportando.

Datum Gandavi, dicte nostre diocesis, sub sigillo camere nostre, die XXª mensis Augusti anno Domini M°CCCCXVIJ°.

Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. III (Man. 56), fol. 46 verso.

130 (253[1]).

1417, Augustus 22, Brussel. Getuigschrift door Gillis Coils, pastoor der kapel van O. L. Vrouw op den Zavel te Brussel, afgeleverd aan den priester Richard du Crocquet van Doornik, over zijne volbrachte bedevaart aldaar.

Littera sive cedula testimonialis de viagio peracto.

Noverint universi me Egidium Coils, presbyterum deservientem capelle beate Marie in Bruxellis super Sabulum, vidisse ac locutum fuisse et holocaustum ibidem solvisse et limites beate Virginis antedicte visitasse Richardum du Crocquet de Tornaco clientem ibidem et hoc ob reverenciam venerabilis et nobilis domini domini dicte ville.

In signum veritatis premissorum apposui sigillum meum proprium, anno Domini M°CCCCXVII°, in die octavarum Assumptionis virginis Marie, hora secunda post prandium vel circiter.

Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. III (Man. 56), fol. 46 verso.

131 (253[5]).

1417, Brussel. Aanteekening over de terechtstelling van Coppin de Scoenmaker, omdat hij het priesterlijk ambt zonder recht uitoefende.

Ces cas isolés d'hérésie étaient comprimés par les officiaux des cours épiscopales. Quelquefois on se montrait très sévère. Ainsi en 1417, un Coppin de Scoenmaker fut exécuté à Bruxelles pour avoir exercé les fonctions de prêtre, sans être revêtu du caractère sacerdotal.

Mémoires de Viglius et d'Hopperus, uitgegeven door Alph. Wauters, blz. 127, noot.

132 (254bis).

1418, April 12, Constanz. Notariëele acte inhoudende het omstandig verslag over het geding tegen den ketterschen augustijn Nicolaas Serrurier op het Algemeen Concilie van Constanz ingespannen. — Den 12 April 1418 vergaderden 's morgens de naties van het Concilie in de hoofdkerk in tegenwoordigheid der prelaten, godgeleerden en vorsten. Vóór hen werd gebracht Nicolaas Serrurier, afkomstig uit het bisdom Luik, augustijn van het Doorniksch klooster en doctor in de godgeleerdheid. Jan, patriarch van Constantinopel, door den paus aangesteld tot algemeenen commissaris tegen de ketterijen der Wicleffieten, Hussieten en anderen, betrad daarna het spreekgestoelte en verhaalde het proces, dat vroeger door den bisschop van Doornik en den inquisiteur der geestelijke provincie Reims tegen broeder Nicolaas Serrurier werd gevoerd. Deze had namelijk eerst, met twee andere monniken zijner orde, zijne diensten aangeboden, om te velde te trekken tegen de ketters, die alsdan in de bisdommen Kamerijk, Atrecht, Doornik en Terwaan zich in bosschen en schuilhoeken bezig hielden met de verspreiding van de dolingen der Waldenzen, Armen van Lyon, Beggarden en aanhangers van eenen zekeren *Vespertilio* (Vledermuis) (1). Toen echter dit aanbod werd

---

(1) De volgende uittreksels uit de stadsrekeningen van Namen leveren het bewijs, dat Nicolaas Serrurier in die stad en in hare omstreken gedurende de jaren 1412, 1413 en 1414 met grooten bijval predikte en dat hij te dier gelegenheid van den magistraat allerlei geschenken van dankbaarheid ontving :

Item, que les dis esleus ont doneit et fait de grasse à maistre Nicole le Serurier, pour l'onneur de Monseigneur [le comte] et dele ville, pour les prédicacions qu'il avoit faittez en ycelle et pour l'amour de Dieu, tant pour une plice d'Aragone qui constat 60 heaumes, come pour 2 coronez d'or qu'il eut, au partir, en sa bourse, 10 moutons, 4 heaumes. [1412, fol. 39.]

A maistre Nycolle le Serurrier, pour 1 millier de faiss. que on ly at envoyet à l'ospital St Jakème pour ly chaufer, quant il yrat layens, qui coustat 5 moutons, et deus couronnez de Franche, que on ly at donet en courtoisie pour les bellez predicacionz qu'il at faittes ès églises aval Namur en plusieurs lieux. [1413, fol. 33.]

A maistre Nicolle le Seruwir...... pour Dieu et pour lez bellez prédicacionz qu'il avoit faittes, lez trois fiestez dele Pentecouse..... [1414, fol. 26 verso.]

Mélanges concernant l'histoire écclésiastique de Namur, medegedeeld door Borgnet in de *Analectes ecclésiastiques*, deel II, blz. 98.

aanvaard, begon het drietal zelf kettersche leerstelsels te verkondigen, in plaats van tegen de ketters te prediken. Deze leerstelsels werden nu, op de vergadering van het Concilie, aan Nicolaas Serrurier in schrift ter lezing voorgelegd ; maar hij verklaarde een oog in den kerker te hebben verloren en het andere te zwak te zijn om fijn geschrift te lezen, ofschoon men hem twee brandende kaarsen gebracht had, waarop een licentiaat dan de lezing op zich nam. Daarna sprak de patriarch van Constantinopel, door het Concilie met het onderzoek der zaak gelast het volgende vonnis uit : Het is bewezen, dat Nicolaas Serrurier in de bisdommen Doornik en Kamerijk gedurende onderscheidene jaren dikwijls en op veel plaatsen 28 ketterijen heeft gepredikt en die dolingen uit het Latijn in het Fransch heeft vertaald, het volk tegen de geestelijkheid opruiende. Uit dien hoofde wordt hij veroordeeld tot eene levenslange verbanning uit de bisdommen Doornik en Kamerijk alsmede uit de omliggende gewesten, dertig uren in het ronde, en tot eene tienjarige verbanning uit het bisdom Parijs ; overtreedt hij deze bepalingen, dan stelt hij zich bloot aan eene levenslange gevangenschap zonder hoop op vergiffenis, mitsgaders aan uitlevering in de handen der wereldlijke macht en aan de andere gebruikelijke straffen. Daar hij echter berouwvol en onderworpen is en geneigd tot afzwering zijner ketterij, en daar bovendien de generaal en de procurator zijner orde te zijnen voordeele tusschenkomen, oordeelen de rechters, dat hij weder in den schoot der Kerk zal worden opgenomen, en van banvloek en kerkelijke censuur ontheven worden, mits voorbehoud der straffen die hem zijne orde zou kunnen toepassen. Als boetedoening wordt hem ten slotte eene opsluiting van twee jaren opgelegd in het Augustijnerklooster te Metz, waarvan de omheining hem tot kerker zal dienen, met verbod gedurende al dien tijd eenige betrekking met welkdanige leeken te hebben, op de bovenvermelde straffen. Dit vonnis zal, met de lijst zijner ketterijen en zijne afzwering daarvan, onder den vorm eener pauselijke bul in de bisdommen Kamerijk en Doornik en elders, waar noodig, openbaar gemaakt worden. Zijne kettersche leerstelsels zullen zonder uitstel op de openbare plaats van Constanz verbrand worden. Zweert hij echter deze leerstelsels niet af, of wil hij zich aan de uitvoering van het vonnis onttrekken, zoo zal hij als hardnek-

kig ketter ontwijd en aan den wereldlijken arm overgeleverd worden. — Na lezing van dit vonnis, zwoer Nicolaas Serrurier zijne dolingen plechtig af en verklaarde zich volkomen te onderwerpen. — Daarop volgt de tekst der herroeping door Nicolaas Serrurier uitgesproken, inhoudende de omstandige lijst van zijne 31 ketterijen. Op het Evangelie legde hij den eed af, dat hij zijne vroegere dolingen verfoeide en zich, in geval van hervalling, aan al de verdiende straffen onderwerpen zou. Ten slotte verklaarde hij te wenschen, dat de volledige tekst zijner herroeping gezonden werd aan den koning en de koningin van Frankrijk, de Hoogeschool van Parijs, de baroenen en gemeenten der bisdommen Doornik, Terwaan, Kamerijk, Atrecht en omliggende gewesten, en stemde hij er in toe, dat zijne kettersche stellingen openbaar verbrand werden. — Vervolgens vroegen Johannes de Wastinia en Johannes Wachendonc, procuratores van den bisschop van Doornik (Jan van Thoisy) en van den inquisiteur Pieter Floure, alsook Johannes de Poilleyo, namens de orde van St-Augustinus, dat hun door de pauselijke notarissen talrijke afschriften der acte inhoudende het gebeurde zouden afgeleverd worden. — Onmiddellijk daarna werden de leerstelsels van broeder Nicolaas Serrurier op de plaats vóór de hoofdkerk in tegenwoordigheid van eene groote menigte openbaar verbrand. — Daarop volgen het slotformulier der notariëele acte en de handteekens der twee optredende notarissen Jan Guiard en Antonius Guidon.

In nomine sancte et indiuidue Trinitatis patris et filij et spiritus sancti, amen.

Nouerint vniuersi presentes et futuri, quod anno a natiuitate Domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, indictione vndecima, die vero Martis duodecima mensis Aprilis, de mane hora octaua post mediam noctem, de mandato sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martinj, digna Dei prouidentia pape, pontificatus eiusdem anno primo, in ciuitate Constantiensi prouincie Maguntinensis, in qua sacrosanctum vniversalis ecclesie concilium pro vnione sancte matris ecclesie reformacioneque eiusdem tam in capite quam in membris ac extirpacione errorum et heresum quorumcumque celebratur et tenetur, fuit congregatio nationum sacrosanctum Constantiense concilium facientium, prout hactenus fuit obseruatum in dicto concilio, in ecclesia maiori Constantiensi, in loco in quo congregaciones et alie actiones sessionesque fieri solite sunt pro magnis et arduis negocijs eiusdem sacri concilij celebrarj et fieri, solemniter congregate et adunate, ibidemque existentibus et presentibus reuerendissimis reuerendisque in Christo patribus dominis patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, necnon egregijs,

scientificis, spectabilibus famosisque viris magistris et doctoribus licentiatis ac bacallarijs, ac etiam nonnullorum regum, ducum, principum, prelatorum ac vniuersitatum studiorum, communitatum, capitulorum, conuentuum, et quorumdam aliorum absentium ambaxiatoribus, nuntijs et procuratoribus, alijsque notabilibus et circumspectis viris pro eodem sacro generali Constantiensi concilio in Constantia destinatis, existentibus, et ipsis in locis et sedibus suis vt moris est sedentibus, fuit in prefato loco Constantiensis ecclesie, quidam Nicolaus Serrurarij, Leodiensis diocesis, frater ordinis heremitarum sancti Augustinj conuentus Tornacensis, in theologia magister, adductus, et in medio loci predicti in quodam scanno satis alto et a terra eleuato constitutus ; et ipso in dicto scanno existente, reuerendissimus in Christo pater dominus Johannes, Dei gratia patriarcha Constantinopolitanus, judex et commissarius per sacrum Constantiense concilium, et deinde per dominum nostrum papam Martinum predictum judex et commissarius specialiter deputatus contra tenentes et dogmatizantes eorumque fautores et adherentes, sectam et doctrinam Wiclefistarum et Hussitarum, prout de ipsius commissione liquet et apparet in actis et actitatis eiusdem sacri concilij, ascendit ambonem, vbi acta, statuta, decreta, ordinationes et alij actus solemnes dicti sacri concilij legi, publicari et pronuntiari et proponj solent ; qui tanquam judex et commissarius plena et sufficienti potestate suffultus proposuit atque dixit narrando processum agitatum contra dictum magistrum Nicolaum per dominum episcopum Tornacensem et inquisitorem heretice prauitatis in eadem diocesi et prouincia Remensi, videlicet quod dudum in diocesibus Cameracensi, Attrebatensi, Tornacensi et Morinensi insurrexerant quidam homines segregantes se a consortio hominum et in siluis, nemoribus et cauernis et in locis absconsis et abditis sua faciebant conuenticula, ac inter se refricabant et dogmatizabant quasdam hereses et articulos condempnatos qui repperiuntur Waldentium, qui dicti fuerunt Pauperes de Lugduno, ac quorumdam Begardorum qui condempnati fuerunt in concilio Viennensi (1), et vltimate cuiusdam Vespertilionis sic nominati. Contra quorum doctrinam et multiplicacionem episcopus Tornacensis, debitum officij exsoluendo, inuitauit et inuitari fecit quoscumque doctores et magistros ad docendum et predicandum in suis ciuitate et diocesi contra talem sectam multiplicacionemque et doctrinam. Inter quos magister Nicolaus Serrurarij se obtulerat cum duobus alijs sui ordinis, et dum crederetur quod dictam doctrinam et sectam impugnarent, inuoluerunt se ad aliam perfidam doctrinam ; et quod inter eos idem magister Nicolaus multos articulos erroneos, quosdam in fide et moribus, quosdam vero scandalosos, alios erroneos, in moribus ecclesiasticis scandalosos, male sonantes vel piarum aurium offensiuos dogmatizauerat et predicauerat, prout in quibusdam processibus et articulis in eis contentis contra ipsum magistrum Nicolaum tam in partibus coram dictis episcopo et inquisitore eorumque commissarijs quam in curia Romana probatis ; quorum tenor de verbo ad verbum cum eorum qualificationibus per judices fidei generales eorumque commissarios et deputatos de singulis nacionibus qualificatis inferius est insertus et plenius continetur.

Qui quidem articuli post recitacionem processus fuerunt dicto magistro Nicolao vt eos reuocaret, prout ad hoc se obtulerat, in quadam papiri cedula,

---

(1) *Clementin.*, lib. III, tit. XI, c. 1 ; et lib. V, tit. III, c. 3.

cum certis verborum aliorum descriptionibus ad legendum traditi; quibus per eum receptis et aliquantulum inspectis, dixit quod non videbat nec posset eos legere, eo quod visum haberet abbreuiatum et vnum ex oculis suis perdidisset in carceribus, et littera nimis gracilis et tenuis erat; et incontinenti fuerunt sibi portate due candele ceree accense vt clarius posset videre, sed perstetit in primis suis excusacionibus, que dicto domino patriarche judici et commissario verisimiles apparuerunt et apparebant; et de ipsius mandato, ad requestam dicti magistri Nicolai, fuit deputatus vnus ad legendum dictos articulos cum descriptionibus alijs nomine eiusdem magistri Nicolai et pro ipso, videlicet magister Petrus de Lamburga in decretis licentiatus, ac voluit et consentijt quod perinde haberetur ac si ipse magister Nicolaus eosdem articulos et alia in dicta cedula contenta legisset siue legeret. Que cedula per sic deputatum alta et intelligibili voce fuit lecta.

Et ipsa lecta, idem dominus patriarcha et vigore commissionis sibi facte per sacrosanctum concilium et dominum nostrum papam Martinum predictum, quandam diffinitiuam sententiam contra eumdem magistrum Nicolaum Serrurarij legit, protulit, pronunciauit, et de verbo ad verbum promulgauit sub hijs verbis :

« Christi nomine inuocato.

« Quia communicatis processibus inter nos judices super quibuscumque heresibus, et specialiter super secta et falsa doctrina dampnate memorie Johannis Wicleff et Johannis Huuss eorumque sequacium et fautorum per sacrosanctam synodum Constantiensem generaliter deputatos tam per nos in curia quam in partibus per reverendum patrem episcopum Tornacensem inquisitoremque heretice prauitatis contra et aduersus fratrem Nicolaum Serrurarij, ordinis heremitarum sancti Augustini, domus eorumdem fratrum Tornacensis, in sacra theologia magistrum, super nonnullis articulis erroneis in fide et bonis moribus, scandalosisque et sediciosis atque in auribus hominum male sonantibus, coram nobis in judicio realiter exhibitis et productis inferius descriptis, ipsisque diligenter inspectis, necnon relacionibus nonnullorum proborum et litteratorum quibus ex habundanti cautela commisimus recensendos, mature auditis, numeroque testium vtrorumque processuum consideratis, cunctisque circa hec equo libramine inter nos ponderatis, constat nobis ex illis sufficienter probatum esse dictum fratrem Nicolaum .xxviij. ex dictis articulis publice et sepius pluribus annis erronee, temere et presumptuose in plerisque locis, et presertim in ciuitate Tornacensi et Cameracensi diocesibus in presentia populi predicasse et dogmatizasse, et christianum populum super ipsis quam plurimum contra veritatem catholice fidei et sanam doctrinam sanctorumque patrum infecisse, et ad inficiendum magis plures ex dictis erroneis seu hereseis articulis de latino in vulgare gallicum transtulisse, propter que etiam grauia et enormia nondum plene sopita scandala in clero et populo illarum partium subsecuta fuisse, ipsumque populum contra huiusmodi clerum ciuitatis et diocesis Tornacensis et locorum circumuicinorum dampnabiliter et periculosissime incitasse et etiam commouisse.

« Quorum siquidem articulorum aliqui contra eandem orthodoxam fidem erronei, aliqui vero injuriosi, temerarii et scandalosi, presumptuosi vel sediciosi, et nonnulli piarum aurium offensiui euidenter existunt; quibus quidem temeritatibus et scandalis, nisi salubriter obuiaretur de remedijs opportunis,

periculosiora possent sequi; idcirco ad exaltationem fidei et veritatis manifestacionem in hac parte, communicato consilio multorum in eadem theologia et sacris canonibus magistrorum et doctorum, necnon aliorum peritorum et discretorum, per hanc nostram diffinitiuam sententiam, quam per vocis organum reverendissimi patris domini Johannis, patriarche Constantinopolitanj, et de nostro consensu et voluntate, necnon etiam juxta commissionem per dominum nostrum papam Martinum tam viue vocis oraculo et in audientiis suis publicis quam in scriptis factam ferimus in hijs scriptis, pronuntiamus, decernimus et declaramus prefatum magistrum Nicolaum hic presentem, coram nobis ipsum populum et potissime simplices, in ciuitate et diocesibus predictis, per huiusmodi pretensas predicationes et dogmatizationes fallaciter docuisse, infecisse et in scandalum ecclesie et contra veritatem fidei atque bonorum morum periculosissime seduxisse et commouisse.

« Et quia quorumlibet delictorum qualitas et quantitas inspiciuntur, et juxta illas penitentia indicatur, ideo pensatis omnibus interdicimus sibi, quoad vixerit, ciuitates et dioceses Tornacensem et Cameracensem antedictas, et omnem regionem circumquaque contiguam infra triginta leucas, ac diocesim et ciuitatem Parisiensem per decem annos, a die acceptacionis sentencie continue numerandos, ne ad eas deinceps accedat vel ipsas attingat, quouis quesito colore, sub pena perpetue incarceracionis, sine spe alicuius remissionis, remissionique ad brachium seculare, quatenus juris scripti ordo hoc exposceret siue permitteret, necnon alijs juris penis quibuscumque, quas eo ipso incurrat et incurrisse noscatur, si contra fecerit.

« Verum, quia ex nonnullis coniecturis et signis exterioribus nobis apparuit et apparet de premissis erroribus et alijs scandalis et offensis per eum commissis contritionem habere et compunctum esse, et penam atque penitentiam per nos sibi pro commissis propterea salubriter imponendam se velle suscipere, necnon pro viribus adimplere, et quod ad hoc etiam sponte se submisit, et scripturam super hoc conscriptam manu sua propria se subscripsit in testimonium veritatis; etiam consideracione venerabilis patris domini generalis et procuratoris dicti ordinis, se prudenter interponentium; eapropter ipsum magistrum Nicolaum Serrurarij, ad anathematizandum detestandumque et reuocandum dictos .xxviij. articulos juxta formam inferius adnotatam et jam primo lectam de mente et consensu dictorum dominorum judicum et prefati domini patriarche Constantinopolitani specialis commissarij contra predictam sectam deputati, concordatam publice et solemniter, vnacum doctrina dampnatorum Johannis Wycleff et Johannis Huuss et eorum sequacium, auctoritate nobis in hac parte per ipsam sacrosanctam synodum et dominum nostrum papam commissa, etiam in vim submissionis sue juxta quam visus est etiam animo bene deliberato appetijsse, et se facere velle imponenda, duximus admittendum et ipsum ad gremium sancte matris ecclesie deuote redeuntem suscipimus, et ab excommunicationis sentencia omnibusque alijs ecclesiasticis censuris et penis, quibus propterea ante hanc nostram sententiam tenebatur astrictus, absoluimus, excepta correctione regulari sui ordinis, et eundem communicationi siue communioni ecclesie reconciliamus, si tamen, vt asserit, ad eam puro corde redierit et permanserit, et penitentiam quam nos sibi salubriter injungimus peregerit, secum in hac parte misericorditer juris temperare seu mitigare rigorem volentes penitentiam sibi imponendam duximus et

imponimus, vt inclusus per duos annos continuos in conuentu Metensi, in domo sui ordinis, cuius totum ambitum sibi pro carceribus assignamus, sit et remaneat, interdicta sibi omni collocucione et communicacione quorumcumque laicorum sub penis predictis, quas ipso facto incurrat, si non seruauerit,. ad peragendam pro commissis per se hujusmodi penitentiam continuo debeat remanere, ipsa interim deflendo per se commissa, vt prefertur; decernentes ac etiam concedentes, et prefata auctoritate injungimus omnibus ecclesiasticis, prelatis ac etiam quibuscumque alijs juridictionem ecclesiasticam habentibus siue exercentibus, et eorum cuilibet in solidum, in quorum juridictionem vel districtum contigerit eum repperirj, plenam et liberam facultatem, si ipsum contra premissa aut eorum aliquod, quod Deus auertat, contigerit attemptari vel non adimplere, auctoritate nostra et qua fungimur puniant et predictas penas et quascumque alias infligant, juxta canonicas sanctiones, quacumque exemptione vel priuilegio non obstante.

» Hanc autem nostram sententiam cum insertione articulorum necnon anathematizacione, detestacione et reuocacione prefatorum, sub bulla domini nostri pape expedita in ciuitatibus et diocesibus supradictis, et etiam alibi vbi expediens, ac totiens quotiens oportunum fuerit, coram eisdem clero et populo volumus et mandamus etiam solenniter publicari; ipsos articulos erroneos et hereticos aliosque per ipsum dogmatizatos, inferius eciam descriptos, prout hoc vltro petijt fieri, in loco publico Constantiensi in detestacionem criminis fore conburendos et etiam concremandos decernentes. Si vero anathematizationem et reuocationem huiusmodi recusauerit vel eam neglexerit et quoad hoc huic nostre sententie parere subterfugerit, ipsum tamquam pertinacem hereticum actualiter degradandum et exuendum in forma ecclesie omni ordine et gradu ecclesiastico ac brachio secularj relinquendum fore declaramus. »

Qua sententia lecta, pronunciata, prolata et promulgata, vt fertur, predictus magister Nicolaus Serrurarij dixit verba sequentia in effectu:

« Quia ex depositione testium super articulis lectis productorum sum, vt ex tenore processus apparet, convictus, ideo eosdem articulos reuoco, promitto et juro, anathematizo et detestor, prout me obtuli facturum et admissus sum, quemadmodum in sententia continetur. »

Tunc manum imponendo supra quemdam librum siue breuiarium sibi presentatum et oblatum per venerabilem patrem dominum Petrum de Bena, generalem ordinis Augustiniensis, et per eumdem ac sacristam Viuariensem, dum manus ponebat supra eum, sustentatum; et deinde subiunxit ore proprio idem magister Nicolaus, quod dictam sententiam, prout lata fuerat, acceptabat, admittebat et illi acquiescebat, parereque et obedire se offerebat puro corde et sincera mente.

Tenor vero dictorum articulorum siue cedule, de quibus supra fit mentio, de verbo ad verbum sequitur et est talis :

« Quamquam Samaritanus euangelicus clero euangelico pro fidelium regimine non solum vtriusque testamenti denarios, verum insuper plenitudinem potestatis contulerit supererogandi et desuper condendj medelas constitutionum et canonum vsque ad consummacionem seculi et innouandi quotiens expedit propter insolentiarum emergentias, quibus assolet habundare inquitas et refrigescere caritas subditorum, nec propter presidentium deformitatem, qua dicunt et non faciunt, licere subditis quouis modo repugnare prefatis legibus,

Saluatore dicente: Super cathedram Moysi etc. omnia quecumque vobis [dixerint] facite, leges videlicet vtriusque testamenti velut paternas venerantes, supererogatas vero ecclesiasticas tanquam maternas pro condigna participatione sacramentorum, cuius participacionis gratia prelibata sunt dumtaxat edita documenta; ipse quoque venerande reliquie sanctorum tanquam sacri incitamenta operis et scandali presidentium temperamenta, eatenus vt pusilli scandalizati per vitam prepositorum reprobam per sanctorum predecessorum presidentium edificentur memorias; itaque sicut presidentis cleri malicia sanctimonia documentorum non viciat ex prefato Saluatoris testimonio, sic nec efficaciam sacramentorum, beato Gregorio contestante: Cui, inquit, similes malos sacerdotes dixerim, nisi aque baptismatis, que lotos ad celum dirigit, ipsa vero ad cloacas effusa descendit? Qua in re sacerdotum malicia sacramentorum et sacrificiorum ecclesie nequaquam efficaciam impedit participantium, presertim qui prefatis legibus obsecuntur. Sed prefatis doctrinis saluberrimis non obstantibus, quarum noticiam et verum intellectum habere debui, ego Nicolaus Serrurarij, Leodiensis diocesis, frater ordinis heremitarum beati Augustini conuentus Tornacensis, in theologia magister, contra doctrinas premissas christianissimas, quasdam sentencias dogmatizaui et predicaui publice ad populum per ipsos auditores per me scandalizatos, principaliter, .xxxj. articulos continentes prout conuictus reppertus sum. Quorum quinque sunt erronei et contra fidem, videlicet nonus qui incipit:

« Item, quod caritas est ad Deum et proximum et non ad seipsum.

» Item, quod Deus non remisit neque remittere potest culpam peccatorj absque preuia contricione.

» Item, quod presbyteri publici concubinarij non habent auctoritatem seu potestatem absoluendi peccatorem, et peccator confessus sacerdoti publico concubinario recedit absque absolucione.

» Item, quod orationes et preces missales talium sacerdotum publicorum concubinariorum sunt nullius valoris, et misse per tales concubinarios celebrate pro defunctis aut viuis sunt nullius valoris.

» Item, quod oratio non debet dirigi nisi ad Deum solummodo et non ad sanctos.

» Alii vero scandalosi, temerarii et presumptuosi, quales sunt primus, secundus et quartus videlicet:

» Quod nullus parrochianus debet a suo curato petere licentiam confitendj alteri et potissime religioso mendicanti, et quod non est necesse confiteri proprio curato, et quod sufficit parrochiano confiteri fratribus religiosis mendicantibus.

» Item, quod curati dicunt parrochianis suis, quod saltem semel in anno parrochianus tenetur confiteri suo proprio curato, quod non est verum, ut dixit ipse Serrurarij, affirmans ut supra quod sufficit peccatori confiteri alicui religioso presentato mendicanti.

» Item, quod religiosi presentati sunt proprii sacerdotes et veri curati.

» Item, quod curati impediunt parrochianos suos, ne dent nec faciant elemosinas, dona aut legata mendicantibus et ne dicti parrochiani eligant sepulturas suas in domibus eorumdem mendicantium. Est sediciosus.

» Item, quod mendicantibus presentatis ipsis confessus licite potest recipere corpus Christi, et non potest nec debet curatus confesso mendicantibus prefatis

denegare corpus Christi; quod si deneget dictus curatus, peccat mortaliter et est excommunicatus. Est presumptuosus et temerarius, et in fine in moribus fidei erroneus.

» Item, quod statim peccato mortali commisso, peccator sub pena peccati mortalis debet illud confiteri, priusquam illud obliuiscatur. Est erroneus in moribus sacramentorum et fidei temerarius.

» Item, quod non est mulieri opus purificarj, quinymo hoc scilicet purificarj est judayzare. Est temerarius et scandalosus in moribus et obseruantijs ecclesie.

» Item, quod presbyteri publici concubinarij sunt excommunicati et secum scienter participantes. Est presumptuosus et scandalosus, et in secunda parte erroneus.

» Item, quod presbyteri concubinarii publici sunt peiores Juda,. qui de loculis apostolorum nutriuit suam concubinam et suas proles. Est presumptuosus et in moribus ecclesie erroneus.

» Item, quod plures sacerdotes a modico tempore citra licentiauerunt ficte suas concubinas; ficte, inquam, quia occulte bibunt et comedunt cum suis concubinis, quod nullus deberet pati; ymo cum eisdem sacerdotibus publicis concubinarijs conuersantes et eos fauorisantes sunt in pari peccato, et peccant qui eos nituntur excusare falsis glosis. Est sediciosus et piarum aurium offensiuus et in moribus ecclesie suspectus.

» Item, si parrochianj alicuius curati concubinarij publici bene Deum diligerent, deberent inhibere suo curato publico concubinario, ne missam aut aliud diuinum officium coram eisdem parrochianis celebraret. Est suspectus in moribus ecclesie et scandalosus et inter articulos Wiclefistarum sententialiter condempnatus.

» Item, quod facientes celebrari missas per sacerdotes concubinarios publicos peccant mortaliter. Est scandalosus et sediciosus in moribus ecclesie et temerarius in vltima sui parte.

» Item, quod audientes scienter missas sacerdotum publicorum concubinariorum peccant mortaliter. Est temerarius et in moribus ecclesie scandalosus.

» Item, in aliquibus sermonum suorum dictus Serrurarij vocabat et presbyteros vocauit obstinatos et reprobatos, addiciens vlterius, quod non sine causa presbiteri vocabantur ribaldj. Est scandalosus et injuriosus.

» Item, quod deferre honorem feretro beati Antonii erat crimen ydolatrie. Est absolute scandalosus et piarum aurium offensiuus, et in casu quo in feretro beati Antonii forent reliquie, extunc est in fide erroneus secundum beatum Jeronimum, qui propter dehonestationem reliquiarum et sanctorum pulucrem hereticat Vigilantium.

« Item, quod illi qui dant ad comedendum porcis baiulantibus campanulam beati Antonij, peccant mortaliter racione precedenti. Videtur in moribus ecclesie erroneus et est de se scandalosus, in fine vero in moribus ecclesie erroneus.

« Item, quod multum mirabatur quomodo prelati sustinebant tale quid, scilicet deferre huiusmodi feretrum per patrias suas propter larga donaria, que a religiosis sancti Anthonii habebant. Est scandalosus et piarum aurium offensiuus, et a predicatione vulgari extraneus.

« Item, quod deputati ad deportandum hujusmodi feretrum non sunt nisi trumpatores et cabusatores. Est injuriosus et in moribus fidei suspectus.

« Item, quod non credebat, quod religiosi prefati super deportatione feretri cum ceteris, que ibi fiunt, obtinuerunt aliqua, quodque hoc faciunt indebite et injuste, populum seducendo. Est sediciosus et injuriosus et piarum aurium offensiuus.

« Item, quod non credebat fore verum, quod habeant illi religiosi indulgentias a papa pro dando aliquid beato Anthonio, nuncijs eius seu porcis portantibus campanulam beati Anthonij ; addens quod numquam aliquis papa dedit indulgentiam pro dando victum animali. Est injuriosus et audientium infectivus.

« Item, quod tales religiosi et nuncij ipsorum intulerunt timorem audientibus, et presertim in villagiis, quod sanctus Anthonius comburit eos, et ideo timore perterriti, si non haberent nisi vnum denarium, darent eumdem. Est scandalosus et piarum aurium offensiuus.

« Vltimj quatuor articuli michi imponuntur tanquam injuriosi, scandalosi et sediciosi ; de quibus sum et fui diffamatus et fide dignorum testimonio conuictus, videlicet :

« Quod propter huiusmodi predicationes meas, populum ciuitatis Tornacensis concitaui contra clerum, adeo quod clerus fuit in periculo.

« Item, quod propter huiusmodi predicationes adhuc clerus istis diebus est in opprobrium, derisum et odium populi.

« Item, quod propter huiusmodi predicationes et turbacionem inde secutam, illi de clero non audebant facere processiones generales pro ecclesia et pro rege propter metum, qui merito potest cadere in constantem virum.

« Item, quod propter huiusmodi predicationes populus retractus est et continue retrahitur a deuotione, frequentatione et obedientia suarum ecclesiarum parrochialium et a receptione sacramentorum.

« Sciens me errasse et deliquisse in illis quam plurimum, ore confiteor et corde firmiter credo, omnes articulos suprascriptos, cum determinatione huius sacri concilij Constantiensis aliquos non esse catholicos, sed nec aliquos ex eis esse dogmatizandos. Et insuper libera mente, nullo cogente aut impellente, hoc proprio meo scripto, coram reuerendissimis in Christo patribus et dominis patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, coramque doctoribus et magistris variarum facultatum doctissimis, ceterisque dominis quorumque statuum aut graduum singulis et vniuersis huius sacre congregacionis profiteor, quod sto et semper paratus sum stare firmiter et fideliter cum sancta catholica, apostolica et Romana ecclesia, etiam in determinationibus et ordinationibus eius, tanquam cum matre mea atque omnium Christi fidelium, nedum decretorum, sed et decernendorum vera magistra ; cui sensum meum non coequans seu preferens, sed reuerenter subiciens, nunc et semper humiliter obedio atque semper obedire paratus sum, prout fidelis filius, qui tenetur fideliter pro viribus sue honestissime matris tueri honorem, vbilibet fortiter et constanter defendere. Et consequenter eadem libertate profiteor vere atque veridice, quod cum hoc sacro Constantiensi generali concilio vniuersalem Dei ecclesiam representante sto et stabo et semper stare paratus sum fideliter et firmiter, super determinationibus et ordinationibus eius et presertim in illis que ad fidem pertinent, ratas nedum credens eas aut profitens, sed constanter tenturus et professurus super condempnatione .xlv. articulorum Johannis Wiclef de Anglia, et .xxxj. articulorum Johannis Huuss de Bohemia, cum quibus aliqui ex predictis

articulis connexionem et dependentiam habere noscuntur ; directe atque sincere profitens, rite ac vtiliter illas esse condempnatas conclusiones tanquam Christi fidelibus obnoxias atque dicte ecclesie Dei turbatiuas, et in ista fide sententia quemcumque fidelem catholicum viatorem esse judico permansurum, et pertinaciter contrarium asserentem fore hereticum teneo et assero tenendum. Et ad firmitatem et ostensionem sinceritatis et puritatis mentis mee, necnon pura mente, sed simulate huic sancte congregationi me existimer conformari, anathematizo et detestor omnes et singulas hereses et errores predictorum hereticorum condempnatorum Johannis Wiclef et Johannis Huuss ; ac specialiter errores supradictorum articulorum meorum reuoco, et omnem aliam heresim et quoscumque alios errores se extollentes vel erigentes contra et aduersus traditionem apostolicam et obseruantiam ecclesiasticam etiam anathematizo et detestor de ipsius ecclesie sacramentis, clauibus, veneracione sanctorum et eorumdem reliquiarum et indulgentiarum, approbans et approbaturum me promittens, et bona fide jurando, nunc et semper Dei gratia cooperante sententiam, fidem et credulitatem sancte catholice et Romane ecclesie de prefatis seruaturum ; et juro per sanctam Trinitatem et per hec sancta Dei Euangelia, quod in manibus meis teneo, me in veritate ecclesie catholice semper et sine dubio permanere, et eos qui contra presentem meam professionem venerint cum dogmatibus suis, eterno anathemate dignos esse pronuntio. Quod si ego ipse, quod absit, contra hanc veritatem et confessionem aliquando aliud sentire, tenere, predicare aut asserere publice vel occulte, verbotenus vel in scriptis, presumpsero, canonum seueritati subiaceo et me subiacere judico ipso facto. Et hanc confessionem et obligationem proprio juramento vallatam volo dirigi ad regnum Francie, regi, regine, studio Parisiensi, baronibus et communitatibus ciuitatum videlicet Tornacensis, Morinensis, Cameracensis et Attrebatensis et opidorum circumadiacentium, vt hoc scriptum fiat sempiternum munimentum fidei mee orthodoxe, et etiam ne quis sit in quoquam angulo mundi, qui audeat nomine meo istas reprobatas et juste dampnatas per hoc sacrum Constantiense concilium tueri aut approbare conclusiones, et vt toti christianitati resplendeat, nedum me istis conclusionibus seu sectis non esse propitium, verum atque continuum fore sempiternum inimicum. Insuper volo et consentio, rogo et obsecro dictam meam scripturam hereticam et erroneam et seditiosam et piarum aurium offensiuam publice comburi. »

De quibus omnibus et singulis superius descriptis reuocatione, anathematizatione, detestatione, juramento prefato et alijs, vt prefertur, actis, lectis, prolatis, pronuntiatis, promulgatis, et de reuocatione dicti magistri Nicolai Serrurarii, ac de eo quod acquieuit sententie supra descripte, venerabiles et circumspecti viri domini et magistri Johannes de Wastinia, canonicus Tornacensis, Johannes Wachendonc, procuratores asserti et procuratorio [nomine] reuerendi in Christo patris domini Johannis, miseracione divina episcopi Tornacensis, ac venerabilis patris magistri Petri Floure, sacre theologie professoris inquisitorisque heretice prauitatis antedicti ; ac etiam Johannes de Poilleyo, in decretis licentiatus, preceptor domus de Renuerso Tauriniensis diocesis, a monasterio sancti Antonij Viennensis diocesis dependentis, pro et nomine abbatis et conuentus ac totius ordinis sancti Antonij, tam coniunctim quam diuisim petierunt et instanter requisiuerunt, et eorum

quilibet petijt et requisiuit, per dominos sedis apostolice prothonotarios ac notarios publicos, ad conscribendum acta dicti concilij deputatos et ordinatos, et alios ibidem presentes et eorum quemlibet fieri et confici vnum et plura publicum et publica, ac tot quot sufficient instrumentum et instrumenta, ad perpetuam rei memoriam, presentibus reuerendissimo reuerendisque in Christo patribus dominis Johanne, patriarcha Anthiocheno, Petro Auinionensi, Alano Leonensi, Johanne Vaurensi, Vitale Tholonensi episcopis, Johanne abbate monasterii sancti Wandregisilij Rothomagensis diocesis, magistro Guillielmo Pulcrinepotis, serenissimi ac christianissimi principis domini nostri regis Francorum ambaxiatoribus et nuncijs, Petro de Bena generali fratrum Augustinensium, Gerardo Faideri decretorum, Johanne de Rocha in theologia doctorum, Jacobo Despars, in artibus et medecina magistro, et Johanne de Templis, magistro in artibus et bacallario in theologia, necnon egregijs, scientificis, spectabilibus famosisque viris, magistris et doctoribus, licentiatis ac bacallarijs, ac eciam nonnullorum regum, principum, prelatorum, ducum, comitum, communitatum, vniuersitatum, studiorum, capitulorum, conuentuum et quorumdam aliorum absentium ambaxiatoribus, nuncijs et procuratoribus alijsque notabilibus et circumspectis viris in multitudine copiosa.

Et deinde sine aliquo temporis interuallo prefati articuli fuerunt extra ecclesiam predictam et ad plateam palatij iuxta eandem ecclesiam portati, vt comburerentur, prout per tenorem dicte sententie fieri mandabatur. Qui quidem articuli in magno lignorum aceruo igne succenso fuerunt proiecti et combusti ; ad quorum combustionem magna populi multitudo conuenit.

De quibus articulorum combustione et omnibus alijs supradictis prefati Johannes de Wastinia et Johannes de Wachendonc ac Johannes de Poilleyo, preceptor de Renuerso, et eorum quilibet, nominibus quibus supra, petierunt et instanter requisiuerunt fieri et confici per nos Johannem Guiardi et Antonium Guidonis, notarios publicos jnfrascriptos, ibidem tunc presentes, vnum et plura publicum et publica jnstrumentum et instrumenta ad perpetuam rei memoriam, presentibus venerabilibus, circumpectis et discretis viris Gilberto Oueral Laudunensis, Michaele Goye Remensis ecclesiarum canonicis, Johanne Romani, rectore parrochialis ecclesie de Tornaco Cameracensis diocesis, Johanne Blandurel, Stephano Monoque, presbyteris, Johanne Monoque, clerico capellano in ecclesia Tornacensi, Roberto de Molendino, in artibus magistro, clerico Tornacensi, Johanne Gigart, clerico Cameracensi, Gerardo Sannageti et Mermeto Corteti, domini nostri pape cursoribus, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Signatum et sic subscriptum :

Et quia ego Johannes Guiardi, clericus Pictauensis diocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus ac sacri generalis concilii Constantiensis pro natione Gallicana et eiusdem nationis notarius, premissis omnibus et singulis, dum sic, vt superius describuntur, in locis supra designatis proponerentur, legerentur, pronunciarentur, reuocarentur, sentenciarentur, diffinirentur, promulgarentur, dicerentur, proferrentur, agerentur et fierent, vnacum prenominatis dominis testibus in singulis actibus presens fui, eaque sic fieri vidi et audiui, ideo huic presenti publico instrumento, alia manu fideliter scripto, manu mea propria me subscripsi, et signum meum consuetum vnacum

signis et subscriptionibus notariorum publicorum infrascriptorum apposui in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum, requisitus specialiter et rogatus.

Et ego Anthonius Guidonis, clericus Auinionensis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus notarius ac inclite nationis Yspanice in sacro Constantiensi concilio existens scriba, quia premissis omnibus, dum sic vt supra scribuntur, per ordinem in locis supranominatis et designatis proponerentur, legerentur, pronunciarentur, reuocarentur, acceptarentur, sententiarentur, diffinirentur, promulgarentur, dicerentur, agerentur, peterentur, requirerentur et fierent, vnacum prenominatis dominis testibus in singulis actibus, gestis et factis supra descriptis presens fui, eaque sic fieri vidi et audiui et in notam recepi; ideo hoc presens publicum instrumentum per alium me alijs occupato negotijs fideliter scriptum, manu mea propria me subscribens signo meo consueto, vnacum signis et subscriptionibus notariorum supra et infra scriptorum signaui, in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum requisitus specialiter et rogatus.

Archief der hoofdkerk van Doornik, Cartulaire H., afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 280-297.

133 (254ter).

Omstreeks 1418, *Constanz*. Aanklacht door den predikheer Matthaeus Grabow vóór paus Martinus V op het Algemeen Concilie aldaar ingebracht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven wegens ketterij. — Terwijl hij lector van het predikheerenklooster te Groningen in 't bisdom Utrecht was, heeft hij kunnen vaststellen, dat in die gewesten personen van beider kunne vrije broederschappen buiten de toelating der Kerk vormen en dat zij onder elkander gehoorzaamheid, armoede en kuischheid onderhouden zonder in regelmatige kloosterorden te treden, hetgeen door de Kerk voor kettersch moet worden gehouden. Na breedvoerige godgeleerde beschouwingen dienaangaande laat Grabow eene lijst van 25 stellingen volgen, waardoor hij de levenswijze dier Broeders en Zusters op afdoende manier meent te veroordeelen.

Sequuntur conclusiones fratris Mathei Grabon ordinis predicatorum in sacro concilio Constantiensi oblate ad examinandum contra quos cancellarius Parisiensis propositiones scripsit suas.

Beatissime pater, exponitur sanctitati vestre ex parte viri deuoti oratoris fratris Mathei Grabon, conuentus Wysmariensis prouincie Saxonie ordinis predicatorum ac Merseburgensis dyocesis, quod, cum lector ipse existens in conuentu Groningensi diocesis Traiectensis dicte prouincie et ordinis, videret

quamplures personas sexus utriusque noue religionis habitum assumentes et conuenticula facientes, nullum habitum approbatum profitentes statuentesque sibi ipsis superiores pro libitu voluntatis et sub simulata devotione populum attrahentes et multa contra veritatem sacre scripture ac sacros canones attemptantes et de elemosynis Christi fidelium domos somptuosas ad modum monasteriorum regularium edificantes et se inuicem in eis includentes cum obseruatione quorumdam rituum minime per ecclesiam approbatorum, cœpit super hoc apud semet ipsum ardenter cogitare et an hoc stantibus regulis fidei et sacris canonibus ecclesia dissimulare deberet, reuoluensque diligentius sacre scripture sanctorumque doctorum libros et sacros canones, quasdam conclusiones reprobantes illorum modum viuendi extraxit et scripture commendauit.

Quarum una principalis est, ex qua alie deducuntur, exceptis paucis : Nullus potest licete et meritorie, immo nec veraciter obedientie, paupertatis et castitatis universalia consilia coniunctim extra veras religiones manendo adimplere. Ex qua sequitur immediate formalis consequentia, articulus seu conclusio nona in ordine, quod nullus potest predictum paupertatis consilium meritorie immo nec veraciter obseruare, nisi fuerit in statu spiritualis perfectionis siue vere religionis. Et dico notanter de istis tribus consiliis simpliciter seu uniuersaliter sumptis. Secundum quod vero et in aliquo casu possunt laudabiliter et meritorie extra religiones obseruari ; quando enim aliquis secularis dat elemosynas in casu aliquo, quando eam de necessitate precepti non tenetur, implet illud consilium paupertatis in illo casu tantum ; et quando continet se ab uxoris amplexibus tempore illo, quando illud facere non tenetur, implet consilium continentie in illo casu et secundum quid tantum ; quando etiam obedit alicui suo prelato, curato vel episcopo, in casu quando hoc de necessitate precepti non tenetur, obseruat illud obedientie consilium in illo casu ; et ista possunt extra religiones viuentes voto vel sine voto Deo offerre ; unde dicit sanctus Thomas ij. ij., quod in seculo viuentes aliquid Deo dant et aliquid sibi reseruant, et secundum hoc prelatis ecclesie subduntur. Regulares autem oportet totum Deo quod habent tanquam holocaustum offerre, et hoc fit et fieri potest tantum per tria consilia uniuersalia predicta. Et ideo dicit ibidem, quod ad seculares pertinet tantum particularia vota offerre, ad regulares autem uniuersalia vota ; unde particularia vota dicuntur sacrificia more veterum, de cuius ratione fuit de offertorio Deo oblato partem dare et partem retinere ; uniuersalia vero vota holocaustum dicuntur, de cuius ratione fuit totum Deo offerre et nihil retinere, quod pertinet ad solos religiosos se et sua in modum cuiusdam holocausti Deo dedicantes.

Ex quibus sequitur undecima, quod abdicare quemquam omnia propter Christum extra predictas religiones manendo seu nisi veram aliquam religionem ingrediatur, est sibi et suis, quorum cura sibi incumbit, vitam subtrahere, quod est homicidium tot hominum committere quot eius cure subduntur. Hec est de mente sancti Thome ij. ij. q. xxxiij. argumento, etc. Ex quibus sequitur, quod nullus potest abdicationem omnium propter Christum facere extra veram religionem manendo sine peccato mortali, quia subtraheret sibi vitam. Ex quibus sequitur quod omnes peccant, qui bona sua simpliciter in elemosinam largiuntur extra religionem veram manendo, que est tertia conclusio in ordine. Et etiam quod peccant, qui sua propria resignant non intrantes religionem aliquam approbatam, que est decima octaua in ordine

coincidens cum tertia immediate precedenti. Ex quibus sequitur decima, quod reputantes se bene facere assumendo predictum consilium paupertatis remanendo in statu seculari, mortaliter peccant; ratio : quia talis non est assumptio ipsius nisi fantastica, peruersa et non vera, ut docet dominus Johannes xxij. in quadam extrauagante : *Gloriosas ecclesias*, etc. et ratio idem conuincit. Ex quibus sequitur, quod seculares credentes se mereri tali abdicatione (in seculo scilicet manendo) vitam eternam, credunt se posse mereri vitam eternam mortaliter peccando. Ex quibus sequitur, quod aliquis sit voluntarie pauper propter Christum in seculo manens omnino nihil habendo nec etiam ipsam voluntatem habendi propria, includit omni tempore contradictionem etc., quia includit quod secularis sit religiosus et econtra, quod est omni tempore contradictio. Ex quibus sequitur quod non effundi omnes opes simul ab his qui volunt in statu seculari remanere, reducitur quasi immediate ad illud preceptum decalogi : Non occides, uno casu tantum dempto secundum expositionem sancti Thome q. xxxiij. allegantis ad confirmationem dicti sui Ambrosium dicentem in primo de officijs : Deus non vult simul omnes opes effundi, nisi forte ut Heliseus, qui mactauit boues suos et pauit pauperes ex eo quod habuit, ut nulla cura teneretur domestica, sed ut se daret in propheticam disciplinam, quod verbum (scilicet « nisi forte ut Heliseus ») exponit sanctus Thomas : nisi quis velit statum suum scilicet secularem mutare per religionis ingressum aut principes extrema necessitate liberare, etc. Et Johannes in Summa Confessionis sub alijs verbis : nisi quis velit ex toto seculum relinquere. Et magister Summe summarum titulo de elemosina dicit idem ; et loquitur ibi Ambrosius de effusione seu abdicatione actu habitorum, ex quibus possit homo conuenienter vitam transigere secundum conditionem status et persone. Ex quibus sequitur, quod dicens pertinaciter omnia esse meritorie abjicienda propter Christum in seculo manenti, hereticus esset dicendus, excepto uno solo casu de liberando principem de necessitate extrema, per quem, etc. Ex quibus sequitur, quod proprietas temporalium rerum est statui seculari essentialiter annexa, et per consequens dominus papa, salua autoritate sua, non potest dispensare cum secularibus, ut omnibus in singulari careant seu nihil in singulari habeant. Ex quibus sequitur sextus articulus reddens precedentis quinti articuli rationem. Si enim dominus papa posset hoc alicui concedere, seculari videlicet, posset ei concedere proprie vite subtractionem, etc. Posset etiam, quod pro omni tempore contradictionem implicat, quod Deus secundum sanctos facere non potest. Sequitur etiam quod religiosus sine peccato mortali non potest abdicare voluntatem habendi communia, etiam quando actu talia non habet; quia enim illud, quod nullus facere potest sine peccato mortali, nullus potest illud velle facere ; et religiosus non potest abdicare communia, quia sine illis vivere non posset, cum per suam professionem renunciauerit omnibus et singulis propriis singularibus ; sequitur ergo quod religiosus, etc. ; quia etiam, teste sancto Thoma secunda secunde q. xxxiij. articulo etc., nullus debet inconuenienter viuere, tribus casibus exceptis. Sequitur quod male faciant et peccent illud abjicientes, de quo secundum statum suum et conditionem persone possent conuenienter viuere, dictus tribus casibus exceptis, etc. Nullus etiam corpore validus extra veram utilitatem et veram necessitatem existens potest sine peccato christifidelium elemosynas tollere ; ex quibus sequitur, quod predicta tria Saluatoris consilia sint ita concatenata, ut ubi

paupertas veraciter seu meritorie inuenitur, oportet quod necessario obedientia et castitas veraciter seu meritorie inueniantur. Probatur ista, quia papa sic arguit in decretali *Cum de quibusdam*. Qui non renunciant proprijs, non sunt religiosi ; ergo proprijs renunciantes sunt religiosi, et omnis religiosus est necessario simul cum paupertate ad alia duo consilia veraciter obligatus, et cetera.

Ordo et numerus articulorum et conclusionum predictorum.

j. Proprietas temporalium rerum statui seculari essentialiter est annexa.

ij. Nullus sine peccato potest illud abjicere quo retento potest conuenienter viuere secundum statum suum.

iij. Omnes peccant, qui bona sua simpliciter in elemosynam largiuntur propter Christum.

iiij. Abdicationem omnium propter Christum nullus facere potest extra veras religiones manendo sine peccato mortali et dico veras religiones per sedem apostolicam approbatas.

v. Papa non potest dispensare cum secularibus, ut omnibus in seculari careant.

vj. Si papa posset alicui concedere hoc, tunc posset ei concedere proprie vite subtractionem, quod est contra preceptum decalogi : Non occides.

vij. Religiosus non potest sine peccato mortali abdicare voluntatem habendi communia, quando actu talia non habet.

viij. Quod aliquis sit voluntarie pauper propter Christum in seculo manens omnino nihil habendo in singulari nec etiam ipsam voluntatem habendi propria includit omni tempore contradictionem.

ix. Nullus potest paupertatis consilium meritorie obseruare, nisi fuerit in statu spiritualis perfectionis sive vere religionis, dico autem veram religionem secundo modo dictam religionem.

x. Reputantes se benefacere assumendo paupertatem, que est Saluatoris consilium, remanendo in statu seculari, peccant mortaliter.

xj. Abdicare omnia etiam propter Christum, nisi veram et approbatam religionem ingrediatur, est sibi et suis, quorum cura sibi incumbit, vitam subtrahere, quod est homicidium committere tot hominum quot etiam eius cure subduntur.

xij. Credentes se mereri vitam eternam tali abdicatione credunt se posse mereri vitam eternam mortaliter peccando.

xiij. Effundi omnes opes simul ab his, qui volunt in seculo manere, reducitur quasi immediate ad illud preceptum : Non occides.

xiiij. Dicens omnia meritorie esse abjicienda propter Christum remanenti in seculo est hereticus iudicandus.

xv. Nullus potest meritorie et secundum Deum obedientie, paupertatis et castitatis consilia extra veras et approbatas religiones manendo adimplere.

xvj. Tria Saluatoris consilia sunt sic concatenata, ut, ubi paupertas meritorie in quantum est Saluatoris consilium inuenitur, oportet ut necessario alia duo, scilicit castitas et obedientia, inueniantur, que a paupertate separari non possunt.

xvij. Matrone seu mulieres communem vitam ducentes insimul commorantes, Begutte vulgariter nuncupate, quoscunque errores non tenentes aut predicantes seu alias de erroribus vel heretica prauitate non suspecte, eterne damnationis sunt filie et earum status est prohibitus et damnatus.

xviij. Peccant qui propria sua resignant non intrantes religionem approbatam. Ratio est secundum eum, quia religiosorum est carere proprio, sicut secularibus est necessarium retinere proprium.

xix. Non licet presbyteris et clericis communem vitam ducere nisi in religione approbata sub pena peccati mortalis.

xx. Peccant omnes qui fouent consilio et auxilio communem vitam ducentes extra religionem approbatam.

xxj. Excommunicati sunt omnes communem vitam ducentes extra religionem approbatam.

xxij. Quare similiter excommunicati sunt illi, qui vitam communem extra religionem approbatam ducentibus prebent elemosynas, et qui tales fouent consilio et auxilio vel defensione, similiter stant et sunt in statu perpetue damnationis et nisi de huiusmodi eorum excessibus magna contritione penituerint, ad vitam eternam non possunt peruenire neque salui permanere.

xxiij. Omnes vitam communem ducentes extra religionem approbatam sunt illi a quibus Saluator noster precipit esse abstinendum et tanquam a falsis prophetis attendendum.

xxiiij. Quilibet faciens contra iura canonica peccat mortaliter.

xxv. Nullus corpore validus absque communi utilitate et necessitate potest extra veras religiones sine peccato elemosynas Christi fidelium tollere, etc.

J. de Gerson, *Opera*, deel I, blz. 21 Y verso, 1-21 Y verso 2 (Nüremberg 1489); ook, onder den titel van *De rebus Matthaei Grabon dominicani* (met de andere stukken van dit geding) afgedrukt bij H. von der Hardt, *Concilium oecumenicum Constantiense*, deel III, blz. 106-112. — Over het geval van den predikheer Grabow, zie Delprat, *De broederschap van G. Groote*, 2de uitgave, blz. 50-57; W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, deel II, 2de stuk, blz. 168-169; Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, deel I, blz. 236-237; deel II, blz. 106 en 379.

134 (254[4]).

Omstreeks 1418, Constanz. Veroordeeling van Grabow's aanklacht door Petrus de Alliaco (Pierre d'Ailly), kardinaal van Kamerijk. — Hij schrijft aan den Kardinaal van Verona, dat men, volgens hem, de godgeleerden van het Concilie zou moeten bijeenroepen om in 't openbaar dit twistpunt te onderzoeken. Intusschen geeft hij zijn eigen oordeel : Grabow's stellingen zijn ongerijmd en kettersch ; dienvolgens moet de verhandeling, waaruit zij getrokken zijn, veroordeeld worden en verbrand. Over den schrijver zou dienen beraadslaagd te worden.

Sequitur tenor responsionis domini cardinalis Cameracensis, de qua supra.

Reuerendissime pater et domine. Super scedula papyrea sigillo vestro

sigillata mihi ad instigatoris instantiam in quadam causa fidei respondeo deliberationem meam istam esse pro presenti, quod coram reuerendissima paternitate vestra conuocentur theologi, qui sunt in hoc sacro concilio, quibus proponatur materia, ut communicatis inuicem communi deliberatione sine contentione dicat tandem unusquisque in publico id quod sibi videbitur conformiter ad sacram scripturam, et illic ego in fauorem fidei volo libenter interesse ; non enim debet talis materia in tenebris vel particulariter terminari, sed communiter et in luce, ut quilibet, qui intererit, possit vel docere vel doceri, dum se mutuo quislibet intelliget, et talem modum seruari in hoc concilio in causis fidei mihi commissis ; et nihilominus, quia nescio si occurrerit occasio, quod non possem interesse in conuocatione premissa, dico quod mihi occurrit ut sequitur.

Propositionis siue conclusiones, super quibus fit inquisitio, habent fundamentum prime conclusionis principale, quod est erroneum, repugnans nedum rationi theologice et morali, sed etiam obseruationi primitiue ecclesie, que scribitur Act. iiij., ubi sic in forma dicitur : « Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, nec quisquam eorum que possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed nec quisquam egens erat inter illos. » etc. Constat itaque quod in illa congregatione primitiua fuerunt multi uxorati et alij diuersarum conditionum seculares, qui scilicet non erant astricti per votum ad tria consilia euangelica castitatis, obedientie et paupertatis quemadmodum sunt professi religionum per beatum Basilium, Benedictum et Augustinum ac similes introductarum, quas iste ponens huiusmodi conclusiones apellat veras religiones tanquam extra illas non sit vera religio, quod falsum est, immo hereticum, si sic per precisionem intelligatur, quoniam christiana vera est religio etiam apud seculares, ut Jacobus in canonica sua notanter expressit.

Sunt preterea in dictis propositionibus multe clausule opposite ultra predictum principalem fundamentalem errorem, quod seculares non possunt viuere sine proprio, qui continet magnam temeritatem, scandalum atque proteruiam et quae possent singillatim reprobari, ut : quod dicere oppositum illius, quod alique conclusiones sue continent, sit hereticum, quod sit implicans contradictionem ; quod sit peccatum mortale, quod omnis faciens contra iura canonica, peccat mortaliter ; et ita de similibus.

Est igitur deliberatio mea, quod propter ista et similia, que tractatus vel libellus, a quo sunt extracte conclusiones seu propositiones antedicte, continet, damnandus est ut erroneus et temerarius et scandalosus et ut dogma falsum sacre scripture contrarium, et per consequens quod tractatus est hereticalis et igni tradendus. Ceterum de compositore tractatus deliberent domini iuriste, istis attentis quid agendum.

In testimonium premissorum propria manu subscripsi vester totus Petrus, cardinalis Cameracensis.

J. de Gerson, *Opera*, blz. 21 Y en 21 Y verso; ook bij H. von der Hardt, *Conc. oec. Constantiense*, deel III, blz. 112-115.

135 (254[5]).

1418, April 3, Constanz. Veroordeeling van Grabow's aanklacht door Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs. — Vooraf komt een briefje van 13 April 1418 door hem geschreven aan Antonius, kardinaal van Verona, om hem zijn antwoord te zenden, dat met het oordeel van zijnen leermeester den kardinaal van Kamerijk overeenstemt. Dan volgt de verhandeling van Gerson, waarin hij de stellingen van Grabow breedvoerig bespreekt en veroordeeld, door zelf zes stellingen vooruit te zetten en er de gevolgtrekkingen van af te leiden. Broeder Grabow en zijne aanhangers moeten gekastijd worden, indien zij zich aan hunne veroordeeling niet onderwerpen willen. (Dertien van de grootste godgeleerden van het Concilie traden dit oordeel bij).

Incipiunt propositiones venerabilis cancellarij Parisiensis Johannis de Gerson super assertionibus fratris Matthei Grabon, ordinis predicatorum in concilio Constantiensi in causa fidei de vera religione et perfectione, quibus propositionibus tredecim doctores maiores, quos pro tunc mundus habuit in theologia de diuersis uniuersitatibus contra predictas assertiones adheserunt.

Reuerendissimo in Christo patri ac domino prestantissimo domino Antonio, cardinali Veronensi, Johannes, cancellarius Parisiensis, humiliter obedire.

Reuerendissime pater, super scedula per reuerendissimam paternitam vestram ex commissione domini nostri mihi transmissa respondeo conformiter ad responsionem reuerendissimi patris ac domini mei ac preceptoris precipui domini cardinalis Cameracensis, quam responsionem in scriptis ego vidi, et huic adhereo, paratus, si opus fuerit, ad declarationem non veriorem, sed forte latiorem.

Scriptum Constantie, propria manu, die tercia Aprilis anni millesimi quadringentesimi decimi octaui.

Ad elucidationem veritatis et ad obedientie meritum sex propositiones sequentes cum totidem corollarijs offeruntur vobis, reuerendissimo patri domino cardinali Veronensi, iudici in hac parte, per me Johannem, cancellarium Parisiensem.

Prima propositio. Sola religio christiana est proprie, vere et anthonomatice dicenda religio, quam Christus obseruauit perfectissimo et summo modo. Patet prima pars, quia extra religionem christianam non est salus. Secundam partem nullus potest negare christianus, quia sicut eam docuit Christus in Evangelio, sic et fecit, quia cepit facere et docere.

Propositio secunda. Religio christiana non obligat ad obseruantiam consiliorum neque cum voto neque sine voto. Patet, quia iam non essent consilia, sed precepta.

Propositio tertia. Religio christiana potest absque voto obligante ad consilia perfecte, immo perfectissime obseruari. Patet de Christo, qui non legitur

fouisse consilia, qui fuit tamen sue legis perfectissimus obseruator. Patet insuper de apostolis et discipulis et christianis in primitiua ecclesia, quorum multi erant uxorati, multi possessiones habuerunt, quidam in communi, quidam in proprio, multi subiciebantur solis prelatis suis, episcopis et curatis. Constat itaque, quod non erant de religionibus Basilii vel Augustini, quia nondum fuerant institute vel per ecclesiam approbate, nec talibus regulis subdebantur.

Propositio quarta. Religio christiana non requirit ad perfectionem sui obseruationem tam in preceptis quam in consilijs, quod superaddatur alia religio quales dicuntur obseruationes institute per sanctos Basilium et Augustinum, etc. et quales Anselmus vocat religiones facticias, patet ex precedentibus.

Propositio quinta. Religiones huiusmodi facticie satis improprie et abusiue et forsan arroganter dicte sunt status perfectionis ; patet quia stat homines imperfectissimos tales religiones profiteri, sicut notat Augustinus, quod non peiores reperit quam eos qui in huiusmodi religionibus defecerunt. Sed aliunde declaratur hec abusio vel usurpatio nominis, quia secundum illos qui nouitur, post sanctos doctores usi sunt tali vocabulo statu perfectionis. Ille status non dicit apud religiosos perfectionem habitam vel acquisitam, sicut est de statu prelatorum, sed dicit tantummodo perfectionem acquirendam. Constat autem quod perfectio acquirenda non est iam acquisita. Et ideo melius nominaretur vie quedam vel instrumenta seu dispositiones ad perfectionem acquirendam quam diceretur status perfectionis ; immo et sicut huiusmodi status sic dictus dirigit et iuuat quosdam ad perfectiorem obseruationem vere religionis christiane, sic et multos impedit atque precipitat, quos tutius fuerat in seculo remansisse, quia displicet Deo stulta et infidelis promissio, que scilicet vel indiscrete sumitur vel non obseruatur.

Propositio sexta. Religio christiana perfectius potest et debet obseruari a papa, cardinalibus et prelatis, etiam si nullo voto sint astricti, ultra legem Dei, quam simplices religionum facticiarum professores. Patet quia sunt in statu perfectionis exercende.

Primum corollarium. Sequitur primo, quod acceptio religionis, sicut frater Matheus iacobita describit in secunda acceptione, ubi vult declarare, quid est proprie et anthonomatice religio, est nedum stulta et insana, sed et heriticalis blasphema, quando dicit sic : Alio modo, inquit, accipitur hoc nomen religio secundum quod a religando dicitur, prout homo obligat se ad ea que pertinent essentialiter ad statum perfectionis, et illo modo dicitur anthonomatice tantum de illis qui sunt in aliqua de approbatis regulis proprie dictis professi, cuiusmodi sunt Augustini, Basilij, Benedicti, Francisci, etc. Patet corollarium ex precedentibus deducendo ad hoc inconueniens, quod Christus et papa et prelati non obseruauerunt vel obseruant essentialiter statum perfectionis, quia si non professi sunt regulas predictas, immo nec deberent dici de vera religione nisi improprie et analogice contra primam propositionem, que solide fundata est. Nec est credibile, quod Augustinus et sanctus Thomas hoc somniauerunt. Unde, etsi possint in religione christiana assignari duo modi viuendi, secularium videlicet et illorum, qui profitentur religiones facticias, quos communis usus religiosos appellat, non tamen ita distinguuntur isti modi quin multa, que conueniunt talibus religiosis, conueniunt et conuenire

possint vere et meritorie multis secularibus, immo et perfectius, sicut patet de prelatis, qui sunt in statu perfectionis exercende tam maiores quam minores, sicut sunt curati, prout multi tenent contra sanctum Thomam.

Secundum corollarium. Sequitur secundo, quod extra religiones facticias potest aliquis cum voto simplici vel sine voto christianam religionem in suis preceptis et consilijs perfecte obseruare ; et dicere quod tale votum simplex, si fieret, esset nullum et pro non voto deberet computari, est apertissimus error et insanus. Sic tamen iste frater ponit circa finem et in fine sui scripti ultimi.

Corollarium tertium. Sequitur tertio, quod tota doctrina fratris istius innititur stulte et insane fantasie, immo et blasphemie. Propterea non est mirandum si hoc inconuenienti dato multa posuerit et deducere conatus est, ut quod implicet contradictionem aliquem de seculo seruare consilium paupertatis vel castitatis et obediencie, immo quod hoc esset mortale peccatum extra religiones facticias, quas solas vocat veras religiones, et quod papa non posset dispensare quod aliquis in seculo sic observaret consilium paupertatis, etc. Et quod dicens oppositum est hereticus, nec valet ratio sua quod si secularis voueret paupertatem, ageret contra illud preceptum : Non occides, quoniam multis modis possunt secularis sicut et religiosus viuere decenter et sufficienter in communi sine proprio, immo et nihil habendo nisi labores manuum suarum. Potest etiam aliquis de seculo, sicut confitetur et verum est, vouere solenniter castitatem ; patet in sacerdotibus. Cur non similiter vouere possent obedientiam prelato suo seculari et cum secularibus viuere in communi ?

Corollarium quartum. Sequitur quarto, quod fautores et defensores istius fratris sunt arcendi seu repellendi et, nisi desistere voluerint, graviter puniendi, ita tamen quod non laxetur nimia licentia ad defensionem Begardorum et Beguttarum, si reperiantur effrenes et discholi et scandalosi in suis observationibus, presertim in contemptum prelatorum suorum secularium et curatorum iuxta mentem decretalium contra tales editarum.

Corollarium quintum. Sequitur quinto, quod dominus noster papa, qui secularis est et similiter sui cardinales et prelati, tam maiores tam minores de seculo, debent celeriter et vehementer operam dare, quod talis doctrina pestifera ac blasphema atque iniuriosa eis extirpetur iudicialiter et publice, ne serpat in maiorem perniciem.

Corollarium sextum. Sequitur sexto, quod si auctor talis doctrine cum suis fautoribus inueniatur pertinax et arrogans, et a longo tempore tam contra prelatum suum quam magistros et doctores, tam in verbis quam in scriptis, debet sic attestari, quod non habeat facultatem reddendi et deteriora perpetrandi, sicut iam dicitur hoc pluries fecisse recedendo, scilicet a prelato suo et iudice et consequenter semel ab hoc concilio.

Alia sunt de validis mendicantibus et de actione contra iura canonica, que dimitto.

Johannes de Gerson, *Opera*, deel I, blz. 21 S — 21 Y ; ook bij H. von der Hardt, *Conc. oec. Constantiense*, deel III, blz. 115-119.

136 (254[6]).

1419, Mei 31, Constanz. Aanteekening over het vonnis op het Algemeen Concilie aldaar uitgesproken tegen den predikheer Matthaeus Grabow, die de Broeders en Zusters van het gemeene leven als ketters had aangeklaagd. — De kardinaal van Aquileja, als rechter in dit kettergeding aangesteld, veroordeelde Grabow's verhandeling alsmede de 17 stellingen, die er in vervat waren, als volkomen kettersch. Grabow zal zijne verhandeling en stellingen moeten herroepen; zoo niet, dan zal hij zelf tot ketter uitgeroepen, ontwijd en aan den wereldlijken arm worden overgeleverd. Zoo lang hij leeft, zal hij geenen voet meer mogen zetten in de geestelijke provincie van Keulen en vooral in het bisdom Utrecht, op straf van levenslange gevangzetting. Aanvang en slot der veroordeelde verhandeling worden opgegeven, evenals de eerste en de laatste stelling.

Anno Domini 1419, die 31 Maii, per cardinalem Aquilegiensem, iudicem in hac causa, dampnatus est quidam libellus et 17 conclusiones in eo contente, editus a quodam fratre Matheo de Grabow ordinis predicatorum professo conventus Wismariensis, dyoc. Razeburgensis, provincie Saxonie, tanquam hereticalis et heresim sapiens, erroneus, scandalosus, iniuriosus, temerarius, presumptuosus et piarum aurium offensivus, set et aqua angustie sustentandus, donec appareret an in luce an in tenebris ambularet. Compulsus quoque predictum libellum cum suis conclusionibus publice revocare, si ad unitatem ecclesie eligeret redire. Si vero non elegisset, degradandus ut hereticus fuerat, et brachio seculari relinquendus. Eidem quoque fratri M., quoad vixerit, interdictus est accessus ad provinciam Coloniensem, maxime ad dyocesim Traiectensem, sub pena perpetue incarcerationis et aliis iuris penis.

Principium libelli fuit tale : « Suppono primo, quod non intendo », finis vero : « Et per hoc patet responsio ad decimum. » Prima eiusdem libelli conclusio fuit hec : « Nullus potest licite et meritorie, immo nec veraciter obediencie, paupertatis et castitatis universalia consilia coniunctim extra veras religiones manendo adimplere ». Ultima eius conclusio scilicet 17 fuit ista : « Ex quibus sequitur, quod predicta tria Salvatoris consilia sunt ita concathenata, ut, ubi paupertas veraciter seu meritorie invenitur, oportet quod necessario obediencia et castitas veraciter seu meritorie inveniantur. »

Kon. Bibliotheek te Brussel, HS. 2285-2301, fol. 35 en 35 verso ; afgedrukt bij Prof. W. Wattenbach, *Matthaeus Grabow*, in het *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere Deutsche Geschichtskunde*, jaargang 1895, blz. 661-662, alwaar hij o.a. schrijft : « Bei dieser Sachlage war es ganz willkommen, dass Prof. Paul Fredericq mich freundlichst aufmerksam machte auf die Brüsseler HS. 2285-2301, saec.

XV. aus dem Kloster Korsendonc, welche unter vielen auf diese Streitigkeiten bezüglichen Schriften fol. 35 und 36 auch die Verdammung und den Widerruf des M. Grabow enthält. »

137 (254[7]).

1419, kort na Mei 31, Constanz. Herroeping van den predikheer Matthaeus Grabow. — De veroordeelde monnik verklaart al de kettersche dwalingen af te zweren, die voorkomen in zijne verhandeling en in zijne 17 stellingen. Hij onderwerpt zich in alle geloofszaken aan de Kerk en getuigt, dat hij deze zijne herroeping heeft afgelezen en eigenhandig onderteekend, in tegenwoordigheid van den kardinaal van Aquileja, als rechter in zijn kettergeding aangesteld, en van meer andere prelaten, godgeleerden en meesters, die daartoe opzettelijk waren vergaderd. Hij ook geeft aanvang en slot zijner veroordeelde verhandeling op.

Revocatio et abiuratio predictorum articulorum et conclusionum.

Ego frater Matheus Grabon, ordinis fratrum predicatorum professus conuentus Wysmariensis, Merseburgensis diocesis, prouincie Saxonie, cognoscens veram catholicam et apostolicam sedem, anathematiso et abiuro omnem heresim omnemque falsam et erroneam doctrinam in quodam meo opusculo, tractatulo seu libello, (incipiente : Suppono me primo, quod non intendo infrascripta neque quomodolibet alia pertinaciter defendere, etc., et sic finiente: Et aliam specificat Johannes Andree, cuius inuentrices seu assumptrices conscientiam peccatum reputabant, ut inuenitur in glo. utriusque super dictum capitulum ; et per hoc patet responsio ad decimum) maxime ad decem et septem conclusiones peruersas siue assertiones, quarum alie sunt heretice, alie erronee et alie scandalose et piarum aurium offensiue, per me editas et manutentas in dicto peruerso opusculo siue tractatulo aut libello contentas, de qua (doctrina) hactenus infamatus, conuictus et sententialiter condemnatus sum. Consentio sancte Romane ecclesie et apostolice sedi, ac corde et ore puris profiteor eadem fidem et doctrinam me tenere et credere, quam sancta mater ecclesia tradidit et firmauit jurans per sanctam trinitatem et per hec sacrosancta Christi euangelia eos qui hanc contra fidem orthodoxam veniunt cum dogmatibus suis, eterno anathemate dignos esse. Promitto etiam, quod, si ego ipse aliquando contra hec aliquid sentire, docere aut predicare presumpsero, canonum seueritati me submitto.

Presenti abiurationi per me lecte et perlecte manu propria me subscripsi hancque meam confessionem et abiurationem coram vestra reuerendissima paternitate, domine cardinalis Aquilegensis, iudex et commissarie, reuerendisque patribus, dominis, prelatis, doctoribus et magistris hic presentibus ad hoc specialiter vocatis et requisitis, feci et approbaui ad futuram rei memoriam in testimonium premissorum.

J. de Gerson, *Opera*, deel I, blz. 21 Y verso 2 en 22 ; ook bij

von der Hardt, *Conc. oec. Constantiense*, deel III, blz. 119-121. — Naar het HS. 2285-2301 (fol. 35 verso en 36) der Kon. Bibliotheek van Brussel gaf Prof. W. Wattenbach eene *Revocatio eiusdem fratris Mathei* uit, die voor de eerste paragraaf verkort is en waarin de tweede paragraaf door de volgende regels wordt vervangen: « Se quoque subscripsit manu propria abiuracioni a se lecte, approbate et facte coram dicto cardinali et aliis multis prelatis, doctoribus et magistris in theologia et in utroque iure ad futuram rei memoriam et testimonium premissorum. » Aldaar noemt zich de herroepende monnik: « Ego frater Matheus Grabow, ordinis predicatorum professus conventus Wismariensis, dyoc. *Razeburgensis*, provincie Saxonie. » (W. Wattenbach, *Matthaeus Grabow*, in het *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere Deutsche Geschichtskunde*, jaargang 1895, blz. 662, 663.)

138 (254[8]).

1417-1419, *Deventer*, *Groningen*, *Utrecht en Constanz*. Uittreksel uit het *Chronicon Windeshemense* van Johannes Buschius († 1471) bevattende een omstandig verhaal over de geheele zaak van Matthaeus Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven. — Die predikheer had eene uitgebreide verhandeling tegen de levenswijze dier Broeders en Zusters geschreven en die medegedeeld aan den parochiepastoor van Deventer, hem aansporende tegen hen te prediken. Die zachtzinnige priester overhandigde Grabow's geschrift aan Godfried Toorn van Meurs, rector van het Fraterhuis te Deventer, die gedurende den nacht door de Broeders de geheele verhandeling liet afschrijven en ze 's anderendaags aan den pastoor teruggaf. Een uittreksel zond hij aanstonds aan Hendrik Loder, prior te Frendeswege bij Noorthorn, die zich de zaak hartstochtelijk aantrok. Van eenen notaris en enkele getuigen vergezeld, snelde Loder naar Groningen, zocht er Grabow in zijn klooster op en dwong hem de bekentenis af, dat het geschrift van zijne hand was. Daarop liet hij den predikheer vóór het geestelijk hof van Utrecht dagen. Daar zou het geschrift als kettersch zijn veroordeeld geworden, toen Grabow verklaarde in beroep bij den paus te gaan. Dit beroep kwam vóór het Algemeen Concilie te Constanz vergaderd en Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, zond er de processtukken met het verzoek om den vermetelen predikheer te straffen, daar hij zelf

tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven geene enkele gegronde klacht had gehoord en hunne levenswijze integendeel volmondig kon goedkeuren. Dit werd te Constanz bij de kardinalen en prelaten van het Concilie eveneens volgehouden door Jan van Heusden, prior van Windesheim, Jan de Wael, prior van Bethlehem, Hendrik van Ahuys en Everaard Zwaen van Oldenzaal, ook en vooral door Willem van Lochem. De aangestelde kardinaal en de andere rechters van dit kettergeding lieten broeder Grabow gevangen nemen en beslisten, dat hij zijn kettersch geschrift openbaar herroepen moest; zoo niet, zou hij zijnen kerker alleen ruimen om naar den brandstapel te gaan. Vreezende voor zijn leven, onderwierp Grabow zich aan die openbare afzwering zijner dolingen, ontsnapte aldus aan den dood en werd in vrede gelaten.

Quidam de ordine predicatorum frater, Matheus Grabo nomine, grande volumen ediderat contra devotos presbiteros clericos et Beginas pariter in communi sine regule alicuius professione viventes (1). Quem pastori in Daventria representans adhesionem expeciit et, ut in eius transiret sententiam publice contra eos sermocinando, rogavit. Qui ut verus ovium suarum pastor et bonus iusticie zelator devotos in sua parochia non molestans, sed defendens venerabili viro domino Godfrido, rectori congregacionis clericorum in Daventria, eundem transmisit perlegendum. Qui librum per folia statim dissolvens, ut eadem nocte per fratres suos divisis inter se foliis exscriberetur, disposuit, exemplar mane reddens pastori. Excerptum vero libri prefati continuo transmisit in Northorn priori. Quo libenter accepto blasphemiaque contra moderne devocionis presbyteros clericos et Beginas aperte reperta, coassumptis notario et testibus, perrexit in Gronynghen oppidum diocesis Traiectensis ibique fratre Matheo Grabone in monasterio illo invento prefatum librum multis coastantibus sibi presentans, an ipsum edidisset instanter requisivit. Qui primum conterritus subterfugii umbram nisus est pretendere; sed cum non posset evadere, tandem suum illum esse dicebat: « Ego », inquit, « scripsi eum et hiis multo maiora superaddere intendo ». Et prior: « Satis est, » inquit, « domine notarie, requiro vos in testimonium, quod hunc librum fatetur se fecisse ». Notarius quoque testes astantes astipulando requisivit. Statim post hec prior dictum fratrem Grabonem ad curiam Traiectensem citari procuravit. Qui simul in termino comparentes, cum librum suum non posset defendere et a prefato priore vehementer angeretur, ut hereticalis sentencia contra eum iudicialiter proferretur, ut ibi possit evadere, de gravamine et appellando protestatus est sicque ad apostolicam sedem appellavit.

Hec autem causa catholicam fidem concernens ad Constantiense concilium

---

(1) In zijne uitgave van het *Chronicon Windeshemense* zegt Grube, dat Grabow's schrift te vinden is op de Bibliotheek te Weenen: Cod. lat. Wien. N° 4257 (Theol. 294), fol. 261b en volg.

tocius orbis ycomeniam tandem fuit devoluta. Reverendus igitur ecclesie Traiectensis antistes dominus Fredericus de Blanckenhem prudens et literatus patentes literas sigillo suo communitas causam premissam statumque omnium devotorum patrie sue continentes eidem universali transmisit concilio instanter exorans, ut iste audax frater Mattheus Grabo digno feriretur animadversione reprobis in exemplum, fidem suis faciens scriptis auctenticis, quod nichil umquam mali dignum suspicione contra morem ecclesie in devotis huius patrie sexus utriusque invenit delitescere, sed omnes et singuli vitam vere apostolicam ecclesie primitive ut veri christiani ad purum servarent. Quod ita se habere venerabiles patres Johannes de Huesden in Windesem et Johannes Wael in Bethleem Zuollis priores una cum domino Henrico de Ahuys et domino Everardo Zuaen, in Oldensale tunc canonico, postea in monasterio ordinis nostri prope Northorn regulari canonico, ibidem tunc presentes publice et constanter affirmantes protestabantur, fidem de hiis indubiam dominis cardinalibus et cunctis prelatis ibidem facientes. Fidelissimus autem executor literarum episcopalium fuit vir ille doctus magister Wilhelmus de Lochem, in artibus magister, in theologia bacularius formatus, in omni sciencia et facultate industrius, universitatis Parisiensis in eodem concilio ambasiator, ecclesie sancte Marie in Daventria post hec pastor et canonicus Daventriensis. Qui, episcopi Traiectensis in omnium audiencia lectis epistolis, dictum fratrem Grabonem tamquam hereticum et blasphemum peciit abiudicari, eo quod plures fidei christianae contrarios in libello suo posuisset articulos, videlicet quod nullus in aliqua religione ab ecclesia approbata non professus tria ordinis substancialia (paupertatem, castitatem et obedienciam) sine peccato mortali posset servare, et alia plura similia heresim sapiencia.

Cardinalis ergo ad premissa a concilio commissarius et sibi assistentes rem istam necessario ventilantes, inspicientes et debite, prout oportet, examinantes ac patrum senteneiis fideique catholice omnino contrarium librum suum reperientes propter hec et alia presertim domini cardinalis iudicis ad premissa violentam invasionem dictum fratrem Grabonum in concilio miserunt in carcerem. Et nisi librum suum propter articulos erroneos in eo comprehensos ipse damnaret et se plurimum errasse publice proclamaret ceteraque similia iuxta sua demerita iuste sibi iniungenda libenter perficeret, de carcere exire nisi ad ignem omnino non posset. Qui pelli sue pertimescens saniori usus consilio reum se cognovit, cunctaque premissa et multo maiora in publica omnium audiencia aperte confessus librum suum damnavit, vitam et conversacionem devotorum presbiterorum clericorum et Beginarum Daventrie, Zuollis et alibi in communi sine professione vivencium valde recommendavit, et sic ignem mortemque evadens in pace fuit dimissus. Hec omnia seriatim patres devotarum congregacionum registrata conservant.

Joh. Buschius, *Chronicon Windeshemense*, blz. 172–174 (uitgave van Grube, 1888.)

139 (257bis).

1419, December 11, Florence. Notariëele akte bevattende een omstandig verslag over het beroepsgeding in zake Nicolaas Serru-

rier, eerst door den kardinaal van Verona, vervolgens door dien van Venetië en eindelijk door den kardinaal van Aquileja geleid, met het eindvonnis des laatsten, waarbij de veroordeeling te Constanz uitgesproken wordt gehandhaafd. — Eerst wordt aan de gansche toedracht der zaak van Nicolaas Serrurier te Constanz herinnerd; daarop volgt de tekst van het verzoekschrift, waarbij de procuratoren der vier bedelorden tegen het vonnis van den patriarch van Constantinopel bij den paus in beroep zijn gegaan. Onder de leerstelsels van Serrurier, beweren zij, werden er eenige tegen het geloof in, andere tegen de zedeleer in, nog andere ten nadeele van de bedelorden ten onrechte veroordeeld, hetgeen een groot schandaal zou kunnen verwekken en voor de Kerk nadeelige gevolgen hebben. Daarom vragen de procuratoren, dat het proces herzien worde, bij voorkeur door den kardinaal van Verona; zij beloven bovendien, dat Serrurier zich aan alle boetedoeningen zal onderwerpen en ondertusschen niets zal aanvangen tegen het vonnis van Constanz. Achter dit stuk komt de pauselijke apostille, waarbij de kardinaal van Verona met de herziening van het proces wordt gelast. — Deze prelaat stierf echter, voordat hij het onderzoek ten einde had kunnen brengen, zoodat het beroepsgeding, op een mondeling bevel van den paus, door den kardinaal van Venetië in zijne plaats werd voortgezet. Om zekere, niet opgegeven redenen werd daarna het geding vóór de pauselijke kanselarij gebracht en vervolgens door paus Martinus V aan den kardinaal van Aquileja toevertrouwd. Daarop zond deze laatste een verzoekschrift aan den paus, waarbij hij na eenige rechterlijke bezwaren te hebben aangeduid, die men tegen een nieuw onderzoek zou kunnen inbrengen, eene uitdrukkelijke volmacht daartoe vraagt, ten einde aan zijn vonnis de noodige kracht te verzekeren. Achter het stuk komt de pauselijke apostille, die de gewenschte volmacht verleent. Krachtens deze volmacht onderwierp nu de kardinaal van Aquileja de gansche zaak aan een nauwkeurig onderzoek, daarin bijgestaan door meester Symon, promotor en instigator door hem zelven aangesteld, en sprak dan te Florence, in het klooster van alle de Heiligen, zijn gewoon verblijf, den 11 December 1419, een vonnis uit, waarvan de volledige tekst wordt gegeven. — Dit vonnis, goedgekeurd en onderteekend door verschillende prelaten, rechts- en godgeleerden, allen daartoe door den paus aangesteld, bevestigt eenvoudig het vroegere vonnis, te Constanz

door den patriarch van Constantinopel tegen Nicolaas Serrurier uitgesproken. — Van het geheele beroepsgeding vóór de drie kardinalen werd door den notaris Herman Lutkehns, klerk van Munster, de notarieële acte opgemaakt en door hem onderteekend.

In nomine Domini amen.

Vnigenitus Dei filius, cuius liuore sanati sumus et sanguinis fonte renati, solus suam fundauit ecclesiam, supra petram fidei mox nascentis erexit, beatoque Petro apostolorum principi, eterne vite clauigero, celestis et terrenj simul imperij jura commisit, dispersos Israel ad ouile suum ministerio sue passionis reductus, ligandi atque soluendi sibi et in eo suis successoribus tradito principatu. Quapropter Romano pontifici, eiusdem principis in principatu huiusmodi successori, hee vigilie precipue sedulo, jugique studio imminent apostolice seruitutis, vt ecclesiam ipsam sponsam suam nouo semper fetu multiplicet, multiplicatamque in ipsius integritate, cum mater sit illibata sine macula et ruga, extra quam nullus proficit ad salutem, absque erroris presertim heresis commixtione inuiolatam conseruet.

Sane pridem ad sacrosancte et generalis synodi Constantiensis vniversalem Dei ecclesiam representantis, pro reformacione morum ac heresum extirpatione in Spiritu Sancto legitime congregate, sede apostolica pastore carente, primo, et deinde ad sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Martinj, diuina prouidentia pape quinti, ad apicem summi apostolatus assumpti, clamorosa lamentabilique voce nonnullorum prelatorum et aliorum zelo Dei feruentium de partibus Gallie, vt didicimus, peruenit auditum, quod quidam frater Nicolaus Serrurarij, ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, contra doctrinam apostoli plus sapere volens quam oportet, tunicam Domini inconsutilem scindere molitus est, zizaniam iniquitatis satore procurante, in non modicum sinceritatis fidei orthodoxe et religionis christiane iacturam seminando ac, quod execrabilius est auditu, quasdam erroneas et a fide deuias bonisque moribus contrarias asserciones, in diuine maiestatis offensam publice ad populum asserere et dogmatizare non verebatur. Ne autem vna ouis morbida totum gregem inficeret, populusque Deo deuotus in lege Domini simpliciter caritate non ficta ambulans, pseudoprophete attendens illabaretur ad vetita contaminarenturque sancta, et plures de vanitate conuenirent in idipsum, prefata sacrosancta sinodus generalis primo, ac deinde dictus noster papa, cura peruigili diligentique exquisita iuxta veritatis verbum : Arbor que non facit fructum bonum excidetur et in ignem mittetur, infructuososque palmites instruens succidendos, et vt de premissis veritas dilucidaretur, prout tanti negotij exigit qualitas, fideique orthodoxe conseruaretur sinceritas, nec sub dissimulacione sicco pede videretur ambulare, per suas speciales commissiones, omnes et singulas causas, que ventilabantur contra quoscumque adherentes dampnate memorie Johannj Wicleff et Johanni Huss eorumque sequaces et fautores, ac quascumque causas, pro parte instigatorum et promotorum, contra tenentes, predicantes vel dogmatizantes doctrinam et sectam predictorum Johannis Wicleff et Johannis Huss deputatas, ac etiam ad instantiam et petitionem reuerendi patris domini episcopi Tornacensis, atque magistri Petri Floure, sacre theologie professoris, heretice prauitatis jnquisitoris in prouincia Remensi ac ciuitate et diocesi Tornacensi,

contra et aduersus prefatum fratrem Serrurarij, ordinis sancti Augustini heremitarum, jn theologia magistrum, de et super nonnullis articulis erroneis in fide et bonis moribus, scandalosisque et sediciosis atque piarum aurium offensiuis, coram populo christiano et prouincia, ciuitate et diocesi predictis predicatis et dogmatizatis ventilatas atque motas, successiue commiserunt certis judicibus super quibuscumque heresibus, et specialiter super secta et falsa doctrina dictorum Johannis Wicleff et Johannis Huss, generaliter deputatis, ac etiam omnes et singulas causas quascumque, quas honorabilis magister Michael de Broda Theutonicali, promotor et instigator causarum huiusmodi, contra eosdem hereticos seu de heresi suspectos mouere intendebat, aut mouit contra quoscumque predictos et alios de dicta heresi in genere vel in specie suspectos, et personarum huiusmodi fautores, receptatores et defensatores vbicumque fuerint constituti vel quacumque prefulgerent dignitate, reuerendissimo in Christo patri domino Johannj, patriarche Constantinopolitano, audiendas, cognoscendas, decidendas et fine debito terminandas, cum omnibus et singulis suis emergentibus, incidentibus, dependentiis et connexis, ac ex officio summarie inquirendum et procedendum, ac quoscumque processus seu monitoria queeumque expediendum, omniaque et singula faciendum, que in premissis et circa ea necessaria fuerint, seu etiam quomodolibet oportuna. Quarum quidem commissionum vigore dicti domini judices ac dominus Johanna patriarcha, judex et commissarius, in dictis causis rite et legitime procedentes, seruatis seruandis, ac cognitis hujusmodi cause meritis, prehabitaque super premissis deliberatione matura, de consilio et assensu certorum prelatorum, magistrorum in sacra pagina et vtriusque juris doctorum, suam diffinituam sententiam ad instantiam dicti promotoris siue instigatoris, contra et aduersus prefatum fratrem Nicolaum et organum dicti domini patriarche in scriptis tulerunt huiusmodi sub tenore :

Christi nomine inuocato. Quia communicatis processibus inter nos *et sic de verbo ad verbum ut supra usque ad haec verba :* publice comburi. (Zie ons stuk nr 132, blz. 208-214).

Deinde pro parte religiosorum virorum fratrum Johannis de Neapoli Predicatorum, Antonij de Garseno Minorum, Bertrandi Wuquerij Carmelitarum, et Guillielmi Arnaudj Augustinensis ordinum assertorum procuratorum, ad dictum dominum nostrum papam et sanctam sedem apostolicam appellati, idem dominus noster papa quandam commissionis siue supplicationis cedulam bone memorie quondam domino Angelo, tituli sanctorum Petri et Marcellinj sancte Romane ecclesie cardinali, Veronensi vulgariter nuncupato, zelatori causarum fidei feruentissimo, per certum suum cursorem presentari fecit, huiusmodi sub tenore :

« Beatissime Pater.

« Cum de anno millesimo quadringentesimo decimo octauo, die duodecima mensis Aprilis, fuerit quedam sententia lata contra magistrum Nicolaum Serrurarij, continens triginta vnum articulos in ea descriptos, quorum aliqui sunt condempnati in preiudicium fidei, aliqui in preiudicium veritatis et bonorum morum, et aliqui in preiudicium quatuor religionum ordinum mendicantium, videlicet Predicatorum, Minorum, Augustinorum et beate Marie de monte Carmeli, ac totius ecclesie status, vt pluribus apparet, per reuerendissimum patrem dominum Johannem, patriarcham Constantinopolitanum, talem

sententiam proferentem nomine judicum concilij, vt in dicta sententia asseritur ; ex qua quidem prolatione sententie maximum in ecclesia Dei scandalum in fidei preiudicium venturum est, nisi sanctitas vestra occurrat et super hijs procuratores dictorum quatuor ordinum appellauerint. Supplicatur itaque sanctitati vestre pro parte quatuor procuratorum dictorum ordinum, per hoc a dicta appellatione non recedendo, quatenus mandare dignemini in fidei fauorem ac quietem dictarum religionum, ac propter bonum statum totius vniuersalis ecclesie dictas sententiam et causam ad priorem statum, in quo erant antequam dicta sententia ferretur et huiusmodi cause processus inchoaretur, ad fines vt in causa fidei huiusmodi valde periculosa melius et certius deliberetur, redigi et reuocari, necnon de nouo committere eidem domino patriarche vel alicui ex reuerendissimis sancte Romane ecclesie cardinalibus, et si placet domino cardinali Veronensi, coram quo alie cause fidei pendent cum dependentiis et annexis, vt dictos articulos sic condempnatos, ad se conuocatis magistris in theologia, examinet et examinari faciat et qualificari ; quoniam exinde dicti procuratores offerunt prefatum magistrum Nicolaum Serrurarij, contra quem talis sententia per prefatum dominum patriarcham (vt prefertur) lata fuit, ad faciendum omnem reparacionem, quam circa prefatos articulos vel aliquem ex ipsis facere teneretur secundum sacram scripturam ac juris dispositionem, et quod interim nil innouetur pretextu dictorum sententie et processus contra prefatum magistrum Nicolaum, cum non obstantibus et clausulis oportunis. »

In fine vero dicte commissionis siue supplicationis cedule scripta erant, de alterius manus littera superiori littere ipsius cedule penitus et omnino dissimili et diuersa, hec verba, videlicet :

« De mandato domini nostri pape audiat idem reuerendissimus pater dominus cardinalis, redigat in statum etc. et procedat vt petitur. »

Postquam vero idem dominus cardinalis, judex et commissarius, ad nonnullos actus judiciales in huiusmodi causa citra tamen conclusionem rite et legitime processisset, sicut Altissimo placuit, diem vite sue clausit extremum, ac causa huiusmodi reuerendissimo in Christo patri et domino domino Petro, miseratione diuina sancte Marie in domnica dicte Romane ecclesie diacono cardinali, Venetiarum juniori vulgariter nuncupato, in eo statu, quo vltimo coram dicto domino cardinali Veronensi tempore obitus sui remanserat, per dictum dominum nostrum papam viue vocis oraculo commissa et per eum in statu debito resumpta, ipsaque certis de causis ad cancellariam domini nostri pape remissa idem dominus noster papa causa huiusmodi in eo statu, quo vltimo coram prefato domino Petro cardinali Venetiarum remanserat, nobis Antonio, eadem miseratione tituli sancte Susanne dicte Romane ecclesie presbytero cardinali, Aquilegiensi vulgariter nuncupato, commisit resumendam et vlterius audiendam, cognoscendam, decidendam et fine debito terminandam cum omnibus et singulis suis emergentibus, incidentibus, dependentiis et connexis.

Pretextu huiusmodi commissionis causa huiusmodi per nos in statu debito resumpta, subsequenter prelibatus dominus noster papa quandam aliam commissionis siue supplicationis dependentem cedulam, nobis per certum suum cursorem presentari fecit huiusmodi sub tenore :

« Beatissime pater.

« Cum alias reuerendissimus pater dominus patriarcha Constantinopolitanus in consilio Constantiensi eiusdem concilij auctoritate, processu communicato judicibus generaliter super fide deputatis et de eorum consensu seu majoris partis eorum, viginti octo articulos, quos quidam frater Nicolaus Serrurarij, ordinis heremitarum beati Augustini in ciuitate Tornacensi, ac eiusdem (*sic*) Tornacensi ac Cameracensi diocesibus et in pluribus alijs locis circumvicinis in odium cleri populum commouendo, aduersus clerum predicauit et dogmatizavit, per sententiam diffinitiuam judicasset et condempnasset, reperitur expost presentata vna commissio reuerendissimo in Christo patri domino cardinali Veronensi, et post eius decessum per generalem commissionem domino Venetiarum juniori, et vltimate per aliam generalem commissionem domino Acquilegiensi. Cuius tenor sequitur in hec verba : « Beatissime pater. Cum de anno millesimo quadringentesimo decimo octauo, die duodecima mensis Aprilis, *et sic deinceps de verbo ad verbum ut supra ad haec usque verba*: cum non obstantibus et clausulis oportunis. » (Zie hierboven, blz. 232-233.) Sic signata : « De mandato domini nostri pape audiat idem reuerendissimus pater dominus cardinalis, redigat in statum etc., procedat ut petitur. »

« Beatissime pater. Licet in vim istius commissionis sit ad nonnullos actus in eadem causa, cuius statum habentes pro expresso, coram eodem domino cardinali processum, tamen vertitur in dubium, coram dicto domino cardinale Aquilegiensi, que et qualis jurisdictio sit eidem domino cardinali in vim dicte commissionis concessa, et vtrum sit intentionis vestre sanctitatis, quod idem frater Nicolaus super eisdem articulis dudum tempore late sententie in concilio Constantiensi per eum reuocatis de nouo debeat audiri et que sint partes dicti domini cardinalis procedendi in hac causa, maxime ex eo quia, si idem frater Nicolaus admitteretur ad defendendum materiam dictorum articulorum per eum vt prefertur reuocatorum, obstaret sibi, et de jure ac racionabiliter obstare debet juramentum per eum prestitum, per quod dictos articulos reuocauit et eosdem non velle amplius predicare neque dogmatizare promisit. Obstaret etiam procuratoribus ordinum mendicantium, de quibus in dicta commissione fit mentio, quod mandatis saltem sufficientibus ad agendum et defendendum in hac causa non sunt fulciti vel saltem hucusque talia mandata non produxerunt. Obstaret etiam quod in dicta commissione non repperitur actor nec reus nec res designata, super qua agi et jurisdictio ipsius dominj cardinalis fundari possit.

« Ne ergo, beatissime pater, jurisdictio dicti domini cardinalis derisoria censeatur et fundamentum habeat, scandalumque quod ex hoc verisimiliter posset euenire submoueatur, dignetur sanctitas vestra eidem domino cardinali ex certa scientia committere et mandare, vt, si sibi ex actis cause constiterit dictam sententiam dominj patriarche in rem transiuisse judicatam, dictumque fratrem Nicolaum, de consilio quondam generalis eiusdem ordinis, prefatos articulos publice reuocasse et eosdem amplius non velle dogmatizare et predicare promisisse, procuratoresque ordinum mendicantium mandata ad hanc causam facientia non produxisse, vel etiam quoad eos in rem judicatam transiuisse, per dictam sententiam juxta eius formam et tenorem, vel saltem in ea parte in qua repperitur rite lata, auctoritate apostolica, ex officio, alio ordine judiciario pretermisso, de consilio doctorum tam in theologia quam in

jure canonico et aliorum jurisperitorum, de quibus sibi videbitur, confirmet vel infirmet ; cum potestate eandem sententiam mutandi, corrigendi vel moderandi, prout rigor justicie fidei catholice vel equitas juris permittet et suadebit ; cum potestate eandem eciam sententiam contra inobedientes et rebelles in curia et extra exequendi, processus desuper necessarios, cum aggrauacione, reaggrauacione et auxilij brachij secularis inuocacione vnico contextu, cum interuallis dierum decernendi, dicta commissione et alijs in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. »

In fine vero dicte commissionis siue supplicacionis cedule scripta erant de alterius manus littera superiori littere ipsius cedule penitus et omnino dissimili et diuersa hec verba, videlicet :

« De mandato domini nostri pape audiat idem reuerendissimus pater dominus cardinalis, et si sibi constiterit de premissis, procedat ex officio ad confirmacionem vel infirmacionem dicte sententie, cum potestate mutandi, etc., decernendi processum etiam cum inuocacione, etc., electis per eum ad consulendum magistris, de quibus sibi videbitur. »

Cuius commissionis vigore nos in eadem causa rite et legitime procedentes, seruatis seruandis ac productis coram nobis diuersis articulis, informacionibus, documentis, relacionibusque publicis et allegacionibus vicibus repetitis coram nobis ad plenum habitis et factis per diuersos in sacra pagina magistros, deinde comparuit in judicio coram nobis magister Symon, promotor et instigator ex officio nostro deputatus in huiusmodi causa ac promotorio et instigatorio nominibus, et quantum in eo fuit in hac causa conclusit, et secum in eadem concludj, et expost diffinitiuam sententiam pro parte sua in scriptis ferri et promulgari per nos debita cum instantia postulauit. Nos tunc vnacum dicto magistro Symone concludente et secum concludi petente, in hac causa conclusimus ; et deinde, visis primitus et diligenter inspectis omnibus et singulis actis, actitatis, litteris, scripturis, articulis, proposicionibus, responsionibus, informationibus, juribus et munimentis, testiumque depositionibus in hac causa exhibitis atque productis, eisque cum diligentia et maturitate debita recensitis, de diuersorum prelatorum, jurisperitorum, magistrorum in sacra pagina et vtriusque juris doctorum, nobis per prefatum dominum nostrum papam in huiusmodi causa deputatorum, ac in sententia nostra infrascriptis manibus eorum proprijs subscriptorum, et nonnullorum aliorum consilio et assensu, quibus de huiusmodi cause meritis relationem plenariam fecimus et fidelem, prehabitaque super premissis deliberatione matura, ad nostram in hac causa diffinitiuam proferendam sententiam processimus, eamque per ea, que vidimus et cognouimus, in scriptis tulimus et promulgauimus, ac presentibus ferimus et promulgamus in hunc modum :

« Christi nomine inuocato, pro tribunali sedentes et solum Deum pre oculis habentes, visis omnibus et singulis actis et actitatis tam in partibus quam in concilio generali Constantiensi in presenti causa habitis, necnon testium depositionibus, dictique magistri Nicolai Serrurarij certorum articulorum in causa huiusmodi designatorum, et per eum in Tornacensi et Cameracensi ciuitatibus et diocesibus et locis circumvicinis predicatorum et dogmatizatorum, reuocatione, confessione, juramentique de non veniendo contra prestatione, et omnibus inde secutis, ipsisque cum diligentia debite recensitis, vigore commissionis nobis desuper facte, de consilio certorum prelatorum, in sacra

theologia et sacris canonibus magistrorum et doctorum, et aliorum juris diuini et canonici peritorum, per hanc nostram diffinitiuam sententiam, quam in hijs scriptis ferimus, pronunciamus, decernimus, declaramus per reuerendissimum in Christo patrem dominum Johannem patriarcham Constantinopolitanum contra prefatum magistrum Nicolaum Serrurarij bene fuisse et esse processum, sententiatum et diffinitum, ipsiusque sententiam diffinitiuam contra ipsum Nicolaum latam per quatuordecim sacre theologie sacrorumque canonum et legum doctores, inter quos fuerunt cardinales, episcopi, prelati, sacri palatii apostolici causarum auditores et alij doctores, manibus eorum proprijs subscriptam, approbatam et roboratam, confirmandam fore et confirmamus ; ipsamque sententiam ipsius domini patriarche executioni demandandam fore et demandamus processus et litteras desuper necessarias et oportunas juxta dicte commissionis continentes formam et tenorem decernentes. »

Que quidem nostra sententia per diuersos prelatos, doctores, magistros et jurisperitos, ad hec per dominum nostrum papam predictum deputatos, videlicet Hermanum Dwerg, sedis apostolice prothonotarium, Gundisalvum, episcopum Ascoricensem, Petrum, archiepiscopum Cretensem, Thomam de Aurelia, episcopum Vigintimiliensem et sacri palacij apostolici causarum auditorem, Conradum de Susaco, sacre theologie professorem, domini nostri pape subdiaconum, Johannem de Francfordia, etiam sacre theologie professorem, Nicolaum abbatem sancti Wandregisili, Jacobum Morestinj, Johannem de Fabrica et Johannem Gundisaluj, dicti palacij causarum auditores, extitit approbata et manibus eorum proprijs subscripta. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, presentes nostras litteras seu presens publicum instrumentum, hujusmodi sententias diffinitiuas in se continentes seu continens, exinde fieri et per Hermannum notarium publicum, nostrumque et huiusmodi cause coram nobis scribam infrascriptum, subscribi et publicari mandauimus, nostrique sigilli jussimus appensione communiri.

Lecta, lata et in scriptis promulgata fuit hec presens nostra diffinitua sententia per nos Antonium cardinalem, judicem et commissarium prefatum, Florentie in monasterio Omnium Sanctorum nostre solite residentie, nobis inibi hora vesperorum vel quasi consueta ad jura reddendum in loco nostro solito et consueto pro tribunali sedentes, sub anno a natiuitate Domini millesimo quadringentesimo decimo nono, indictione duodecima, die vero lune vndecima mensis Decembris, pontificatus prefati domini nostri domini Martinj pape quinti anno tertio ; presentibus ibidem honorabilibus et discretis viris dominis Daniele, decano Concordiensi, et Johanne de Gaieta, cubiculario nostro, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Signatum et sic subscriptum :

Et ego Hermanus Lutkehns, clericus Monasteriensis, publicus apostolica auctoritate notarius, prefatorum reuerendissimorum in Christo patrum dominorum cardinalium, judicum et commissariorum, in huiusmodi causa coram eis successiue scriba, quia huiusmodi diffinitiue sententie promulgationi alijsque premissis, dum (vt prefertur) fierent et agerentur, vnacum prenominatis testibus presens fui, ideo hoc publicum instrumentum per alium fideliter scriptum subscripsi, et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signaui, vnacum dicti domini cardinalis Aquilegiensis judicis et commissarij sigilli appensione, rogatus et requisitus, in fidem et testimonium omnium premissorum.

Archief der hoofdkerk van Doornik, Cartulaire II; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 297-308.

140 (257ter).

1420, Januari 6, Florence. Bul van Martinus V, gericht tot de geestelijkheid en de inquisiteurs der gansche christenheid, waarbij hij de twee veroordeelingen tegen Nicolaas Serrurier uitgesproken kenbaar maakt en uitvoerbaar verklaart. — De paus geeft de lijst der dolingen van Serrurier in hun geheel op (nagenoeg als hierboven in ons stuk, nr 131, blz. 221-213) en deelt een omstandig verhaal mede van het geding vóór het Concilie te Constanz en van het beroepsgeding vóór de drie kardinalen. Overal waar noodig wordt bevonden, zal het vonnis openbaar gemaakt en tegen Nicolaas Serrurier en al zijne aanhangers krachtig worden gehandeld. De voorschriften van Bonifacius VIII, waarbij de geestelijke rechters slechts in hun eigen rechtsgebied mogen handelen, zijn op Serrurier en zijne aanhangers niet toepasselijk; evenmin de pauselijke voorrechten, welke zij zouden kunnen inroepen om vervolgingen te ontgaan.

Martinus, episcopus, seruus seruorum Dei, venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, episcopis et dilectis filijs electis abbatibus, prioribus prepositis, decanis, archidiaconis ac alijs ecclesiarum et monasteriorum prelatis, et inquisitoribus heretice prauitatis, ad quos presentes littere peruenerint, salutem et apostolicam benedictionem.

Ad hoc precipue disponente Domino universali ecclesie presidentes, ut Christi fideles sub orthodoxe fidei sinceritate quibusuis erroribus intacti permaneant, vigilamus, aduersus quoque bases fidei et ecclesie predictarum doctrinas, decreta, observantias et ordinationes quomodolibet dogmatizata sollicitis studijs angimur extirpare, ne ager ipse dominicus heresis et errorum contagio valeat maculari.

Dudum siquidem, postquam venerabilis frater noster Joannes, episcopus Tornacensis, dilectum filium Nicolaum Serrurarii, ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini professorem, in sacra theologia magistrum, qui maligno inflatus spiritu, credens plus sapere quam oporteret, in ciuitatibus et diocesibus Tornacensi et Cameracensi ac partibus illis contiguis, immaculate ecclesie puritatem inficere et dirumpere, ac simplices et vulgares christianos populos in eterne damnationis interitus viam ponere satagens, eis articulos et assertiones infrascriptos, heretica labe et erroribus infectos, scandalosos, seditiosos, temerarios et injuriosos, per nonnulla tempora in suis publicis sermonibus et alias predicauerat, publicauerat et diuulgauerat, et quod illos defendere tanquam veros se jactabat, in sue dictique populi animarum periculum, necnon cleri illarum partium turbationem grauissimam perniciosumque scanda-

lum, ad inquisitionem auctoritate ordinaria descenderat, et in causa huiusmodi diutius processerat, testes et alias probationes recipiendo super articulis et assertionibus memoratis, quorum tenores sequuntur in hec verba :

Caritas est ad deum et proximum, et non ad seipsum.

Deus non remisit neque remittere potest culpam peccatori absque preuia contritione.

Presbiteri publici concubinarij non habent auctoritatem seu potestatem absoluendi peccatorem. Et peccator confessus sacerdoti publico concubinario recedit absque absolutione.

Orationes et preces missales talium sacerdotum publicorum concubinariorum sunt nullius valoris; et misse per tales concubinarios celebrate pro defunctis aut viuis sunt nullius valoris.

Oratio non debet dirigi nisi ad Deum solummodo, et non ad sanctos.

Curati dicunt parrochianis suis, quod saltem semel in anno parrochianis tenetur confiteri suo proprio curato.

Religiosi presentati sunt proprii sacerdotes et veri curati.

Curati impediunt parrochianos suos, ne dent nec faciant elemosinas, dona aut legata mendicantibus, et ne dicti parrochiani eligant sepulturas suas in domibus eorumdem mendicantium.

Mendicantibus presentatis ipsis confessus licite potest recipere corpus Christi; et non potest nec debet curatus confesso mendicantibus prefatis denegare corpus Christi; quod si deneget, dictus curatus peccat mortaliter et est excommunicatus.

Statim, peccato mortali commisso, peccator sub pena peccati mortalis debet illud confiteri, priusquam obliuiscatur.

Non est mulieri opus purificari; quinymo hoc scilicet purificari est judaizare.

Presbiteri publici concubinarij sunt peiores Juda, qui de loculis apostolorum nutriuit suam concubinam et suas proles.

Presbiteri publici concubinarij sunt excommunicati, et secum publice scienter participantes.

Plures sacerdotes a modico tempore citra licentiauerunt ficte suas concubinas; ficte, inquam, quia occulte bibunt et comedunt cum suis concubinis; quod nullus debet pati, ymo cum eisdem sacerdotibus publicis concubinarijs conuersantes et eos fauorizantes sunt in pari peccato, et peccant qui eos nituntur excusare falsis glosis.

Si parrochiani alicuius curati concubinarij publici bene Deum diligerent, deberent inhibere suo curato publico concubinario, ne missam aut aliud diuinum officium coram eisdem parochianis celebraret.

Facientes celebrare missas per sacerdotes concubinarios publicos peccant mortaliter.

Audientes scienter missas sacerdotum publicorum concubinariorum peccant mortaliter.

In aliquibus sermonibus suis vocauit obstinatos et reprobatos, adiciens vlterius quod non sine causa presbiteri vocantur ribaldi.

Deferre honorem feretro beati Antonij erat crimen ydololatrie.

Illi, qui dant ad comedendum porcis baiulantibus campanulam beati Antonii, peccant mortaliter ratione precedente.

Multum mirabatur quomodo prelati substinebant tale quid, scilicet deferre huiusmodi feretrum per patrias suas propter larga donaria, que a religiosis sancti Antonii habebant.

Deputati ad portandum huiusmodi feretrum non sunt nisi trumptatores et cabusatores.

Non credebat, quod religiosi prefati super deportatione feretri cum ceteris que ibi fiunt, obtinuerunt aliqua priuilegia.

Hoc faciunt indebite et injuste populum seducendo.

Non credebat fore verum, quod habeant illi religiosi indulgentias a papa pro dando aliquid beato Antonio seu nuntiis eius seu porcis portantibus campanulam beati Antonii ; addens quod nunquam aliquis papa dedit indulgentias pro dando victum animali.

Tales religiosi et nuntii ipsorum intulerunt timorem audientibus et presertim in villagijs, quod sanctus Antonius comburit eos ; et ideo timore perterriti, si non habeant nisi vnum denarium, darent eundem.

Sacrosancta synodus Constantiensis, ad quam dictus Nicolaus propterea personaliter accesserat, et ad cuius synodi articuli et assertiones predicti notitiam peruenerant, tunc apostolica sede vacante, tantum scelus, ne satore zizanie procurante in huiusmodi christiana fide et populo peramplius pullularet, radicitus extirpare cupiens, et de premissis certam notitiam non habens, venerabili fratri nostro Joanni patriarche Constantinopolitano in dicta synodo et ipsius potissimum membrum existenti causam inquisitionis huiusmodi ad se aduocans, eam ad instantiam dilecti filii Michaelis de Broda Theutonicali, clerici promotoris et instigatoris causarum fidei catholice, cum idem Nicolaus tunc apud sedem existeret predictam, vt prefertur, audiendam commisit et fine debito terminandam.

Et deinde postquam idem patriarcha ad dictorum articulorum et assertionum, ad id vocatis et presentibus Nicolao predicto magnoque archiepiscoporum, episcoporum, abbatum et aliorum in eadem theologia necnon jure canonico et ciuili magistrorum et doctorum numero, discussionem et examinationem diligentem, necnon circa illorum per Nicolaum predictum assertionem et defensionem processerat, nos, diuina fauente clementia ad summi apostolatus apicem assumpti, juxta debitum apostolatus officii nobis injuncti huiusmodi hereses et errores cupientes a fide et populo eliminari predictis, prefato patriarche commisimus, vt causam predictam in eo statu, in quo tempore assumptionis nostre huiusmodi coram eo remanserat, resumeret, eamque vlterius audiret, et fine debito terminaret, juxta tenorem commissionis antedicte.

Postea vero per eundem patriarcham super articulis et assertionibus memoratis cum archiepiscopis, episcopis, abbatibus, ceterisque magistris et doctoribus prefatis, discussione et examinatione peramplioribus, catholicis et veridicis, et super eorum predicatione et assertione huiusmodi per Nicolaum memoratum factis, vt prefertur, sufficientibus probationibus tam per fidedignorum testium in huiusmodi causa productorum et examinatorum attestationem fidelem, quam alias etiam per processum per dictum Johannem episcopum eadem auctoritate factum, vt prefertur, prehabitis, prefatus Nicolaus Spiritus Sancti gratia ad viam veritatis reductus, in premissis se turpiter errasse et deliquisse cognoscens, dicta durante synodo, certo peremptorio termino

competenti sibi per eundem patriarcham super hoc assignato, coram eo in judicio comparens, non compulsus, non coactus, sed sponte et libere, puro corde et animo, vt ore proprio dicebat, asseruit et confessus fuit, se cum determinatione dicte synodi firmiter credere nonnullos ex eisdem articulis et assertionibus fore heretica labe infectos, alios erroneos, aliquos scandalozos et seditiosos, et aliquos temerarios ac injuriosos, ac eos penitus reuocauit. Et nichilominus juramento solemniter professus fuit se semper stare firmiter et fideliter, cum sancta catholica et apostolica Romana ecclesia, in suis determinationibus et ordinationibus, illis semper obediendo, in hijs presertim, que ad fidem pertinent eandem ; etiam quoad damnate memorie Johannis Wiclef et Johannis Huss condempnatos articulos, cum quibus aliqui ex eisdem articulis et assertionibus per eumdem Nicolaum predicatis et publicatis, vt prefertur, connexionem habere noscuntur, anathematizans et detestans omnes et singulos hereses et errores articulorum predictorum, quodque in sacramentis et clauibus dicte ecclesie, veneratione sanctorum, in illorum reliquijs ac indulgentijs, in vnitate ipsius ecclesie integre et perfecte absque dubio permaneret ;. et si ipse contra predicta aliquid senserit aut predicauerit publice vel occulte, verbo vel in scriptis, canonum seueritati se subiecit, ipsamque confessionem manu sua propria subscriptam ad regnum Francie et studium Parisiense, ac nobiles et communitates predictarum Tornacensis et Cameracensis ciuitatum et diocesum ac opidorum circumiacentium dirigi voluit, ne quis nomine sui articulos et assertiones suprascriptos approbaret ; quos voluit, rogauit et obsecrabatur, ne vlterius pias aures offenderent, publice ad eorum destestationem notoriam concremari.

Et successiue prefatus patriarcha, visis per eum et diligenter inspectis omnibus actis et actitatis, habitis, probatis et confessis in causa huiusmodj, ipsisque cum diligentia recensitis et examinatis, et super hijs cum archiepiscopis, episcopis, abbatibus ac magistris et doctoribus predictis, deliberatione matura et fidei prehabitis, ad exaltationem fidei et veritatis manifestationem, per suam diffinitiuam sententiam, etiam per venerabilis fratris nostri Thome, episcopi Caputaquensis, et dilectorum filiorum Roberti, abbatis monasterii Cluniacensis, Matisconensis diocesis, ac Mauricii de Praga, Guillelmi Pulcrinepotis, canonici ecclesie Aniciensis, in eisdem theologia et juribus magistrorum et doctorum, subscriptionem manibus proprijs factam et approbatam, pronunciauit, decreuit et declarauit eundem Nicolaum in ciuitatibus Tornacensi et Cameracensi ac partibus predictis per suas falsas dogmatizationes populum infecisse in scandalum ecclesie et contra veritatem fidei atque bonorum morum, illosque periculosissime seduxisse et circumuenisse.

Et quia quorumlibet delictorum qualitas et quantitas inspiciende sunt, et juxta illas penitentia indicatur, ciuitates et dioceses Tornacensem et Cameracensem predictas, et regionem eis contiguam triginta leucarum spatio, eidem Nicolao, quoad viueret, ac ciuitatem et diocesim Parisiensem usque ad decem annos a die late sententie huiusmodi computandos, sub pena incarcerationis perpetue absque spe cuiusuis remissionis interdixit, ipsum, si contrafecerit, brachio seculari relinquendo ; necnon apparentibus de premissis erroribus in eodem Nicolao contritionis et compunctionis signis ac ipsius voluntaria super salubriter imponendis sibi subiectione, et illorum humili petitione preuijs, prefatum Nicolaum ad gremium sancte matris ecclesie deuote redeuntem

suscepit, et ab excommunicationis sententia et alijs censuris ecclesiasticis, quibus tenebatur adstrictus, sui ordinis regulari correctione excepta, absoluit et communioni ecclesie prefate reconciliauit, sibique, si penitentiam sibi iniunctam salubriter peregerit, misericorditer rigorem juris attemperans, vt inclusus per duos annos continuos in domo Metensi eiusdem ordinis heremitarum sancti Augustini, et illius totum ambitum pro carceribus assignauit, omni collocutione et communicatione quorumcumque laicorum sub penis prefatis, quas ipso facto eum incurrere voluit, penitus interdicta.

Decreuit denique, concessit et injunxit omnibus et singulis prelatis ecclesiasticis aut alias jurisdictionem ecclesiasticam habentibus, in quorum jurisdictione dictus Nicolaus repertus fuerit, quod illum, si contra premissa vel eorum aliquod attemptauerit, juxta sanctiones canonicas, quibuscumque non obstantibus, punirent. Si vero dictus Nicolaus anathematizationes, detestationes et reuocationes huiusmodi recusauerit vel etiam neglexerit adimplere, et huic sententie parere subterfugerit, ipsum tamquam pertinacem hereticum actualiter degradandum et exuendum in forma ecclesie omni ordine et gradu ecclesiastico et brachio seculari relinquendum fore declarauit.

Postmodum vero, cum ab aliquibus, presertim procuratoribus predicatorum, minorum, predicti heremitarum sancti Augustini et beate Marie de Monte Carmelio ordinum, in Romana curia tunc presentibus, an sententia ipsa mature et juste contra dictum Nicolaum lata hesitatum foret, nos dilecto filio nostro Antonio, tituli sancte Susanne presbytero cardinali, commisimus, vt de sententia ipsa cognoscens, legitime eam confirmaret vel infirmaret, prout de jure foret faciendum. Idemque cardinalis, ad predictorum et magistri Symonis Bowehoux, archidiaconi ecclesie Cauallicensis, bacalarij in decretis, cause huiusmodi specialiter deputati procuratoris, instanciam, prout vigore commissionis huiusmodi poterat, in huiusmodi causa precedens legitime, visis omnibus et singulis actitatis et habitis in causa huiusmodi, illisque cum diligentia recensitis et examinatis, ac habito super hijs cum venerabilibus fratribus nostris Petro archiepiscopo Cretensi, Gundisaluo Astoricensi, Thoma Vigintimiliensi episcopis, et dilectis filiis magistro Hermanno Dwerg, notario nostro, Nicolao, abbate monasterij sancti Wandregisilij, et magistris Jacobo Morestinj, Johanne de Fabrica, Johanne Gundisalui, capellanis nostris, causarum palatii apostolici auditoribus, Johanne de Francfordia et Conrado de Susaco et aliis in eadem theologia et vtroque jure doctoribus et peritis consilio maturo, de illorum consilio et assensu, per suam diffinitiuam sententiam pronunciauit, decreuit et declarauit per eumdem patriarcham in causa huiusmodi bene fuisse et esse processum, sententiatum et diffinitum, ipsiusque sententiam antedictam confirmandam fore, et confirmauit, illamque executioni debite demandandam fore, et demandauit, prout in instrumentis publicis inde confectis, eorumdem cardinalis et patriarche sigillis munitis, dicitur plenius contineri.

Nos itaque huiusmodi articulos et assertiones Nicolai predicti penitus cupientes extirpari, discretioni vestre per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus vos et quilibet vestrum, per se vel alium seu alios prefatas sententias executioni debite demandantes, illasque et presentes litteras in ciuitatibus et diocesibus prefatis ac locis eis vicinis et alibi vbilibet, vbi vobis videbitur expedire, auctoritate nostra solemniter publicetis et publicari faciatis, ac prefatum Nicolaum, si predicte sententie ipsius patriarche

in singulis suis partibus non paruerit cum effectu, juxta ipsius sententie tenorem et alias sacrorum canonum exigentiam puniatis. Et nichilominus contra Nicolaum prefatum, necnon sibi adherentes, et dictorum articulorum et assertionum sectatores, ac huiusmodi articulos et assertiones vel eorum aliquem approbantes, tenentes, defendentes vel dogmatizantes, exemptos et non exemptos, et quemlibet ipsorum, de quibus vobis constiterit, cuiuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis existant, diligenter inquirere studeatis, et eos quos per inquisitionem huiusmodi diffamatos vel errorum huiusmodi labe respersos repereritis, auctoritate predicta, etiam per excommunicationis, suspensionis et interdicti, necnon priuationis dignitatum et beneficiorum ac feudorum, que a quibuscumque ecclesijs sive monasterijs et alijs locis ecclesiasticis obtinent, etiam bonorum secularium, et per alias penas, sententias et censuras ecclesiasticas ac vias et modos, quos ad hoc quomodolibet expedire seu opportunos esse videritis, etiam per captiones et incarcerationes personarum et alias penas corporales, quibus heretici puniuntur seu puniri solent, corrigatis et puniatis, ac corrigi et puniri faciatis. Contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, inuocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis.

Non obstantibus tam felicis recordationis Bonifacii pape VIII, predecessoris nostri, qua cauetur ne quis extra ciuitatem et diocesim, nisi in certis exceptis casibus, et in illis vltra vnam dietam a fine sue diocesis ad iudicium euocetur ; seu ne judices a sede apostolica deputati extra ciuitatem et diocesim, in quibus deputati fuerint, contra quoscumque procedere, siue alij vel alijs vices suas committere, aut aliquos vltra vnam dietam a fine diocesis eorumdem trahere presumant, et de duabus dietis in concilio generali, quam alijs quibuscumque constitutionibus apostolicis, tam de judicibus delegatis quam personis vltra certum numerum ad judicium non vocandis, aut alijs editis, que possent in hac parte vestre jurisdictioni aut potestati eiusque libero exercitio quomodolibet obuiare. Seu si prefato Nicolao vel quibusuis alijs communiter vel diuisim ab eadem sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi et eorum personis, locis, ordinibus et nominibus proprijs mencionem, et qualibet alia dicte sedis indulgentia generali vel speciali, cuiuscumque tenoris existat, per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam vestre jurisdictionis explicatio in hac parte valeat quomodolibet impediri, et de qua cuiusque toto tenore in nostris literis habenda sit mentio specialis.

Datum Florentiae, .viij. idus Januarij, pontificatus nostri anno tertio.

Archief van het Vatikaan, Regestum nº CCCLVIII, fol. 72-75; Archief der hoofdkerk van Doornik, Cartulaire H ; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 308-318 (zie ook denzelfde, *Mission*, blz. 314-315). — Reeds geheel afgedrukt bij Tomasetti, *Bullarium*, deel IV, blz. 690-695 ; en Coquelines, *Bullarium*, deel III, blz. 435-438 ; ook grootendeels bij Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, deel XVIII, blz. 28-29, waar de bul begint met de woorden : *Dudum postquam venerabilis frater*.

141 (257[1]).

1420, Februari 13-15, Doornik. Beraadslaging van den magistraat van Doornik over het geval der ketterin Margaretha van Lousielle, die door den bisschop wordt opgeëischt. — Deze laatste bedreigt den magistraat met den kerkban, zoo men hem die verdachte vrouw niet uitlevert. De zaak blijft hangende.

De le requeste faite par le Promoteur de monseigneur l'Euesque, qui dit que Margueritte de Lousielle a commis criesme contre nostre foy ; se requiert que on le rende audit monseigneur l'Euesque ou à son official pour en congnoistre ; et fist lire par Jehans Potier une monicion donné des vicaires du dit monseigneur l'Euesque, lequel par vertu de le ditte monicion requist que on lui rendist ou, si non, il nous excumenioit.

Sur quoy pour nous fu respondu par maistre Henry de Monstroeh qu'il requist que il volsissent rappeller ce que fait en auoient, tant que on eust parlé as vicaires, et aussi que il volsissent monstrer leur informacion, et on leur remonstrat celle de la ville ; dont il ne volirent riens faire. Et pour ce en fu appellé.

Finablement fu appointie (le xve) que ilz yroient parler as vicaires pour sauoir que ilz en voroient faire; sur quoy, les dits vicaires venus en halle, et le cas discuté d'un coste et d'autres, le cas fu tenu en suspens.

Stadsarchief van Doornik, *Registre des Consaux*, op den datum van 13 Februari 1419, oude stijl ; ontleed bij H. Vanden Broeck, *Extraits analytiques des anciens registres des consaux de la ville de Tournai*, in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel VII, blz. 196. — Verder is over de zaak niets meer te vinden.

142 (264bis).

1422, Januari 28, Doornik. Notariëel afschrift van de processtukken der kettervervolging ingespannen tegen den Doornikschen augustijn Nicolaas Serrurier. — In tegenwoordigheid van den Doornikschen officiaal, van getuigen en van aangestelde notarissen zijn eene reeks acten over het kettergeding van Nicolaas Serrurier ter tafel gebracht, welke alle echt en onvervalscht werden bevonden. Om aan die stukken het noodige gevolg te geven, zoowel te Metz als elders, worden er officieële afschriften van gevraagd door meester Absalon Oskin, priester, namens den bisschop van Doornik, hetgeen de officiaal toestaat. (Daarop volgt de tekst van onze drie stukken n^{rs} 132, 139 en 140 hierboven afgedrukt). De

betrouwbaarheid van dit zeer uitgebreid afschrift, beslaande eenen bundel van veertien perkamenten bladen, wordt door den officiaal, door getuigen en door de vier ondergeteekende notarissen gewaarborgd. (Den 22 Augustus 1422 werd op nieuw het afschrift met de oorspronkelijke stukken vergeleken en in orde bevonden).

Uniuersis presens transumptum seu presens publicum instrumentum inspecturis officialis Tornacensis, salutem in Domino cum notitia veritatis.

Quoniam pium est jurique et racioni consonum veritati testimonium perhibere, notum igitur facimus, quod anno, indictione menseque et die infrascriptis, comparente personaliter et constituto coram nobis in judicio in curia Tornacensi, in notariorum etiam publicorum et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum specialiter et rogatorum presentia, honorabili ac prouido viro magistro Absalone Oskin, clerico, promotore causarum officij dicte curie, procuratoreque reuerendi in Christo patris et domini domini Johannis, miseracione divina Tornacensis episcopi, prefatus magister Absalon, nomine antedicto, certum publicum instrumentum signis et subscriptionibus discretorum virorum magistrorum Johannis Guiardj, Pictauensis diocesis, et Anthonij Guidonis, Auinionensis, clericorum, publicorum apostolica et imperiali auctoritatibus notariorum signatum et subscriptum, sanum et integrum; et certas patentes litteras a reuerendissimo in Christo patre domino Anthonio, eadem miseracione tituli sancte Susanne Romane ecclesie presbytero cardinali, Acquilegiensi vulgariter nuncupato, emanatas, eius vero ac proprio sigillo oblongo in cera rubea cum capsa cere albe et cordula fili rubei sigillatas ac signo et subscriptione discreti viri magistri Hermanni Lutkehus, clerici Monasteriensis, publica apostolica auctoritate predicta notarij, signatas et subscriptas, sanas et integras; necnon litteras sanctissimj in Christo patris et domini nostri domini Martinj, diuina prouidentia pape quinti, eius vera bulla plumbea cum cordula canapis more Romane curie bullatas, sanas et integras, non viciatas aut cancellatas seu in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio et suspicione carentes, quarum quidem litterarum et instrumenti tenores inferius describuntur, coram nobis et dictis notarijs ac testibus infrascriptis judicialiter exhibuit atque porrexit, dicens et seriosius exponens, quod quamplures huiusmodi litterarum et instrumenti executores pro contentorum in eisdem executione, prout ipsis incumbit, juridice fienda tam in ciuitate Metensi quam in alijs locis diuersis, dictis litteris et instrumento aut ipsarum et eius veris et legitimis transumptis, necessario indigebant. Ad quos quidem executores atque loca, viarum attentis varijs et notorijs incommodis tam propter gentes armorum nunc proch dolor vndique discurrentes quam alias, antedicte littere originales et instrumentum commode transferrj non poterant absque perdicionis aut totalis destructionis earumdem periculo permaximo; que tamen littere originales et instrumentum, si illas et illud amitti vel destrui casu fortuito contingeret, extra Romanam curiam et sine magnis laboribus et expensis originaliter recuperari non possent. Quapropter dictus magister Absalon, nomine ipsius reuerendi patris, nobis humiliter supplicauit, nos etiam debita cum instantia requirendo, quatenus dictas litteras et instrumentum per dictos notarios publicos transumj et fideliter exemplarj, ac earum transsump-

tum in formam publicam redigi facere, et dicto transumpto nostram auctoritatem ordinariam pariter et decretum interponere, sic quod eidem transumpto tam in judicio quam extra plena fides sicut dictis litteris et instrumento originalibus merito valeat adhiberi, dignaremur atque vellemus.

Nos igitur officialis Tornacensis memoratus, receptis per nos litteris et instrumento predictis, ipsisque per nos visis et diligenter inspectis, ac sanis et integris reppertis, attendentes dictam ipsius magistri Absalonis requestam juri et racioni consonam fore, constito tamen nobis ex plurium fide dignorum testimonio sufficienti, dictas litteras et instrumentum fuisse et esse sigillatas sigillis ac signatas et subscriptas signis, subscriptionibus et manibus illorum, quorum in eisdem esse dicuntur ; et per dictum magistrum Absalonem affirmato in manibus nostris, suo medio juramento, quod huiusmodi transumptum non dolo vel fraude, sed ex causis dumtaxat premissis fieri petebat ; dictis etiam itinerum periculis, que notoria sunt, per nos diligenter consideratis, cum ceteris animum nostrum ad hoc de jure mouentibus, prefatas litteras et instrumentum originales per notarios publicos infrascriptos in presenti volumine de verbo ad verbum fideliter transumi ac exemplari et in hanc publicam formam redigi fecimus et mandauimus in hunc modum.

Et primo dictum instrumentum, cuius tenor talis est :... (1)

Item dictas ipsius reuerendissimi patris domini Acquilegiensis litteras, que continent hec verba :... (2)

Item et prefatas litteras apostolicas, que sunt huius tenoris : (3)

Et quia dictis litteris et instrumento, sic vt premittitur transsumptis et exemplatis, factaque de huiusmodi transsumpto siue exemplo ad prefatas litteras et instrumentum originales superius insertas per nos et dictos notarios

---

(1) Hier volgt het proces-verbaal van het geding op het Concilie van Constanz tegen Serrurier ingespannen (12 April 1418). Daarin worden opgenomen: 1° Het vonnis door Jan, patriarch van Constantinopel, tegen Serrurier op het Concilie voornoemd uitgesproken ; 2° De schriftelijke afzwering, door Serrurier, van zijne dolingen, waarvan de lijst wordt ingelascht. (Zie hierboven ons stuk nr 132, blz. 206 en vg.)

(2) Hier volgt het vonnis door Antonius, kardinaal van Aquileja, tegen Serrurier uitgesproken (11 December 1419). Daarin worden opgenomen: 1° Het vonnis van Jan, patriarch van Constantinopel ; 2° Het verzoekschrift door de gevolmachtigden der bedelorden tot den paus gericht, waarbij zij hem vragen den kardinaal van Verona met een nieuw onderzoek van het proces te gelasten ; en de apostille waarbij de paus aan dien wensch voldoet; 3° Het verzoekschrift van den kardinaal van Aquileja, waarbij deze aan den paus vraagt hem uitdrukkelijke volmacht te verleenen; en de apostille, waarbij de paus deze volmacht geeft ; 4° De tekst van het vonnis van den kardinaal van Aquileja. (Zie hierboven ons stuk nr 139, blz. 231 en vg.)

(3) Hier volgt de bul van Martinus V (6 Januari 1420) tot de geestelijkheid en de inquisiteurs der gansche christenheid gericht, waarbij hij beveelt het vonnis van den patriarch van Constantinopel uit te voeren en ruchtbaar te maken, alsook Serrurier's aanhangers te straffen. (Eene lijst van Serrurier's dolingen wordt er ingelascht). (Zie hierboven ons stuk nr 140, blz. 240 en vg.)

collatione diligenti, huiusmodi transumptum siue exemplum inuenimus, prout dicti notarij publici inuenerunt, cum litteris et instrumento originalibus memoratis in omnibus et per omnia concordare, nil addito vel remoto, quod sensum mutet aut. variet intellectum ; idcirco ad dictam ipsius magistri Absalonis supplicationem, nomine quo supra, nostram premissis auctoritatem ordinariam atque decretum interponentes, pronuntiandum duximus et decernendum, pronuntiamusque et decernimus in hijs scriptis, huiusmodi transumpto siue exemplo tantam et eandem fidem imperpetuum, tam in judicio quam extra, adhibendam fore et adhiberi debere, sicut dictis litteris et instrumento originalibus, si in judicio vel alibi exhibite forent vel ostense. Et hoc omnibus et singulis quorum interest vel interesse poterit, quomodolibet in futurum notificamus per presentes.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum huiusmodi transumptum seu exemplum in presenti volumine quatuordecim folia continente redactum fieri et per dictos notarios publicos signari, subscribi et publicari fecimus et mandauimus, sigillique sedis Tornacensis jussimus appensione muniri.

Datum et actum in dicta Tornacensi curia, anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo primo, indictione decima quinta, mensis vero Januari die vicesima octaua, pontificatus dicti domini nostri pape anno quinto, presentibus venerabilibus viris magistris Johanne de Malda in decretis, Nicolao de Malda in legibus licentiatis, presbiteris, aduocatis, Rollando Boydin, Johanne Musiel, Nicasio Piedanas, Johanne Honin, Mathia Sandrard et Eustacio Sauarijs, clericis, notarijs dicte Tornacensis curie juratis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Thomas Griaume, Lexouiensis diocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus curieque episcopalis Tornacensis notarius, et dicte curie scriba juratus ; quia, facta per me cum discretis viris notarijs publicis infrascriptis de presenti transsumpto ad litteras originales superius insertas collatione diligenti, huiusmodi transsumptum cum eisdem litteris et instrumentis originalibus in omnibus et per omnia concordare inuenj, nil addito vel remoto ; premissisque omnibus et singulis, dum modo prescripto per venerabilem et circonspectum virum dominum officialem Tornacensem predictum et coram eo agerentur dicerenturque et fierent, vnacum prenominatis testibus presens fui, eaque sic fieri vidi et audiui ; idcirco hoc presens publicum instrumentum seu transsumptum decretum in se continens, manu aliena fideliter scriptum, de dicti domini officialis mandato confeci, et cum dictis notarijs publicaui, signoque meo solito, vnacum sigilli sedis Tornacensis appensione, signisque et subscriptionibus dictorum notariorum roboraui, hic me subscribens manu propria, in fidem et validius testimonium omnium et singulorum premissorum, specialiter requisitus.

Et ego Johannes Milot, clericus Tornacensis dyocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus curieque episcopalis Tornacensis notarius, quia, facta per me cum discretis viris notarijs publicis supra et infrascriptis de presenti transsumpto ad litteras originales superius insertas collatione diligenti, huiusmodi transsumptum cum eisdem litteris et instrumentis originalibus in omnibus et per omnia concordare inueni, nil addito uel remoto, premissisque omnibus et singulis, dum modo prescripto per venerabilem et

circumspectum virum dominum officialem Tornacensem predictum et coram eo agerentur dicerenturque et fierent, vnacum prenominatis testibus presens fui, eaque sic fieri vidi et audiui ; idcirco hoc presens publicum instrumentum seu transsumptum decretum in se continens, manu aliena fideliter scriptum, de dicti domini officialis mandato confectum, signo meo solito, vnacum sigilli sedis Tornacensis appensione, signisque et subscriptionibus dictorum notariorum roboraui, hic me manu propria subscribens in fidem et validius testimonium omnium et singulorum premissorum, requisitus.

Et quia ego Symon Brotolli de Tornaco, clericus Cameracensis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus et curie episcopalis Tornacensis juratus notarius et auditor, de dictis litteris originalibus supra insertis cum presenti transsumpto siue exemplo cum prouidis viris notariis supra et infrascriptis collationem feci diligentem, et vtramque scripturam, nil addito uel remoto, quod sensum mutet aut variet intellectum, de verbo ad verbum concordare inueni, hic me subscripsi et signum meum, vnacum signis et subscriptionibus dictorum notariorum ac appensione sigilli sedis Tornacensis, apposui consuetum, in testimonium veritatis ipsorum premissorum, requisitus. SYMON

Et ego Petrus Bonsin, clericus Tornacensis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus curieque episcopalis Tornacensis juratus notarius et auditor, quia facta per me cum discretis viris notarijs publicis suprascriptis de presenti transsumpto ad litteras originales superius insertas collatione diligenti, huiusmodi transsumptum cum eisdem litteris et instrumentis originalibus in omnibus et per omnia concordare inueni, nil addito vel remoto, premissisque omnibus et singulis, dum modo suprascripto fierent dicerenturque et agerentur per venerabilem et circumspectum virum dominum officialem Tornacensem et coram eo vnacum prenominatis testibus presens fui, eaque sic fieri vidi et audiui ; idcirco hoc presens publicum instrumentum seu transsumptum decretum in se continens, manu aliena fideliter scriptum, de dicti domini officialis mandato confeci et cum dictis notariis publicis publicaui, signoque meo solito, vnacum sigilli sedis Tornacensis appensione, signoque et subscriptionibus dictorum notariorum roboraui, hic me propria manu subscribens, in fidem et validius testimonium omnium et singulorum premissorum specialiter requisitus.

Anno Domini millesimo cccc^{mo} xxij^{o}, die xxij Augusti, facta prius collatione de suprascriptis instrumentis sententiarum et bullis apostolicis ad litteras originales ipsas, ad inuicem concordare inuenimus, nil addito vel remoto, quod sensum inmutet.

T. Lemaire (?). — Gruisy.

Archief der hoofdkerk van Doornik, Cartulaire H, fol. 275-288; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 277-322.

143 (266bis).

1423, *Maart 23*, *Doornik*. Uittreksel uit de stadsrekeningen over het verklikken aan den bisschop van de schuilplaats van den ketter Gillis Mersault, die eenige dagen te voren, 's nachts, een

groot getal schriftjes over de dolingen der Hussieten op veel plaatsen der stad had uitgestrooid.

A Bauduyn de Maingonal, pour cause de ce que, le dimence xxiij^{e} jour du mois de Mars, il avoit denonchie et fait savoir a Monsieur levesque de Tournay le lieu et maison ou sestoit muchies et retraits celui qui, le merquedy precedent, de nuit, avoit seme, en iiij^{xx} lieux et plus par la ville, cedulles, rolles et quoyers de l'heresie que ceulx de Peraghe et de Behagne tenoient contre le foy chrestienne; pour ce lui a donne par courtoisie c sols.

Stadsarchief van Doornik, Rekening van 1422-1423; afgedrukt bij H. Vandenbroeck, *Anciens registres aux délibérations des consaux de la ville de Tournai*, in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai*, deel VIII, blz. 21. — Over Gillis Mersault, zie verder aldaar, blz. 44, 45, 50 en 56, alsook *Corpus* I, blz. 304. — Dezelfde stadsrekening van 1422-23 bevat nog den volgenden post, die met de zaak van Gillis Mersault in verband schijnt te staan : « A frère Regnart de Marville, cordelier du couvent de Verdun, lequel avoit aporté à Messigneurs les consaux, le dit jour (*9 Maart*), lettres closes de par l'official et vicaires de l'inquisiteur de la foy ou diocèse de Verdun et tout le clergié de le cité dudit lieu, pour le fait d'aucun faux hérites et erreurs contre le foy chrestienne, dont on disoit le maistre venir à Tournay, et sur icelles lettres exposé sa crédence de par ledit clergié ; pour le don qui, pour ce, lui fu fait en la révérence de sainte église et pour l'onneur de ladite ville, iiij moutons d'or, valirent lxx s. » In het hoofdstuk der wijngeschenken vindt men nog: « Le xj^{e} jour de march, à frère Regnault de Meureville, frère mineur du couvent de Verdun, viij los. » (Vandenbroeck, aldaar, blz. 21 noot.)

144 (266ter).

1423, na Juli 22, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Jan van Thoisy, bisschop van Doornik, om hem geluk te wenschen over zijne krachtdadigheid in het straffen van eenen gevaarlijken ketter (Gillis Mersault ?) en om hem en zijne geestelijkheid tot een onberispelijk gedrag aan te sporen, als zijnde dit het beste middel om de ketterij tot onmacht te doemen.

[Martinus, etc.] Venerabili fratri episcopo Tornacensi, salutem, etc.

Cognovimus ex tuis et dilectorum filiorum capituli ecclesiae tuae litteris tum diligentiam et sollicitudinem tuam in confirmando populum in fide recta mandatorum Dei, tum poenam sumptam ex pertinacia haeretici illius, qui populi mentem falsis dogmatibus pervertere conabatur; de quo et laudes Deo canimus, qui semina nequitiae talium virorum dissipat ac subvertit, tum vero

tibi condignas agimus pro cura et opere tuo gratiarum actiones; rogamus autem ut vigil atque intentus existas ad perquirendas et extirpandas talium arborum non solum fructus malignos, sed etiam radices, ne per incuriam ac negligentiam pullulare possint aut longius serpere; quod quidem duplici via poteris consequi, primum corrigendo atque amputando malos ramos, deinde inserendo bonos; plus est enim bene aedificare quam demolire aedificium malum, neque satis est improbos corrigere, nisi alios probos quoque instruas verbo et opere, nec eis des causam malignandi. Itaque, frater charissime, per viscera nunc Jesu Christi te etiam atque etiam exhortamur, ut clerum tuum ita instruas, moneas et corrigas, ut non dent adversariis locum maledicendi; tuque exemplum prebe eis et omni populo bene recteque vivendi et, quantum humana fragilitas patitur, te ipsum compone ad rectam vitam, ut norma morum et disciplinae a te sumpta reliqui quoque in viis Domini, te duce, discant ambulare; nam virorum ecclesiasticorum delicta audaciores reddunt hos devios a fide ad obloquendum de clero; quae, si debito modo emendentur et e medio tollantur, et confirmabitur populus ad bene loquendum et sentiendum de vobis, deinde promptiores eos reddetis ad resistendum et oppugnandum hos fallaces novarum haeresum disseminatores, et etiam corrigendo, si quid est quod minus recte fiat, quae multa esse dicuntur, caeteri quoque incitabuntur exemplo vestro ad corrigendos mores suos et vitam. Quo maxime modo et dignitatem ecclesiae atque auctoritatem conservabitis et caeteros tum corrigendo tum emendando tum monendo optime de fide et vobis compelletis ac stirpes omnes haeresum, quae praecipuam occasionem ex viciis clericorum de agro Domini extirpando bonam frugem serere poteris et plurimum fructuosam.
Datum, etc.

Archief van het Vatikaan (Arch. secret. Vat.), Arm. XXXIX, tomus V, pars 2ª, fol. 26 verso — 27 verso; vergeleken met Reg. 359, fol. 15ᵇ 16; (cfr. Reg. 359, fol. 190ᵇ 191ᵇ); ontleed bij Cauchie, *Mission*, blz. 318, 319; afgedrukt bij H. Van Houtte, *Lettres de Martin V concernant l'hérésie hussite dans les Pays-Bas*, in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2de reeks, deel X, blz. 14–16 (1896). — Naar alle waarschijnlijkheid is de gestrafte ketter, waar de paus van gewaagt, niemand anders dan Gillis Mersault, die op 22 Juli 1423 te Doornik op de Groote Markt bepredikt werd in de tegenwoordigheid van den bisschop van Doornik, van twee andere bisschoppen *in partibus* en van drie abten, en vervolgens overgeleverd werd aan den magistraat, die hem nog denzelfden dag in eene weide openbaar liet verbranden. (Zie *Corpus* I, nr 266, blz. 304.)

145 (266[1]).

1423, na Juli 22, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot den deken en het kapittel der hoofdkerk van Doornik, om hen geluk

te wenschen over hunne krachtdadigheid in het straffen van eenen gevaarlijken ketter (Gillis Mersault ?) en om hen aan te sporen niet alleen in het vervolg alle andere ketters uit te roeien, maar ook zichzelven en de gansche geestelijkheid van het bisdom tot een voorbeeld van onberispelijke zeden te maken, als zijnde dit het beste middel om de ketterij tot onmacht te doemen.

Martinus, etc. Dilectis filiis decano et capitulo ecclesiae Tornacensis, salutem, etc.

Intelleximus ex litteris vestrae dilectionis diligentiam vestram et sollicitudinem, quam adhibuistis una cum venerabili fratre Joanne, episcopo vestro Tornacensi, ad conservationem populi in sinceritate fidei, et ad punitionem illius haeretici, qui tam nefarium dogma divulgabat ; de quo nos pro meritis actionum vestrarum digne laudamus, ac curam vestram circa eorum extirpationem in Domino commendantes, rogamus devotionem vestram, ut diligenter perquiratis, si qui ex tam pernitioso veneno infecti remansissent ; qui, si reperiantur, date operam cum omni caritate, ut reducantur ad bonam frugem et suam abnegent impietatem, cum nihil sit diligentius attendendum quam ut salventur animae et peccatores reducantur ad viam rectam. Si vero in errore (suo) obstinate perseverare maluerint, castigentur animadversione debita.

Sed tamen considerantibus nobis, quae maxime sit circa hoc utilis prudentia, nulla melior, nulla salubrior videtur esse quam ut ipsi primum corrigatis atque emendetis vosmet ipsos et mores vestras, quoad fieri potest immutetis in melius, deinde exhortemini universum clerum, ut ipsi quoque [se] corrigant et abstineant a peccatis. Clericorum enim delicta plurima prebent hujusmodi hominibus causam detrahendi vobis ac diffamandi ecclesiasticas personas, si bene et juste vivetis, obtrectandi ecclesiae materiam non habebunt, et vobis erunt singuli obedientiores. Vestram igitur devotionem obsecramus in Domino, ut ita vivatis corrigendo et puniendo improbos in delictis suis, et vestra bona opera ostendendo, ut caeteri exemplum summentes a vobis ad mutationem vestram impellantur ad omnem observationem virtutis. Quo maxime modo vos tutiores ab istis scandalis eritis in futurum et populum in devotione ecclesiae et in debita reverentia erga clerum conservabitis.

Datum, Romae, etc.

Archief van het Vatikaan (Arch. secr. Vat.), Reg. 359, fol. 17 en 192 ; Arm. XXXIX, t. V, pars 2a, fol. 29-30 ; ontleed bij Cauchie, *Mission*, blz. 319 ; afgedrukt bij H. Van Houtte, *Lettres de Martin V*, in de *Analectes*, 2de reeks, deel X, blz. 16 en 17.

146 (266[5]).

1423, na Juli 22, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot den magistraat van Doornik, om hem geluk te wenschen over zijne krachtdadigheid in het straffen van eenen gevaarlijken ketter (Gillis

Mersault ?) en om hem aan te sporen niet alleen in het vervolg den bisschop en het kapittel in het uitroeien van alle andere ketters te blijven helpen, maar ook de oogen te willen sluiten op de tekortkomingen der slechte geestelijken en alleen de goeden tot voorbeeld te nemen.

(Martinus, etc.) Dilectis filiis, etc.

Ex litteris, quas nuper recepimus a venerabili fratre nostro Joanne, Tornacensi episcopo, pastore vestro, intelleximus constantiam vestram in fide catholica Domini nostri Jesu Christi et iusticiam, quam adhibuistis in puniendo perverso illo haeretico, qui veneno suae iniquitatis inquinare corda vestra moliebatur; quem vos pro meritis pertinaciae suae digno supplicio affecisse nos maxime commendamus; bonum enim opus operati estis et dignum mercede aeterna. Nos autem summe laetamur in Domino tantam fuisse devotionem vestram, tantam vestrarum mentium sinceritatem, tantam tutelam fidei, ut, rejectis illius perfidi hostis nominis Christi falsis erroribus, et permanere constantes sicut decet bonos Christicolas in recta fide volueritis et illum impium atque infidelem punire; de quo vobis ex corde condignas gratias agimus, quas reddet vobis uberiores ille cordium illustrator et bonorum omnium retributor Dominus, in cujus causa tam sancte tam pie elaborastis.

Sed quoniam, sicut inquit Veritas, non qui incepit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, ideo nos tanquam sollicitus filiorum pater paterna affectione monemus et exhortamur per passionem Salvatoris nostri, ut sicut hactenus bene et laudabiliter egistis, ita deinceps sitis solliciti ad tollendum de medio vestrum funditus, si quis esset veneno hujus nequitiae infectus, ut potius membrum putridum pereat quam totum corpus; atque assistite episcopo vestro et capitulo, praebentes primum eis, ut decet, debitam reverentiam ac devotionem ac reddentes ea, quae sunt Dei, Deo; deinde adhibentes eisdem auxilium et favorem, ut mediante (opere) vestro purgetur vinea Domini his pernitiosis sentibus, ne molestarent in periculum animarum vestrarum; nam per istorum fallacias tendit diabolus insidias vobis, quaerens, tamquam leo mugiens, quem devoret.

Nos vero Omnipotenti, cujus de re agitur, humiliter supplicamus, ut vos corroboret in omni abundantia virtutis et fidei, ut sic gradiendo in viis justificationum suarum et tranquillitatem in hoc saeculo et in futuro aeterna praemia consequi possitis. Verum, dilectissimi filii, unum est, quod devotionem vestram volumus paterna commonere caritate; id est, ut, si quorum delicta vos forsan offendunt, vel non agendo quod debent vel quod non debent operando, velitis secundum sancta doctorum verba considerare, non quid ipsi mali faciant, sed potius quid vos boni facere debeatis. In omni enim conditione et statu, sicut ait sanctus Hieronimus, optimis permixta sunt pessima; vos vero ad normam bonorum ecclesiae praecepta ante oculos vestros proponere debetis, intenti ad doctrinam sanam et salubria monita eorum, qui ad explicandum illa vobis sunt constituti, quibus malorum exempla mutanda vobis sunt; sed bonorum, qui rariores sunt, eo suppliciores esse debemus Deo, ut nos bonorum (qui rariores sunt) malit esse similes quam malorum. Ergo, filii

charissimi, fundite preces vestras ad Deum atque orate pro iis, qui vobis peccare videntur, ut eorum corda illuminet et eis se corrigendi tempus largiatur; vobis autem infundat gratiam benignitatis suae, ut sitis imitatores bonorum, ut potius malum in bono vincatis quam in malo bonum.

Datum Romae, etc.

Archief van het Vatikaan (Arch. secret. Vat.), Arm. XXXIX, tom. 5, pars 2a, fol. 27 verso — 29; vergeleken met Reg. 359, fol. 16); ontleed bij Cauchie, *Mission*, blz. 310; afgedrukt bij H. Van Houtte, *Lettres de Martin V*, in de *Analectes*, 2de reeks, deel X, blz. 17-19. — Dit stuk en de twee voorgaande bewijzen duidelijk, welk groot gewicht paus Martinus V aan de kastijding van den door hem niet genoemden ketter (Gillis Mersault?) hechtte, en schijnen tevens aan te duiden, dat het ongeregeld leven van een gedeelte der Doorniksche geestelijkheid eene zekere rol in de verspreiding der ketterij aldaar moet gespeeld hebben.

147 (266[6]).

1423, November 12, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Willem IV van Challant, bisschop van Lausanne, en tot Orric van Torrente, inquisiteur in het bisdom Lausanne, waarbij hij hun beveelt tegen den ketter Nicolaas Serrurier, door hen aangehouden, het vroeger uitgesproken vonnis ten uitvoer te brengen. — Onlangs heeft de paus van den bisschop en den inquisiteur eenen brief ontvangen, waarin zij hem de aanhouding van Serrurier meldden, met een afschrift zijner openbare geloofsbelijdenis en een verslag zijner ondervraging. Serrurier had bij zijne aanhouding beweerd op weg naar het algemeen Concilie te zijn. — In hunnen brief vraagden zij wat hun te doen staat. Uit dit alles is den paus gebleken, dat zij den tekst der veroordeeling van Serrurier te Constanz niet bezitten. Daarom zendt hij hun dien tekst op, met bevel het vonnis uit te voeren. Indien zij door eigen onderzoek vaststellen, dat Serrurier hervallen is, zoo moeten zij hem de canonieke wetten toepassen en hem desnoods aan de wereldlijke macht leveren, evenals degenen, die daar tegen op zouden komen. De getuigen, die zich zouden willen onttrekken, moeten door dezelfde straffen tot het afleggen hunner getuigenissen gedwongen worden. In dit alles zullen de bepalingen van Bonifacius VIII, waarbij geen geestelijke buiten zijn gebied eenige rechterlijke macht kan uitoefenen, van geene toepassing zijn.

Martinus episcopus, seruus seruorum Dei, venerabili fratri... episcopo Lausanensi et dilecto filio .. heretice prauitatis in ciuitate et diocesi Lausanensi inquisitori, salutem et apostolicam benedictionem.

Inter precipuas solicitudines regiminis vniuersalis ecclesie, quibus ex iniuncto nobis diuinitus officio saluti gregis dominici propensius intendere et feruencius inuigilare debemus, hec nobis incumbit cura potissima, vt hereses et alios quoslibet errores, sediciones et scandala inter populos christianos omnemque eiusdem gregis infectiuam doctrinam prorsus abicere et funditus extirpare conemur.

Nuper siquidem litteras vestras, quendam Nicolaum Serrurarii ordinis heremitarum sancti Augustini, sacre theologie magistrum, dudum Constancie super nonnullis erroribus fidem catholicam tangentibus, per ipsum in certis Galliarum partibus dogmatizatis, diffinitiua ex commissione nostra, sacro approbante concilio, lata sententia, postmodum in eodem concilio ex simili commissione confirmata, damnatum et sententiatum, apud vos carceribus detineri insinuantes, vnacum quodam publice confessionis per ipsum facte instrumento, interrogacionibus eciam per eum coram tabellione et testibus datis, accepimus ; et cum idem Nicolaus tempore captionis pretenderet se esse in via ad concilium generale eundi, quid de eo fieri vellemus a nobis postulastis.

Vnde cum, viso dicto confessionis instrumento, non sit verisimile tenorem dicte sentencie apud vos tunc existere, cum idem Nicolaus plene et specifice super singulis dicte sentencie articulis non videatur interrogatus, ipseque sufficientes, sed aliquas dubias et alternatiuas ad illos quibus respondit articuils, non dederit responsiones, nec in quibus dicte sentencie paruerit aut con trauenerit, specificauerit, nos consultacioni vestre breuiter respondentes, vobis committimus et mandamus quatenus sententiam predictam, quam vobis sub publico instrumento transmittimus, executioni debite per vos vel alium seu alios auctoritate nostra demandare curetis. Et nichilominus si per iam factam vel faciendam dicti Nicolai, quem super singulis in eadem sentencia contentis articulis singulariter et specifice interrogetis, confessionem aut probaciones alias, de quibus etiam eadem auctoritate diligenter inquiratis, eundem Nicolaum relapsum fore aut alias in premissis deliquisse repereritis, ipsum prouide corrigatis et puniatis secundum canonicas sanciones. Contradictores per censuras ecclesiasticas, appellacione postposita, compescendo, inuocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Testes autem qui fuerint nominati, qui se gracia, odio vel timore subtraxerint, censura simili, appellacione cessante, compellatis veritati testimonium perhibere. Non obstantibus tam felicis recordacionis Bonifacii pape VIII predecessoris nostri, in quibus cauetur ne iudices a sede apostolica deputati aliquos ultra unam dietam a fine diocesis eorundem trahere presumant, et de duabus dietis in concilio generali, quam aliis constitutionibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque, seu si aliquibus communiter vel diuisim a dicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari, aut vltra vel extra loca ad iudicium euocari non possint, per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem. Datum Rome apud sanctam Mariam maiorem, II Idus Nouembris, pontificatus nostri anno sexto.

Geheim archief van het Vatikaan, Regestum nº CCCLV, fol. 8 ; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 324-326.

148 (266[7]).

1423, na November 12, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Willem IV van Challant, bisschop van Lausanne, waarbij hij hem beveelt den hervallen ketter Nicolaas Serrurier, door den inquisiteur te Lausanne gevat en gevangen gehouden, niet los te laten, maar te straffen, overeenkomstig zijne twee opvolgende veroordeelingen.

Martinus episcopus, etc. Venerabili fratri episcopo Lausanensi salutem et apostolicam benedictionem.

Intelleximus, quod ille Nicolaus Serrurarii ordinis sancti Augustini, contra quem alias venerabilis frater Joannes, tum patriarca Constantinopolitanus, nunc archiepiscopus Rothomagensis, processit et certam sententiam tulit, et similiter postea dilectus filius noster, Antonius tituli sancte Susanne presbyter cardinalis, de nostro mandato etiam aliam sententiam promulgauit propter certas conclusiones erroneas in fide catholica quas tenebat, nouiter captus et detemptus est in ciuitate Lausanensi per dilectum filium inquisitorem heretice prauitatis. Et quia, sicut informati sumus, dictus Nicolaus supradictis sententiis non paruit nec aliqualiter se correxit, tanquam contumax et scandalosus, volumus et fraternitati tue tenore presencium committimus et mandamus, quatenus taliter prouideas, quod non relaxetur et quod non remaneat impunitus, sed contra eum procedas et procedi facias mediante iustitia, vt eius debita punitio aliis transeat in exemplum.

Datum, etc.

Geheim Archief van het Vatikaan; Arm. XXXIX, deel V, fol. 122, en deel VI, fol. 96; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 326-327. — Over de dateering van dit en volgende stukken, zie de belangrijke opmerkingen van Cauchie, aldaar, blz. 322-324.

149 (266[8]).

1423, na November 12, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Willem IV van Challant, bisschop van Lausanne, waarbij hij hem nogmaals beveelt den hervallen ketter Nicolaas Serrurier te straffen. — De paus zegt, dat hij hem daags te voren reeds in dien zin heeft geschreven. Hij wil niet, dat Serrurier's misdaden ter oorzake van 's bisschops onwetendheid daaromtrent ongestraft blijven. Daarom herinnert hij aan Serrurier's kettersch gedrag in het Doorniksche en het omliggende, aan de bepalingen zijner veroordeeling te Constanz, aan zijne overtreding dier bepalingen van het vonnis, aan zijn beroepsgeding en aan de bevestiging van

het eerste vonnis, te Florence door den kardinaal van Aquileja. De paus beveelt Serrurier op voorbeeldige wijze te straffen, welke ook de redenen zijner nieuwe aanhouding mogen geweest zijn. De twee veroordeelingen van Serrurier zullen onmiddellijk naar Lausanne opgezonden worden, opdat de bisschop volgens de gewone regels tegen den ketter zou kunnen te werke gaan.

Martinus episcopus, etc. Venerabili fratri episcopo Lausanensi salutem et apostolicam benedictionem.

Sicut pridie tibi scripsimus per unum breue nostrum, ad nostram notitiam est deductum, quod quidam Nicolaus Serurarii, professor ordinis heremitarum beati Augustini, certis ex causis sub tua custodia detinetur. Et quia nullo modo volumus, quod pro tantis eius culpis et demeritis, forsitan te ignorante, transeat impunitus, significamus tibi quod, cum hic Nicolaus, sicut fuimus a fide dignis informati, dudum populum Tornacensem suis prauis dogmatibus infecisset, clerus et ecclesiam Dei scandalizando, et quamplures errores Wicklefistarum et Hussitarum seminando, quos in sacro generali concilio Constantiensi publice reuocauit, condemnatus fuit per certam sententiam venerabilis fratris Joannis, tunc patriarche Constantinopolitani, nunc archiepiscopi Rothomagensis, contra eum latam, quam ipse emologauit et acceptauit. In qua dicitur inter cetera contenta, quod ipse Nicolaus deberet per duos annos continuos in ciuitate Metensi, et in conuentu sui ordinis remanere, omni communicatione laicorum sibi penitus interdicta, et pro toto tempore vite sue ciuitates et dioceses Tornacensem et Cameracensem, omnemque regionem circumquaque contiguam infra triginta leucas, et ciuitatem ac diocesim Parisiensem per decem annos a die acceptationis dicte sententie computandos, non intraret sub penis incarcerationis perpetue, et aliis penis iuris et remissionis ad brachium seculare.

Et nichilominus ipse Nicolaus, sicut asseritur, ciuitates et dioceses ac regiones sibi interdictas de facto intrauit ibidem morando et publice predicando, nec in Metensi conuentu agendo penitentiam residere curavit, contra prefatam sententiam temere veniens et infringens eandem; quam etiam in ciuitate Florentina, excitatis quatuor ordinibus mendicantium, studuit facere reuocari, causamque committi procurauit dilecto filio nostro, Antonio tituli sancte Susanne presbitero cardinali, qui etiam dictam sententiam sua sententia confirmauit; que in rem iudicatam dicitur transiuisse.

Nos itaque cupientes, ut iustitia locum habeat, et quod huius debita punitio ceteris transeat in exemplum, fraternitati tue presencium serie committimus et mandamus, quatenus predictum Nicolaum, quacumque de causa detentus sit, diligenter in carceribus tuis facias retineri, pro suprascriptis et alias suis demeritis debite puniendum. Nam pro debita executione iustitie cito tibi mittentur supradicte sententie cum executoria originales, vt contra predictum Nicolaum procedi possit, prout ordo iuris postulat et requirit.

Datum, etc.

Geheim archief van het Vatikaan, Arm. XXXIX, deel V, fol. 121-122; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 327-329.

150 (266[9]).

1423, na November 12, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Amedeus, hertog van Savoyen, waarbij hij hem verzoekt den bisschop van Lausanne bij het straffen van den ketter Nicolaas Serrurier krachtdadig bij te staan. — De paus meldt hem de aanhouding van Serrurier en zendt hem een afschrift van den brief, waarbij hij aan den bisschop van Lausanne beveelt den ketter te straffen. Hij verzoekt den hertog, dat hij den bisschop bij zou staan, in geval er leeken zouden opkomen tegen de uitvoering van dit bevel. De hertog moet ook bij den bisschop aandringen, opdat deze niet alleen met rechtvaardigheid, maar ook met strengheid zou handelen, en opdat hij Serrurier anderen ten voorbeeld zou straffen.

Martinus episcopus, etc. Dilecto filio nobili viro Amedeo, duci Sabaudie, salutem et apostolicam benedictionem.

Audiuimus, quod quidam Nicolaus Serurarii, professor ordinis heremitarum sancti Augustini, certis ex causis detinetur sub custodia venerabilis fratris episcopi Lausanensis. Et, quia scandalosus homo esse dicitur et seminator erroris in fide catholica, scribimus prefato episcopo, vt eum diligenter faciat retineri, prout videbis in copia nostrarum literarum presentibus introclusa, nobilitatem tuam hortantes, vt, si forte laicorum fauor pro dicto Nicolao prefatum episcopum impediret aut aliqualiter perturbaret, tu eidem pro debita executione iustitie faueas et assistas, immo etiam horteris eundem, vt in tali causa, que fidem concernit, se non tantum iustum prebeat, sed etiam rigorosum, vt in vno ex talibus deceptoribus fidelium et simplicium animarum ceteris transeat in exemplum.

Datum, Rome, etc.

Geheim archief van het Vatikaan, Arm. XXXIX, deel V, fol. 122, 123; en deel VI, fol. 58; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 329.

151 (266[10]).

1423, December 1, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot de graven, baroenen en edellieden van het hertogdom Luxemburg, om hen aan te wakkeren tot het verdelgen der ketters van Bohemen. — Deze ketters bedreigen de Kerk met een groot gevaar. Als zijnde de naastgelegen moeten de edellieden van het Duitsche Rijk in de eerste plaats die zaak ter harte nemen. Daarom spoort de

paus den Luxemburgschen adel aan tot verdediging van het geloof tegen die Boheemsche ketters. De liefde tot Christus, die hun in vergoeding van eenen lichten strijd de eeuwige zaligheid schenken zal, alsmede de dorst naar roem zullen hen daartoe aanzetten. De paus zal aanteekening houden van de namen der vorsten, edellieden en volkeren, die de Kerk tegen die ketters in bescherming zullen nemen.

Martinus, etc. Dilectis filiis nobilibus viris comitibus, baronibus et militibus in ducatu Luxemburgensi constitutis, salutem, etc. (Requiruntur comites, barones et milites ducatus Luxemburgensis, ut auxilium ipsorum praestent ad haereticorum exterminationes.)

Si aliqua haeresis surrexisset in populo christiano, quae in sola loquacitate et falsis et suffesticis argumentis innitet, sic ut aliquando fratrum nostrorum temporibus factum est, nos illa cum sancta disciplina veritatis et remediis in ecclesia Dei institutis opprimere et confundere curaremus. Sed haec furiosa haeresis, quae regnum Bohemiae miserabiliter excecavit, armata prodiit contra fidem catholicam, viribus et potentia confirmari conatur. Propterea necessarium est, nobis ad hanc pestem extinguendam, et fidelium principum, nobilium et populorum auxilia convocare, et eorum praecipue, qui sunt per Germaniam constituti. Nam hii ex tota christianitate propter vicinitatem magis ad succurrendum opportuni sunt, et debent ferventius animari ad propinquius depellendum periculum.

Quare, filii dilecti, stricte requirimus et rogamus nobilitatem vestram, ut non deseratis causam fidei, sed pro ea defendenda contra Bohemos haereticos cum potentia vestra consurgatis, vosque idoneo tempore in hac sancta expeditione promptos exhibeatis et peractos, ad quam vestros devotos et nobiles animos merito debet inflammare principaliter amor Christi, a quo pro levi pugna recipietis beatitudinem sempiternam; debet et vos amor virtutis et gloriae commovere, ut nullum pro tali causa periculum fugiatis aut laborem; et nos etiam, qui nomina singulorum principum ac nobilium ac populorum, qui in hoc exercitu militabunt vel auxilia ministrabunt, nobis fieri nota curabimus, et Romanam simul ecclesiam ad vestros et vestrorum honores et commoda in perpetuum obligabitis.

Datum Romae, apud sanctum Marcum, kalendis Decembris, anno sexto.

Archief van het Vatikaan (Arch. secr. Vat.), Arm. XXXIX, t. V, prima pars, fol. 29; ontleed bij Cauchie, *Mission*, blz. 319, 320; afgedrukt bij Van Houtte, *Lettres de Martin V*, in de *Analectes*, 2de reeks, deel X, blz. 13, 14.—Eene gelijkluidende breve werd tezelfder tijd door Martinus V tot Gerardus, graaf van Marche, gericht. (Ibid., fol. 199 verso.)

152 (266[11]).

1424, Maart 16, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot den inquisiteur Orric van Torrente, waarbij hij hem aanspoort tot

spoedig handelen tegen den ketter Nicolaas Serrurier. — De paus zendt hem ten tweede male de breve *Inter precipuas solicitudines*, waarbij hij hem vroeger alsmede aan den bisschop van Lausanne het bevel gegeven heeft, het vonnis tegen Serrurier uitgesproken ten uitvoer te brengen. Sindsdien heeft de paus met verbazing en leedwezen vernomen, dat de bisschop van Lausanne zich sedert ettelijke maanden onder allerlei voorwendsels aan deze taak onttrokken heeft : nu eens beweerde hij, dat Johannes de Vastina, kanunnik van Doornik, wiens bijstand hij had ingeroepen, niet verschenen was ; dan weer belette hem zijn gezondheidstoestand te handelen ; ja, zelfs verklaarde hij zich bevreesd voor eenen volksopstand, alhoewel hij wereldlijke vorst over zijn gebied is, en alhoewel de hertog van Savoyen zijne hulp had aangeboden. De paus beveelt nu, dat de inquisiteur zelf de zaak in handen nemen moet. Te dien einde zal hij eerst Johannes de Vastina of eenigen anderen persoon van zijne keus als promotor aanstellen ; dán zal hij de hulp van den bisschop van Lausanne inroepen. Kan of wil deze hem niet helpen, zoo moet hij op eigene hand handelen en alle beroep, voorrecht, vroegere bepalingen of andere hinderpalen uit den weg ruimen. Hij moet verder de hulp van den wereldlijken arm, van den hertog van Savoyen of van anderen, alsook de hulp van alle geestelijken, zelfs desnoods van de bedelorden, inroepen. De paus spoort hem ten slotte aan, zich niet bloot te stellen aan het verwijt van nalatigheid, maar door een spoedige gehoorzaamheid de pauselijke gunst te verdienen.

De Curia. P. De Trillia.

Martinus episcopus, etc. Dilecto filio Orrico de Torrente, ordinis fratrum predicatorum, in conuentu Lausanensi professori, ac in Bisuntina, Lausanensi et certis aliis ciuitatibus et diocesibus heretice prauitatis inquisitori, salutem et apostolicam benedictionem.

Etsi in quibuslibet causis et negociis ad forum spirituale pertinentibus ex iniuncto nobis pastoralis officii debito iusticiam administrare et administrari facere teneamur, in causis tamen et negociis fidem catholicam tangentibus illam tanto ardencius cupimus, vt tenemur, exhibere et exhiberi facere, quanto ex ipsius omissione maiores hereses et errores in Dei ecclesia prouenire conspicimus.

Dudum siquidem hereses omnemque infectiuam doctrinam ac errores quoslibet per quendam Nicolaum Serrurarii ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini in nonnullis Galliarum partibus dogmatizatos a Dei ecclesia, ne sediciones et scandala in christiano populo orirentur, abicere et funditus extirpare cupientes, venerabili Guillelmo episcopo Lausanensi et tibi, vestris nominibus non expressis, litteras nostras direximus sub hiis verbis :

« Martinus episcopus, seruus seruorum Dei, venerabili episcopo Lausanensi et dilecto filio heretice prauitatis in ciuitate et diocesi Lausanensi inquisitori, salutem et apostolicam benedictionem.

» Inter precipuas solicitudines », etc. (Zie ons nr 147, blz. 253.)

Cum autem, sicut nuper non sine vehementi admiracione graui et cordis displicencia percepimus, licet prefate littere dicto episcopo et tibi presentate iam sunt, multi menses extiterunt, et episcopus ipse pluries pulsatus et requisitus fuerit, vt ad executionem dictarum litterarum et contentorum in eisdem iuxta ipsarum continenciam et tenorem procedere vna tecum vellet, ipse tamen episcopus, eo quia, vt dicit, dilecti filii Johannis de Vastina, canonici Tornacensis, expedicionem huiusmodi apud eum et frequenter sollicitantis, non intersit, aliquando vero propter infirmitatem grauatus intendere non valens, aliquando autem quia, vt eciam ait, dubitat populi commocionem, quamuis episcopus Lausanensis pro tempore existens dominus sit spiritualiter et temporaliter ciuitatis Lausanensis, et dilectus filius nobilis vir Amedeus, dux Sabaudie, velut fidelis athleta et pugil ecclesie ac heresum et errorum aduersus immaculatam fidem intrepidus defensor, se eidem episcopo et tibi in hoc et sibi assistere et fauere ac auxilium et iuuamen prebere obtulerit, occasionibus sumptis seu alias expedicionem eandem hucusque in fidei catholice detrimentum dilatauit; nos, considerantes, quod dilacio in tanto fidei negocio periculosa et dampnosa existit, et volentes de remedio prouidere oportuno, discretioni tue tenore presencium committimus, quatenus prius prefato Johanne de Vastina quoad causam, et Nicolaum in preinsertis nostris litteris expresse denotatos, aut alio (1) [de] quo tibi visum fuerit in promotorem, instigatorem seu procuratorem cause fidei huiusmodi deputato, et dicto episcopo pro te requisito, si ipse ad expedicionem huiusmodi tecum concurrendo procedere non possit aut nolit, tu solus de consilio peritorum, de quibus etiam tibi visum fuerit, ad breuem et celerem expedicionem et executionem realem contentorum in nostris dictis preinsertis litteris, in quibus, verbis : « postmodum in eodem concilio ex simili commissione confirmata », amotis, illorum loco addas : « in Florencia ex nostra commissione confirmata », juxta ipsarum litterarum continenciam et tenorem, prout iuris fuerit et racionis indilate procedas, cuiusuis appellacionis reiecto obstaculo, inuocatis ad hoc, si opus fuerit, prefati ducis et cuiuslibet alterius ac quarumcunque personarum ecclesiasticarum, eciam ordinum mendicantium, brachiorum auxiliis. Non obstantibus priuilegiis, indulgenciis et litteris apostolicis vel quibusuis aliis, necnon omnibus hiis, que in dictis nostris preinsertis litteris voluimus non obstare litteris, et aliis contrariis quibuscunque. Nos enim quicquid in premissis egeris, ratum habebimus atque gratum, idque faciemus auctore Domino inuiolabiliter observari. Tu tamen taliter juxta datam tibi a Domino prudenciam in premissis habere te studeas, quod de prompta obediencia commendari et de negligencia reprehendi minime merearis.

---

(1) De geheele volzin is duister; wellicht moet men lezen : Prius prefato Johanne de Vastina, quoad causam et Nicolaum in preinsertis nostris litteris expresse denotatos, aut alio, de quo tibi visum fuerit, in promotorem, instigatorem seu procuratorem cause fidei huiusmodi, deputato, etc.

Datum Rome, apud sanctum Petrum, XVII. kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno septimo.

E. Goye.

Geheim archief van het Vatikaan, Regestum CCCLV, fol. 8-9; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 330-332.

153 (266[12]).

1424, Maart 16, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot Theobaldus van Rougemont, aartsbisschop van Besançon, waarbij hij hem beveelt de uitvoering van het vonnis in zake Nicolaas Serrurier in handen te nemen, in geval de inquisiteur Orric van Torrente zich aan die taak zou onttrekken. — De paus herinnert aan Serrurier's veroordeeling te Constanz, aan zijn beroep en aan de daarop volgende bevestiging van het eerste vonnis. Sindsdien is de ketter echter hervallen, heeft het vonnis overtreden en is nu te Lausanne gevangen. De paus deelt den tekst mede van zijne breven gericht tot den bisschop van Lausanne en tot den inquisiteur Orric van Torrente. Daar er echter door enkelen getwijfeld wordt, of de inquisiteur zich van zijne taak alleen zal willen kwijten, beveelt de paus aan den aartsbisschop van Besançon, in geval hij door den promotor zou worden aangeduid, de zaak vóór zijn tribunaal te roepen. De aartsbisschop zal het proces hernemen op het punt, waar het zal gekomen zijn, het spoedig tot een einde brengen en het vonnis doen uitvoeren, dit alles met behulp van de geestelijke censuur, van den wereldlijken arm en van de geestelijkheid. Wederspannige getuigen moeten door de geestelijke censuur gedwongen worden getuigenis af te leggen.

Martinus episcopus, seruus seruorum Dei. Venerabili fratri Theobaldo, archiepiscopo Bisuntino, salutem et apostolicam benedictionem.

Ad augmentum catholice fidei, que hominum mentes illuminat suisque cultoribus eterne beatitudinis premia pollicetur, vigilantibus studiis, prout ad nostrum spectat officium, intendentes, pestem heretice prauitatis, que suorum corpora sectatorum infamie nota commaculat et eorum animas tenebris dampnacionis inuoluit, vbilibet extirpare satagimus, vt fidei christiane religio eo magis suos fines adampliet, quod ad dicte pestis extirpationem omnimodam studium operis adhiberi contigerit pociorum.

Sane dudum Constancie prouincie Maguntinensis sacro generali concilio inibi sedente, iniquitatis filius Nicolaus Serrurarii, ordinis heremitarum sancti Augustini, super nonnullis erroribus, quos aduersus immaculatam fidei catholice puritatem, in certis Galliarum partibus nequiter predicare, asserere et

alias dogmatizare presumpserat, accusatus, et demum conuictus, ex commissione nostra, ipso approbante concilio, sententia diffinitiua contra ipsum lata, et certe pene eidem in ea iniuncte fuere, a quibus per eum licet indebite appellato, sententia ipsa extitit postmodum auctoritate apostolica confirmata. Et subsequenter, cum ipse sentenciam huiusmodi et in ea contenta saltem in multis passibus, vt nobis tunc extitit expositum, minime obseruasset, quinymo non absque multa fidei orthodoxe iniuria et apostolice sedis et ipsius concilii contumelia, Creatoris nostri ac uniuersalis ecclesie graui opprobrio et contemptu, relapsus assereretur, cupientes errores huiusmodi ac omnem christiani gregis infectiuam doctrinam, per quos presertim in Dei ecclesia et christiano populo sediciones et scandala oriri possent, ab ipsis ecclesia et populo abicere et penitus extirpare, ac de ipso Nicolao, prout iuris et racionis foret, debitam iusticiam ministrare, venerabili fratri Guillelmo episcopo Lausanensi, in cuius carceribus detinebatur, prout detinetur, et dilecto filio Orrico de Torrente, ordinis fratrum predicatorum professori, in Bisuntina, Lausanensi et certis aliis ciuitatibus et diocesibus heretice prauitatis inquisitori, ipsorum nominibus non expressis, nostras primo in communi, et deinde, videlicet hodie, nobis exposito, quod idem episcopus circa ea, que ipsis super hec commiseramus, intendere [non] posset aut nollet, eidem Orrico inquisitori in solidum alias nostras direximus litteras; quarum tenores presentibus inseri fecimus. Qui sunt tales : « Martinus », etc. (Zie onze nrs 147 en 152, blz. 253 en 258.)

Vnde cum verisimiliter ab aliquibus dubitetur eundem inquisitorem nolle forsan solum in premissis procedere, et nolentes vlterius tantam tam pestiferi dampnatique viri nequiciam tollerare, fraternitati tue, que in partem sollicitudinis est assumpta, et cuius velut ecclesie Dei honorabile membrum eciam interest hereses, errores et doctrinam prefatos abicere et penitus extirpare, per apostolica scripta committimus et mandamus districte precipiendo quatenus, constito tibi quod dictus inquisitor in dicta causa procedere noluerit et pro parte promotoris cause fidei huiusmodi fueris requisitus, causam huiusmodi ad te aduoces, quam eciam ex nunc dicto casu ad nos aduocamus, quamque eidem fraternitati tue per presentes cum dicto Nicolao, necnon omnibus processibus coram episcopo et inquisitore prefatis eciam diuisim agitatis, in eo statu in quo ultimo coram ipsis seu eorum altero remanserit, resumendam, continuandam et fine debito terminandam remittimus ac committimus summarie, simpliciter et de plano iuxta tenorem preinsertarum nostrarum litterarum, audias, decidas et fine debito celeriter termines, faciens quod decreueris per censuram ecclesiasticam et alia juris remedia oportuna cum invocatione brachii secularis et personarum ecclesiasticarum inuiolabiliter obseruari. Testes autem qui fuerint nominati, qui se gracia, odio vel timore subtraxerint, censura simili, appellatione cessante, compellatis veritati testimonium perhibere. Non obstantibus omnibus hiis, que in predictis litteris voluimus non obstare.

Datum Rome, apud sanctum Petrum, XVII. kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno septimo.

Jo. de Vado.

Geheim archief van het Vatikaan, Regestum CCCLV, fol. 9 verso en 10 ; afgedrukt bij Cauchie, *Nicole Serrurier*, blz. 333-335.

154 (271bis).

1428, Vlaanderen en Artois. Duistere vermelding bij Chastelain over het geval van den Bretonschen karmeliet Thomas Conecte, die als ketter verbrand werd.

J'ay vu un ypocrite
Par le monde prescher,
Soy disant Carmélite,
Et fol, luy advancer
De dire messe sainte
Sans de prestrise adveu,
Laquelle chose atteinte,
Fut condampné en feu.

Georges Chastelain, *Recollection des Merveilles advenues en nostre temps*, uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, *Œuvres de Chastelain*, deel VII, blz. 189. — Over broeder Thomas Conecte, zie *Corpus* I, nr 271, blz. 307-310.

155 (272bis).

1429, December 20 en 21, Doornik. Bevel door den magistraat uitgevaardigd om de orde te handhaven bij de terechtstelling van den ketter Jacquemart de Bleharies en zijne aanhangers. — Wie de orde durft storen of den inquisiteur beletten zijn ambt uit te oefenen, zal gestraft worden.

Qu'il ne soit personne aucune, quelle qu'elle soit, qui, le jour de demain que M. l'inquisiteur de la foy crestienne et aultres srs d'église ont intention de entendre au fait d'aucuns hérétiques telz que Jacquemart de Bleharies et aultres, et les escaffauder sur le marchié, ainsi que par l'ordonnance de nostre mère saincte église appartient, qui en ce faisant, devant ne après, face ne die chose dont murmure, mal, noise ou inconvénient aucun se puist ensuir, ne baillier empeschement audit inquisiteur, mais en obéissant à Dieu et à saincte église et aux ministres de la foy crestienne, ung chacun assiste et demeure, avec Messieurs de la loi de ladite ville, ledit inquisiteur et aultres de l'église, comme bons crestiens et filz de saincte église doivent faire; et qu'il est délibéré, ordonné et conclu par mesdis srs les consaux, sur paine celui ou ceulx qui feroient le contraire d'en estre pugny criminellement ou aultrement, selon l'exigence du cas, à le discrétion et ordonnance de Messieurs prevostz et jurez.

Item, le lendemain xxje jour du dit mois sur l'escaffaudement dudit Jacquemart de Bleharies, ledit cry et ordonnance fut renouvellé par mesdis srs.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. des publications*; afgedrukt

bij Vanden Broek, *Extraits des anciens registres aux délibérations des consaux de la ville de Tournai*, in de *Mémoires de la soc. hist. et litt. de Tournai*, deel VIII, blz. 367 en 368.

156 (288bis).

1448, Dowaai. Uittreksel uit den *Recueil et mémorial des troubles des Pays-Bas du Roy* van Hopperus (16de eeuw) over de inrichting der Inquisitie in de Nederlanden vóór de Hervorming.— Volgens Hopperus zou de inquisiteur van Parijs, die voor de gewesten van Fransche taal dienst deed, in 1448 te Dowaai een kettergeding hebben geleid. De inquisiteur van Keulen werd voor de gewesten van Dietsche taal gebruikt. In de Nederlanden zouden alsdan geene afzonderlijke inquisiteurs bestaan hebben (!).

Et faict à scavoir qu'auparavant l'hérésie luthérienne suscitée et semée ès Pays-Bas, qu'il n'y avoit en iceulx inquisiteurs aulcuns de la foy ny aussy mandemens concercans la religion ; mais, estans quelques fois nécessaire de procéder contre aulcuns hérétiques, envoyoient quérir leurs inquisiteurs de Paris pour les pays de la langue françoise (comme se void par un exemple advenu à Douay en l'an 1448) et de Coulogne pour ceulx de la langue thioise.

Hopperus, *Recueil et mémorial des troubles des Pays-Bas du Roy*, uitgegeven door Papendrecht, *Analecta Belgica*, deel II, pars II, blz. 65, en door Alph. Wauters, *Mémoires de Viglius et d'Hopperus*, blz. 298. —In 1448 vindt men geen kettergeding te Dowaai. (Zie de noot van A. Duverger, in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2de reeks, deel XLVII, blz. 880 (1879), waar hij aantoont, dat er hier eene verwarring van datum heeft plaats gehad met het feit van het stuk nr 278 in *Corpus* I, uit het jaar 1430. De aanteekening uit Renon de France (in *Corpus* I, nr 288, blz. 327) is naar alle waarschijnlijkheid uit Hopperus getrokken. — Hopperus' aanteekening bewijst overigens, dat hij de inrichting der middeleeuwsche Inquisitie in de Nederlanden hoegenaamd niet kende.

157 (303bis).

1460, Mei 17, Doornik. Onderhandelingen van den magistraat met het geestelijk hof van den bisschop over het uitleveren van vier gevangenen : Pierre le Secq, Mahieu de le Bosquielle, Catron Benoitte en Jennevière Daigremont, die door verbrande Waldenzen te Atrecht verklikt waren geweest als tot deze kettersche

secte te behooren. De promotor van het geestelijk hof Oste Ostz eischt hunne uitlevering namens den officiaal van den bisschop en de vicarissen-generaal. De magistraat stemt er in toe als naar gewoonte in geval van ketterij, maar behoudt zijn recht voor, indien de vier verdachten andere misdaden hebben begaan, die door de wereldlijke rechters zijn te onderzoeken, hetgeen door den promotor wordt toegestaan.

D'aucuns prisonniers pour Wauderie rendus a la court espirituelle.

Samedi xvij[e] jour de May, l'an mil IIII[c] et soixante.

Oste Ostz, promoteur de le Court spirituelle de Tournay, est venu en halle, disant que monseigneur l'official et les vicaires de monseigneur l'Euesque de Tournay ont entendu que détenions prisonniers maistre Pierre le Secq, Mahieu de le Bosquielle, Catron Benoitte et Jenneuière Daigremont, soupechonnés d'estre Waudois, et auoir fait adoracions aux Diables, et de ce esté chargiés et accusés par aucuns exécutés pour cas pareils à Aras.

Et pour ce que de telz cas, qui touchent la foy, la congnoissance appertenoit a l'église, requeroit que lesdits prisonniers, et aultrez que on poroit sauoir de ce estre coupables, que on leur volsist deliurer pour procéder a en faire le procés, et attaindre la vérité, disant que, se besoing estoit, on communiqueroit le procés, volentiers à nous, et, après, s'ilz estoient declarés conuaincus, nous seroient rendus, comme raisons estoit.

A quoy auons remonstré et respondu, que, tousiours, en tous cas mal sentans contre la foy, nous sommes employés, et tous ceulx de ce trouuez soupechonnés, auions bailliés à l'église, et encores estions bien contens lui deliurer lesdits iiij. prisonniers, lesquelz auions fait apréhender sur l'accusacion d'aucuns exécutés à Arras pour samblable criesme ; mais, pour ce que, oudit fait de Wauderie, y a souuent pluiseurs enormes criesmes conioins et meslés auec le fait de érésie et de adoracion, sy comme homicides, sodomie et autrement, dont la congnissance deuoit appertenir à nous à cause de nostre justice, ly fu requis que fuissions ou aucuns de par nous presens aux interrogatoires et procés faire ; meismement que, s'ilz estoient trouués coupables, l'exécucion nous en appertenroit, ly requerant aussy, que, en ce cas, nous fussent rendus, protestant estre appelés et présens à faire ledit procés.

Lequel promoteur dist, que, quant à la reddicion desdits prisonniers, s'il estoient trouués conuaincus, volentiers on les renderoit, après que l'église en auroit congneu, mais à faire le procés c'est à l'église à faire, et nietmoins, se mestier estoit s'aucune difficulte suruenoit, on le communiqueroit sy auant que faire on le poroit.

Stadsarchief van Doornik, *Registre des prévôts et jurés*, série A, op 17 Mei 1460. — Over de aanhouding en de lotgevallen van verdachte Waldenzen te Doornik, zie *Corpus* I, nr 307, blz. 360.

158 (318bis).

1459-1460, Nijvel. Uittreksel uit de rekeningen van den meier dier stad over de kosten der vervolging ingespannen tegen Aelis, eene vrouw van de secte der Waldenzen, die, na ter pijnbank gelegd te zijn geweest zonder hare schuld te willen bekennen, op bevel van den Raad van Brabant uit 's hertogen landen gebannen werd.

Despens sour la recepte précédente, esquelx la ville n'a que cognoistre, mais les paient monseigneur le duch de Brabant, madamme de Nivelle et monseigneur le prévost sur leur part ad de cause seigneurie, comme il s'enssieult.

Primo. Audit mayeur pour avoir estet pardevant monseigneur le chancellier et Consel de Brabant pour le fait d'une appiellée Aelis, qui estoit palmée d'iestre valdoise, et que, par certaines cognissances qu'elle avoit devant les juges del Nuefrue, elle avoit estet relivrée à la justice de maditte damme de Nivelle ; laquelle aussy relivrée et ouie sa confession où qu'il y avoit certaines oevres dyabolicques qu'elle disoit par son enort estre fait, tant d'avoir fait ardre certaines maisons, comme d'alcuns ses membres qu'elle avoit cognut, avoir donnet et rendut, etc. Et pour scavoir, (attendu qu'elle mescongnissoit tout ce qu'elle avoit paravant cognut,) comment on s'en poroit ordonner et en avoir leur advis, veu que par quelque jehine que on ly faisoit, ne voloit riens dire ; fut trouvet ensamble par le consel et pour le milleur, destre bannis hors de tous les pais de mondit très redoubté signeur, comme elle fut. Et sour ledit cas vacquiet pour ce six jours, au pris de xx patars pour jour, cxx patars.

Au tourier pour les despens del dite Aelis, qui fu par loing terme en ledite tourette, montant à la somme de lx jours, pour ce que on en parlat à pluiseurs clers et autres pour le fait de sa congnissance, et ossy que on avoyt alcunne requeste de certains serviteurs de monseigneur le dalphin, payet pour ce audit tourier pour le résidu au-dessus d'alcunes menuez bages qu'elle avoit, qui premiers vendues, icij derest xxxvj jours à j viesgros pour jour, montent ciiij^{xx} xij patars.

Rijksarchief van Brussel, Reg. nr 12879 de la Chambre des Comptes (Marie de Nivelles, 1459-1460), Compte de Warnier de Daville, mayeur de Nivelles, 1459-1460, fol. 24.

159 (318ter).

1460, Rijsel. Aanteekening over het straffen der kettersche vrouw Catherine Patée en over het opsporen van Waldenzen aldaar. — Catherine Patée werd door den magistraat van Rijsel, eerst met openbare tentoonstelling, en vervolgens met levenslange

verbanning gestraft. De schepenen van Rijsel verzochten den inquisiteur van Atrecht, Pieter Lesbroussart, te onderzoeken, of er in hunne stad zich nog andere Waldenzen of tooveraars bevonden, in den aard dergenen die te Atrecht zoo talrijk waren.

En 1460, à Lille, Catherine Patée fut « eschielliée et mittrée par trois fois, puis banye a touts jours par les eschevins, qui eubrent de grans consultacions et pesèrent fort la chose pour le cas qui estoit abominable », et qui envoyèrent des messagers à l'inquisiteur Pierre Lebloussart à Arras « pour sçavoir se en ceste ville de Lille avoient aucuns qui fussent empeschiés du fait de vauderie ou sorchenie, comme il y en avoit plusieurs au dict lieu d'Arras. »

Archives historiques du Nord de la France, 3e reeks, deel VI, blz. 208 (1857).

160 (343bis).

1468, Mei 8, Brugge. Uittreksel uit de gelijktijdige kronijk van Georges Chastelain over de uitsluiting uit de Guldenvliesorde van den graaf van Nevers, die van ongeloof beticht werd. — De graaf van Nevers, vóór het kapittel der orde gedaagd, zond zijne ordeketen terug, maar verscheen niet. Hij werd bij verstek uitgesloten en zijn wapenschild, dat in de kerk hing, waar het kapittel werd gehouden, werd door een zwart bord vervangen, waarop de oorzaken zijner uitsluiting te lezen stonden : weigering om vóór de orde te verschijnen en overtreding tegen de eer en het geloof.

Chapitre XLIII. *Comment le duc Charles tint sa Toyson à Bruges, la première depuis la mort de son père, en l'église de Nostre Dame.*

Le huitième de mai, par un dimanche, ce duc Charles tint en sa ville de Bruges, en l'église de Nostre-Dame, la feste et la solemnité, la première depuis la mort de son père, de son ordre de la Toyson d'Or.

. . . .

Le comte de Nevers, qui soloit estre de l'ordre, icelluy par aucunes lettres de semonce qui lui avoient esté envoyées de par le chapitre, de venir respondre à plusieurs grands et infamieux articles, avoit jà paravant renvoyé son collier, et ce, par un officier d'armes et un clerc, assez irrévéramment fondés.

Donc, à cause de ce et de son péché prouvé, son tableau, à l'heure que Toyson d'Or le devoit appeler à l'offrande, icelluy Toyson-d'Or le alla lever hors de son lieu, le rua à ses pieds et prit un autre tableau noir. Là avoit escrit dedans la récitation de son cas : comment il avoit esté semons authentiquement ; comment il n'avoit voulu comparoir pour respondre ; comment et en quoy il avoit abusé encontre son honneur et encontre la dignité de la foy chrestiene. Et lisoit icesty Toyson-d'Or ceste escriture tout en haut, oyant tout

le monde ; et tout tellement escrit, mit ce tableau noir au lieu de l'autre, là où tout le monde après en pouvoit prendre copie.

Œuvres de Georges Chastellain, uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, deel V, blz. 375, 376 en 377. — Zie ook de Reiffenberg, *Histoire de l'ordre de la Toison d'or*, blz. 47-56, waar hij de geheele zaak verhaalt naar het register van het Brugsch kapittel door den greffier der Guldenvliesorde gehouden. Volgens dit register schreef hertog Karel van Bourgondië op 16 Mei 1468 eenen brief aan den uitgesloten graaf van Nevers, waarvan de Reiffenberg de volgende ontleding geeft : « Le souverain ajouta dans sa lettre que le décret d'ajournement à sa charge était fondé sur un puissant motif, savoir sur ce qu'on l'avait accusé de sortilège et de superstition. »

161 (343ter).

1468, Mei, Brugge. Uittreksel uit Meyerus over de zaak van den graaf van Nevers op 't kapittel der Guldenvliesorde te Brugge. — Hij werd verdacht kettersche leeringen over het lichaam en het bloed van Christus te zijn toegedaan.

MCCCCLXVIII...... Nonis Maii cepta comitia sacri ordinis aurei velleris Brugis ad Virginis..... Vacabant loca octo, Willoberti Altetani domini Wilervallis defuncti,..... Johannis comitis Niuervensis expuncti..... Niuernensis autem citatus ad comitia non comparauit, veritus (vt fama erat) ne causam dicere cogeretur de praua quadam opinione concepta de corpore et sanguine Domini.

Meyerus, *Annales Flandriae*, fol. 343, verso.

162 (343[4]).

1468, Mei 8, Brugge. Uittreksel uit de kronijk van Despars over de zaak van den graaf van Nevers op het kapittel der Guldenvliesorde te Brugge. — Hij werd uit de orde gesloten wegens zijne ongeloovigheid aangaande het Heilig Sacrament.

Die prince [Charles van Bourgoengen] tsaderdachs [8 Mey] ten vespertijde beghonste te celebrerene in ghewoonlicker hoocheit ende magnificentie binnen der kercke van Onser Liever Vrauwen de XIe ende zijne eerste feeste van den gulden vliese,.... uytghesteken ende ghereserveert alleenelick die voornoemde grave van Stampes ende van Nevers, die welcke, mids zijnder gheecontumaceerde absentie, gheroyeert wiert uytter voorzeider confrerie, omme zijne waerschijnende execrable malheurte, snootheit ende ongheloovicheit wille, nopende tweerdich helich sacrament des outaers.

Nic. Despars, *Cronycke vanden lande ende graefscepe van Vlaenderen* (405-1492), uitgegeven door J. de Jonghe, deel IV, blz. 19-20.

163 (345bis).

1471, Juli 15, 17 en daarna, Leuven, Nijvel en omstreken. Aanteekeningen uit de stadsrekeningen over het vervolgen van twee ketters te Leuven en van anderen te Nijvel door den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi. — Drie stoopen Rijnwijn werden den inquisiteur van stadswege in drie aangeduide herbergen vereerd. Twee getuigen uit Nijvel werden gehoord tegen de verdachte ketters Michiel Delhaye gezegd Mon Jardyn van Doornik en Steven de Pospo van Eigen Brakel (1), beide wevers, die te Leuven poorters waren geworden en aldaar woonden. De Leuvensche burgemeester trok te paard met den inquisiteur, den secretaris en den bode der stad naar Nijvel, om ketters dier plaats te onderhooren, die de twee Leuvensche gevangenen bezwaard hadden. Beide laatsten werden door de Inquisitie gestraft. Al de kosten betaalde de stad Leuven.

Meester Hubrecht, doctor in theologien, die alhier gesonden was van mijnen heere van Luydick, omme tondersoeken zekere persoenen, die alhier gevangen waeren ende befaemt waeren van ongeloeve, geschinct xv July, ten beveele als voers., *in de Roese*, eenen stoep rynswyns ; *in den Ingel*, eenen stoep rynswyns ; *in den Moriaen*, eenen stoep rynswyns, ten pryse vorschreven, valet liiij plecken.

Her Jacob Utelieminge, bourgemeester, meester Raes van Heede, ende Balten van Zassen gereden xvij July te Nyvele ende daer omtrint met meester Hubrecht Leonardi, doctor inder godheit, inquisitor, etc., om aldaer byder wet te sien ende taenhoeren tghestant ende verificatie van sekeren ingesetenen te Nyvele ende aldaer gevangen van ongeloeve, die bedragen hadden Michiele Delhaye geheeten Mon Jardyn, wollewever, geboren van Dorneke, ende Steven de Pospo, geboren van Braken Eygenen oft daer omtrint, clein lywaet wevere, die hier waren komen woenen, porteren worden ende alhier gevangen saeten van tichte van ongeloeve ; daer men om uut was met vj peerden, iij dage, en maken ix Rynsgulden ; ende vor den cost van den inquisitor, ij Rynsgulden ; valet xij gulden xij plecken.

Voere den cost van ij getuigen, die van Nyvele te Loevene quamen om der saken wille van den ij persoenen, die van quaden secten in den geloeve by den geesteliken heeren gecorrygeert syn, van iij dagen, lxxij plecken.

---

(1) Braine-l'Alleud in Henegouwen.

Stadsarchief te Leuven, *Stadsrekening van* 1470-1471, fol. 78 verso, 80 verso en 93 verso ; aangehaald door E. Van Even, *Bloemardinne, de Brusselsche ketterin, gestorven in 1335, en hare volgelingen in de 15e eeuw*, blz. 37, 38. (Gent, 1894 ; overdrukje uit de uitgaven der Kon. Vl. Academie.)

164 (346bis).

1471, November 7, Leuven. Aanteekening uit de registers der Leuvensche Hoogeschool over den predikheer Jan de Bomal, die zijne geloofsbrieven als inquisiteur aan de Hoogeschool voorlegt en door haar in die hoedanigheid wordt erkend.

1471. Septima Novembris indicata fuit congregatio universitatis apud Augustanenses hora nona super hiis articulis...

Item venerabilis vir magister Johannes de Bomalia in universitate presentavit certas litteras que lecte fuerunt, per quas constitutus fuit inquisitor heretice pravitatis ; et pro tali universitas eum acceptavit.

Rijksarchief te Brussel, *Registres aux actes de l'Université de Louvain* (1455-1474), aangehaald door Gachard, *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e reeks, deel XLVII, blz. 834, noot (1879).—Over den weinig gekenden inquisiteur Jan van Bomal vindt met nog eenige bijzonderheden bij J. Tarlier en Alph. Wauters, *Géographie et histoire des communes belges, canton de Jodoigne*, blz. 334, 335. Hij werd te Bomal op de Geete, ten zuiden van Geldenaken (Jodoigne) in Waalsch Brabant geboren en in 1463 schonk hij drie morgens boschland aan den arme van het dichtbij gelegen dorp Enines, zooals blijkt uit de acte van 18 Aug. 1463 aldaar afgedrukt, waarin hij den titel van inquisiteur niet draagt.

165 (365bis).

Omstreeks 1477, Brugge. Voorwoord en inhoudstafel van eene aldaar gedrukte Fransche omwerking van Jan Tinctoris (Taincture) 's Latijnsche verhandeling tegen de Waldenzen, in 1460 door dien Doornikschen kanunnik geschreven. — De schrijver zegt, dat hij zijn werk eerst in 't Latijn, daarna in 't Fransch heeft opgesteld. Hij wil zijnen naam niet laten kennen en schrijft dit boek, opdat eenieder zou inzien aan welk gevaar de gansche christenheid, door de schuld van de secte der Waldenzen, blootgesteld is. Daarop laat hij eene inhoudstafel van zijn werk volgen.

Pour obuier, detester et du tout extirper et destruire les sectes des ydolatres hereses et mesmes celle qui depuis nagaires a prins entree ou trescristien royaume de France, vulgairement appelee des Vaudois, laquele lennemy de toute humaine nature par son enuie a de nouuel trouuée et icelle manifestée et semée a aucuns faibles et molz en la vraye foy catholique, affin de pouoir par la sequence dicelle enuironner, deuorer et attraire les cuers des cristiens et par ses suggestions les fortraire de la gloire a eux comprise, se ilz en la vraye foy se combatent et perséuèrent iusque en fin ; je, qui pour ma foiblesse de sens et aincoires non bien du tout instruit touchant ceste maudite et infecte deception, mais touttefois tenu de ce faire, ne me vueil nommer, ay volu escripre ce petit traittié premièrement en latin et depuis en françois par manière de inuectiue, affin quil fust et soit patent a chascun des grans maux et meruilleux inconueniens qui pourroient naistre et uenir en cestui royaume et mesmes a toute la cristienté, se ceste maudite et desnaturée secte procedoit et croissoit plus auant, en incitant les prelas de léglise, les princes temporelz et de iustice et mesmes les gens de tous estas, vrais et catholiques cristiens, a iceulx destruire et du tout effacier, afin de raser le nom de ladite secte et des ensuiuans icelle par tous les moiens et façons que possible leur sera ; car selle estoit tollerée et non corrigié, ce que a Dieu ne plaise, ce seroit la totale desertion et destruction de la cristiente et mesmes la fin du monde, et retourneroit la seignourie universele dessoubz le prince de tenèbres que Nostre Seineur nomma *princeps mundi huius ;* de laquele suggestion nous veulle preserver le vray omnipotent Dieu, pere, filz et le benoit sainct Esperit. Amen.

Sensuiuent les rubrices de cestui traittié intitulé : *Les inuectives contre la secte de Vauderie* :

De la maniere du péchié des angèles en especial ;

De lorgueil des dyables ;

Comment en l'affection des diables ny a que deux pechiés, cest assauoir orgueil et enuie ;

Comment les dyables sont coulpables de tous noz péchiez que nous foisons, pour ce quilz en sont consentans et joyeux et si nous y auisent par temptacion;

La temptacion de Adam, quel fu son pechie et quele la paine ;

Lintencion de ceste euure ;

La diuision de ceste euure en deux parties ;

Comment le pechie de Vauderie est pieur que lidolatrie des paiens ;

Les causes qui meurent les anciens a ydolatrie ;

Declaracion particulière comment le pechie de Vauderie est plus grief que le pechie didolatrie ;

Comment le pechie de Vauderie est plus grief que pechie de heresie ;

Comment la pechie de Vauderie est plus grief que le pechie des machometistes.

Cy declaire en particulier les detestables pechies des Vaudois ;

Le sommaire de la premiere raison.

La seconde raison parle de lesclande des maux qui auiendroient de la continuacion de ceste secte de Vauderie et monstre entre les autres choses, se ceste secte continuoit, que Antecrist par elle vendroit au monde.

Le sommaire de ceste seconde et derraine raison avec exortation commune :

Exortacion aux prelas ;
Exortacion aux princes ;
Sensieut la seconde partie du present traittie en laquele sera declairie ce que le diable puet faire à la verite realement et ce que non.
Le premier enseignement est de la qualite et maniere de ceste art de nigromancie ;
Le second enseignement est des choses que les diables font a la verite ;
La fondacion des consideracions de ce que le dyable puet faire à la verite ;
Comment les dyables peunt faire des serpens ;
Comment les diables peuent faire pleuves, vens, tonnoires et pareilles tempestes, et comment les dyables peuent porter les gens en air et les faire comme voler ;
Comment les diables peuent rompre les serrures et emporter ce qui est es coffres ; et comment les dyables temptent les gens ;
Le tiers enseignement parle des choses que le diable fait par illusion et par seule semblance sans quelque verite ;
Les angeles bons ou mauuais ne peuent touchier de leur vertu naturele a la mutacion des cieulx ;
Les angeles ou dyables ne peuent faire dun homme une beste ne dune beste une autre beste ;
Les angeles ou diables ne peuent faire passer .j. corps parmy un huis clos ;
Les angeles ou dyables ne peuent exercer euure de vie es corps.
La maniere de illusions diaboliques :
La maniere de illusion diabolique en la fantasie et ymaginacion des gens, et comment se font les songes ;
La maniere de congnoistre se les malefices des Vaudois se font a la verite ou seulement par illusion ;
Avertissement pour les iuges :
Comment on pourra congnoistre se ces euures dessus touchees se font des angeles ou des diables ;
Comment on puet discerner quant cest euure dangele ou de diable ;
Comment on doit prendre garde aux fins ou les esperis contendent ;
Pour auoir congnoissance et discrecion de ce que dist est, il fault prendre garde a la maniere et circonstance des euures des esperis ;
Comment les bons angeles usent a la fois de bonne et saincte fainte ;
Les faintes du dyable sont tousiours mauuais et mensongiers.
Inuidia dyaboli mors intrauit in orbem terrarum; imitantur autem illum qui sunt ex parte illius et cetera; cest a dire en françois : Par lenuie du dyable la mort print entree ou monde, et se lensuivent ceulx qui tiennent son parti. Cest la parole du saige ou second liure de Sapience....

Nationale Bibliotheek van Parijs, Z. 1365. — Zie Campbell, *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle*, blz. 480, waar hij zegt, dat dit eenig drukje, zonder jaartal noch plaats noch drukkersnaam, te Brugge omstreeks 1477 moet gedrukt zijn. (Zie ook Brunet, deel V, blz. 924.) — Over Jan Tinctoris (Taincture) en zijne Latijnsche verhandeling tegen de Waldenzen (1460), zie ons *Corpus* I, blz. 357-360 en

361. Het Latijnsch geschrift aldaar afgedrukt bevat geene inleiding en begint met den tekst *Inuidia dyaboli mors intrauit in orbem terrarum.*

166 (369bis).

1480, December 20, Gent. Uittreksel uit het Gentsche *Ballincboec* over de veroordeeling van Ector de Prosst, Joos Boone, alias de Pointere, Pieter van Ydegem, zoon van Adriaen, en anderen, ieder tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering, en voornamelijk, wegens hunne gewoonte nieuwe vloeken uit te zoeken.

[*Actum xx^a^ Decembris lxxx*]

Ector de Prosst,
Joos Boone, alias de Pointere,
Pieter van Ydegem, filius Adriaens,
Joos Reghelinc, volder, } van Aelst.

Willeken Lippens,
Pieter Potrain, } van Audenaerde.

Pauwels van Hoolbeke, alias van der Mersch.

Elke L jaer, etc.

Omme dat zy by costumen groote ommetallicke ende orribele eede zweeren inspite ende versmaetheden van Gode van hemelrycke, haerlieder ambocht makende elc nieuwe ende vremde eede vanden lichame ende leden Gods voort te stellene ende daeraf rote ende gebuerte te houdene, dat jammer es ende danof God by ziere rechtverdichede plaghen toesend binnen den lande, zo men wel presumeren ende beseffen mach.

Stadsarchief van Gent, *Boec ende Register van den ballinghen*, fol. 46 verso.

167 (370bis).

1481, Januari 31, Gent. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling tot eene vijftigjarige verbanning van Lodewijk vander Linden wegens godslastering.

Actum xxxj^en^ in Lauwe anno lxxx.

Lodewyc vander Linden, L jaer, etc.

Omme diversche quade woorden ende blasphemie by hem ghesproken in spite van Gode van hemelrike, die zo groot zyn, datse niet en behooren te lidene zonder hoghe pugnicie.

Stadsarchief van Gent, *Boec ende Register vanden ballinghen*, fol. 49. — Vergelijk de aangrijpende aanteekening uit het

Gentsch *Memorieboek*, in *Corpus* I, blz. 450, alwaar verkeerdelijk 1480 als datum is opgegeven.

168 (370ter).

1481, einde September, Gent. Uittreksel uit de *Cronijcke* van Nicolaas Despars over de sermoenen van den predikheer Jacob Weyts, die beweerde, dat er talrijke ketters in de stad waren, waarop de magistraat strenge maatregels tegen zijn klooster nam.

Zeer corts naer desen doleerde hem broeder Jacob Weyts, van der ordere van de Predicaers te Ghendt, wonderlicke zeere in zijne sermoenen van alle de ketters ende heretiquen wesende jeghenwoordelick binder selver stede, zo hy zeide, niet jeghenstaende dat hy nochtans niemende ghenoemen en conste, daer toe verzocht zynde by die van der wet; die welcke hemlieden zo grootelicx belchden, dat zy, up den XXVe der vorzeiden maend [September], zeer scherpelick een ijghelick deden interdicieren ende verbieden met trompetten achter strate, den voorscreven cloostere meer eenigherande almoessen te ghevene ofte te doene, up zekere condigne peynen, boeten ende verbeurte, totter tyt datter andersins inne voorsien zoude worden.

Cronijcke vanden lande ende graefscepe van Vlaenderen van Nicolaas Despars, uitgegeven door J. de Jonghe, deel IV, blz. 209. — Zie verder onze twee volgende nummers.

169 (371bis).

1481, einde September, tot 1482, Maart 27, Gent. Uittreksel uit de *Cronijcke van Ghendt* van Jan van den Vivere over een geschil tusschen den magistraat van Gent en de predikheeren dier stad. — Een dezer, Jacob Weyts, had openbaar beweerd, dat er zich veel ketters onder de Gentenaars bevonden, en werd, op aanklacht van den Gentschen magistraat, vóór 't geestelijk hof van den bisschop van Doornik gebracht. Er werd den burgers van Gent verboden de predikheeren op eenige wijze bij te staan, hunne missen bij te wonen en met hen te spreken, op straf van als stadsvijand te worden beschouwd. Hun klooster werd gesloten en slechts in de volgende maand Maart weer geopend; maar twee predikheeren werden voor korten tijd in de stadsgevangenis gebracht. Den 27 Maart moesten de predikheeren op drie verschillende plaatsen openbaar hunne beschuldiging herroepen en vergiffenis vragen.

In dit bovenscreven jaer van XIIIIc LXXXI, voor alder heylighendag, rees een jnconvenient tusschen deser stede van Ghendt ende den Predicheeren ofte Jacoppijnen, ter causen van een sermoen, ghedaen bij Mr Jacob Weyts, die seyde datter eenighe waren, die varieerden ofte twijfelden jn eenighe poincten vanden gheloove; waerom de heeren vande wet jn dien tijt waeren vervolghende voor den bisschop van Doornicke als datter sentencie was ghegheven up den voors. Mr Jacob Weyts ende gheappelleert ende ghejnsinueert; ende boven dien wart verboden met eenen trompette, dat niemant, wie hij waere, conversatie en name noch aelmoesse en dade de zelve Jacoppijnen, heymelic noch jnt openbaer, up vijant te sijne ende correctie van schepenen; ende boven dien verbodt ghedaen jeghens hemlieden te spreken nochte messe te hooren.

Item up Onse Lieve Vrauwen avont jn Maerte daernaer volghende was het clooster vande Jacoppijnen open ghedaen bij consente vanden heere ende wet, dwelc zij hadden doen sluyten naer het verclaers alvooren; ende daer wierden uuyt ghehaelt ende ghevanghen ende jnt Sausselet ghesteken Mr Jan Uutenhove ende broeder Jan Mannens, religieusen van tzelve cloostere, maar wierden seer corts ontsleghen.

Item up den XXVIIen Maerte was tclooster ten Predicheeren teenegaeder open ghedaen ende sij moestten preken jn drij plaetsen, daer sij te kennen gaven, dat zijlieden qualic ghepredict hadden angaende van tguent hierboven ghescreven, ende baeden den volcke dat sij met hemlieden wilden te vreden zijn, dat se mesdaen hadden jeghens die van Ghendt.

Chronijcke van Ghendt van Jan van den Vivere, uitgegeven door Frans de Potter, blz. 38. — Zie ook J. B. Cannaert, *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, 3e druk, blz. 123-126.

170 (371ter).

1481, September 20, tot 1482, Juli, Gent. Uittreksels uit de stadsrekeningen over onkosten gedaan ter gelegenheid van het geschil tusschen den magistraat van Gent en de predikheeren, die gepredikt hadden, dat er in de stad veel ongeloovigen waren.

Item betaelt ten bevelne als boven [van scepenen] Claeise de Grave, sergant van der kuere, ende Martin de Wagheneere, bode van der kuere, elken XII gr. tsdaechs, van XXVIII daghen, dat zij up haerlieder cost ghewacht ende bewaert hebben meester Jacop Weyts, jacopijn, ten huuse van meester Michiel Vermachtelt, prochypape van Senter Niclaeus, te wetene van den XXsten daghe van Septembre toot ende metten XVIIsten daghe van Octobre. Comt, naer tverclaers van der cedulle, II l. XVI s. gr.

.... Item den voorseiden Janne Valke ende Mattheeus Nijs, trompet, van dat zij gheboden achter de stede, dat niement eenighe aelmoessene doen of conversacie hebben zouden metten jacopijnen, ende lantheernen met keersen uuthanghen zouden, up dat brant ware, elken II s. gr. Actum XXIIIIa Octobris anno LXXXI. Comt IIII s. gr.

Item betaelt Martin de Wette, sergant, van dat hij uut last van scepenen heeft helpen wachten ende bewaren den voornoemden meester Jacop Weyts, jacopijn, ten huuse van den voornoemden meester Michiel, van vier daghen up zijnen cost. Comt IIII s. gr.

Item betaelt meester Michiel Vermachtelt, prochypape van Senter Niclaeus, van vertheerde costen te zijnen huuse ghedaen bij den voornoemden meester Jacop Weyts, van dat hij den zelven meester Jacop heeft doen bewaren XXVIII daghen ; ende de dekin van den kerstinhede, van vier daghen van den voornoemden meester Jacoppe te zijnen huuse te doen bewaerne te XII gr. 'sdaechs. Actum XXXª Octobris anno LXXXI. Comt te gadere XXXII s. gr.

.... Item betaelt ten beveelne als boven her Pietren de Cleere, priestere, notaris, over tmaken van zekere ordinancien ende stellen van diveerssche instrumenten bij laste van scepenen angaende den Jacopijnen ende der protestacien ghedaen bij den heeren van den rade vanden mandemente gheimpetueert bij den heere van Gaesbeke in contrarien van zijnen banne. Actum IXª Marcii anno, LXXXI. XXIIII s. gr.

.... Item betaelt der zelver jonevrauwen [Clauwaerts] over de costen ghedaen bij broeder Jacop Weyts in chastelet, die daer inne gheleyt was bij den deken van den kerstinhede, van XII daghen IX s. VI d. gr. ende van den incommene XXIII gr. Comt tsamen, actum XIª Juli anno LXXXII, XI s. V d. gr.

Stadsarchief van Gent, *Stadsrekeningen 1479-1481*, fol. 381, 381 verso, 384 verso en 386 verso.

171 (371[1]).

1481, einde September, tot 1482, Maart 27, Gent. Uittreksels uit het *Memorieboek der stad Ghent* over een geschil tusschen den magistraat van Gent en de predikheeren, die gepredikt hadden, dat er in de stad veel ongeloovigen waren. — Deze moesten de stad ontruimen en het werd verboden hun eenigen bijstand te verleenen. Eene jonkvrouw, die bij hen ter misse gegaan was, en over de heeren der wet kwaad gesproken had, werd uit Vlaanderen gebannen. Meester Jacob Weyts, predikheer, die de voornoemde beschuldiging in zijne sermoenen geuit had, werd met gevangenis gestraft. Op 28 Maart 1482 werd het klooster der predikheeren, dat gesloten was geworden, heropend ; maar het was verboden er binnen te gaan, op straf van verbanning en boet. Op denzelfden dag moesten de predikheeren op drie verschillende plaatsen hunne vroegere preeken openbaar herroepen en aan het volk vergiffenis vragen.

Item, in 't selve jaer trocken de Jacopijnen uut Ghent, ter causen dat zy ghepreect hadden ende zeyden datter ongheloveghe binnen Ghent waren ; ende daer was by ghemeene colatie ghesloten ende ghesеyt, dat men hemlic-

den verbieden zoude al dlant ducre huerlieder statie ende huerlieder ghoetdoen, ende 't selve was also verboden binnen der stede met eenen trompette.

Item, up den dicendach den xxiij^{en} Octobris, was met eenen trompette verboden, dat niemant ter Jacopijnen gaen en saude op de boete van xx l. gr., noch hemlieden gheen ghoet doen up de zelve boete. Up de zelve weke 's vrydaechs was eene joncvrouw in de Posterne wonende, ghebannen uut Vlaenderen, omme dat zy ten Jacopynen ghync ende quade woorden sprac anghaende de regierders van der stede, ende dat in huerlieder presentie.

Item, in t' zelve jaer was Meester Jacob Weits, doctuer ten Preecheeren, om zijn predicatie, gheleet ten huuse van meester Michiel Varmachtilt, prochiepape van Sente Niclaus ; aldaer hem te bewaerne hadde Heindrick de Sceppere neghen daghen ende neghen nachten, ende was betaelt van der stede weghe ; ende van danen was de voorseyden Weits gheleet bij den deken van den Kerstenhede, ende meester Michiel voorseyt up Sauselet, daer hij lach 28 daghen, bewaert van den voornoemden persoen ; coste der stede 32 sc. gr. Actum den 9 July.

Item, de Jacopijnen ontdeden haerlieder cloostere up den xxvij in Maerte, ende alle de ghuene die daer inne ghinghen, waren ghecalengiert van der stede weghe, ende moesten boeten in zulcker maniere dat scepenen redelic dochten, omme dieswille dat elck verboden stont in eene colatie ende ghesloten, dat niemant daer in gaen en zaude up de boete van x l. par., ende voorts up correctie van scepenen ende dat met een trompet achter strate gheboden was.

Den 27 Maerte was tcloostere ten Preecheeren open ghedaen, ende zij moesten preecken in drij plaetsen, daer zij te kennen gaven, dat zij lieden qualick ghepreect hadden, ende baden den volcke dat zij met hemlieden zauden willen te vreden zijn ; want zylieden kennen, datse mesdaen hadden jeghen die van Ghendt.

Memorieboek der stad Ghent, uitgegeven door P. Vander Meersch voor de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen, deel I, blz. 321, 322, 329 en 330. — Het *Dagboek der Gentsche Collatie*, eene oudere gelijktijdige bron, geeft geene redens op en verhaalt alleen het feit van de bestraffing der predikheeren door den Gentschen magistraat : « In 't zelve jaer [1481], cort voor October, waeren de Jacopijnen te Ghendt, bij ghebode van heere ende wedt, met ludenen van trompetten van straete tot straete, uuyt der aelmoesse ghesceidt ende elcken verboden, up viant te zijne van heere ende wedt ende up correctie van scepenen, dat niement met hemlieden conversere zoude, in huerlieder kercke ghaen noch duecht doen, enz., ende waren besloten. » (Uitgave van Schayes, blz. 491). — Het boycotteeren van een predikheerenklooster door eenen verbitterden magistraat om reden van overdreven ijver van de kettermeesters dier orde is meer dan eens gebeurd. Een der oudste en meest tragische gevallen vindt men omstandig beschreven in de kronijk van Guillem Pelhisse, predikheer en inquisiteur, als geschied onder zijne oogen te Toulouse in 1235 (uitgave van

kanunnik Douais in zijne *Sources de l'Inquisition*, blz. 102 en vgl.; zie ook L. Tanon, *Histoire des tribunaux de l'Inquisition en France*, blz. 57 en volg.)

172 (373bis).

1483, *November 10*, *Gent*. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling van Pieter de Mersman, tot tentoonstelling « in de mande » en tot vijftig jaren ballingschap, wegens godslastering over « de leden Gods ».

[*Actum xa Novembris lxxxiij.*]

Pieter de Mersman, in de mande, L jaer.

Omme dat hij bi costumen quade felle ende orribele eede zweerdt, nommende de leden Gods deen voren ende dandre naer.

Stadsarchief van Gent, *Boec ende register van den ballinghen*, fol. 71.

173 (381bis).

1491, *Maart, 14*, *Brugge*. Uittreksel uit de *Sentencien civiele* over de pijniging en de veroordeeling tot vijftigjarige ballingschap van Hanneken van Uphove, wegens godslastering bij den bloede, longen, lever, pensen, darmen, enz. van God. — Hij zal driemaal op verschillende plaatsen der stad gegeeseld, daarna tentoongesteld, zijne tong met een gloeiend ijzer doorstoken, en hij zelf voor den tijd van vijftig jaren uit Vlaanderen worden gebannen, op zijn hoofd.

Hannekin van Uphove, fs Jans, de paerdeverhuere, was ten vervolghe van dheer Cornelis van Halewijn als burchmeester van den Courpse van der stede van Brugghe ende van Mer Cornelis Metten Eye als schoutheeten, uter name van onsen alder ghenadighen heere den conync van den Romschen rycke als vader ende mambour van onsen harden gheduchten heere ende prince mijnen heere den ertshertoghe Philips, ertshertoghe van Oostrijc, onse erfachtich grave van Vlaendren zijnen eenighen zone, gheeondempniert up eenen waghene ghegheesselt tzijne ende met scerpen roeden te corrigierne ende achter de stede te gheeselne, eerst in de burch voor de kerke van Sint Donaes, item daer naer op de beurze, ende daer naer up de carmersbrugghe. Item, dat ghedaen, ghestelt zijne hooghe ende openbaerlic in de voors. burch met zijne titlen voor hem. Item ende boven desen met eenen ysere duer zijne tonghe ghesteken tzijne. Ende danne te bannene vichtich jaren uten lande van Vlaendren up zijn hooft. Omme dat hij die gheeostumeirt es groote, zware orrible ende blammelicke eeden te zweerene, als bij den bloede, bij den hoofde, bij den vijf wonden, bij der longhere, bij den levere, bij den pensen ende bij den daermen van den almogenden God.

Ghedinget eenen specialen ende eerlicken dinghedach, den XIIII^{en} dach van Maerte a° xc, presentibus scepenen alle.

Stadsarchief van Brugge, *Sentencien civiele* 1490-92, fol. 36, n° 2; gedeeltelijk afgedrukt bij Gilliodts van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, deel VI, blz. 351. — Voor de wreedheid der straffen vergelijke men het geval van Lodewijk vander Linden te Gent in 1481 (zie *Corpus* I, n^r 370, blz. 449 en 450) en dat van Katheline, Willem sLozen weduwe, te Brugge in 1491 (hierachter ons n^r 176).

174 (381ter).

1491, Maart 26, Brugge. Stedelijk reglement tegen de godslasteraars. — Ballingschap en andere straffen ter discretie der schepenen zullen de schuldigen treffen.

Actum ter clocke, XXVI in Maerte a° xc, present Schoore, Kelnare scepenen. Men gheift te kennene...

Voort dat niemende en gheoorlove van nu voordan in eenigher manieren den almoghenden God noch zijnen heleghen te blasphemerene, noch ooc eenighe ontamelike eeden te zweerne, up scerpelike gheeorrigiert te zijne ter discrecie van scepenen bij banne ende anderssins.

Stadsarchief van Brugge, *Hallegeboden van Brugge 1490-99*, fol. 50; aangehaald bij Gilliodts van Severen; *Inventaire des archives de Bruges*, deel VI, blz. 352.

175 (381^4).

1491, Mei 6, Gent. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling van Hendrik Hoste tot tien jaren ballingschap wegens godslastering.

Actum vj^{en} in Meye xcj.

Heindric Hoste, X jaer.

Omme diveersche eeden ende blasphemien, die hi van Gode almachtich onsen sceppere ende makere gheusert ende ghesproken heeft, dat ne gheen kersten meynsche sculdich en es noch en behoort te doene, zonder daeromme te lidene correctie ende pugnitie.

Stadsarchief van Gent, *Ballincboec*, fol. 101.

176 (381^5).

1491, September 1, Brugge. Uittreksel uit de *Sentencien civiele* over de pijniging en veroordeeling tot vijftigjarige ballingschap

van Katheline, Willem sLozen weduwe, wegens godslastering.

Katheline, Willem sLozen weduwe, Jan Vakaerts dochtere,.... was gheecondempniert den eersten dach van Septembre voor de noene ghestelt te wordene up eene waghene, ende alzo ghevoert tzyne ten naervolgende plaetsen: eerst voor Sinte Donaeskerke ende aldaer te stryckene met eenen gloeyenden ysere up huer bloote lyf eene streke; item, van danen op de maeret, ende aldaer sghelycx ghestreken tzyne; ende voort up de buerse, ende aldaer sghelycx ghestreken tzyne; ende van danen wedre ghebrocht te wordene up den voornoemden waghene inden burch voor tscepenhuus, ende dat men aldaer een groot stic van huerer tonghe of snyden zoude, ende datte aldaer int vier openbaerlicke te bernen; ende tote dien bannen viehtich jaren uten lande van Vlaendren, up den pit.

Stadsarchief van Brugge, *Sentencien civiele 1490-92*, fol. 96, nr 2; aangehaald door L. Gilliodts van Severen, *Inventaire*, deel VI, blz. 252.

177 (389bis).

1492, October 17, Gent. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling van Christiaan Van Vaernewijc tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering.

Actum xvijste in October [*xcij*].

Christiaen Van Vaernewijc. L jaer. Omme zekere orrible, vule ende onkestelijke woordden, die niet en behooren ghenomt noch verhaelt te zijne, bij hem ghesproken ende gheseit weerdich van grooter pugnicie, niet sculdich daer zonder te lijdene.

Stadsarchief van Gent, *Ballincboec*, fol. 105 verso.

178 (389ter).

1492, November 3, Gent. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling van Matthijs van der Eeke tot vijftig jaren ballingschap wegens bespotting van het Heilig Sacrament. — Hij had namelijk op straat twee notenschalen in zijne oogen gestoken, enz., terwijl het Heilig Sacrament voorbij werd gedragen.

Actum iijen in Novembre xcij.

Mathijs van der Eeke, weerdt in de belle.

L jaer uuten lande van Vlanderen, omme dieswille dat thelich sacrament lijdende up de strate hij in derisie ende versmaetheden van dien gheset heeft twee duerguette noodscalen in zijne ooghen ende eenen in zijnen mont

ende also knielende voor tzelve heleghe Sacrament, dat zaken zijn van quaden exemple, niet te lijdene zonder pugnicie.

Stadsarchief van Gent, *Ballincboec*, fol. 106.

179 (389[4]).

1493, Januari 8, Gent. Uittreksel uit het *Ballincboec* over de veroordeeling van Adriaan Castelain tot tien jaren ballingschap wegens godslastering.

Actum viij^{en} in Januaere xcij.

Adriaen Castelain, tien jaeren, omme dat hij vele uutghesochte horyble ende felle eede ghesproken ende ghezwooren heeft, die grootelicx zijn in blasphemien ende versmaetheden van Gode van hemelrijcke, dat zaken zijn niet sculdich te lijdene zonder pugnicie.

Stadsarchief van Gent, *Ballincboec*, folio 106 verso. — In hetzelfde *Ballincboec* komen nog menigvuldige andere vonnissen van ballingschap wegens godslastering voor, die wij kortheidshalve niet hebben overgenomen en ook omdat zij in onbeduidende algemeene bewoordingen vervat zijn. Alzoo onder anderen : Jehanneken sWilden, 10 jaar op 20 Oct. 1478 ; Roland de Deckere, 3 jaar op 14 Aug. 1481 ; de Ghellanckene Maye, 10 jaar op 23 Aug. 1483 ; Lievin Boudins alias Francken, « in de mande », 50 jaar op 1 Dec. 1483; Pieter Thuun, 50 jaar op 2 Dec. 1483; Hannijn vander Brugghen, « in de mande », 50 jaar op 4 Mei 1484 ; Colette Longe alias Madeline, 10 jaar op denzelfden dag ; Marie Vollaerts, 10 jaar op 14 Aug. 1484 ; Jehanne Gillemans, 10 jaar op 13 Aug. 1485 ; enz.

180 (394[bis]).

1495, in het hertogdom Brabant. Uittreksels uit het rechtsgeleerd werk van Willem vander Taverijen over de behandeling der gedingen wegens ketterij, afgoderij, simonie, apostasie, godslastering, meineed, heiligschennis, sortilege en tooverij in het hertogdom Brabant. — Ketterij is eene openbare misdaad. Opsomming der verschillige soorten van ketters. Formulier der aanklacht tegen eenen ketter. Verdacht van ketterij is degene, in wiens bezit een kettersch boek wordt gevonden. Verschillige manieren van twijfel in het geloof. Alleen wegens ketterij kan een paus vervolgd worden. Onder de vele kettersche secten is die van Mahomet (Turken

en Sarraceenen) de talrijkste in dezen tijd. Straffen die op den ketter kunnen toegepast worden : banvloek, deportatie, afstelling uit welkdanig ambt of waardigheid, verbod van kettersche vergaderingen te houden en verbeurdverklaring der plaatsen, waar zulke vergaderingen werden gehouden, derven van begrafenis in de gewijde aarde, dragen van een kruis als kenteeken, onbekwaamheid om een testament te maken of als erfgenaam aangesteld te worden, uitsluiting uit alle rechterlijke zaken als het afleggen van getuigenis. De kettersche klerk wordt ontwijd, voordat hij aan den staak verbrand wordt. De hervallen ketter moet sterven. De verdachte, die door den banvloek wordt getroffen, wordt voor eenen ketter gehouden, zoo hij zich binnen het jaar met de Kerk niet verzoent. Degenen, die ketters ontvangen, huizen of hoven, worden buiten de wet gesteld en onbekwaam als erfgenamen, rechters, advocaten, procureurs, notarissen, enz. De ongeloovige kinderen der ketters verbeuren het goed hunner ouders, maar de rechtgeloovigen niet, daar het kind voor de boosheid des vaders niet lijden mag. De berouwvolle ketter zal in genade ontvangen worden, zelfs wanneer hij ten tweede of ten derde male afvallig is; want voor niemand sluit de Kerk haren schoot. Zulke schuldigen zullen in de gevangenis boete doen. Wegens ketterij moeten niet alleen de nederigen, maar ook paus, keizer en al andere grooten gestraft en uit hunne waardigheid ontzet worden. Alhoewel zekeren leeren, dat men de ketters in hun goed uit eigen beweging mag aantasten, is het raadzaam zulks niet te doen zonder toelating der geestelijke en wereldlijke machten. Koningen, hertogen, graven, markgraven, heeren en regeerders van steden of andere plaatsen moeten de ketters uit hunne landen verdrijven, op straf van verlies hunner gebieden en van zelve voor ketters te worden gehouden. Eenen ketter dooden mag men alleen om het geloof te beschermen. De afstammelingen van ketters zijn tot in het tweede geslacht uit alle geestelijke waardigheden gesloten. De bisschoppen mogen tegen de ketters den bijstand van de wereldlijke macht inroepen en die bijstand mag hun niet geweigerd worden. — De Joden verkeeren in eenen staat van rechterlijke minderheid. Het is hun verboden een testament te maken, een openbaar ambt te bekleeden, in rechte te verschijnen of getuigenis af te leggen, christene slaven of gevan-

genen te bezitten, christene voedsters of vroedvrouwen te gebruiken, nieuwe synagogen te bouwen, christene zieken als geneesheeren te verplegen, met de christenen te eten, het christen geloof of het Kruis te bespotten, in de Passieweek hunne deuren of vensters open te laten, christene slaven te koopen of te besnijden. Hunne kleedij moet van die der christenen onderscheiden zijn. Zij mogen geenen christen uitschelden, noch wederkeerig. De wereldlijke rechter heeft over hen macht. Op eenen zaterdag mag men eenen Jood niet vóór het gerecht doen verschijnen. Men mag ze noch doodslaan, verkorten, berooven, noch tijdens hunne hoogtijden beschimpen. Vóór eenen christen rechter, niet vóór hunnen rabbi, senior of alderman, moeten zij de christenen dagen. Zij kunnen roerende goederen aan christenen koopen, verkoopen en schenken. Niet in hun huis, maar wel op hunne akkers mogen de christenen hen dienen voor loon. De Joden moeten het tiende hunner erfenissen afstaan.— Evenals de ketterij sleept de simonie voor de schuldigen de ontwijding en den dood na zich. Bepaling der twijfelachtige gevallen van simonie. — Men onderscheidt drieërlei apostaten : 1° Door ongeloof, als keizer Julianus. Men zal ze als ketters behandelen. 2° Door ongehoorzaamheid, als Adam en Eva en al degenen, die de Kerk van Rome ongehoorzaam zijn. Men zal ze in den ban slaan en buiten de kerkelijke wet stellen. 3° Door ongeregeldheid, als de kloosterlingen, die hunne kap over de haag hangen. Men zal ze ook in den ban doen en hun goed aanslaan ten bate van hun klooster ; zij mogen niet als getuigen optreden noch legateeren noch legaten ontvangen ; men zal ze als ketters verbannen ; hunne oversten mogen ze vangen en kerkeren; keeren zij boetvaardig tot hun klooster terug, men zal ze in genade ontvangen ; weigeren zij zulks te doen, men zal ze met zware gevangenschap straffen. — Godslasteraars en zweerders van godslasterende eeden verdienen den dood, omdat daaruit allerlei plagen voortspruiten. Ook het lasteren der Maagd Maria en der heiligen van beider kunne wordt gestraft door den wereldlijken rechter, gewoonlijk aan de tong en met eene geldboet, en door den geestelijken rechter, met vasten op water en brood en met aan de kaak te stellen in hun hemd vóór eene kerkdeur tijdens de hoogmis, verscheidene zondagen achtereen. Is de godslasteraar een klerk, hij zal eerst ontwijd worden en daarna aan den wereldlijken

rechter uitgeleverd worden. In dit geval komt de geldboet zijnen bisschop toe, zeggen eenige doctoren. Ook degenen, die hunnen evenmensch lasteren, moeten gestraft worden. Het lasteren en vermaledijden van paus, keizer of vorst wordt zeer zwaar gestraft. — Meineed wordt gestraft met afzetting uit ambt en waardigheid en ook met lichamelijke straffen en ballingschap. Gevallen waarin men zijnen eed niet houden moet. — Heiligschennis (*sacrilegium*) is het stelen van gewijde voorwerpen. Opsomming daarvan. Heiligschennis wordt ook gepleegd door al wie doolt in het geloof of in opstand komt tegen den vorst of op oneerlijke wijze ambten en waardigheden najaagt. Heiligschennis wordt met allerlei zware straffen onderdrukt : verscheuring door wilde dieren, brandstapel, galg, enz. Formulier der aanklacht. — Tooverij (*sortilegium*) onder al hare gedaanten is verboden en verdient den dood met de galg of met het vuur. Het is ook verboden droomen uit te leggen, hetgeen met een gloeiend ijzer op armen en beenen gestraft wordt. Verschillige soorten van tooverij.

XXXVIIste Capitle. Vander criesme ende misdaet van Heresien ende Ongelouen.

Item, die xiije maniere van misdaden publicque is geheeten heresie oft dolinge tegen de geloue, ende want dese misdaet van heresien een openbair ende publicq misdaet is ende geacht ende geinsereert is onder die oordelen ende judicien publicque, soe suldy weten dat een persoon geacht is voire heretyc in veele manieren.

Ierst, die de sacramenten vander heyliger keercken puerlyc perverteeren, die zyn geheeten heretyc ; oic heeten zy symoniack.

Item, die twifelachtich is int heylige keersten geloue.

Item, die den verdoolden int heilige geloue soude mogen revoceren ende ter gerechter kennissen brengen, ende dat niet en doet.

Item, die geene die hem scheydt ende afsnydt vander eendrachticheyt der heiliger kercken, dat is der heyliger kerstenheyt.

Item, oic mach hy wel geheeten wordden heretyc, die geexcommuniceert is ende dair inne perseuereert.

Item, die geene die een nyeuwe secte oft ongeloue opset tegen theilige kersten geloue oft die sulcke ongeloue, voirmaels oft nyeuwelinge gemaict, nauolght ende dair inne geloeft.

Item, die een quade opinie tegen theilige geloue volgt oft verantwoirdt ende beschudt.

Item, opten heretijc suldy formeren u libel aldus : « Andries seegt, dat Wouter heretyc ende ongelouich is ende van alsulcken articulen niet wel en smaect noch en gelooft ; versuect dair omme, is hy geestelyc, dat hy wordde gedegradeert, ende den weerlycken richter gelevert om gepunieert te wordden ; ende is hy leeck persoen, soe versuect, dat hy wordde ge-

decapiteert of verbernt, ende om dat te thoenen, soe obligeert hem Andries *ad penam talionis.* »

Desgelycx suldy oic u libel formeren tegen den symoniack, want die punicie van den symoniaeck is degradacie ende decapitacie, ende vanden heretyc punicie metten vyere.

Item, de rechten seggen metten seluen, dat die boecke van ongeloue by iemende vonden wordden, soe wort gepresumeert, dat hy heretyck en ongelouich is, ende men mach dezen persoen van ongelouen vangen.

Item, noch suldy weten, dat den twyfel inden geloue is tweerleye : deene die geschiet met pertinacien ende wederspennicheyt ende met eenderlaye behaghen, ende desen is heretyc; dander is, die onuerdacht ende sonder deliberacie gesciet vuyt eenigerhande scrupel van consciencien, ende dyen twyfel is meer een quellinge ende crancheyt des gepays dan sunde oft misdaet ; ende, al is men sculdich sulcken twyfel besyden te setten, nochtans en is hy niet heretyc ; ende alsulcke twyfelachtige ende scrupeloose lieden twyfelen dicwyle tegen hueren danck ende wille ; ende als zy die beruerten wil wederstaen ende hen vasthouden int theilige geloue, soe verdienen zy gelyc oft zy temptacie wederstonden ; ende ghy sult weten, dat scrupel der consciencien is te seggen sorgvuldicheyt, quellinge der consciencien ende zinnen, vreese, twyfel, zwaericheyt ende subtyle questien ende jmaginacie der hertten.

Item, noch suldy weten, dat tusschen weten, geloouen ende meynen oft opineren is groot onderscheit ; want sciencie, dat is weeten, heeft openbare ende clare kennisse, meyninge oft opinie heeft twyfel inne ; mair geloue gaet tusschen beyde, want die gelooue en ontfanckt geenen twyfel, ende oic en heeft zij geen openbaire kennisse ; ende tusschen twyfel ende zeker is een middel, te weten geloeven, ende tusschen geloeven ende niet geloeven is een middel, te weten twyfelen.

Item, noch suldy weten, alsoe de pauws niemende subiect en is, alsoe en can hy van niemende verwyst gewordden noch oic byden heiligen consilium dan alleen van heresien ; ende van heresien en wort hy niet verwyst van eenigen mensche, mair vanden rechte ; want die heretycke lieden zyn byden rechte gepriveert van alre macht ende keerckelycke beneficien, ende zy zyn inhabel tot eenigen keerckelycken officien oft beneficien, ende huer goede wordden gepubliceert ende geconfisqueert.

Item, der secten van heresien zyn veele, dair af der alre grootste ende meeste te deser tijt is de secte van Machomet, daer die Torcken ende Sarazijnen aen geloven ; ende alle secten van heresien, die gedampneert zyn, sal men schouwen ; ende die in dolingen van dyen secten geloven, zyn oic heretyc, ende die punitie van heretycke lieden zyn meingerhande :

Ierst item, als alle heretyc, inden banne.

Item, hy wort gepunieert met deportacien.

Item, hy is sculdich verstooten te zijn van alle digniteiten, weerdicheiden ende regimenten ; want zy en zijn geen kynderen oft dieneren der heiliger kercken.

Item, hy en macht nergens vergairderinge houden om zyn secte te leeren oft te preken, ende die plaetse, dair dat gedaen wordde, soude verbuert zyn aenden heere ende gepubliceert wordden,

Item, hij is sculdich te derven der sepulturen ende begravinge opt gewijde.

Item, hy is sculdich te hebben openbaire punitie by impositie ende vueringen vande cruce ter vroese ende ontsiene van allen anderen.

Item, hem en mach geen testament gegeven oft gemaect noch oic erfgename geinstitueert wordden.

Item, hy is sculdich gerepelleert te wordden van allen wittigen wercken ende van getuygenisse te dragen.

Item, is hy clerc, hy wort gedegradeert, ende zyn goede gepubliceeert; ende, eest dat hy derde werf gemaent ende gesommeert zijnde, blijft in zijn ongelove ende niet weynden en wille ten heiligen gelove, waertsoe, sal hy gedegradeert zyn ende gelevert den weerlycken richter, ende sal ter doot gecondempneert wordden ; ende, nae de gewoenten dair af onderhouden, pleech men den mensche, die heretijc is, is hy clerc, gedegradeert, oft leec, aen eenen staeck te bernen.

Item, insgelycx een heretijc persoen, die hem bekeert hadde ende daer nae wederomme viele vanden heyligen kersten gelove, soude oic sterven by den weerlijcken gerichte.

Item, die suspect is van heresien, ende vermaent zijnde hem nyet en purgeert binnen jaers, die wort geexcommuniceert ; ende, eest dat hy daer inne persevereert nae djaer, zoe sal hy gehouden wordden voir heretijc, ende voir alzulc gepuniceert.

Item, die in errueren vande heretycken lieden geloeven, oft die heretijcke persoonen ontfangen, huysen oft hoven, verantwoirden ende bescudden, oft huer facteurs zyn, die zyn alle geexcommuniceert ; ende, eest dat zy binnen jaers dair af niet genoch en doen den gebooden der heiliger kercken, soe wordden zij infaem, alsoe dat zij tot geenen wettigen wercke en wordden geadmitteert, noch en mogen geen testament maken, noch in niements goet succederen, noch iemende te recht betrecken, mair mogen te recht getogen wordden ; es hy richter, zijn vonnisse en doogh niet ; is hy advocaet oft procureur, zijnen diensten voirdert niet ; is hij notarys, zijn instrument en doogh niet.

Item, die jonge kynderkens van den ongelovigen ende heretycken, soe verre zij niet gelovich en zijn, wordden gepunieert metter afnemingen ende verbuerten van hueren vaderlycken goeden ; maer, zijn zij gelovich, soe en wort hen huer vaderlycke goedt niet genomen ; want dat kynd en sal niet dragen die boosheit van zijnen vader.

Item, eest dat een heretijc weder keeren wille totten heyligen geloove, hy sal ontfangen wordden ; want die heilige kercke niemende hueren schoot en sluyt, die wederkeeren willen ; ende alwaer hy anderwerf oft derdewerf afgevallen, ende wederom hem keeren ende hem geven woude, hy sal nochtans ontfangen wordden ; want God en wil niet die doot vanden sondaren, mair dat hy hem bekeere ende leve ; nochtans is hij sculdich in een gevanckenisse gesllooten te wordden, ende aldair penitencie te doen.

Ende van deser misdaet en wordden niet alleene gepuniceert die cleene ende snoode personen, maar oic die pauws, die keyser ende alle andere ; ende zyn sculdich afgestelt te wordden van heurder oordenen, van heurder digniteit, van heurder macht, van heurder heerscappien.

Item, soe eenige leeraers schryven, soe mogen alle kersten menschen,

by huers selfs auctoriteyt, alsulcke heretycke lieden spolieren van hueren goeden, ende die plaetse van huerder vergaderingen ende woninge bernen; mair het is dat sekerste, dat dat niement en doe sonder auctoriteyt vanden richter ende vander kercken.

Item, alle richteren ende rectoren van steden ende plaetzen zyn sculdich sulcke heretijcke te verdryven buiten palen van huerder macht ende jurisdictie, opte privacie van huerder officien. Desgelycx zoe zijn dat oic sculdich te doen die weerlycke heeren als coningen, hertogen, graven, marcgraven ende andere heeren, opte privacie huerder goeden ende verbuerten huerder heerlycheyt, die gepubliceert souden wordden ende elcken geoirloft te recupereren; ende selen voir heretijc geacht wordden.

Item, ten is geenen mensche, hy en waire officier oft richter macht hebbende dlyf te nemen ende te gevene, geoirloft eenigen heretycken persoen te dooden, ten waire in bescermenissen ende bescuddingen der heiliger geloven.

Item, die geene, die van de heretijcken personen nedergedacht ende geboren zyn tot inder 2ster generatien, en zyn niet sculdich geadmitteert te wordden tot eniger kerckelycker digniteyt oft beneficie.

Item, die bisscoppen mogen tegen de heretycke ende huer bescermers imploreren ende aenroepen die weerlycke hant ende macht, ende de heeren ende rectoers vanden plaetzen zijn sculdich den biscoppen dair in bystant te doen.

Van den Joden.

Item, van de Jooden suldy weeten, dat, hoewel zij in den Ouden Testamente ende eer zij onsen heere God Jhesum Christum cruysten ende ter doot brachten, zeere geprevilegiert wairen ende geheeten wordden dat volck Gods, soe hebben zij mit huerder overdaet huer previlegien verlooren, ende wordden in veele dingen bezwairt by den rechten.

In den iersten, want men hen niet maken en mach in testamente.

Item, zy en mogen geen officie publicque oft diensten personele dragen.

Item, zij zijn infaem, ende wordden gerepelleert van allen wittelycken wercken als van getuygenissen te dragen ende dyer gelycke.

Item, zij wordden gerepelleert ende versteeken van der gemeynsaemheyt ende communienen der kerstenen.

Item, zij zijn gerepelleert te mogen hebben enige slaven oft gevangene, die kersten zijn.

Item, zij en mogen geen kerstenen voesteren noch kersten vroyvrouwen hebben voir huer kynderen.

Item, zij en mogen geen nyeuwe sinagogen, dat zijn huer kercken, tymmeren.

Item, zij en mogen geen medecine experieren oft doen over de kerstene, die zieck zijn.

Item, die kerstenen en mogen met hen niet eeten, mair die kerstenen mogen wel metten Sarasinen eeten; ende die redene van dyen is, om dat die Jooden meer versmaden dat kersten geloove ende meer lachteren dat heilige Evangelium.

Item, zij en mogen niet doen ten lachter ende smaetheit van den heiligen kersten geloven; anders souden zij gepunieert worden; oic en moeten zij inde heilige weke metten kerstenen niet spotten.

Item, zij en moeten niet doen in lachtere ende versmaetheyden vanden heyligen cruce ende van onse Heere daire aen gecruyst.

Item, in de Passieweke, soe en mogen zy geen dooren ende vensteren op doen, op dat zy die kerstenen niet en zouden bespotten; daden zij anders, zij zouden gepunieert wordden.

Item, zij en mogen geen kerstenen slaven coopen noch besnyden; eest dat zy ze coopen, zij moeten ze vry laten gaen; ende na de weerlycke rechten zoude menze dair omme onthalsen.

Item, huer habyten ende clederen behoiren verseeyden te zijn van de kerstenen habiten.

Item, zij en mogen den kerstenen geen injurie bewijsen; desgelycx, en mogen hen die kerstenen geen injurie doen, of zy zouden wordden gepunieert.

Item, een richter mach tusschen den Joden recht doen als richter oft als arbiter nae die weerlycke rechten.

Item, men en mach geenen Joode te recht betrecken des saterdaigs.

Item, niement en salse doot slaen, vercortten oft huer goet spolieren oft in den daigen van hueren hooghtijden injurieren, oft hij sal wordden gepunieert.

Item, zy mogen eenen kerstenen te recht betrecken, voir eenen richter, die kersten is, maer niet voir hueren rabby, senioor oft alderman.

Item, zy mogen alle ruerende goet coopen, vercoopen ende gheven gelyc den kerstenen.

Item, geen kerstenen menschen en mogen hen verhueren om eenigen loon metten Jooden om hem in huer huijs te dienen; maer die kerstenen mogen wel bedienen ende bearbeyden hueren acker.

Item, die Joden worden oic bedwongen te betalen thiende van hueren erffenissen.

XXXVIIIste Capittele. Van der Simonyen.

Item, van der simonyen suldy weten, dat simonie is een misdaet, als men eenige geestelycke goede oft die gracie Gods vercoopt; ende de punitie van simoniaeck is degradatie ende decapitatie gelijc van den heretijc.

Item, eest dat iement van zijnder beneficien renuncieert op expresse voirwairden, dat men die eenen anderen overgeven ende confereren sal, die committeert symonie, mair hy en is niet symoniaeck, eest dat hij dat zwijgende in der herten draeght.

Item, die gelt oft goet geeft bij verlove van zijnen oversten, om datmen hem van zijnder officien niet en zouden spolieren, oft dat men hem sonder recht oft kennisse van saken geen violencie dair in en doe, die en is niet symoniaeck; maer, waire hij gespolieert, ende dat gelt gave om zijn beneficie weder te geerijgen, dat waire simonye, want dat en waire geen vexacie oft quellinge te remedieren oft af te coopen, mair het waire possessie te geerijgen.

Item, ende om vexacie te remedieren, zoe en es nimmermeer geoirloft, dat men iet geven sal om recht te verergen, mair wel om dat verercgen recht te conserveren ende te vorwairen.

XXXIXste Capittele. Van den Apostaten.

Item, van den apostaten suldy weten, dat apostasie is te seggen een

onbillicke gecke overdaet ende eenen afstant van goeden voirnemene ; ende men vyndet 3 leye apostasie. Dierste apostasie bij ongeloven, dander apostasie bij ongehoirsaemheyd, die derde apostasie bij irregulariteyten.

Apostasie bij ongeloven is als iement aftert van den heyligen geloven, als was Julianus apostata, die keyser wert, ende. dese apostaet wort gepunieert gelyc den heretycken ende ongelovigen.

Apostasie van ongehoirsaemheid is, als iement willens ende wetens doet tegen t' verbodt oft gebodt Gods, als Adam ende Eva ende aller die geene die den heyligen constitucien der kercken van Romen versmaden te obedieren ; ende dese apostaet wordt geexcommuniceert ende infaem is na den geestelycken rechten.

Apostasie bij irregulariteyten is, als een clerk, monick oft canonick zyn oerdenen laet, zijn abyt wech worpt, zijn cruyne ende zijnen baert niet en scheert ende vuyt zijnen clooster loopt, oft dat hij hem keert totter weerelt, oft dat hij een wijf troudt, oft dat habyt van zijnder religien laet ende een ander assumeert ; ende die punicie van dieser apostasien is na den geestelijcken rechten, dat sulcken apostaet wort geexcommuniceert ende infamis, ende en vermach dair en binnen niet wordden gepromoveert tot eeniger oederen oft digniteyten. Ende nae de weerlycke rechten, zoe wort zyn goet gepubliceert ; hudensdaigs blijft zijn goet hueren cloosters.

Item, zij en mogen geen getuijgenisse dragen, zij en mogen geen legaten oft erfflijcheyt bij testamente ontfangen.

Item, zij behoiren verdreven te wordden vuyter stadt, gelyc lieden die heretyck zijn.

Item, wat die apostaet bij religien oft irregulariteiten vercryght, behoirt zijnen godshuyse. toe; ende van zijnen prelaet, cloostere ende religioene mach hij gevangen wordden ende gekerkert; ende, eest dat dese apostaten weder om in huer clooster comen willen ende dat habijt wederom aennemen ende dragen, men moet se ontfangen ; eest dat huer clooster dat niet doen en wille, het sal bij den oversten dairtoe bedwongen wordden ; mair, waire dat die apostaet oft vuytgeloopen monnich oft nonne niet en woude wederom keeren in huer clooster, zoe sal men die dair toe persuaderen ende onderwysen ; ende en willen sys dan niet doen, soe sal mense vangen ende in eenen zwaren kercker leggen, tot dat zy hen bekeeren.

XL^ste^ Capittele. Van der Blasphemien.

Item, van der blasphemien, soe wye onsen lieven heere God oft onsen salvatoer Jhesum Christum zynen eenigen zone oft den Heiligen Geest, welcke drye een zijn inder godlycker natueren, blasphemeert, oft die dair zweert bij den hoofde, bij den baerde, bij den hare Gods, oft dyer gelycke eede, die is nae recht sculdich totter doot gepunieert te wordden ; ende die redene is dese : want dair af comen plagen ende dyertyden van tempeesten ende van eertbeevingen, indijen die eede met opsette wordden gedaen ; eest dat die eede gedaen wordden wuyt gramschappen, vuyt dronkenscappen of vuyt eeniger ontsteltheyt van hertten, soe wordden zij saechtelyker gepunieert.

Item, soe wie Onse Lieve Vrouwe oft andere santen oft santinnen blasphemeert, hoe wel de rechten dair af geen gesette pene en expressieren, soe is

men nochtans sulcke misdaden (want zij zwaer ende quaet zijn) sculdich en ordinarynlyc te punieren, het zij in der tonge als in de lede, dair een mede misdaen heeft, oft anderssins, nae gelegentheyt van der saken ende der personen ende na den geestelycken rechte ; soe wordden sulcke blasphemien gepunieert van den geestelycken richter, te weten dat men veele sondaige staen moet sonder cleederen voir die kerchdoere met eene rieme aen den hals hangende te hoeghmisse tyde, op dat hy van elckermale gesien moge zijn, ende sal dair toe seven daige vasten te watere ende te broode.

Item, die weerlycke richter is die sculdich te condempneren in beternissen ende verbuerten van gelde, tot behoef vanden heere ; zyn zij rijck, in 30 oft 40 stuyvers ; ende zyn zij arm, in 20, 15, 10 stuyvers, nae gelegentheit ende staet des persoens.

Item, is die blasphemeerder een geestelyc persoen, ende hy van blasphemien hem laet verwinnen, hy sal gedegradeert wordden ende gelevert den weerlijcken richter, om gepunieert te wordden ; ende is die misdaet sulc, datter pene pecuniare sculdich is af te comen, soe sal die den bisscop toe behoiren, nae de oppinie van eenigen doctoren.

Item, soe wye eenigen privaten persoen blasphemieert, die sal men insgelycx punieren na gelegentheit der blasphemien ende weerdicheit des persoens. Ende soe wie dat blasphemie doet, die is oic gehouden van injurien, mits dat injurie oic gevalt met woorden.

Item, wie den pauws vermaledijt oft blasphemeert, die is sculdich gepunieert te zijn van zijnen state, ende gepunieert ter discretien van den richter ende ten exempel van allen anderen. Ende soe wye den keyser oft den prince blasphemeert ende vermaledyt, dyen sal men den prince seynden, om by hem gepunieert te wordden ; oft die richter mach hem in den lichame punieren nae gelegentheit der saken, ende die misdadige wort infaem ende mach oic gepunieert wordden met punicien extraordinarys als metten banne.

Van den eede des menschen ende van meyneede.

Item, noch suldy weten, dat den eede vanden mensche begrijpt woirheyt, vonnisse ende justicie ; ende dair omme, als den eedt eenen geoirloofden eedt is, zoe behoirt hy gehouden te wordden, want anders soude den eedt wesen eenen bandt der boosheyt. Ende, naden geestelycken rechten, soe is die pene van meyneedigen mensche verbuerte ende privacie van zynder beneficien ende bij wijle berovinge ende afsettinge van zijnen state; ende soe wye hem willens verzweert, die sundicht doottelyc ; ende naden weerlycken rechten, die hem verzweert, die heeft God tot eenen wrekere ; ende niet te min die weerlycke richter machen punieren corporelyc ende by punicie extraordinarie metten banne, soe voorscreven is.

Ende ghy sult weten, dat 2 dingen den mensche excuseren mogen van den eedt : te weten, noot ende difficulteyt ende impossibiliteyt ; want, is den eedt tegen der sielen salicheyt, soe en is men dyen niet sculdich te houden ; want de ziele gaet voir alle dinc, ende wy wairen eer sculdich alle quaet te lyden dan in een dootsunde te consenteren ; ende en schynt niet dat hem iement verzweert, als hy hem verzweert vuyt eeniger rechtveerdiger saken, want in allen eeden wordden verstaen 3 dingen te zijne, te weten : oft Gode gelieft gedaen te zijn, dat men zweert ; item, oft, houdende den

eedt, geen sunde dair nae en volght; want volgde dair sunde nae, hy waire niet te houden; derden, oft dat dinck, dat men gelooft, in wesene oft in eenen state gebleven is.

Item, oft men hem gelove ende geloofte gehouden heeft.

Item, oft mogelijc ende eerlijc is, dat men gelooft ende zweert; want tot onmogelycken dingen en is niement verbonden, noch van eeden ende glooften van oneerlycken dingen, noch oic van dingen, die inde faculteyt van den gelovere niet en zijn om die te volbrengen; gelijc dbeveel van den richtere, dat onmogelyc is, en doogh niet.

XLIste Capittele. Van Sacrilegien.

Item, die 14ste maniere van criesme oft misdaden capitael ende publicque is geheeten in latijne *sacrilegium*; ende is als iement ontdraight oft steelt eenich heilich oft gesacreert dinc vuyt heiligen plaetzen, kercken oft cloosteren of dyer gelycke; ende het zijn geheeten heilige gewyde oft gesacreerde dingen: d'lichaem ons Heeren, heilichdom van santen ende santynnen, kerckelycke boecken, gesacreerde clederen, dairmen den dienst Gods mede celebreert ende doet, als casubelen, alben, rocken van diakenen ende van subdyaconen, ende dyer gelycke; item, gelt der kercke geoffert oft inden bloc geworpen oft der kercken gegeven ter fabrycken behoef oft om misgewaet, boecken, luminarys, kelcten oft anders iet ter kercken behoef te coopen, ter sieringen der altaren oft der beelden dienende, dair Gods dienst mede gemeerdert ende geeerdt wort.

Ende ghij sult weten, dat, nae den weerlijcken rechten, eest dat een heilich oft gesacreert dinc genomen wort van eender plaetzen, die niet gewydt of gesacreert en is, soe en wort geen sacrilegie gecommitteert; mair, na den geestelycken rechten, die in desen te onderhouden zyn, soe eest alleleens weeder dat gesacreert dinc genomen zij op gesacreerden plaetzen oft en is; ende die plaetze is geheeten gesacreert, die geconsacreert is by den bisscop.

Item, die geene die dair doolt int heilige kersten gelove oft inde articulen des selfs, die committeert sacrilegie; desgelycx, dyet heylige gelove versmaet.

Item, nae de weerlycke gescreven rechte, die geene committeert bij nae sacrilegie, die twijfel maict, oft die geene weerdich is, dyen die prince verkiest.

Item, soe doet oic die gene, die in zyn provincie procureert om officie te hebben; mair, wort hy dair toe gestelt ende hem dat geoffert wort, soe gaet hij der penen voirby.

Item, die drossaert oft souverain van den lande is sculdich neerstelyc te ondersuecken ende te ondervynden die sacrileges ende die te vangen ende te punieren.

Item, die punicie van der sacrilegien is nae recht, dat mense by wylen worpt voir den wilden dieren, by wylen verbernt men se, by wylen wordden zij gecondempneert te hangen in een micke oft aen een galge, nae der qualiteyt der personen ende der misdaet; want metten jongen is men sculdich meest te mededoogen ende te lyden. Desgelycx is genade sculdich gedaen te wordden, als dat gebuert by noothongere, in dieren tyden, desgelycx als dat

gebuert by vrouwen, die broesch van complexien zijn, ende dat na de qualiteyt der personen.

Item, oic wort sacrilegie gepunieert extraordinarie, ende by wylen capitalye, alles na gelegentheyt ende ter discrecien van den richters.

Item, by deser misdaet van sacrilegien suldy formeeren u libel aldus : « Andries seegt, dat Peter sacrilegie gedaen heeft sulcken heilichdom, boeken, keleten, syborien, ornamenten nemende, sulcken stoc oft outaer oft heiligen rovende; versueet dair omme, dat hij dair af wordde capitalye gepunieert; ende om dit te thoenen, verbynt hy hem *ad penam talionis.* »

Ende ghy sult weten, dat sacrilegie is meerder sunde ende misdaet dan diefte.

XLII^ste^ Capittele. Van sortilegie, die men heet sortcherie oft wichelie ende toverye.

Item, die 15e maniere van criesme capitael is geheeten in latyne *sortilegium*, dat is toverye oft wichelye, als is eenige wichelinge oft toverye te doen onder schyn van eender geveynsder heylicheyt oft religien oft van heiligen woorden, om yemende te hinderen oft om eenige secrete dingen te weeten, oft anderssins yet te hebben gedaen, den duvel te bezweeren ende te doen comen, ende dyergelycke sortzerye ende toverye; ende ghy sult weten, dat alle wichelingen, die gescieden by incantacien ende bezweringen des viants ende by nigromancien oft by adoracien, idolatrien ende sacrificien, zijn verboden.

Item, die gedaen wordden om dienste te vynden.

Item, om scatte te vynden.

Item, om eenich secreet te weten.

Item, om iement zyn leven te nemen.

Item, die deze maleficien ende quade consten iement leert.

Item, diese vanden anderen leert.

Deze zyn sculdich nae recht ten minsten alle capitalye gepunieert te wordden, ende huer boecken zijn sculdich nae recht verbernt te wordden.

Item, die byder nigromancien met incantacien, aenroepingen ende conjuratien trecken der vrouwen gedachten tot oncuysheyden, ende met beelden oft met eenigen gescriften in abortive oft met vremden woorden oft met beelden oft dyer gelycke zaken; desgelycx die tovereers ende wicheleers, die soe stout zijn, dat zij hen niet en vreesen te verstooren ende te turberen die elementen met conjuracien, ende doen die lieden sterven; die waire men sculdich nae recht te worpen voir die wilde dieren om aldair die wreede doot te smaken ende verschuert te wordden, oft ten minsten sal men se onthalsen.

Ende metter selver punicien zelen zij gepunieert wordden, die onweeder, wynt, regen, donder, blixem, nevelen ende andere tempeest maken ende doen comen, om dat cooren, de wyngaerden ende andere vruchten te verderven; ende die sulcke misdaden wederstaet ende verhuet, die is weerdich grootelyc geëert te wordden; ende een iegelyc mach dese misdadige accuseren, ende sulcke misdadige en zijn niet excusabel om eeniger hoogheyd oft weerdicheyt wille van state die zij hebben, zij en zijn sculdich gepunieert te wordden; ende en is niemende georloft die te dooden by zijns auctoriteyt, om der presumpcien wille, die men soude mogen hebben tegen dat hy dat dade vuyt viantscappen, ende om vanden seluen stucke niet gevraeght te wordden ; mair is elckermale wel geoirloft sulcken misdadigen te vangen ende in handen des heeren te leveren.

Item, geen tovereers oft andere, die den duvel sacrificie doen, en is men niet sculdich te ontfangen int geselscap oft conversacie van anderen menschen, noch den dorpel van iements huyse te laten genaken, noch in huys te laten comen; ende die met hem verkeeren ende ommegaen, zyn sculdich grotelyc gepunieert te wordden; ende sulcke tovereers pleech men gemeynlyc te punieren ende ter doot te brengen metten viere.

Item, niement en is sculdich in huere toverie gelove te stellen, noch hueren raedt te doen om iemende te hinderen; ende die dat dade, soude nae recht capitalyc gepunieert wordden; ende die redene wair omme, dat men nae recht de groote ende gevreesde toovereers sculdich is te doen vernielen van den wilden beesten, is dese : want zy doen tegen Gods gebodt, tegen den ganck ende loop der natueren ende tegen dat menschelycke geslachte; ende alsoe en zijn zij niet weerdich, dat zy in der punicien bij eenige menschen, hoe znoode hij zij, geruert wordden; want zij zijn vianden der menschelycker natueren.

Item, verbieden die weerlycke rechten, dat niement hem en onderwynde droomen te spellen oft te exponeren, noch proeven, besuecken ende experimenten te doen, al en wairt oic niet dan om genuechte te maken oft andere wichelinge te doen, wesende tegen Gods gebodt.

Ende, soe wye men bevyndt dat alsoe doende, oft raidt dairtoe gevende, dyen is men sculdich te punieren van sortilegien; ende zijn zij, den armen, brayen ende lichaeme gestrecken te wordden met geloyende iseren; ende dair af en is men niet sculdich iemende te verdragen om eeniger privilegien wille, die zij vande weerlycken heere hebben mogen.

Item, soe wye diet eenige toovereers of wichelers weet, die is sculdich die te vangen ende den heere te leveren, oft ten minsten aenden heere te denuncieeren; oft anders hij soude geacht wordden te zijn van huerder consten, ende souden van sortilegien wordden gepunieert, te weten van den viere, als viant der menschelycker natueren.

Item, tegen dese tovereers suldy formeren u libel, soe u dat voiren by exempel gewyst is van den heretycken ende ongelovigen menschen.

Item, noch vynt men zekere manieren ende consten van wichelien, dair af deen geheeten is *piromancia* ende is in tvier te sien ende dair vuyt te divineren. D'ander is geheeten *ydromancia*, ende is divinacie gedaen vuyten watere. Die derde is geheeten *cyromancia*, ende is divinacie gedaen int besien vander handt. Die vierde is *nigromancia*, dat is die quaetste. Ende die 5[ste], *geomancia*, ende is diuinacie gedaen inder eerden.

Ende alle dese manieren van divinacien ende wichelingen zijn verboden; mair nair die opinie van eenigen theologiens, soo is die *geomancia* in eenigen stucken wel geoirloft.

Rijksarchief van Brussel, HS. *Boeck vander loopende practycken der Raidecameren van Brabant* van Willem vander Taverijen, fol. 74-78.

181 (401[bis]).

1503, April 10, Brussel. Uittreksel uit de Brabantsche kro-

nijk van Barlandus († 1539) over het verbranden van eenen ketter, die in 't openbaar den maagddom van Maria geloochend had.

Eodem anno (M. quingentesimo secundo) postridie Palmarum Bruxellae in Brabantia quidam traditus est ignibus, qui negabat Mariam Jesu matrem a partu inuiolatam permansisse virginem.

Adrianus Barlandus, *Libri tres de rebus gestis ducum Brabantiae,* fol. N verso (Leuven 1532).

182 (401ter).

1503, April 10, Brussel. Uittreksel uit de *Cronycke van Antwerpen* (16de eeuw) over hetzelfde geval.

Int jaer 1502 soo is te Brussel smaendaechs naer Palmensondach eenen verbrant, die nyet en gelooffde, dat Maria Godts moeder ware, dat zy Jesum gebaert hadde, nochtans maecht blyvende ende onbesmet.

Chronycke van Antwerpen, blz. 2. — In *Corpus* I, blz. 495 hebben wij hetzelfde feit verkeerdelijk op 1502 gebracht, op het gezag van Vinchant († 1635) in zijne *Annales de la province et comté de Hainaut,* deel V, blz. 188.

183 (4014).

1503, Mei 2, 's Gravenhage. Banvonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen Splinter Wiggersz. van Naarden wegens godslastering. — De procureur-generaal vroeg een doodvonnis. De betichte loochende alles. Het Hof veroordeelde hem tot levenslange ballingschap uit Holland, Zeeland en Friesland op straf van zijne tong afgesneden te worden.

Die Procureur Generael contra Splinter Wiggersz. gebannen.

Gesien by den Hove van Hollant dat proces ordinarys vuytstaende ende hangende tusschen den Procureur Generael eysscher an deen syde ende Splinter Wiggersz. geboeren van Naerden verweerder an dandere, causerende ende anseggende de eysscher den voors. verweerder, dat hy geseyt soude hebben in contumelie van God almachtich : « Hadde ick den gecruyste bouf, ick duerstake him, » of diergelycke worden; concluderende daeromme dat de voirs. Splinter, andoende tvoirs. exces, gecondempneert sal zyn verbuert te hebben zyn lijf ende gerecht te wesen mitten zwaerde of anders sulcke arbitrale correctie als den voirs. Hove nae gelegentheyt van de misdaet goetduncken sal.

Waer up de voors. Splinter hadde gedaen seggen, dat hij ontkende dat geheele voirtstelle van den eysscher ende seyde dat hy die woirden niet geseyt

noch gesproken en hadde ende concludeerde mits dien, dat Splinter soude geabsolveert wesen van den eysch ende conclusie van den eysscher. Ende de voirs. eisscher voir zijn replicke dede seggen, dat hy wel doceren soude syn vermeten, ende bleef by zynen eysch ende conclusie aldaer genomen. Ende de voirs. Splinter dede blyven voir zyn duplicke by syne antwoirde ende de conclusie aldair genomen, wair up partien gewesen waeren in fayte contrarie ende toegelaten haerluyder proeve te doen up tie fayte begrepen in de acten gemaict van hoirluyder playdoye ende dinctale, die zy gedaen ende overgeleyt hebben ende waer up zy luyden hebben gemenchiert van meer te produceren ende gedient van reprochen en salvacien ende geconcludeert in rechte ende dair up versocht te hebben recht ende wair van hunluyden dach beteykent was omme recht te hoeren.

Tvoors. Hof, duergesien ende overgewogen hebbende alle tgunt datter materie dienende was, ende gesien die informacie extraordinarys eerst inde voirs. sake gedaen ende wair up de voirs. Splinter ter bancke ende tot torture geleyt is geweest ende dair nae gestelt in processe ordinari, gesien wort de informacie ordinarys in sake gedaen, presumptien ende conjecturen genouch synde ter materie dienende, in den name ende van wegen myns genadigen heeren ertshertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgongen, grave van Hollant, etc., heeft den voirs. Splinter Wiggerz. ter causen van de voirs. excessen ende delicten gebannen ende bant mits desen vuyt den lande van Hollant, Zeellant ende Vrieslant tot euwyghen dagh, te ruymen den Hage ende Hageambacht bynnen sdaechs sonneschyn, ende bynnen den derden dach den voirs. landen van Hollant, Zeellant ende Vrieslant, ende dair niet weder inne te commen uptie verbuernisse van zijn tonghe of gesneden te worden.

Acte ij in Meye anno xv^c ende drie.

Present Stedehouder, Spaenghe, Almonde, Steenhove, Berendrecht, Wyngaerden, Meye.

Rijksarchief van den Haag, Reg. *Crimineele sentencien* (2 December 1484 — 1 Juli 1504), fol. 155.

184 (430bis).

1517, September 4, Doornik. Acte van den officiaal van Doornik gericht tot al zijne onderhoorige geestelijken en notarissen, over den gevangen priester Jaspar Fournier, die in herbergen en in de kerk allerlei verdachte en ongeloovige woorden gesproken heeft. — De magistraat van Doornik heeft dien priester gevat en aan den officiaal uitgeleverd om hem te kerkeren en verder te vonnissen. In de herberg *Le Trestart* bespotte die priester de reliquie van den heiligen Eleutherius, welke op het hoogaltaar der kerk te Doornik wordt bewaard. Tijdens de laatste pest gaf hij in de O. L. Vrouwekerk ten aanwezen van eene groote menigte volks zijne

afkeuring lucht over het offeren van waskaarsen en andere giften vóór het Heilig Sacrament en het beeld der Maagd Maria, zeggende dat men daar veel verstandiger spijs en drank zou mee koopen. Op verschillige plaatsen en in oneerlijke drinkhuizen beschimpte hij den deken en het kapittel der hoofdkerk alsmede de burgers en den magistraat der stad. De geestelijke en wereldlijke overheden alsmede alle andere personen, die tegen den verdachten priester iets te getuigen hebben, zullen daartoe driemaal worden gedaagd; daarna zal de officiaal tot het veroordeelen of vrijspreken van den priester overgaan. Op den banvloek en op eene geldboet van honderd mark fijn goud wordt ondertusschen verboden iets tegen de rechten der geestelijke rechtbank of den beschuldigde of zijne goederen te ondernemen. (Frans Troissoubz, deken van Helchin, verklaart onder het stuk, dat hij aan deze acte heeft gevolg gegeven op 5 September 1517.)

La 6e ferie apres la decolation de S. Jean Baptiste.

Officialis Tornacensis omnibus presbyteris et notarijs nobis subditis ad quos seu quem nostre presentes littere peruenerint, salutem in Domino.

Cum nos magistrum Jaspardum dictum Johannis Fournier, clericum prisionarium, justiciabilem nostrum, nuper per honorabiles viros dominos prepositos et juratos huius ville et ciuitatis Tornacensis de eorum mandato captum et nobis canonice puniendum restitutum jn nostris prisonijs clausis detineamus corporaliter mancipatum, parati unicuique de supradicto prisionario nostro se juste conqueri volenti bonum et breue justicie complementum exhibere, ipseque prisionarius noster se obtulit et offert stare juri coram nobis suo judice ordinario et ecclesiastico contra et aduersus quoscumque de eodem clerico se juste conqueri volentes de et super quibusuis criminibus, excessibus et delictis eidem clerico prisionario nostro impositis seu imponendis;

Et signanter de et super eo quod ipse clericus a certis diebus citra existens jn quadam taberna vulgariter nuncupata *le trestart* parrochie beate Marie Tornacensis dixerit et protulerit jn presentia plurium virorum fidedignorum, quod jn feretro existente supra summum altare ecclesie Tornacensis non est nec requiescit corpus beati Eleutherij, sed potius gallice *le corps dun regnart*;

Item etiam, quod, dum tempore pestis, que jn hac ciuitate nouissime viguit, dum coram sacrosancto eucharistie sacramento ac coram ymagine beatissime virginis Marie offerebantur per christifideles cerei ardentes et alia ad diuinum cultum seruientia ad misericordiam Dei omnipotentis et gratiam obtinendam, ipse clericus etiam in predicta ecclesia Tornacensi et coram populo jbidem congregato sepissime dixerit, quod maluisset et melius esset predictos cereos et alia dona, que jbidem offerebantur, ad bibendum et comedendum exponere, per hec verba et similia pias mentes jncollarum dicte ciuitatis de bono subuertere nitendo;

Item etiam, quod ipse reus mala malis accumulando quam plures et jn

diuersis locis et tabernis jnhonestis diabolico spiritu motus dixit et protulit et nominauit dominos decanum et capitulum dicte ecclesie Tornacensis necnon burgenses et legislatores huius ciuitatis non esse fideles, gallice : *les channones de la ville, par le mort Dieu, jlz sont tous trahitres, et les gouuerneurs et les bourgois aussy et les manans menteurs*, vel jn effectu similia per hoc crimen heresis sapientia se dirigendo et blasphemie committendo et alias grauissime delinquendo ;

Hinc est quod ad supplicationem dicti clerici prisionarij nostri super hoc nobis factam vobis et vestrum cuilibet tenore presentium mandamus, quatenus statim, visis presentibus, accedentes ubi propter hoc fuerit accedendum, premissa omnia et singula prenominatis prepositis et juratis ac procuratoribus huius ciuitatis necnon antedictis dominis decano et capitulo ecclesie Tornacensis et omnibus alijs, de quibus opus erit et fueritis requisiti seu vestrum alter fuerit requisitus, jntimetis, notificetis, significetis et insinuetis eosque et eorum quemlibet tam connectim quam diuisim, contra dictum clericum prisionarium nostrum citetis seu vestrum alter citet peremptorie coram nobis ad feriam secundam jn vigilio natiuitatis beate Marie prope venturo sub prima et ad feriam quartam sub secunda et ad sabbatum precise jmmediate sequentem sub tercia dilationibus et jn generali omnes jllos et jllas, qui vel que contra dictum clericum prisionarium nostrum quitquam dicere, proponere vel allegare voluerint, id dicturos, propondituros et allegaturos per modum denunciationis accusationem aut se partem faciendo vel alias cum intimatione tali ;

Quod siue dicti citati predictis diebus vel eorum expeditionibus coram nobis comparuerint premissa facturi siue non, nos nichilominus ad condemnationem siue absolutionem dicti clerici prisionarij nostri seu alias procedemus via juris, jnhibendo nichilominus auctoritate nostra dictis citatis et alijs, de quibus opus fuerit, sub pena excommunicationis omnique alia pena canonica ac pena centum marcharum finj argenti curie Tornacensi, si commissa fuerit applicandarum et jn pios usus erogandarum, ne diebus citationis huiusmodi, jnhibitione, lite, causa seu processu coram nobis pendentibus, jndecisis, aliquid contra dictum prisionarium nostrum seu bona sua jnnouent, jmmutent, attemptent, statuant, judicent, decernant jn aliquove procedant seu quitquam aliud faciant aut fieri procurent, quod sit aut esse possit jn nostre jurisdictionis et libertatis ecclesiastice preiudicium priuilegijque clericalis vilipendium et dicti clericj dampnum, jniuriam, dedecus et grauamen, nobis quid jnde factum fuerit unacum responsione dictorum citatorum fideliter et lucide rescribendo.

Datum anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, feria sexta post festum decollationis sancti Johannis Baptiste. *Sic signatum* : Wardauoir.

Relatio vero executoris.

Executio facta est per me dominum Franciscum Troissoubz, decanum Helchiniensem, jta ut continetur jn albo, die quinta mensis Septembris anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, teste meo manuali signo hic apposito. *Sic signatum* : F. Troissoubz.

Collatio facta est cum originali et concordat per me Jacobum de Palude notarium. Ja. Palude.

Nationale Bibliotheek te Parijs, HS. *Fonds français* nr 9009, fol. 1 en verso.

185 (430ter).

1517, November 4, Doornik. Acte van den officiaal van Doornik, gericht tot zijnen deurwaarder of zijnen plaatsvervanger en tot alle zijne onderhoorige geestelijken en notarissen, over het dagen van den magistraat der stad, die vóór het eindvonnis van het geestelijk hof den verdachten priester Jaspar Fournier tot eene bedevaart naar Rome en tot verbanning uit Doornik veroordeeld heeft.—De officiaal herinnert, dat die priester door den magistraat gevat en aan hem uitgeleverd werd om hem te kerkeren en te vonnissen. Dien ten gevolge heeft hij eene acte uitgevaardigd, waarbij den magistraat verboden werd ondertusschen iets tegen de geestelijke rechtbank of den beschuldigde of zijne goederen te ondernemen, op den banvloek en op eene geldboet van honderd mark fijn goud. Daarna verscheen de magistraat vóór den officiaal in het geestelijk hof van Doornik en overhandigde hem eene memorie tegen den beschuldigde, waarop het geding tegen Jaspar Fournier regelmatig werd voortgezet. Het eindvonnis niet afwachtende, heeft de magistraat op eigene hand den voormelden priester tot eene bedevaart naar de St Pieterskerk te Rome en tot de ballingschap uit de stad veroordeeld, aldus in opstand komende tegen den officiaal. Daarom beveelt deze, dat de magistraat vóór hem zal worden gedaagd tegen den zaterdag vóór St Martensdag om tot de bovengemelde straffen, in zijne vroegere acte vervat, te worden veroordeeld of daarvan vrijspraak te bekomen. (Jacob de Palude, subdiaken en notaris van het geestelijk hof van Doornik, verklaart de dagvaarding aan den magistraat te hebben volbracht op 3 November 1517, ter stadshalle.)

3e Ferie apres la Toussaint.

Officialis Tornacensis dilecto apparitori nostro vel eius vicesgerenti ac omnibus presbyteris et notarijs nobis subditis, salutem in Domino.

Cum nos magistrum Jasparem Fournier, clericum prisionarium, justiciabilem nostrum, nuper per honorabiles viros dominos prepositos et juratos huius ciuitatis et ville Tornacensis de eorum mandato captum et nobis canonice puniendum restitutum jn nostris et dicte curie Tornacensis prisonijs clausis aliquamdiu detinuimus corporaliter mancipatum, parati unicuique de ipso clerico prisionario nostro se juste conqueri volenti bonum et breue justicie complementum exhibere, ipseque prisionarius noster se obtulit et offert coram nobis suo judice ordinario ecclesiastico stare juri contra et

aduersus quoscumque de dicto clerico se juste conqueri volentes de et super quibusuis criminibus, excessibus et delictis eidem clerico prisionario nostro impositis seu jmponendis ;

Fueritque vigore et pretextu aliarum nostrarum litterarum citatoriarum et jnhibitoriarum hijs annexarum predictis dominis prepositis et juratis jnhibitum sub pena excommunicationis omnique alia pena canonica ac pena centum marcharam finj argenti, si contrafacerent applicandarum et jn pios usus erogandarum, ne die citationis, huiusmodi jnhibitione, lite, causa seu processu coram nobis pendentibus indecisis, aliquid contra dictum clericum prisionarium nostrum siue bona sua jnnouent, immutent, attemptent, statuant, judicent, decernant jn aliquoue procedant seu quitquam aliud faciant aut fieri procurent, quod sit aut esse possit jn nostre jurisdictionis ecclesiastice preiudicium priuilegiique clericalis vilipendium et dicti clerici dampnum, jniuriam seu grauanem, prout jn alijs nostris litteris hijs annexis latius continetur ;

Et posthac dicti prepositi et jurati contra prefatum magistrum Jasparem coram nobis jn judicio in curia Tornacensi comparuerunt actionemque contra eundem jntentarunt libellumque aduersus eundem clericum coram nobis in scriptis ediderunt et porrexerunt ; super quo per et inter partes antedictas ad actus perplures juridicos coram nobis fuit et est processum et super premissis inter dictas partes lis pependerit et pendeat indecise, liteque pendente inter partes, nil debeat jnnouari vel attemptari ; nichilominus tamen prefati prepositi et jurati ad sentenciam contra jpsum clericum prisionarium nostrum procedere presumpserint, jpsum clericum ad viagium dominj Petrj jn urbe condempnando ac extra hanc ciuitatem Tornacensem banniendo, jn et per hoc contra predictam jnhibitionem nostram dictamque litem pendentem temere veniendo et attemptando ac penam excommunicationis aliasque penas juris ac penam centum marcharum finj argenti suprascriptas jncurrentes et jncidentes ipso facto ;

Quocirca vobis et vestrum cuilibet mandamus, quatenus accedentes statim, visis presentibus, ubi propter hoc fuerit accedendum, citetis seu vestrum alter citet peremptorie Tornaci coram nobis ad sabbatum precise ante festum beati Martinj hiemalis prefatos dominos prepositos et juratos huius ville et ciuitatis Tornacensis contra promotorem causarum officij nostri seu curie Tornacensis nomine et ad causam eiusdem ad videndum et audiendum per nos decernj et declarari jpsos prepositos et juratos predictam penam excommunicationis aliasque penas juris ac penam centum marcharum finj argenti supradictas propter premissa attemptata jpso facto jncurrisse et jncidisse in easdem et excommunicatos fore, alioquin dicendum et proponendum causas et rationes quare et propter quas premissa per nos decerni et declarari non debeant, si quas dicere aut proponere voluerint ; ulteriusque faciendum et procedendum ac fieri et procedi videndum super premissis et jn hac parte prout juris ordo dictauerit et rationis, cum jnthimatione debita et consueta, nobis quid jnde factum fuerit et feceritis, fideliter et liquide rescribentes.

Datum anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, feria tercia post festum Omnium Sanctorum. *Sic signatum* : Therdegem, *et sigillatum sigillo cereo.*

Collatio facta est cum originali et concordat per me Jacobum de Palude. Ja. Palude.

Anno Domini millesimo quingentesimo xvij°, mensis Nouembris die tercia, ego Jacobus de Palude, subdiaconus venerabilisque curie Tornacensis notarius et apparitor juratus, executus sum presens mandatum jn personis prepositorum et juratorum huius ciuitatis et ville Tornacensis jn eorum phalla congregatorum, assignando eis diem ad sabbatum precise ante Martinj hyemalis ad videndum et audiendum declarare jncidisse et jncurrisse penas jn dicto mandato contentas, alioquin dicendum et proponendum causas cur jd fieri non debeat. Qui quidem petierunt sibi tradi copia presentis executionis, quam eis tradidi et deliberauj.

Actum anno, die et mense predictis. Palude.

Nationale Bibliotheek te Parijs, HS. *Fonds français* nr 9009, fol. 2 en verso.

AANHANGSEL

VAN

NAGEKOMEN STUKKEN,

DIE

HIERBOVEN MOETEN INGELASCHT WORDEN (1).

---

186 (30bis — 156bis).

1290-1291 ? Parijs ? Verzoekschrift door de Fransche bisschoppen tot paus Nikolaas IV gericht tegen het aanstellen van den prior der Parijsche predikheeren als bestendigen inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk. — Die predikheer maakt misbruik van zijne volmacht en handelt geregeld buiten den bisschop. Daartegen zouden voorzorgen moeten genomen worden.

Supplicant prelati super eo, quod sedes apostolica priorem fratrum predicatorum Parisiensem, non adiecto proprio nomine, perpetuum legatum habet in regno Francie ad inquirendum per se vel per alium de heretica pravitate.

Mouentur his causis, quia sic fratres possunt inquirere contra personas nullatenus diffamatas ; si papa illis hoc concessisset, videretur quod de ipsis magis confidat quam de suis coepiscopis.

Non est verisimile, quod fratres tantum habeant zelum animarum sicut ordinarius et verus pastor. A cardinalibus bene appellatur in causa quacumque et ab uno fratre in causa tam ardua sicut est heresis non appellaretur.

Prior Parisiensis inquirit, non uocato episcopo loci ; immo, ipso presente et parato interesse per se uel per alium, quod est contra iura, quae uolunt ut episcopo auctoritas seruetur.

Inconuenienta : Numquam fratres uocant episcopos de quacumque causa agitur ad inquirendum, sed, inquisitione facta, consulunt episcopum sicut consulerent quemcumque alium prudentem virum.

---

(1) Het eerste cijfer, aan 't hoofd van ieder stuk, duidt de volgorde aan ; het tweede, de plaats waar het in dit boekdeel zou moeten ingeschoven worden ; en het derde, de plaats waar het in *Corpus* I zou moeten staan.

Fratres possunt diffamare quemcumque dicendo : *Tu es hereticus*, maxime quia sine episcopis exercent illud officium ; unde uilescit episcopalis auctoritas.

Unde supplicant prelati, quod prior ille Parisiensis in perpetuum non habeat illam potestatem per commissionem sibi factam sub negocio dignitatis siue officio ; item quod certis personis determinatis et paucis non perpetuo, sed ad tempus committatur ; item quod dicti inquisitores non inquirant, nisi prius requisito episcopo loci.

HS. van het Stadsarchief te Soest, bevattende stukken afkomstig van den inquisiteur Jacob van Soest, medegedeeld door Prof. H. Finke van Munster i/W.

187 (56bis — 187bis).

1335, Januari 15, Luik. Bevel van Adolf van der Mark, bisschop van Luik, gericht tot den deken van Zoutleeuw en tot de andere parochiepastoors van zijn bisdom, waarbij hij hun gebiedt den banvloek uit te spreken tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen, die de Begijnen van Zoutleeuw in hare goederen verontrusten. — De bisschop herhaalt bijna geheel zijn bevel van 24 October 1324 (zie hierboven, blz. 86, 87) en zegt vernomen te hebben, dat de rechterlijke ambtenaars van den Brabantschen hertog in het gebied van Tienen en elders, zich ten onrechte steunende op de vroegere afschaffing der Begijnen door paus Clemens V, niet geschroomd hebben de Begijnen van Zoutleeuw te benadeeligen door het opleggen van onrechtvaardige belastingen en door het aanslaan harer goederen, waardoor zij den kerkelijken ban op zich hebben geladen. De deken van Zoutleeuw en de andere parochiepastoors moeten aan die hertogelijke ambtenaars bevelen, zonder uitstel een einde te stellen aan die vervolgingen. Blijven zij wederspannig, dan moet, namens den bisschop, de kerkelijke ban over hen worden uitgesproken. De namen der gebanvloekten moeten openbaar afgekondigd worden en aan den bisschop schriftelijk worden medegedeeld, met het volledig relaas van het verhandelde.

[Item wtten voirs. decretale sende die voirg. bescop Adolf privilegien van bescuddentisse der Beghinen van allen den conuenten in sinen besdomme ghelegen, van Ludicke, van Tongren, van Triecht, van Sintruden, van Louene, van Thienen, van Dieste, van Lewe, van Loen, van Hasselt, van Arschot ende van andren conuenten in sinen besdomme, op alle ambechteren ende richte-

ren, dat sij die Beghinen onghestuert ende onghemoet laeten, nae tenoir der litteren hier nae volghende :]

Adulphus, Dei gratia Leodiensis episcopus, decano concilij Lewensis ac alijs presbiteris et ecclesiarum rectoribus in civitate et diocesi Leodiensi constitutis ad quos presentes littere peruenerint, salutem in omni salutari.

Intimato jam dudum domino Clementi (1).... quousque de earum statu sedes apostolica duxerit aliter ordinandum.

Omnibusque et singulis rectoribus seu curatis Beghinarum necnon earum capellanis ac alijs presbiteris ciuitatis et diocesis nostre Leodiensis, ad quos littere decreti nostri et declaracionis huiusmodi peruenirent, districte precipiendo mandauimus quatenus omnes et singulos molestatores earum et rebelles, si qui forent in premissis cuiuscunque status vel condicionis existerent quociens necesse foret, monere studerent canonice, ut ab huiusmodi molestacione et rebellione desisterent penitus et cessarent, alioquin ipsos, quos canonica monicione premissa auctoritate predicta excommunicabamus, excommunicatos publice nunciarent, prout in litteris nostris super hoc confectis hec et alia plenius continentur.

Nichilominus tamen, prout de nouo ad nostram peruenit noticiam, justiciarij nobilis principis domini ducis Brabantiae per se vel alios in villicacione Thenensi et alibi cum suis in hoc fautoribus et complicibus dicte nostre diocesis contra statuta synodalia Leodiensia et priuilegia huiusmodi mulieribus concessa et antiquam consuetudinem praetextu prohibicionis et abolicionis huiusmodi temere venientes ipsas mulieres in predicta curia Lewensi commorantes tallijs et exactionibus indebitis et inconsuetis grauare nitentes earum bona in locis quam pluribus inbannire, arrestare et occupare presumpserunt et presumunt sentenciam excommunicacionis predictam dampnabiliter incurrendo.

Quae vobis omnibus et singulis, qui super hoc a latore presencium fueritis requisiti ita, quod in hijs exsequendis alter alterum vestrum non exspectet, auctoritate predicta precipiendo mandamus quatenus, predictos justiciarios eorumque complices et fautores prout et de quibus ab eodem lacius fueritis requisiti, eadem auctoritate moneatis iterato, ut infra terminum post monicionem huiusmodi a grauaminibus predictis cessantes et omnino desistentes bona earum inbannita seu arrestata vel occupata, prout superius est expressum, disbanniant, dearrestent et dimittant easque suis bonis, juribus, priuilegijs et consuetudinibus, prout ante prohibicionem et abolicionem predictas gaudebant, gaudere permittatur pacifice et quiete.

Alioquin culpabiles in premissis et monicione huiusmodi non ponentes cum effectu predicta excommunicacionis sentencia per nos, ut predicitur, lata publice denuncietis innodatos. Quid autem de predictis feceritis, jnuenietis et factum fuerit, una cum nominibus monitorum nobis patenter et liquide rescribatis.

Datum anno nativitatis Domini millesimo trecentesimo trecesimo quinto, mensis Januarij die quinta decima, apud Leodium.

---

(1) Zie hooger de twee eerste paragrafen alsmede een deel van de derde paragraaf van het bevel van 34 Oct. 1324, ons stuk nr 53, blz. 86.

Rijksarchief te Brussel, *Cartulaires et manuscrits* nr 74, oud nr 34bis (Cartularium van het Begijnhof van Zoutleeuw), fol. 13 en verso.

188 (64bis — 194[5]).

1349, November, Parijs en Avignon. Aanteekening uit Sanderus over Jan du Fay, later abt der St Baafsabdij te Gent, die door de godgeleerde Faculteit van Parijs naar paus Clemens VI gezonden werd om maatregels tot uitroeiing der Geeselaars te vragen en die ze dan ook van den paus bekwam.

Successit Joannes III 1350, die Tiburtij et Valeriani, de S. Amando, cognomento Fayta, doctor in s. theol. a pontifice Clemente, contra sectam Flagellatorum missus ante suam promotionem ab universitate Parisiensi ad dictum Clementem, sermones et actus publicos in eius praesentia solemniter predicavit et exercuit, quorum virtute idem pontifex dictam sectam annihilavit; pluresque alias legationes tam in civitate et dioecesi Leodiensi quam alibi auctoritate apostolica concessas ad debitum deduxit effectum. Qui quidem Joannes resignauit praelaturam suam in Septembri 1394 et obijt die 7 Februarij 1395, sepultus in capella S. Amandi.

Sanderus, *Gandavum sive Gandavensium rerum libri sex*, liber IV, caput IV, blz. 365 (1627); bijna geheel overgenomen door Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica*, blz. 499 (3e uitgave 1645) en door Foppens, *Bibliotheca Belgica*, blz. 636 (1739).

189 (92bis — 219bis).

1373, Leiden. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen vader Heyne tot eene herhaalde openbare boetedoening vóór en binnen twee kerken aldaar wegens godslastering.

1373. Vader Heyne, die sel gaen staen twisken hier ende Vastelavond alle Sonnendagh voir die Hoghelants toern op die muer van der grafte an hemde ende broec, die wile dat men die crucen draecht om die kerke; waneer die crucen ghedraghen sien, so sel hi op den predicstoel gaen staen ende segghen mit luder stemme, dattet hem gheset is overmids becoringhe van den duvel, dair ons God voir behoeden moet, die hi lijf ende ziel ofgaf ende Gode vloeckte; ende voirt bidden allen goeden luden, dat si Gode bidden voir hem, dat hem God dat vergheven moet.

Ende desghelycx sel hi doen twisken Vastelavond ende Paeschen alle Sonnendaghe tot sinte Pieterskerke te Leyden ende sel gaen staen voir den roester op die muer, die wijl men die crucen draecht; ende als die crucen

ghedraghen sien, so sel hi gaen staen op den predicstoel ende segghen alse voirscr. staet.

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de Middeleeuwen*, blz. 29.

190 (106bis — 239bis).

Vóór 1395, Leiden. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen Elias tot drie openbare boetedoeningen aldaar, wegens kettersche woorden door hem gesproken.

... Voert is tsgerechts segghen van sulken onnutten woerden, alse Elias ghesproken heeft, dat jeghens den ghelove draecht, dat hi een bagghen sel draghen openbaerlic in sijn arm die drie naeste Sonnendaghe, den eersten Sonnendach tot Sinte Pieters voer die crucen, den anderen tot Sinte Pancras voer die crucen, den derden tot Onser Vrouwen voer die crucen; ende daerentenden sulke correxi te doghen, als hem tgherecht daerom doen willen.

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de Middeleeuwen*, blz. 41.

191 (143bis — 266bis).

1423, Juni-Augustus, Doornik. Uittreksel uit de kronijk van Jean Cousin (1620) over het geval van den ketter Gillis Mersault.— Hij had des nachts verscheidene kettersche geschriften uitgestrooid, en werd daarom in de bisschoppeljke gevangenis gebracht. Een persoon kwam zijne invrijheidstelling namens de dekens der gilden eischen, wat uit vrees voor de volkswoede toegestemd werd. Doch, toen de dekens kwamen verklaren, dat men hunnen naam valschelijk gebruikt had, werd de ketter weder gevangen en daarna verbrand. De persoon, die hem had willen redden, Blaries genaamd, werd ook gevangen gezet; maar het volk kwam in opstand en men moest hem vrijlaten.

Si y eut autres mutineries en la mesme ville de Tournay. Un estranger, qui avoit autrefois servy de clerc à quelque un de la halle ou magistrat, vint à Tournay et sema de nuict plusieurs bulletins où estoient escripts je ne sçay quelles erreurs contre la foy chrestienne, qu'il se vantoit pouvoir prouver par la Bible. Iceluy fut trouvé par sire Caron des Traielles, prévost de la ville, et mené aux prisons de l'évesque. Le lendemain, y eut quelque un qui le fut redemander de la part des doyens des mestiers, comme il disoit au doyens en chapitre et au vicaire de l'évesque; et ils rendirent

et délivrèrent le prisonnier, tant lesdicts seigneurs redoutoient la fureur de la commune. Bien tost après, les doyens des mestiers vindrent en chapitre désadvouer ce faict, requérans, au contraire, que justice fut faicte comme il appartenoit.

Parquoy Gillet (car ainsi avoit-il nom) fut repris par le prévost et remis és prisons de monsieur l'évesque ; et après il fut eschafaudé comme incrédule et mescréant ; et le téméraire, nommé Blaries, fils d'un détailleur de Tournay, qui l'avoit faussement faict relascher, fut banny de Tournay de par le magistrat pour incontinent sortir de la ville. Mais les mutins se mirent en armes sur le marché avec 36 banniers depuis six heures au soir jusqu'à minuict. Finalement Jean Cavet avec un grand nombre de foulons du Biecqueriel s'en vint là demander, de bannière en bannière, s'ils vouloient que ledict banny vuidast la ville ou non ; et ayant respondu que non, l'on publia la révocation à la Bretecque, et (qui pis est) tous les prisonniers du belfroy furent délivrés, et autres bannis rapellés en la ville.

Histoire de Tournay par Mre Jean Cousin, uitgave van 1868, 4e livre, blz. 204 en 205. — De *Gillet* in deze kronijk vermeld is blijkbaar de ketter Gillis Mersault ; over hem, zie *Corpus* I, n^r^ 266, blz. 304 en hierboven, n^r^ 143 (266bis), blz. 247 en 248 mitsgaders de drie volgende stukken. — De *Blaries* van Cousin's kronijk heette *Jean* Blaries en heeft niets gemeens met *Jacob* de Blaharies of Bleharies, die in December 1429 te Doornik werd terechtgesteld. (Zie *Corpus* I, n^r^ 272, blz. 310 en hierboven, n^r^ 155 (272bis), blz. 262.)

192 (143ter — 266bis 2^).

1423, Juni 15 en 30, Juli 8 en 19, Doornik. Beraadslagingen van den magistraat over de onderhandelingen met den bisschop aangaande den ketter Gillis Mersault. — De bisschop schrijft daarover eenen brief aan den magistraat en deze vraagt hem om uit Gent naar Doornik over te komen. De bisschop ontbiedt den inquisiteur om het geding te leiden en vraagt de toelating om een schavot te mogen oprichten, waarop de ketter zal bepredikt worden. De magistraat stemt er in toe en beslist, dat de ketter, als naar gewoonte, buiten de stad zal ter dood gebracht worden. In overleg met den bisschop wordt de dag bepaald, waarop de strafuitvoering zal plaats hebben.

Mardj xv^e^ jour de Juing.

Le dit jour les doyens et soubzdoyens des mestiers de la dicte ville vinrent en halle ; et apres ce quon leur eut leu lettres de monseigneur levesque de Tournay pour le faict de Gilles Mersault, et aussi les lettres de ceulx de Gand faisant mention de le delivrance maistre Hughes Lamj, furent les requestes

et remonstrances declarees et une cedulle leue pardeuant les consaulx, et dist Sohier Groul, souuerain doyen desdis doyens, que les dictes ordonnances jls entendent a entretenir et requestes que les dix consaulx le volsissent pareillement faire.

De Gilles Mersault prisonnier de leuesque pour le faict de le foy. De Jakes de Bleharies (1).

Mercredj xxxe et dairain jour de Juing.

De Gilles Mersaut, pour sauoir quant on vorra prendre jour en faire justice ; et sont les eswardeurs daccord a de juedj en viij jours.

Le Juedj viije jour de Jullet.

De escripre a monseigneur leuesque que jl viengne en ceste ville pour pluiseurs coses et mesmement pour faire expedicion de Gilles Mersault.

Lundj xixe jour de Jullet.

Lofficial de Tournay, accompagnie du promoteur et autres gens de le court, a dit, monseigneur leuesque a fait venir linquisiteur des bougres pour conclure le proces fait contre Gilles Mersault, entend a faire un escaffault contre le portal de leglise [St Quentin], requiert a auoir ayde et nostre assistence a merquedj.

Le dit jour, apres disnet, les consaulx accordent que lescaffault se feist deuant le Halle du marquiet et acceptent ledit jour a merquedj et que l'execucion se feist dehors le ville au lieu accoustume.

Et le mardj ensuivant, monseigneur levesque fist sauoir par Thomas Exiaume que jl entendoit a faire pugnicion dudit Mersault a juedj.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. aux délibérations des Consaux 1422-1425* ; ontleed bij Vandenbroeck, *Extraits des anciens registres aux délibérations des Consaux*, in de *Mémoires de la Soc. historique et littéraire de Tournai*, deel VIII, blz. 44, 45, 50 en 56.

193 (143[4] — 266bis [3]).

1423, Maart 14 — Juli 22, Doornik. Uittreksel uit de rekeningen over de kosten van stadswege gedaan ter gelegenheid van de verbranding van den ketter Gillis Mersault.

A Jehan Blarie et Collart Haloghet, connestable des archiers du grant serment de laditte ville, pour pluiseurs desdis archiers, qui a la requeste de mesdis signeurs furent a la ditte justice, xl sols ; item encores aux dessus dis

(1) Geen woord meer. De heer Vandenbroeck legt deze lakonische vermelding als volgt uit : « Il est question de Gilles Mersault, prisonnier de l'évêque, pour motif de religion ; mais on ne prend aucune décision. » blz. 45.

pour pareillement auoir alle auoecq mesdis signeurs a la justice faitte dehors le porte sainte fontaine de la personne Gillet Mersaut, lequel fu audit lieu justitie dardoir et ars a mort comme herese et mal sentant de nostre foy, xl. sols Tournois ; sont. iiij. lb.

A Gilles du Clermortier, procureur, Pierre Bourdon, Jehan le Museur et Henry Lestanne, sergans bastonniers de ladittc ville, pour leur sallaire dauoir le xiiij^e^ jour de March iiij^c^ et xxij. prins et amene prisonnier Gilliart Mersaut, lequel le xe jour dudit mois auoit de nuit semé en pluiseur des plus notablez lieux de ladittc ville coyers et rolles de pappier contenant pluiseurs fauses et dempnablez heresies contre la foy chrestienne, et pour ce le xxij^e^ jour de jullet ensuivant ars et execute a mort ; pour ce au dit procureur, xx. sols, et aux dis sergans, xx. sols, sont . . . . xl. s.

A Henryet Lestanne, pour lui et autrez sergans qui ou mois de Jullet enssiuant aidierent a mener a justice ledit Mersaut, lequel, comme dit est, fu justicies et executes a mort telle que dardoir comme herese . . . . xx. s.

A Jehan de Quarmont, pour .ij^c^. de ramie qui furent arses et emploiez a faire et acomplir laditte justice dudit Mersaut, au pris de .xv. sols chacun cent, sont . . . . xxx. s.

A Jehan Croisart, pour le sallaire de sa carette et son cheual, sur laquele ledit Mersaut, quant il fu escaffaude ou marchié de laditte ville contre le halle aux draps, fu mis et menes aux près a nonnains, ouquel lieu, comme dit est, fu ars et executés a mort . . . . xv. s.

A Jaquemon Fournier, connestable des arbalestriers du grant serment de laditte ville, pour le sallaire de .lix. des dis arbalestriers, qui ledit xxij^e^ jour de Jullet oudit an furent auoecq mesdis signeurs a le justice faire dudit Mersaut . . . . lx. s.

A Jaquemon Courtin, sergant bastonnier de ladite ville, pour le leuwier de douze cheuaux que il et ses compagnons heurent a aller auoecq mesdis signeurs a la dite justice faire, xxiiij. s. ; item pour don a eulx fait au reuenir dicelle justice en le maniere acoustumes, xx. s. ; sont. . . . . . . xliiij. s.

Audit maistre Jehan Aupret, pour son sallaire deseruij a auoir ars et executé a mort ledit Mersaut, xl. s. ; item pour cordes et lacés, dont il fu loyes, v. s. ; item pour le sallaire de celui qui amena le laigne audit lieu despres as nonnains, x. s. ; item pour le sallaire de Andruet Grenet, lequel aida le dit executeur a faire laditte execution, v. s. ; item pour le sallaire dun carton a qui estoit le carette, sur laquelle ledit Mersaut fu mis, et pour le cheual qui le mena, x. s.; montent lesdittes parties . . . . lxx. s.

A Jehan de Leuze, juré, pour despens de bouche fais par lui et aucuns de mesdis signeurs et officiers de laditte ville au reuenu de laditte execucion, iiij^xx^ et xiiij. gros, vallent. . . . . liiij. s. x d.

Stadsarchief van Doornik, *Compte d'entremises 1422-1423*, chapitre XIe des mises, fol. 33 en 34.

194 (154bis — 266^13^).

1425, December 15, Rome. Breve van Martinus V, gericht tot

den magistraat van Doornik om hem geluk te wenschen over zijne krachtdadigheid in het onderdrukken der ketterij en om zijne tusschenkomst in te roepen tot bescherming der geestelijkheid in zake van tienden en diergelijke. — Van den bisschop heeft de paus gehoord hoe de Doorniksche magistraat zonder aanzien der personen tegen de ketters heeft geieverd ; hij spoort hem aan, in die loffelijke handelwijze te volharden. Ook verzoekt hij hem niet te dulden, dat eenige Doorniksche ingezetenen de tienden en andere geestelijke rechten inkorten.

Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis prepositis et juratis ceterisque rectoribus civitatis Tornacensis, salutem et apostolicam benedictionem.

Dudum intelleximus per litteras venerabilis fratris episcopi et dilectorum filiorum decani et capituli ecclesie Tornacensis qualiter vos semper intenti fuistis et ferventes ad exhibendum favorem cause fidei, et hereticos et de heresi suspectos et infamatos sine acceptione personarum et tergiversatione aliqua conculcandos eos ad mandatum et requisitionem ecclesiastice potestatis perquirendo, et etiam capiendo, et ad debita supplicia perducendo.

Ex quo devotionem vestram plurimum in Domino commendamus, affectuose hortantes eandem, ut perseveretis in hac intentione justissima, de bono in melius procedendo, et causam fidei omni studio et amore juvetis, et ecclesiam et personas ecclesiasticas suscipiatis semper in vestris cordibus propitiis favoribus commendatas.

Et quia sentimus, quod nonnulli coloni et alii dicte civitatis habitatores et incole de facto decimas, foragia et alia jura Tornacensis ecclesiae subtrahunt, impediunt et detinent, hortamur vos et stricte requirimus, ut contra hujusmodi detentores et occupatores procedatis viriliter, et personis debite et juste petentibus vestrum exhibeatis favorem et brachium seculare.

Datum Romae, apud sanctos apostolos, XVIIII kl. Januarij, ponficatus nostri anno octavo.

JA. DE ARIMINO.

Stadsarchief van Doornik, Chartrier, Layette de 1425; ontleed door H. Vandenbroeck, *Extraits*, enz., in de *Mémoires*, deel VIII, blz. 192, noot 1. — Deze bul wordt vermist bij H. Van Houtte, *Lettres de Martin V concernant l'hérésie hussite dans les Pays-Bas.*

195 (154ter — 272bis).

1429, December 15 en 20, Doornik. Beraadslagingen van den magistraat over de onderhandelingen met den inquisiteur aangaande den ketter Jacquemart de Bleharies. — Als antwoord op de aanvraag van den inquisiteur wordt besloten der Kerk in deze zaak

gehoorzaam te zijn en een streng bevel uit te vaardigen tot handhaving der orde bij de beprediking van den ketter op een schavot.

Joedi xv^e^ jour dudit mois de Decembre.

Des requestes faictes par linquisiteur touchant Jaquemart de Blecharies :

On est prest de assister et obeir a ste leglise, et que jl soit public que aucun ne viengne ou marchie, sil nest du ghet.

Mardi xxe jour de Decembre lan xxix.

De laduis fait par messeigneurs les doyens touchant lescaffaudement de Jakes de Bleharies :

On se tient à l'aduis qui est par escript et quil soit public et registre ou livre des publicacions.

Quel cryt on fera pour ledicte cause :

Accorde par le maniere quil fu leu et quil soit publie et registre.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. aux délibérations des Consaux 1427-1429 ;* ontleed bij Vandenbroeck, *Extraits*, enz., in de *Mémoires*, deel VIII, blz. 367. — Tengevolge van deze beslissingen van den magistraat werd, op 20 en 22 December 1429, een streng gebod afgekondigd. (Zie hierboven nr 155, blz. 262 en 263.) Den 21 Dec. werd Jacob de Bleharies te Doornik verbrand. (Zie *Corpus* I, blz. 310 en 311.)

196 (155bis — 272ter).

1430, Februari 15, Doornik. Beraadslagingen van den magistraat over de onderhandelingen met den inquisiteur aangaande verscheidene ketters. — De inquisiteur vraagt het oprichten van een schavot en de uitvoering der doodstraf door den magistraat, ofschoon één der veroordeelden een vreemdeling is. De magistraat stemt in alles toe.

Merquedi xve jour du mois de Feurier lan xxix.

De le requeste faicte par linquisiteur pour escaffauder aucuns heretiques en le court episcopal ; et lun qui est forain, delaisser ale laye loy, et se la ville emprendra a faire lexecucion :

Messeigneurs les Jurez en sont requis ou marquiez pour y garder la justice et juridiction de la ville. Lesquelx sont dacord que le hourt et escaffault se face hors et de le court, et de faire lexecucion de celuj, qui sera delaissie a le justice laye, combien quil soit forain.

Stadsarchief van Doornik, *Reg. aux délibérations des Consaux 1429-1432 ;* ontleed bij Vandenbroeck, *Extraits*, enz., in de *Mémoires*, deel VIII, blz. 374. — Den 16 Februari 1430 werden te Doornik Willem Dubos en Olivier Deledeulle verbrand, terwijl andere verdachten, mannen en vrouwen, te gelijk werden bepredikt. (Zie *Corpus* I, blz. 312.)

197 (155ter — 275ter).

1430, Februari 16, Doornik. Uittreksels uit de rekeningen over de kosten van stadswege gedaan ter gelegenheid van de verbranding der ketters Willem du Bos en Olivier de le Deulle.

A sire Jehan de Fierieres, prestre chapelain de le halle de la dicte ville pour le sallaire de lui et pluiseurs frerez mineurs, qui le xvj^{e}. jour de Feurier lan iiij^{c} et xxix, depuis que Willemme du Bos et Oliuier de le Deuille heurent esté escaffaude et preschiez par linquesiteur et comme heretiquez fouruiez delaissiers a messigneurs Preuostz et Jurés comme a justice laye, leur administre le foy chrestienne pour leur salut et les conduit jusquez a leur derain suplice, et audit du Bos le sacrement de confession, pour ce. . x. s. t.

A Ghui de Lattre et Sandrart de Boulongne, connestablez des arbalestriers du grant serment de ladite ville, pour trois dizaines desdis arbalestriers, qui pour le bien et seurté de justice furent armés et garnis de trait auoec mesdis Signeurs durant lexecucion faite des dessus nommez, qui comme telz que dessus furent executés a mort par feu aux pres prochins, pour ce xxx. s.

A Lottart Grenier pour vj^{c} de ramette emploié a faire et executer lexecution de justice des dessus nommés au pris de xxvij gros le cent, sont parmy xxi. d. pour le voiture de chacun cent . . . . c. v. s. viij. d.

A maistre Andrieu Grenet, executeur de le haute justice de la ditte ville, pour auoir le dit xvj^{e} jour de feurier mis a mort par feu lesdis du Bos et de le Deulle pour le cas dessus declaré, pour ce de chacun xl. s., sont iiij. lbz. ; item et pour cordes et laces auoec estrain qui y fut ars. v. s ; montent lesdittes parties . . . . iiij. lbz. v. s.

Stadsarchief van Doornik, *Compte d'entremises 1429-1430*, chapitre IXe des mises, fol. 34.

198 (155bis — 283bis).

Vóór 1440, Leiden. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen Willem Duyker Ysbrantsz. wegens godslastering. — Hij moet zijne kettersche woorden herroepen, eene bedevaart naar den paus doen met biecht, enz. en eene geldboete ten behoeve der armen betalen.

Item, want alle kerstenmenschen verboden is Gode van hemelrijc te blasfameren, gelijk die heilige scriften dat uutwisen, ende om overmits dat Willem Duyker Ysbrantsz. geseten heeft in tbaliehuys te Leiden ende heeft aldair Gode geblasfameert ende heeft geseyt : « Dit gelt set ic u Gode te schennisse ende den duvel te eren », dair hy in betuycht is ; dair Aernt Aerntsz. up seyde : « Ic en wils in dien name niet houden ; » doe seyde Duyker weder : « Ic en wils u anders niet setten. »

Om ijmmer aldustanighe blasfemyen te benemen, dair wij konnen ende

mogen, overmids plaghen, die onser stede dairoff comen mochten, soe heeftet gerecht een correxi hierof geordiniert inder manieren hiernae bescreven. In den eersten soe sal Willem Duycker seggen : « Ic heb Gode van hemelrijc gheblasfameert mit ontameliken woirden, gelijc ic dairin betuycht bin ; dit is my leet ende begheer dairoff genade van Gode van hemelryc. » Voirt soe sel Willem Duyker trecken tot Ferraer, off dair die paeus is, ende dair een bevaert doen ende dair sijn biechte volcomelic spreken van den woirden, alsoe die voirscr. staen, ende dan guet betoech die stede van Leyden dairoff brengen, eer hy weder binnen der stede van Leyden comen sel, op zijn lijff ; ende sel op sijn bedevairt uutgaen twisken dit ende sonnendaghe naest comende, ende sel binnen der kerken niet comen up sijn lijff. Ende dat ymmer Willem Duyker voirscr. dese ontamelike woirde, die hij gesproken heeft, te volle beteren sel, soe sel hy den armen huyssitten geven om Goeds willen tsestich philips bourg. scilden, te betalen twisken dit ende Vastelavont naest comende.

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen*, blz. 71.

199 (156ter — 284bis).

1444, Leiden. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen Clais Willemsz. wegens het beleedigen van het H. Sacrament. — Hij zal aan de kaak gesteld worden, zijne rechter hand zal worden afgehouwen en daarna zal hij eene levenslange ballingschap buiten Leiden en al de landen van zijnen heer aangaan, op doodstraf.

1444. Om overmits groten ondact, die Clais Willemsz., die men hiet Clais *Quam gereden*, voir den Heyligen Sacrament gedaen heeft, dattet tgherecht niet en staet te lyden, hiervoir soe sel Clais voirscr. bij speciale gracie op die kaeck staen drie uren lang aftereenvolgende ; ende tenden die drie uren sal men hem ofdoen zijn rechterhant ; ende hiertoe soe sel Clais voirsz. hemselven overgeven ende verwilkoren binnen twie dagen, naedat zijn hant ofgedaen is, uter stede van Leyden gaen, ende binnen achte dagen dairnae te wesen uut alle mijns gen. heren landen, te bliven tot ewygen dagen ; all up zijn lijff.

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen*, blz. 74.

200 (183bis — 420bis).

1456, October 19, Dordrecht. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen Remijs Wesselssoen, tot eene openbare boetedoening in de processie wegens kettersche waarzeggerij.

Actum anno LVI, XIX Octobris.

Remijs Wesselssoen die sacdrager, omdat hij, hem vermetende wairsager te sijn ende den luden, mit inder hant te besien ende anders, wair heeft willen seggen van heymeliken ende toecomenden dingen, bij ingeven des viants, *dair wangelove uut comen mochte*, na tuycht ende na belien, dat hij hem selven voir scepenen belijdt heefft ; so sal hij nu en Sonnendage naestcomende in een pair linnen clederen voirden cruce gaen vander processy ter Groterkerk.

J. A. Fruin, *De oudste rechten der stad Dordrecht en van het baljuwschap van Zuid-Holland*, deel I, blz. 306.

201 (183bis — 420bis).

1513, *Leiden*. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen eenen krankzinnige, Gerijt Jacopsz., wegens lastering van God en van Maria, tot eene geeseling in de gevangenis en tot eene openbare boetedoening.

1513. Alsoe Gerijt Jacopsz., alias genoemt Gerijtgen van Genoechten, onlancx geleden zekere leelicke ende blasfemelicke woirden gesproken heft tjegens God van hemelryck ende Marie, syne gebenediede moeder ; ende want den gerechte wel kennelick is, dat hy syn sinnen niet geheel machtich en is, soe hebben tgerecht tselve angemerct ende hebben den selven Gerijt dairom up ghisteren avondt upter stede vangenisse wel doen geselen ende sel den selven Gerijt die tonne, die dairtoe gemaict is, van stonden an om sijn hals gehangen worden, die hy draegen sel om der stede, gaende den wech, dat tHeilige Eerwairdige Sacrament gedraegen worde up des Heyligen Sacraments dach.

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen in de middeleeuwen*, blz. 79.

202 (185bis — 434bis).

1518, *Leiden*. Veroordeeling door de schepenen uitgesproken tegen Daniel Jacopsz. en Mees Symonsz., wegens het afnemen en beleedigen van een O. L. Vrouwenbeeld, tot eene geldboete ten bate der stadsvesten.

1518. Alzoe up zonnendach in den laten avont Daniel Jacopsz. ende Mees Symonsz.... zijn samen voirt gegaen naer Sinte Pancraeskercbrugge, liggende over den Ouden Rijn,... heeft aldair Mees Symonsz. tbeelt van O. L. V., staende int Vrouwenhuysgen, uut tselve huysgen genomen om heml. pays dairmede te geven ende veel quade manieren dairmede gehadt..., hiervoir

zullen die voirsz. Daniel Jacopz. ende Mees Symonsz. doen verwercken ander stede vesten.... elcx zes duysent stiens...

P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen in de middeleeuwen*, blz. 80.

AANGEHAALDE

HANDSCHRIFTEN EN DRUKWERKEN.

---

1. Rijksarchief van Brussel, *Cartulaire de l'évêché de Tournai*, t. I-III. (Man. 54-56.)

2. Rijksarchief van Brussel, *Reg. n° 12879 de la Chambre des Comptes.*

3. Rijksarchief van Brussel, *Registre aux actes de l'Université de Louvain.* (1455-1474.)

4. Rijksarchief van Brussel, *Boec vander loopender practijken der Raidecameren van Brabant* van Willem van der Taverijen.

5. Rijksarchief van Brussel, Cartularium van het Begijnhof van Zoutleeuw. (*Cartulaires et manuscrits*, nr 74, oud nr 34bis.)

6. Rijksarchief van den Haag, Reg. *Crimineele Sentencien.* (Minute van de dictums ende sententien crimineele zedert 11n Decemb. 1484 tot 1n Juli 1504.)

7. Staatsarchief van Gent, Fonds : *Chartes des Comtes de Flandre*, nr 1245.

8. Stadsarchief van Gent, *Zoendinc-bouc 1353-1354.* (Dit es de Zoendincbouc vanden zoendinghen die ghedaen ende ghemaect zijn. Int scependom ser Symoens van Ravenscoete, ser Jans van Ponteranen ende ser Philips van Calecine ende haren ghesellen. Int jaer Ons Heeren m°ccc ende liii in Onser Vrouwen daghe alven Ouste beghinnende.)

9. Stadsarchief van Gent, *Boec ende register vanden ballinghen.*

10. Stadsarchief van Gent, *Rekeningen 1479-1481.*

11. Stadsarchief van Doornik, *Registre des prévôts et jurés*, série A.

12. Stadsarchief van Doornik, *Registre aux publications*, *nr 336* (14de eeuw.)

13. Stadsarchief van Doornik, *Registres aux délibérations des Consaux.*

14. Stadsarchief van Doornik, *Comptes d'entremises.*

15. Stadsarchief van Brugge, *Hallegeboden 1490-1499.*

16. Stadsarchief van Brugge, *Sentencien Civiele 1490-1492.*

17. Stadsarchief van Mechelen, *Rekening 1348-1349 en 1349-1350.*

18. Stadsarchief van Leuven, *Rekening 1348-1349 en 1349-1350.*

19. Stadsarchief van Soest, HS. bevattende stukken afkomstig van den inquisiteur Jacob van Soest.

20. Archief der Commissie van Burgerlijke Godshuizen te Brugge, stukken over de Begijnen der 14de eeuw.

21. Archief der Commissie van Burgerlijke Godshuizen te Brussel (in 't St-Janshospitaal), stukken over de Begijnen der 14de eeuw (karton 262).

22. Archief van het klooster der Apostolinersen te Vilvoorden, HS. *Die fondatie vanden Beggijnhove ende cloostere van O. L. V. van Troost* (register der 15de eeuw).

23. Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool, *Traités de Paix*, etc. Handschrift nr 434.

24. Koninklijke Bibliotheek van Brussel, HS. 2670-82, HS. 942-944 en HS. 16566-74.

25. Koninklijke Bibliotheek van 's Gravenhage, Bundel *Scripta doctorum de congregacionibus*, HS. X. 101 (Th. 355).

26. Nationale Bibliotheek van Parijs, Handschrift *Fonds français*, nr 9009.

27. Nationale Bibliotheek van Parijs, Lat. HS. nr 5237.

28. Nationale Bibliotheek van Parijs, Z. 1365. Oud drukje zonder titel, bevattende eene Fransche omwerking van Jan Tinctoris' Latijnsch geschrift tegen de Waldenzen. (Brugge, omstreeks 1477.)

29. Museum Hunterianum van Glasgow, HS. nr V. 64 (oud nr Q. q. 182), bevattende stukken over Lambert le Bègue.

30. W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming.* 6 deelen, Utrecht 1864-1871.

31. H. C. Lea, *History of the Inquisition in the Middle Ages.* 3 deelen, New York 1888.

32. C. Henner, *Beiträge zur Organisation und Competenz der päpstlichen Ketzergerichte.* Leipzig 1890.

33. L. Tanon, *Histoire des tribunaux de l'Inquisition en France.* Parijs 1893.

34. Paul Fredericq, *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden*, eerste deel (tot aan de 14de eeuw). Gent 1892.

35. Generaal Wauwermans, *L'hérésie de Tanchelin*, in de *Annales de l'Académie d'archéologie*, 4de reeks, deel VII. Antwerpen 1891.

36. *St-Norbert et Tanchelin*, in de *Analecta Bollandiana*, deel XII. Brussel 1892.

37. Julius Frederichs, *De kettervervolgingen van Philips van den Elzas*, in het *Nederlandsch Museum*, 3de reeks, 4de jaargang, Gent 1890.

38. G. Waitz, *Bibliotheken Schottlands*, in het *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, deel IV. Leipzig 1879.

39. Paul Fredericq, *Les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue*, in de *Bulletins de l'Académie royale*, 3de reeks, deel XXIX. Brussel 1895.

40. Dezelfde, *Note complémentaire sur les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue* (insgelijks aldaar).

41. Julius Frederichs, *Robert le Bougre, premier inquisiteur général en France*. (Travaux de la Faculté de Philosophie et lettres de l'Université de Gand, 6e fascicule. Gent 1892).

42. H. C. Lea, *A Formulary of the papal penitentiary in the thirteenth century*. Philadelphia 1892.

43. J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége jusqu'au XIIIe siècle*. Luik 1890.

44. Dezelfde, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XIIIe et le XIVe siècle*. Luik 1891.

45. P. Dupuy, *Histoire de la condamnation des Templiers*. 2 deelen, Parijs 1713.

46. Michelet, *Procès des Templiers*. Parijs 1841.

47. Ch. V. Langlois, *Marguerite Porete*, in de *Revue historique* van Parijs, deel LIV, 1894.

48. E. van Even, *Bloemardine, de Brusselsche ketterin, gestorven in 1335, en hare volgelingen in de 15de eeuw*. Gent 1894. (Overdrukje uit de uitgaven der Kon. Vlaamsche Academie).

49. E. G. Förstemann, *Die Christlichen Geisslergesellschaften*. Halle 1828.

50. H. Pirenne, *Le Muisit (Gilles) ou Li Muisis*, in de *Biographie nationale* deel XI. Brussel 1891.

51. J. L. Mosheim, *De Beghardis et Beguinabus commentarius*. Leipzig 1790.

52. E. Hallmann, *Die Geschichte des Ursprungs der belgischen Beghinen* nebst einer authentischen Berichtigung der im 17. Jahrhundert durch Verfälschung von Urkunden in derselben angestifteten Verwirrung. Berlijn 1843.

· 53. Klemens Wytsman, *Des béguinages en Belgique*. Gent 1862.

54. J. B. Sivré, *Geschiedkundige schets van het oud begijnhof te Roermond*, in de *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, met bijlagen, deel XI. Roermond 1874.

55. F. Straven, *Notice historique sur le Béguinage de Ste Agnès à Saint-Trond*, met veel bijlagen. St. Truiden 1876.

56. Ch. M. T. Thys, *Histoire du Béguinage de Tongres*, in de *Bulletins de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, deel XV (met bijlagen). Tongeren 1881.

57. Baron J. Béthune, *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand.* Brugge 1883.

58. J. Lambrechts, *Het oud begijnhof van Hasselt.* Hasselt 1886.

59. E. van Wintershoven, *Notes et documents concernant l'ancien béguinage de Saint-Christophe* à Liège, in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2de reeks, deel VII. Leuven 1892.

60. J. F. C. Hecker, *Die Tanzwuth*, eine Volkskrankheit im Mittelalter. Berlijn 1832.

61. *De Navorscher :* bijdragen over de Dansers in 1374 van Dr Israëls, 3de jaargang, 1853; van F., Saxo Grammaticus, Constanter en C. Kramm. 4de jaargang, 1854.

62. Walter Ribbeck, *Beiträge zur Geschichte der römischen Inquisition in Deutschland während des 14. und 15. Jahrhunderts*, in *Zeitschrift für vaterlandische Geschichte und Alterthumskunde* van A. Tibus en C. Mertens, deel XLVI. Münster 1888.

63. A. Cauchie, *Mission aux archives vaticanes*, in de *Bulletins de la commission royale d'histoire*, 5de reeks, deel II. Brussel 1892.

64. A. Cauchie, *Nicole Serrurier, hérétique du XVe siècle*, in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 2de reeks, deel VIII. Leuven 1893.

65. G. H. M. Delprat, *Verhandeling over de broederschap van G. Groote* en over den invloed der Fraterhuizen op den wetenschappelijken en godsdienstigen toestand, voornamelijk in de Nederlanden, na de veertiende eeuw. 2e uitgave, Arnhem 1856.

66. H. Van Houtte, *Lettres de Martin V, concernant l'hérésie hussite dans les Pays-Bas*, in de *Analectes pour servir à l'hist. eccl. de la Belgique*, 2de reeks, deel X. Leuven 1896.

67. W. Wattenbach, *Matthaeus Grabow*, in het *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, jaargang 1895.

68. J. H. Hofman, *De Broeders van 't gemeene leven en de Windesheimsche klooster-vereeniging*, in het *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, deel II. Utrecht 1875.

69. J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed.* 3 deelen, Utrecht 1875, 1876 en 1880.

70. A. Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae.* 2 deelen, Brussel 1659.

71. Van Heussen en Van Rijn, *Kerkelijke Historie en Oudheden der zeven vereenigde Nederlanden.* 2 deelen, Leiden 1726.

72. Van Heussen en Van Rijn, *Batavia sacra.* Brussel en Utrecht 1754.

73. C. H. Römer, *Geschiedkundig overzigt van de kloosters en abdijen in de voormalige graafschappen van Holland en Zeeland.* 2 deelen, Leiden 1854, in de *Werken* van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, nieuwe reeks, deel VIII.

74. Hoffmann von Fallersleben, *Geschichte des deutschen Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit,* (1ste uitgave, Breslau, 1832) 3de vermeerderde uitgave, Hannover 1861.

75. J. Borgnèt, *Mélanges concernant l'histoire ecclésiastique de Namur,* in de *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique,* deel II.

76. C. E. Bulaeus (du Boulay), *Historia universitatis Parisiensis.* Parijs 1668.

77. Ph. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum* ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII. 2de uitgave van G. Wattenbach, S. Loewenfeld, E. Kaltenbrunner en P. Ewald. Leipzig 1885-1887.

78. J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio.* 31 deelen, Florence en Venetië 1759-1798.

79. Odoricus Raynaldus, *Annales ecclesiastici.* 8 deelen, Keulen 1693–1694.

80. G. Brom, *Bullarium Trajectense.* Romanorum pontificum diplomata quotquot olim usque ad Urbanum papam VI (anno 1378) in veterem episcopatum Trajectensem destinata reperiuntur. 2 deelen, 's Gravenhage 1891-1896.

81. Ripoll (en Bremond), *Bullarium ordinis fratrum praedicatorum.* 7 deelen, Rome 1729-1740.

82. H. von der Hardt, *Concilium oecumenicum Constantiense.* 6 deelen, Helmstadt 1700.

83. (S. Riezler), *Vatikanischen Akten zur deutschen Geschichte in der Zeit Ludwigs des Bayern.* (Münchener histor. Commission der kön. Akad. von Bayern). Innsbruck 1891.

84. Max Sdralek, *Wolfenbüttler Fragmente.* Analekten zur Kirchengeschichte des Mittelalters aus Wolfenbüttler Handschriften. (*Kirchengeschichtliche Studien* herausgegeben von Knöpfler, Schrörs en Sdralek, deel I, Heft 2. Münster i. W., 1891.)

85. Ulysse Robert, *Bullaire du pape Calixte II.* 2 deelen, Parijs 1891.

86. Kervyn de Lettenhove, *Codex dunensis.* Brussel 1875.

87. Thomas van Aquino, *Summa Theologica,* in zijne *Opera omnia.* Venetië 1496.

88. *Le Bien universel ou les abeilles mystiques du docteur Thomas de Cantimpré, de l'ordre des Frères prescheurs, evesque et suffragant de Cambray,* traduit de latin par R. P. Frère Vincent Willart d'Arras et de mesme ordre. Brussel 1650.

89. Jehan Boutillier, *Somme Rural.* Brugge 1479.

90. Johannes de Gersono, *Opera.* Nuremberg 1489.

91. *Ordonnances des Rois de France de la troisième race.* 22 deelen, Parijs 1723-1843.

92. F. van Mieris, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland,* beginnende met de eerste en oudste Brieven van die Landstreeken en eindigende met den dood van onze Graavinne Vrouwe Jacoba van Beijeren. 4 deelen, Leiden 1753-1756.

93. Miraeus en Foppens, *Opera diplomatica.* 4 deelen, Brussel 1723-1748.

94. Robertus Keuchenius Driessen, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita* of Verzameling van onuitgegevene oude charters en stukken betreffende de provincie Groningen, aanvang nemende met de vroegste tijden en eindigende met het laatste der veertiende eeuw. 4 deelen, Groningen 1822-1830.

95. J. de Saint-Genois, *Inventaire analytique des chartes des comtes de Flandre.* Gent 1843-1846.

96. *Rekeningen der stad Gent,* tijdvak van Jacob van Artevelde, uitgegeven door Julius Vuylsteke en Nap. de Pauw. 3 deelen, Gent 1872-1882.

97. Nap. de Pauw, *De voorgeboden der stad Gent in de XIVe eeuw.* Gent 1885.

98. L. Gilliodts van Severen, *Inventaire des archives de Bruges.* 7 deelen, Brugge 1871-1878.

99. G. D. Franquinet, *Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van het kapittel van O. L. Vrouwekerk te Maastricht,* berustende op het provinciaal archief van Limburg. 2 deelen, Maastricht 1870 en 1877.

100. S. Bormans en E. Schoolmeesters, *Cartulaire de l'Église de Saint-Lambert de Liège.* Deel I, Brussel 1893.

101. H. Vandenbroeck, *Extraits analytiques des anciens registres des consaux de la ville de Tournai* (1385-1422), suivis d'une analyse de documents concernant le magistrat de 1211 à 1400, in de *Mémoires de la Société historique et littéraire de Tournai,* deel VII, Doornik 1861.

102. Dezelfde, *Anciens registres aux délibérations des consaux de la ville de Tournai* (aldaar, deel VIII.)

103. J. A. Fruin, *De oudste rechten der stad Dordrecht en van het baljuwschap van Zuid-Holland,* in de *Werken der vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht,* gevestigd te Utrecht. 1ste Reeks, nr 4. 2 deelen, 's Gravenhage, 1882.

104. P. J. Blok, *Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen,* in dezelfde *Werken.* 1ste Reeks, nr 6. 's Gravenhage 1884.

105. S. Muller Fz., *Het Rechtsboek van den Dom van Utrecht* door M. Hugo Wstinc, in dezelfde *Werken* nr 18. 's Gravenhage 1895.

106. J. B. Cannaert, *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen,* verrykt met vele tot dusverre onuitgegeven stukken. Derde vermeerderde uitgave, Gent 1835.

107. Ph. Jaffé, *Bibliotheca rerum Germanicarum.* 6 deelen, Berlijn 1864-1873.

108. *Annales Veterocellenses.* (Pertz, *Monumenta*, *Scriptores*, deel XVI.)

109. *Balduini Ninovensis Chronicon.* (Pertz, deel XXV.)

110. Guillelmus Neubrigensis, *De rebus Anglicis.* (Dom Bouquet, *Recueil des historiens de France*, deel XIII.)

111. Radulfus de Diceto, *Imagines historiarum.* (Dom Bouquet, deel XIII.)

112. *Ægidii Aureaevallensis Gesta episcoporum Leodiensium.* (Pertz, deel XXV.)

113. *Vita B. Odiliae.* (*Analecta Bollandiana*, deel XIII, Brussel 1894.)

114. *Cronica Alberici monachi Trium Fontium.* (Pertz, deel XXIII.)

115. *Annales Floreffienses.* (Pertz, deel XVI.)

116. *Gesta Treverorum*, vierde vervolg. (Pertz, deel XXIV.)

117. *Chronique rimée de Philippe Mousket.* (Pertz, deel XXVI; oudere gebrekkige uitgave van de Reiffenberg, 2 deelen, Brussel 1836 en 1848.)

118. Kronijk van Andreas Silvius Marchianensis. (Pertz, deel XXVI.)

119. *Annales S. Medardi Suessionenses.* (Pertz, deel XXVI; ook vroeger bij D'Achery, *Spicilegium scriptorum veterum*, deel II.)

120. *Les grandes chroniques de France*, uitgegeven door Paulin Paris. 6 deelen, Parijs 1836.

121. *Chronicon Ægidii Li Muisis, abbatis S. Martini Tornacensis.* (J. J. De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, deel II.)

122. *Breve chronicon Flandriae clerici anonymi.* (De Smet, deel III.)

123. Robert de Avesbury, *Historia de mirabilibus gestis Edvardi III*, uitg. van Th. Hearnius. Oxford 1720.

124. *The Chronicle of Munmuth with the Chronicle of Robert of Avesbury*, uitg. van E. M. Thompson, in de *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland in the Middle Ages.* Londen 1889.

125. Jean le Bel, *Les Vrayes Chroniques* (1326-1361), uitg. van Polain. 2 deelen, Brussel 1863.

126. *Gesta abbatum Trudinensium.* (Pertz, deel X.)

127. *Continuatio altera Chronici Guillelmi de Nangis.* (D'Achery, *Spicilegium*, deel III.)

128. *Het Boec vander Wraken*, uitg. van Snellaert in *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw van Jan Boendaele, Hein van Aken en anderen.* Brussel 1869.

129. *Rijmkronijk van Vlaenderen.* (De Smet, deel IV.)

130. *Radulphi de Rivo decani Tungrensis Gesta pontificum Leodiensium.* (Chapeaville, deel III.)

131. Jehan Froissart, *Chroniques* (1325-1400), uitgave van Kervyn de Lettenhove. 26 deelen, Brussel 1867-1877.

132. *Magnum Chronicon Belgicum.* (Pistorius, *Rerum Germanicarum Scriptores*, deel III. Frankfort 1607.)

133. *Chroniques de Brabant et de Flandre*, uitg. van Piot. Brussel 1870.

134. *Istore et chroniques de Flandres*, uitg. van Kervyn de Lettenhove. 2 deelen, Brussel 1879-1880.

135. Jean des Preis dit d'Outremeuse, *Ly Myreur des Histors*, uitg. van St. Bormans. 7 deelen, Brussel 1864-1887.

136. *Cronicon comitum Flandrensium.* (De Smet, deel I.)

137. Jan van Dixmude, *Dits de Cronike*, enz., uitg. van J. J. Lambin. Ieperen 1839.

138. Joannes Buschius, *Chronicon Windeshemense*, uitg. van Grube. Halle 1888.

139. *Chronicon Cornelii Zantfliet.* (Martène en Durand, *Veterum Scriptorum amplissima collectio*, deel V.)

140. *Kronijk van Arent toe Boecop.* (*Codex diplomaticus Neerlandicus* van het Historisch Genootshap te Utrecht, 2de reeks, deel V. Utrecht 1860.)

141. Joh. a Leydis, *Chronicum Belgicum.* (F. Sweertius, *Rerum Belgicarum Annales*, deel I. Frankfort 1620.)

142. *Annales Belgici Ægidii de Roya.* (F. Sweertius, deel I.)

143. *Vetus chronicon Belgicum.* (Matthaeus, *Analecta Veteris Ævi*, deel I.)

144. *Appendix ad Chron. Joh. Bekae.* (in *Chron. Joh. Bekae.* Utrecht 1643.)

145. *Chronijcke vanden lande ende graefscepe van Vlaenderen* gemaect door Jr Nicolaes Despars, poortere ende inboorlinck der stede van Brugghe, bacelier in die rechten, van de jaeren 405 tot 1492, voor de eerste mael thans in het licht gegeven naer het oorspronkelyk handschrift, eygendom van M. den Burggrave de Croeser de Berges, door J. de Jonghe. 4 deelen, Brugge 1837-1840.

146. Georges Chastelain, *Recollection des Merveilles advenues en nostre temps*, in Kervyn de Lettenhove's *Œuvres de Chastelain*, deel VII.

147. *Chroniques de Georges Chastelain*, uitgave van Kervyn de Lettenhove. 8 deelen, Brussel 1863-1866.

148. J. Chapeaville, *Qui Gesta pontificum Tungrensium, Trajectensium et Leodiensium scripserunt auctores praecipui.* 3 deelen, Luik 1612-1616.

149. *Die excellente Cronike van Brabant.* Antwerpen 1530.

150. Adrianus Barlandus, *Libri tres de rebus gestis ducum Brabantiae.* Leuven 1532.

151. *Memorieboek der stad Ghent*, uitg. van P. Vander Meersch. 4 deelen, Gent 1852-1861.

152. *Chronijcke van Nederlant vanden jaere 1027 tot den jaere 1525.* (Piot, *Chron. de Brabant et de Flandre.*)

153. J. Meyerus, *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum.* Antwerpen 1561.

154. Hopperus, *Recueil et mémorial des troubles des Pays-Bas du Roy*, bij Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica*, deel II, pars II ; en bij Alph. Wauters, *Mémoires de Viglius et d'Hopperus*, Brussel 1858.

155. *Chronycke van Antwerpen* sedert het jaer 1500 tot 1575. Antwerpen 1843.

156. *Chronycke van Ghendt* door Jan Vanden Vivere, uitgegeven door Frans De Potter. Gent 1885.

157. *Dagboek der Gentsche Collatie van de jaren 1446 tot 1515*, uitgegeven door A. G. B. Schayes. Gent 1842.

158. *Jaarboeken der stad Leuven van 240 tot 1507* in 't latijn opgesteld door Petrus Divaeus, in 't nederduitsch overgebracht door W. A. van Dieve, thans voor de eerste maal gedrukt met inlaschingen en aanteekeningen van Edward van Even. 2 deelen, Leuven 1856–1857.

159. *Histoire de Tournay* ou troisième et quatrième livres des Chroniques, Annales ou Démonstrations du Christianisme de l'Evesché de Tournay par Mre Jean Cousin, tournaisien, licentié en théologie de l'église cathédrale de Tournay. Doornik 1620. (Nieuwe uitgave bezorgd door de *Soc. hist. et litt. de Tournay*. Doornik 1868.)

160. Marcus van Vaernewyck, *Historie van Belgis.* Antwerpen 1619.

161. A. van Slichtenhorst, XIV *Boeken van de Geldersse Geschiedenissen.* Arnhem 1654.

162. Bernardus Wittius, *Historia Westphalica.* Munster 1778.

163. (P. Génard), *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen.* Antwerpen 1856.

164. Sanderus, *Gandavum sive Gandavensium rerum libri sex.* Gent 1627.

165. V. Vander Haeghen, *Het klooster te Walle en de abdij van den Groenenbriel.* Gent 1888.

166. F. C. de Nelis, *Opuscula ad historiam Belgicam pertinentia.* Leuven 1767.

167. Kervyn de Lettenhove, *Histoire de Flandre* (1ste volledigste uitgave). Brussel 1847-1850.

168. A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles.* 3 deelen, Brussel 1859-1857.

169. J. Tarlier en Alph. Wauters, *Géographie et histoire des communes belges. Canton de Jodoigne.* 3 deelen, Brussel 1859-1874.

170. de Reiffenberg, *Histoire de l'Ordre de la Toison d'or.* Brussel 1830.

171. Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica.* 3e uitgave, Leuven 1645.

172. Foppens, *Bibliotheca Belgica.* 4 deelen, Brussel 1739.

173. Campbell, *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle.* 's Gravenhage 1874.

174. F. Vander Haeghen, Arnold en Vanden Berghe, *Bibliotheca Belgica.* Gent 1880-1896.

175. O. de Meulenaere, *Documents pour servir à la bibliographie de Jean Boutillier, auteur de la Somme Rurale*, in de *Bulletins de la comm. royale d'histoire*, 4de reeks, deel XVII. Brussel 1890. cf. *Biographie nationale*, art. *Boutillier*, deel XI (1891).

176. S. Bormans, *La librairie de la Collégiale de St. Paul à Liége au XVe siècle*, in den *Bibliophile belge*, deel I. Brussel 1866.

177. F. A. Ebbinge Wubben, *Geschiedkundige herinneringen van Giethoorn*, in den *Overijsselschen Almanak voor oudheid en letteren*, 2de jaargang, voor 1837. Deventer 1836.

178. Kervyn de Lettenhove, *L'Europe au siècle de Philippe le Bel*, in de *Bulletins de l'Académie royale*, 2de reeks, deel XII. Brussel 1861.

179. Dezelfde, *Notice sur un manuscrit de l'abbaye des Dunes*, in de *Mémoires de l'Académie royale*, deel XXV. Brussel 1850.

180. E. Schoolmeesters, *Regesta de Raoul de Zaehringen*, in de *Bulletins de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liége*, deel I. Luik 1881.

181. *Archives historiques du Nord de la France*, 3de reeks, deel VI. Rijsel 1857.

CHRONOLOGISCHE LIJST

DER

STUKKEN.

BLADZ.

1. *1077, Maart 25, Bibianello.* Uittreksel uit eene bul van Gregorius VII, gericht tot Josfredus, bisschop van Parijs, over het geval van Ramihrdus (*Item relatum nobis*) 1
2. (*1100 ? Rome ?*) Bul van Paschalis II aan Jan, bisschop van Terwaan, waarbij de paus hem beveelt de ketters van zijn bisdom niet te sparen (*Que litteris*). 2
3. (*Omstreeks 1101 ?*), *April 4, Lateraan.* Bul van Paschalis II aan Jan, bisschop van Terwaan, waarbij hij hem vraagt om broeder Lambertus, verzoenden ketter en drager dezer bul, eenen behoorlijken staat in zijn bisdom te willen verleenen (*Frater Lambertus*) 2
4. *1112, Nederlanden.* Vermelding van Tanchelm's predikingen in de *Annales Veterocellenses* (*Tanchelmus seductor*). 3
5. *Begin der 12de eeuw, Antwerpen.* Uittreksel uit Boudewijn van Ninove over Tanchelm en Norbertus (*Norbertus inde Roma rediens*) 3
6. *1124, Kamerijk ?* Acte van Burchardus, bisschop van Kamerijk, over de overdracht van de St-Michielskerk te Antwerpen (*In nomine Patris*) 3
7. *1124, Antwerpen.* Acte van Hidolphus, proost der St Michielskerk, over dezelfde overdracht (*In nomine sancte*). 5
8. *1139, April 3, Lateraan.* Uittreksel uit de *Canones* van het algemeen Concilie van Lateraan (*De his qui*) 6
9. *1160* (*winter van 1160-1161*), *Oxford.* Uittreksel uit den monnik van Newbrige over de Vlaamsche ketters aldaar (*Iisdem diebus*). . 7
10. *1160* (*verkeerdelijk 1166*), *Oxford.* Uittreksel uit Radulphus van Diceturn over dezelfde ketters (*Anno Domini*). 9
11. (*c. 1175-1177, kasteel van Revogne, Luikerland.*) Smeekschrift van den Luikschen priester Lambertus (Lambert le Bègue) aan den

Bladz.

paus Calixtus III uit zijnen kerker geschreven, om zich te beklagen over de onrechtvaardige kettervervolging, waarvan hij het slachtoffer is (*Sanctitatis vestre*) 9

12. (*c. 1175-1177, Luik ?*) Smeekschrift gericht tot den paus door de vervolgde aanhangers van den Luikschen priester Lambert le Bègue (*Quia in omni*) 12

13. (*c. 1175-1177,*) *September 2, San Flaviano.* Bul van Calixtus III, gericht tot den bisschop R(adulphus van Zähringen), den proost H(endrik), de aartsdiakens, het kapittel en de geheele geestelijkheid van Luik, hun bevelende Lambert le Bègue vrij te laten om zich vóór den paus te komen rechtvaardigen over zijne ketterij (*Quod tanquam viri*) 13

14. (*c. 1175-1177, Luik ?*) Smeekschrift van eenen der aanhangers van Lambert le Bègue aan den paus, waarin hij zichzelven en vier zijner afwezige vrienden beschuldigt van uit dwang en schrik tegen Lambert eene valsche getuigenis te hebben gesproken (*Persecutionis antique*) 14

15. (*c. 1175-1177, Rome ?*) Tweede smeekschrift van Lambert le Bègue aan den paus om zich te zijner beschikking te stellen (*Tempestas gravissima*) 18

16. (*c. 1175-1177, Rome ?*) Omstandig verweerschrift van Lambert le Bègue tot den paus gericht om de aantijgingen zijner vijanden te weerleggen (*Multa adversum me*) 23

14 (1). *Vóór en tot 1177, Luik.* Uittreksel uit de dertiendeeuwsche kronijk van Gilles d'Orval over den Luikschen priester Lambert le Bègue (*Hisdem itaque diebus*). 32

15. *1177,* (*Luik*). Aanteekening van den kronijkschrijver Albericus Trium Fontium (13de eeuw) over Lambert le Bègue (*anno 1177*) 36

16. *1177, Luik.* Uittreksel uit het *Magnum Chronicon Belgicum* over denzelfden (*Papa vero*) 36

17. *1183, Vlaanderen.* Uittreksels uit de *Annales Floreffienses* over het verbranden van ketters door den graaf (*Plures heretici*) . . . 36

18. *1196-1197, Doornik.* Uittreksel uit eenen brief van Stephanus, bisschop van Doornik, aan Willem, aartsbisschop van Reims, over talrijke ketterijen in Vlaanderen (*Praeterea quod*) . . . 37

19. *1198 of 1199, Maart 25, Lateraan.* Bul van Innocentius III, gericht tot de geestelijkheid en de wereldlijke bevolking van Viterbo, over het behandelen der ketters (*De communi fratrum*) . . . 37

20. *1228 ? Parijs ?* Edict van den Franschen koning Lodewijk IX den Heilige tegen de ketters van geheel zijn rijk tot aan de Schelde (*Cupientes in favorem diuinae fidei*). 38

21. *13de eeuw (c. 1230 ?), Rome.* Bul van eenen paus aan den bisschop

(1) Onder het afdrukken is hier, door het inschuiven van een drietal stukken, een misslag in de nummering begaan : tweemaal heeft men stukken met de nrs **14**, **15** en **16**. De lezer gelieve het te verschoonen.

Bladz.

van Doornik over eenen zoon van ketters, die geestelijke is (*De filio heretici*) 39

22. *1231, Duitschland en Trier.* Uittreksel uit het vierde vervolg op de *Gesta Trevirorum* over een kettergeding te Trier (*Anno Domini*) 39

23. *1235-1236, Artois en Vlaanderen.* Uittreksel uit Philips Mousket over de handelingen van den inquisiteur broeder Robert te Péronne, Kamerijk, Dowaai, Rijsel, Asq, Lers en Toufflers (*Puis revint par France*) 41

24. *1235-1236, Kamerijk en Dowaai.* Uittreksel uit Albericus Trium Fontium over het verbranden van ketters aldaar (*Ad annum*) . 46

25. *1235-1236, Frankrijk en Vlaanderen.* Uittreksel uit Andreas Silvius Marchianensis over het vervolgen der ketters door broeder Robert (*Anno Domini*) 46

26. *1235-1236, Vlaanderen.* Uittreksel uit eene kronijk van Soissons over broeder Robert's kettervervolging (*Hereticorum maxima*). 47

27. *1235-1236, Kamerijk en andere plaatsen.* Uittreksel uit eene vijftiendeeuwsche kronijk van Vlaanderen over hetzelfde (*Comment frère*) 47

28. *1235, Augustus 22, Perusia.* Bul van Gregorius IX, gericht tot den aartsbisschop van Sens, om hem te bevelen de Inquisitie en de predikheeren ter harte te nemen (*Quo inter ceteras*) 48

29. *1238, Atrecht.* Uittreksel uit Vincentius Willaert (17de eeuw) over de instelling der Inquisitie in het predikheerenklooster aldaar (*Voyons icy*) 49

30. *Vóór 1274.* Uittreksel uit de *Summa Theologica* van den heiligen Thomas van Aquino over het dooden der ketters (*Dicendum est*) 50

30bis. (*1290-1291 ? Parijs ?*) Verzoekschrift der Fransche bisschoppen aan Nikolaas IV tegen den prior der predikheeren van Parijs als inquisiteur (*Supplicant prelati*). 300

31. *1298, September.* Edict van den Franschen koning Philips IV den Schoone over het behandelen der ketters door zijne rechterlijke ambtenaars in overleg met de bisschoppelijke en pauselijke Inquisitie (*Universis suis fidelibus*) 50

32. *1307, Maart 26, Melun.* Brief van den Franschen koning Philips den Schoone aan den Vlaamschen graaf Robrecht van Bethune over de uitroeiing van de orde der Tempelridders (*Fidei zelus*) . 51

33. *1307, October 11, Ieperen.* Notariëele acte bevattende vier stukken over het inrichten der vervolging tegen de tempelridders : bevel van den Franschen koning Philips den Schoone (Pontoise, 20 September 1307), bevel van denzelfden (aldaar, 14 September 1307), bevel van den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs (aldaar, 22 September 1307), en eene Fransche instructie over het aanhouden der tempelridders en het aanslaan hunner bezittingen (*In nomine Domini*) 52

34. (*1307*), *November 29, Brussel.* Brief van den Brabantschen hertog Jan II aan den Franschen koning over de aanhouding der Tempelridders en het aanslaan hunner goederen (*Tres cher*

BLADZ.
sires) 59
35. *1308, Januari 28, Hoei.* Brief van Thibaut van Bar, prins-bisschop van Luik, aan den Franschen koning over de zaak der Tempelridders (*Noverit vestrae*) 60
36. *1309, November 22, Parijs.* Proces-verbaal der ondervragingen van oud-dienaars van Henegouwsche Tempelridders (*Eadem die*). 60
37. *1310, April 11, Parijs.* Proces-verbaal van het onderzoek van Margaretha Porete's verdacht geschrift door de godgeleerden der Parijsche Hoogeschool (*In Christi nomine*). 63
38. *1310, Juni 1, Parijs.* Uittreksel uit *Les grandes chroniques de France* over Margaretha Porete (*Et le lundi*) 64
39. *1310, Juni 1, Parijs.* Uittreksel uit Jean d'Outremeuse over dezelfde (*Del suffisant beghine*) 64
40. *1311, Juli 23, Reims.* Brief van Robert, aartsbisschop van Reims, aan den bisschop van Soissons, over de bijeenroeping zijner suffraganen tot het vonnissen der Tempelridders (*Salvator noster*) 65
41. *1312, Mei 2, Vienne.* Veroordeeling door Clemens V tegen de Tempelridders uitgesproken (*Ad providam Christi vicarii*). . 67
42. *1312, Mei 16, Liberoni (?), bisdom Valence.* Bul van Clemens V, gericht tot Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de bezittingen der Tempelridders in zijn graafschap (*Nuper in generali concilio*) 70
43. *1315, December 15, Parijs.* Edict van den Franschen koning Lodewijk X, waarbij hij de kroningswet van keizer Frederik II tegen de ketters (Rome, 22 Nov. 1220) bevestigt (*Fridericus Dei gratia*) 72
44. *1318, Augustus 13, Avignon.* Bul van Joannes XXII ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen uitgevaardigd (*Racio recta*). . . 72
45. *1318, October 6, Utrecht.* Acte van den bisschop Frederik II van Zyrik over de afschaffing der Begijnen (*Cum post*) 73
46. *1319, Februari 25, Rome.* Bul van Joannes XXII, gericht tot al de geestelijke waardigheidsbekleeders, over de Begijnen en den derden regel van den heiligen Franciscus (*Etsi apostolice*) . . 77
47. (*1319, Mei 21, Avignon.*) Fragment eener bul van Johannes XXII, waarbij hij de Begijnen van het hertogdom Brabant met hunne bezittingen onder zijne bescherming neemt (*Sacrosancta Romana ecclesia*) 78
48. *1319, November 23, Mechelen.* Acte van broeder Jan, om de Begijnen van Vilvoorden met de Kerk te verzoenen (*Cum domicellae*) 79
49. *1321, November 24, Rome.* Bul van Johannes XXII, gericht tot den bisschop van Atrecht, hem gelastende een onderzoek in te stellen over de Begijnen van zijn bisdom (*Cum de mulieribus*) . 80
50. *1323, December 8, (Brabant).* Acte van de drie commissarissen van den Kamerijkschen bisschop ten voordeele der Brusselsche Begijnen uitgevaardigd (*Abbas loci Sancti Bernardi*) 81
51. *1324, Februari 25, Câteaux-Cambrésis.* Open brief van Pieter,

Bladz.

bisschop van Kamerijk, over het gunstig onderzoek door zijne drie commissarissen aangaande de zeden en leerstelstels der Brusselsche Begijnen gedaan (*Universis presentes litteras*). . 83

52. *1324, Juni 22, Avignon.* Bul van Johannes XXII tot den bisschop van Luik gericht om hem te bevelen een onderzoek in te stellen naar de rechtgeloovigheid en zeden der Begijnen van zijn bisdom (*Cum de mulieribus*) 85

53. *1324, October 24,* (*Luik*). Bevel van bisschop Adolf van der Mark ten gunste der Begijnen van Luik, Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt en Aarschot (*Intimato jam dudum*) 86

54. *1325, Maart 1,* (*Luik*). Bevel van denzelfde ten gunste der Begijnen van Roermond (*Intimato jam dudum*) 88

55. *1329, November, St-Germain-en-Laye bij Parijs.* Edict van den Franschen koning Philips VI van Valois, waarbij hij Lodewijk IX's edict *Cupientes in favorem diuinae fidei* bekrachtigt (*Notum facimus*) 88

56. *1329, November, St-Germain-en-Laye bij Parijs.* Edict van den Franschen koning Philips VI van Valois, waarbij hij de vroegere koninklijke edicten over de Inquisitie aan zijne rechterlijke ambtenaren herinnert (*Philippe, par la grâce de Dieu*) . 90

56bis. *1333, Januari 15, Luik.* Bevel van Adolf van der Mark, bisschop van Luik, over het beschermen der Begijnen van Zoutleeuw tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen (*Intimato jam dudum*) 301

57. *1336, Januari 19, Avignon.* Bul door Benedictus XII ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen uitgevaardigd (*Recta ratio*) . . . 92

58. *1336, Gent.* Uittreksel uit de stadsrekeningen over Justase Passcaris, die tegen de ketters (?) geprocedeerd had (*Item ghaven sij*). 94

59. *1336, Gent.* Uittreksel uit de stadsrekeningen over het folteren van zekere *buggers* (*Item, van scepenen*) 94

60. *1343, Januari 21, Avignon.* Bul van Clemens VI, gericht tot de Begijnen van St-Truiden, waarbij hij herinnert aan de bullen van Clemens V en van Johannes XXII en aan het bevel van bisschop Adolf van der Mark (*Personas vacantes*) 95

61. *1349-1350, Doornik en de Nederlanden.* Uittreksel uit Gillis Le Muisit (of Li Muisis) over de handelingen der Geeselaars, vooral te Doornik (*Anno MCCCXLIX rumores*) 96

62. *1349, Brugge.* Reglement der Brugsche Geeselaars (*Ista regula*) . 111

63 *1349-1350, October 27, December 8, Februari 19, Maart 8, Mei 26, Doornik.* Herhaalde verordeningen van den magistraat tegen de Geeselaars (*Et que il ne soit*). 112

64. *1349, November 3, Parijs.* Uittreksel uit Bulaeus over de veroordeeling der Geeselaars door de godgeleerde faculteit van Parijs (*Adversus hanc sectam*) 113

64bis. *1349, November, Parijs en Avignon.* Aanteekening uit Sanderus over Jan du Fay, door de godgeleerde Faculteit van Parijs naar den paus gezonden om de veroordeeling der Geeselaars

Bladz.
te bekomen (*Successit Joannes III*) 302
65. *1349, vóór Augustus 7, Leuven.* Uittreksels uit de stadsrekeningen over de betrekkingen van den magistraat met de Geeselaars (*Item den Pelgrimen*). 114
66. *1349-1350, Mechelen.* Uittreksels uit de stadsrekeningen over de betrekkingen van den magistraat met de Geeselaars (*Item enen bode*) 114
67. *1349, Gent.* Uittreksels uit de stadsrekeningen over de betrekkingen van den magistraat met de Geeselaars (*Item Ph. Taybaerde*). 115
68. *1350, Februari 15, Parijs.* Edict van Philips VI van Valois, koning van Frankrijk, gericht tot den magistraat van Doornik, over de onderdrukking der Geeselaars aldaar (*En l'an*) 116
69. *Einde 1349-1350, Mei 6, Gent.* Uittreksels uit de geboden der schepenen tegen de Geeselaars of Kruisbroeders (*Dat alle deghene*). 117
70. *1349-1350, Vlaanderen, Henegouwen, Brabant en Frankrijk.* Uittreksel uit een Fransch handschrift over de Geeselaars (*Ils multiplièrent*) 118
71. *1349, Jerusalem.* Aanteekening over den eigenhandigen brief van Christus, dien de Geeselaars beweerden aldaar van eenen engel ontvangen te hebben (*S'ensuit la teneur*). 119
72. *1349-1350, Vlaanderen en Baudeloo.* Uittreksel uit het *Breve chronicon Flandriae clerici anonymi* over de Geeselaars aldaar (*Eodem tempore*) 120
73. *1349, omstreeks September 29, Londen.* Uittreksel uit Robert van Avesbury over de bedevaarten der Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars aldaar (*Dicto vero anno*). 121
74. *1349-1350, Luikerland en omliggende gewesten.* Uittreksel uit Jean le Bel over de Geeselaars aldaar (*En ce temps*) 122
75. *1349, omstreeks Juni 24 — 1350, Luikerland en omliggende gewesten.* Uittreksel uit de *Gesta abbatum Trudinensium* over de Geeselaars aldaar (*Eodem anno*). 124
76. *1349-1350, Nederlanden en Frankrijk.* Uittreksel uit den vervolger op Guillaume de Nangis over de Geeselaars aldaar (*Anno Domini*) 125
77. *1349-1350, Luikerland en omliggende gewesten.* Uittreksel uit Radulphus de Rivo over de Geeselaars (*Magna per universum orbem*) 126
78. *1349-1350, Nederlanden.* Uittreksel uit het gelijktijdig leerdicht *Het boec vander Wraken* over de handelingen der Geeselaars (*Ene penitencie*) 126
79. *1349-1350, Nederlanden.* Uittreksel uit Froissart over de Geeselaars (*En l'an de grasce*) 129
80. *1349-1350, Vlaanderen.* Uittreksel uit eene Vlaamsche kronijk (15de eeuw) over de Geeselaars (*De Flagellatoribus*) 131
81. *1349, Juni — 1350, Brabant.* Uittreksel uit een handschrift der 15de eeuw over de Geeselaars (*Item int jaer*) 133
82. *1349, Brabant en de Nederlanden.* Uittreksel uit de *Excellente*

Bladz.

Cronike van Brabant over de Geeselaars (*Vanden Geselbroeders*) 134

83. *1349* (*verkeerdelijk op 1312*), *Vollenhove in Overijssel*. Aanteekening van Arent toe Boecop (16de eeuw) over de Geeselaars aldaar (*Int iaer*) 135

84. *1349, Juni, Gent*. Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over de Geeselaars aldaar (*Item, in dit jaer*) 136

85. *1349, Ieperen*. Uittreksel uit hetzelfde *Memorieboek* over de Geeselaars aldaar (*Item dese*) 136

86. *1349-1350, Nederlanden*. Lied der Nederlandschsprekende Geeselaars (*Sve siner sele*) 136

87. *1349-1350, Nederlanden*. Lied der Waalsche Geeselaars (*Ave, regina*). 139

88. *1349, October 24, Avignon*. Bul van Clemens VI gericht tot den bisschop van Kamerijk, waarbij hij de secte der Geeselaars veroordeelt (*Inter sollicitudines*). 141

89. *1351, Maart 28, Doornik*. Laatste afkondiging der verordeningen van den magistraat tegen de Geeselaars (*Le lundy*) 141

90. *1354, Februari 25, Gent*. Uittreksel uit het *Zoendinc-boec* over eene bedevaart aan Margaretha sMoenx opgelegd wegens het laten lezen van een kettersch geschrift (*Ute gegheven*) 142

91. *1355, Mei 13, Utrecht*. Uittreksel uit de synodale statuten van bisschop Jan van Arkel, verbiedende dooden te begraven met den hoed, de roede of het kleed der Geeselaars (*Item inhibemus*) 142

92. *1355, September 3, Doornik*. Veroordeeling tot eenjarige gevangenschap en levenslange verbanning uitgesproken door bisschop Philips Arboisius, tegen den berouwvollen ketter Jacob Clerici (*Nouerit is, quod*). 142

92bis. *1373, Leiden*. Veroordeeling van vader Heyne wegens godslastering (*Vader Heyne*) 303

93. *1374, Aken, Keulen, Maastricht en Luik*. Uittreksel uit de kronijk van Jan van Leyden (15de eeuw) over de Dansers aldaar (*Anno etiam eodem*) 144

94. *1374, Juli-October, Maastricht, Luik, Tongeren, Herstal en naburige plaatsen*. Uittreksel uit het *Magnum Chronicon Belgicum* over de Dansers (*Item anno*) 145

95. *1374, Luik*. Uittreksel uit de kronijk van Jan van Stavelot (15de eeuw) over de Dansers (*Anno Domini*) 146

96. *1374, Vlaanderen*. Uittreksel uit de kronijk van Ægidius de Roya over de Dansers (*Anno Domini*). 146

97. *1374, Vlaanderen en Brabant*. Uittreksel uit eene Vlaamsche kronijk (15de eeuw) over de Dansers (*Anno*) 146

98. *1374, Vlaanderen en Brabant*. Uittreksel uit de *Chronycke van Nederlant* (16de eeuw) over de Dansers (*Item*) 147

99. *1374, tot October, Gent*. Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over de Dansers aldaar (*In dit jaer*) 147

100. *1374, Nederlanden*. Aanteekening uit het *Vetus Chronicon Belgi-*

Bladz.

cum over de Dansers (*Anno*) 148

101. *1374, Maastricht (en niet Utrecht).* Aanteekening uit eene Latijnsche kronijk (15de eeuw) over de Dansers te *Trajectum* (*Eodem anno*) 148

102. *1374, Luik en andere plaatsen.* Aanteekening uit eene Westfaalfaalsche kronijk (begin der 16de eeuw) over de Dansers (*Eodem anno*) 149

103. *1374, Vlaanderen.* Uittreksel uit Meyerus over de Dansers (*Ex finibus*). 149

104. *1374 en 1375, Gelderland.* Aanteekening van Slichtenhorst over de Dansers in dat gewest (*Op dit*) 150

105. *Vóór 1384, Deventer.* Uittreksel uit het *Chronicon Windeshemense* over de predikingen van Geert Groote aldaar tot verdediging der Broeders en Zusters van het gemeene leven tegen de verdenking van ketterij (*De fratribus*). 150

106. *Omstreeks 1393 en 1394, Utrecht, Renen en omliggende plaatsen.* Aanklachten ingekomen bij den inquisiteur Jacob van Soest of van Sweve tegen de Zustersgezelschappen aldaar en voorschriften over het vervolgen der Lollarden, Beggarden en Zusters (*Ista sunt*). 153

106bis. *Vóór 1395, Leiden.* Veroordeeling van Elias wegens kettersche woorden (*Voort is*). 304

107. *1395, Maart 19, Windesheim (bij Zwolle).* Notarieële acte, waarbij vijf voorname leden der orde van Windesheim plechtig instaan voor de rechtgeloovigheid en godvruchtige levenswijze der Broeders van het gemeene leven (*In nomine Domini*). . . 156

108. *1397, Mei 26, Doornik.* Afkondiging aldaar van een plakkaat van den Franschen koning Karel VI tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de heiligen (*Oyés, seigneur*) 158

109. (*Einde 1397 ? Utrecht.*) Gunstig oordeel van Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk aldaar, over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven (*Primo queritur*) 159

110. (*Einde 1397 ? Utrecht.*) Verweerschrift van Everardus Foec ten gunste der Begijnen dezer gewesten tegen de sermoenen en de schriften van eenen harer vijanden (*Omissa*) 167

111. (*Einde 1397 ? Utrecht ?*) Verweerschrift van eenen onbekenden godgeleerde ten gunste der Broeders en Zusters van het gemeene leven in de geestelijke provincie Keulen tegen hunne belagers en vervolgers de inquisiteurs (*Ex tribus medijs*) . . . 169

112. *1397, December 24,* (*Dikningen ?*) Gunstig oordeel van Arnold, abt aldaar, over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven (*Quesitum est*). 172

113. *1398, bisdom Utrecht.* Samenvatting van het gunstig oordeel van eenige Nederlandsche en andere godgeleerden over de onberispelijke levenswijze der Beggarden en der Broeders en Zusters van het gemeene leven (*Sequentes quaestiones*) . . . 176

114. (*Na 1398, bisdom Utrecht.*) Weerlegging door den Nederlandschen inquisiteur van het gunstig oordeel der godgeleerden

Bladz.

over de Broeders en Zusters van het gemeene leven (*Observationes inquisitoris*) 181

115. *Einde der 14de eeuw, Noorden van Frankrijk en de Nederlanden.* Uittreksel uit de *Somme Rural* van Johan Boutillier over de behandeling der ketters door het gerecht (*De action criminelle*) 185

116. *Omstreeks 1400 ? Valencijn ?* Uittreksel uit eene verhandeling van Gerson over een kettersch boek van Maria van Valencijn (*Videntur errasse*) 188

117. *1400, Augustus 18, Gent.* Verordening van den Oudburg aldaar tegen de begunstigers van Geeselaars of *cruusbroeders* (*Dit es tvoerghebot*) 188

118. *1400, Maastricht, Visé en Tongeren.* Uittreksel uit Zantfliet over de tweede Geeselaarssecte in onze gewesten (*Jisdem diebus*) . 189

119. *1401, April 30, (Utrecht.)* Notariëele acte bevattende den bevelbrief door Frederik van Blankenheim, prins-bisschop van Utrecht, gericht tot al de onderzaten van zijn bisdom, waarbij hij de inrichting en de levenswijze der Broeders van het gemeene leven goedkeurt en bevestigt (*In nomine Domini*) . . 190

120. *Omstreeks 1406, Robermont bij Luik.* Uittreksel uit een gelijktijdig verhaal over de kettervervolging tegen Maria de Bervy en andere nonnen (*N'avoient point*) 193

121. *1408, April 28, Reims.* Uittreksel uit de statuten van het provinciaal Concilie van Reims over de bisschoppelijke Inquisitie (*Inquiratur*) 194

122. *1408, Juni 11, Doornik.* Verordening van den magistraat over het vertoonen van spelen rakende het geloof (*Comme li parochien*) 194

123. *1409, September 30, Keulen.* Acte van den inquisiteur Gyselbertus van Utrecht, waarbij hij den predikheer Jacob van Soest tot inquisiteur in de bisdommen Keulen, Utrecht, Munster, Osnabruck, Minden, Bremen en Paderborn aanstelt (*Litteras*) . . . 196

124. *1411, Augustus, Doornik.* Besluit van den magistraat om de prediking over de ketters bij te wonen (*De le predicacion*) . . . 198

125. *1411, Brussel ?* Aanteekening over de ontwijding en de tienjarige verbanning uit Brabant van broeder Thoenken (*Quelquefois*) 198

126. *1412, Mei 10, Doornik.* Proclamatie der geestelijkheid over de kettersche sermoenen van eenige Augustijnen aldaar (*De par mons. levesque*) 198

127. *1416, Mei 7 en 11, Doornik.* Aanhouding van den ketterschen augustijnermonnik Nicolaas Serrurier (*Le juedj*) 199

128. *1417, Augustus 17, Doornik.* Veroordeeling van den ketterschen priester Richard du Croquet tot eene bedevaart door den bisschop (*Notum facimus*) 200

129. *1417, Augustus 20, Gent.* Verzachting door den bisschop toegestaan aan Richard du Croquet (*Cum nuper*) 202

130. *1417, Augustus 22, Brussel.* Getuigschrift der volbrachte bedevaart van Richart du Croquet (*Noverint universi*) 203

BLADZ.

131. *1417, Brussel.* Aanteekening van Alph. Wauters over de terechtstelling van Coppin de Scoenmaker, omdat hij het priesterlijk ambt zonder recht uitoefende (*Ces cas isolés*) 203
132. *1418, April 12, Constanz.* Notariëele acte inhoudende het omstandig verslag over het geding tegen den ketterschen augustijn Nicolaas Serrurier op het Algemeen Concilie van Constanz ingespannen (*In nomine sancte*) 204
133. *Omstreeks 1418, Constanz.* Aanklacht door den predikheer Matthaeus Grabow vóór paus Martinus V op het Algemeen Concilie aldaar ingebracht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven wegens ketterij (*Beatissime pater*) 216
134. *Omstreeks 1418, Constanz.* Veroordeeling van Grabow's aanklacht door Petrus de Alliaco (Pierre d'Ailly), kardinaal van Kamerijk (*Reuerendissime pater*) 220
135. *1418, April 3, Constanz.* Veroordeeling van Grabow's aanklacht door Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs (*Reuerentissimo in Christo*) 222
136. *1419, Mei 31, Constanz.* Aanteekening over het vonnis uitgesproken aldaar tegen Grabow (*Anno Domini*) 225
137. *1419, kort na Mei 31, Constanz.* Herroeping van Grabow (*Ego frater*) 226
138. *1417-1419, Deventer, Groningen, Utrecht en Constanz.* Uittreksel uit het *Chronicon Windeshemense* over de zaak van Grabow (*Quidam de ordine*) 227
139. *1419, December 11, Florence.* Notariëele acte bevattende een omstandig verslag over het beroepsgeding in zake Nicolaas Serrurier, opvolgend door de kardinalen van Verona, van Venetië en van Aquileja geleid (*In nomine Domini*). 229
140. *1420, Januari 6, Florence.* Bul van Martinus V, waarbij hij de twee veroordeelingen, tegen Nicolaas Serrurier uitgesproken, kenbaar maakt en uitvoerbaar verklaart (*Ad hoc precipue*) . . 237
141. *1420, Februari 13-15, Doornik.* Beraadslaging van den magistraat over het geval der ketterin Margaretha de Lousielle (*De le requeste*) 243
142. *1422, Januari 28, Doornik.* Notariëel afschrift van de processtukken der kettervervolging ingespannen tegen Nicolaas Serrurier (*Universis presens transumptum*) 243
143. *1423, Maart 23, Doornik.* Uittreksel uit de stadsrekeningen over het verklikken aan den bisschop van de schuilplaats van den ketter Gillis Mersault (*A Bauduyn*). 247
143bis. *1423, Juni-Augustus, Doornik.* Uittreksel uit de kronijk van Jean Cousin over het geval van den ketter Gillis Mersault (*Si y eut*) 304
143ter. *1423, Juni 13 en 30, Juli 8 en 19, Doornik.* Beraadslagingen van den magistraat over Gillis Mersault (*Le dit jour*) 305
143[4]. *1423, Maart 14, Juli 22, Doornik.* Uittreksel uit de rekeningen over de verbranding van Gillis Mersault (*A Jehan Blarie*) . . 306
144. (*1423, na Juli 22, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot Jan

Bladz.

van Thoisy, bisschop van Doornik, over het straffen van eenen gevaarlijken ketter (Gillis Mersault ?) en over het gedrag zijner geestelijkheid (*Cognovimus ex tuis*) 248

145. (*1423, na Juli 22, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot het kapittel der hoofdkerk van Doornik, over hetzelfde (*Intelleximus ex litteris*) 249

146. (*1423, na Juli 22, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot den magistraat van Doornik, over hetzelfde (*Ex litteris quas nuper*) 250

147. *1423, November 12, Rome.* Breve van Martinus V, gericht tot Willem IV van Challant, bisschop van Lausanne en tot den inquisiteur Orric van Torrente over Nicolaas Serrurier (*Inter precipuas solicitudines*) 252

148. (*1423, na November 12, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot den bisschop van Lausanne, over Nicolaas Serrurier (*Intelleximus quod ille*) 254

149. (*1423, na November 12, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot denzelfden over hetzelfde (*Sicut pridie*) 254

150. (*1423, na November 12, Rome.*) Breve van Martinus V, gericht tot Amedeus, hertog van Savoyen, over Nicolaas Serrurier (*Audiuimus, quod quidam*) 256

151. *1423, December 1, Rome.* Breve van Martinus V, gericht tot den adel van het hertogdom Luxemburg, om hem aan te wakkeren tot het verdelgen der ketters van Bohemen (*Si aliqua heresis*) . 256

152. *1424, Maart 16, Rome.* Breve van Martinus V, gericht tot den inquisiteur van Lausanne Orric van Torrente, over Nicolaas Serrurier (*Etsi in quibuslibet*). 257

153. *1424, Maart 16, Rome.* Breve van Martinus V, gericht tot Theobaldus van Rougemont, aartsbisschop van Besançon, over Nicolaas Serrurier (*Ad augmentum catholice fidei*) 260

153bis. *1425, December 15, Rome.* Breve van Martinus V aan den magistraat van Doornik over zijne krachtdadigheid tegen de ketterij (*Dudum intelleximus*) 307

154. (*1428, Vlaanderen en Artois.*) Duistere vermelding bij Chastelain over het geval van den Bretonschen karmeliet Thomas Conecte, die als ketter verbrand werd (*J'ay vu un ypocrite*) 262

154bis. *1429, December 15 en 20, Doornik.* Beraadslagingen van den magistraat over den ketter Jacquemart de Bleharies (*Des requestes*) 308

155. *1429, December 20 en 21, Doornik.* Bevel van den magistraat tot handhaving der orde bij de terechtstelling van den ketter Jacquemart de Bleharies en zijne aanhangers (*Qu'il ne soit*) . 262

155bis. *1430, Februari 15, Doornik.* Beraadslagingen van den magistraat over verscheidene ketters (*De le requeste*) 309

155ter. *1430, Februari 16, Doornik.* Uittreksels uit de rekeningen over de kosten van de verbranding van Willem du Bos en Olivier de le Deuille (*A Sire Jehan*) 310

155[4]. *Vóór 1440, Leiden.* Veroordeeling van Willem Duyker Ysbrantsz.

Bladz.

wegens godslastering (*Item, want alle*) 310

155[5]. *1444, Leiden.* Veroordeeling van Clais Willemsz. wegens beleediging van het H. Sacrament (*Om overmits*) 311

156. *1448, Dowaai.* Uittreksel uit Hopperus over de Inquisitie in de Nederlanden vóór de Hervorming en een vermeend kettergeding aldaär in dat jaar (*Et faict à scavoir*) 263

156bis. *1456, October 19, Dordrecht.* Veroordeeling van Remijs Wesselssoen wegens kettersche waarzeggerij (*Remijs Wesselssoen*) . . 311

157. *1460, Mei 17, Doornik.* Onderhandelingen van den magistraat met de bisschoppelijke Inquisitie over het uitleveren van vier verdachte Waldenzen (*Daucuns prisonniers*). 263

158. *1459-1460, Nijvel.* Uittreksel uit de rekeningen over de pijniging en verbanning van Aelis, eene vrouw van de secte der Waldenzen (*Despens sour*) 265

159. *1460, Rijsel.* Aanteekening over het straffen der ketterin Catharina Patée en over het opsporen der Waldenzen aldaar (*En 1460 à Lille*). 265

160. *1468, Mei 8, Brugge.* Uittreksel uit Chastelain over de uitsluiting van den graaf van Nevers uit de Guldenvliesorde wegens ongeloof (*Comment le duc*) 266

161. *1468, Mei 8, Brugge.* Uittreksel uit Meyerus over dezelfde zaak (*Nonis Maii*). 267

162. *1468, Mei 8, Brugge.* Uittreksel uit Despars over dezelfde zaak (*Die prince*) 267

163. *1471, Juli 15, 17 en daarna, Leuven, Nijvel en omstreken.* Aanteekeningen uit de stadsrekeningen over het vervolgen van ketters door den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi (*Meester Hubrecht*). 268

164. *1471, November 7, Leuven.* Aanteekening over den inquisiteur Jan de Bomal (*Septima Novembris*) 269

165. *Omstreeks 1477, Brugge.* Voorwoord en inhoudstafel van eene aldaar gedrukte Fransche omwerking van Jan Tinctoris (Taincture)'s Latijnsche verhandeling tegen de Waldenzen, in 1460 door dien Doornikschen kanunnik geschreven (*Pour obuier*). 269

166. *1480, December 20, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over de vijftigjarige ballingschap uitgesproken tegen drie mannen wegens godslastering en uitvinden van nieuwe vloeken (*Ector de Prosst*) 272

167, *1481, Januari 31, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over de vijftigjarige ballingschap uitgesproken tegen Lodewijk vander Linden wegens godslastering (*Lodewyc vander Linden*) . . . 272

168. *1481, einde September, Gent.* Uittreksel uit Despars over de sermoenen der predikheeren aangaande de talrijke ketters aldaar (*Zeer corts*) 273

169. *1481, einde September, tot 1482, Maart 27, Gent.* Uittreksel uit Jan Van den Vivere over dezelfde zaak (*In dit bovenscreven jaer*) 273

Bladz.

170. *1481, September 20, tot 1482, Juli, Gent.* Uittreksels uit de stadsrekeningen over de onkosten gedaan ter gelegenheid van dezelfde zaak (*Item betaelt*) 274

171. *1481, einde September, tot 1482, Maart 27, Gent.* Uittreksel uit het *Memorieboek der stad Ghent* over dezelfde zaak (*Item in 't selve jaer*) 275

172. *1483, November 10, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over vijftigjarige ballingschap uitgesproken tegen Pieter de Mersman wegens godslastering over « de leden Gods » (*Pieter de Mersman, in de mande*). 277

173. *1491, Maart 14, Brugge.* Uittreksel uit de *Sentencien civiele* over de pijnigingen en veroordeeling tot vijftigjarige ballingschap van Hannekin van Uphove wegens godslastering « bij den bloede, longhere, pensen, daermen », enz. van God (*Hannekin van Uphove*) 277

174. *1491, Maart 26, Brugge.* Stedelijk reglement tegen de godslasteraars (*Actum ter clocke*) 278

175. *1491, Mei 6, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over tienjarige ballingschap uitgesproken tegen Hendrik Hoste wegens godslastering (*Actum vjen in Meye*) 278

176. *1491, September 1, Brugge.* Uittreksel uit de *Sentencien civiele* over de ballingschap van Katheline wegens godslastering (*Katheline, Willem sLozen weduwe*) 278

177. *1492, October 17, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over vijftigjarige ballingschap uitgesproken tegen Christiaan van Vaernewijc (*Actum xvijste in October*) 279

178. *1492, November 3, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over vijftigjarige ballingschap uitgesproken tegen Matthys vander Eeke wegens bespotting van het Heilig Sacrament (*Actum iijen in Novembre*). 279

179. *1493, Januari 8, Gent.* Uittreksel uit het *Ballincboec* over tienjarige ballingschap uitgesproken tegen Adriaan Castelain wegens godslastering (*Actum viijen in Januaere*). 280

180. *1495, in het hertogdom Brabant.* Uittreksel uit het rechtsgeleerd werk van Willem vander Taverijen over de behandeling der gedingen wegens ketterij, Joderij, simonie, apostasie, godslastering, meineed, heiligschennis, sortilegie en tooverij aldaar (*Vander criesme*) 280

181. *1503, April 10, Brussel.* Uittreksel uit Barlandus over het verbranden van eenen ketter, die Maria's maagddom geloochend had (*Eodem anno*). 292

182. *1503, April 10, Brussel.* Uittreksel uit de *Cronycke van Antwerpen* over hetzelfde geval (*Int jaer*) 293

183. *1503, Mei 2, 's Gravenhage.* Banvonnis door het Hof van Holland uitgesproken tegen Splinter Wiggersz. van Naarden wegens godslastering tegen Christus « den gecruyste bouf » (*Gesien bij den Hove*) 293

183bis. *1515, Leiden.* Veroordeeling van Gerijt Jacopsz wegens laste-

Bladz.

ring van God en van Maria (*Alsoe Gerijt*) 312

184. *1517, September 4, Doornik.* Acte van den officiaal over den gevangen priester Jaspar Fournier, die in de herbergen en in de kerk allerlei verdachte en ongeloovige woorden gesproken heeft (*Cum nos magistrum*) 294

185. *1517, November 4, Doornik.* Acte van den officiaal over de wederspannigheid van den magistraat in zake van den verdachten priester Jaspar Fournier (*Cum nos magistrum*). 297

185bis. *1518, Leiden.* Veroordeeling van Daniel Jacopsz. en Mees Symonsz. wegens het afnemen en beleedigen van een O. L. Vrouwenbeeld (*Alzoe up zonnendach*) 312

Aanhangsel van nagekomen stukken, die in de bovenstaande chronologische lijst ingelascht werden (zie n^{rs} 30bis, 56bis, 64bis, 92bis, 106bis, 143bis, 143ter, 143^{4}, 153bis, 154bis, 155bis, 155ter, 155^{4}, 155^{5}, 156bis, 183bis, 185bis) . . . . 300—313

REGISTER.

A.

AALST. Vier godslasteraars dezer plaats te Gent gebannen (1480), 272.

AARSCHOT. De Begijnen dier plaats door Adolf, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87.

ABSALON OSKIN, priester, promotor van den officiaal van Doornik, vraagt namens den bisschop eene reeks afschriften der processtukken van den ketter Nicolaas Serrurier (1422), 243, 244, 245, 246.

ADOLF VAN DER MARK, bisschop van Luik, wordt door paus Johannes XXII gelast met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1324). 85 ; — vaardigt eene vrijspraak uit ten voordeele der Begijnen van St-Christoffel (Luik), Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt en Aarschot (1324), 86-88 ; — ook ten voordeele van die van Roermond (1325), 89 ; — vaardigt reglementen uit voor de Begijnen van St-Christoffel te Luik (1323, 1325), 88 ; — verbiedt aan de Brabantsche ambtenaars de Begijnen van Zoutleeuw in hunne goederen te verontrusten (1335), 301, 302.

ADRIAAN CASTELAIN te Gent, wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1493), 280.

ÆGIDIUS. Zie GILLIS.

ÆGIDIUS, monnik, kanunnik van St-Nicolas-des-Prés te Doornik, vergezelt de Doorniksche Geeselaars op hunne tochten uit eigen beweging (1349), 98, 104.

AELAIS, kettersche tooverheks, te Kamerijk door den inquisiteur Robert verbrand (1236), 42-44, 46.

AELIS, kettersche vrouw van de secte der Waldenzen, te Nijvel op de pijnbank gelegd en uit Brabant gebannen (1459-1460), 265.

AERNT AERNTSZ., te Leiden gemengd in de zaak van den godslasteraar Willem Duyker Ysbrantsz. (c. 1440), 310.

AIX-LA-CHAPELLE. Zie AKEN.

AKEN (*Aquisgranum*). Over die stad komen de Dansers naar de Nederlanden (1374), 144, 149.

ALEXANDER (*van Oeren*), bisschop van Luik, houdt aldaar eene bisschoppelijke synode (1166), waar Lambert le Bègue eene rol speelde, blijkens zijn verweerschrift aan Calixtus III (1175-1177), 24, 27, 28.

ALAYDIS. Zie AELAIS.

ALHEYDIS CLUTEN, overste der Zusters van Utrecht, wordt door Wermbold van Buscop naar Renen gezonden om er de Zusters tegen den inquisiteur te sterken (c. 1393-94), 154-155.

ALNE (*Anne*) bij Thuin. De abt dier plaats vervolgt de nonnen van Robermont, die eene reformatie van haar klooster willen bewerken (c. 1406), 193; — de cijnshouder der abdij Jehan de Greef ondersteunt haar integendeel (c. 1406), 193.

AMEDEUS, hertog van Savoyen, wordt door eene breve van paus Martinus V aangespoord om den bisschop van Lausanne in het straffen van den wederspannigen ketter Nicolaas Serrurier krachtdadig bij te staan (1423), 256, 258, 259.

AMIENS. De baljuw dier stad treedt op als gevolmachtigde van den Franschen koning met twee anderen in de zaak der aanhouding en vervolging der Tempelridders (1307), 52, 54.

ANGELUS (of *Antonius?*), kardinaal van Verona, ontvangt van Pierre d'Ailly en van Johannes de Gerson te Constanz hunne veroordeeling van Grabow's aanklacht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven (c. 1418), 220, 221, 222-224; — wordt door den paus met het beroepsgeding van Nicolaas Serrurier gelast, maar sterft vóór het einde ervan (1419), 230, 332.

ANTONIUS (?), kardinaal van Verona. Zie ANGELUS, kardinaal van Verona.

ANTONIUS, kardinaal van Aquileja, leidt het kettergeding tegen den predikheer Matthaeus Grabow te Constanz (1418), 225, 226; — leidt het laatste gedeelte van het beroepsgeding van den ketter Nicolaas Serrurier en spreekt te Florence het eindvonnis uit (1419), 230, 233, 236, 241, 244, 254, 255.

ANTONIUS GUIDONIS, klerk van het bisdom Avignon, pauselijk en keizerlijk notaris, stelt te Constanz eene reeks acten op als notaris der Spaansche natie (1418), 215, 216.

ANTWERPEN (*Anvers*). Besmet door de ketterij van Tanchelm, die er omringd was met drie duizend gewapende aanhangers (begin de 12[de] eeuw), 3, 4; — de heilige Norbertus roeit er die ketterij uit, 4; — de abt der St-Bernaardsabdij aldaar spreekt de Brusselsche Begijnen vrij als een der drie commissarissen van den Kamerijkschen bisschop (1323), 81-83, 84.

APOSTASIE. Hoe zij in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werd (c. 1495), 287, 288.

AQUISGRANUM. Zie AKEN.

AR., priester, die uit dwang en schrik eene valsche getuigenis tegen Lambert le Bègue sprak (1175-1177), 15-17.

ARNOLD, abt van Dikningen, geeft een gunstig oordeel over de Broeders en Zusters van het gemeene leven (1397), 173-176; — dit oordeel samengevat met

dat van andere godgeleerden der geestelijke provincie Keulen (1398), 176-180.

Arnolinus, haarkapper en ketter, te Châlons-sur-Marne door den inquisiteur Robert verbrand (1235), 46.

Arras. Zie Atrecht.

Asq (*bij Rijsel*). De inquisiteur Robert laat er ketters aanhouden, verbranden of kerkeren (1236), 42, 45.

Atrecht (*Arras, stad en bisdom*). De bisschop woont te Kamerijk het verbranden bij van meer dan twintig ketters onder de leiding van den inquisiteur Robert (1236), 42, 44; — de Inquisitie wordt in het predikheerenklooster aldaar ingesteld (1238) en blijft er werkzaam tot 1560, 49; — de bisschop wordt door paus Johannes XXII gelast met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1321), 80, 81; — in dit bisdom en in de omliggende veel geheime bijeenkomsten van ketters (c. 1417), 207; — de Waldenzen aldaar klagen Doornikenaars als medeplichtigen aan (1460), 264; — de inquisiteur Pieter Lesbroussart aldaar (1460), 266.

Audenarde. Zie Oudenaarde.

B.

Bachardi (c. 1384), 151. Zie Beggarden.

Bailleul. Zie Belle.

Ballingschap (*in zake van ketterij en godslastering*). Aanhangers van Lambert le Bègue uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 12, 13, 15, 16, 17; — de verzoende ketter Jacob Clerici te Doornik uit het bisdom, daarenboven tot eenjarige gevangenschap verwezen (1355), 143; — broeder Thoenken te Brussel uit Brabant (1411), 198; — de verzoende ketter Nicolaas Serrurier te Constanz uit de bisdommen Doornik en Kamerijk zijn leven lang en uit het bisdom Parijs gedurende tien jaren (1418), 209; — de verzoende ketter Matthaeus Grabow te Constanz levenslang uit de geestelijke provincie Keulen en vooral uit het bisdom Utrecht (1419), 225; — Clais Willemsz. levenslang uit Leiden en uit al de landen van den graaf van Holland (1444), 311; — Aelis te Nijvel uit Brabant (1460), 265; — Catherine Patée levenslang te Rijsel (1460), 265, 266; — Jehanneken sWilden voor tien jaren te Gent (1478), 280; — Ector de Prosst, Joos Boone alias de Pointere, Pieter van Ydegem, Joos Reghelinc, Willeken Lippens, Pieter Potrain, Pauwels van Hoolbeke alias vander Meersch, elk voor vijftig jaren, te Gent (1480), 272; — Roland de Decker, voor tien jaren te Gent (1481), 280; — Lodewijk van der Linden te Gent voor vijftig jaren (1481), 272; — Pieter de Mersman te Gent voor vijftig jaren (1483), 277; — de Ghellanckene Maye voor 10 jaren, Lieven Boudins alias Francken voor vijftig jaren en Pieter Thuin ook voor vijftig jaren, allen te Gent (1483), 280; — Hannyn vander Bruggen voor vijftig jaren te Gent (1484), 280; — Collette Longe alias Madeline, Marie Vollaerts en Jehanne Gillemans, alle drie te Gent, voor tien jaren (1484), 280; — Hanneken van Uphove te Brugge voor vijftig jaren (1491), 277; — Hendrik Hoste te Gent voor tien jaren (1491), 278; — Katheline, Willem sLozen weduwe, te Brugge voor vijftig jaren (1491), 279; — Christiaan

van Vaernewijc te Gent voor vijftig jaren (1492), 279 ; — Matthijs vander Eeke te Gent voor vijftig jaren (1492), 279, 280 ; — Adriaan Castelain te Gent voor tien jaren (1493), 280 ; — Splinter Wiggersz. te 's Gravenhage, levenslang uit Holland, Zeeland en Friesland (1503), 293, 294.

Balten van Zassen vergezelt, met twee andere afgevaardigden van den magistraat van Leuven, den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi naar Nijvel, om er een inquisitoriaal onderzoek in te stellen (1471), 268.

Baudeloo (*Bodelo, abdij van*), waar gedurende een half jaar meer dan 25000 Geeselaars aankwamen, soms 700 op éénen dag te gelijk (1349), 120.

Bauduyn de Maingonal krijgt een geschenk van den magistraat van Doornik om den ketter Gillis Mersault verklikt te hebben (1423), 247, 248.

Bedevaarten. Opvatting van Lambert le Bègue over hunne waarde (1175-1177), 24, 28, 29 ; — veroordeelingen tot bedevaarten wegens ongodsdienstige of kettersche handelingen : Margaretha sMoeux te Gent naar de drie Koningen te Keulen (1354), 142 ; — naar de St-Lodewijkskerk te Marseille, naar de O. L. Vrouwekerk te Regensburg op den Donau, naar de St-Wouterskerk te Pontoise, naar St-Maur (*Moers*) bij Parijs als straffen te Gent (1354), 142 ; — naar St-Jacob in Galicien als straf te Doornik (1408), 194, 195 ; — de priester Richard du Crocquet te Doornik naar de O. L. Vrouwekerk te 's Hertogenbosch of liever naar de Zavelkapel te Brussel (1417), 200-203 ; — Willem Duyker Ysbrantz. te Leiden naar den paus met biecht in Italië (c. 1440), 310, 311 ; — de priester Jaspar Fournier te Doornik naar de St-Pieterskerk te Rome (c. 1517), 297, 298.

Begijnen en Beggarden. De kettersche begijn uit Henegouwen Margaretha Porete te Parijs verbrand (1310), 64, 65 ; — paus Johannes XXII vaardigt eene bul ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen uit (1318), 72-74 ; — Frederik II van Zyrik, bisschop van Utrecht, bekrachtigt de uitroeiing der Begijnen door paus Clemens V en laat aan de rechtgeloovige onder haar toe, tot den Derden Regel van den heiligen Franciscus over te gaan (1318), 74-77 ; — dezelfde bisschop regelt de levenswijze dier zusters (1318), 76 ; — paus Johannes XXII beveelt aan de geheele geestelijkheid, de Broeders en Zusters van den Derden Regel van den heiligen Franciscus niet te verwarren met de door Clemens V veroordeelde kettersche Begijnen en alle vervolgingen tegen hen te staken (1319), 77, 78 ; — dezelfde paus neemt de Begijnen van het hertogdom Brabant onder zijne bescherming (1319), 78, 79 ; — die van Vilvoorden worden met de kerk verzoend (1319), 79, 80 ; — Johannes XXII gelast den bisschop van Atrecht met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1321), 80, 81 ; — de Brusselsche Begijnen door de drie commissarissen van den Kamerijkschen bisschop vrijgesproken (1323), 81-83 ; — die vrijspraak door den Kamerijkschen bisschop bekrachtigd (1324), 83-85 ; — Johannes XXII gelast den bisschop van Luik met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1324), 85 ; — die bisschop vaardigt de vrijspraak uit van de Begijnen van St-Christoffel (Luik), Tongeren, Maastricht, St-Truiden, Leuven, Tienen, Zoutleeuw, Diest, Borchloon, Hasselt en Aarschot (1324), 86, 87 ; — alsook van die van Roermond (1325), 89 ; — hij beschermt de Begijnen van Zoutleeuw

in hunne goederen tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen (1335), 301, 302 ; — paus Benedictus XII herhaalt schier letterlijk de bul van Johannes XXII (1318) ten gunste der rechtgeloovige Begijnen (1336), 92-94 ; — paus Clemens VI schenkt een voorrecht aan de Begijnen van St-Truiden en herinnert ter loops aan de bullen van Clemens V en van Johannes XXII evenals aan de vrijspraak der Luiksche Begijnen door bisschop Adolf van der Mark (1343), 95, 96 ; — de door paus Clemens V veroordeelde kettersche Beggarden en Begijnen hebben niets gemeens met de Broeders en Zusters van het gemeene leven (c. 1384), 150-152 ; — commentaren en polemische strijd over de bullen van Clemens V (1311), Johannes XXII (1320) en andere pausen aangaande de Beggarden en Begijnen, ter gelegenheid der Broederschap van Geert Groote 150-152, 161-166, 167-169, 169-172, 173-176, 179-180 ; — de Beggarden door eenen Nederlandschen inquisiteur gelijk gesteld met de Lollarden en *Swestriones* (c. 1393-94), 155 ; — de naam *Beghine* aan de Zusters van het gemeene leven gegeven door haren verdediger Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk te Utrecht (1397 ?), 167, 168 ; — de naam *Beghardi* aan de Broeders van het gemeene leven gegeven door eenige voorname godgeleerden der provincie Keulen in een gunstig oordeel (1398), 176 ; — commentaar van Mosheim daarover, 181 ; — *Begardi et Begarde* nog omstreeks 1400, 188; — de *Begardi*, veroordeeld op het algemeen Concilie van Lyon, worden vermeld in eene acte van 1418 als nog niet uitgeroeid, 207 ; — Gerson spreekt van *Begardi et Beguttae* ter gelegenheid der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418), 224 ; — de naam *Beginae* wordt gebruikt om die Zusters aan te duiden, ter gelegenheid van de aanklacht van den predikheer Matthaeus Grabow tegen haar geschreven (1417), 228, 229.

Belle (*Bailleul*). Ongeveer 300 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106.

Benedictus XII, paus, herhaalt schier letterlijk de bul van Johannes XXII (1318) ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen (1336), 92-94.

Bergen (*Mons*). Ongeveer 240 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106.

Bernardus de Wesalia, baccalaureus in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

Blasphemie. Zie Godslastering.

Bodelo. Zie Baudeloo.

Bohemen (*Bohemia*, *Behagne*), gewest door de kettersche Hussieten bewoond (1423), 248 ; — tot het bevechten der ketters aldaar wakkert paus Martinus V den Luxemburgschen adel en den graaf van Marche aan (1423), 257.

Borchloon (*Looz*). De Begijnen dier plaats door Adolf van der Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87.

Boudewijn, zoon van den ketter Pieron Malkasin, vlucht naar Valencijn, wordt er aangehouden, naar Kamerijk overgebracht en ter beschikking des konings gesteld (1235), 41, 43.

Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen, als goddeloos bestempeld door Stephanus, bisschop van Doornik (1196-1197), 37.

Bougres, kettersche secte (1235-1236), 45, 48 ; — *Buggers* te Gent (1336), 94 ; — *le maistre des Bougres* d. i. inquisiteur (1416), 200. Zie ook *Bulgari*.

Brabant (*hertogdom*). De Tempelridders aldaar vervolgd door den hertog op verzoek van den Franschen koning (1307), 59 ; — de Begijnen van het hertogdom door paus Johannes XXII onder zijne bescherming genomen (1319), 78, 79 ; — tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen verdedigt de Luiksche bisschop de Begijnen van Zoutleeuw (1335), 301, 302 ; — de Geeselaars in het hertogdom (1349-1350), 134, 135 ; — de Dansers in het hertogdom (1374), 146, 147 ; — ontwijding en tienjarige verbanning uit het hertogdom van den ketterschen broeder Thoenken (1411), 198 ; — de ketterin Aelis te Nijvel uit het hertogdom gebannen (1460), 265 ; — Willem vander Taverijen's handschrift over de rechterlijke gebruiken in het hertogdom (c. 1495), 280, 292 ; — onder anderen over ketterij, afgoderij, simonie, apostasie, godslastering, meineed, heiligschennis, sortilegie en tooverij (c. 1495), 280-292 ; — in het hertogdom erven de kinderen der ketters (c. 1495), 281, 285.

Braine-l'Alleud. Zie Eigen Brakel.

Brugge (*Bruges*). Ongeveer 200 Geeselaars uit die stad komen te Doornik aan om boete te doen (1349), 97, 101, 102 ; — daarna 150 andere Geeselaars te Doornik (1349), 99, 106 ; — nogmaals 300 Geeselaars in twee benden (1349), 99, 106 ; — reglement van de Geeselaars dier stad, door hen aan het kapittel van Doornik gezonden (1349), 99, 111, 112 ; — naar die stad wordt een bode aan de Leuvensche Geeselaars gezonden (1349), 114 ; — de graaf van Nevers aldaar uit de Guldenvliesorde gesloten wegens ongeloof (1468), 266, 267 ; — de Doorniksche kanunnik Jan Tinctoris laat er eene Fransche omwerking drukken van zijne Latijnsche verhandeling tegen de secte der Waldenzen (c. 1477), 269-271 ; — Hanneken van Uphove, gegeeseld, gebrandmerkt en gebannen wegens godslastering (1491), 277 ; — reglement van den magistraat tegen de godslasteraars (1491), 278 ; — Katheline, Willem sLozen weduwe, wegens godslastering gepijnigd en gebannen (1491), 279.

Brussel (*Bruxelles*). Johannes XXII richt tot de Begijnen dier stad zijne bul, waarbij hij die Zusters in geheel het hertogdom Brabant onder zijne bescherming neemt (1319), 78, 79 ; — de deken der christenheid dier stad verzoent de Begijnen van Vilvoorden met de Kerk (1319), 79, 80 ; — de deken der Ste-Gudulakerk aldaar spreekt de Brusselsche Begijnen vrij als een der drie commissarissen van den Kamerijkschen bisschop (1323), 81-83, 84 ; — ontwijding en tienjarige verbanning van den ketterschen broeder Thoenken uit Brabant (1411), 198 ; — bedevaart naar de kapel van O. L. Vrouw op den Zavel aldaar als straf voor eenen ketter (1417), 202, 203 ; — terechtstelling van Coppin de Scoenmaker, omdat hij het priesterlijk ambt zonder recht uitoefent (1417), 203 ; — een ketter aldaar verbrand, die den maagddom van Maria loochende (1503), 293.

Bulgari, kettersche secte (1235-1236), 47. Zie ook Bougres.

Burchardus, bisschop van Kamerijk, herinnert in eene acte van 1124 aan de kettersche prediking van Tanchelm te Antwerpen, 3.

C.

Calixtus III, paus (antipaus), ontvangt van den verdachten Luikschen priester Lambert le Bègue een smeekschrift uit zijnen kerker van Revogne (1175-1177), 9; — schrijft aan den Luikschen bisschop Radulphus en aan zijne geestelijkheid, dat Lambert zich vóór den paus mag komen rechtvaardigen, 13-14; — vijf aanhangers van Lambert beschuldigen zich vóór hem, dat zij uit dwang en schrik eene valsche getuigenis tegen Lambert gesproken hebben, 15-17; — ontvangt een tweede omstandig smeekschrift van Lambert, die uit den kerker ontsnapt is en tot hem gekomen, 18-23; — ontvangt van hem een uitgebreid verweerschrift over al zijne handelingen, 23-32; — verklaart hem onschuldig aan ketterij en zendt hem naar Luik terug (1177), 35, 36.

Cambrai. Zie Kamerijk.

Caron des Traielles, proost der stad Doornik, vangt den ketter Gillis Mersault en brengt hem in de bischoppelijke gevangenis (1423), 304.

Catherine Patée, ketterin te Rijsel openbaar tentoongesteld en levenslang gebannen (1460), 265, 266.

Catron Benoitte, verdachte gevangene van de secte der Waldenzen te Doornik (1460), 264.

Cesarius, als aanhanger van Lambert le Bègue beroofd van zijn geestelijk ambt en uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 14.

Châlons-sur-Marne. De inquisiteur Robert laat er ketters verbranden (1235), 46.

Chorizantes. Zie Dansers.

Christiaan van Vaernewijc te Gent wegens godslastering voor vijftig jaren gebannen (1492), 279.

Clais Willemsz., gezegd *Clais Quam gereden*, wegens beleediging van het Heilig Sacrament te Leiden aan de kaak gesteld, de hand afgehouwen en levenslang gebannen (1441), 311.

Clemens V, paus, regelt met den Franschen koning Philips IV den Schoone de zaak van de vervolging der kettersche Tempelridders (1307), 52, 55; — veroordeelt de orde als kettersch, schaft de Tempelridders ten eeuwigen dage af en neemt schikkingen over hunne aangeslagene bezittingen (1312), 66-70; — richt eene bul tot Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de aangeslagene bezittingen der Tempelridders in zijn gewest (1312), 70, 71.

Clemens VI, paus, herinnert aan de bullen van Clemens V en van Johannes XXII over de Begijnen en aan de vrijspraak der Luiksche Begijnen door bisschop Adolf van der Mark (1343), 95, 96; — veroordeelt de Geeselaars (1349), 117, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 135; — zijne bul tegen de Geeselaars (1349), 141; — zijne bul tegen de Geeselaars te Doornik afgekondigd (1350), 99, 110; — de godgeleerde Faculteit van Parijs zendt hem Jan du Fay om op de veroordeeling der Geeselaars aan te dringen (1349), 303; — hij zendt zijne veroordeeling der Geeselaars aan den bisschop van Kame-

rijk en aan den aartsbisschop van Keulen mitsgaders aan dezes suffraganen van Luik, Utrecht, enz. (1349), 140, 141.

Colette Longe *alias* Madeline, te Gent wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1484), 280.

Cologne. Zie Keulen.

Concilien (*algemeene, provinciale en synoden*) tegen de ketters gehouden door Innocentius II te Lateraan (1193), 7; — door Eugenius III te Reims gehouden (1148), 24, 28; — tegen Vlaamsche ketters te Oxford door de bisschoppen met koning Hendrik II gehouden (1160-1161), 8; — tegen Lambert le Bègue en zijne aanhangers te Luik gehouden (1175-1177), 11, 12, 13, 18, 19, 21, 22, 34; — door den aartsbisschop Diederik tegen drie kettersgroepen te Trier gehouden (1231), 40, 41; — door Robert, aartsbisschop van Reims, later te Senlis tegen de Tempelridders te houden (1311), 65, 66; — o. a. tegen de Tempelridders door paus Clemens V te Vienne gehouden (1312), 67-70; — door den aartsbisschop voor zijne geestelijke provincie te Reims gehouden over het opsporen der gebanvloekten en ketters in iedere parochie (1408), 194; — door paus Martinus V te Constanz gehouden (1418), 202.

Conradus de Marburch, pauselijke inquisiteur in het Duitsche Rijk, met zijne twee helpers Conradus Tors en Johannes Eénoog-en-éénhand (1231), 40.

Constanz. Op het algemeen Concilie aldaar worden Nederlandsche ketters en verdachten vervolgd, namelijk de augustijn Nicolaas Serrurier (1418), 204-216; en de predikheer Matthaeus Grabow (1418), 216-229, 230.

Coppin de Scoenmaker, te Brussel ter dood gebracht, omdat hij het priesterlijk ambt zonder recht uitoefende (1417), 203.

Cornelii mons (*Cornillon bij Luik*). Een aanhanger van Lambert le Bègue ontsnapt aan de vervolgingen van den abt dier plaats (1175-1177), 16.

Cruusbroeders, andere naam voor *Geeselaars* (1349-1350). In de Mechelsche stadsrekeningen dragen zij beide namen, 115; — ook in de voorgeboden der Gentsche schepenen, 118. — Zij heeten alleen *Cruusbroeders* in het *Boec van der Wraken*, 127; — in de verordening van het Oudburg te Gent tegen de tweede Geeselaars (1400), 189; — en in de vijftiendeeuwsche kronijken, 133, 136. Zie ook Poenitentes en Flagellatores.

D.

Damme. Ongeveer 50 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 98, 106; — nogmaals ongeveer 100 Geeselaars (1349), 99, 106.

Daniel Jacopsz. te Leiden door de schepenen tot eene geldboete veroordeeld wegens het afnemen en beleedigen van een O. L. Vrouwenbeeld (1518), 312, 313.

Dansers (*Chorizantes, Dansatores*), eene verdachte secte, die in de Nederlanden woedde (1374), 144-150; — uit Duitschland over Keulen en Aken naar onze gewesten overgewaaid, 144, 149; — hun zang, 144, verward met eenen

duivelsnaam, 149 ; — hunne duivelsche handelwijze te Luik, 144, 145, 146, 149; — zij sluiten er eene samenzwering om de priesters te vermoorden, maar deze mislukt (1374), 144, 145 ; — bekentenissen der duivels, die in het lichaam der Dansers geslopen waren (1374), 144, 145, 146 ; — eerherstelling der Luiksche geestelijkheid, 146, 149 ; — de Dansers ook te Tongeren, Herstal en naburige plaatsen, 145 ; — te Maastricht, 144, 145, 148 ; — te Gent, waar zij door de schepenen gebannen werden, 147, 148 ; — in Vlaanderen, 146, 147, 149 ; — in Brabant, 146, 147 ; — in de Nederlanden, 148 ; — in Gelderland, 150 ; — in Frankrijk tot aan Avignon (!), 149.

De Ghellanckene Maye, te Gent wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1483), 280.

Deinze (*Donsa bij Gent*). Ongeveer 100 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 99, 106.

Deventer. Geert Groote predikt er sermoenen om de Broeders en Zusters van het gemeene leven tegen de verdenking van ketterij te verdedigen (vóór 1384), 150 ; — in het huis van Florens Radewijns aldaar wonen zulke Broeders (c. 1384), 150, 151 ; — zijne en hunne levenswijze aldaar door vijf voorname leden der orde van Windesheim verdedigd tegen verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157 ; — de zaak van Grabow aldaar (1417), 227, 228.

Diest. De Begijnen dier plaats door Adolf van der Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87.

Diksmude. Ongeveer 60 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106.

Dijckeninghe (thans *Dikningen*, prov. Drenthe). Zie Arnold, abt van Dikningen.

Donsa. Zie Deinze.

Doornik (*Tournai, stad en bisdom*). De bisschop Stephanus ontraadt het gebruik van het kerkelijk interdict in Vlaanderen wegens de verbreiding der ketterijen in dit graafschap (1196-1197), 37 ; — de bisschop ontvangt eene pauselijke bul over eenen priester, zoon van ketters (c. 1231 ?), 39 ; — de bisschop Watiers woont te Kamerijk de verbranding bij van meer dan twintig ketters onder de leiding van den inquisiteur Robert (1236), 42, 44 ; — de Geeselaars uit alle gewesten en steden aldaar (1349), 97-100, 101-110 ; — processie en sermoen, 97, 102 ; — kettersch sermoen van den predikheer, die de Luiksche Geeselaars vergezelt, 97, 102 ; — nieuwe processie en nieuwe sermoenen, 97, 103 ; —getallen der vreemde Geeselaars, 97, 98, 99, 101, 102, 106; — eene bende van 20 vrouwen uit Vlaanderen komt zich ook aldaar geeselen (1349), 99, 106; — onder de leiding van den augustijn Robertus vormt zich eene bende van 250 boetelingen, die eenigszins de Geeselaars nabootsen (1349), 99, 109, 110 ; — maatregels van wege den magistraat, den Franschen koning en den paus tegen de Geeselaars genomen (1350), 99, 110 ; — de Brugsche Geeselaars zenden hun reglement aan het kapittel van Doornik (1349), 99, 111, 112 ; — verordeningen van den magistraat tegen de Geeselaars (1349-1350), 112, 113; — afkondiging van een edict van den Franschen koning Philips VI van Valois tegen de Geeselaars van Doornik (1350), 116, 117 ; — laatste verordening van den magistraat tegen de Geeselaars (1351), 141 ; — de bisschop veroordeelt Jacob Clerici,

verzoenden ketter, tot eenjarige gevangenschap en verbanning uit zijn bisdom (1355), 142, 143 ; — afkondiging aldaar van een edict van den Franschen koning Karel VI tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de heiligen (1397), 158, 159 ; — verordening van den magistraat regelende het vertoonen van spelen over het Heilig Sacrament en andere onderwerpen rakende het geloof en de Kerk (1408), 194, 195; — besluit van den magistraat om eene prediking over de ketters bij te wonen (1411), 198; — afkondiging van den bisschop, enz., over de kettersche predikingen van eenige augustijnen aldaar (1412), 198, 199 ; — de augustijn Nicolaas Serrurier als ketter aangehouden en vervolgd (1416), 199, 200, 201 ; — de bisschop Jan de Thoisy veroordeelt den ketterschen priester Richard du Crocquet tot eene bedevaart en verzacht die straf (1417), 200-203; — in het bisdom en in het omliggende, veel geheime bijeenkomsten van ketters (1417), 207 ; — de bisschop en de inquisiteur veroordeelen Nicolaas Serrurier, die vóór het algemeen concilie in beroep gaat (1417), 231, 232, 237 ; — geschil tusschen den bisschop en den magistraat over de ketterin Margaretha de Lousielle (1420), 243; — notarieel afschrift van de processtukken van Nicolaas Serrurier aldaar opgesteld (1422), 243-247 ; — de ketter Gillis Mersault, die er veel hussietische schriftjes 's nachts uitgestrooid had, wordt verklikt (1423), 247, 248 ; — de officiaal en de vicaris van den inquisiteur van Verdun zenden er inlichtingen over eenen ketter (1423), 248 ; — de bisschop, het kapittel en de magistraat worden door paus Martinus V geluk gewenscht over de krachtdadigheid betoond tegen Mersault (1423), 248-252 ; — Gillis Mersault gevangen, in vrijheid gesteld, opnieuw gevangen, en opstand van het volk om zijnentwille (1423), 304, 305 ; — onderhandelingen van den magistraat met den bisschop over dien ketter (1423), 305, 306; — rekeningen der kosten van zijne verbranding (1423), 306, 307; — paus Martinus V wenscht den magistraat geluk over zijne krachtdadigheid in het onderdrukken der ketterij (1425), 307, 308 ; — bevel van den magistraat over het handhaven der orde bij de terechtstelling van den ketter Jacquemart de Bleharies en zijne aanhangers (1429), 262 ; — onderhandelingen van den magistraat met den inquisiteur over den ketter Jacquemart de Bleharies (1429), 308, 309 ;— zelfde onderhandelingen over andere ketters (1430), 309 ; — rekeningen der kosten van de verbranding der ketters Willem du Bos en Olivier dele Deuille (1430), 310 ; — onderhandelingen van den magistraat met het geestelijk hof over het uitleveren van vier verdachte gevangenen (1460), 263, 264 ; — Michiel Delhaye, geboortig van Doornik, te Leuven als ketter vervolgd en gestraft (1471), 268 ; — de Doorniksche kanunnik Jan Tinctoris laat te Brugge eene Fransche omwerking drukken van zijne Latijnsche verhandeling tegen de secte der Waldenzen (c. 1477), 269 ; — de priester Jaspar Fournier, als ketter gevangen, geeft aanleiding tot een rechterlijk geschil tusschen den officiaal en den magistraat (1517), 294-299.

Dordrecht. Ongeveer 400 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 97, 102; — Remijs Wesselssoen aldaar door de schepenen wegens kettersche waarzeggerij tot eene openbare boetedoening in de processie veroordeeld (1456), 311, 312.

Douai. Zie Dowaai.

Dowaai (*Douai*). De inquisiteur Robert laat er talrijke (een dertigtal) ketters verbranden of op andere wijze straffen (1236), 42, 44, 45, 46 ; — onjuiste aanteekening van Hopperus over eene kettervervolging aldaar (1448), 263.

Duitsche Rijk. Ontstaan der kettervervolging aldaar onder de leiding van Conrad van Marburg en zijne twee helpers (1231), 40 ; — ten tijde van paus Clemens V zijn de Begijnen vooral verdacht in Duitschland, 73 ; — de Minderbroeders beklagen zich aan paus Johannes XXII over enkele kerkvoogden der Duitsche landen, die de veroordeeling en afschaffing der Begijnen, door Clemens V uitgesproken, willen toepassen op de Broeders en Zusters van den Derden Regel van den heiligen Franciscus (1319), 77, 78 ; — Johannes XXII neemt dien Derden Regel onder zijne bescherming (1319), 77, 78 ; — uit Duitschland komen de Geeselaars naar de Nederlanden (1349), 96, 100, 120, 122, 130 ; — 2000 Duitsche Geeselaars te Avignon door den paus weggezonden (1349), 98, 105 ; — uit Duitschland komen de Dansers naar de Nederlanden (1374), 144.

E.

Ector de Prosst van Aalst, tot vijftig jaren ballingschap veroordeeld te Gent wegens godslastering (1480), 272.

Edingen (*Enghien*). Ongeveer 200 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 98, 106.

Eekloo. Ongeveer 50 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 106.

Egidius Canthekiens (?) van Câteaux-Cambrésis, pauselijke en keizerlijke notaris (1324), 83, 85.

Eigen Brakel (*Braine-l'Alleud*). Steven van Pospo, geboortig van deze plaats, te Leuven als ketter vervolgd en gestraft door den inquisiteur Hubert Leonardi (1471), 268.

Elias, door de schepenen van Leiden wegens kettersche woorden tot boetedoeningen veroordeeld (c. 1395), 304.

Elincourt (*kanton Clary, arr. Kamerijk*). Vier edellieden dier plaats te Péronne door den inquisiteur Robert verbrand (1235), 41, 43.

Enghien. Zie Edingen.

Eustacius Savarijs, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk te Utrecht, geeft tegen den inquisiteur een gunstig oordeel over de levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1397 ?), 159-166 ; — hij stelt een verweerschrift ten gunste dier Zusters of Begijnen op tegen de sermoenen en de schriften van eenen harer vijanden, waarschijnlijk den inquisiteur (1397 ?), 167-169 ; — vermeld in een gunstig oordeel van andere godgeleerden (1398), 177.

Everardus Zwaen van Oldenzaal, kanunnik, ijvert te Constanz tegen Matthaeus Grabow en ten voordeele der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418-1419), 228, 229.

Eylardus Schoneveld, predikheer en inquisiteur, vervolgt de Zusters van het gemeene leven te Utrecht (c. 1394), 181.

F.

Flagellatores. (In 't Fransch *Flagelleurs, Batteurs*) Zie Geeselaars. — *Flagellatores* komt dikwijls voor: 111, 113, 114, 119, 120, 124, 125, 132, 190; — *Flagelleurs*, bij Jean le Bel, 123; — *Batteurs* komt (te gelijk met *Penans*) voor in het koninklijk edict te Doornik afgekondigd, 117. Zie ook Poenitentes en Cruusbroeders.

Floreffe. De abt dier plaats kerkert twee aanhangers van Lambert le Bègue, doch zij ontsnappen (1175-1177), 16.

Florence. Aldaar wordt door paus Martinus V en de door hem aangestelde kardinalen het beroepsgeding over den ketter Nicolaas Serrurier geleid en beslist (1419-1420), 229-242, 255.

Florens Radewijns, vriend van Geert Groote, vicaris der St-Lebuinuskerk te Deventer; — in zijn huis wonen Broeders van het gemeene leven aldaar (c. 1384), 150, 151; — wordt tegen verdachtmaking van ketterij verdedigd door vijf voorname leden der orde van Windesheim (1395), 156, 157.

Frankrijk (*koninkrijk*). Edict van koning Lodewijk IX den Heilige tegen de ketters van geheel zijn rijk tot aan de Schelde (1228?), 38; — veel ketters in het koninkrijk verbrand of gekerkerd door den inquisiteur Robert (1235-1236), 47; — eene bul van paus Gregorius IX beveelt aan den aartsbisschop van Sens den inquisiteur Robert in gansch het koninkrijk aan (1235), 48, 49; — de Fransche bisschoppen beklagen zich aan paus Nicolaas IV over den prior der predikheeren van Parijs als bestendigen inquisiteur in het koninkrijk (1290-1291?), 300, 301; — edict van koning Philips IV den Schoone over de behandeling der ketters door zijne rechterlijke ambtenaars in overleg met de bisschoppelijke en pauselijke Inquisitie (1298), 50, 51; — bevestiging van keizer Frederik II's kroningswet tegen de ketters (1220) door koning Lodewijk X *le Hutin* (1315), 72; — bekrachtiging van koning Lodewijk IX's edict tegen de ketters (1228?) door koning Philips VI van Valois (1329), 89, 90; — edict van denzelfden koning, waarbij hij aan al de rechterlijke ambtenaars van zijn rijk het naleven oplegt der vroegere koninklijke edicten over de Inquisitie en de uitroeiing der ketters (1329), 90-92; — de koning verzet zich in zijn rijk tegen de Geeselaars (1349), 98, 104; — zijne maatregelen tegen hen te Doornik (1350), 99, 110; — tekst van zijn edict tegen de Geeselaars aldaar (1350) 116, 117; — de Dansers geraken tot aan Avignon (!) (1374), 149.

Frans Troissoubz, deken van Helchin, gemengd in de zaak van den ketterschen priester Jaspar Fournier te Doornik (1517), 295, 296.

Fransche Koningen (*hunne samenwerking met de geestelijkheid in de kettervervolging*). Zie Lodewijk IX den Heilige, Philips IV de Schoone, Lodewijk X le Hutin, Philips VI van Valois, Karel VI.

Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, keurt de inrichting en levenswijze der Broeders en Zusters van het gemeene leven goed (1401), 190-192; — onderzoekt de aanklacht tegen hen van den predikheer Matthaeus Grabow en laat zich op 't Concilie te Constanz vertegenwoordigen (1417-1419), 227-229.

FREDERIK II VAN ZYRIK, bisschop van Utrecht, bekrachtigt de uitroeiing der Begijnen door paus Clemens V en laat aan de rechtgeloovige onder haar toe, tot den Derden Regel van den heiligen Franciscus over te gaan (1318), 74-77.

FRIESLAND. Splinter Wiggersz. te 's Gravenhage uit dat gewest, mitsgaders uit Holland en Zeeland, wegens godslastering gebannen (1503), 293, 294.

G.

GAND. Zie GENT.

GEERAARD VAN GRONINGEN (*Grüningen*, *Groeninghe*), is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180.

GEERT GROOTE (*Gerardus Magnus*), stichter der Broederschap van het gemeene leven, predikt sermoenen te Deventer om de Broeders en Zusters tegen de verdenking van ketterij te verdedigen (vóór 1384), 150.

GEESELAARS (*kettersche secte der*), die in de Nederlanden woedt en ten slotte door paus Clemens VI veroordeeld wordt (1349-1350), 96-142; — in Hongarije en in Duitschland ontstaan, 96, 100, 120, 122, 130, 132, 133, 135, 136; — voorafgaande algemeene zedeloosheid, 96, 100, 101; — hoe de Geeselaars uit alle gewesten en steden zich te Doornik gedragen, 97-100, 101-110; — Doornikenaars, ten getalle van 565, volgen hun voorbeeld en trekken als Geeselaars uit hunne stad (1349), 98, 104; — belangrijke verbetering der zedelijkheid onder den invloed der Geeselaars, 98, 104, 130, 135; — de Fransche koning verzet zich tegen de Geeselaars (1349), 98, 104, 119, 126, 130, 131, 133; —2000 Duitsche Geeselaars te Avignon door den paus weggezonden (1349), 98, 105; — voorzegging van Johannes de Muris aangaande de Joden en de Geeselaars, 98, 104, 105; — verschil van oordeel over de Geeselaars, 98, 105, 120; — hunne verdachte stellingen en handelingen, 98, 105, 120, 123, 125, 126, 129, 132, 133, 136; — opgave der getallen van vreemde Geeselaars te Doornik aangekomen (1349), 97, 98, 99, 101, 102, 106; — ongeveer 20 vrouwen uit Vlaanderen komen in eene bende zich te Doornik geeselen (1349), 99, 106; — talrijke andere vrouwen in de Geeselaarsbeweging 120, 126, 132; — reglement der Geeselaars, 99, 106, 107; — reglement der Brugsche Geeselaars (1349), 99, 111, 112; — handelingen der Geeselaars te Doornik, 99, 108, 109; te Baudeloo, 120; te Londen, 121; te Luik, 123, 126; over het algemeen, 125, 127-129, 130, 131, 132, 134; — zij zingen liederen, elk in zijne moedertaal, te Doornik, 108; te Londen, 121; te Luik, 122, 123; in het Dietsch, 128, 134, 135; in het Waalsch, 123; — lied der Nederlandsche Geeselaars, 136-139; — lied der Waalsche Geeselaars, 139-140; — 250 Doorniksche boetelingen bootsen eenigszins de Geeselaars na onder de leiding van den augustijn Robert, 99, 109, 110; — groote toeloop van Geeselaars uit Henegouwen te Mont-St-Aubert bij Doornik, soms 10,000 menschen te gelijk (1349), 99, 110; te Baudeloo soms 700 te gelijk en in een half jaar wel 25000 te zamen (1349), 120; — 800,000 en meer in het geheel, 118; — veel werd er over de Geeselaars in 't Fransch en in 't Latijn geschreven (1349), 107, 108, 110; — aanmoedigingen in geld en levensmiddelen aan de Geeselaars

geschonken door den magistraat van Leuven (1349), 114; — door dien van Tienen en Lier (1349), 114; — door dien van Mechelen (1349-1350), 115; — door dien van Gent (1349), 115; — maatregels tegen de Geeselaars te Doornik genomen vanwege den magistraat, den Franschen koning en den paus (1350), 99, 110; — omstandige verordeningen van den magistraat van Doornik tegen de Geeselaars (1349-1350), 112, 113; — edict van den Franschen koning Philips VI van Valois tegen de Geeselaars van Doornik (1350), 116-117; — verordeningen van den Gentschen magistraat tegen de Geeselaars aldaar (1349-1350), 117, 118; — veroordeeling der Geeselaars door de godgeleerde Faculteit van Parijs (1349), 113, 114; — drukking dier Faculteit op den koning en den paus (1349), 125, 303; — bemoeiingen van Jan du Fay in die zaak (1349), 303; — de Geeselaars veroordeeld door eene bul van paus Clemens VI (1349), 117, 120, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 135; — die bul, 140, 141; — bijzonderheden over de Geeselaars en hun getal in de Nederlanden en in Frankrijk (1349–1350), 118, 119; — brief van Christus aan de Geeselaars te Jerusalem door eenen engel gezonden (1349), 119; — meer dan 120 Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars te Londen (1349), 121; — Duitsche Geeselaars te Luik (1349), 122; — de Luikenaars volgen hun voorbeeld en vertalen hunne liederen (1349), 123; — straffen uitgesproken tegen de geestelijken, die aan de Geeselaarsbeweging deel genomen hadden (1350), 125, 130, 131, 133; — de Lollarden voegen zich bij de Geeselaars (1349), 132; — in latere kronijken spreekt men van slechte mannen en vrouwen onder hen, 132, 133, 136; — groote vrees der geestelijkheid en haat tegen haar, 129; — die secte zou door eenige apostelen in het huis eener vrouw over den Rijn tot uitroeiing van den godsdienst en van de geestelijkheid uitgevonden zijn, 124; — had men haar vrij spel gelaten, zij zou ook de priesters gedood hebben om de bezittingen der Kerk te bemachtigen, 123; — in 1350 volle aflaat te Rome ten bate der Geeselaars, 133; — Geeselaars in Overijssel, 135; — te Gent en te Ieperen, 136; — laatste verordening van den Doornikschen magistraat tegen de Geeselaars (1351), 141; — verbod der Utrechtsche synode, dooden te begraven met den hoed, de roede of het kleed der Geeselaars (1355), 142; — verordening van den Oudburg te Gent, tegen de begunstigers der tweede Geeselaars (1400), 188, 189; — de tweede Geeselaars te Maastricht, Visé en Tongeren (1400), 189, 190.

Gelderland. De Dansers in het hertogdom (1374), 150.

Gemeene leven (*Broeders en Zusters van het*). Geert Groote predikt te Deventer om hen tegen de verdenking van ketterij te verdedigen, hun aangewreven door de bedelmonniken (vóór 1384), 150; — zij zijn geenszins gelijk te stellen met de door paus Clemens V veroordeelde kettersche Beggarden en Begijnen, 150-152, 161-166; — de inquisiteur Jacob van Soest verontrust de Zusters (*Swestriones*) van Utrecht, Renen en omliggende plaatsen (c. 1393-94), 153-156; — zoogezegde ketterijen dier Zusters opgesomd in de aanklachten tegen haar bij den inquisiteur ingekomen (vóór 1384), 153-155; in de aanklacht van den predikheer Grabow (vóór 1418), 217-220; — instructie voor den inquisiteur in hare zaak (1384), 155, 156; — gunstig oordeel van vijf voorname leden der orde van Windesheim over de Broeders (1395), 156-158; — gunstig oordeel van Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk te Utrecht, over de Broeders en Zusters (1397 ?), 159–166; — hij verdedigt hen tegen den

inquisiteur, 165, 166 ; — verweerschrift van denzelfde ten gunste der Zusters of Begijnen van het Utrechtsche tegen de sermoenen en schriften van eenen harer vijanden, waarschijnlijk den inquisiteur (1397 ?), 167-169 ; — verweerschrift van eenen onbekende ten gunste der Broeders en Zusters der provincie Keulen tegen hunne belagers de inquisiteurs (1397 ?), 169-172 ; — Arnold, abt van Dikningen, geeft een gunstig oordeel over de Broeders en Zusters (1397), 172-176 ; — acht voorname Nederlandsche en andere godgeleerden der provincie Keulen geven een gunstig oordeel over hen (1398), 176-180 ; — weerlegging van dat gunstig oordeel door den Nederlandschen inquisiteur, die hare zoogezegde ketterijen en verdachte handelwijze opsomt (na 1398) 181-184 ; — bevel van Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, waarbij hij de inrichting en levenswijze der Broeders en Zusters goedkeurt (1401), 190-192 ; — de predikheer Matthaeus Grabow maakt de Broeders en Zusters verdacht, maar wordt bevochten door vrienden der Broederschap, die hem bijna door den Utrechtschen bisschop doen veroordeelen, wanneer hij in beroep gaat vóór het algemeen Concilie (1417), 227, 228 ; — hij klaagt de Broeders en Zusters vóór Martinus V aan op het algemeen Concilie van Constanz (c. 1418), 216-220 ; — veroordeeling dier aanklacht door Pierre d'Ailly, kardinaal van Kamerijk, te Constanz (c. 1418), 220, 221, en door Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs, ook aldaar (1418), 222-224 ; — hun bedekt gunstig oordeel over de levenswijze der Broeders en Zusters, 221, 223, 224 ; — Grabow wordt veroordeeld en herroept te Constanz (1418), 225–229.

Genappes. Ongeveer 120 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 99, 106.

Gent (*Gand*). Hulpgeld door de schepenen verleend aan ridder Justaas Passcaris, die tegen *Godsviande* (ketters ?) gehandeld had (1336), 94 ; — folteren van *buggers* (ketters ?) aldaar (1336), 94 ; — ongeveer 450 Gentsche Geeselaars te Doornik (1349), 97, 102 ; — aanmoedigingen in geld en wijn aan de Gentsche Geeselaars door den magistraat geschonken (1349), 115 ; — verordeningen van den Gentschen magistraat tegen de Geeselaars (1349-1350), 117, 118 ; — nog de Geeselaars te Gent (1349), 136 ; — Margaretha sMoenx door de schepenen tot eene bedevaart veroordeeld, omdat zij een kettersch geschrift ter lezing heeft gegeven (1354), 142 ; — de Dansers aldaar en door de schepenen gebannen (1374), 147, 148 ; — verordening van den Oudburg te Gent tegen de begunstigers der tweede Geeselaars (1400), 188, 189 ; — zeven godslasteraars tot vijftig jaren ballingschap veroordeeld (1480), 272 ; — Lodewijk vander Linden wegens godslastering gebannen (1481), 272 ; — de predikheer Jacob Weyts predikt sermoenen over talrijke ketters der stad en berokkent daardoor aan zijn klooster vervolgingen vanwege den magistraat (1481), 273-276 ; — Pieter de Mersman wegens godslastering gebannen (1483), 277 ; — Hendrik Hoste wegens godslastering gebannen (1491), 278 ; — Christiaan van Vaernewijc wegens godslastering gebannen (1492), 279 ; — Matthijs van Eeke wegens bespotting van het Heilig Sacrament gebannen (1492), 279 ; — Adriaan Castelain wegens godslastering gebannen (1493), 280.

Gerardini, Gerardinae, Broeders en Zusters der orde van Gerardus Magnus of Geert Groote, 180, 181. — Zie Gemeene leven (*Broeders en Zusters van het*).

Gerardus, hoofdman der Vlaamsche ketters, te Oxford vervolgd (1160-1161), 7.

GERARDUS, graaf van Marche, wordt bij breve van paus Martinus V aangewakkerd om deel te nemen, met den Luxemburgschen adel, aan den kruistocht tegen de Hussieten (1423), 256, 257.

GERARDUS DE MURO, minderbroeder te Doornik, predikt er een sermoen in 't begin der Geeselaarswoede (1349), 97, 102.

GERARDUS MAGNUS. Zie GEERT GROOTE.

GERIJT JACOPSZ., alias *Gerijtgen van Genoechten*, een krankzinnige, te Leiden door de schepenen wegens lastering van God en van Maria tot eene geeseling in de gevangenis en tot eene openbare boetedoening veroordeeld (1513), 312.

GEVANGENSCHAP (*als straf in zake van ketterij*). Lambert le Bègue in het kasteel van Revogne (1175-1177), 9, 19, 22, 24 ; — enkele ketters in Vlaanderen en Artois door den inquisiteur Robert gekerkerd (1235-1236), 41-48 ; — eenjarige gevangenschap van den verzoenden ketter Jacob Clerici te Doornik, daarenboven gebannen (1355), 143.

GHEESELBROEDERS. Zie GEESELAARS. Die naam komt voor in de *Excellente Cronike van Brabant*, 134.

GILLIS COILS, pastoor der kapel van O. L. Vrouw op den Zavel te Brussel, levert een getuigschrift af aan den ketterschen priester Richard du Crocquet van Doornik over zijne volbrachte bedevaart aldaar (1417), 203.

GILLIS MERSAULT, die op een honderdtal plaatsen te Doornik Hussietische schriftjes 's nachts had gestrooid, wordt verklikt en aan den bisschop uitgeleverd (1423), 247, 248 ; — gevangen, in vrijheid gesteld, op nieuw gevangen en opstand van het volk te Doornik om zijnentwille (1423), 304, 305 ; — onderhandelingen van den magistraat met den bisschop over dien ketter (1423), 305, 306; - rekeningen der kosten van zijne verbranding (1423), 306, 307 ; — paus Martinus V wenscht den bisschop, het kapittel en den magistraat van Doornik geluk over de krachtdadigheid, die zij tegen dien ketter aan den dag gelegd hebben (1423), 248-252.

GIS., diaken, die uit dwang en schrik eene valsche getuigenis tegen Lambert le Bègue sprak (1175-1177), 15-17.

GISLEBERTUS, (deken van Ste-Croix te Luik ?), hardnekkige vijand en vervolger van Lambert le Bègue (1175-1177), 18, 21.

GODFRIED TOORN VAN MEURS, rector van het Fraterhuis te Deventer, laat des nachts door de Broeders van het gemeene leven het smaadschrift van Grabow afschrijven en zendt het aan Hendrik Loder (1417), 227, 228.

GODSLASTERAARS (*tegen God, Maria, de heiligen, het H. Sacrament, enz.*). Jacob Clerici te Doornik (1355), 142 ; — Vader Heyne te Leiden (1373), 303 ; — Elias te Leiden (c. 1395), 304 ; — Willem Duyker Ysbrantz. te Leiden (c. 1440), 310, 311 ; — Clais Willemsz. te Leiden (1440), 311 ; — Remijs Wesselssoen te Dordrecht (1456), 311, 312 ; — Jan, graaf van Nevers (1468), 266, 267 ; — Ector de Prosst, Joos Boone, Pieter van Ydegem, Joos Reghelinc, Willeken Lippens, Pieter Potrain en Pauwels van Hoolbeke te Gent (1480), 272 ; — Lodewijk vander Linden te Gent (1481), 272 ; — Pieter de Mersman te Gent (1483), 277 ; — Hanneken van Uphove te Brugge (1491), 277 ; — Hendrik

Hoste te Gent (1491), 278; — Katheline, Willem sLozen weduwe, te Brugge (1491), 279; — Christiaan van Vaernewijc te Gent (1492), 279; — Matthijs van der Eeke te Gent (1492), 279, 280; — Adriaan Castelain te Gent (1493), 280; — meer andere te Gent, 280; — Splinter Wiggersz. te 's Gravenhage (1503), 293; — Gerijt Jacopsz. te Leiden (1513), 312; — de priester Jaspar Fournier te Doornik (1517), 294-299; — Daniel Jacopsz. en Mees Symonsz. te Leiden (1518), 312, 313.

Godslastering. Edict van den Franschen koning Karel VI tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de heiligen, te Doornik afgekondigd (1397), 158, 159; — reglement van den Brugschen magistraat tegen de lasteraars van God en van de heiligen (1491), 278; — hoe de godslasteraars (c. 1495) in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werden, 288, 289.

Goswin Tyasen, kanunnik van Windesheim (bij Zwolle), verdedigt, met vier andere voorname leden der orde van Windesheim, de Broeders van het gemeene leven tegen verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157.

's Gravenhage. Splinter Wiggersz. van Naarden aldaar door het Hof van Holland wegens godslastering levenslang uit Holland, Zeeland en Friesland gebannen (1503), 293, 294.

Gregorius VII, paus, schrijft aan Josfredus, bisschop van Parijs, over de verbranding van Ramihrdus te Kamerijk (1077), 1.

Gregorius IX, paus, zendt eene bul aan den aartsbisschop van Sens om hem te bevelen de Inquisitie met broeder Robert en zijne predikheeren in gansch Frankrijk ter harte te nemen (1235), 48.

Gregorius XI († 1378), paus, gelast den bisschop van Utrecht, met een onderzoek over de Broeders en Zusters van het gemeene leven (vóór 1378), 190, 191; zijne bul over het aanstellen van inquisiteurs in de Duitsche landen (1372), 196.

Groningen. De predikheer Matthaeus Grabow vat er vermoedens op tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven (vóór 1418), 216; — Hendrik Loder komt er hem verrassen (1417), 227, 228.

Gulielmus de Parisius (*Willem van Parijs*), predikheer, kapelaan van den paus, biechtvader van den Franschen koning en algemeene pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk, stelt een onderzoek in over de kettersche Tempelridders en roept den wereldlijken arm van den Franschen koning tegen hen in (1307), 53, 55; — vaardigt een bevel uit gericht tot de inquisiteurs en broeders der predikheeren om als zijne gevolmachtigden op te treden in het onderzoeken der kettersche Tempelridders (1307), 53, 56, 57; — op zijn verzoek wordt een verdacht geschrift der ketterin Margaretha Porete door de godgeleerden der Parijsche Hoogeschool onderzocht (1310), 63.

Gyselbertus de Trajecto Inferiori (*Utrecht*), professor in de godgeleerdheid te Keulen en provinciaal der predikheeren, stelt zijnen medebroeder Jacob de Susato (of van Soest) tot inquisiteur aan in de bisdommen Keulen, Utrecht, enz. (1409), 196, 197.

H.

HANNEKEN VAN UPHOVE, te Brugge wegens godslastering gegeeseld, tentoongesteld, zijne tong met een gloeiend ijzer doorstoken en hij zelf voor den tijd van vijftig jaren uit Vlaanderen gebannen (1491), 277.

HANNYN VAN DER BRUGGHEN, te Gent wegens godslastering tentoongesteld « in de mande » en voor vijftig jaren gebannen (1484), 280.

HASSELT. De Begijnen dier plaats door Adolf van der Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87.

HELDINCOURT. Zie ELINCOURT.

HENDRIK VAN AHUYS ijvert te Constanz tegen Matthaeus Grabow en ten voordeele der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418-1419), 228, 229.

HENDRIK DE CHAMAY, predikheer en inquisiteur te Carcassonne, overhandigt koning Philips VI van Valois eene reeks bepalingen, uit de koninklijke edicten getrokken, over de Inquisitie en de uitroeiing der ketterij (1329), 90, 91.

HENDRIK HOSTE, te Gent wegens godslastering tot tien jaren ballingschap veroordeeld (1491), 278.

HENDRIK LODER, prior te Frendesweg bij Noorthorn, speelt eene groote rol in de zaak van Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven (1417), 227, 228.

HENDRIK MANDE, als getuige optredend in eene acte van Windesheim bij Zwolle (1395), 157, 158.

HENDRIK (II *van Leyen*), bisschop van Luik, houdt aldaar eene synode tot verscherping der geestelijke tucht (1145), waar Lambert le Bègue op zinspeelt in zijn verweerschrift aan paus Calixtus III (1175-1177), 24, 28.

HENDRIK WILDE, subprior van Windesheim (bij Zwolle), verdedigt, met vier andere voorname leden der orde van Windesheim, de Broeders van het gemeene leven tegen verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157.

HENQUINUS VILLANE DE PRETANO, oud-dienaar der Tempelridders in Henegouwen, die te Parijs gekomen was om te onderzoeken wat er aldaar in het kettergeding gebeurde, wordt er ondervraagd door de inquisiteurs en vrijgelaten (1309), 61, 62.

H[ENRICUS DE JAUCHE], proost van Luik, ten tijde van Lambert le Bègue (1175-1177), 13.

HENRICUS HAGEMAN, penitenciaris van den Keulschen aartsbisschop, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

HENRICUS TER PORTEN, leek te Deventer, treedt op als getuige in eene acte aangaande de Broeders en Zusters van het gemeene leven (1401), 192.

HENRY DE MONSTROEL is gemengd in het geschil tusschen den bisschop en den magistraat van Doornik over de uitlevering der ketterin Margaretha de Lousielle (1420), 243.

HERMAN LUTKEHNS, klerk van het bisdom Munster, pauselijk notaris, stelt te Florence eene acte van het beroepsgeding van Nicolaas Serrurier op (1419), 231, 236, 244.

HERMAN (of JAN) STAKELWEGGHE, proost der S[t] Joriskerk te Keulen, is den Broeders en Zusters gunstig in een samengevat ordeel (1398), 176, 177, 180.

HERROEPINGEN (*openbare van ketterijen*). Nicolaas Serrurier te Constanz (1418), 209, 210; — Matthaeus Grabow te Constanz (1418), 225–229; — Willem Duycker Ysbrantsz., te Leiden (c. 1440), 310, 311.

HERSTAL (*bij Luik*). De Dansers smeden er eene mislukte samenzwering om de geheele Luiksche geestelijkheid uit te moorden (1374), 145.

's HERTOGENBOSCH (*Buscus Ducis*). De kettersche priester Richard du Crocquet van Doornik door zijnen bisschop veroordeeld tot eene bedevaart naar de O. L. Vrouwekerk aldaar (1417), 200, 201, 202.

HIDOLPHUS, proost der S[t] Michielskerk te Antwerpen, herinnert in eene acte van 1124 aan de kettersche prediking van Tanchelm aldaar, 4.

HOLLAND. Geeselaars uit dit graafschap te Londen (1349), 121; — Splinter Wiggersz., te 's Gravenhage uit dat gewest mitsgaders uit Zeeland en Friesland wegens godslastering gebannen (1503), 293, 294.

HUBERT LEONARDI (*meester Hubrecht*), doctor in de godgeleerdheid, inquisiteur in het Luiksche bisdom, leidt eene kettervervolging te Leuven en te Nijvel (1471), 268; — wordt met wijn beschonken door den Leuvenschen magistraat, die zijne reiskosten naar Nijvel betaalt, 268.

HUSSITAE, ketters, aanhangers van Jan Hus. Tegen hen treedt Johannes, patriarch van Constantinopel, op het algemeen Concilie van Constanz op (1418), 207, 209; — de dolingen van Nicolaas Serurrier te Doornik staan er mee in verband (1418), 213, 214, 231, 232, 240, 255; — schriftjes van die richting door den ketter Gillis Mersault te Doornik 's nachts op veel plaatsen verspreid (1423), 247, 248; — *ceulx de Peraghe* (Praag) *et de Behagne* (Bohemen), 248; — paus Martinus V wakkert den Luxemburgschen adel en den graaf van Marche aan om deel te nemen aan den kruistocht tegen hen (1423), 256, 257.

I.

IEPEREN (*Ypres*). Aldaar wordt eene notariëele acte opgesteld, bevattende vier belangrijke stukken aangaande de vervolgingen tegen de kettersche Tempelorde (1307), 52-59; — Geeselaars aldaar (1349), 136.

INNOCENTIUS III, paus, kondigt eene bul af over het behandelen der ketters (1198-1199), 37, 38; — vaardigt nog strengere wetten tegen hen uit (1207), 38.

INQUISITEURS. Zie de namen vermeld in de *Chronologische lijst van pauselijke en bisschoppelijke inquisiteurs in de Nederlanden*, achter de Inleiding.

INQUISITORIALE PROCESSTUKKEN (*volledige tekst van*). Eerste smeekschrift van den gekerkerden en verdachten Lambert le Bègue aan paus Calixtus III (1175–1177), 9-11; — smeekschrift zijner vervolgde aanhangers aan den paus, 12, 13; — bul van Calixtus III, gericht tot den Luikschen bisschop en zijne

geestelijkheid, waarbij hij hem beveelt aan den verdachten priester Lambert le Bègue toe te laten zich vóór den paus over zijne ketterij te komen rechtvaardigen (1175-1177), 13, 14; — smeekschrift van eenen zijner aanhangers aan den paus, 15-17 ; — tweede smeekschrift van Lambert aan den paus, 18-23 ; — omstandig verweerschrift van Lambert aan den paus, 23-32 ; — bevel van den Franschen koning Philips IV den Schoone, zijne gevolmachtigden aanstellende in de kettervervolging tegen de Tempelridders (1307), 52, 54 ; — ander bevel van denzelfden koning over het aanhouden en uitleveren der kettersche Tempelridders aan de Inquisitie en over het aanslaan hunner bezittingen (1307), 53, 54 ; — bevel van den pauselijken inquisiteur Willem van Parijs, gericht tot de inquisiteurs en broeders der predikheeren, om als zijne gevolmachtigden op te treden in het onderzoeken der kettersche Tempelridders (1307), 53, 56, 57 ; — Fransche instructie over hetgeen de afgevaardigde inquisiteurs en de wereldlijke overheden ten opzichte der aangehoudene Tempelridders en der aangeslagene bezittingen der orde zullen te doen hebben (1307), 53, 57, 59 ; — proces-verbaal der ondervragingen van getuigen en verdachten door de inquisiteurs in zake der kettersche Tempelridders (1309), 60-63 ; — proces-verbaal van het onderzoek en de veroordeeling van Margaretha Porete's verdacht geschrift, op verzoek van den algemeenen inquisiteur Willem van Parijs door de godgeleerden der Parijsche Hoogeschool (1310), 63, 64 ; — veroordeeling van de orde der Tempelridders door paus Clemens V (1312), 67-70 ; — veroordeeling van de Geeselaarssecte door paus Clemens VI (1349), 120, 141 ; — vonnis van den bisschop van Doornik tot eenjarige gevangenschap en verbanning uit het bisdom aldaar uitgesproken tegen den verzoenden ketter Jacob Clerici (1355), 142, 143 ; — aanklachten tegen de Zusters van het gemeene leven van Utrecht en omliggende plaatsen, ingekomen bij den inquisiteur Jacob van Soest (c. 1393-94), 153-155 ; — instructie voor den inquisiteur in die zaak, 155, 156 ; — eedformulier (Latijn en Nederlandsch) door den inquisiteur aan de getuigen op te leggen, 155 ; — notarieele acte, waarbij vijf voorname leden der orde van Windesheim plechtig instaan voor de rechtgeloovigheid en de godvruchtige levenswijze der Broeders van het gemeene leven (1395), 156-158 ; — gunstig oordeel van Everardus Foec, deken der S[t] Salvatorskerk te Utrecht, over die Broeders en Zusters tegen den inquisiteur uitgevaardigd (1397 ?), 159, 166 ; — verweerschrift van denzelfde ten gunste der Zusters van het gemeene leven of Begijnen tegen de sermoenen en de schriften van eenen harer vijanden, waarschijnlijk den inquisiteur (1397?), 167-169 ; — verweerschrift van eenen onbekende ten gunste der Broeders en Zusters der provincie Keulen tegen hunne belagers de inquisiteurs (1397?), 169-172 ; — gunstig oordeel van Arnold, abt van Dikningen, over de Broeders en Zusters (1397), 172-176 ; — samenvatting van het gunstig oordeel van acht voorname Nederlandsche en andere godgeleerden der geestelijke provincie Keulen over de Broeders en Zusters (1398), 176–180 ; — weerlegging van dat gunstig oordeel door den Nederlandschen inquisiteur (na 1398), 181-184 : — bevel van Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, waarbij hij de inrichting en levenswijze der Broeders en Zusters goedkeurt (1401), 190-192 ; — veroordeeling van den ketterschen priester Richard du Crocquet door den bisschop van Doornik (1417), 200-202 ; — verzachting (*littera mitigationis*) zijner straf (1417), 202, 203 ; — zijn getuigschrift (*cedula testimonialis de viagio peracto*) afgeleverd door den

pastoor der Zavelkapel te Brussel, waar hij de hem opgelegde bedevaart volbracht heeft (1417), 203; — vonnis te Constanz door Johannes, patriarch van Constantinopel, uitgesproken tegen den ketterschen augustijn Nicolaas Serrurier van Doornik (1418), 208-210; — openbare herroeping van denzelfde te Constanz (1418), 210-214; — notariëel proces-verbaal der geheele ketterbehandeling van denzelfde aldaar (1418), 206-216; — aanklacht van den predikheer Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven op het algemeen Concilie van Constanz (c. 1418), 216-220; — veroordeeling dier aanklacht door Pierre d'Ailly, kardinaal van Kamerijk, te Constanz (c. 1418), 220, 221; — veroordeeling dier aanklacht door Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs, te Constanz (1418), 222-224; — herroeping van Grabow te Constanz (1419), 226; — omstandig proces-verbaal van het beroepsgeding van Nicolaas Serrurier (1419), 229-236; — bevel van paus Martinus V, den kardinaal van Verona met dit geding gelastende (1419), 232, 233; — bezwaren door den kardinaal van Aquileja aan paus Martinus V aangaande die zaak onderworpen (1419), 234, 235; — bevel van den paus in antwoord daarop, 235; — eindvonnis in het beroepsgeding van Nicolaas Serrurier te Florence uitgesproken door den kardinaal van Aquileja (1419), 235, 236; — bul van Martinus V waarbij hij de twee veroordeelingen van Nicolaas Serrurier, uitvoerbaar verklaart (1420), 237-242; — notariëel afschrift van de processtukken der kettervervolging van denzelfden Nicolaas Serrurier (1422), 243-247; — breve van Martinus V, aan den bisschop en aan den inquisiteur van Lausanne over den aangehouden ketter Nicolaas Serrurier (1423), 252-253; — breve van denzelfden paus aan denzelfden bisschop over hetzelfde geval (1423), 254; — tweede breve aan denzelfde (1423), 254, 255; — breve aan den hertog van Savoyen over hetzelfde geval (1423), 256; — breve aan denzelfden inquisiteur van Lausanne (1424), 257-260; — breve aan den aartsbisschop van Besançon over denzelfden Nicolaas Serrurier (1424), 260, 261; — banvonnis door 't Hof van Holland uitgesproken tegen den godslasteraar Splinter Wiggersz. (1503), 293, 294; — twee acten van den officiaal van Doornik in het geding tegen den ketterschen priester Jaspar Fournier (1517), 294-299.

INSULAE. Zie *Rijsel*.

J.

JACOB CLERICI, verzoende ketter, door den Doornikschen bisschop tot eenjarige gevangenschap en verbanning uit zijn bisdom veroordeeld (1355), 142, 143.

JACOB DE MALDA, een van de aanvoerders der Doorniksche Geeselaars, in de plaats van Willem Pestiel (1349), 98, 104.

JACOB DE PALUDE, subdiaken en notaris van het geestelijk hof te Doornik (1517), 297, 299.

JACOB UTELIEMINGE, burgemeester van Leuven, vergezelt, met twee andere afgevaardigden van den magistraat, den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi naar Nijvel, om er een inquisitoriaal onderzoek in te stellen (1471), 268.

JACOB VAN SOEST (*de Susato* of *van Sweve*), predikheer, professor in de godgeleerdheid, inquisiteur, handelt tegen de Zusters van het gemeene leven, in het Utrechtsche (c. 1393-94), 153; — door den inquisiteur Gyselbertus van Utrecht tot ketterjager in de bisdommen Keulen, Utrecht, Munster, Osnabruck, Minden, Bremen en Paderborn, aangesteld (1409), 196, 197.

JACOB WEYTS, predikheer, predikt te Gent sermoenen over de talrijke ketters der stad en berokkent daardoor vervolgingen aan zijn klooster vanwege den magistraat (1481), 273-276.

JACQUEMART DE BLEHARIES, ketter te Doornik. Bevel van den magistraat over het handhaven der orde bij zijne terechtstelling (1429), 262; — onderhandelingen van den magistraat met den inquisiteur over zijne aanstaande verbranding (1429), 308, 309.

JAN, bisschop van Terwaan, ontvangt van paus Paschalis II het bevel, de ketters van zijn bisdom niet te sparen (1100 ?), 2; — hij ontvangt van denzelfden paus het bevel, aan broeder Lambertus, verzoenden ketter, eenen behoorlijken staat in zijn bisdom te verleenen, (1101 ?), 2.

JAN, bisschop van Vaison (?) en commissaris van den Kamerijkschen bisschop, gelast den deken der christenheid van Brussel met de verzoening der Begijnen van Vilvoorden (1319), 79, 80.

JAN, graaf van Nevers, uit de Guldenvliesorde gesloten wegens ongeloof te Brugge (1468), 266, 267.

JAN II, hertog van Brabant, schrijft aan den Franschen koning Philips IV den Schoone, dat hij op zijn bevel de Tempelridders zijner gewesten heeft aangehouden en hunne bezittingen laten aanslaan (1307), 59.

JAN, gezegd BAU, scholaster van Mechelen, is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180.

JAN DE NOVO LAPIDE, kanunnik te Aken, is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180.

JAN DE WAEL, prior van Bethlehem te Zwolle, ijvert te Constanz tegen Matthaeus Grabow en ten voordeele der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418-1419), 228, 229.

JAN DU FAY (*Johannes Fayta*), doctor in de godgeleerdheid, wordt door de Parijsche Hoogeschool naar Avignon bij paus Clemens VI gezonden om hem de veroordeeling der Geeselaars te vragen (1349), 303; — wordt abt van St-Baafs te Gent (1350), 303.

JAN MANNENS, predikheer te Gent, in de stadsgevangenis opgesloten ter gelegenheid van de sermoenen van zijnen medebroeder Jacob Weyts (1481), 274.

JAN TINCTORIS (*Jehan Taincture*), kanunnik te Doornik, laat te Brugge eene Fransche omwerking drukken van zijne Latijnsche verhandeling tegen de secte der Waldenzen (c. 1477), 269-271.

JAN UUTENHOVE, predikheer te Gent, in de stadsgevangenis te Gent opgesloten ter gelegenheid van de sermoenen van zijnen medebroeder Jacob Weyts (1481), 274.

Jan van Aalst, pastoor van Moorsel, spreekt de Brusselsche Begijnen vrij als een der drie commissarissen van den Kamerijkschen bisschop (1323), 81-83, 84.

Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, verbiedt op zijne synode aan zijne geestelijkheid nog dooden te begraven met den hoed, de roede of het kleed der Geeselaars (1355), 142; — in zijnen tijd ook de secte der Dansers in het Luikerland (1374), 145.

Jan van Heusden, prior van Windesheim, ijvert te Constanz tegen Matthaeus Grabow en ten voordeele der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418-1419), 228, 229.

Jan van Thoisy, bisschop van Doornik, veroordeelt den ketterschen priester Richard du Croquet tot eene bedevaart (1417), 200-202; — hij verzacht zijne straf (1417), 202; — hij veroordeelt den augustijn Nicolaas Serrurier, die in beroep gaat vóór het Concilie van Constanz (1417-1418), 207, 231, 232; — wordt geluk gewenscht door paus Martinus V wegens zijne krachtdadigheid tegen den ketter Gillis Mersault (1423), 248, 249, 250, 251.

Jan van Varennes, gevolmachtigde van den Franschen koning met twee anderen in de zaak der aanhouding en vervolging der Tempelridders (1307), 52, 54.

Jan van Vortborch (of Wercborch), is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180.

Jaspar Fournier, priester, gevangen als ketter te Doornik, geeft aanleiding tot een rechterlijk geschil tusschen den officiaal en den magistraat (1517), 294-299.

Jean Blaries van Doornik, die op valsche wijze den ketter Gillis Mersault uit de gevangenis had doen gaan, wordt uit de stad gebannen en, ten gevolge van eenen volksopstand, teruggeroepen (1423), 305.

Jean Cavet, te Doornik aan 't hoofd van eenen volksopstand ter gelegenheid van den ketter Gillis Mersault (1423), 305.

Jehan de Fierieres, kapelaan der stadshalle te Doornik, staat, met verscheidene minderbroeders, twee veroordeelde ketters bij, waaronder een (Willem du Bos) zich bekeert en biecht (1430), 310.

Jehan de Greef, cijnshouder der abdij van Alne, raadt aan de nonnen van Robermont bij Luik aan, zich te onttrekken aan alle simonie (c. 1406), 193.

Jehans Potier is gemengd in het geschil tusschen den bisschop en den magistraat van Doornik over de uitlevering der ketterin Margaretha de Lousielle (1420), 243.

Jehanne Gillemans, te Gent wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1485), 280.

Jehanneken sWilden, te Gent wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1478), 280.

Jennevière Daigremont, verdachte gevangene van de secte der Waldenzen, te Doornik (1460), 264.

Joden. Voorzegging van Johannes de Muris over hunne verdelging, 98, 104, 105; — andere voorspellingen dienaangaande, 123, 131, 133; — hunne gedeeltelijke uitroeiing in de Nederlanden ten tijde der Geeselaarswoede (1349), 101, 123, (niet te Avignon wegens 's pausen bescherming) 130, (Spanje wordt hun toevluchtsoord), 131; — hoe zij in het hertogdom Brabant c. 1495 behandeld werden, 286, 287.

Johannes, patriarch van Constantinopel, later aartsbisschop van Rouen, door het algemeen Concilie van Constanz en door Martinus V aangesteld tot algemeenen inquisiteur tegen de aanhangers van Wiclef en Hus (1418), 207, 230, 232; — leidt te Constanz het kettergeding tegen den augustijn Nicolaas Serrurier (1418), 207, 209, 239; — zijn vonnis tegen hem, 208-214; — het wordt bevestigd te Florence door den kardinaal van Aquileja na het sluiten van het beroepsgeding (1419), 231, 232, 236, 254, 255.

Johannes XXII, paus, vaardigt eene bul uit ten voordeele der rechtgeloovige Begijnen (1318), 72-74; — beveelt aan de geheele geestelijkheid, de Broeders en Zusters van den Derden Regel van den heiligen Franciscus niet te verwarren met de door Clemens V veroordeelde Begijnen en alle vervolgingen tegen hen te staken (1319), 77, 78; — neemt de Begijnen van het hertogdom Brabant onder zijne bescherming (1319), 78, 79; — gelast den bisschop van Atrecht met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1321), 80, 81; — gelast den bisschop van Luik met hetzelfde onderzoek in zijn bisdom (1324), 85.

Johannes de Bomalia (*Jan van Bomal*), doctor in de godgeleerdheid, inquisiteur in het Luiksche bisdom, in die hoedanigheid door de Hoogeschool van Leuven erkend (1471), 269.

Johannes de Gandavo (*van Gent*), kanunnik te Parijs, godgeleerde der Parijsche Hoogeschool, met andere ambtgenooten door den inquisiteur geraadpleegd over het verdacht geschrift van Margaretha Porete (1310), 63.

Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs, veroordeelt Grabow's aanklacht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven te Constanz (1418), 222-224; — schrijft aan den kardinaal van Verona over deze aanklacht (1418), 222.

Johannes de Lyaucourt, ridder, een van de aanvoerders der Doorniksche Geeselaars (1349), 98, 104.

Johannes de Malda, priester, magister in decretis, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

Johannes de Milcenberg, baccalaureus in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

Johannes de Monte, licentiaat in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

Johannes de Muris voorzegt de uitroeiing der Joden en de Geeselaarswoede, 98, 104, 105.

JOHANNES DE VASTINA, kanunnik van Doornik, gemengd in de kettervervolging tegen Nicolaas Serrurier te Lausanne (1424), 258, 259.

JOHANNES DE WASTINA, kanunnik van Doornik, procureur van den bisschop Jan van Thoisy in het kettergeding van Nicolaas Serrurier te Constanz (1418), 214. (Waarschijnlijk dezelfde persoon als de voorgaande.)

JOHANNES FAYTA. Zie JAN DU FAY.

JOHANNES GOOSSENSZ. VOS, prior van Windesheim (bij Zwolle), verdedigt, met vier andere voorname leden der orde van Windesheim, de Broeders van het gemeene leven tegen verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157.

JOHANNES GUIARDI, klerk van het bisdom Poitiers, pauselijk en keizerlijk notaris, stelt te Constanz eene reeks acten op als notaris der Fransche natie (1418), 215.

JOHANNES HALFPAIFF DE CULPETO, magister in de *artes*, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

JOHANNES HAMERKEN (*a Kempis*), prior van Marienborn (bij Arnhem), verdedigt, met vier andere voorname leden der orde van Windesheim, de Broeders van het gemeene leven tegen verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157.

JOHANNES HONIN, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

JOHANNES MACKES, een van de aanvoerders der Doorniksche Geeselaars (1349), 98, 104.

JOHANNES MARESCALLI DE LEWIS (Zoutleeuw), magister in de *artes*, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

JOHANNES MARTINJ, priester, pauselijk en keizerlijk notaris (1323), 82.

JOHANNES MILOT, klerk, pauselijk en keizerlijk notaris van het bisdom Doornik (1422), 246.

JOHANNES MUSIEL, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

JOHANNES ROCESTOCK, *cursor in studio Wyennensi*, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

JOHANNES SCUTKEN, als getuige optredend in eene acte van Windesheim bij Zwolle (1395), 157, 158.

JOHANNES TEN BOME, vicaris der St-Lebuinuskerk te Deventer, treedt op als getuige in eene acte aangaande de Broeders en Zusters van het gemeene leven (1401), 192.

JOHANNES WACHENDONC, procureur van den inquisiteur Pieter Floure in het kettergeding van Nicolaas Serrurier (1418), 214.

JOHANNES WAUCKIERS, een van de aanvoerders der Doorniksche Geeselaars (1349), 98, 104.

Joos Boone *alias* de Pointere, van Aalst, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

Joos Reghelinc van Aalst, volder, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

Josfredus, bisschop van Parijs, ontvangt van Gregorius VII eene bul over de verbranding van Ramihrdus te Kamerijk (1077), 1.

Justaas Passcaris, ridder, krijgt een hulpgeld van de Gentsche schepenen, omdat hij tegen *Godsviande* (ketters?) gehandeld had (1336), 94.

K.

Kamerijk (*Cambrai*). Gregorius VII beveelt aan Josfredus, bisschop van Parijs, een onderzoek in te stellen over de verbranding van Ramihrdus aldaar (1077), 1; — de inquisiteur Robert laat er meer dan twintig ketters verbranden (1236), 42, 43-46, 48; — de bisschop Godfried woont die verbranding bij, 42, 43; — de commissaris van den bisschop laat de Begijnen van Vilvoorden met de Kerk verzoenen (1319), 79, 80; — de drie commissarissen van den bisschop Pieter spreken de Brusselsche Begijnen vrij (1323), 81-83; — de bisschop Pieter bekrachtigt die vrijspraak zijner commissarissen (1324), 83-85; — de magistraat van Leuven zendt afgevaardigden naar de geestelijkheid aldaar om hun oordeel in te winnen over de Geeselaars (1350), 115; — Clemens VI zendt zijne bul over de veroordeeling der Geeselaars aan den bisschop (1349), 120; — in dat bisdom en in de omliggende veel geheime bijeenkomsten van ketters (c. 1417), 207; — de augustijn Nicolaas Serrurier predikt er kettersche sermoenen (1416-1418), 208, 237.

Karel VI, koning van Frankrijk, vaardigt tegen de lasteraars van God, Jezus, Maria en de heiligen een edict uit, dat te Doornik wordt afgekondigd (1397), 158, 159.

Kassel (*Mons Chasletensis*). Ongeveer 50 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 99, 106.

Katheline, Willem sLozen weduwe, te Brugge wegens godslastering tot pijniging en tot vijftigjarige ballingschap veroordeeld (1491), 279.

Ketters. Zie de namen vermeld in de *Chronologische lijst van ketters en ketterijen in de Nederlanden*, achter de Inleiding.

Kettersche leerstelsels (*omstandige opgave van*). Verdachte leerstelsels van Lambert le Bègue (1175-1177), 10, 20, 21, 28-31; — van de Triersche ketters (1231), 41; — van de Tempelridders (1307), 55, 58; — eerste en vijftiende kettersche stelling van een geschrift der Henegouwsche begijn Margaretha Porete (1310), 64, 65; — verdachte stellingen toegeschreven aan de Geeselaars (1349-1350), 105, 132, 133; — kettersche stellingen van Jacob Clerici te Doornik over de heiligen (1355), 142, 143; — verdachte handelingen en stellingen toegeschreven aan de Broeders en Zusters van het gemeene leven door de inquisiteurs (1384 en volg. jaren), 153-155; 181-184; — kettersche stellingen

van Maria de Valentianas (c. 1400), 188 ; — één-en-dertig dolingen van den augustijn Nicolaas Serrurier van Doornik (1418), 211-213 ; 238-239 ; — verdachte handelingen en stellingen toegeschreven aan de Broeders en Zusters van het gemeene leven door den predikheer Grabow (c. 1418), 217-220.

Kettersche of verdachte schriften. *Libellus* van den Luikschen priester Lambert le Bègue, door zijne vijanden als kettersch aan paus Calixtus III gezonden (1175–1177), 11 ; — zijne vertaling in de moedertaal van Maria's leven en van de Handelingen der Apostelen, 25, 30 ; 33, 35 ; — zijn *Antigraphum Petri*, waarvan een afschrift aan paus Calixtus III werd aangeboden, 26, 31 ; — psalmboek in de moedertaal, door eenen Vlaamschen meester geschreven, 25, 31 ; — Duitsche vertalingen der H. Schrift in omloop onder de kettersgroepen te Trier (1231), 41 ; — geschrift van de Henegouwsche kettersche begijn Margaretha Porete, te Parijs door de godgeleerden der Hoogeschool onderzocht en veroordeeld (1310), 63, 64 ; — kettersche vertaling der H. Schrift door de Henegouwsche begijn Margaretha Porete gemaakt (1310), 64, 65 ; —kettersch geschrift te Gent do or Margaretha sMoenx ter lezing gegeven (1351), 142 ; — kettersch *libellus* van Maria de Valentianas (van Valencijn ?) (c. 1400), 188 ; — Fransche vertalingen uit het Latijn van kettersche leerstelsels door den augustijn Nicolaas Serrurier te Doornik (c. 1416), 208 ; — kettersche aanklacht van den predikheer Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven op het Concilie te Constanz (c. 1418), 220, 221 ; — zijn *tractatus vel libellus* of *grande volumen* tegen dezelfde (c. 1418), 221, 225, 226, 228 noot ; — *cedulles, rolles et quoyers de l'heresie de ceulx de Peraghe* (Praag) *et de Behagne* (Bohemen), d. i. de Hussieten, door Gillis Mersault te Doornik in den nacht op een honderdtal plaatsen rondgestrooid (1423), 247, 248.

Keulen (*Cologne*). De Geeselaars dier stad te Mechelen door den magistraat gespijzigd (1349), 115 ; — bode naar die stad gezonden aan de Mechelsche Geeselaars, die er zich bevonden (1349), 115 ; — over die stad komen de Dansers naar de Nederlanden (1374), 144 ; — een onbekende verdedigt tegen de inquisiteurs de Broeders en Zusters van het gemeene leven der provincie Keulen (1397 ?) ; 169-172 ; — eenige voorname godgeleerden dier geestelijke provincie geven een gunstig oordeel over de Broeders en Zusters (1398), 176-180 ; — de inquisiteur Gyselbertus van Utrecht stelt er zijnen medebroeder Jacob van Soest tot ketterjager aan in de bisdommen Keulen, Utrecht, enz. (1409), 196, 197 ; — de predikheer Matthaeus Grabow uit de geestelijke provincie Keulen gebannen wegens zijne valsche aanklacht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven te Constanz (1419), 225.

Kinderen (*van ketters*). Geldigheid der priesterwijding gegeven aan eenen geestelijke van het bisdom Doornik, voordat zijne ouders van ketterij overtuigd werden en voordat de kinderen van ketters door eene pauselijke wet onbekwaam werden verklaard om geestelijke ambten te bedienen (c. 1231 ?), 39 ; — zonen en afstammelingen van ketters buiten alle openbare ambten gesloten in het koninkrijk Frankrijk (1329), 90, 91 ; — zij erven niet van hunne kettersche ouders in hetzelfde koninkrijk (c. 1398), 185, 187 ; — de rechtgeloovige kinderen erven in het kertogdom Brabant (c. 1495), 281, 285.

L.

La Charité-sur-Loire. De inquisiteur Robert laat er ketters verbranden (1235), 41, 42.

Lambertus, kloosterling, verzoend ketter, die door paus Paschalis II met eene bul tot Jan, bisschop van Terwaan, wordt gezonden, waarbij hij voor het bekomen van eenen behoorlijken staat in dat bisdom wordt aanbevolen (1101 ?), 2.

Lambertus (*Lambert le Bègue*), vervolgde Luiksche priester, predikt tegen de bandeloosheid der Luiksche geestelijkheid (1175-1177), 9, 10, 12, 15, 18, 20, 24, 28, 32, 33; — beklaagt zich in een smeekschrift aan paus Calixtus III uit zijnen kerker over eene onrechtvaardige kettervervolging vanwege zijnen bisschop en de Luiksche geestelijkheid, 9-12; — zijne aanhangers zenden te zijnen voordeele een smeekschrift aan denzelfden paus, 12-13; — Calixtus III beveelt den Luikschen bisschop Radulphus, dat hij Lambert moet vrij laten om zich vóór den paus te gaan rechtvaardigen, 14; — vijf zijner aanhangers beschuldigen zich bij Calixtus III, dat zij uit schrik en dwang eene valsche getuigenis tegen Lambert hebben gesproken, 15-17; — Lambert, uit zijnen kerker gevlucht en bij den paus aangekomen, biedt den paus een tweede smeekschrift aan, 18-23; — autobiografische bijzonderheden tot aan zijne vervolging, 19-21; 23-25; — zijne verschijning vóór den bisschop en zijne wreede gevangenschap, 21-22; — zijn omstandig verweerschrift aan Calixtus III in Italië aangeboden, 23-32; — de rol, die hij speelde op de algemeene synode van bisschop Alexander te Luik (1166), 24, 27, 28; — levenswijze zijner volgelingen vóór en na zijne aanhouding en vlucht, 25, 30; — Lambert's vertaling van Maria's leven en van de Handelingen der Apostelen, 25, 30, 33, 35, 36; — zijn *Antigraphum Petri*, waarvan een afschrift aan Calixtus III werd aangeboden, 26, 31; — zijne verhouding tot de Begijnen, 33; — zijne *Tabula Lamberti*, 36; — zijne talrijke andere geschriften, 36; — zijne dood (1177), 35, 36.

Lambert van Randen, ambtenaar van den aartsdiaken der St-Lebuinuskerk te Deventer, krijgt de acte der bisschoppelijke goedkeuring ten gunste der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1401), 191.

Lausanne. De weerspannige ketter Nicolaas Serrurier wordt er aangehouden en onderzocht door den bisschop en den inquisiteur, bij wie paus Martinus V herhaaldelijk tot krachtdadig handelen aandringt (1423-1424), 252-261.

Léau. Zie Zoutleeuw.

L'Écluse. Zie Sluis.

Leiden. Vader Heyne door de schepenen wegens godslastering tot boetedoening veroordeeld (1373), 303, 304; — Elias door de schepenen wegens ketttersche woorden gelijk gestraft (c. 1395), 304; — Willem Duycker Ysbrantsz. wegens godslastering veroordeeld (c. 1440), 310; — Clais Willems wegens beleedigen van het Heilig Sacrament gestraft (1444), 311; — Gerijtgen

van Genoechten wegens lastering van God en van Maria gestraft (1513), 312; — Daniel Jacopsz. en Mees Symonsz. gestraft wegens beleediging van een O. L. Vrouwenbeeld (1518), 312, 313.

LEUVEN. De Begijnen dier plaats door Adolf vander Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87; — 140 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 98, 106; — aanmoedigingen in geld en levensmiddelen door den magistraat aan de Geeselaars gegeven (1349), 114; — wijn geschonken aan de Geeselaars van Tienen en Lier, omdat de Leuvensche in hunne steden ook aldus beschonken waren geworden (1349), 114; — Mechelsche Geeselaars te Leuven (1349), 114; — de Luiksche inquisiteur Hubert Leonardi leidt er eene kettervervolging (1471), 268; — de magistraat betaalt zijne reis- en andere kosten, 268; — de ketters Michiel Delhaye en Steven de Pospo door hem vervolgd en gestraft (1471), 268; — Johannes de Bomalia als inquisiteur in het bisdom Luik door de Hoogeschool van Leuven erkend (1471), 269-271.

LERS (*bij Rijsel*). De inquisiteur Robert laat er ketters aanhouden, verbranden of kerkeren (1236), 42, 45.

LICHAMELIJKE STRAFFEN (*in zake van ketterij en godslastering*). De doodstraf gerechtvaardigd door den heiligen Thomas van Aquino (vóór 1274), 50; — de straffen in het hertogdom Brabant (1495), 281, 283-286; — Ramihrdus te Kamerijk verbrand (1077), 1; — brandmerk, geeseling en hongerdood te Oxford voor de Vlaamsche ketters (1160), 7, 8, 9; — veel ketters in Vlaanderen verbrand (1183), 37; — twee te Trier verbrand (1235-1236), 41-48; — de Henegouwsche begijn Margaretha Porete te Parijs verbrand (1310), 64, 65; — Coppin de Scoenmaker te Brussel ter dood gebracht (1417), 203; — Gillis Mersault te Doornik verbrand (1423), 247-252; — de karmeliet Thomas Conecte verbrand (1428), 262; — Jacquemart de Bleharies te Doornik verbrand (1429), 262, 308, 309; — Willem du Bos en Olivier de le Deuille te Doornik verbrand (1430), 310; — Clais Willemsz. te Leiden de hand afgehouwen (1444), 311; — Aelis te Nijvel op de pijnbank gelegd (1459-1460), 265; — Hanneken van Uphove te Brugge driemaal gegeeseld, zijne tong driemaal met een gloeiend ijzer doorstoken, enz. (1491), 277; — Katheline, Willem sLozen weduwe, te Brugge driemaal met een gloeiend ijzer gestreken, een groot stuk harer tong afgesneden en verbrand, enz. (1491), 279; — een ongenoemd ketter te Brussel verbrand (1503), 293; — een krankzinnige Gerijt Jacopsz. te Leiden in de gevangenis gegeeseld (1513), 312.

LIÈGE. Zie LUIK.

LIER (*Lierre*). De Geeselaars dier plaats te Leuven met wijn beschonken, omdat de Leuvensche Geeselaars het vroeger te Lier waren geweest (1349), 114.

LIEVEN BOUDINS *alias* FRANCKEN, te Gent wegens godslastering tentoongesteld « in de mande » en voor vijftig jaren gebannen (1483), 280.

LILLE. Zie RIJSEL.

LIVINUS DE SANCTO PETRO, monnik, plaatsvervanger van den Doornikschen inquisiteur, neemt deel aan het kettergeding tegen Jacob Clerici te Doornik (1355), 143.

LODEWIJK IX DE HEILIGE, koning van Frankrijk, vaardigt een edict uit tegen de ketters van geheel zijn rijk tot aan de Schelde (1238 ?), 38 ; — ondersteunt krachtdadig den inquisiteur Robert in zijne kettervolgingen (1235-1236), 42, 43, 47 ; — zijn voorbeeld als kettervervolger ingeroepen door zijnen opvolger Philips VI van Valois (1329), 89, 91, 92.

LODEWIJK X LE HUTIN, koning van Frankrijk, bevestigt de kroningswet van keizer Frederik II (1220) tegen de ketters van zijn rijk (1315), 72.

LODEWIJK VANDER LINDEN, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1481), 272.

LOLLARDI. Zij voegen zich bij de Geeselaars (1349), 132 ; — vermeld als ouder dan de Geeselaars, 133 ; — te gelijk met hen vermeld, 134 ; — *Lullardi* (c. 1384), 151 ; — *Lulardi* (c. 1393), 155.

LONDEN. Zeeuwsche en Hollandsche Geeselaars verrichten er hunne boetewerken (1349), 121.

LOOZ. Zie BORCHLOON.

LUBBERT TEN BUSSCHE, priester te Deventer, wordt tegen verdachtmaking van ketterij verdedigd door vijf voorname leden der orde van Windesheim (1395), 156, 157.

LUBBERTUS, kanunnik te Deventer, treedt op als getuige in eene acte aangaande de Broeders en Zusters van het gemeene leven (1401), 192.

LUCARDIS, kettersche vrouw, te Trier verbrand (1231), 40, 41.

LUIK (*stad en bisdom ; Liège*). De verdachte priester Lambert le Bègue staat er, van wege den bisschop en de geestelijkheid, bloot aan eene bittere kettervolging, waarmede paus Calixtus III zich bemoeit (1175-1177), 9-36 ; — de bandeloosheid der geestelijkheid te dien tijde, waartegen Lambert krachtig ievert, 9, 10, 12, 15, 18, 20, 24, 28, 32, 33 ; — Lambert's aanhangers vervolgd en uit het bisdom gebannen, 13 ; — vijf onder hen spreken uit dwang en schrik eene valsche getuigenis tegen Lambert, 15-17 ; — Lambert le Bègue wordt door Calixtus III van ketterij vrijgesproken, (1177), 35, 36 ; — afbranden der St-Lambertuskerk als straffe Gods (1185), 33-35 ; — de bisschop Thibaut de Bar geeft een ontwijkend antwoord aan Philips IV den Schoone, die hem tweemaal verzocht had de Tempelridders van zijn gebied te vervolgen (1308), 60 ; — bisschop Adolf van der Mark door paus Johannes XXII gelast met een onderzoek ten gunste der rechtgeloovige Begijnen van zijn bisdom (1324), 85 ; — dezelfde bisschop spreekt de Begijnen van zijn bisdom vrij (1324), 86-88, (1325), 89 ; — dezelfde bisschop verbiedt aan de Brabantsche ambtenaars de Begijnen van Zoutleeuw in hare goederen te verontrusten (1335), 301, 302 ; — ongeveer 180 Luiksche Geeselaars komen te Doornik aan met eenen predikheer, die er een kettersch sermoen predikt (1349), 97, 102 ; — Duitsche Geeselaars aldaar (1349), 122 ; — de Luikenaars volgen hun voorbeeld en vertalen hun lied (1349), 123 ; — de Geeselaars in het Luikerland, 126 ; — de Dansers komen er over Keulen, Aken en Maastricht aan (1374), 144-149 ; — hunne mislukte samenzwering aldaar tegen de geestelijkheid, 144, 145 ; — de Dansers ook in andere plaatsen van het bisdom (1374),

144–149; — handschriften aan de hoofdkerk van Luik bij testament geschonken (1390), 166, 167.

Luten (*Lutae*), kettersche Zusters, 133, 134.

Luxemburg (*hertogdom*). De adel van dit gewest wordt bij breve van paus Martinus V aangewakkerd om deel te nemen aan den kruistocht tegen de Hussieten (1423), 256, 257.

M.

Maastricht (*Trajectum superius*, *Mosae Trajectum*). De Begijnen dier plaats door Adolf van der Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87; — in die stad komen uit Duitschland de eerste Dansers aan (1374), 144, 145, 148; — de tweede Geeselaars aldaar (1400), 189, 190.

Mahieu de le Bosquielle, verdachte gevangene van de secte der Waldenzen, te Doornik (1460), 264.

Mahiu van Lauwin (*bij Dowaai*), ketter te Péronne met zijne vrouw door den inquisiteur Robert verbrand (1235), 41, 43; — zijne zwangere dochter bekomt genade op voorspraak der koningin van Frankrijk (1235), 42, 43.

Malbodium. Zie Maubeuge.

Malines. Zie Mechelen.

Margaretha de Lousielle, ketterin te Doornik; geschil tusschen den bisschop en den magistraat over hare uitlevering (1420), 243.

Margaretha Porete, Henegouwsche kettersche begijn. Haar verdacht geschrift wordt te Parijs onderzocht door de godgeleerden der Hoogeschool op verzoek van den inquisiteur Willem van Parijs (1310), 63, 64; — hare kettersche vertaling der H. Schrift, 64, 65; — die ketterin wordt te Parijs verbrand (1310), 64, 65.

Margaretha Smoenx (of beter *sMoenx*), tot eene bedevaart door de Gentsche schepenen veroordeeld, omdat zij een ketterschgeschrift ter lezing heeft gegeven (1351), 142.

Maria de Bervy, non van Robermont bij Luik, stelt zich aan 't hoofd van eene reformatie in haar klooster en komt daardoor in verdenking van ketterij (c. 1406), 193.

Maria de Valentianas (*van Valencijn ?*), schrijfster van een kettersch boek (c. 1400), 188.

Marie Vollaerts, te Gent wegens godslastering voor tien jaren gebannen (1484), 280.

Martha, naam gegeven aan de oversten onder de Zusters van het gemeene leven, 153, 154, 155, 182, 183, 184.

Martinus V, paus, op het algemeen concilie te Constanz (1418), 206; — verleent er volmacht aan den patriarch van Constantinopel om er de aanhangers van John Wyclef en Jan Hus te vervolgen (1418), 207, 209; —

ontvangt aldaar de aanklacht van den predikheer Matthaeus Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven (c. 1418), 216; — laat te Florence het beroepsgeding over Nicolaas Serrurier inleiden en beslissen (1419–1420), 229-242; — vaardigt aldaar eene bul uit, waarbij hij Serrurier's twee veroordeelingen uitvoerbaar verklaart (1420), 237-242; — zijne breven waarbij hij den bisschop, het kapittel en den magistraat van Doornik geluk wenscht over hunne krachtdadigheid tegen eenen ketter (Gillis Mersault?) (1423), 248-252; — zijne zes breven over het vervolgen van den wederspannigen ketter Nicolaas Serrurier te Lausanne (1423-1424), 252-261; — zijne twee breven aan den adel van Luxemburg en aan den graaf van Marche over den kruistocht tegen de Hussieten (1423), 256, 257; — zijne breve aan den magistraat van Doornik om hem geluk te wenschen over zijne krachtdadigheid in het onderdrukken der ketterij (1425), 307, 308.

Mastaing. Twee gebroeders dier plaats te Kamerijk door den inquisiteur Robert verbrand (1236), 42, 45.

Matthaeus Grabow, *Grabo* of *Grabon*, predikheer, lector van het klooster te Groningen, geprofest in het klooster te Wismar, maakt de Broeders en Zusters van het gemeene leven verdacht (1417), 227, 228; — is op het punt ongelijk te krijgen van den Utrechtschen bisschop, maar gaat in beroep vóór het algemeen concilie, 227-229; — klaagt te Constanz op het algemeen concilie de Broeders en Zusters van het gemeene leven vóór paus Martinus V aan (c. 1418), 216-220; — zijne aanklacht wordt aldaar veroordeeld door Pierre d'Ailly, kardinaal van Kamerijk (c. 1418), 220, 221, evenals door Johannes de Gerson, kanselier der Parijsche Hoogeschool (1418), 222-224; — hij wordt veroordeeld en herroept, 225-229; — zijn vonnis te Florence (1419), 397 en volg.

Matthias Sandrard, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als notaris opgeroepen (1422), 246.

Matthys van Eeke, te Gent wegens bespotting van het Heilig Sacrament voor vijftig jaren gebannen (1492), 279, 280.

Maubeuge (*Malbodium*). Ongeveer 200 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106.

Mechelen (*Malines*). Aanmoedigingen in geld en levensmiddelen gegeven door den magistraat aan de Geeselaars (1349-1350), 115; — Geeselaars dier stad te Leuven (1349), 114; — te Rumpst, Keulen en Sluis (1349), 115; — de magistraat zendt naar Kamerijk, om het oordeel der geestelijkheid over de Geeselaars in te winnen (1350), 115.

Mees Symonsz., te Leiden door de schepenen tot eene geldboete veroordeeld wegens het afnemen en beleedigen van een O. L. Vrouwenbeeld (1518), 312, 313.

Meineed. Hoe hij c. 1495 in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werd, 289, 290.

Melis (*Amilius*) van Assche, priester, brengt naar Deventer de acte der bisschoppelijke goedkeuring ten gunste der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1401), 191.

METZ. In het augustijnerklooster dier stad zal de verzoende ketter Nicolaas Serrurier gedurende twee jaren opgesloten blijven tot zijne boetedoening (1418), 210, 241, 255; — afschriften der processtukken voor die plaats bestemd (1422), 243, 244.

MICHAËL DE BRODA THEUTONICALI, instigator en promotor in het algemeen concilie van Constanz voor de kettergedingen der Wicleffieten en Hussieten (1418-1419), 232, 239.

MICHAËL DYABOLI, baccalaureus in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

MICHIEL DELHAYE *geheeten* MON JARDIN van Doornik, wollewever, te Leuven als ketter vervolgd door den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi (1471), 268.

MICHIEL VERMACHTELT, pastoor der St-Nicolaaskerk te Gent, in wiens huis de predikheer Jacob Weyts wegens zekere sermoenen gevangen wordt gehouden (1481), 274, 276.

MONS. Zie BERGEN.

MONS CHASLETENSIS. Zie KASSEL (*Kasselberg*).

MONT-ST-AUBERT (*bij Doornik*) bedevaartplaats, waar de Doorniksche Geeselaars in het terugkeeren van hunnen tocht henen gaan (1349), 98, 104; — de 250 Doorniksche boetelingen onder de leiding van den augustijn Robert gaan er ook, 99, 110; — aldaar groote toeloop uit Henegouwen, soms 10,000 menschen te gelijk (1349), 99, 110.

MORINENSIS (*diocesis*). Zie TERWAAN.

N.

NAARDEN. Splinter Wiggersz., uit die stad geboortig, te 's Gravenhage wegens godslastering door het Hof van Holland levenslang gebannen (1503), 293, 294.

NAMUR. Zie NAMEN.

NAMEN (*Namur*). Ongeveer 140 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106; — in die stad en in hare omstreken predikt met grooten bijval de augustijn Nicolaas Serrurier en ontvangt allerlei geschenken van den magistraat (1412-1414), 204 noot.

NARCISSUS PHISTER, doctor in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

NEDERLANDSCHE VORSTEN (*hunne samenwerking met de geestelijkheid in de kettervervolging*). Zie, op hunne namen, Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen; Jan II, hertog van Brabant; Thibaut van Bar, prins-bisschop van Luik.

NICASIUS PIEDANAS, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

NICOLAAS IV, paus, ontvangt van de Fransche bisschoppen eene aanklacht tegen den prior der Parijsche predikheeren wegens misbruik van macht als bestendigen inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk (1290-1291 ?), 300, 301.

NICOLAUS DE MALDA, priester, licentiaat in de rechten, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

NICOLAUS DE SARTIS, oud-dienaar der Tempelridders in Henegouwen, die te Parijs gekomen was om te onderzoeken wat er aldaar in het kettergeding gebeurde, wordt er ondervraagd door de inquisiteurs en vrijgelaten (1309), 61, 62.

NICOLE SERRURIER (*Nicolaus Serrurarij*), meester in de godgeleerdheid, augustijn uit het Luiksche bisdom, verblijvende in het Doorniksche klooster, predikt met grooten bijval te Namen en omstreken en ontvangt allerlei geschenken van den magistraat aldaar (1412-1414), 204 ; — biedt zich met twee broeders zijner orde aan om tegen de talrijke ketters van het Doorniksche en Kamerijksche te prediken, maar verspreidt zelf ketterijen in zijne sermoenen, 207 ; — wordt te Doornik aangehouden en vervolgd als ketter (1416), 199, 200 ; — de bisschop en de inquisiteur veroordeelen hem, maar hij gaat in beroep vóór den paus en het Concilie, waarop hij te Constanz verschijnt (1418), 207, 231, 232 ; — herroept er zijne dolingen in het openbaar en wordt veroordeeld tot levenslange verbanning uit de bisdommen Doornik en Kamerijk en tot tienjarige verbanning uit het bisdom Parijs mitsgaders, als boetedoening ter verzoening met de Kerk, tot eene tweejarige opsluiting in het augustijnerklooster te Metz, 209, 210, 239, 240 ; — de procuratoren der vier bedelorden gaan tegen dit vonnis in beroep vóór paus Martinus V (1419), 230, 232, 241 ; — dit beroepsgeding wordt door den paus opgedragen aan den kardinaal van Verona, 232 ; — daarna aan den kardinaal van Venetië en aan dien van Aquileja, die het eindvonnis uitspreekt te Florence, waarbij het vonnis van Constanz wordt bevestigd (1419), 232-236, 241 ; — als weerspannig ketter te Lausanne aangehouden en onderzocht door den bisschop en den inquisiteur (1423), 252, 253 ; — paus Martinus V zendt aan beide dringende breven, opdat zij hem streng zouden vonnissen, en roept hiertoe de tusschenkomst van den hertog van Savoyen en van den aartsbisschop van Besançon in (1423-1424), 252-261.

NIEUWPOORT. Ongeveer 80 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106.

NIJVEL. Aelis, ketterin van de secte der Waldenzen aldaar op de pijnbank gelegd en uit Brabant gebannen (1459-1460), 265 ; — de Luiksche inquisiteur leidt er eene kettervervolging (1471), 268 ; — zekere ingezetenen aldaar wegens ketterij gevangen (1471), 268.

NIVELLES. Zie NIJVEL.

NORBERTUS, de heilige, roeit te Antwerpen Tanchelm's ketterij uit (begin der 12de eeuw), 4, 6.

NOYON. De bisschop woont te Kamerijk het verbranden bij van meer dan twintig ketters onder de leiding van den inquisiteur Robert (1236), 42.

O.

OLIVIER DE LE DEUILLE, ketter te Doornik. Onderhandelingen van den inquisiteur met den magistraat over zijne verbranding (1430), 309 ; — kosten dier verbranding (1430), 310.

ORRIC VAN TORRENTE, predikheer en professor te Lausanne, inquisiteur in de bisdommen Lausanne, Besançon en omliggende, wordt opvolgend door twee breven van paus Martinus V aangespoord om krachtdadig tegen den weerspannigen ketter Nicolaas Serrurier te handelen (1423), 252-254, 257-260.

OSTE OSTZ, promotor van het geestelijk hof van Doornik, treedt op voor den bisschop in de onderhandelingen tusschen dat hof en den magistraat over het uitleveren van vier verdachte Waldenzen (1460), 264.

OUDBURG (*te Gent*). Verordening tegen de begunstigers der tweede Geeselaars (1400), 188, 189.

OUDENAARDE (*Audenarde*). Ongeveer 300 Geeselaars dier stad te Doornik (1349), 99, 106 ; — twee godslasteraars dezer plaats te Gent gebannen (1480), 272.

OVERIJSSEL. De Geeselaars aldaar in 't land van Vollenhove (1349), 135.

OXFORD. Koning Hendrik II van Engeland, na een provinciaal concilie aldaar geraadpleegd te hebben, vervolgt er ketters uit Vlaanderen afkomstig (1160-1161), 7-9.

P.

PARIJS. De prior der predikheeren aldaar wordt door de Fransche bisschoppen bij paus Nicolaas IV aangeklaagd wegens misbruik van macht als bestendige inquisiteur in het koninkrijk (1290-1291 ?), 300, 301 ; — ondervragingen van getuigen en verdachten aldaar door de inquisiteurs in zake der kettersche Tempelridders (1309), 60-63 ; — door de godgeleerden der Hoogeschool wordt er een verdacht geschrift der Henegouwsche kettersche begijn Margaretha Porete onderzocht en veroordeeld op verzoek van den inquisiteur Willem van Parijs (1310), 63, 64 ; — Margaretha Porete als ketterin aldaar verbrand (1310), 64, 65 ; — de godgeleerde Faculteit veroordeelt de Geeselaars (1349), 112, 113 ; — zij zet den koning en den paus aan om hen uit te roeien (1349), 125 ; — zij zendt aan paus Clemens VI haren godgeleerde Jan du Fay om hem de veroordeeling der Geeselaars te vragen (1349), 303 ; — zij zendt naar Doornik eenige afgevaardigden om de kettersche sermoenen van zekere augustijnen aldaar te onderzoeken (1412), 198, 199.

PASCHALIS II, paus, beveelt aan Jan, bisschop van Terwaan, de ketters van zijn bisdom niet te sparen (1100 ?), 2 ; — hij beveelt aan denzelfden eenen behoorlijken staat in zijn bisdom te verleenen aan broeder Lambertus, verzoenden ketter (1101 ?), 2.

PAUPERES DE LUGDUNO, Armen van Lyon, ketters. Zie WALDENSES.

PAUSEN (*maatregels door hen aangaande de kettervervolging genomen*).

Zie, op hunne namen, Gregorius VII, Paschalis II, Calixtus III, Innocentius III, Gregorius IX, Clemens V, Johannes XXII, Benedictus XII, Clemens VI, Gregorius XI, Martinus V.

Pauwels van Hoolbeke *alias* Vander Mersch, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

Péronne. De inquisiteur Robert laat er eenige ketters verbranden (1235), 41, 43.

Petrus, als aanhanger van Lambert le Bègue beroofd van zijn geestelijk ambt en uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 14; — springt voor den gekerkerden Lambert in de bres bij den paus, 19, 22; — Lambert verneem zijn overlijden te Troyes, 19, 22.

Petrus, kardinaal van Venetië, door paus Martinus V gelast met het beroepsgeding van den ketter Nicolaas Serrurier (1419), 230, 233.

Petrus Bonsin, klerk, pauselijk en keizerlijk notaris van het bisdom Doornik (1422), 247.

Petrus de Alliaco. Zie Pierre d'Ailly.

Petrus de Bena, generaal der augustijnerorde, staat broeder Nicolaas Serrurier bij te Constanz in de herroeping zijner ketterijen (1418), 210, 215.

Petrus de Renenghes, kanunnik van St-Maarten te Ieperen, een der getuigen aldaar opgekomen in het huis van den burger Petrus de Celario tijdens het opmaken der notariëele acte bevattende vier stukken regelende de vervolging der kettersche Tempelridders (1307), 53, 54, 59.

Philips, kanselier van Parijs, woont te Châlons-sur-Marne de verbranding van ketters bij, onder de leiding van den inquisiteur Robert (1235), 46.

Philips Arboisius, bisschop van Doornik, veroordeelt Jacob Clerici, verzoenden ketter, tot eenjarige gevangenschap en verbanning uit zijn bisdom (1355), 142, 143.

Philips IV de Schoone, koning van Frankrijk, vaardigt een edict uit over de behandeling der ketters door zijne rechterlijke ambtenaren in overleg met de bisschoppelijke en pauselijke Inquisitie (1298), 50, 51; — schrijft aan Robrecht van Bethune, graaf van Vlaanderen, over de aanstaande afschaffing der kettersche Tempelridders (1307), 51, 52; — vaardigt drie bevelen uit tot aanhouding en vervolging der Tempelridders (1307), 52-59; — stelt drie gevolmachtigden aan om met den inquisiteur Willem van Parijs de Tempelridders te vervolgen (1307), 52, 54; — ontvangt van Jan II, hertog van Brabant, eenen brief over die vervolging (1307), 59, alsook eenen brief van Thibaut van Bar, bisschop van Luik, over dezelfde zaak (1308), 60.

Philips VI van Valois, koning van Frankrijk, bekrachtigt Lodewijk IX's edict (1228?) tegen de ketters van zijn rijk (1329), 89, 90; — vaardigt een edict uit, waarbij hij aan al de rechterlijke ambtenaars van zijn rijk het naleven oplegt van de vroegere koninklijke edicten over de Inquisitie en de uitroeiing der ketterij (1329), 90-92; — zijn ieveren tegen de Geeselaars (1349),

98, 104, 119, 126, 130, 131, 133; — zijn edict tegen de Doorniksche Geeselaars (1349), 116, 117.

Pieron Malkasin of Markasin, ketter te Péronne, met zijne vrouw door den inquisiteur Robert verbrand (1235), 41, 43.

Pierre d'Ailly (*Petrus de Alliaco*), bisschop van Kamerijk, kardinaal, veroordeelt de aanklacht van den predikheer Grabow tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven te Constanz (c. 1418), 220, 221; — leermeester van Johannes de Gerson, kanselier der Hoogeschool van Parijs, 222.

Pierre le Secq, verdachte gevangene van de secte der Waldenzen te Doornik (1460), 264.

Pieter, bisschop van Kamerijk, stelt drie commissarissen aan, die de Brusselsche Begijnen vrijspreken (1323), 81-83; — bekrachtigt die vrijspraak (1324), 83-85; — keurt het reglement der Brusselsche Begijnen goed (1324), 85.

Pieter de Mersman, te Gent wegens godslastering « in de mande » tentoongesteld en tot vijftig jaren ballingschap veroordeeld (1483), 277.

Pieter Floure, predikheer, algemeen pauselijk inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk (geestelijke province Reims), en professor in de godgeleerdheid, neemt deel aan het kettergeding tegen Richard du Crocquet te Doornik (1417), 200, 201, 202; — vervolgt den ketterschen augustijn Nicolaas Serrurier (1416-1417), 205, 207, 231; — heeft in dezes kettergeding te Constanz zijnen procureur (1418), 214.

Pieter Lesbroussart, predikheer en inquisiteur te Atrecht, door den magistraat van Rijsel verzocht om er Waldenzen en tooveraars op te sporen (1460), 266.

Pieter Potrain van Oudenaarde, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

Pieter Thuin, te Gent wegens godslastering voor vijftig jaren gebannen (1483), 280.

Pieter van Ydegem, *filius Adriaens*, van Aalst, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

Pijnbank (*in zaké van ketterij*). Aanteekeningen van den Doornikschen rechtsgeleerde Jehan Boutillier († 1395), 185, 186, 187; — Aelis, ketterin van de secte der Waldenzen, te Nijvel op de pijnbank gelegd (1459-1460), 265; — Splinter Wiggersz. te 's Gravenhage (1503), 294.

Pifli, kettersche secte (1235-1236), 47.

Platiel, minderbroeder, predikt op de Groote Markt te Doornik, voordat van wege den bisschop en de geestelijkheid eene proclamatie afgekondigd werd over de kettersche sermoenen van eenige augustijnen (1412), 198, 199.

Poenitentes (In 't Fransch *Penitens*, *Penans*, *Penanchiers*). Andere naam voor *Geeselaars*. — *Penitentes* komt voor bij den Doornikschen kronijkschrijver Gillis li Muisit, (102, 103, 104, 105, 109, 110), die geenen anderen naam gebruikt. Ook bij den Engelschen kronijkschrijvers Robert van Avesbury, die hen *publice poenitentes* noemt, 121; — *Penanchiers* komt te Doornik

in de verordeningen van den magistraat voor, 112, 113, 141; — *penans* komt (te gelijk met *batteurs*) in het koninklijk edict voor, dat te Doornik werd afgekondigd, 117; — *penitens* komt eens voor bij Jean le Bel, 122, die hen herhaaldelijk *flagelleurs* en *confrères* noemt, 123. Bij Froissart vindt men *penans*, *pénéans* en *penitenciers*, 130, 131. — Zie ook *Flagellatores* en *Cruusbroeders*.

Publicani, ketters uit Vlaanderen afkomstig, mannen en vrouwen, te Oxford in Engeland op het voorhoofd gebrandmerkt, met roeden gegeeseld, de stad uitgejaagd en van honger gestorven (1160-1161), 7, 8.

R.

Radulphus (*van Zähringen*), bisschop van Luik, vervolgt den verdachten priester Lambert le Bègue (1175-1177), 12, 32-35; — krijgt bevel van Calixtus III om Lambert vrij te laten zich vóór den paus te gaan rechtvaardigen en om zijne aanhangers uit hunne ballingschap te laten terugkeeren, 13, 14; — stemt er in toe (?) en zendt hem naar den paus, die Lambert onschuldig verklaart (1177), 33, 35.

Radulphus de Rivo, deken van Tongeren, is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180; — aanteekening uit zijne kronijk over de Geeselaars (1349), 126.

Raes van Heede vergezelt, met twee andere afgevaardigden van den magistraat van Leuven, den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi naar Nijvel, om er een inquisitoriaal onderzoek in te stellen (1471), 268.

Regnart de Marville, minderbroeder van Verdun, die naar Doornik komt met eene boodschap van den officiaal en den vicaris van den inquisiteur aan den magistraat over eenen ketter (1423), 248.

Reims (*aartsbisdom en stad*). Concilie aldaar door paus Eugenius III gehouden (1148), 24, 28; — de aartsbisschop Willem ontvangt van Stephanus, bisschop van Doornik, den raad, geen tweede interdict over Vlaanderen te werpen, wegens de verbreiding der ketterijen in dit graafschap (1196-1197), 37; — de aartsbisschop woont te Kamerijk de verbranding bij van meer dan twintig ketters onder de leiding van den inquisiteur Robert (1236), 41, 44; — de aartsbisschop neemt maatregels voor een provinciaal concilie tegen de Tempelridders te Senlis te houden (1311), 65, 66; — in de geestelijke provincie Reims zal de bisschop of zijn plaatsvervanger een onderzoek instellen naar de gebanvloekten en ketters van elke parochie (1408), 194.

Reinaut, vidame van Pecquigny, gevolmachtigde van den Franschen koning met twee anderen in de zaak der aanhouding en vervolging der Tempelridders (1307), 52, 54.

Remys Wesselssoen, zakdrager, door de schepenen te Dordrecht wegens waarzeggerij veroordeeld tot eene openbare boetedoening in de processie (1456), 311, 312.

Renen. De Zusters van het gemeene leven aldaar door den inquisiteur Jacob van Soest verontrust (c. 1393-94), 153, 154.

REVOGNE, kasteel in het Luikerland, waar de verdachte priester Lambert le Bègue gekerkerd werd en waaruit hij aan paus Calixtus III een smeekschrift zond (1175-1177), 9, 11, 33, 35.

RICHARD DU CROCQUET, kettersche priester te Doornik, door den bisschop tot eene bedevaart naar 's Hertogenbosch veroordeeld (1417), 200-202 ; — die bedevaart veranderd in eene naar Brussel (1417), 202, 203 ; — zijn getuigschrift over het volbrengen dier bedevaart (1417), 203.

RIJSEL (*Insulae, Lille*). De inquisiteur Robert houdt er verdachte kooplieden aan, die de markten bezochten (1236), 42, 45 ; — de 565 Doorniksche Geeselaars trekken eerst naar Rijsel (1349), 98, 104 ; — ongeveer 200 Rijselsche Geeselaars te Doornik (1349), 99, 106 ; — de ketterin Catherine Patée aldaar tentoongesteld en gebannen en de inquisiteur door den magistraat uitgenoodigd om er Waldenzen en tooveraars op te sporen (1460), 265, 266.

ROBERMONT (*Robiamont*), bij Luik, klooster waarvan enkele nonnen van ketterij verdacht werden, omdat zij tegen de simonie ijverden (c. 1406) 193.

ROBERTUS, subdiaken, die uit dwang en schrik een valsche getuigenis tegen Lambert le Bègue sprak (1175-1177), 15-17.

ROBERT, predikheer en pauselijke inquisiteur in het koninkrijk Frankrijk. Zijne ieverige handelingen als ketterjager te La Charité-sur-Loire, Châlons-sur-Marne, Péronne, Kamerijk, Dowaai, Rijsel, Asq, Lers en Toufflers (1235-1236), 41-49 ; — paus Gregorius IX beveelt hem als inquisiteur aan den aartsbisschop van Sens aan (1235), 48, 49.

ROBERT, aartsbisschop van Reims, gelast den bisschop van Soissons, met de bijeenroeping van een nieuw provinciaal concilie te Senlis tot het vonnissen der Tempelridders (1311), 65, 66.

ROBERT VAN LAUWIN (*bij Dowaai*), ketter te Péronne door den inquisiteur Robert verbrand (1235), 41, 43.

ROBERTUS, augustijn, predikt te Doornik sermoenen in 't begin der Geeselaarswoede (1349), 97, 103 ; — staat aan 't hoofd van 250 Doorniksche boetelingen, die eenigszins de Geeselaars nabootsen (1349), 99, 109.

ROBIERS DE LE GALIE, ketter te Rijsel door den inquisiteur Robert aangehouden, doch gespaard door de Maagd Maria (1236), 45.

ROBRECHT VAN BETHUNE, graaf van Vlaanderen, als leenman door den Franschen koning opgeroepen tegen de kettersche Tempelorde (1307), 51, 52 ; — door paus Clemens V opgeroepen om in zijn graafschap de aangeslagene bezittingen der Tempelridders aan de St-Jansridders over te maken (1312), 70, 71.

ROERMOND (*Ruremonde*). De Begijnen dier plaats door Adolf, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1325), 89.

ROLAND DE DECKER, te Gent wegens godslastering voor drie jaren gebannen (1481), 280.

ROLLANDUS BOYDIN, klerk, notaris van het geestelijk hof te Doornik, als getuige opgeroepen (1422), 246.

RUMPST, dorp bij Mechelen, waar de Geeselaars dezer plaats vanwege den magistraat bier en brood ontvingen (1349), 115.

RUREMONDE. Zie ROERMOND.

RUTGHERUS OVERBACH DE TREMONIA, magister in de *artes* en baccalaureus in de godgeleerdheid, getuige in eene acte te Keulen (1409), 197.

S.

SACRILEGIE. Hoe het c. 1495 in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werd, 290, 291.

SENLIS (*Silvanectum*). De aartsbisschop van Reims neemt maatregels om er een provinciaal concilie tegen de Tempelridders te houden (1311), 65, 66.

SERVATIUS, als aanhanger van Lambert le Bègue beroofd van zijn geestelijk ambt en uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 4.

SILVANECTUM. Zie SENLIS.

[SIMON], deken der St-Lambertuskerk te Luik, die op verraderlijke wijze aan vijf aanhangers van Lambert le Bègue eene valsche getuigenis tegen hem afperst (1175-1177), 15, 16, 17.

SIMONIE. Nonnen van Robermont bij Luik ieveren er tegen en worden van ketterij verdacht (c. 1406), 193 ; — hoe de simonie c. 1495 in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werd, 287.

SLUIS (*L'Écluse*). Ongeveer 300 Geeselaars dier plaats te Doornik (1349), 97, 102 ; — nogmaals ongeveer 250 Geeselaars, 99, 106 ; — Mechelsche Geeselaars aldaar (1349), 115.

SOISSONS, G., bisschop dezer stad, wordt door zijnen primaat van Reims gelast met de bijeenroeping van een provinciaal concilie tegen de Tempelridders te Senlis (1311), 65, 66.

SORTILEGIE. De kettersche priester Richard du Crocquet gaat om met duivelkunstenaars, *divinatores* (1417), 200-202 ;—hoe het c. 1495 in het hertogdom Brabant beschouwd en behandeld werd, 291, 292.

SPLINTER WIGGERSZ. van Naarden, te 's Gravenhage door het Hof van Holland levenslang wegens godslastering uit Holland, Zeeland en Friesland gebannen (1503), 293, 294.

STE[PHANUS?], diaken, die uit dwang en schrik eene valsche getuigenis tegen Lambert le Bègue sprak (1175-1177), 15-17.

STEPHANUS, bisschop van Doornik, ontraadt het gebruik van het kerkelijk interdict in Vlaanderen wegens uitbreiding der ketterij in dit graafschap (1196-1197), 37.

STEVEN DE POSPO van Eigen Brakel, kleinlijnwaadwever, te Leuven als ketter vervolgd door den Luikschen inquisiteur Hubert Leonardi (1471), 268.

STEVEN MULERT, als getuige optredend in eene acte van Windesheim bij Zwolle (1395), 157, 158.

ST-LAURENT (*bij Luik*). De abt dier plaats jaagt gedurende zes dagen eenen aanhanger van Lambert le Bègue achterna (1175-1176), 16.

ST-TRUIDEN (*St-Trond*). De Begijnen dier plaats door Adolf vander Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87 ; — zij krijgen een voorrecht van paus Clemens VI (1343), 95, 96.

STRAFFEN, waarmede de veroordeelde bedreigd wordt, in geval hij zich aan eene zachtere straf niet onderwerpt: *Sub pena perpetui carceris* te Doornik (1355), 143 ; — *sub pena perpetue incarcerationis* te Constanz (1418), 209 ; — ontwijding en uitlevering aan den wereldlijken arm (1418), 210 ; — *sub pena perpetue incarcerationis et aliis juris penis* (1419), 225 ; — uitlevering aan den wereldlijken arm (1420), 242 ; — *op zijn lijf* (c. 1448), 311 ; — *all up zijn lijf* (c. 1444), 311 ; — *up den pit* (delving, levend begraving, 1491), 279 ; — *uptie verbuernisse van zijn tonghe afgesneden te worden* (1503), 294.

SWESTRIONES, Zusters, 153, 155. Zie GEMEENE LEVEN (*Broeders en Zusters van het*).

SYMON BOWEHOUX, aartsdiaken, promotor en instigator van den kardinaal van Aquileja in het beroepsgeding van Nicolaas Serrurier te Florence (1419-1420), 230, 235, 241.

SYMON BROTOCOLLI DE TORNACO, klerk van het Kamerijksche bisdom, pauselijk en keizerlijk notaris van het bisdom Doornik (1422), 247.

SYMON DE OUDORP, geestelijke van het Utrechtsche bisdom, keizerlijk notaris (1409), 196, 197.

SYNODEN. Zie CONCILIËN.

T.

TAINCTURE. Zie JAN TINCTORIS.

TANCHELM, (*Tanchelmus, Tankelmus, Tanchelinus*) predikt ketterijen (1112), 3, 6 ; — omringd met drie duizend gewapende aanhangers, besmet bij Antwerpen (begin der 12de eeuw), 3 ; — te Antwerpen en omstreken maakt hij velen afkeerig van de sacramenten, 4, 6.

TEMPELRIDDERS (*orde der*). Philips IV de Schoone, koning van Frankrijk, maakt Robrecht, graaf van Vlaanderen, bekend met zijn inzicht om die kettersche orde bij den paus aan te klagen en roept hem als landheer op (1307), 51, 52 ; — te Ieperen wordt eene notariëele acte opgesteld over de vervolgingen tegen de orde (1307), 52-59 ; — de Fransche koning vaardigt twee bevelen tot inrichting dier vervolgingen uit (1307), 52-56 ; — de pauselijke inquisiteur Willem van Parijs evenzoo (1307), 56, 57 ; — Jan II, hertog van Brabant, laat de ridders in zijne gewesten aanhouden en hunne bezittingen aanslaan (1307), 59 ; — Thibaut van Bar, bisschop van Luik, behoudt in die zaak eene ontwijkende houding (1308), 60 ; — ondervragingen van getuigen en verdachten door de inquisiteurs te Parijs, waaronder talrijke Nederlandsche Tempelridders (1309), 60-63 ; — aangekondigd provinciaal concilie te Senlis tegen de orde (1311), 65, 66 ; — veroordeeling der Tempelridders door paus Clemens V (1312), 67-70 ; — bepalingen over hunne aangeslagene

bezittingen (1312), 68-70, ook in het graafschap Vlaanderen (1312), 70, 71, en elders, 72.

TERWAAN (*Thérouenne*). Volgens paus Paschalis II krielt dit bisdom van ketters (1100 ?), 2 ; — in dat bisdom vraagt dezelfde paus aan bisschop Jan eenen behoorlijken staat voor broeder Lambertus, verzoenden ketter (1101 ?), 2 ; — in dat bisdom en in de omliggende veel geheime vergaderingen van ketters (c. 1417), 207.

THEODORICUS (*Diederik*), aartsbisschop van Trier, onderdrukt er drie kettersgroepen in eene synode (1231), 40, 41.

THEOBALDUS VAN ROUGEMONT, aartsbisschop van Besançon, wordt door paus Martinus V aangewakkerd om in de zaak van den weerspannigen ketter Nicolaas Serrurier te Lausanne krachtdadig op te treden (1424), 260, 261.

THÉROUENNE. Zie TERWAAN.

THIBAUT VAN BAR, prins-bisschop van Luik, antwoordt op twee brieven van den Franschen koning, dat de paus hem nog niets bevolen heeft in zake der kettervervolging tegen de Tempelridders (1308), 60.

THOENKEN, monnik, ontwijd en voor den tijd van tien jaren uit Brabant wegens ketterij gebannen (1411), 198.

THOMAS CONECTE. Duistere vermelding door Chastellain van dien Bretonschen karmeliet als ketter verbrand (1428), 262.

THOMAS EXIAUME brengt eene boodschap van den bisschop van Doornik aan den magistraat over de aanstaande verbranding van den ketter Gillis Mersault (1423), 306.

THOMAS GRIAUME, pauselijk en keizerlijk notaris van het bisdom Doornik (1422), 246. (Waarschijnlijk dezelfde persoon als de voorgaande.)

THOMAS VAN AQUINO (*de heilige*), zijne besliste uitspraak over het dooden der ketters in de *Summa Theologica* (vóór 1274), 50.

TIELMAN ECKART van Attendorn is den Broeders en Zusters van het gemeene leven gunstig in een samengevat oordeel (1398), 176, 177, 180.

TIENEN (*Tirlemont*). De Begijnen dier plaats door Adolf van der Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87 ; — de Begijnen van Zoutleeuw door den Luikschen bisschop beschermd in hunne goederen tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen (1335), 301, 302 ; — ongeveer 120 Geeselaars uit die plaats te Doornik (1349), 98, 106 ; — de Geeselaars dier plaats te Leuven met wijn beschonken, omdat de Leuvensche Geeselaars het eerst te Tienen waren geweest (1349), 114.

TIRLEMONT. Zie TIENEN.

TONGEREN (*Tongres*). De Begijnen dier plaats door Adolf vander Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87 ; — de Dansers aldaar (1374), 145 ; — de tweede Geeselaars aldaar (1400), 189-190.

TOONEELVERTOONINGEN (*godsdienstige*), op den H. Sacramentsdag te Doornik ; reglement der schepenen dienaangaande (1408), 195.

Toufflers (*bij Rijsel*). De inquisiteur Robert laat er ketters aanhouden, verbranden of kerkeren (1236), 42, 45.

Tournai. Zie Doornik.

Toison d'Or, wapenbode der Guldenvliesorde, die de uitsluiting van den graaf van Nevers te Brugge afroept wegens ongeloof (1460), 266.

Trier (*aartsbisdom en stad*). Onderdrukking van drie kettersgroepen aldaar door den aartsbisschop (1231), 40, 41.

Troyes (*Trecae*), in Champagne, waar Lambert le Bègue het overlijden van zijnen aanhanger en beschermer Petrus verneemt (1175-1177), 19, 22.

U.

Udelinus, oude vleeschhouwer van Luik, die onder bisschop Radulphus gelast was met het verkoopen aan den meestbiedende van de geestelijke waardigheden (vóór 1175), 33.

Utrecht (*bisdom en stad*). Bisschop Jan II van Zyrik bekrachtigt de uitroeiing der Begijnen door paus Clemens V en laat aan de rechtgeloovige onder hen toe, tot den Derden Regel van den heiligen Franciscus over te gaan (1318), 74-77 ; — bisschoppelijk reglement voor die Zusters (1318), 76 ; — bisschop Jan van Arkel verbiedt op zijne synode aan zijne geestelijkheid nog dooden te begraven met den hoed, de roede of het kleed der Geeselaars (1355), 142 ; — de Zusters van het Gemeene leven aldaar door den inquisiteur Jacob van Soest verontrust (c. 1393-94), 153 ; — de inquisiteur Eylard Schoneveld vervolgt de Zusters aldaar (c. 1394), 181 ; — Everardus Foec, deken der St-Salvatorskerk aldaar, geeft tegen den inquisiteur een gunstig oordeel over de Broeders en Zusters (1397 ?) 159-166 ; — verweerschrift van denzelfde ten gunste dier Zusters of Begijnen tegen de sermoenen en schriften van eenen harer vijanden, waarschijnlijk den inquisiteur (1397 ?), 167–169 ; — bisschop Frederik van Blankenheim keurt de inrichting en levenswijze der Broeders en Zusters goed (1401), 190-192 ; — in dat bisdom en in zes andere wordt Jacob van Soest tot inquisiteur aangesteld (1409), 196, 197 ; — de predikheer Matthaeus Grabow bijna veroordeeld aldaar wegens eene aanklacht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven, maar gaat vóór het algemeen Concilie in beroep (1417), 227 ; — die predikheer veroordeeld en uit de provincie Keulen en het bisdom Utrecht gebannen wegens zijne valsche aanklacht op het Concilie te Constanz (1419), 225.

V.

Vader Heyne, door de schepenen van Leiden wegens godslastering tot boetedoeningen veroordeeld (1373), 303, 304.

Valdois. Zie Waldenzen.

Valenciennes. Zie Valencijn.

Valencijn (*Valenciennes*). Boudewijn, de zoon van den ketter Pieron Mal-

kasin, vlucht naar die stad (1235), 41, 43 ; — aldaar predikt een Luiksche predikheer, vergezeld van Geeselaars uit die stad een kettersch sermoen (1349), 97, 103 ; — ongeveer 450 Geeselaars uit Valencijn te Doornik (1349), 99, 106 ; — Maria de Valentianas, schrijfster van een kettersch boek (c. 1400), 188.

Verbranding (*openbare*) van kettersche dolingen : te Constanz, die van den augustijn Nicolaas Serrurier (1418), 215.

Verdachtmaking (*der geestelijkheid door de ketters.*) Door de Geeselaars (1349), 120, 123, 129 ; — door de Dansers (1374), 144, 145 ; — door de kettersche sermoenen van den augustijn Nicolaas Serrurier te Doornik en in 't omliggende (c. 1416), 208, 213 ; — na de aanhouding van den ketter Gillis Mersault te Doornik (1423), 305.

Verdun. De officiaal en de vicaris van den inquisiteur dier stad zenden met eenen minderbroeder eene boodschap aan den magistraat van Doornik over eenen ketter (1423), 248.

Verzoende ketters. Broeder Lambertus in 't bisdom Terwaan (c. 1101 ?), 2 ; — Jacob Clerici te Doornik (1355), 142, 143 ; — de priester Richard du Crocquet te Doornik (1417), 200-203 ; — de augustijn Nicolaas Serrurier te Constanz (1418), 209 ;—de predikheer Matthaeus Grabow aldaar (1419), 225-229.

Vespertilio (*vledermuis*), bijnaam van eenen hoofdman van ketters ? (1418), 207.

Vilvoorden. De Begijnen dier plaats met de Kerk verzoend door den deken der christenheid van Brussel als gevolmachtigde van den commissaris van den Kamerijkschen bisschop (1319), 79, 80.

Visé (*Wezet*). De tweede Geeselaars aldaar (1400), 189, 190.

Vlaanderen (*graafschap*). Veel ketters aldaar door den graaf verbrand (1183), 36, 37 ; — verbreiding van machtige ketterijen onder den goddeloozen graaf Boudewijn IX (1196-1197), 37 ; — veel ketters door den inquisiteur Robert aldaar verbrand of gekerkerd (1235-1236), 47 ; — de Fransche koning Philips IV de Schoone zet graaf Robrecht van Bethune aan om de Tempelridders in zijn graafschap te vervolgen (1307), 51, 52 ; — paus Clemens V beveelt aan denzelfden graaf de aangeslagene bezittingen der veroordeelde Tempelridders aan de St-Jansridders over te maken (1312), 70, 71 ; — eene bende van ongeveer 20 vrouwen uit Vlaanderen komt zich te Doornik geeselen (1349), 99, 106 ; — verbreiding der Geeselaarssecte in Vlaanderen (1349), 132 ; — de Dansers in het graafschap (1374), 146, 147, 149.

Vollenhove (in Overijssel). De Geeselaars aldaar (1350), 135.

Vorsten (hunne samenwerking met de geestelijkheid en de inquisiteurs in de kettervervolging). Zie Nederlandsche Vorsten en Fransche koningen.

Vuurproef. De Luiksche priester Lambert le Bègue biedt aan zich door de vuurproef (*judicum examinatio candentis ferri*) van ketterij te zuiveren (1175-1177), 9, 11, 19, 21.

W.

WALDENSES (*Valdois*), ketters, ook gezegd Armen van Lyon, reeds op het algemeen Concilie van Vienne (1312) veroordeeld, nog vermeld in eene acte van 1418, 207; — verbrande Waldenzen te Atrecht klagen anderen te Doornik aan (1460), 263, 264; — vier zijn wegens die ketterij (*Wauderie*) te Doornik gevangen (1460), 264; — Aelis, vrouw van de secte der Waldenzen, te Nijvel (1459-1460), 265; — de Doorniksche kanunnik Jan Tinctoris laat te Brugge eene Fransche omwerking drukken van zijne Latijnsche verhandeling tegen de Waldenzen (c. 1477), 269-271; — *vauldoys* als scheldnaam te Gent (1491), 389.

WARNERUS, als aanhanger van Lambert le Bègue beroofd van zijn geestelijk ambt en uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 14.

WATIERS (*Walther*), bisschop van Doornik, woont te Kamerijk de verbranding van meer dan twintig ketters bij onder de leiding van den inquisiteur Robert (1236), 44.

WEDERICUS, als aanhanger van Lambert le Bègue beroofd van zijn geestelijk ambt en uit het bisdom Luik gebannen (1175-1177), 14.

WERELDLIJK GERECHT (*in zake van ketterij*). Bul van Innocentius III (1199), 37, 38; — edict van koning Lodewijk IX (1228?), 38; — edict van koning Philips IV den Schoone (1298), 50, 51; — edict van denzelfde in de zaak der Tempelridders (1307), 52-56; — edict van Lodewijk X (1315), 72; — edicten van Philips VI van Valois (1329), 89, 90 en 90-92; — aanteekeningen der *Somme Rural* van Jehan Boutillier († 1395), 185-187; — aanteekeningen van Willem vander Taverijen (c. 1495), 283-289.

WERMBOLD VAN BUSCOP, kapelaan, rector van het Ste-Caecilia-convent te Utrecht, vriend van Geert Groote, beschermt de Zusters van het gemeene leven tegen den inquisiteur Jacob van Soest (c. 1393-1394), 153, 155.

WERNER KEYENKAMP, prior van Nieuwlicht (bij Hoorn), verdedigt, met vier andere voorname leden der orde van Windesheim, de Broeders van het gemeene leven tegen de verdachtmaking van ketterij (1395), 156, 157.

WICLEFISTAE, ketters, aanhangers van John Wicleff of Wyclif; tegen hen treedt Johannes, patriarch van Constantinopel, op het algemeen Concilie van Constanz op (1418), 207, 209; — de dolingen van Nicolaas Serrurier staan er mee in verband (1418), 212, 213, 214, 231, 232, 240, 255.

WILLEKEN LIPPENS van Oudenaarde, tot vijftig jaren ballingschap wegens godslastering veroordeeld te Gent (1480), 272.

WILLEM, aartsbisschop van Reims, krijgt van Stephanus, bisschop van Doornik, den raad geen tweede interdict over Vlaanderen uit te spreken, wegens de verbreiding der ketterijen in dit graafschap (1196-1197), 37.

WILLEM DU BOS, ketter te Doornik. Onderhandelingen van den inquisiteur met den magistraat over zijne verbranding (1430), 309; — kosten dier verbranding (1430), 310.

WILLEM DUYKER YSBRANTSZ., door de schepenen van Leiden wegens gods-

lastering veroordeeld tot herroeping, bedevaart en geldboete (c. 1440), 310, 311.

Willem Henrici, klerk van het Utrechtsche bisdom, keizerlijk notaris, stelt eene acte op te Windesheim bij Zwolle (1395), 157, 158; — stelt eene acte op te Deventer (1401), 190, 192.

Willem van Beauvais, pauselijk notaris in het bisdom Terwaan (1307), 53, 59.

Willem IV van Challant, bisschop van Lausanne, wordt opvolgend door drie breven van paus Martinus V aangespoord om krachtdadig tegen den weerspannigen ketter Nicolaas Serrurier te handelen (1423), 252-255.

Willem vander Taverijen schreef in 1495 een *Boec vander loopende practijcken der Raide cameren van Brabant*, 280, 293, 395.

Willem van Lochem, magister in artibus, baccalaureus in de godgeleerdheid, gezant der Hoogeschool van Parijs op het algemeen Concilie te Constanz, onderscheidt er zich onder de Nederlanders, die ijverden tegen Matthaeus Grabow en ten voordeele der Broeders en Zusters van het gemeene leven (1418-1419), 228, 229.

Willem van Parijs, inquisiteur. Zie Gulielmus de Parisius.

Windesheim (*klooster bij Zwolle*). Aldaar wordt eene notariëele acte ten gunste der Broeders en Zusters van het gemeene leven opgesteld (1395), 156, 158.

Y.

Ypres. Zie Ieperen.

Z.

Zeeland. Geeselaars uit dit graafschap te Londen (1349), 121; — Splinter Wiggersz. te 's Gravenhage wegens godslastering uit dit gewest, mitsgaders uit Holland en Friesland gebannen (1503), 293, 294.

Zondagrust. Opvatting van Lambert le Bègue daaromtrent (1175-1177), 24, 29.

Zoutleeuw (*Léau*). De Begijnen dier plaats door Adolf vander Mark, bisschop van Luik, vrijgesproken van ketterij (1324), 86, 87; — door denzelfden beschermd in hunne goederen tegen de hertogelijke ambtenaars van Tienen (1335), 301, 302.

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN OP HET EERSTE DEEL VAN HET *CORPUS*.

Stukken nrs **1** *en* **2**, *blz. 1-5.*

Onder de gedichten van den tijdgenoot Egbert van Luik komt er een van 19 verzen voor, getiteld *De malis Francigenis* en handelende over eene onlangs uit Frankrijk opgekomen ketterij (*orta heresis quam pessima nuper*), waarbij tegen hare besmetting hartstochtelijk wordt gewaarschuwd. De uitgever van Egbert meent er ongetwijfeld de ketterij der Katharen van Orléans en van Atrecht, die ook in 't Luikerland was overgewaaid, in te mogen erkennen. (Zie *Egberts von Lüttich Fecunda ratis*, uitgegeven door Ernst Voigt, blz. 205 ; Halle 1889.)

Stuk nr **30**, *blz. 31.*

Dat stuk, gedagteekend *1145 Luik*, is *sede vacante* afgekondigd ; het is dus te plaatsen tusschen Maart en 12 Mei 1145. — Lea (*Hist. of the Inq.*, deel I, blz. 219) heeft dezen brief verkeerdelijk op het jaar 1144 gebracht.

Stuk nr **47**, *blz. 47.*

Over de Brabanders en andere kettersche baanstroopers van den tijd, raadplege men ook J. J. De Smet, *Notice sur Guillaume d'Ypres et les compagnies franches du Brabant et de la Flandre au moyen-âge*, in de *Mémoires in-4° de l'Académie royale de Belgique*, deel XV (1842).

Stuk nr **58**, *blz. 59.*

In de ontleding van dit stuk, in de plaats van : « Herhaling der bepaling van het *tweede* Concilie van Lateraan (*1139*) », lees : « Herhaling der bepaling van het *derde* Concilie van Lateraan (*1179*). »

Stuk nr **74**, *blz. 74.*

Volgens Daris, *Histoire de Liège au XIIIe et au XIVe siècle*, blz. 108, zijn de twee prelaten, in dit stuk opgenoemd, de volgende : *Jacobus, Aecous episcopus*, is de beroemde Jacob van Vitry en *J.*, *major prepositus Leodiensis*, is 's bisschops neef Jan van Eppes of van Rumigny, die hem in 1229 opvolgde.

Stuk nr **78**, *blz. 76.*

Verkeerdelijk staat in de ontleding van het stuk : « Hendrik, Roomschen

koning. » De Hendrik, die het besluit van 2 Juni 1231 uitvaardigde, was een zoon van Frederik II, doch werd nooit keizer. Hendrik VI was gestorven in 1198 en Hendrik VII regeerde eerst in de 14de eeuw.

Stukken nrs **95, 96, 97, 98** *en* **106,** *blz. 95 en volg.*

Daar broeder Robert eerst den 23 Augustus 1235 met de kettervervolging in onze gewesten gelast werd (zie *Corpus* I, stuk nr 101), zijn de dagteekeningen der vier eerste hoogergemelde stukken verkeerd. (Zij dragen immers de dagteekening 1234-1236). Dit komt hierbij, dat Buzelin (*Corpus* I, stuk nr 97) eene brok uit een oud register der St-Amatuskerk van Dowaai slecht heeft afgeschreven: « M. CC. trigesimo quarto, secunda die mensis Maij, dominica die », (hetgeen overigens niet overeenstemt). Men moet lezen: « M. CC. trigesimo *quinto*, secunda die mensis *Martij*, dominica die », zooals Choquet gelezen heeft. (Zie *Corpus* I, stuk nr 106.) Aan 't hoofd der stukken nrs 97 en 106 aldaar moet men dienvolgens ook lezen : *1236, Maart 2.* Zie *Corpus* I, blz. 639.

Stuk nr **118,** *blz. 113.*

In de plaats van: « In zijne bullen van 31 October 1243, *10 Mei* 1252... » lees : « In zijne bullen van 31 October 1243, *27 April* 1252 », enz.

Stuk nr **146,** *blz. 140.*

De datum *Juli 15* is verkeerd. *Die lunae in festo b. Clementis* levert de moeilijkheid op.

Het voornaamste feest van paus Clemens I valt op den 23 November ; maar het werd op zekere plaatsen ook op 10 September en 17 November gevierd. Daarenboven valt zijne *inventio* op 30 Januari en zijne *dedicatio* op 22 Juli. Nemen wij den datum in de maand Juli, dan moet het in elk geval zijn : *Juli 19.* Nemen wij hem in de maand November (voornaamste feest), dan wordt hij *November 22.*

Stukken nrs **164** *en* **165,** *blz. 155-160.*

Die twee stukken uit het Nationaal Archief van Parijs hebben wij opgenomen uit Lea, *History of the Inquisition in the Middle Ages*, deel II, *Appendix.* — Ch. V. Langlois zegt (*Revue historique* van Parijs, afl. Maart-April 1894, blz. 395, noot), dat de afschrijver, door Lea gebruikt, de eigennamen zeer slordig heeft afgeschreven. Voor *Bercondicuria* leze men : *Bertoudicuria*, voor *N. de Avessiaco* leze men *N. de Anessiaco*, voor *Johanne Marchandi* leze men : *Johanne Ploiebauch ;* en de heer Langlois voegt er een ongeruststellend *etc.* bij. Het was mij niet mogelijk die teksten te Parijs te gaan verbeteren. Alleen wil ik de lezers van *Corpus* I verwittigen.

Stuk nr **168,** *blz. 161.*

De deken der St-Servaaskerk te Maastricht, die in dit stuk voorkomt, heette *Rolinus*, zooals blijkt uit eene acte van Luik, 25 October 1309, waarin men leest : « Unacum... venerabili viro domino Rolino, decano sancti Servatii Trajectensis, Leodiensis diocesis, commissario seu executore super inquisitione facienda unacum ordinariis locorum Almanie, Boemie, Prussie, Suevie

regnorum contra singulares personas et fratres ordinis Templariorum a sede apostolica sub dicta forma deputato. » (A. Wauters, *Analectes diplomatiques*, in de *Bulletins de la commission royale d'histoire*, 4e reeks, deel XVII, blz. 296 (1890).

Stukken nr **168**, *blz. 161 en nr* **169**, *blz. 162.*

Die twee stukken zijn verkeerdelijk op het jaar *1311* gebracht, naar de aanduiding van Labbe en Cossart, *Concilia*. Lees integendeel : *1308.*

Beide bullen beginnen met de woorden *Faciens misericordiam.*

Stuk nr **175**, *blz. 171.*

Uit dit stuk zijn eenige woorden bij het afdrukken weggevallen of misdrukt. Aldus te verbeteren :

Derde regel, voor *eorum* lees *earum.*

Vijfde regel, tusschen de woorden *fidei* en *contrarias*, lees : « et ecclesiastica sacramenta opiniones eidem fidei. »

Zesde regel, voor *exducere* lees : *inducere.*

Veertiende regel, voor *adornamenta* lees : *odoramenta.*

Acht-en-twintigste regel, voor *procelleret* lees : *percelleret.*

Een-en-veertigste regel, tusschen de woorden *hujusmodi* en *predicti*, lees : « disputationibus contra hujusmodi. »

Stuk nr **180**, *blz. 178.*

Op blz. 180, negen-en-dertigste regel, tusschen de woorden *curato* en *sancti*, lees : « parrochialis ecclesie beate Marie ac decano cristianitatis, Livino, presbytero curato... », welke woorden bij het drukken weggevallen waren.

Van dat stuk van den notaris Jacob de Quarouble bestaat een tweede exemplaar in het archief van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen te Brugge (Charters van het Brugsch Begijnhof, nr 112.) Het is geheel gelijk aan dat, door Bon J. Bethune uitgegeven en in *Corpus* I overgenomen. Op de keerzijde van het Brugsch perkament heeft eene latere hand (in de 16de eeuw ?) geschreven : « Declaracie van den vicarissen van den bisschop van Doornijck van het gestichtich leuen van den beghijnen van Gent, Brugge, Aerdenburgh ende Damme a° 1328, ende dat sy niet besmet en sijn met sekere ketterije der Beguijnen ende Begarden, die te dien tijden seer uytstack. »

Stuk nr **189**, *blz. 186.*

Van Henricus de Pomerio's werk *De origine monasterii Viridisvallis*, etc., waarin de belangrijke aanteekeningen over Ruusbroec en Bloemaerdinne voorkomen, treft men « eene bijna eventijdige vertaling » in het Nederlandsch aan in het HS. nr 11988 der Koninklijke Bibliotheek van Brussel. (Zie E. Van Even, *Bloemardinne*, enz., blz. 17-20 ; Gent, 1894 ; overdrukje uit de uitgaven der Kon. Vl. Academie.) De heer van Even geeft aldaar de brok over Bloemaerdinne. — Over Bloemaerdinne en Ruusbroec, zie nog de volgende verhandelingen : E. van Even, *Bloemardine, eene Vlaemsche hervormster uit de XIVe eeuw* (*De Katholiek*, jaargang 1854) ; dezelfde, *Bloemardinne, de Brusselsche ketterin* (uitgaven der Kon. Vlaamsche Academie, 1894) ; Martin

Jöris, *Untersuchungen über die « Werken van Zuster Hadewijch (I Gedichten)»*, Inaugural-Dissertation (Straatsburg 1894); E. van Even, *Hadewijch, de Vlaamsche dichteres uit de 13e eeuw* (*Dietsche Warande*, jaargang 1895); P. Fredericq, *De geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne* (*Zuster Hadewijch*) *en de secte der « Nuwe » te Brussel in de 14de eeuw.* (Verslagen en mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, 3e reeks, deel XII, Amsterdam 1895).

Stuk nr **193**, *blz. 189.*

Dezelfde tekst komt voor in *Het Rechtsboec van den Dom van Utrecht door Mr Hugo Wstinc* (1342), uitgegeven door S. Muller Fz., blz. 1 ('s Hage 1895), in de *Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het Oude Vaderlandsche Recht*, gevestigd te Utrecht, nr 18. — Voor dien datum *1342* (als verbetering van *omstreeks 1345* van *Corpus* I, blz. 189), zie de inleiding op dat werk, blz. XVI.

Stuk nr **202**, *blz. 199.*

Dit stuk werd ook reeds afgedrukt bij Hartzheim, *Concilia Germaniae*, deel IV, blz. 354, 627, en in het gelijktijdig *Breve chronicon clerici anonymi*, bij De Smet, *Corpus chron. Flandriae*, deel III, blz. 23-26, als gericht tot den bisschop van Kamerijk en met den datum van *24 October*. Met dien van *20 October* werd het gericht tot den aartsbisschop van Keulen en zijne suffraganen (van Luik, Utrecht, enz.). Zie Brom, *Bullarium Trajectense*, deel II, blz. 20.

Stuk nr **221**, *blz. 231.*

In den eersten regel van den Latijnschen tekst staat: *Anno Domini MCCCLXXV.* Dit is eene drukfout voor *MCCCLXXIV.*

Stuk nr **225**, *blz. 238.*

In den voorlaatsten regel van den Latijnschen tekst staat: *III nonas Decembris.* Dit is eene drukfout voor *IIII nonas Decembris.*

Stuk nr **278**, *blz. 517.*

In de dagteekening: *Donné en nostre ville de Lille, le xxiije jour de mars*, enz., lees: *le xxiiije jour de mars.*

Stuk nr **284**, *blz. 524.*

De aanteekening over Coman Claesz., die in vreemde landen langen tijd als ketter geleefd had en te Utrecht tot den vuurdood wordt veroordeeld, moet gebracht worden op 1441 « des donredages na des heylichs Sacraments dach », d. i. Juni 15.

(Stadsarchief van Utrecht, *Buurspraakboek* ad annum 1441.)

Stuk nr **289**, *blz. 528.*

Over den Kamerijkschen deken Gillis Carlier (Ægidius Carlerius) kan nog vermeld worden, dat hij de schrijver is van een belangrijk *Liber de legationibus* over de betrekkingen van het Concilie van Bazel met de Hus-

sieten in de jaren 1433-1436, uitgegeven door E. Birk, in de *Monumenta conciliorum generalium saec. XV. Concilium Basiliense, Scriptorum*, t. I, Praef. XXI, blz. 359-700. (Zie O. Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts*, 3[de] uitgave, deel I, blz. 334.)

Stuk n[r] **294**, *blz. 535.*

In noot 1 leest men : « Te recht merkt de uitgever hier op, dat er *niets* aan den datum hapert. » Het moet zijn : « dat er *iets* aan den datum hapert. »

Stukken n[r] **301**, *blz. 542 en n*[r] **364**, *blz. 443.*

Over den karmeliet Hubertus Leonardi (niet Leonard), die te Valencijn in 1459 verdachte stellingen in een sermoen predikte en dezelfde was als degene die omstreeks 1472 inquisiteur in het bisdom Luik was, zie H. Pirenne, *Leonardi* (*Hubert*) in de *Biographie Nationale*, deel XI, blz. 827-829. (Brussel, 1891). Over hem zie ook de Ram, *Documents relatifs aux troubles du Pays de Liège*, blz. 77 (kronijk van Jean de Los), en 610, 737, alsook HS. n° 823 van de Bibliotheek der Luiksche Hoogeschool (Mémoires pour servir à l'histoire du Pays de Liège, par F. N. J. B. Delvaux, prieur du chapitre de St-Pierre à Liège, deel IV, blz. 765.) Zie [Grandjean], *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université de Liège*, blz. 395. (Luik 1875.) — In *Corpus* II (hierboven, blz. 268, 269) vinden wij hem als inquisiteur werkzaam te Leuven, te Nijvel en in de omstreken tijdens het jaar 1471. Leuven lag in het bisdom Luik, zooals men weet.

Stuk n[r] **333**, *blz. 411.*

Lea (*Hist. of the Inquisition*, deel III, blz. 538) geeft een ander werk van pater Nicolaas Jacquier op : *Flagellum haereticorum fascinariorum*. 1458. Het werd te Frankfort a/M in 1581 gedrukt en later herdrukt. Deze verhandeling bevat eenige feiten van ketterij uit zijnen tijd, maar met al te onduidelijke bijzonderheden verhaald om ze tot de Nederlanden te kunnen terugbrengen.

Stuk n[r] **382**, *blz. 460, noot 2.*

Het uittreksel uit Pierre le Prestre, medegedeeld door G. du Fresne de Beaucourt in zijne uitgave van Mathieu d'Escouchy (deel II, blz. 419, noot 1), staat eigenlijk in de kronijk van Jean de Wavrin, waaruit de latere tijdgenoot Pierre le Prestre deze brok letterlijk overgenomen heeft.

Stuk n[r] **386**, *blz. 486.*

Molinet heeft ook eenige onbeduidende verzen gewijd aan de zaak der bezetene nonnen van Le Quesnoy, in zijne *Chronique métrique* uitgegeven door de Reiffenberg, blz. 113.

Stuk n[r] **395**, *blz. 489.*

Over den inquisiteur Jan Brehali of Bréhal is eene belangrijke verhandeling verschenen : M. J. Belon en F. Balme, predikheeren, *Jean Bréhal*,

grand inquisiteur de France et la réhabilitation de Jeanne d'Arc. (VIII-188 blz., Parijs, 1893.)

De schrijvers (blz. 18) doen te recht opmerken, dat Jan Bréhal in de zaak der Waldenzen van Atrecht tusschenkwam, toen hij in 1461, met den bisschop van Parijs en den aartsbisschop van Reims, het geding van Willem le Febvre onderzocht en dezen verdachte vrijsprak. In de kronijk van Jacques du Clercq, waarop het feit is gestaafd, wordt Jean Bréhal niet bij name vermeld, maar aangeduid als « inquisiteur de la foy es marches de France. » (Zie *Corpus* I, blz. 395, stuk nr 325.) — In 1452-1456 was Jan Bréhal ook reeds werkzaam te Rouen in de zaak der eerherstelling van Jeanne d'Arc, die door de Inquisitie verbrand was geworden. (Lea, *Hist. of the Inq.*, deel III, blz. 378.)

Stuk nr **412**, *blz. 500.*

Voor degenen, die in dit stuk met verwondering gelezen hebben van vier kettersche vrouwen van de secte der Waldenzen in het gaaafschap Namen omstreeks 1510, voeg ik er bij, dat deze aloude secte bij het aanbreken der 16de eeuw in onze gewesten nog niet vergeten was, blijkens het volgend vonnis van tienjarige ballingschap getrokken uit het Gentsch *Ballincboec*, op den datum van 4 Juni 1491 :

[*Actum iiijen in wedemaent anno xcj.*]

Lievin de Sluwe, X jaer, etc. Partielic jeghen Janne Arents ende Beatrijce van Boelare, zijnen wijve, omme dat hij den zelven Janne binnen zijnen huuse verdreecht heeft ende toot zijnen wijve gheseit, dat zoe was een quade teve, onnaerdeghe vodde ende *een quade valssche vauldoyse*, dat zaken zijn niet sculdich te lijdene zonder hoeghe pugnicie. » (Stadsarchief van Gent, *Ballincboec*, fol. 102.)

Stuk nr **433**, *blz. 515.*

De predikheer Raymond Gosin schijnt niet elders dan te Toulouse en in Zuid-Frankrijk inquisiteur te zijn geweest. Zie Lea, *Hist. of the Inq.*, deel II, blz. 144.

Stuk nr **434**, *blz. 515.*

Over de straffen toegepast op Lauken van Moeseke (1518) lezen wij nog bij A. Wauters (*Histoire des environs de Bruxelles*, deel I, blz. 378, 379) het volgende : « Zellick était anciennement compris dans la mairie de Merckten et l'échevinage de Jette. C'était là que, d'ordinaire, on exécutait les individus condamnés à mort dans la mairie. Il s'y trouvait une potence située sur une élévation que l'on a insensiblement nivelée et que l'on voyait au nord et près de la route, non loin de la chapelle de Saint Quirin. La même année (1518) on y (à Zellick) exposa sur une roue le corps de Lauken van Moeseke, qui, le 18 août, à Opdorp, avait nié la sainteté du sacrement de l'Eucharistie, en ajoutant que ce n'était « que diable d'enfer ». On l'avait d'abord décapité sur le marché de Bruxelles, le 30 août, après lui avoir percé la langue d'un fer rouge. »

Stuk nr **435**, *blz. 516.*

Over het afkondigen van dit tweede plakkaat van Karel, koning van Spanje

en graaf van Vlaanderen, tegen de godslasteraars (5 Januari 1519), zie uittreksels uit rekeningen bij Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique,* deel IV, blz. 324, noot.

Stuk nr **144bis**, *Aanhangsel, blz. 521.*

In de ontleding van dit stuk zijn eenige misslagen geslopen. Men vervange haar als volgt:

1273, Mei 19, Orvieto. Bevel van den kardinaal en algemeenen inquisiteur Johannes, gericht tot de pauselijke inquisiteurs der predikheeren en der minderbroeders van Italië, om hun voor te schrijven de ontvangene getuigenissen tegen de ketters schriftelijk aan hunne Fransche ambtgenooten of aan hunnen bode mede te deelen. — Op het verzoek der pauselijke inquisiteurs in Frankrijk neemt de paus die beslissing. Alle reeds ontvangene of nog te ontvangene getuigenissen tegen verdachten, wanneer deze getuigenissen licht kunnen werpen op Fransche toestanden, zullen de inquisiteurs van Italië aan eenen betrouwbaren bode in schrift overhandigen, ten einde hunne Fransche collega's in staat te stellen er op tijd en stond te kunnen gebruik van maken in het koninkrijk Frankrijk.

ERRATA

IN DE DATEERING VAN STUKKEN IN *CORPUS* I.

Blz. 12, stuk nr	8 :	*1080, Maart 16, Rome.*	Lees : *1080, Maart* **26.**
» 60, st.	nr 60 :	*1199, Maart 24, Lateraan.*	» **1198** *of 1199, Maart* **25.**
» 139, st.	nr 145 :	*1275, April 1, Doornik.*	» **1276** (*1275, oude stijl*).
» 148, st.	nr 157 :	*1294, April 14,* (*Utrecht*).	» **1293**, *April* **21.**
» 150, st.	nr 159 :	*1301, Reims.*	» *1301,* **November 15.**
» 150, st.	nr 161 :	*1307, Februari 14, Keulen.*	» *1307, Februari* **13.**
» 155, st.	nr 164 :	*1310, Mei 30, Parijs.*	» *1310, Mei* **9.**
» 160, st.	nr 166 :	*1310, omstreeks Pinksteren, Parijs.*	» *1310,* (**Juni 1**).
» 161, st.	nr 167 :	*1311, Februari 8,* (*Utrecht*).	» **1310, April 28.**
» 169, st.	nr 174 :	*1319, Maart 17,* (*Utrecht*).	» **1318**, *Maart 31.*
» 170, st.	nr 175 :	*1320, December 30, Avignon.*	» *1320, December* **31.**
» 173, st.	nr 178 :	*1323, Februari 23, Câteaux-Cambrésis.*	» **1324.**
» 175, st.	nr 179 :	*1328, vóór Mei 14, Gent.*	» *1328, vóór Mei* **17.**
» 178, st.	nr 180 :	*1328, Mei 14, Gent.*	» *1328, Mei* **17.**
» 218, st.	nr 213 :	*1369, Juni 18, Lucca.*	» *1369, Juni* **17.**
» 221, st.	nr 214 :	*1371, Juni 7, Avignon.*	» *1371, Juni* **9.**
» 258, st.	nr 243 :	*1400, Juni 13, Rome.*	» *1400, Juni* **5.**
» 298, st.	nr 256 :	*1419, Februari 22, Leuven.*	» *1419, Februari* **20.**
» 421, st.	nr 343 :	*Goede Vrijdag (27 Maart 1466).*	» **4 April** *1466.*
» 447, st.	nr 367 :	*1479, Februari 23, Utrecht.*	» **1478.**
» 449, st.	nr 370 :	*1480,... 26, 29 en 31, Gent.*	» **1481, (Januari)** *26, 29 en 31.*
» 450, st.	nr 371 :	*1482, in den vasten, Doornik; Februari 3, Parijs.*	» *1482, in den vasten Doornik;* **1483,** *Februari 3.*
» 454, st.	nr 373 :	*1483, September, 's Hertogenbosch.*	» *1483, September* **14.**

Blz. 457, st.	nr 377 : *1489, Februari 24, Brugge.*	Lees :	**1490**.
» 462, st.	nr 384 : *1491, Mei 21, Parijs.*	»	*1491, Mei* **20**.
» 486, st.	nr 387 : *1491, Le Quesnoy en Kamerijk.*	»	*1491*, **Februari 22 en later.**
» 489, st.	nr 392 : *1495, Februari 3 en December 8.*	»	*1495, Februari 3 en December* **6**.
» 493, st.	nr 399 : *1502, April 2, Leuven.*	»	*1502, April* **8**.
» 521, st.	nr 144bis: *1273, Mei 17, Orvieto.*	»	*1273, Mei* **19**.

VERBETERINGEN EN AANVULLINGEN OP DIT TWEEDE DEEL VAN HET *CORPUS*.

Stuk n^{r} **6** *(24bis), blz. 5.*

Dit stuk werd reeds afgedrukt in veel andere werken als Miraeus, Sanderus, Le Roy, Foppens, *Acta Sanctorum*, *Gallia Christiana nova*, (zie A. Wauters, *Table chronologique*, deel II, blz. 127.) — Dezelfde opmerking geldt voor ons stuk n^{r} 7 (24ter). Zie ook aldaar, blz. 128.

Stuk n^{r} **11** *(46ter), blz. 11.*

Daar staat te lezen : « Dat Lambertus tijdens zijne gevangenis in het kasteel van Revogne verbleef, blijkt verder uit ons stuk n^{r} 17 (46^{8}). » Eene verwarring in het nummeren der stukken over Lambert le Bègue is schuld, dat deze verzending onjuist is. Men leze : ... « uit ons stuk 14 (46^{8}), blz. 35. »

Stukken n^{r} **14** *(46^{5}) tot n^{r}* **16** *(46^{9}), blz. 14-36.*

Tengevolge van een misslag in de nummering komen, na stuk 16 (46^{7}), drie stukken voor, die onder het afdrukken ingeschoven werden met de verkeerde n^{rs} 14 (46^{7}), 15 (46^{8}) en 16 (46^{9}) en te vinden zijn op blz. 32-36.

Stuk n^{r} **42** *(173ter), blz. 70.*

In de plaats van (173ter), lees : (172ter).

Stuk n^{r} **52** *(178ter), blz. 85.*

Deze bul van Johannes XXII komt ook voor in een handschrift van het Brusselsch Rijksarchief als afschrift van eene kopij afgeleverd door den Luikschen bisschop op 12 Januari 1336 : *Cartulaires et manuscrits*, n^{r} 34bis, fol. 12 verso en 13.

Stuk n^{r} **79** *(197^{10}), blz. 131.*

Froissart, sprekende van den paus, die de Geeselaars veroordeelde, noemt hem « pape Innocens ». Het is eene dwaling. Die paus was Clemens VI. Slechts in 1352 besteeg paus Innocentius VI den H. Stoel.

Stuk n^{r} **95** *(223^{4}), blz. 146.*

Dit stuk is geen uittreksel uit de *Latijnsche kronijk* van Jan van Stavelot (deze schreef in 't Fransch), maar eene Latijnsche overzetting van eene brok

door Chapeaville bewerkt en waarschijnlijk getrokken uit het verloren gedeelte der kronijk van Jean d'Outremeuse, waarvan Jan van Stavelot de vervolger is voor de jaren 1400 tot 1447.

Chapeaville geeft dit Latijnsch uittreksel met de volgende woorden als inleiding : « Joannes Stabulaus paucis verbis rem totam hanc clare describit. » Daaruit sproot onze vergissing.

*Stuk n^r^* **112** (*242*[6]), *blz. 172-176.*

Dit stuk van 24 December 1397 komt ook voor in het stadsarchief van Keulen onder den vorm eener oudere en ietwat kortere variante, gedagteekend van 2 December 1397 (*dominica prima in adventu Domini*).

Het voornaamste onderscheid tusschen de beide stukken is, dat dit laatste slechts zes vragen oplost en de *zevende* niet kent. Het is afgedrukt achter de merkwaardige verhandeling van Dr Leonard Korth, *Die ältesten Gutachten über die Bruderschaft des gemeinsamen Lebens*, in de *Mittheilungen aus dem Stadtarchiv von Köln* uitgegeven onder het bestuur van Dr K. Höhlbaum, deel XIII, blz. 14-17. (Keulen, 1887.)

Over het leven van Arnold, abt van Dikningen, heeft de heer Korth ook allerlei bijzonderheden verzameld. (Zie aldaar, blz. 4-6.)

Stuk nr **115** (*242*[9]), *blz. 187.*

Over den rechtsgeleerde Jehan Boutillier kan men nog raadplegen de nieuwe verhandelingen van A. Allard, *Le jurisconsulte Jehan Boutillier, notes et documents pour servir à sa biographie* (Doornik 1894) en *Le premier bailliage de Tournai-Tournaisis* (*Juin 1383 — Janvier 1423*), *contribution à la biographie des jurisconsultes Jehan Boutillier et Jacques d'Ableiges* (Bergen, 1895).

Stuk nr **135** (*254*[5]), *blz. 222.*

In de ontleding wordt gezegd, dat het briefje van Gerson aan den kardinaal van Verona geschreven werd op *15* April 1418. Dit is eene drukfout voor *5* April, zooals blijkt uit den tekst : *die tercia.*

Stuk nr **138** (*254*[8]), *blz. 228, noot 1.*

In die noot schreven wij : « In zijne uitgave van het *Chronicon Windeshemense* zegt Grube, dat Grabow's schrift (tegen de Broederschap van Geert Groote) te vinden is op de Bibliotheek te Weenen : Cod. lat. Wien. nº 4257 (Theol. 294), fol. 261b en volg. »

Uit eene kleine aanteekening van Dr Hermann Keussen (*Mittheilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, deel XIII, blz. 93-94) blijkt integendeel, dat het handschrift van Weenen niets anders bevat dan veertien stellingen getrokken uit Grabow's schrift, met den titel : « Sequuntur conclusiones extracte de libris fratris Mathei Graben ordinis praedicatorum contra praemissa scribentis satis scandalose, licet ex loyca quedam ex eis defendi possint. » Na den tekst der 14 stellingen komt nog eene waarschuwing voor : Grabow mag zorgen, dat hij het lot niet onderga van Jan Hus en Hieronymus van Praag.

Stukken nrs **133** (*254ter*) *tot* **138** (*2541*), *blz. 216-229.*

Nog vóór het afdrukken van dit tweede deel kwam bij toeval een zeer belangrijk stuk over de zaak van Grabow gelukkig te onzer kennis. Het is het omslachtig vonnis tegen hem te Florence (26 Mei 1419) uitgesproken door kardinaal Antonius van Aquileja, uitgegeven door Dr Hermann Keussen in zijne verhandeling *Der Dominikaner Matthäus Grabow und die Brüder vom gemeinsamen Leben*, in de *Mittheilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, deel XIII, blz. 33-47. (Keulen 1887.) Dit vonnis vindt men in ons tweede *Aanhangsel*, aan 't slot van dit deel, blz. 397.

Stuk nr **143** (*266bis*), *blz. 248.*

Ook in Gelderland, waarvan Harderwijk deelmaakte, schijnt de Kerk omstreeks hetzelfde jaar 1423 maatregels genomen te hebben tegen de ketterijen der Hussieten van Bohemen, indien men die beteekenis geven mag aan het feit, dat in het volgende stuk wordt vermeld :

« 1423. Ic her Henric Spruytgen van Stralen, priester, doe kont allen luden en bekenne mit desen apene brieve, dat ic gheweest hebbe to Herderwijck ende dair gepredict hebbe alsulke boetscappe van den Hilligen Cruce op die ongelove van Bremer (lees : *Bohemer ?*) lant, als mij dat bevolen is van her Johan die Wale, dair ic mit mynne ende vrientscappe van gesceiden bin van die ewerde ende hoire prochianen, ende dancke hem dair van alre gueder gunsten. » (G. A. de Meester, *Charters berustende in het archief der stad Harderwijk*, in de *Kronijk van het Historisch Genootschap van Utrecht*, 10de jaargang, 2de serie, blz. 366 ; 1854.)

Twee jaar vroeger gebeurde hetzelfde te Dordrecht, van waar eene bende krijgslieden tegen de Hussieten gezonden werd, zooals blijkt uit eenen post der stadsrekeningen van 1421.

« Betaelt de 56 luden, die uut onse steden op den ongeloovigen *Beemen* voeren. Item den geestelycken personen, die hier preecten van de ongeloovigen . . . . 153 l. »

(A. M. Dozy, *De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284-1424*, blz. 125, in de *Werken van het Hist. Gen. te Utrecht*, 3de serie, nr 2.)

Stuk nr **180** (*394bis*), *blz. 280.*

Bij het woord *Afsnijden* haalt Stallaert, in zijn *Glossarium van verouderde rechtstermen*, de volgende bron aan : « Willem van der Taverijen, in leven raadsheer van het Hof van Brabant, *Boec van der loopender practijken der Raedtcameren van Brabant* (Handschrift van 413 bladen zonder de tafel ; de afschrijver voltrok het den 4 Februari 1495, o. s.) ». Daarop vestigde de heer A. Van Werveke mijne aandacht en zoo kwam ik er toe, uittreksels uit Willem van der Taverijen op te nemen. Over den schrijver weet men tot dusver niets anders dan het boven aangehaalde.

ERRATA

IN DE DATEERING VAN STUKKEN IN *CORPUS* II.

Blz. 50, Stuk	nr 31 :	*1298, September.*	Lees :	*1298, September* **15**.
» 60, st.	nr 35 :	*1308, Januari 28.*	»	*1308, Januari* **29** (schrikkeljaar).
» 78, st.	nr 47 :	*1319, Mei 23.*	»	*1319, Mei* **21**.
» 141, st.	nr 88 :	*1349, October 24.*	»	*1349, October* **25**.
» 198, st.	nr 126 :	*1412, Mei 10.*	»	*1412, Mei* **12**.
» 297, st.	nr 185 :	*1517, November 4.*	»	*1517, November* **3**.
» 307, st.	nr 194 :	*1425, December 15.*	»	*1425, December* **14**.

TWEEDE AANHANGSEL

---

203 (138bis — 254^9). (1)

1419, Mei 26, Florence. Notariëele acte bevattende een omstandig verslag over het beroepsgeding in zake den predikheer Matthaeus Grabow, op 's pausen bevel opvolgend verhandeld, vóór de kardinalen van Verona, van Venetië en van Aquileja, welke laatste het vonnis tegen hem uitspreekt. — Eerst wordt er aan herinnerd, dat Grabow uit de Nederlanden bij Martinus V als ketter aangeklaagd werd, waarop de paus die zaak aan Angelus, kardinaal van Verona, opdroeg. Hier zijn vervolgens ingelascht : 1° De tweede aanklacht door Grabow vóór den paus op het Algemeen Concilie van Constanz ingebracht tegen de Broeders en Zusters van het gemeene leven wegens ketterij, waarin hij verklaart hoe hij tegen het vonnis van den Utrechtschen bisschop vóór de inquisiteurs van het Concilie in beroep gegaan was, doch hoe de zaak op de lange baan werd geschoven, en hoe hij naar zijn vaderland uit armoede terugkeerde, maar nu weder te Constanz verschijnt, den paus smeekende eenen der kardinalen met zijne zaak te gelasten ; — 2° Eene pauselijke apostille, waarbij de zaak aan den kardinaal van Verona wordt opgedragen ; — 3° Eene aanklacht tegen Grabow vóór den paus te Constanz ingebracht, vragende zijne veroordeeling door bovengemelden kardinaal wegens zijne kettersche lasteringen en zijn smaadschrift tegen de personen van den Derden Regel van den heiligen Franciscus en

---

(1) Zie blz. 300, noot 2. — Zie ook de opmerking op de stukken n^rs 133-138, hierboven op blz. 305.

andere goede geloovigen uit het bisdom Utrecht : Grabow werd door den bisschop in een kettergeding veroordeeld, verscheen niet, maar ging in beroep vóór het algemeen Concilie te Constanz, doch verscheen evenmin ten tweeden male. Ook deze aanklacht dringt er op aan, dat de kardinaal van Verona de zaak spoedig zou in handen nemen ; — 4° Eene pauselijke apostille, waarbij de kardinaal daar nogmaals mede wordt gelast. — Daarop volgt het verhaal van het onderzoek ingesteld door den kardinaal van Verona, waarin Olavus Jacobi tegen Grabow en Johannes de Scribanis voor hem optraden. Ingelascht wordt alsdan een verweerschrift van Grabow, door hem bij den kardinaal ingediend en bevattende eene reeks godgeleerde beschouwingen en stellingen tot staving zijner aanklacht tegen de Utrechtsche verdachten. Al dezelfde argumenten, met eenige polemiek erbij, vindt men hier als in zijne eerste aanklacht, hierboven afgedrukt, blz. 217-219. — Als promotor trad nu Everhardus Swane (1) vóór den kardinaal van Verona op, om te eischen, dat Grabow's boek als kettersch veroordeeld en verbrand zou worden, dat Grabow zelf in den kerker op water en brood zou gesteld worden en, zoo hij tot inkeer kwam en al zijne ketterijen herriep, gebannen zou worden uit de geestelijke provincie Keulen en vooral uit het bisdom Utrecht, op straf van levenslange gevangenschap ; kwam hij integendeel niet tot inkeer, dan zou hij als ketter ontwijd en aan de wereldlijke macht moeten geleverd worden. — Alsdan overleed de kardinaal van Verona. De paus droeg de zaak op aan Pieter, kardinaal van Venetië, en, toen deze laatste door afwezigheid verhinderd werd, vervolgens aan Antonius, kardinaal van Aquileja. Vóór dezen laatsten verschenen nu op nieuw de predikheer Matthaeus Grabow en zijn aanklager Olavus Jacobi. Ondanks de goede woorden van den kardinaal volhardde Grabow in zijne kettersche boosheid. Dien ten gevolge sprak de kardinaal van Aquileja tegen hem zijne veroordeeling uit, waarvan de tekst ingelascht wordt. Dit vonnis beslist, dat Grabow's boek kettersch is en moet verbrand worden ; hij zal in de gevangenis geworpen worden en, onderwerpt hij zich en herroept hij, uit de geestelijke provincie Keulen en vooral uit

(1) Natuurlijk dezelfde als *Everardus Zwaen, in Oldensale tunc canonicus*, van Buschius' kronijk. (Zie hierboven, blz. 229.)

het bisdom Utrecht op straf van levenslange gevangenschap gebannen worden ; blijft hij integendeel verhard in de boosheid, zoo zal hij als ketter ontwijd en aan de wereldlijke macht overgelaten worden. (Begin en slot van Grabow's boek en stellingen worden in het vonnis opgegeven.) Na vermelding der drie opgeroepen getuigen, allen uit het bisdom Munster, teekent de notaris Herman Lutkehns, klerk van hetzelfde diocese, de notariëele acte.

In nomine Domini amen.

Unigenitus Dei filius, cuius livore sanati sumus et sanguinis fonte renati, solus suam fundavit ecclesiam supra petram fidei, mox nascentem erexit beatoque Petro, apostolorum principi, eterne vite clavigero, celestis et terreni simul imperii iura commisit, dispersos Israel ad ovile suum ministerio sue passionis reductos ligandi atque solvendi sibi et in eo suis successoribus tradito principatu ; quare Romano pontifici, eiusdem principis in principatu huiusmodi successori, hee vigilie precipue sedulo iugique studio imminent apostolice servitutis, ut ecclesiam ipsam sponsam suam novo semper fetu multiplicet multiplicatamque in ipsius integritate, cum ipsa mater sit illabata sine macula et ruga, extra quam nullus proficit ad salutem, absque errorum, presertim heresis commixtione inviolatam conservet. (1) Nature enim humane condicio prava ad malum tamquam vas figuli fragilitati subiecte facile frangitur et difficile reparatur.

Sane pridem ad sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini, divina prudentia pape quinti, clamorosa voce nonnullorum zelo fidei ferventium de partibus Alamanie inferioris (2), ut didicimus, pervenit auditum, quod quidam frater Mattheus Grabow, ordinis predicatorum, contra doctrinam apostoli plus sapere volens quam oportet, tunicam Domini inconsutilem scindere molitus est, zizaniam, iniquitatis satore procurante, in non modicum fidei orthodoxe iacturam seminando et, quod horrendum est auditu, quasdam erroneas et a fide devias assertiones dato cyrografo publice affirmavit et dogmatizavit. Ne autem una ovis morbida totum gregem inficeret, populusque Deo devotus in simplicitate ambulans, pseudoprophete attendens illabaretur ad vetita, contaminarenturque sancta ac plures de vanitate convenirent in id ipsum, prefatus dominus noster papa, cura pervigili, diligentia exquisita iuxta veritatis verbum : « Arbor, que non facit bonum fructum, excidetur et in ignem mittetur », infructuososque palmites instruens succidendos, et ut de premissis veritas dilucidaretur, prout tante materie exigit qualitas, fideique orthodoxe conservaretur sinceritas, et ne sub dissimulatione sicco pede videretur ambulare, ut facilitas venie intentionem tribueret delin-

---

(1) Geheel deze aanhef is dezelfde als in de latere notariëele acte van Florence in zake Nicolaas Serrurier (11 Dec. 1419.) Zie hierboven, blz. 231.

(2) In het stuk over Serrurier, waarin deze paragraaf ook bijna dezelfde is, *mutatis mutandis*, leest men *partibus Gallie*, d. i. Frankrijk (linker oever der Schelde). Doornik lag juist op dien oever aan de uiterste grens van het Fransche koninkrijk.

quendi, duas successive commissionum sive suppplicationum cedulas, recolende memorie quondam zelatori fidei ferventissimo Angelo, tituli sanctorum Petri et Marcellini cardinalis, Veronensis vulgariter nuncupato, per certos suos cursores successive presentari fecit, quarum prime tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis :

« Beatissime pater. Exponitur sanctitati vestre ex parte vestri devoti oratoris, fratris Mathei Grabow, conventus Wysmariensis, provincie Saxonie, ordinis predicatorum, ac Razeburgensis diocesis, quod, cum ipse lector existens in conventu Groningensi, diocesis Traiectensis, dicte provincie et ordinis, videret quamplures personas sexus utriusque, nove religionis habitum assumentes et conventicula facientes, nullum habitum approbatum profitentes statuentesque sibi ipsis superiores pro libito voluntatis et sub simulata devotione populos attrahentes et multa contra veritatem sacre scripture et sacros canones attemptantes et de elemosinis Christifidelium domos sumptuosas ad modum monasteriorum regularium edificantes et se invicem in eis includentes cum observatione quorundam rituum minime per ecclesiam approbatorum, cepit super hoc apud semetipsum ardenter cogitare et, an hoc stantibus regulis fidei et sacris canonibus ecclesiam dissimulare deberet, revolvensque diligentius sacre scripture sanctorumque doctorum libros et sacros canones, quasdam conclusiones reprobantes illorum vivendi modum extraxit et scripture commendavit (1). Et super illis ad plenum de proprio ingenio non confidens cum quibusdam literatis pluries contulit sub secreto, quorum unus dictas conclusiones cum suis probamentis de camera cuiusdam literati, cui tradiderat examinandas, furtive rapuit (2). Quibus diversimode communicatis hincinde, quibusdam etiam sacerdotibus simplicibus procurantibus, et dictis personis adherentibus, ipse exponens per ordinarium (3) fuit in causa fidei ad iudicium tractus, et propter plurimas vexationes sibi illatas per ipsum ordinarium, quas quidem et conclusiones pariter hic habere dignemini pro sufficienter expressis, non valens se ipsum, quia in illa diocesi alienus erat, defendere in ipso iudicio, acclamantibus cunctis in favorem dictarum personarum ipsum esse hereticum, ad iudices fidei huius sacri generalis Constantiensis concilii tanquam ad saluberrimum refugium fiducialiter recurrens ipsorum iudicio prefatas conclusiones cum suis probationibus submisit approbandas aut reprobandas, prout eis expedire videretur, cum protestationibus requisitis, nullam ex hoc actionem movens contra quemcunque, quem licet partem oppositam non haberet, tamen sub pena convicti in loco concilii sic, quod deberet, cum vocaretur coram ipsis personaliter comparere, donec super illis maturius deliberassent, ut dicitur, arrestarunt, et sic in hac civitate Constantiensi multis diebus in maxima

---

(1) Van *Beatissime pater* tot hiertoe zijn het dezelfde woorden als in Grabow's eerste aanklacht hierboven afgedrukt op blz. 216; aldaar volgt eene breedvoerige reeks van godgeleerde beschouwingen en stellingen gericht tegen de Broederschap, zonder meer.

(2) Vergelijk hiermede het eenigszins anders luidend verhaal van Buschius, hierboven te vinden op blz. 228.

(3) Namelijk Frederik III van Blankenheim, bisschop van Utrecht.

paupertate permansit, continue per eosdem iudices minime vocatus. Cum igitur amplius, unde posset sustentari, non haberet, consideransque tunc sacrum concilium verisimiliter non debere brevi tempore terminari, de sui superioris scitu et assensu, penuria victualium cogente, ad propria rediit, ut sibi de necessariis vite provideret, cum firmo proposito ad ipsum sacrum concilium, prout fecit, redeundi. Quare recurrit idem exponens ad pedes vestre sanctitatis, supplicans humiliter et devote quatenus causam et causas huiusmodi, etiam principalem cum suis singulis emergentibus, incidentibus et connexis, dignemini uni ex reverendissimis in Christo patribus et dominis, dominis sancte Romane ecclesie cardinalibus comittere audiendum, decidendum et fine debito terminandum sine actionis strepitu et figura iudicii, sed sola rei veritate inspecta cum potestate absolvendi, inhibendi et citandi personaliter, si opus sit, quos fore citandos decreverit, et qui sua putaverint interesse, in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque. »

In fine vero dicte commissionis sive supplicationis cedule scripta erant de alterius manus litera superiori litere ipsius cedule penitus et omnino dissimili et diversa hec verba, videlicet :

« De mandato domini nostri pape audiat reverendissimus pater dominus cardinalis Veronensis, citet, ut petitur, et absolvat, etc., si et prout de iure. »

Alterius vero commissionis sive supplicationis cedule tenor sequitur et est talis :

« Beatissime pater. Cum alias, fama publica referente, quod quidam frater Mattheus Grabow, frater ordinis predicatorum, tunc in diocesi Traiectensi commorans, contra personas tertii ordinis sancti Francisci de penitentia nuncupatas aliasque devotas personas civitatis et diocesis Traiectensis nonnullas minus veras, ymmo erroneas, ut prima facie apparebat, conclusiones assereret easque hincinde communicaret et premissis non contentus quendam librum in multis suis conclusionibus erroneum contra dictas personas, ut dicitur, conscripsisset, reverendissimus pater dominus Fredericus, episcopus Traiectensis modernus, propterea contra eundem frater inquiri voluit atque mandavit, et dictus frater, quatenus videret dictam inquisitionem fieri ad mandatum dicti domini episcopi seu eius commissarii, citatus contumaciter recessit et coram iudicibus fidei in concilio Constantiensi quasdam conclusiones, etiam, ut videbatur, erroneas, super simili materia, sicut in diocesi Traiectensi asseruisse dicitur, obtulit et inde etiam contra iussionem dictorum iudicum clam et dolose recessisse dicitur, iamque reversus a sanctitate vestra quandam commissionem, que reverendissimo patri domino cardinali Veronensi presentata extitit, super premissis vel saltem aliquibus eorum dicitur obtinuisse, unde, ut veritas elucescat, dictusque frater, qui lucem fugiens primo et secundo, ut prefertur, recessit, de premissis punitionem debitam, si excessit, accipiat, dignetur ergo sanctitas vestra huiusmodi commissionem, et premissorum tenorem habentem pro expressis, prefato reverendissimo patri domino cardinali Veronensi committere et mandare, ut in huiusmodi materia summarie, simpliciter et de plano ac sine strepitu et figura iudicii et ex officio contra eundem fratrem Mattheum procedat et inquirat ac promotorem seu instigatorem eiusdem officii unum vel plures deputet, si sibi placuerit, ac totiens, quoties opus fuerit, et si premissa vel aliquid premissorum, quod ad hoc sufficiat, reppererit veritate fulciri,

ipsum fratrem Mattheum secundum canonicas puniat sanctiones, commissionibus de et super huiusmodi vel consimili materia aliis quibuscunque in genere vel in specie factis constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis non obstantibus quibuscunque. »

Que quidem commissio signata fuit in hunc modum :

« De mandato domini nostri pape audiat idem reverendissimus pater dominus cardinalis et procedat summarie etc., ut petitur. »

Quarum quidem commissionum vigore idem dominus cardinalis Veronensis, iudex et commissarius in causa huiusmodi, rite et legitime procedens ad providi viri magistri Olavi Jacobi, in Romana curia procuratoris ac instigatoris seu promotoris officii ad hoc deputati, instantiam, fratrem Matheum Grabow, principalem in dicta commissione principaliter nominatum, in Romana curia existentem, ad dicendum et opponendum, quidquid verbo vel in scriptis dicere sive opponere vellet contra dictam ultimam commissionem, per certum dicti domini nostri pape cursorem citari mandavit et fecit ad certum peremptorium terminum competentem. In quo quidem termino per providum virum magistrum Johannem de Scribanis, in Romana curia procuratorem, una cum dicto fratre Matheo, principali, coram dicto domino cardinali, iudice et commissario, iudicialiter comparentem nonnullis exceptionibus contra dictam commissionem facto et in scriptis exhibitis atque datis deinde comparuit in iudicio coram eodem domino cardinali, iudice et commissario, magister Olavus Jacobi, instigator seu promotor officii predictus, et ad informandum animum ipsius domini cardinalis, iudicis et commissarii, de et super in dicta ultima commissione contentis nonnullos inquisitiones, positiones et articulos facto realiter et in scriptis exhibuit atque dedit. Quibus quidem positionibus et articulis sic, ut premittitur, datis prefatus dominus cardinalis, iudex et commissarius ad ipsius magistri Olavi, instigatoris seu promotoris officii, instantiam dictum fratrem Matheum, principalem, ad dicendum et opponendum, quidquid verbo vel in scriptis dicere sive opponere vellet contra dictos positiones et articulos, in quantum articuli, necnon ad respondendum eisdem singulariter, singulis medio suo iuramento in propria eius persona, in quantum positiones existerent, per certum dicti domini nostri pape cursorem citari mandavit et fecit ad certum peremptorium terminum competentem. In quo quidem termino ipse frater Matheus, principalis, coram dicto domino cardinali, iudice et commissario, iudicialiter comparens nonnullas responsiones ad dictos positiones et articulos per iuramentum, quod ibidem ad mandatum ipsius domini cardinalis, iudicis et commissarii, et in eius manibus tactis corporaliter scripturis sacrosanctis ad sancta Dei ewangelia prestitit, facto et in scriptis exhibuit atque dedit. Et huiusmodi responsionibus sic, ut premittitur, exhibitis comparuit in iudicio coram domino cardinali, iudice et commissario prelibato, dictus frater Matheus, principalis, et nonnullos articulos sive conclusiones per eum, ut asseruit, confectos realiter facto et in scriptis exhibuit atque dedit, tenorem, qui sequitur, continentes :

« Reverendissime pater. Infrascriptos articulos seu conclusiones verisimiliter credo esse in tractatu meo, et ex una illarum, que est principalis, omnes alie deducuntur, exceptis paucis :

« Nullus potest licite et meritorie, ymmo nec veraciter obedientie, pau-

pertatis et castitatis universalia consilia coniunctim extra veras religiones manendo adimplere.

« Ex qua sequitur immediate formali consequentia articulus seu conclusio nona in ordine, quo ipsi ponunt articulos presentes, scilicet quod nullus potest predictum paupertatis concilium meritorie ymmo nec veraciter observare, nisi fuerit in statu spiritualis perfectionis sive vere religionis. Et dico notanter de istis tribus consiliis simpliciter seu universaliter sumptis, secundum quod vero et in aliquo casu possunt laudabiliter et meritorie extra religiones observari. Quando enim aliquis secularis dat elemosinam in casu aliquo, quando eam de necessitate precepti non tenetur, implet illud consilium paupertatis, in illo casu tantum ; et quando continet se ab uxoris amplexibus tempore illo, quando illud facere non tenetur, implet consilium continentie, in illo casu et secundum quid tantum ; quando etiam obedit alicui suo prelato, curato vel episcopo, in casu, quando hoc de necessitate precepti non tenetur, observat illud obedientie consilium, in illo casu. Et ista possunt extra religiones viventes voto vel sine voto Deo offerre ; unde dicit sanctus Thomas secunda secunde, quod in seculo viventes aliquid Deo dant et aliquid sibi reservant, et secundum hoc prelatis ecclesie subduntur ; regulares autem opportet totum Deo, quod habent tamquam holocaustum offere ; et hoc fit et fieri potest tantum per tria consilia universalia predicta ; et ideo dicit ibidem, quod ad seculares pertinet tantum particularia vota offerre, ad religiosos autem universalia vota ; unde particularia vota dicuntur sacrificia more veterum, de cuius ratione fuit, de offertorio Deo oblato partim dare et partim retinere ; universalia vero vota holocaustum dicuntur, de cuius ratione fuit, totum Deo offerre et nichil retinere, quod pertinet ad solos religiosos se et sua in modum cuiusdam holocausti Deo dedicantes.

« Ex quibus sequitur undecima, quod abdicare quemquam omnia propter Christum extra predictas religiones manendo seu, nisi veram aliquam religionem ingrediatur, est, sibi et suis, quorum cura sibi incumbit, vitam subtrahere, quod est homicidium tot hominum committere, quot eius cure subduntur ; hec est de mente sancti Thome secunda secunde questione tricesima tertia argumento, etc.

« Ex quibus sequitur, quod nullus potest abdicationem omnium propter Christum facere extra veram religionem manendo sine peccato mortali, quia subtraheret sibi vitam.

« Ex quibus sequitur, quod omnes peccent, qui bona sua simpliciter in elemosinam largiuntur extra religionem veram manendo, que est tertia conclusio in ordine.

« Et etiam quod peccent, qui sua propria resignant non intrantes religionem aliquam approbatam, que est decima octava in ordine, coïncidens cum tertia immediate precedenti.

« Ex quibus sequitur decima, quod reputantes se bene facere assumendo paupertatis predictum consilium, remanendo in statu seculari, mortaliter peccant ; ratio, quia talis non est assumptio ipsius nisi fantastica, perversa et non vera, ut docet dominus Johannes vicesimus secundus in quadam extravagante : *Gloriosam ecclesiam*, etc., et ratio idem convincit Ex quibus sequitur, quod seculares credentes se mereri tali abdicatione, in seculo scilicet

manendo, vitam eternam credunt se posse mereri mortaliter peccando. Ex quibus sequitur, quod, aliquis sit voluntarie pauper propter Christum, in seculo manens, omnino nichil habendo nec etiam ipsam voluntatem habendi propria, includit pro omni tempore contradictionem, etc.; quia includit, quod secularis sit religiosus et econtra, quod est omni tempore contradictio. Ex quibus sequitur, quod non effundi omnes opes simul ab hiis, qui volunt in statu seculari remanere, reducitur quasi immediate ad illud preceptum decalogi : « Non occides » ; uno casu tantum dempto, secundum expositionem sancti Thome questione tricesima tertia, allegantis ad confirmationem dicti sui Ambrosium, dicentem in primo de officiis : « Deus non vult simul omnes opes effundi, nisi forte ut Heliseus, qui mactavit boves suos et pavit pauperes ex eo, quod habuit, ut nulla cura teneretur domestica, sed ut se daret in propheticam disciplinam », quod verbum, scilicet « nisi forte ut Heliseus », exponit sanctus Thomas : « nisi quis velit statum suum, scilicet secularem, mutare per religionis ingressum aut principem de extrema necessitate liberare », etc., et Johannes in Summa confessorum sub aliis verbis : « nisi quis velit ex toto seculum relinquere », et magister summe summarum titulo de elemosina dicit idem, et loquitur ibi Ambrosius de effusione seu abdicatione actu habitorum, ex quibus homo possit convenienter vitam transigere secundum conditionem status et persone. Ex quibus sequitur, quod dicens pertinaciter, omnia esse meritorie abicienda propter Christum in seculo manenti, hereticus est dicendus, excepto uno solo casu de liberando principem de necessitate extrema, per quem, etc. Ex quibus sequitur, quod proprietas temporalium rerum est statui seculari essentialiter annexa, et per consequens dominus papa salva auctoritate sua non potest dispensare cum secularibus, ut omnibus in singulari careant seu nichil in singulari habeant.

« Ex quibus sequitur sextus articulus reddens predicti quinti articuli rationem. Si enim dominus papa posset hoc alicui concedere seculari, videlicet posset ei concedere proprie vite subtractionem, etc. ; posset etiam, quod pro omni tempore contradictionem implicat, quod Deus secundum sanctos facere non potest. Sequitur etiam, quod religiosus sine peccato mortali non potest abdicare voluntatem habendi communia, etiam quando actu talia non habet ; quia enim illud, quod nullus facere potest sine mortali peccato, nullus potest illud velle facere ; et religiosus non potest abdicare communia, quia sine illis vivere non posset, cum per suam professionem renuntiaverit omnibus et singulis propriis singularibus. Sequitur ergo, quod religiosus, etc. Quia etiam, teste sancto Thoma secunda secunde questione tricesima tertia articulo, etc. nullus debet inconvenienter vivere, tribus casibus exceptis, sequitur, quod male faciant et peccent illud abicientes, de quo secundum statum suum et conditionem persone possunt convenienter vivere, dictis tribus casibus exceptis, etc. (1) Et hoc ipsi debebant addidisse, quia ego semper illud apposui in scriptis meis.

« Vicesimus quintus articulus in ordine est una de septem conclusionibus

---

(1) Van *Nullus potest* (blz. 403) tot hiertoe zijn het dezelfde woorden als in Grabow's aanklacht, hierboven afgedrukt op blz. 217 en 218.

principalibus, cuius probatio patet in tractatu et precipue in legibus, codice de mendicantibus validis, etc., videlicet, quod nullus corpore validus extra veram utilitatem et veram necessitatem existens potest sine peccato Christifidelium elemosinas tollere (1).

« Plures alias conclusiones seu articulos ponunt, quos nunquam posui nec cogitavi, ut patebit ex scriptis, que michi imponunt. Ponunt etiam in fine sui libri, quem dicunt se de meo copiasse : « Explicit tractatus contra fratres et sorores tertii ordinis », quod in toto fingunt, et etiam processus libri docebit oppositum.

« Ista, reverendissime pater, offero vobis videnda breviter, ut possitis scire, quo ordine ego pono istas conclusiones, et quo ordine adversarii per hoc me callide decipere molientes, etc. Declarationem etiam istorum articulorum presentabo, rogans nisi veritatem dicere propter fidei sinceritatem, non habendo respectum ad scribentem, nec peto, quod michi parcatur, si fuero in predictis vel aliis culpabilis; sin autem, veritas fidei adiuvetur contra eius adversarios.

« Explicit epilogus alibi prolixius positorum ad videndum breviter mentem articulorum et scribentis eosdem, ne ab adversariis veritas et a falsitate ipsam callide simiante de finibus fidelium ulterius exilio religetur quod a quadraginta annis citra in multis mundi partibus usque in presens heu factum est.

« Ex quibus sequitur, quod predicta tria Salvatoris consilia sint ita concathenata, ut, ubi paupertas veraciter seu meritorie invenitur, oportet, quod necessaria obedientia et castitas veraciter seu meritorie inveniantur; probatur ista, quia papa sic arguit in decretali *Cum de quibusdam* : Qui non renuntiant propriis, non sunt religiosi ; ergo propriis renuntiantes sunt religiosi et omnis religiosus est necessario simul cum paupertate ad alia duo consilia veraciter obligatus. (2). Ergo sequitur conclusio, quam alias in alio loco latius probabo, et potest poni post illam, que ponitur ab adversariis sexta in ordine eorum. »

Subsequenter vero comparuit in iudicio coram domino cardinali, iudice et commissario prefato, providus vir magister Everhardus Swane, etiam instigator seu promotor officii, et nonnulla iura, literas, instrumenta et munimenta facto et in scriptis exhibuit atque produxit. Et tunc ipse dominus cardinalis, iudex et commissarius, ad dicti magistri Everhardi Swane, instigatoris seu promotoris officii, instantiam prefatum fratrem Matheum ad dicendum et opponendum quidquid verbo vel in scriptis dicere sive opponere vellet contra huiusmodi iura, litteras, instrumenta et munimenta, per certum domini nostri pape cursorem citari mandavit et fecit ad certum peremptorium terminum competentem. In quo quidem termino per ipsum fratrem Matheum,

---

(1) Ook de stelling *Nullus corpore validus.... elemosynas tollere* komt in Grabow's eerste aanklacht voor, hierboven op blz. 218 onderaan.

(2) Deze paragraaf *Ex quibus sequitur* tot hiertoe komt ook voor in Grabow's eerste aanklacht, hierboven afgedrukt op blz. 218, 219. Doch de 25 *articuli et conclusiones*, die er op volgen (blz. 219 en 220), zijn hier weggebleven.

principalem, coram dicto domino cardinali, iudice et commissario, iudicialiter comparentem nonnullis exceptionibus facto in scriptis datis et exhibitis ac deinde per dictum magistrum Everhardum Swane, promotorem seu instigatorem officii, coram ipso domino cardinali, iudice et commissario, etiam in iudicio comparentem quadam petitione summaria oblata huiusmodi sub tenore :

« Petit promotor et instigator in hac causa per vos, reverendissimum in Christo patrem, dominum iudicem et commissarium specialiter deputatum vestramque diffinitivam sententiam pronuntiari, decerni, ordinari et declarari : Tractatulum seu libellum et conclusiones prehensas supradictos fuisse et esse in fide et bonis moribus erroneos, scandalosos, iniuriosos, temerarios, presumptuosos piarumque aurium offensivos, hereticales et heresim sapientes, necnon ipsos ut tales dampnandos, reprobandos et abiciendos, et ut tales cremandos fore ac per vos dampnari, reprobari, abici et precipi concremari, districte inhibendo prefato fratri Matheo et quibuscunque Christifidelibus sub anathematis incriminatione ac aliis iuris penis, ne ipsi aut quicunque alter dictum tractatulum seu libellum ac conclusiones prehensas contentas in eodem audeat de cetero dogmatizare, asserere, approbare, tenere vel defensare ; insuper pari vestra sententia pronuntiari et declarari : Prefatum fratrem Matheum, ne per huiusmodi dogmatizationem in predicto suo libello ut tali reprobato et condempnato contentorum alios et precipue ipsum populum potissimeque simplices in opidis et civitatibus provincie Coloniensis, maxime in diocesi Traiectensi existentes, inter quem et quos versari visus est, contingat in scandalum ecclesie et contra fidei veritatem bonorumque morum periculosissime seducere et commovere, et ut et donec appareat, an in luce an in tenebris ambulet, eum incarcerandum, pane dolorum et aqua angustie sustentandum, ut commissa defleat et flenda ulterius non committat, et si saniori usus consilio velit ad unitatem ecclesie puro corde et fide non ficta redire, eum ad abiurandum, revocandum et detestandum omnem hereticam pravitatem et presertim exnunc tractatulum et conclusiones assertas supradictos secundum formam eidem per vos assignandam publice et solempniter compellendum fore et per vos compelli sibique, quoad vixerit, civitates, opida et dioceses provincie Coloniensis, maxime diocesim Traiectensem per vos interdici, ne ad eas deinceps accedat vel attingat, quovis quesito colore, sub pena perpetue incarcerationis sine spe alicuius remissionis necnon aliis iuris penis, quas ipso facto incurrat, si contrafecerit et noscatur incurrisse ; si vero ad ipsam ecclesie unitatem ex corde puro non rediens et abiurationem, revocationem, detestationem et iniuncta sibi mandata supradicta non servaverit, recusaverit vel neglexerit et, quoad hoc, vestre sententie parere subterfugerit ipsum tamquam hereticum degradandum et exuendum in forma ecclesie omnibus ordine et gradu ecclesiasticis ac brachio seculari relinquendum fore declarari, ac alias in, de et super premissis omnibus et singulis sibi fieri petit per vos iustitie complementum.

« Premissa igitur petit dictus promotor seu instigator coniunctim et divisim melioribus modo, via, causa et forma, quibus melius et efficacius peti possunt et valeant, vestrum desuper benignum officium humiliter implorando, salvo iure addendi, minuendi, mutandi et corrigendi, etc., et protestatur, ut fuit et est moris. »

Qua quidem petitione summaria sic, ut premittitur, oblata, prefatus dominus cardinalis iudex et commissarius, sicut Altissimo placuit, diem vite sue clausit extremum. Quapropter prefatus dominus noster papa causam huiusmodi in eo statu, in quo ultimo coram eodem domino cardinali, iudice et commissario, tempore obitus sui remanserat, reverendissimo patri domino Petro, miseratione divina sancte Marie in Domnica sacrosante Romane ecclesie diacono cardinali, Venetiarum iuniori nuncupato, vive vocis oraculo primo et deinde propter eiusdem domini cardinalis Venetiarum iunioris a Romana curia absentiam nobis Anthonio, eadem miseratione tituli sancte Susanne dicte Romane ecclesie presbitero cardinali, Aquilegensi vulgariter nuncupato, commisit resumendum et ulterius audiendum et fine debito terminandum cum omnibus et singulis suis emergentibus, incidentibus, dependentibus et connexis. Huiusmodi si quidem commissionis vigore causa huiusmodi per nos debite resumpta ac aliquali ulteriori continuato processu nos ad dicti magistri Olavi Jacobi, instigatoris seu promotoris officii, instantiam prefatum fratrem Matheum ad concludendum et concludi videndum necnon audiendum, diffinitivam in hac causa ferri et promulgari sententiam, per certum dicti domini nostri pape cursorem citari mandavimus et fecimus ad certum peremptorium terminum competentem, videlicet ad diem et horam infrascriptas, quos ipsi magistro Olavo, instigatori seu promotori officii, prefiximus ad idem faciendum.

Quibus quidem die et hora advenientibus, comparentibus in iudicio coram nobis magistro Olavo Jacobi, promotore seu instigatore officii, et fratre Mattheo, principali, hincinde predictis, idem magister Olavus, instigator seu promotor officii, quantum in eo fuit, in hac causa conclusit et, secum in eadem primo concludi et deinde diffinitivam sententiam contra ipsum fratrem Matheum, ex adverso principalem, presentem et audientem, iuxta dicte petitionis formam atque tenorem in scriptis ferri et promulgari per nos, debita cum instantia postulavit.

Nos tunc Anthonius, cardinalis, iudex et commissarius prefatus, cum ex officio nobis in hac parte commisso non solum arguere et increpare, verum etiam ligare et condempnare teneamur, quamvis potius in ardore bone opinionis dicti fratris Mathei, quam ipsius pertinacia execranda delectemur, fraterna caritativaque monitionibus eundem non sine cordis amaritudine solerter ammonentes ut correctioni sancte matris ecclesie ac nostri corde puro humiliter pareret, ne tamquam membrum putridum ab unitate ecclesie dampnabiliter deiceretur, prout tanti sceleris gravitas requirit, dictus tunc frater Matheus ad modum aspidum surdarum aures suas obturantium, ne vocem audiant incantantis, fame sue prodigus, ad irreparabilis desolationis obprobrium animo irreverenti infrenato deductus prudentie sue contra sapientum eulogium innitens, quam sanctorum patrum doctrinis perponderare non verebatur, heresim et errores suos pertinacius defensando : Unde nos oculata fide obstinatiam ipsius fratris Mathei, in reprobrum sensum ducti, considerantes, severitatem iuris merito amplexantes, ut, quos timor Dei a malo non revocat, temporalis saltem pena cohereeat a peccato, una cum dicto magistro Olavo, instigatore seu promotore officii, concludente et secum concludi petente, in hac causa primo conclusimus et deinde, visis primitus per nos et diligenter inspectis omnibus et singulis actis, actitatis, literis,

scripturis, instrumentis, iuribus et munimentis in huiusmodi causa habitis et productis ac informationibus desuper factis, eiusque cum diligentia et maturitate debite recensitis, de iurisperitorum ac prelatorum, sacre pagine doctorum et magistrorum multitudine copiosa consilio et assensu, quibus de huiusmodi cause meritis relationem plenariam fecimus et fidelem, prehabitaque super premissis deliberatione matura, ad nostram in hac causa diffinitivam proferendam sententiam processimus eamque per ea, que vidimus et cognovimus, pro dicto Olavo, instigatore seu promotore officii, et contra prefatum fratrem Matheum, principalem, presentem et audientem, in scriptis tulimus et promulgavimus huiusmodi sub tenore :

« Christi nomine invocato :

« Oblato coram nobis iudicio et producto quodam tractatulo seu libello a quodam fratre Matheo Grabow ordinis predicatorum, conventus Wismariensis, Razeburgensis diocesis, provincie Saxonie, edito, cuius principium et finis inferius describuntur, quia post diligentem examinationem dicti tractatuli et contentorum in eodem eiusdemque fratris per nos, multis sacre pagine magistris ac utriusque iuris doctoribus adhibitis et convocatis, factam, servatis servandis, circa hoc compertum est, quod dictus tractatulus seu libellus continet in se plura sacre scripture ac bonis moribus contraria, erronea, scandalosa, presumptuosa, iniuriosa ac piarum aurium offensiva, hereticalia ac heresim sapientia et precipue quasdam prehensas assertas conclusiones, numero decem et septem, per eundem fratrem Matheum oblatas et approbatas, quarum similiter principium et finis inferius annectuntur, et in tractatulo predicto continentur, sed, quia doctrina in predicto tractatulo contenta dictas assertas conclusiones principaliter et directe defensare et approbare nititur, cum tamen contra orthodoxam fidem erronee, temerarie, scandalose, presumptuose et piarum aurium offensive hereticales ac heresim sapientes evidenter existunt, quibus quidem erroribus in fide, temeritatibus et scandalis, nisi salubriter obviaretur remediis oportunis, periculosiora possent exoriri, idcirco ad conservationem et exaltationem fidei orthodoxe veritatisque manifestationem in hac parte, maturo multorum prelatorum in theologia et utroque iure magistrorum et doctorum necnon aliorum peritorum communicato consilio, pro tribunali sedentes et solum Deum pre oculis habentes per hanc nostram diffinitivam sententiam, quam ferimus in hiis scriptis, pronuntiamus, decernimus et declaramus : Tractatulum seu libellum et conclusiones prehensas supradictos fuisse et esse in fide et bonis moribus erroneos, scandalosos, iniuriosos, temerarios, presumptuosos piarumque aurium offensivos, hereticales et heresim sapientes, necnon ipsos ut tales dampnandos, reprobandos et abiciendos et ut tales cremandos fore, ac dampnamus, reprobamus, abicimus et precipimus concremari; districte inhibemus prefato fratri Matheo et quibuscunque Christifidelibus sub anathematis incriminatione ac aliis iuris penis, ne ipse aut quicunque alter dictum tractatulum seu libellum ac conclusiones prehensas, contentas in eodem, audeat de cetero dogmatizare, asserere, approbare, tenere vel defensare ; pronuntiamus insuper et declaramus : Prefatum fratrem Matheum, ne per huiusmodi dogmatizationem in predicto suo libello, ut tali reprobato et condempnato, contentorum alios et precipue ipsum populum potissimeque simplices in opidis et civitatibus provincie Coloniensis, maxime in diocesi Traiectensi existentes, inter quem et quos versari visus est,

contingat in scandalum ecclesie et contra fidei veritatem bonorumque morum periculosissime seducere et commovere, et ut, donec appareat, an in luce an in tenebris ambulet, eum incarcerandum, pane dolorum et aqua augustie sustentandum, ut commissa defleat et flenda ulterius non committat et, si saniori usus consilio velit ad unitatem ecclesie puro corde et fide non ficta redire, eum ad abiurandum, revocandum et detestandum omnem hereticam pravitatem et presertim exnunc tractatulum et conclusiones assertas supradictos secundum formam eidem per nos assignandam publice et sollempniter compellendum fore et compellimus ; porro pensatis circumstantiis singulis, interdicimus sibi, quoad vixerit, civitates, opida et dioceses provincie Coloniensis maxime diocesim Traiectensem, ne ad eas deinceps accedat vel attingat, quovis quesito colore, sub pena perpetue incarcerationis sine spe alicuius remissionis necnon aliis iuris penis, quas ipso facto incurrat, si contra fecerit et noscatur incurrisse ; si vero ad ipsam ecclesie unitatem ex corde puro non rediens et abiurationem, revocationem, detestationem et iniuncta sibi mandata supradicta non servaverit, recusaverit vel neglexerit et, quoad hoc, huiusmodi nostre sententie parere subterfugerit, ipsum tamquam hereticum degradandum et exuendum in forma ecclesie omnibus ordine et gradu ecclesiasticis ac brachio seculari relinquendum fore declaramus.

« Principium autem tractatuli seu libelli huiusmodi sic incipit : Suppono primo, quod non intendo infrascripta neque quelibet alia pertinaciter defendere, sed tantum scolastice inquirendo procedere nec aliqua ponere scienter, que sunt contra fidem, etc.

« Et sic finit : Et aliam specificat Wil. de Mon. Lau., cuius habitus fuit bruni coloris, et aliam specificat ordo Augustini, cuius inventrices seu assumptrices conscientiam peccatum reputabant, ut invenitur in glossa utriusque super dictum capitulum, et per hoc patet responsio ad decimum. (1)

« Prima vero conclusio talis est : Nullus potest licite et meritorie ymmo nec veraciter obediencie paupertatis et castitatis universalia consilia coniunctim extra veras religiones manendo adimplere.

« Decima septima et ultima conclusio in ordine sequitur et est talis : « Ex quibus sequitur, quod predicta tria Salvatoris consilia sunt ita concathenata, ut, ubi paupertas veraciter seu meritorie invenitur, oportet, quod necessario obedientia et castitas veraciter seu meritorie inveniantur. » (2)

« In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras sive presens publicum instrumentum exinde fieri et per notarium publicum nostrumque et huiusmodi cause coram nobis scribam infrascriptum subscribi et publicari mandavimus nostrique sigilli fecimus appensione communiri.

---

(1) Begin en slot van Grabow's boek worden bondiger opgegeven in ons stuk nr 136, hierboven blz. 225.

(2) Begin en slot van Grabow's zeventien *conclusiones* ook aldaar, doch niet juist in dezelfde bewoordingen. Blijkbaar is hier eene andere lijst dier zeventien *conclusiones* gebruikt dan die der 25 *articuli et conclusiones*, hierboven afgedrukt op blz. 219 en 220. De eerste en zeventiende (laatste *conclusio*) van dit vonnis dragen aldaar integendeel de nummers 15 en 16 onder de 25 opgesomde.

« Lecta, lata et in scriptis promulgata fuit hec presens nostra diffinitiva sententia per nos Anthonium, cardinalem, iudicem et commissarium prefatum, Florencie in domibus nostre solite residencie, nobis inibi hora vesperorum consueta ad iura reddendum in loco nostro solito pro tribunali sedentibus, (1) sub anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo decimo nono, indictione duodecima, die veneris vicesima sexta mensis Maii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Martini pape supradicti anno secundo, presentibus ibidem egregio legum doctore Segebodo de Tremonia et discretis viris Bernardo Werning et Henrico Tenctoris, clericis diocesis et civitatis Monasteriensis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. »

[Signum notarii] Ego Hermannus Lutkehus (2), clericus Monasteriensis, publicus apostolica auctoritate notarius prefatorumque reverendissimorum in Christo patrum et dominorum cardinalium, iudicum et commissariorum successive in huiusmodi causa coram eis scriba, quia sententie huiusmodi promulgationi aliisque premissis, dum ut prefertur, fierent et agerentur, una cum prenominatis testibus presens fui, ideo hoc publicum instrumentum per alium fideliter, me aliis occupato negotiis, scriptum subscripsi et in hanc publicam formam redegi signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum prelibati domini cardinalis Aquilegiensis, iudicis et commissarii, sigilli appensione signavi, rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium premissorum. (3)

Stadsarchief te Keulen, *Oorkonden* nr 9287, (Origineele acte op perkament, met het teeken van den notaris en de twee sneden, waaraan het afhangende zegel vastgemaakt was); afgedrukt bij Herman Keussen, *Der Dominikaner Grabow und die Brüder vom gemeinsamen Leben*, in de *Mittheilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*, deel XIII, blz. 33-47. (Keulen, 1887.) — Gaandeweg zijn bij den tekst in noten de vele punten van overeenkomst van dit stuk aangestipt, met andere stukken, die hierboven in dit deel zijn opgenomen, en vooral met de notariëele acte in zake Nicolaas Serrurier, door denzelfden notaris in dezelfde stad Florence eenige maanden later (11 Dec. 1419) opgesteld. Zie hierboven Nr 139, blz. 229-237. — Verkeerd werd (hierboven op blz. 225) zonder bewijzen als zeker aangenomen, dat het vonnis tegen Grabow te Constanz werd gegeven. Evenals voor Nicolaas Serrurier's tweede vonnis, gebeurde zulks integendeel te Florence en door de zorgen van denzelfden Antonius, kardinaal van Aquileja. Ook de datum (*31* Mei)

---

(1) Deze paragraaf tot hiertoe komt ook schier letterlijk voor in het stuk over Nicolaas Serrurier, hierboven blz. 236.

(2) In de notariëele acte aangaande Nicolaas Serrurier op het Vatikaansch archief las Prof. Cauchie *Lutkehns.*

(3) Deze paragraaf is ook nagenoeg dezelfde in het stuk over Nicolaas Serrurier, hierboven blz. 236.

van het vonnis is verkeerd zooals hij door stuk nr 136, blz. 225 wordt opgeven. — In welke stad de herroeping van Grabow mag plaats gehad hebben, wordt nu eenigszins duister.

Tijdens het Utrechtsche schisma (1423–1450), toen Rudolf van Diepholt, Zweder van Kuilenburg en Walraven van Meurs elkander het bisdom betwistten en de pausen Martinus V, Eugenius IV en Felix V mitsgaders het Concilie van Bazel zich de zaak herhaaldelijk aantrokken, treft men enkele bullen en andere stukken aan, waarin de aanhangers der tegenpartij uitdrukkelijk voor ketters (*membra putrida, de heresi suspecti et a Dei ecclesia precisi*, enz.) worden verklaard. Nochtans hebben wij die stukken in ons *Corpus* niet opgenomen, daar hier geenszins over geloofspunten, maar alleen *super regimine et administratione bonorum ecclesie Trajectensis* strijd gevoerd wordt. (Over dit schisma, zie Moll, *Kerkgeschiedenis*, deel II, 1ste stuk, blz. 176–216; en de Hullu, *Bijdrage tot de geschiedenis van het Utrechtsche schisma*, 's Gravenhage 1892.)

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

OORDEEL DER PERS

over het eerste deel van het

CORPUS DOC. INQUISITIONIS NEERLANDICAE.

Het Volksbelang, weekblad van Gent, 12 Januari 1889.

Hier hebben wij het eerste deel van dit belangrijk werk, waarvan de verschijning sinds eenigen tijd aangekondigd werd en dat met bijzondere belangstelling te gemoet werd gezien door alwie zich met onze vaderlandsche geschiedenis bezig houdt...

Verreweg het grootste gedeelte der medegedeelde oorkonden zijn in het Latijn opgesteld : 't zal wel daarom zijn, dat de heer Fredericq eenen Latijnschen titel aan zijn werk heeft gegeven. Zooals het overigens het vervolg van den titel aanwijst, is de tekst van den schrijver (en deze tekst is verre van onbelangrijk te zijn, daar iedere oorkonde van eene inleidende nota wordt voorafgegaan) — in het Nederlandsch.

Wij stellen het feit met genoegen vast, omdat de uitgave van Prof. Fredericq eene gewichtige aanwinst is voor onze Nederlandsche wetenschappelijke letteratuur. Het onderhavig boek is de eerste vrucht van den eersten practischen leergang van geschiedenis, die in eene Belgische hoogeschool bij middel van onze moedertaal wordt gegeven.

(J. O. De Vigne, advocaat te Gent.)

L'Impartial, dagblad van Gent, 8 Februari 1889.

Il est toujours pénible de voir des hommes pleins de bonne volonté, d'énergie au travail s'égarer par je ne sais quel aveuglement politique dans une voie fausse et aboutir à la méconnaissance des principes les plus élémentaires de la science, dont ils se proclament les apôtres les plus dévoués.

Voici qu'un professeur méritant de l'université de Gand, M. Paul Fredericq, vient de commencer, au sujet de l'inquisition, la publication d'un travail qui promet d'être fort long. Si M. Fredericq étudiait son sujet en historien, tout le monde applaudirait à son œuvre.... Mais voyez la façon suivant laquelle procède l'auteur.

Il a pris un titre pompeux et ronflant... Hélas ! le livre ne tient pas les promesses du titre, et il ne les tient point par suite d'un défaut capital, essentiel, par suite d'un vice original : le manque absolu de méthode... La collection est composée sans aucun plan précis... M. Fredericq ne distingue rien. Il mêle tout. Son livre devient une réelle *olla podrida*...

Bref, il est regrettable de voir un historien qui professe dans une université officielle et qui travaille avec les meilleurs élèves de ses cours pratiques, publier, en collaboration avec ceux-ci, un travail historique dénué du véritable sens critique.

Codex. (J. Vandenheuvel, advocaat te Gent en professor aan de katholieke Hoogeschool van Leuven.)

Revue bibliographique belge van Brussel, afl. van 20 Febr. 1889.

Ce recueil est doublement précieux. Et d'abord il épargne aux historiens futurs des recherches pénibles que les éditeurs se sont imposées pour extraire ces textes de deux cents collections de documents imprimés outre une vingtaine de fonds encore inédits. Ensuite, le rapprochement de toutes les sources concernant le même sujet, projette une vive lumière et sur les hérésies du moyen âge et sur leur répression. On ne peut donc que louer le zèle de ces jeunes gens qui, sous l'impulsion d'un maître distingué, se sont mis bravement à la tâche et n'ont pas reculé devant le nombre et souvent l'aridité des textes à compulser et à vérifier.

Les éditeurs se sont abstenus de toute réflexion sur le fond même du sujet et partant ne donnent aucune prise à la critique...

Ch. M. (Ch. Moeller, professor aan de katholieke Hoogeschool van Leuven.)

The Nation van New-York, afl. van 28 Febr. 1889.

The conscientious exhaustiveness of the work may be estimated from the appended list of sources, MS. and printed, amounting to 233, and forming an invaluable bibliography of Netherlandisch mediaeval history. Only those who have undertaken a task of the kind, can appreciate the persistent industry requisite thus to search out the fragments imbedded in masses of irrelevant matter, and to gather them together in orderly sequence, so that each may reflect light upon the others.

Such a guide through the labyrinth as Dr Fredericq can furnish, will be most gratefully welcomed by all who recognise that, if history is to be anything but romance, it must rest upon absolute facts.

(Henry Ch. Lea, van Philadelphia, schrijver van *A history of the Inquisition in the Middle Ages*, 3 deelen, New-York, 1888.)

Evangelische Kirchen-Zeitung van Greifswald, afl. van 16 Maart 1889.

Dieser erste Band einer « Urkundensammlung betreffend die päpstliche und die bischöfliche Inquisition in den Niederlanden » gehört zu den beachtenswerthesten neueren Publikationen auf kirchenhistorischen Gebiete.

Der Herausgeber Dr. P. Fredericq, ordtl. Professor (*Hoogleeraar*) an der philos. Facultät der Univ. Gent, hat, unterstützt von einer Anzahl Studierender derselben Hochschule, theils aus Niederländischen und sonstigen Archiven, theils aus gedruckten Werken älteren und neueren Datums, sämmtliche auf die inquisitorische Verfolgung der Ketzer in belgischen (flandrischen) und holländischen Landen bezügliche Dokumente mit bewunderenswerthen Fleisse gesammelt und in streng chronologischer Folge mit kritischer Akribie veröffentlicht...

Das in seiner ebenso gründlicher und reichhaltigen wie unbefangenen Quellendurchforschung an das bekannte W. Mollsche Meisterwerk (*Kerkgeschiedenis van Nederland*, 6 Bde, Utrecht 1864 ff.) erinnernde Werk bietet schon jetzt werthvolle Bereicherungen unsrer Apparats für die Geschichtsdarstellung der abenländisch-kirchlichen Culturentwicklung seit den 2. Christl. Jahrtausend, und stellt für die demnächst nun folgende reformatorische Epoche manche noch wichtigere und interessantere Mittheilungen in Aussicht.

(Dr D. Zöckler, professor aan de Hoogeschool van Greifswald.)

Theologische Literatur-Zeitung van Leipzig, afl. van 23 Maart 1889.

Die Sammlung ist um so dankenswerther, als sie sehr viele Stücke, darunter wichtige und interessante, enthält, die bisher nur in einer Menge von Büchern zerstreut, grossentheils in wenig verbreiteten und nicht überall zugänglichen, wie in belgischen und holländischen Zeitschriften, Sammelwerken und Monographiën oder in seltenen alten Drucken gedruckt waren.

F. H. Reusch. (Professor aan de Hoogeschool van Bonn a/R.)

Bulletins de l'Académie royale de Belgique van Brussel, afl. 3, 1889.

L'auteur a puisé largement dans les archives de Bruxelles, La Haye, Gand, Lille, Bruges, Mons, Tournai et Alkmaar ; ainsi que dans les manuscrits que possèdent les bibliothèques de Gand, Liège, Bruxelles, La Haye et Douai. Il a réuni ainsi de précieux matériaux pour servir à l'histoire de l'inquisition épiscopale et papale dans nos provinces avant la Réforme.

Dans une courte introduction, M. Fredericq a esquissé les grandes lignes de cette histoire, se réservant de traiter ultérieurement ce sujet délicat avec tous les développements qu'ils comporte. Il y a joint deux tables chronologiques, l'une des hérésies des Pays-Bas de 1025 à 1520, l'autre des inquisiteurs avant Charles-Quint. Ces deux listes permettent dès à présent d'embrasser d'un coup d'œil la richesse et la variété de ces matériaux historiques, classés et annotés par M. Fredericq, en collaboration avec les élèves de son cours pratique d'histoire nationale.

Je n'ai pas besoin d'insister sur le mérite de cette vaste collection, composée avec la plus grande impartialité et dans un esprit exclusivement scientifique, comme le prouvent les félicitations de beaucoup d'historiens belges et étrangers d'opinion très différente, parmi lesquels je citerai M. le professeur Wattenbach, de Berlin, M. le professeur Ch. Molinier, de Toulouse, et le P. jésuite Ch. De Smedt, le savant bollandiste. (1)

Emile de Laveleye (professor aan de Hoogeschool van Luik.)

The Academy van Londen, afl. van 27 April 1889.

The documents are so skillfully arranged that the history seems to unfold itself from them naturally without anyone being needed to tell it....

The general interest of such a work is so great that we are encouraged to express a hope that Prof. Fredericq, who can write with facility in more

---

(1) Hier zinspeelde de heer de Laveleye op eenen brief van 3 Januari 1889, waaruit, met toelating van Pater De Smedt, het volgende wordt medegedeeld : « Je vous prie d'agréer mes biens sincères et cordiales félicitations pour cette intéressante publication si bien conçue et si bien exécutée. Je n'ai pu que parcourir rapidement le volume et je n'y ai trouvé que matière à éloges. Transcription de pièces, résumés, tables, tout est fait avec la perfection demandée par l'érudition la plus sévère à notre époque. A la bonne heure ! Voilà des travaux sérieux et solides, bien propres à donner une excellente idée des *Cours pratiques* de nos universités et aussi à faire comprendre à nos jeunes, et même à nos vieux aspirants à la science historique, comment on prépare des solutions nettes et inébranlables de questions sur lesquelles on discutait à perte de vue et sans résultat, faute d'avoir sous les yeux tous les éléments indispensables pour asseoir son jugement. »

than one language, may be prevailed upon the choose for his essay one more accessible than his native tongue to the common run of the students.

(Graaf) Ugo Balzani (van Rome).

Het Belfort van Gent, afl. van Mei 1889.

In welke gemoedstemming wij dit nieuwe werk, toen het ons werd aangekondigd, kochten, laat zich bevroeden.

Wij zullen het onze lezers niet verbergen : toen de postbode ons het lijvige boekdeel in spraak ter hand stelde, konnen wij een gevoelen van vreugde niet onderdrukken en kwam ons onwillekeurig de jubelkreet op de lippen : ziedaar een nieuwen zegepraal voor de Kerk, haar door een harer vijanden verworven...

De twee derden des boekdeels ! — bestaat ? raad eens : bijna uitsluitend uit uittreksels ontleend aan oudere en nieuwere kronijken, waarvan sommige tot twee-, drij-, ja vierhonderd jaren opklimmen na de gebeurtenissen die zij verhalen !

Niet waar, dat het verrassend, ongehoord, echt teleurgesteld is ! Een *Corpus documentorum* schier zonder documenten, wat zegt men ervan ! En zulk werk moet dienen om bouwstoffen te leveren tot de echte, eindelijke geschiedenis der Inquisitie in de middeleeuwen.

Reeds hebben wij gezien dat zij (de bouwmeesters van het *Corpus documentorum Inquisitionis*) bouwstoffen gebruiken, die zij niet mogen gebruiken : de stevigheid van hun gebouw zal er dus reeds gezwind door lijden. Dit echter is nog 't ergste niet ; wat hun vooral ontbreekt, en wat hun gebouw zonder den minsten twijfel reeds, voor dat zij het geheel opgetrokken hebben, zal doen ineenstorten, is dat zij datgene wat zij boven alles van noode hebben om hun gebouw op te trekken, missen en dat, althans voor wat het binnenwerk betreft, zij er nooit zullen in gelukken, als zij geene nieuwe en betere en degelijkere bouwstoffen gaan zoeken, het tot een goed einde te brengen...

De « verzameling dus der stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden », ons door de heeren Dr Paul Fredericq en zijne leerlingen der Gentsche Hoogeschool bezorgd, is niet — schilt veel — wat zij ons in haren grootschen prachtvollen en gezagwekkenden titel belooft... Wat is zij dan ? Zie, is het gemakkelijk te zeggen wat zij *niet* is, niet even zoo loopt het door een gootje waar er spraak is van aan te geven wat zij is of wat zij behelst. Dit echter aarzelen wij niet, zonder vrees van ernstig, zelfs door onze tegenstrevers, wedersproken te worden, vast te stellen, namelijk dat het werk der heeren professor en leerlingen van den practischen leergang van Geschiedenis der Gentsche Hoogeschool alles is behalve wat wij in recht waren ervan te verwachten, en dat, zoo zij meenen der Kerk of der Inquisitie met zoo een mengelmoes van allerlei dingen den doodslag toe te brengen, zelfs maar in zekere maat te wonden, zij den bal deerlijk misslaan. Nog meer, wij verklaren hen rondborstig, dat wij het verschijnen van de nieuwe geschiedenis der Inquisitie, die de heer Dr. Paul Fredericq ons in zijne voorrede aankondigt, binnen kort, naar deze stukken te zullen schrijven, rustig en getrouwvol te gemoet zien, ja, dat zelfs, in geval de hooggeleerde professor het waagt zijn nieuw gewrocht naar den leest, dien zijne voorgangers in liberale geschiedkunde tot nog toe voor de Inquisitie gebruikt hebben, te schoeien, zijn berucht, hier besproken *Corpus*

documentorum, hoe gebrekkig en hoe arm het ook aan eigenlijke bescheiden nopens de geschiedenis der Inquisitie weze, hem meer dan een kwaden toer zal spelen.

P. J. Goetschalckx. (Roomsch-kath. pastoor te Grobbendonck, Prov. Antwerpen.)

Le Moyen Age van Parijs, afl. van April 1889.

Chaque pièce est reproduite dans la langue de l'original avec des notes très savantes et une analyse brève et claire.

Tout cela est fait avec infiniment de méthode, d'ordre et de soin. Toutefois, il est permis de regretter que M. Fredericq ait écrit en flamand. Cette langue, ou plutôt ce patois n'est guère connu en dehors de la Belgique et de la Hollande, et l'auteur condamne ainsi son remarquable ouvrage à rester incompréhensible pour une grande partie du monde savant.

Archief voor de Nederlandsche Kerkgeschiedenis van den Haag, afl. 1, Mei 1889.

Het lijvig boekdeel, de vrucht van eene vijfjarige studie en nasporing, waarbij de hoogleeraar door zijne leerlingen krachtig werd bijgestaan, ligt thans voor ons.

De rijkdom van den inhoud overtreft zeker onze verwachting.

(Prof. Dr H. C. Rogge, destijds bibliothecaris der Universiteits-bibliotheek van Amsterdam.)

Literarische Rundschau für das Katholische Deutschland van Freiburg-in-Breisgau, afl. van 1 Juli 1889.

Wir heben gleich Eingangs hervor, dass der Herausgeber seiner Arbeit den Stempel möglichster Gründlichkeit aufgedrückt hat... Ferner herrscht in der ganzen Arbeit ein unparteiischer Ton, welcher um so lobenswerther ist, als bekanntlich in den Niederlanden bei dem blossen Worte « Inquisition » alle Leute, die weder Theologie noch Kirchengeschichte studirt haben, ein Alpdrücken empfinden, von dem kein Erwachen sie erlöst.

Fredericq liefert in der kurzen Einleitung den Beweis, dass er den Ursprung der Inquisition recht versteht und deren Gebräuche und Missbräuche studirt hat. Um so mehr freuen wir uns, dass er, dessen Standpunkt nicht immer der der Katholischen Kirche ist, sich begnügte, die betreffenden Actenstücke ohne irgendwelchen Commentar zu sammeln, es dem Urtheil eines jeden Lesers überlassend, dieselben im Lichte eigener Anschauung zu betrachten. Dies unparteiisches Verfahren geht noch weiter. Er gibt eine Anzahl Urkunden, woraus man ersieht, dass manche der Angeklagten vom weltlichen Gerichte zum Tod verurtheilt wurden ..

Dieses Register erhöht um ein Beträchtliches den Werth des Werkes, an welchem wir hauptsächlich zu rügen haben, das F. die Geschichte der Inquisition nicht gründlich inne zu haben scheint, wogegen andererseits die wirklich unparteiische und ehrliche Art und Weise anerkannt sei, mit welcher er Actenstücke mittheilt aus welchen hervorgeht, wie die menschliche Leidenschaft eine für jenes Zeitalter so nützliche Einrichtung zu den gröbsten Missbräuchen benützte.

Paul Alberdingk Thym. (Professor aan de katholieke Hoogeschool van Leuven.)

Revue des questions historiques van Parijs, afl. van 1 Juli 1889.

Ce livre, abstraction faite des tendances, est un ouvrage très utile à consulter et donnant sur l'histoire religieuse de la Belgique de précieux renseignements.

L. LAHAYE. (Rijksarchivaris te Namen.)

Literarisches Centralblatt van Leipzig, afl. van 27 Juli 1889.

Das Buch, dessen erster Theil hier vorliegt, ist eine ungemein fleissige und nützliche Arbeit des Verf.'s und seiner Schüler... Das vorliegende Buch wird die wesentliche Grundlage der historischen Darstellung ausmachen. Ein ausführliches Sachregister erleichtert übrigens die Benützung des stattlichen und schön ausgestatteten Buches.

Het Belfort van Gent, afl. van Augustus 1889

Dit werk werd in de Mei-aflevering van het *Belfort* door onzen geleerden medewerker Goetschalckx beoordeeld en, spijtig voor de verzamelaars, veroordeeld...

Corpus heeft een schijn van geleerdheid, maar deze schijn verdwijnt ten eenemale, wanneer men den inhoud met aandacht nagaat... Hier toch zijn geene bronnen, uit welke eene meerdere kennis van het wezen der Inquisitie vloeien kan ; geene bescheiden welke eenig nieuw licht verspreiden zullen over den oorsprong, de inrichting en de werking der zooveel besprokene instelling. Al wat men hier vindt, zijn afschriften van sedert lang gedrukte stukken, door eenieder gekend ; en de leerlingen van den heer Fredericq hebben geen het minste studiewerk, maar enkel een waardeloos kopiewerk geleverd, dat de eerste de gereedste leerling eener middelbare school even goed als zij had kunnen doen.

Een ander gebrek van de verzameling is, dat er noch orde noch eenheid noch samenhang in te vinden is. Alles is dooreengeworpen, zonder methode, gelijk men pleegt te doen in een Cartularium, waar enkel de chronologie wordt in acht genomen...

In 't kort : het eerste deel van het *Corpus* behelst een groot getal stukken en brokken die enkel bladvulling mogen heeten...

Wij hopen van het volgende deel van het *Corpus documentorum* meer goeds te kunnen zeggen.

FR. D. P. (Fr. De Potter, bestendig secretaris der Kon. Vlaamsche Academie, te Gent.)

Archivio storico Italiano van Florence, afl. van September 1889.

L'opera che annunziamo è un vero tesoro di documenti riguardanti l'inquisizione dei Paesi Bassi.

FELICE TOCCO. (Professor aan de Hoogeschool te Florence.)

La Science catholique van Parijs, afl. van 15 September 1889.

M. Paul Fredericq, professeur à l'université de Gand, a eu l'heureuse idée de réunir dans un même ouvrage les textes relatifs à l'hérésie et à sa répression dans les Pays-Bas... Un ouvrage ainsi conçu a l'avantage de fournir ou à peu près la suite du développement de l'hérésie... Ce premier volume fait

vivement désirer la suite. Que M. Paul Fredericq ne nous la fasse pas longtemps attendre.

(Kanunnik C. Douais, professor aan de *École supérieure de Théologie* te Toulouse.)

De Gids, tijdschrift van Amsterdam, afl. van October 1889.

Het nu hier aangekondigde standaardwerk, het *Corpus documentorum Inquisitionis*, dat voor eens en voor altijd een einde maakt aan 't belachelijk beweren, alsof er nooit in de Nederlanden eene inquisitie bestaan had... Hier en daar zou nog grooter uitvoerigheid wenschelijk geweest zijn... Zijn er derhalve nog enkele besluiten, die noode in deze verzameling gemist worden, toch is de verzekering in de voorrede uitgesproken : « volledig kan ze onmogelijk heeten, » even aantrekkelijk door hare bescheidenheid in den mond van Prof. Fredericq als ze ongepast zou zijn voor ieder ander dan hij...

Aan dien overgrooten schat van bronnen en hulpmiddelen is het te danken, dat er van dit boek, schijnbaar dor en doodsch gelijk een catalogus, zulk eene opwekkende kracht uitgaat tot het herzien van vroegere meeningen, tot het aanvatten van tal van onderwerpen, tot het maken en uitwerken van allerlei gevolgtrekkingen...

Dit éène voorbeeld zij genoeg om aan te toonen, hoe telkens en telkens weêr van dit boek licht uitstraalt over onze vaderlandsche kerkgeschiedenis. Inderdaad, 't is een werk dat onzen naburen aanspraak geeft op onze dankbaarheid. Worde 't erkend en gewaardeerd, wekke het ook hier te lande op tot nieuwen onverdroten volhardenden arbeid. Velerwegen liggen de velden nog braak ; maar wie ze ontgint en bewerkt, wie het hier zoo zorgvuldig bijeenverzamelde zaad met geoefende hand aan de voren vertrouwt, mag hopen op een rijken oogst. Die oogst zal er van getuigen, beter dan eenige lofrede het doen kan, met welk een ijver en nauwgezetheid gedurende de laatste tientallen jaren dezer eeuw alles in België wordt tesamengebracht, geordend, voorbereid voor eene echt wetenschappelijke beoefening van de geschiedenis des vaderlands en welke uitnemende vruchten ze oplevert.

J. G. de Hoop Scheffer. (Destijds professor aan de Hoogeschool van Amsterdam.)

De Tijdspiegel van den Haag, afl. van December 1889.

Bij den verdienden lof, door Prof. de Hoop Scheffer (in de *Gids* van October dezes jaars, blz. 148) toegezwaaid, heb ik niets te voegen dan dit : dat ik met dien lof volkomen instem.

W. G. Br. (Dr W. G. Brill, rustend hoogleeraar te Utrecht.)

Historische Zeitschrift van Berlijn, Band XXVIII, 1889.

Dass eine derartige Arbeit an der Zeit sei, wird wohl nicht bestritten werden... Zwei Register... schliessen den Band, der also als ein selbständiges Werk betrachtet werden kann, der auch, wenn die weiteren Bände nicht erschienen, gewiss seinen Platz unter den Quellen zur niederländischen Geschichte verdient.

Die Akten selbst sind, soviel wir es beurtheilen können, mit Sorgfalt edirt... Eine getreue Wiedergabe des Inhalts hat Ref., so oft er den Auszug

mit dem Document verglichen hat, immer in ersterem gefunden. Ebenso verdienen die Citate das Lob der Vollständigkeit und Genauigkeit.

Es würde das Mass einer Anzeige weit überschreiten, wenn wir hier die Ergebnisse dieser Arbeit in ihrem ganzen Umfange angeben wollten.

P. L. M. (Dr P. L. Muller, professor aan de Hoogeschool van Leiden.)

Revue historique van Parijs, afl van Mei-Juni 1890.

Rechercher et dépouiller plus de deux cents recueils souvent fort rares et presque toujours très étendus, en extraire tous les documents ayant trait à un certain ordre de faits durant une période de cinq siècles, ce n'est pas une mince besogne. Ce n'est pas non plus un vain titre à la gratitude des travailleurs que de leur présenter dans une succession méthodique près de quatre cents cinquante textes ainsi obtenus au prix des recherches les plus pénibles, et par surcroît de les accompagner encore d'éclaircissements et de notes qui doivent en dégager la lecture et même l'emploi de tout embarras réel. Il faut donc féliciter vivement M. F. de ce nouveau témoignage qu'il vient de nous donner de son activité scientifique, et le remercier en même temps d'avoir fait pour l'Inquisition dans les Pays-Bas ce qu'il serait à souhaiter de voir accomplir également pour la même institution dans les autres pays de l'Europe où elle a exercé son empire...

Pour la rédaction d'une œuvre telle que celle de M. F., appelée à un succès que nous lui souhaitons bien sincèrement, destinée à passer par une foule de mains, il n'eût pas été mauvais peut-être d'user d'une langue plus répandue que celle dont l'auteur a cru devoir se servir. Bien plus, pour un travail tel que celui-là, dont le mérite essentiel réside après tout dans le choix judicieux et l'exacte reproduction des textes recueillis, dans leur distribution aussi logique que possible, une langue était toute indiquée, et c'était le latin. On oublie trop aujourd'hui que nous avons toujours là à notre disposition, par la persistance et la diffusion des études classiques, un instrument de relations universelles que rien ne saurait remplacer...

Souhaitons, pour conclure, que M. F... nous donne le plus tôt possible cette histoire de l'Inquisition néerlandaise, dont le livre qui nous a occupé, semble la promesse formelle et où il mettra en lumière l'esprit des documents qu'il nous a livrés à l'avance avec une libéralité si parfaite.

Charles Molinier. (Professor aan de Hoogeschool van Toulouse.)

Revue critique d'histoire et de littérature van Parijs, afl. van 3 November 1890.

Chaque fragment publié est précédé d'une copieuse analyse, et suivi de notes bibliographiques parfois assez étendues. Une table des ouvrages imprimés et des recueils manuscrits consultés par l'auteur, un index chronologique des fragments publiés, enfin une table alphabétique et analytique terminent et complètent le volume qui fait grand honneur au savant professeur de Gand.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft van Freiburg in Breisgau, 1891.

In 446 Nummern werden uns hier zum ersten Male die vollständigen

Materialien zur Geschichte der Ketzerei und ihrer Unterdrückung in den Niederlanden vorgeführt, gesammelt aus den Archiven von Brüssel, dem Haag, Lille, Mons, Gent, Brügge, Tournai und Alkmaar, den Handschriften mehrerer Bibliotheken und 214 gedruckten Werken. Die Anordnung des Stoffes ist die chronologische, sicher die beste, ja einzig zulässige für ein zusammenhängendes Studium...

Rühmlich ist der Muth, mit dem Prof. Fredericq, einer der namhaftesten literarischen Vorkämpfer Germanischen Wesens in Belgien, den zusätzlichen Text seines Werkes, ohne Rücksicht auf Beschränkung seines Leserkreises und materielle Opfer, in Niederländischer Sprache verfasst hat.

M. PHILIPPSON. (Oud-professor aan de Hoogescholen van Bonn en van Brussel.)

Rapport du Jury (1) *du Concours quinquennal d'histoire nationale.* (Belgisch *Staatsblad* van 23 Augustus 1891.)

Ce vaste recueil sera une source indispensable pour tous ceux qui étudieront désormais l'histoire de l'Inquisition. Nous montrer, en quelque sorte en action, le fonctionnement de cette institution célèbre aux diverses périodes de son existence, est la meilleure manière de mettre un terme aux controverses passionnées auxquelles elle n'a cessé de donner lieu. Aussi, les spécialistes ont salué avec reconnaissance l'apparition du livre de M. Fredericq.

---

(1) Deze jury, door de Regeering aangesteld, bestond uit de heeren Alph. Wauters, archivaris der stad Brussel, voorzitter; St. Bormans, bestuurder-opziener der Luiksche Hoogeschool; A. Henne, lid der Kon. Academie van Brussel; Ch. Moeller, hoogleeraar te Leuven; L. Gilliodts-van Severen, archivaris der stad Brugge; generaal P. Henrard, lid der Kon. Academie van Brussel; en H. Pirenne, hoogleeraar te Gent, secretaris-verslaggever.

Calvinistes à Gand 1578-1584 (P. Fredericq) — Le renouvellement en 1578 du traité d'alliance conclu à l'époque de Jacques van Artevelde entre la Flandre et le Brabant (P. Fredericq).

Deuxième fascicule . . . . 3 fr.

Avant-propos. — La politique de Gérard de Groesbeck, prince-évêque de Liège, pendant le gouvernement de Don Juan d'Autriche dans les Pays-Bas, 4 nov. 1576-1er oct. 1578 (Henri Pirenne). — Notice sur Fray Lorenço de Villavicencio, agent secret de Philippe II (Alfred Journez). — Contribution à l'histoire des inquisiteurs des Pays-Bas au XVIe siècle (Eugène Monseur.) — Table chronologique du Registre sur le faict des hérésie et inquisition (Eugène Hubert).

PAUL FREDERICQ. **Het Brugsch fragment der Fransche berijmde vertaling van Maerlant's Wapene Martijn**. Leiden, 1884 (in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*) . . . . 1 fr.

— **De Nederlanden onder keizer Karel.** — I. *De dertig eerste jaren der 16de eeuw.* (Uitgave van het Willems Fonds). Gent, 1885.

Een woord vooraf. — Keizer Karel's minderjarigheid (1500-1515). — Keizer Karel's eerste regeeringsjaren (1515-1530). — Eerste beginselen der Hervorming in de Nederlanden (1517-1522). — Herinrichting der Inquisitie in de Nederlanden (1522-1525). — Eerste martelaars der Hervorming in de Nederlanden (1522-1526). — Verscherping der keizerlijke plakkaten (1526-1531). — Weerklank der godsdienstige beroeringen in de letterkunde (1515-1520). — De eerste liederen der Hervormden (1520-1536).—Anna Bijns' eerste *Refereynen* (1528), een spiegel van haren tijd. — Anna Bijns als kampvechtster tegen de Hervorming. — Anna Bijns en de Roomsche Kerk. — Gevolgen der ketterjacht in de Nederlanden (1519-1531). — Letterkunde, wetenschap, schoone kunsten (1500-1531). — Algemeen overzicht.

— **De l'enseignement supérieur de l'histoire en Écosse et en Angleterre.** Notes et impressions de voyage (Universités d'Écosse, de Cambridge, d'Oxford et de Londres). Paris. 1885. (Extrait de la *Revue internationale de l'enseignement* de Paris) . . . . 1 fr.

— **The Study of History in England and Scotland**. (Authorized translation from the French bij Henrietta Leonard). Baltimore, 1887. (Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science. Prof. Herbert B. Adams, editor, Fifth Series X) . . . . 3 fr.

— **De « Sporta » en de « Sportula Fragmentorum »** *van den Kamerijkschen deken Gillis Carlier, gedrukt te Brussel in de jaren 1478 en 1479.* 's Gravenhage, 1888 (in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*) . . 1 fr.

— **Corpus documentorum Inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae.** *Verzameling van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden.* (Met medewerking der leerlingen van den practischen leergang van vaderlandsche geschiedenis.) Eerste deel (1025-1520), met twee kaarten. Gent, J. Vuylsteke. 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1889 . . 15 fr.

— **De l'enseignement supérieur de l'histoire et de la géographie en Hollande.** Gand, 1889 (Extrait de la *Revue de l'Instruction publique en Belgique*) . . . . 1 fr.

— **François de la Kethulle, seigneur de Rijhove** (c. 1531 † 1586), en collaboration avec M. Herman Vander Linden. Bruxelles, 1889. (Extrait de la *Biographie nationale* publiée par l'Académie royale de Belgique) . . . 2 fr.

Paul Fredericq. **Louis de la Kethulle** (c. 1565 † 1631), ibid. . . 1 fr.

— **The Study of History in Germany and France.** (Authorized translation from the French by Henrietta Leonard). Baltimore 1890. (John Hopkins University Studies, Eighth Series V-VI) . . . . 6 fr.

— **The Study of History in Holland and Belgium**. Baltimore, 1890 Id., Eighth Series X) . . . . 3 fr.

— **Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden** tot aan hare herinrichting onder keizer Karel V (1025-1520). — Eerste deel : De Nederlandsche Inquisitie tijdens de elfde, twaalfde en dertiende eeuwen. Met twee kaarten. Gent, J. Vuylsteke. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1892. . . . . 3 fr.

Oorsprong der kettervolging in West-Europa. — I. De bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 11de en 12de eeuwen. — II. De bisschoppelijke Inquisitie en de pausen. — III. Het ontstaan der pauselijke Inquisitie tijdens de 13de eeuw. — IV. De handelingen der pauselijke Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 13de eeuw. — V. De volledige inrichting der pauselijke Inquisitie tijdens de 13de eeuw. — VI. De bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden tijdens de 13de eeuw. — VII. Drukking door de Kerk op de wereldlijke macht uitgeoefend. — VIII. Invloed der Kerk op de lichamelijke en andere straffen der ketters. — IX. Wetgeving der wereldlijke macht tegen de Nederlandsche ketters.

— **La chanson historique en langue néerlandaise dans les Pays-Bas avant les troubles religieux du XVIe siècle.** Bruxelles, 1894. (Extrait des *Bulletins de l'Académie royale* de Belgique.) . . . . 1 fr.

— **Onze historische volksliederen van vóór de godsdienstige beroerten der 16de eeuw.** Met achttien zangwijzen. Gent, J Vuylsteke. 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1894 . . . . 3 fr.

Inleiding. — Chronologische lijst onzer geschiedzangen tot aan de Hervorming. Algemeen overzicht over hun karakter, kunstwaarde, enz.

— **Les Pays-Bas Les Luttes religieuses (1555-1609)**. Paris, 1894. (Extrait de E. Lavisse et A. Rambaud, *Histoire générale*, tome V, Ch. IV.)

— **De eenheid van den Nederlandschen stam.** Redevoering uitgesprosproken op het XXIIe Nederlandsch Congres te Arnhem, 29 Augustus 1893. Arnhem 1894. (In de *Handelingen* van dat Congres). . . . . 1 fr.

— **Les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue**. Bruxelles 1895. (Extrait des *Bulletins de l'Académie royale* de Belgique) . . 4 fr.

— **Note complémentaire sur les documents de Glasgow concernant Lambert le Bègue**. Ibid. . . . . 1 fr.

— **Levensbericht van G. Bergmann**. Gent, J. Vuylsteke, 1895. (In het werk : *Uit Vader Bergmann's Gedenkschriften.*)

— **Sentence prononcée contre Guillaume van Zwolle par l'inquisiteur général des Pays-Bas (1529)**. Avec facsimilé de la sentence. Bruxelles, 1895. (Extrait des *Bulletins de l'Académie royale* de Belgique.) . . . 2 fr.

— **De geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne (Zuster Hadwijch) en de secte der « Nuwe » te Brussel in de 14de eeuw.** Amsterdam 1895. (In de *Verslagen en mededeelingen* der Koninklijke Academie van Wetenschappen. Afdeeling Letterkunde.) . . . . 1 fr.